De Navorscher.

EEN MIDDEL
TOT GEDACHTEWISSELING EN LETTERKUNDIG VERKEER
TUSSCHEN ALLEN DIE IETS WETEN,
IETS TE VRAGEN HEBBEN, OF IETS KUNNEN OPLOSSEN,

ONDER BESTUUR VAN

P. LEENDERTZ Wz.

ZEVEN EN TWINTIGSTE JAARGANG.

NIEUWE SERIE.

Tiende Jaargang.

TE AMSTERDAM, bij J. C. LOMAN JR.
1877.

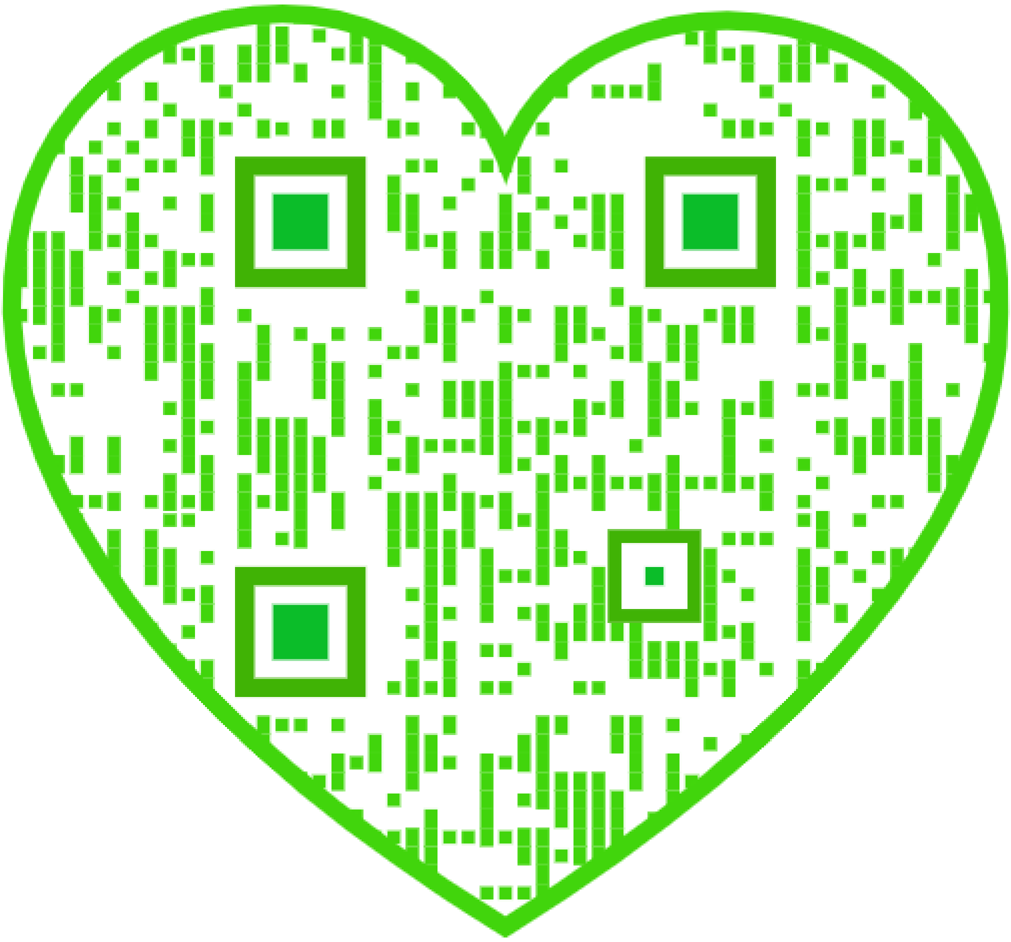

BLADWIJZER.

A.

Aardenburg (Onze Lieve Vrouw van), 148.
Adelbrief (Een), 58.
Afkapping van woorden, 129, 384.
Alberda-burgt, 501.
Alkemade (v.) en v. d. Schelling, Beschrijving van Briele en Voorne, 617.
Amputatie met muzijk, 321, 548.
Anonymen, 559.
Asar, 49, 153.
Avondmaalbekers te Dodewaard, 64, 165.

B.

Baerle (Woning van v.), 22.
Bakhuizen (L.), 120.
Barrière-tractaat (Uit den tijd van 't), 1, 164, 322.
Bibliotheek van Const. Huygens, 232 330.
Bibliotheek in het Brielsche logement te 's Gravenhage, 619.
Bidden voor den koning van Spanje, 159.
Bier (Gersten- gruit- en kuite-), 564.
Bilderdijk, Briefwisseling met M. en H. W. Tydeman, 22. — (Advocaten werkzaam onder), 280. — Gedichten, 334 — (Brief van Valckenaer aan), 558.
Blau (Gehucht), 113, 322.
Boekdrukken (Licentieus) in Gelderland, 66, 294, 380.
Boekverzamelaars (Gevaarlijke), 209.
Boomen (Merkwaardige) in Nederland, 204, 590.
Botnia en Hottinga, 501.
Bredee (B.), 15.
Brielsche courant (De) in de vorige eeuw, 616.
Brouërius v. Nidek, Analecta medii aevi, 114.
Brug (Een beruchte), 151.
Brugsma (B.), 52.
Brunier, 113, 211, 323.
Bunschoten (Heeren van), 268.

C.

(C=K zie K.)

Caesarius v. Heisterbach (Hs. eener nederl. vertaling van den Dialogus Miraculorum van), 117.
Cisley Dael, bloemkweeker, 640.

D.

Dagbladen (Nederlandsche), 620.
Dagboek bij den Bijbelschen almanak, 232.
Dagteekening, 104.
Daniel (Johan), 230.
Dante vert. door Hacke v. Mijnden, 233.
Dathenus (Oordeel der classis Tiel over de psalmberijming van P.), 70.
Dauwtrappen, 48, 208, 320.
David Joris (Vrees voor de gevoelens van) in den aanvang der 17e eeuw, 157.
Diederijk, bisschop van Doornik, 557.
Dollart (De) in Vlaanderen, 229, 323, 369, 556.
Doopschgezinden en Socinianen, 62, 321.
Driesum, 593.

Drukfouten (Zonderlinge), 73.
Duivenmest, 16, 110.
Duren (Kommandeur te), 229, 373.

E.

Eabinga-state, 501.
Edrisi over Nederland, 10.
Eed of plechtige verzekering met speeksel, 377, 593.
Egyptische plagen, 365.
Epping-forest, 593.
Etymologie (Proeve van), 565.

F.

Feiths Alrik en Aspasia (Parodie op), 230, 327, 379.
Friesche taal (Sporen der) in de volksspraak van Noordholland, 568.
Friezen aan de hoogeschool te Keulen, 372.

G.

Genealogische bescheiden gevraagd, 95, 204, 425.
Genealogische kalender, 263.
Genealogische opgaven naar aanleiding van nederbetuwsche grafschriften, 47.
Gerichtsmannen in de Nederbetuwe in 1560, 56.
Geslacht der zelfst. naamwoorden, 234.
Geslacht v. Aersen, 100, 584. — Altringa of Altunga, 101, 256. — v. Ardenne, 96, 258. — Bakker Korff en Bakker, 534. —Bartolotti van den Heuvel, 93, 631. — Bax, 88, 259, 313, 417, 427. — Beeckman, 99, 257, 533. — v. Beinhem, 350, 570. — v. Bijlandt, 263, 586. — Block, 363 — Bogaert, 251. — Bolle, 44, 256, 585. — v. Braam enz., 46, 204, 206, 259. — v. Brevoorde, 428. — de Brousson, 364. — de Brusselle, 309. — v. Bueren en Oudheusden, 350. — Buys, 96. — Chassé, 94. — v. Diemen, 138. — Diepenbroek, 203, 207. — v. Diest, 534. — Dimmer, 140. — Dorenweerd, 246. — Doublet, 134. — Droogbrood en Harthoorn, 263. — Dura, 251. — Eilbracht, 142, 311, 421. — v. Esveldt, 134. — Fannius, 430, 583. — v. d. Feen, 146. — Feith, 46, 205, 206, 418. — Foeyt, 101, 349, 579. — Fock en Focke, 320, 578. — Foyert, 260, 580. — Fremeaux, 131, 312. — Frieswijk, 534. — Gevers, 363, 584. — Gobius, 262, 425, 586. — Gommaerts, 320, 573. — v. Goor, 259. — Grauwert of Gravert, 103. — v. Hammerstein, 312. — v. Hardenberg, 45. — v. d. Hegge, 634. — v. d. Hell, 199. — v. Heinsbirch, 532. — v. d. Heuvel, 589. — de Hochepied en Colyer, 42, 93. — v. Hövell, 428, 634. — Huydecoper, 587. — Huygens en Rombouts, 41. — v. Imhoff 320, 586. — Isselt, 428. — v. d. Kasteele, 638. — v. Cattenburch, 96, 317. — v Keppel, 45, 132, 636. — de Kip, 588. — Klinkert, 319. — v. d. Kloot, 533, — Coehoorn, 146, 586. — Coster, 202. — del Court, 146, — v. Cuyck, 99, 251. — v. d. Laan, 103. — de Lannoy, 261, 576. — v. Laren, 352. — Lemaire, 97, 261. — v. Lennep, 96. — v. Lockhorst, 101. — Marcelis en de Bas, 574. — v. d. Mast, 310. — v. d. Meer, 189, 362, 422, 534. — Mees, 533. — v. d. Meulen, 146. — v. Mijhlberg, 589. — Mollerus, 423. — v. Munster, 45. — v. Nievelt, 142. — v. Oijen, 200, 418. — v. Oldenbarneveld, 95, 131, 193, 309, 571. — v. Oldenborgh en Cooijmans, 147, 585. — v. Oordt, 427. — v. Oosten, 427, 633. — d'Orville, 311. — de Pagniet, 133. — Paling, 147, 312. — Pasques de Chavonnes, 631. —Petreus, Peters, 416. — Piper, 637. — Polhemus, 639. — Prillevitz, 147, 425, 632. — de Quay, 249, 585. — de Raet, 426. — Ramp, 429. — v. Riviere, 307, 576. — Roëll, 193. — de Roever, geldersche tak, 506. — Rogiers en Tonis, 147, 420, 425. — de Roo, 131. — v. Rossum, 427. — Rubbens, 363. — Ruysch, 98. — v. Ruyven, 311. — Rutgers, 429. — Rijckaert, 587. — de Sauvage, 588. — Scheid, 131. — v. Schuylenburch, 141, 352. —

v. d. Souw, 102, 258. — Stellingwerff, 312. — v. d. Straaten, 429. — Stuyvesant, 587. — Suyck, 97. — Swalmius, 262, 424. — Thijssen, 202, 351. — v. Volbergen Kiers, 201. — Vonck van Lienden, 262, 575. — Vijgh, 259. — Wassenaar, 532. — v. Westreenen, 95, 207, 423. — Wybrandi, 145. — Wittebol, 199. — Wolbock, 638. — de Wolff, 46. — v. Wijck, 135, 353, 578. — de Wijs, 364. — Zegers en v. Geyn, 139, 359. — Zuerius Boxhorn, 353, 572, 631.
Gevecht (Zonderling), 553.
Goten in de Krim, 500.
Grafschrift (Zonderling), 264. — (Allegorisch) op Joh. Cotton, 431.
Grafzerk te Putten, 42, 351.
Grafzerken en wapens in het klooster Frenswegen, 246.
Grammaye (J. B.), 168.
Groese, 432.
Groot (Over de verschillende uitgaven van het Bewijs van den waren godsdienst van H. de), 286.
Groote mannen en.... kleine (Eigenaardigheden van), 57.

H.

Hals (Schilderij van Frans), 28.
Hamburg (Bisdom), 501.
Handteeken, 151.
Heidens of Zigeuners in Gelderland, 7, 218.
Hessen, 452, 591.
Historieschrijver (Een fransch), 63, 116.
Hooft (Portret van P. C.) door Dirk Barentszoon, 29.
Hoogstraten (Dirk van), 504.
Huygens (Bibliotheek van Const.), 332, 330,
Huwelijksverbintenissen die weleer bedenkelijk werden geoordeeld, 223.

I.

Ineensmelting van klanken, 188.
Ingena-state te Nyland, 593.
Israelieten (de) in Egypte, 52.

J.

Joden (Kerkelijke geschiedenis der), 501.

K. C=K.

Kaat Mossel, 324.
Kamours (J.), 118.
Kermis (Van de), 431.
Klaas Kolijn, 233.
Knol (Jan), 61.
Koerbagh (Adr.), 489, 537.
Kogels in den mond, 107.
Coloma, 117.
Commissie ad autographa, 278.
Coolhaas (Kasper), 220.
Courantenvorm, 66.
Courant volumen, 118.
Croy (Ch. A. sire et duc de), 114.
Kruik (Aarden), 166.
Kwartieren gevraagd, 363.

L.

Langendijk (P.), Spiegel der vaderlandsche kooplieden, 233.
Lied, Amersfoort heb ik eens bekeken, 118. — v. Onderwater, 291.

M.

Martinet (Betje Wolff over), 502.
Munten. Stooter, 502.
Muurtegels, 379.

N.

Naam voor een nieuwe munt, 626.
Naamverbastering, 35.
Naeranus (Dichtbundel uitgegeven door Joh.), 619.
Namen (Voor-), 39. — (Germaansche), 391, 83. — (Nederlandsche spot- en scheld-), 104. — (Familie-) van namen van dieren afgeleid, 387. — (Engelsche familie-), 506.
Nederduitsch hervormde gemeente te Dantzig, 156.
Niemandsvriend, 55.
Nieuwe vaderl. bibliotheek, 504.
Nieuwpoort (Slag bij), 554.
Nijmegen (De bediening van gemeensman, raad en schepen te), 63.
Noordhollandsche eenvoudigheid, 12, 105.

O.

Oera-linda-boek, 17. — 'N voorlooper van 't), 115.
Oldenbarneveld (Begraafplaats van), 324.
Onderwijs (Bijdragen tot de geschiedenis van het lager), 373.
Oorlogvoeren (Barbaarsch), 553.
Opschrift te Oud-Gastel, 104.
Opschriften (Twee Oude), 327.
Organisten, 29.
Overschie, 324.

P.

Papier (Linnen-), 552.
Penning (Onbeschreven duitsche), 325. — (Looden leg-), 501.
Penningen. Acht gouden bruiloften in de familie van Loon, 166
Peter (Testament van czaar), 109.
Portret v. P. Cz. Hooft door Dirk Barentszoon, 29. — van de Naerebouts, 29, 119, 233, 306. — van J. Burlage, 75. — van een jeruzalemvaarder, 381. — (Geheimzinnig), 504.
Portulan Hollandais de Ernst Gilbertssoon, 118.
Predikant (Een) van ter Heide in 1672, 63.
Preeken over het gekrookte riet, 232.
Prent (Vraag naar eene), 382.
Prenten (Volks-) met verzen in het Boerenfriesch, 29, 168, 334, 380.
Pseudo-dissertatiën, 27, 167.

R.

Reformatie in Overbetuwe en legende van jhr. D. Vijgh, 265.
Rosendaal, 110.
Rotterdam (Zwaan of vaan als eerste windwijzer op de Luthersche kerk te), 550.

S.

Schaef (Het jacht of fregat Drenthe en zijn gezagvoerder M.), 13.
Schaking in de XVe eeuw, 211.
Scheurkalenders, 73.
Schurman (A. M. van), 65. — (Woning van A. M. v.), 64.
Selsma (Familienaam v. Gabbe Jacobs), 557.
Slatius (Hendr. D.), 276.
Spelling, f en v, 187.
Spreekwoorden (Nederl.), 621. — en spreekwijzen aan den Bijbel ontleend, 237. — (Omgekeerde of verdraaide), 382.
Spreekwoorden en spreekwijzen. Den draak steken, 245. — Alle gekken op een stokje 340. — Een hart onder den riem steken, 85, 170. — Tegen heug en meug, 128 170. — Zoo verkouden als een hond, 82. — Van 't hondje gebeten, 245. — Zoo doof als een kwartel, 76, 185. — Te kust en te keur, 335. — Van Lotje gepikt, 245. — Morsdood, 185. Wat ben ik in mijn nopjes, 37. — Dood als een pier, 35, 185. — Op zijn poot spelen, 570. — Soldaat maken, 349. — Spaansch doof, 76. — Hoe de vork in de steel zit, 570.
Spreeuwen, 208, 364.
Stalen pennen, 113.
Statenoverzetting des Bijbels (Bijdragen tot de geschiedenis der), 295.
Stoomtoestel (Oude), 15.
Swaanenburg (Parodie op W. van), 283.

T.

Tabuda, 108.
Tettaw (J. E. v.), 17.
Thetinga-state, 16.
Touwink, 113.
Turken (De) aan den Rijn, 57, 210.
Twistzaken (Twee) in 1787, 111, 552.

U.

Uytenbogaert (J.), 214.

V.

Valckenaer (Brief van) aan Bilderdijk, 558.
Valkeniers-adel, 44.
Veranneman (O.), 160, 552.
Verbuiging van bijnamen, 86.
Vereeringen voor opdragten en aanbiedingen van boekwerken enz. aan de Staten generaal, 594.
Visscher (Zoon van Roemer), 26, 167.

Vlaggen (Het), 366.
Volksspelen, 432, 535.
Vondel (Woning van), 18, 167. — (Rijmen toegeschreven aan), 281.

W.

Wapen van Mook, 635. — van het geslacht v. Alphen 95. — Bosch, 101. — Brunet de Rochebrune, 102, 585. — Buys, 587. — Changuion, 135. — v. Diest, 364. — v. Eede, 102, 575. — Hammerstein, 132. — (graven v.) Heemskerck, 312. — Hubert, 102, 420. — Keppel, 319, 574. — Ceulen of Colonius, 41. — Leeuwenhoek, 362. — v. Ommeren, 319. — Panthaleon, 197, 419. — Reck v. Mulhuysen, 427. — Romoillers, 426. — Schelten, 102. — Twickelo, 102, 349, 581. — Willink, 639. — (Een onbekend), 639. — op een beker, 588.
Wapens op het huis Breckelcamp, 39, 316. — gevraagd, 42, 95. — 263, 575. — 263, 576. — (vraag naar twee), 364. — (drie) gevraagd, 588.
Wapenschilden (Gekroonde dieren enz. in) 587.
Wapenspreuk van den Oranje-vrijstaat, 533.
Westvaelschen speel-thuyn, 619.
Wind (Vrij), 16, 265, 551.
Wolff (Betje) over Martinet, 502.
Woorden (Nieuwe), 563.
Woorden, afgeleid, verklaard of beoordeeld. — Namen der deelen van 't spinnewiel, 244, 306, — een pak slaag, 415, 505. — alleen, 629. — Altforst, 182. — Angen Roen, 181. — Apeldoorn, Apeltern, 184. — astrant, 413. — baaitabak, 569. — baldadig, 629. — bargaant, 184. — Beets, 506. — boer, 346. — braaf. 415. — brand, 187, 386, 559. — buis, pijp, 77. — Buitenpost, 38, 125. — buschcolen, 82. — Daam, 630. — delven, 341, 346. — doorluchtig, 245. — dwaal, 244. — embroglio, 413. — falievouwer, 125. — fidibus, 620. — gave Gods, 38. — geest, 630. - gehucht, buurt, 130, 436, 561. — geleed, 345. — gewend, 414. — goylieden, 187. — grens, 564. — Heeg, 180. — Hemelveerdeghem, 624. — ontcommeren, 129. — idioot, 178. — Caneghem, 36. — carbonade, 626. — kegelschole, 557. — Ketelboeterswaard, 179. — kost, 337. — craechdijk, 30. — cregierder, 187. — kust 337. — kuussen (kuischen), 345. — lady Cary's zwanennest, 77. — maanheer, 16. — malefitz recht, 165, — malefijt, 38, 320, 505. — Melverda, 129, — Merwede, 37, 621. — meug, 170. — moordbranden, 126. — Muus, 78, 387. — patroon, 307. — pel, pellen, 348. — pellerijn, 345, 349. — pensen, 628. — pleisteren, 185. — proeve, 181. — putoor, 346. — Robijn, 128. — scharbiersmalt, 181. — schatten, 177. — scheren, 343, 346. — Schoot, 506. — schutten, 87, 176, 237. — schutter, 37. — slingeren, 344, 347. — slokeren, 344. — slujeren, sleuren, sloeren, 343, 348. — smientstukken, 630. — snuiten, 178. — solidus, 88. — spadille, 120. — steenmeet, tegelrije, 130. — steek, 342. — Tartaar, 569. — — tiil- of tijlgat, 244. — tourdsteen, 88, 181. — turfnaaister, 186. — Valentinus, 630. — vos, 76, 236. — vrijgeley, vondt, 81. — ijzen, 343. — water dorschen, 307. — ijdel, 150, 384. — Zweer, Assuerus, 121.

Z.

Zangmeesters, zangers, organisten enz. in de kerk van Oldehove, 30.
Zeegevecht in 't Scheurtje in 1646, 162.
Zeeslang (De groote), 150, 365.
Zeeuwsche chocolaad, 320, 430.
Zegels (Kerkelijke), 264.
Zevecotius, Maria Stuart, 230.

MEDEWERKERS.

A.

A., Het tiil- of tijlgat, 244. — Zeeuwsche chocolaad, 320. — Astrant, 413.

A. (A.), Een beruchte brug, 151.
Aarsen, B. Brugsma, 52. — Niemandsvriend, 55. — Merkwaardige boomen in Nederland, 104. — Nederl. spot- en scheldnamen, 104. — De Tabuda, 108. — Duivenmest, 110. — Zoon van Roemer Visscher, 167. — Een hart onder den riem steken, 170. — Het schutten der bruid, 237. — Dwaal, 244. — 't Spinnewiel, 306. — J. van Oldenbarneveld, 309. — Parodie op Feiths Alrik en Aspasia, 328. — Een pak slaag, 505. — Volksspelen, 535. — Vrij wind. 551.
Andante, Aarden kruik, 166. — J. B. Grammaye, 168. — Gesl. v. d. Meer, 534. — Gesl. Frieswijk, 534.
Andreae (A. J.), Gesl. Grauwert, 103. — Buitenpost, Uitpostema, 125.
Anspach (J.), Heidens of Zigeuners in Gelderland, 7, 218. — De Israeliten in Egypte, 52. — Gerichtsmannen in de Nederbetuwe, 56. — Avondmaalbekers te Dodewaard, 64. — Licentieus boekdrukken in de classis Tiel, 66, 294. — Oordeel der classis Tiel over de psalmberijming van P. Dathenus, 70. — Fam. Bax, 88, 417. — Gesl. v. Ardenne, 96. — Gesl. Buys, 96. — Gesl. v. Cattenburgh, 96. — Gesl. v. Lennep, 96. — Gesl. Lemaire, 97. — Gesl. Suyck, 97. — Gesl. Beeckman, 99. — E. v. Aersen, 100. — Zweer, Assuerus, 121. — Moordbranden, 126. — Gesl. Keppel, 132, 636. — Gesl. de Pagniet, 133. — Gesl. v. Wijck, 135, 353. — Gesl. v. Diemen, 138. — Gesl. en wapen Zegers en van Geijn, 139, 359. — Fam. Eilbracht, 142. — Fam. Wybrandi, 145. — Nederduitsch hervormde gemeente te Dantzig, 156. — Vrees voor de gevoelens van David Joris in den aanvang der 17e eeuw, 157. — Het bidden voor den koning van Spanje, 159. — Het schutten van bruidegoms, 176. — Idioot, 178. — Ketelboeterswaard te Lienden, 179. — Tourdsteen, 181. — Scharbiersmalt, 181. — Angen Roen, 181. — Proeve, 181. — Altforst, 182. — Apeldoorn, 184. — Wapen v. Pantaleon, 197. — Gesl. Wittebol, 199. — Gesl. v. Oijen, 200, 418. — J. Uytenbogaert, 214. — K. Coolhaas, 220. — Huwelijksverbintenissen, die weleer bedenkelijk werden geoordeeld, 223. — Kommandeur te Duren, 229, 373. — Spreekwoorden en spreekwijzen aan den Bijbel ontleend, 237. — Grafzerken en wapens in het klooster Frenswegen, 246, — Gesl. Dorenweerd, 246. — Gesl. de Quay, 249. — Gesl. Dura, 251. — Gesl. Bogaert, 251. — Gesl. v. Cuyck, 251. — Gesl. Vijgh, 259. — Gesl. Foijert, 260, 580. — Kerkelijke zegels, 264. — Reformatie in de Overbetuwe en legende van jhr. Dirk Vijgh, 265. — Hendr. D. Slatius, 276. — Bijdrage tot de geschiedenis der Statenoverzetting des Bijbels, 295. — Dauwtrappen, 320. — Gesl. v. Laren, 352. — Portret van een jeruzalemvaarder, 381. — Gesl. Petreus, 416 — Gesl. Feith, 418. — Gesl. Mollerus, 423. Geldersche tak van het gesl. de Roever, 506. — Gesl. v. Riviere, 577. — Wapen v. Twickelo, 581. — Fam. v. Mijhlberg, 589. — Fidibus, 620. — Gesl. v. Hövell, 634 — Wapen v. Mook, 635. — Gesl. Piper, 637. — Gesl. Wolbock, 638.
Archaeophilus, Gesl. v. d. Hell, 199.
Arcadius, Eabinga-state, 501. — Beets, 506. — Wapenspreuk van den Oranjevrijstaat, 533.
Asch van Wijck (L. H. J. M. van), Gesl. Ruysch, 98. — Gesl. v. Cuyck, 99. — Wapens gevraagd, 575. — Wapen van Oort, 576.

B.

B. Gesl. v. Lockhorst, 101. — Gesl. Foeyt 101. — Wapen v. Eede, 102. — Gesl. v. d. Souw, 102. — Gesl. Coehoorn, 146. — Wapens gevraagd, 262. — Gesl. Vonck v. Lienden, 262. — Gesl. de Wijs, 364. — Gesl. de Brousson, 364. — Gobius, 425.
B. (Const.), Spaansch doof, 76. — Hessen, 591.

Baan (J. van der), Gehucht en buurt, 130 — Gesl. Prillevitz, 147. — Asar, 153. — Gesl. Beeckman, 257. — Gesl. v. d. Souw, 258. — Gesl. v. Ardenne, 258. — J. A. van Goor, 259. — De Dollart in Vlaanderen, 323. — Bruinier, 323. — Licentieus boekdrukken in Gelderland, 380. — Gesl. v. de Kasteele, 638.

Backer van Leuven, Organisten van Lennick en Bongart, 29. — Wapens op het huis Breckelkamp, 39. — Wapens gevraagd, 42. — Grafzerk te Putten, 42. — Wapen Bosch, 101. — Gesl. v. Oldenbarneveld, 194. — Gesl. v. Volbergen Kiers, 201. — Gesl. Thijssen, 202. — Gesl. v. Schuijlenburch, 352. — Gesl. Bacs of Bax, 427. — Gesl. v. Beinhem, 570. — Marcelis en de Bas, 574.

Bakkenes (H. C. van), Gesl. de Pagniet, 134. — Gesl. Dimmer, 140. — Gesl. v. d. Meer, 189. — Gesl. Roëll, 193. — Gesl. v. Oldenbarneveld, 193. — Vossen, 236. — Gesl. de Lannoy, 261. — Zonderling grafschrift, 264. — Gesl. v. Riviere, 307. — Gesl. de Brusselle, 309. — Gesl. v. d. Mast, 310. — Gesl. d'Orville, 311. — Gesl. Eilbracht, 311. — Gesl. v. Ruyven, 311. — Gesl. Paling, 312. — Gesl. Fremeaux, 312. — Gesl. Stellingwerff, 312. — Gesl. v. Hammerstein, 312.

Baumhauer (Mr. E. M. von) Gesl. Polhemus, 639.

Beaufort (W. H. de), Nederlandsche dagbladen, 620.

Beijma (Jhr. Mr. J. M. van), Volksprenten met verzen in het Boerenfriesch, 168.

Bergh, (Van Blaauw Sonnevelt van den), Wapen Buys, 587.

Berlekom (D. A. Berdenis van), Gesl. Zuerius Boxhorn, 353.

Bolmeyer (G.), Portret van de Naerebouts, 233.

Brandeler (P. A. van den), Gesl. van Schuijlenburch, 141. — Gesl. v. Nievelt, 142. — Gesl. v. Heinsbirch, 532. — Gesl. v. Lannoy, 576. — Een onbekend wapen, 634.

C.

C. (B. F.), Een predikant van ter Heide in 1672, 63.

Caland (F.), Gave Gods, 38. — Gesl. de Hochepied en Colyer, 93. — Baron Chassé, 94. — Opschrift te Oud-Gastel, 104. — Eene schaking in de XVe eeuw, 211. — Gesl. Bax, 313. — Slag bij Nieuwpoort, 554. — Kegelschole, 557. — Gesl. Pasques de Chavonnes, 631. — Gesl. Prillevitz, 632. — Gesl. v. Oosten, 633.

Churl (John), Germaansche namen, 39. — Spadille enz., 120.

Cloots (J. W.), Edrisi over Nederland, 10.

Constanter, Doopschgezinden en Socinianen, 321. — N. Mulerius, 321. — Gehucht Blau, 322.

Courantenlezer (Een navorschend), Courantenvorm, 66.

Court (J. W. C. del), Gesl. v. Esveldt, 134. — Gesl. del Court, 147. — Gesl. Beeckman, 257.

D.

Doorninck (J. I. van), Betje Wolff over Martinet, 502.

Dorp (P. C. van), Geest, 630.

E.

Ee., Gesl. van Westreenen, 207.

Erfmann (E. Ph.), Zwaan of vaan op de Luthersche kerk te Rotterdam, 550.

E., Portret van J. Burlage, 75.

E. A. P., Afkapping van woorden, 129. — Piernaakt, 185. — Dauwtrappen, 208. — Dagboek bij den Bijbelschen almanak, 334. — Egyptische plagen, 365. — Een allegorisch grafschrift, 431.

F.

Feith (Mr. P. R.), Gesl. Feith, 205.

G.

G., Gesl. Gevers 584.

G. (A. A.), Gesl. v. Hardenberg, 45. — Gesl. v. Munster, 45. — Gesl. v. Keppel, 45.

Gerlings Cz. (H.), Wapen v. Eede, 575.
Gonnet (C. J.), Wapen v. Panthaleon, 419.
Gouw (J. ter), Noordhollandsche eenvoudigheid, 105. — Amputatie met muzijk, 321. — Te kust en te keur, 335. — Alle gekken op een stokje, 340. — Omgekeerde of verdraaide spreekwoorden, 382.

H.

H. (E. A.), Zevecotius, Maria Stuart, 230.
Haas (W. de), Gesl. v. Cattenburgh, 317. — Gesl. v. Beinhem, 350. — Gesl. v. Bueren en Oudheusden, 350.
Hoevell (Mr. R. J. W. F. van), Wapen op een beker, 588. — Gesl. van den Heuvel, 589.
Honigh (C.), Handschrift eener nederl. vertaling van den Dialogus Miraculorum van Caesarius van Heisterbach, 117.

I.

Idsinga (van), Gesl. v. Braam Houkgeest, 204.

J.

Jager (Dr. A. d.), Parodie op Willem van Swaanenburg, 283. — Nog iets over de verschillende uitgaven van de Groots Bewijs van den waren godsdienst, 286. — Het liedje van Onderwater, 291.
Jager (H. de), De Brielsche courant in de vorige eeuw, 606. — Beschrijving van Briele en Voorne door v. Alkemade en v. d. Schelling, 617. — De bibliotheek in het Brielsche logement te 's Gravenhage, 619.
J. Jr. (J. G. d. G.), De bediening van gemeensman, raad en schepen te Nijmegen, 63.

K.

K. (J. C.), Zoo doof als een kwartel, 185. — Fam. Eilbracht, 421. — Volksspelen, 432.
Kesteloo (H. A.), Vrij wind, 265. — Portret van de Naerebouts, 306. — Gesl. Thijssen, 351.
Koopmans (J. A.), Lambrequins, dekkleeden, 41.
Kremer (A. J. C.), Het gesl. Bolle, valkeniersadel, 44. — Gesl. Scheid, 131. — Gesl. Keppel, 132. — Twee twistzaken in 1787, 552. — Linnenpapier, 552. — Zonderling gevecht, 553. — Barbaarsch oorlogvoeren, 553. — Gehucht en buurt, 561. — Nieuwe woorden, 563. — Gersten-, gruit- en kuitebier, 564. — Grens, 564. — Gekroonde dieren enz. in wapenschilden, 587. — Merkwaardige boomen in Nederland, 590. — Nederl. spreekwoorden, 621.
K. v. S., Coster, 202. — Fam. v. Braam en Feith, 206.

L.

L. (C. P.), Ch. A. sire et duc de Croij, 114. — Brouerius van Nidek, Analecta medii aevi, 114. — Coloma, 117.
L. (D.), Gesl. v. d. Feen, 146.
Laboranter, Rosendaal, 110. — Portulan Hollandais de Evert Gilberts soon, 118. — Courant volumen, 118. — Asar, 155. — Johan Daniel, 230. — Gesl. Lemaire, 261. Vereeringen voor opdragten en aanbiedingen van boekwerken enz. aan de Statengeneraal, 594. — Smientstukken, 630.
Laurillard, Dauwtrappen, 48. — Pseudodissertatiën, 167. — Volksspelen, 535. — Eed of plegtige verzekering met speeksel, 593.
Leendertz Wz. (P.), Het Oera Linda boek, 17. — Bilderdijks briefwisseling met M. en H. W. Tydeman, 22. — Jan Knol, 61. — Muus, 80, 395. — Germaansche namen, 83. — Een hart onder den riem steken, 86. — Verbuiging van bijnamen, 86. — Kogels in den mond, 107. — Een fransch historieschrijver, 116. — Zweer, Assuerus, 123. — Tegen heug en meug, 170. — Het schutten van bruidegoms, 177. — Heeg, 180. — Bibliotheek van Const. Huygens, 232, 331. — Geslacht der zelfst. naamwoorden, 234. — Rijmen aan Vondel toegeschreven, 281. — Parodie op Feiths Alrik en Aspasia, 328. — Te kust en te keur, 336. — Delven, enz., 346. — Adr. Koerbagh, 489, 537. — Merwede, 622.

Lennep (J. H. van), Noordhollandsche eenvoudigheid, 12. — De lamme koning, 56. — De groote zeeslang, 150, 365.
ll., Jonas Kamours, 118.

M.

Magnin, Het jacht of fregat Drenthe en zijn gezagvoerder M. J. Schaef, 13. — Oude stoomtoestel. B. Bredee, 15. — Een adelbrief, 58. — Het gevecht in 't Scheurtje, 162.
Muller (Fred.), Volksprenten met verzen in het Boerenfriesch, 29. — Stuyvesant, 587. — Huydekoper, 587. — De Kip, 588.

N.

N., Wapen Schelten, 102. — v. d. Laan, 103. — Vraag naar twee wapens, 364. — Wapen v. Diest, 364, 534. — Gesl. Swalmius, 424. — Gesl. Tonis, 425. — Gesl. Bakker Korff en Bakker, 534. — Gesl. Fannius, 583. — Drie wapens gevraagd, 588.
Nautonier, Malefijt, 340.
Nepven (J. I. D.), Schilderij van Frans Hals, 28. — Gesl. de Hochepied, 42. — Gesl. v. Wijck, 578.
N. N., Gesl. v. d. Meulen, 146. — Gesl. v. Oldenborgh en Cooijmans, 147. — Gesl. Paling, 147.

O.

O. (H. M. C. v.), Dauwtrappen, 48. — Zonderlinge drukfouten, 73. — Vossen, 76. — Gesl. der zelfst. naamwoorden, 234.
O. (v.), Morsdood, 36. — Zoo doof als een kwartel, 76. — Volksprenten met verzen in het Boerenfriesch, 334.
O. (v.), n°. 2, Gesl. v. Westreenen, 95. — Wapen gesl. v. Alphen, 95. — Genealogische bescheiden gevraagd, 425. — Gesl. Prillevitz, 425. — Gesl. v. Oordt, 427. — Gesl. v. Oosten, 427. — Gesl. v. Rossem, 427. — Gesl. v. d. Kloot. 533. — Wapen gesl. Keppel, 574. — Gesl. v. d. Hegge, 634.
Oosterzee (H. M. C. van), Scheurkalenders, 73. — Het vlaggen, 366. — Van de kermis, 431.

P.

P., De familie Altunga of Altringa, 101.
Pasteur (J. D.), Pseudo-dissertatiën, 27.
Perk, Een riem onder het hart steken, 85.
Proes (L.), Woning van Vondel, 18. — Woning van v. Baerle, 22. — Asar, 49. — Woning van A. M. v. Schurman, 64. — A. M. v. Schurman, 65. — Bruinier, 211.

Q.

Quarles van Ufford (P. N.), Gesl. Diepenbroek, 207.

R.

R. (A. v.), Muurtegels, 379. — Vraag naar eene prent, 382. — Embroglio, 413. — Amputatie met muzijk, 549. — Brand, 559.
R. (R.), Gesl. Rutgers, 429. — Gesl. Ramp, 429. — Gesl. Fannius, 430.
Raadt (Johann Theodor de), Gesl. v. Imhof, 586.
Reepmaker (A. A.), Gesl. v. d. Meer, 362. — Gesl. Rogiers, 420.
Roever (De), Adr. v. Brevoorde, 428. — Gesl. v. Oldenbarneveld, 571. — Gesl. Zwerius, Sweerts, 572. — Familie Gommaerts, 573.
Rogge (H. C.), Dichtbundel door Joh. Naeranus uitgegeven, 619.
Roo van Alderwerelt (J. de), Wapen v. Leeuwenhoek, 362.
Roos (G. P.), Vrije wind, 16. — Duivenmest, 16. — Maanheer, 16. — J. E. v. Tettaw, 17. — Portret van de Naerebouts, 29. — Morsdood, 35. — Wat ben ik in mijn nopjes, 37. — Schutter, 37. — Merwede, 37, 621. — De lamme koning, 56. — Doopschgezinden en Socinianen, 62. — Buizen of pijpen, 77. — Muus, 78. — Vreygeley, vondt, 81. — Buschcolen, 82. — Zoo verkouden als een hond, 82. — Het schutten van bruide-

goms, 87. — Tourdsteen, 88. — Solidus, 88. — Dagteekening, 104. — Falievouwers, 125. — Ontcommeren, 129. — Craechdijk, 130. — Onze Lieve Vrouwe van Aardenburg, 148. — Handteeken, 151. — O. Veranneman, 160. — Uit den tijd van 't Barrière tractaat, 164, 322. — Woning van Vondel, 167. — Bargaant, 184. — Pleisteren, 185. — Spelling, f of v, 187. — Brand, 187. — Ineensmelting van klanken, 188. — Delven enz., 341. — Spreeuwen in den winter, 364. — De Dollart in Vlaanderen, 369, 556. — Bijdrage tot de geschiedenis van het lager onderwijs, 373. — Gewend of ontwend, 414. — Een pak slaag, 415. — Braaf, 415. — Zeeuwsche chocolaad, 430. — Groese, 432, — Diederijk, bisschop van Doornik, 557. — Anonymen, 559. — Focke, 578. — Pensen, 628.

Rossum (A. A. J. van), Lied. Amersfoort heb ik eens bekeken, 118.

Rutgers van Rozenburg, Gesl. Bartolotti v. d. Heuvel, 93. — Wapen der graven v. Heemskerck, 312. — Gesl. v. d. Meer, 422.

R. v. R., Kwartieren gevraagd, 363.

S.

S., Fam. van Braam enz., 46.

S., Hoe zit de vork in de steel, 570.

S. (O.), Gesl. Gevers, 363. — Geslacht Rubbens, 363.

S. (G. A.), Geheimzinnig portret, 504. — Dirk v. Hoogstraten, 504.

Sasse van Ysselt (A. F. O. van), De lamme koning, 111. — Wapens op het huis Breckelkamp, 316. — Wapen van het gesl. v. Ommeren, 319. — Wapens van het gesl. Keppel, 319. — Wapen v. Twickelo, 349. — Gesl. Foeyt, 340, 579. — Grafzerk te Putten, 351. — Gesl. de Raet, 426. — Wapen Romoillers, 426. — v. Hövell, 428.

Stuers (Victor de), De lamme koning, 159.

V.

Vl. (v.), Parodie op Feiths Alrik en Aspasia, 327.

Vlieger (Anth. de), Turfnaaisters, 186. — Cregierder, 187. — Spreeuwen in den winter, 208.

Vorsterman van Oijen (A. A.), Geslacht Huygens en Rombouts, 41. — Wapen v. Ceulen of Colonius, 41. — Geneal. gegevens naar aanleiding van nederbetuwsche grafschriften, 47. — Wapen v. Hammerstein, 132. — Avondmaalbekers te Dodewaard, 165. — Gesl. Diepenbroek, 204. — Genealogie van Cuyck, 255. — Gesl. v. Braam, 259. — Fam. Bax, 259. — O. Veranneman, 552. — Wapen v. Eeden, 575. — Gesl. Vonck v. Lijnden, 575. — Wapens gevraagd, 576. — E. v. Aersen, 584. — Gesl. v. Oldenborgh en Cooijmans, 585. — Wapen Brunet de Rochebrune, 585. — Geslacht Bolle, 585. — Gesl. de Quay, 585. — Gesl. v. Coehoorn, 586. — Fam. Gobius, 586. — Gesl. v. Bijlandt, 586. — Gesl. Zuerius Boxhorn, 631.

Vries Jzn. (J°. de), Acht gouden bruiloften in de familie van Loon, 166. — Eene onbeschreven duitsche medaille, 325. — Parodie op Feiths Alrik en Aspasia, 379.

W.

Wagner (J. D.), Lambrequins, dekkleeden, 40. — Genealogische bescheiden gevraagd, 95, 204. — J. van Oldenbarneveld, 95. — Portret van de Naerebouts, 119. — Gesl. Fremeaux, 131. — Gesl. de Roo, 131. — Gesl. de Pagniet, 133. — Gesl. Diepenbroek, 203. — Gesl. v. Riviere, 576. — Wapen v. Twickelo, 581. — Gesl. de Quay, 585.

Welcker (C. W.), Twee twistzaken in 1787, 111.

Winckel, Looden legpenning, 501.

Winkler (Johan), Uit den tijd van 't Barrière-tractaat, 1. — Zangmeesters enz. in de kerk van Oldehove, 30. — Naamverbastering, 35. — Caneghem, 36. — Sint Maarten, 54. — Lady Cary's zwanennest, 77. — Muus, 77, 387. — N. Mulerius, 113. — 'N Voorlooper van 't Oera Linda boek, 115. — L. Bak-

huizen, 120. — Tegen heug en meug, 128. — Robijn, 128. — Gevaarlijke boekverzamelaars, 209. — De Turken aan den Rijn, 210. — De Dollart in Vlaanderen, 229. — 't Spinnewiel, 244. — Gesl. Altunga, 250. — Gesl. Bolle, 256. — Friesen aan de hoogeschool te Keulen, 372. — Volksprenten met verzen in 't (boeren) friesch, 380. — IJdel, 384. — Brand, 386. — Goten in de Krim, 500. — Malefijt, 505. — Sporen der friesche taal in de volksspraak van Noordholland, 568. — Epping-forest, 593. — Westvaelschen speel-thuyn, 619. — Merwede, 621. — Hemelveerdeghem, 624. — Carbonade, koolgebraad, 626. — Een naam voor een nieuwe munt, 626. — Valentinus, 630.

Wybrands (Aem. W.), Eed of plechtige verzekering met speeksel, 377.

X.

X., Wapen Hubert, 420. — Gesl. v. d. Straaten, 429.

---

*, Morsdood, 36. — De Israeliten in Egypte, 54. — De Turken aan den Rijn, 57. — Eigenaardigheden van groote mannen en kleine, 57. — Het testament van czaar Peter, 109. — Stalen pennen, 113. — Gesl. v. Oyen, 201. — Brand, 386.

* n°. 2, Wapen Reck van Mulhuysen, 427.

LEES-, SCHRIJF- EN DRUKFOUTEN.

In deel XXVI.

bl. 76, reg. 8 v. o. *staat:* geschiedenis *lees:* geheugenis
" 318, " 13 " " Catenberg " Cotenberg

In deel XXVII.

" 37, " 7 " " Schutten " Schutter
" 48, onderaan " H. M. W. O. " H. M. C. v. O.
" 81, reg. 9 v. b. " heette " heetten
" " " 12 v. o. " Tomotheus, " Timotheus,
" 101, " 9 v. b. " steeren. " sterren.
" 110, onder reg. 6 v. b. *bij te voegen:* *
" 188, reg. 2 en 1 v. o. *staat:* geoorloofd " goorloofd
" 265, " 2 " " zonder kerkeraad en magistraat werkzaam te zijn. *lees:* zouden kerkeraad en magistraat van Nijmegen uit elke classe van Gelderland éenen predikant aanschrijven om daarbij tegenwoordig te zijn.
" 266, reg. 11 v. b. *staat:* tot *lees:* wt
" " " 16 " *achter* verschijnen, *bij te voegen:* en zou men (art 2 der particularia van de particuliere Arnhemsche Synode 13—16 juni) daar zij niet verschenen waren, de raden van het hof over hen raadplegen.
ald. reg. 13 v. o. *staat:* believen mach *lees:* believe noch
" " 7 " " daar " daar kon
" 267, " 19 v. b. " Huysken " Sluysken
" " " 20 " " Hervelt " Homoet
" 268, " 11 " " Emriesche " Emricsche
" " aant. 2 *moet* aant. 1 *op de volgende bladz. zijn.*
" 269, " 1 " " 2 " *vorige bladz. zijn:* *in die aant. staat:* Siesselius *lees:* Liesselius

bl. 270,	reg. 4 v. b.	aan hun	*lees:*	hem
〃 〃	〃 17 〃	〃 1518	〃	1578
〃 271,	〃 6 〃	〃 was	〃	nog
〃 272,	〃 15 〃	〃 wamhuysen	〃	weemhuysen
〃 273,	aant, 1 *behoort als*: aant. 2 *op de vorige bladzijde.*			
〃 274,	reg. 13 v. o.	*staat:* van	*lees:*	aan
〃 277,	〃 14 v. b.	〃 1608	〃	1618
〃 〃	〃 〃 〃	〃 Arnold	〃	Arnoldi
〃 280,	〃 13 〃	〃 eerstgenoemde	〃	eerstkomende
〃 282,	〃 5 〃	〃 waarin	〃	waar
〃 283,	〃 5 en 6 〃	〃 hatelijks heid	〃	hatelijkheid
〃 〃	〃 7 v. o.	〃 hen	〃	hem
〃 295,	〃 4 v. b.	〃 de With	〃	Timotheus de With
〃 〃	〃 5 〃	〃 Timotheus	*moet wegvallen.*	
〃 297,	〃 6 〃	〃 hem	*lees:*	hen
〃 299,	〃 3 〃	〃 bijbeloverzettingen	〃	bijbeloverzetting
〃 305,	〃 16 〃	〃 maken	〃	zoeken
〃 306,	〃 12 v. o.	〃 vier	〃	drie
〃 331,	〃 17 v. b.	〃 in	〃	en in
〃 335,	〃 2 v. o.	〃 stort	〃	stoot
〃 347,	〃 10 v. o.	〃 schavende	〃	scherende
〃 〃	〃 2 〃	〃 keeren	〃	kennen
〃 348,	〃 13 v. b.	〃 tengevolge	〃	ten gevolge
〃 349,	〃 3 〃	〃 spier	〃	sprei
〃 404,	〃 10 〃	〃 zijn	〃	wij
〃 441,	〃 10 v. o.	〃 376	〃	336
〃 〃	〃 6 〃	〃 375	〃	335
〃 448,	〃 9 v. b.	〃 aller	〃	alle
〃 471,	〃 1 〃	〃 drukken	〃	drukken op
〃 〃	〃 10 v. o.	〃 bevrediging	〃	bevestiging
〃 489,	〃 12 v. b.	〃 van den Heiligen weg *moet wegvallen.*		
〃 543,	〃 4 v. o.	〃 hetzelfde	*lees*	de zelfde
〃 〃	〃 1 〃	〃 afkomsig	〃	afkomstig
〃 577,	〃 17 v. b.	〃 huys	〃	Suys
Omslag n°. 7, bl. 2	reg. 2 v. o.	*staat:* du Courrerur	*lees:*	du Commun.

GESCHIEDENIS.

Uit den tijd van 't Barrière-tractaat. — Zoo als bekend is, werd in 1715 'n verbond gesloten tusschen den oostenrijkschen keizer Karel VI en de Staten-Generaal, dat den naam draacht van Barrière-tractaat, en waarbij bepaald werd, dat de Staten-Generaal in sommige steden en vestingen van Zuid-Nederland, dat toen aan Oostenrijk behoorde, bezetting van krijchsvolk leggen mochten. Deze bepaling werd ook ten uitvoer gebracht, ofschoon niet zonder tegenkanting van de zuid-nederlandsche gewesten. Vooral waren 't de roomsche geesteliken in deze gewesten, die zeer over de ten-uitvoer-brenging van dit tractaat klaagden. En geen wonder — als men bedenkt, dat dit noord-nederlandsche krijchsvolk, dat plotseling zoo midden in 't roomsche Zuid-Nederland zich vestigen kwam, grootendeels, zoo niet geheel en al protestant was, dat er protestantsche predikanten uit Noord-Nederland aan die garnisoenen toegevoegd werden, en dat er, ten dienste van dat krijchsvolk, midden in die roomsch-gezinde steden protestantsche kerken werden opgericht. Natuurlik gaf dit reeds terstond aanleiding tot min of meer hoog loopende geschillen tusschen roomsch en onroomsch, en tot allerlei onaangename botsingen. De provinciale staten der zuid-nederlandsche gewesten besloten dien ten gevolge, 'n gezantschap uit hun midden naar den keizer van Oostenrijk, te Weenen, te zenden, om hun grieven en bezwaren aangaande deze zaak, hun vorst kenbaar te maken. Te dien einde werden wegens Flaanderen, als afgezanten benoemd: »eerst, uit name van de »geestelijkheid, zijne Hoogweerdigheid Philippus Erardus van der »Noot, Grave van Evergheim en Bisschop van Gent, benevens »Mijnheer Verslype, alsdan Vicaris-Generaal van 't openstaande »bisdom van Brugge en Kaneunik gradueel van Sint-Donaas. »Verders, van wege de drie Hoofdcollegiën van Vlaanderen, wier- »den gezonden Jonkher Alexander van der Meersch, Schepen van »der Keure, en Mijnheer Antonius Xaverius Triest, eerste Secretaris

»der stad Gent; voorts Jonkher Roeland de Grass, Heere van »Bouchaute, Burgmeester, en M'her Felix Baron de Camargo, »schepen der stad Brugge; Jonkher Jan Charles de Peellaert, »Heere van Steinmaere, oud Burgmeester, en alsdan Schepen »'s lands van den Vryen, benevens heer ende meester Johannes »Chrysostomus Cordonnier, Raadpensionaris van den zelven lande. »Deze heeren, hunne commissie gekregen hebbende op 14 Januarij »1716, zijn hiermee 's anderdags naar Weenen vertrokken.

»Volgens de loffelijke gewoonte van dien tijd, zoo heeft Mijn-»heer Verslype zorgvuldiglijk aangeteekend al wat hij en zijne »medegezellen, dag voor dag, gezien en gehoord en gedaan heb-»ben. Zijn handschrift is getiteld als volgt: Journal van de Reyse »naar de stadt van Weenen, ten jare 1716, van de Heeren Ghe-»deputeerde, uyt crachte van de solemnele deputatie van weghen »de alghemeyne Clergie ende Hooft Collegien van de Provincie »van Vlaenderen ter oorsaecke," enz. (Zie Rond den Heerd III, bl. 164). Dit zeer belangrijke en »curieuse" reisverhaal komt, verkort, voor in 't tijdschrift Rond den Heerd, Jaargang III, (Brugge, 1868), onder den titel van »Kaneunik Verslypens reize «naar Weenen." De geheele reis van 't gezantschap, dat, van Brugge en Gent uitgaande, over Brussel, Leuven, Tienen, Luik, Aken, Gulik, Keulen, Frankfort a/d Main, Aschaffenburg, Würtz-burg, Nürnberg, Regensburg, Straubing, Passau en Lintz naar Weenen trok, wordt in dit verhaal beschreven, en tevens hun wedervaren bij den keizer van Oostenrijk. Onze »kaneunik" ziet natuurlik alles wat 'm op reis ontmoet en te Weenen weder-vaart, door 'n roomschen bril, en ook uit dien hoofde is 't reis-verhaal belangrijk te lezen. Dat-i verre van onpartijdig is, blijkt b.v. uit 't volgende:

Tusschen Keulen en Frankfort a/d Main komen onze reizigers te Blankenberg, en nadat ze dit plaatsje doorgetrokken zijn, vertelt Verslype: »Wij vervoordenden dien dag onze reize nog om-»trent vijf uren en kwamen in eene miserable herberge, daar »noch wijn, noch bier, noch keersen, noch vleesch, noch visch, »noch eieren, noch goed brood en was, maar zwart brood, zeer »onsmakelijk, lampolie, en appelcidre die ondrinkelijk was. Daarbij, »de weerd en het geheel dorp was Calvinist, onder het gebied

»van Saxen; hij scheen van een stommen duivel bezeten te zijn, »maar, tot zijn secours, hadde hij ook eenen gierigen duivel, want »hij dede ons betalen al dat wij niet gehad en hadden. Hier »sliepen wij zeer gerustelijk op strooi, daar het berenvel wel te »passe kwam, en 't ware wij eene goeie portie cabiliau en »provisie van wijn medegebracht hadden, wij zouden onzen tijd »hebben konnen passeren met de lamentatien van Jeremias te »zingen, en daarnaar, met de kleene kinders, zonder eten slapen »gaan. Maar wij en lieten niet van ons in onze armoede wel te »diverteren.

»'s Morgens vroeg, den vijf-en-twintigsten Januarij, vertrokken »wij uit dit huis van weelde, en kwamen pleisteren op de prochie »genaamd Huyssenbach, gebied van den Grave van Ackenborg, »alwaar dat het al lutersch was.

»'s Avonds arriveerden wij tot eene prochie genaamd Haen, »souverainteit van den keurvorst van Trier, daar wij beter waren: »de hospes was katholijk, gelijk al de prochianen; hij was ook »een eerlijk man en hij ontvong ons minnelijk en genadig."

Maar overigens is onze kaneunik 'n gemoedelik man, die soms zeer geestige opmerkingen maakt, vooral ook over 't leven aan 't keizerlike hof te Weenen, 't welk-i van nabij kennen leert, wijl 't gezantschap dikwijls ten hove komt en daar zeer wel ontfangen wordt. Behalve over de verschillende roomsche kerken, die overal bezien en beschreven worden, en over allerlei roomsche godsdienstplechtigheden, die ze, vooral in de paaschdagen, te Weenen zien verrichten, schenkt Verslype veel aandacht aan de maaltijden die hun onderweechs en te Weenen voorgezet worden, aan »ate en drank", zoo als-i 't noemt, en tevens aan de vrouen, die ze te zien krijgen. Bij de stad Luik teekent-i aan: »Alhier deurgaans »zijn de menschen zeer leelijk van aanzicht, en bijzonderlijk de »vrouwmenschen groef van lichaam en manieren." — Bij Würtzburg: »daar zagen wij veel schoone gebouwen, kerken en kloosters; de »kleederen van de vrouwen zeer vriendelijk en natuurlijk." — Bij Nürnberg: »De vrouwen zijn hier geestig gekleed: sommige »gaan met groene faljen, andere met witte, andere met andere »couleuren." — Van z'n hospita te Sambach schrijft-i: »De weer»dinne was eene fraaie vrouwe, van goede manieren, hetwelke zij

»wel liet blijken." — Bij de stad Passau vermeldt-i: »De vrouwen, »zoo van wezen, van kleedinge als van manieren, beginnen hier »aanzienlijker te worden." — Tusschen Passau en Lintz »vonden" ze »onderwege een partig boerinneken," waar van de kaneunik de kleeding, tot de »witte spinale kousen en spaansche leeren »schoetjes" incluis, naukeurig beschrijft, en vervolgens van haar zeit: »Wij hadden achterdenken dat er iet schuilde, want het »(boerinneke) ging bijnaar zoo zeere (snel) als onze wagen."

'N schril licht wordt in 't reisverhaal geworpen op den toestand der Joden in Duitschland. Te Keulen namen onze reizigers hun intrek in »het hof van Holland [1]), liggende dicht aan den Rhijn, recht- »over Duyts, wezende de jodenstad, aan de overzijde van den Rhijn.

»Noteert dat de joden alhier in die plaats hun moeten gereti- »reerd houden, en niet en mogen in stad komen, 't en zij dat zij »te vooren consent vragen, en alsdan geeft men aan ieder jode »eene garde" (wacht) »die hun moeten overal vergezelschappen »en waarvoren zij moeten een half patacon sterk geld ter ure »geven, omdat zij voordezen al de steenputten van de stad »vergeven hadden, en daarom zijn de steenputten veranderd in »pompen.

»Alzoo dat op den tijd dat wij te Keulen waren de Rhijn »toegevrozen was, en dat de borgers hoopgewijs over het ijs lie- »pen, zelfs dat er tenten op gespannen waren, al was 't dat hij hier en »daar nog open lag, geschiedde 't dat de studenten en andere jonk- »heid, over het ijs, de Joden, die hier zeer hatelijk zijn, gongen »insulteren met sneeuwballen en, gelijk zij hun retireerden in hunne »huizen, begonsten zij met sneeuwballen en steenen te werpen, door »hunne glazen vensters, zoo verre, dat de Joden genoodzaakt waren »om in poste te zenden tot Bonn, naar den Hertog, om secours."

Bij Frankfort aan den Main teekent de kaneunik aan:

»Hier wonen ook veel Joden, maar vuil' en onnuttig! Daarom »noemt men ze Smausen: zij zijn zoo arm als die van Amsterdam »rijk zijn. Zij moeten gaan met zwarte mantels en lange, scherpe »baarden; zij loopen langs de stad als jachthonden, om met »iemand, en namentlijk met vreemdelingen te mogen schachelen

---

[1]) Die herberg bestaat nog heden te Keulen.

»en hun te deepen [1]). Zij hebben een quartier separaat in de stad, »alwaar zij hun, tegen avond, op het luiden van eene klokke, »moeten retireren, op zware straffe."

Kaneunik Verslype geeft met geen enkel woord afkeuring te kennen over deze behandeling van de Joden te Keulen en te Frankfort a/d Main. Hij was 'n kind van z'n tijd, van z'n land en z'n stand. — Maar hoe scherp steekt de toestand van deze arme menschen in Duitschland af bij dien, waar in zich de Joden in Noord-Nederland, toen ter tijd reeds, verheugen mochten!

Te Weenen klaagde 't gezantschap steen en been, aan den keizer, de keizerin, de keizerinne-moeder, aan »Prince Eugenius", aan den biechtvader van de keizerin en aan ieder die maar eenigen infloed bij den keizer of aan 't hof had, en maar naar hun gejammer hooren wilde, over »al de scandalen die de Hollanders in »onze quartieren bedreven hadden en bedreeven, ende bovendien »al de fourberien, die zij uitgerecht hadden tegen den Keizer, en »over al de excessen, abusen, en scandalen, dewelke de Hollanders »in ons quartier hadden bedreven, terwijlen zij deze letste jaren »in de steden van Vlaanderen in garnisoen waren geweest, en die »overzulks stonden te continueren, ware het zake dat zij bleeven »in ons land vernestelen, want dat zij nooit hun woord gehouden »en hebben over de zaken die onze Religie raakten, en daarom, »dat wij vruchteloos zouden betrouwen op hunne beloften."

Onder de grieven tegen de Noord-Nederlanders, die 't zuidnederlandsche gezantschap opsomde, komt ook 't volgende geval voor. Kaneunik Verslype zeit, «dat de Bisschop van Roermonde »eenen brief hadde geschreven naar den Grave van Ursel, van »date den zes-en-twintigsten Februarij 1716, dien hij zeide meer »geschreven te hebben met tranen als met inte, bij den welken »hij te kennen gaf hetgone dat maar versch en was gebeurd, »onder zijn bisdom, in de stad van Venloo.

»Te weten, dat zekere vrouwe, met name Lucia Viersen, weduwe »zijnde, ende van andere Religie, over zeven jaren was komen

---

[1]) De heer Guido Gezelle, „bestierder" van Rond den Heerd, maakt op dit woord de volgende aanmerking: „Deepen moet het zelfste zijn als dweepen, peize „ik, ik en heb 't woord nog nooit gehoord; weet het geen van de Ipersche lezers? „Heeft Mr. Verslype geen *dupen* geschreven en de copist deepen?"

»wonen in die stad, zijnde zij van Leeuwaarden, in Vriesland [1]), »met haar hebbende een jong zoontjen; ende, naar eenigen tijd, »bekeerd zijnde te Venloo, was getrouwd; daarnaar, komende te »sterven, op haar sterfbedde hadde belast, dat m' haar kind nooit »en zoude laten wederkeeren naar zijn vaderland, uit vreeze van »dat hij somwijlen zoude verkeerd geraken naar hare dood. Hare »vrienden, overgekomen zijnde, hebben willen den zone, oud zijnde »dertien jaren, met hun hebben: maar hij, dit weigerende, ende »persisterende, dat hij wilde tot Venloo blijven, en in de heilige »Religie, hebben, met consent van den Commandant" (van 't noordnederlandsche garnisoen van Venlo) »hem te bewaren gege»ven aan de wacht. Maar, de kanse schoone ziende, is hij uit de »wacht geloopen, naar de kerke der Franciscanen, alwaar dat het »biddag was voor de regerende Keizerinne, ende, het Allerheiligste »op den autaar staande, heeft hij hem verborgen achter den autaar; »maar zijnde vervolgd van twee musquettiers, hebben hem met »geweld vandaar getrokken en wederom in de wacht geleid. Eenige »dagen daarnaar is hij 't nog eens ontloopen naar de kerke der »Kruisbroeders, alwaar dat het ook percis biddag was, ende heeft »hem nog eens verborgen achter den autaar. De musquettiers, hem »wederom achtervolgende en willende met geweld hem van daar »trekken, hebben de vrouwen, die in de kerke waren, hun daar»tegen gesteld, ende de soldaten uit de kerke gedreven; midde»lertijd heeft hij hem gesalveerd in den hof. Maar korts daarnaar, »met orders van den Commandant, is de geheele wacht gekomen, »en, naar onderzocht te hebben de kerke, hebben willen het »klooster onderzoeken; maar de religieusen, verklarende, dat hij »in het klooster niet en was, zijn zij in den hof gegaan, en, hem »gevonden hebbende, hebben hem met geweld daaruit getrokken, »en staat, tegen zijnen dank en tegen de intentie van de over»ledene moeder, naar Leeuwaarden geleid te zijn."

Nog 'n andere grieve, die opgesomd wordt, komt mij ook belangrijk genoeg voor om hier medegedeeld te worden, wijl de hoochst merkweerdige protestantsche gemeente van Maria-Hoorebeke, bij Oudenaarden in Oost-Flaanderen, die sedert de kerk-

[1]) De geslachtsnaam Viersen komt nog heden te Leeuwaarden voor.

herforming tot in onze dagen stand heeft gehouden te midden van 'n uitsluitend roomschgezinde bevolking (d' eenichste in Zuid-Nederland?), daarbij aangehaald wordt. Laat ik kaneunik Verslype voor 't laatst nog eens aan 't woord:

»Maandag, den elfsten Meie, gong ik alleene ter audientie bij »den Marquis de Perlas, Raadsheer van den Keizer, en bedankte »hem van al de eere en de honesteteiten, die hij ons believen »hadde te bewijzen, als wanneer hij ons zoo treffelijk ter tafel »hadde geregaleerd, en, gelijk ik hem zeer recommandeerde de »affaire van de Heilige Religie, zoo vertelde ik hem met eens de »klachten dewelke Zijne Hoogweerdigheid hadde ontvangen van Gent.

»Te weten, dat, als de Hollandsche troupen de stad van Aude-»naerde hebben geëvacueerd, dat niettemin de Heeren Staten ge-»commandeerd hebben, dat aldaar verblijven zoude een Minister" (protestantsche predikant), »gelijk er een verbleven is ten dienste »van de geusche boeren, die in de nagelegen prochien over de »Schelde wonen, welke Minister aldaar publikelijk zijnen dienst »dede tot groot schandaal der inwooners: en gelijk hij de arme »menschen aantrok met aalmoesen, dat 't zeer te vreezen was, »dat er nog meer zouden verergerd worden. Voorders dat het »Magistraat van Audenaerde verobligierd was aan dezen Minister »een logement en serviciegeld te geven, hetwelke de Marquis »hoorende, was zeer geallarmeerd en beveelde mij dit bij memorie »in te geven."

Zooveel van kaneunik Verslype. Die meer van z'n belangrijk reisverhaal weten wil, moet 't maar in Rond den Heerd lezen.

Haarlem. JOHAN WINKLER.

Heidens of Zigeuners in Gelderland. Ter beantwoording der vraag, Nav. XXVI, 230 aan het slot van een artikel over dit punt gesteld, biedt een vriendelijk schrijven van mr. F. Feith, in der tijd griffier bij het nu ontbonden provinciaal gerechtshof van Gelderland, de navolgende gegevens aan:

27 maart 1714. De stad Arnhem leent hare galg van den berg van den heer van Roozendaal, landdrost van Veluwe, om een heiden te doen ophangen (zie Kroniek van Arnhem, 1230—1789. door mr. J. W. Staats Evers).

12 jan. 1719. Op verzoek van den amptman van Bommel, Tielre- en Bommelreweerden, krachtens eene sententie door het schependom van Bommel tegen twee zoogenaamde heidinnen [1]) gewezen, waarbij ze veroordeeld waren, de éene om streng gegeeseld en daarna gebrandmerkt te worden, de andere, als zijnde meer dan zes maanden zwanger, om met roeden omhangen, zulks te aanschouwen: gelast het hof van Gelderland den scherprechter der provincie den 16en dier maand dit vonnis te voltrekken.

26 april 1720. Het hof v. G. veroordeelt Hendrik Jacobsen, eenen der heidens, en zijn zoon, den eersten, om gegeeseld en gebrandmerkt te worden, den tweeden, als nog te jong zijnde, om zulks te aanschouwen, met verbanning van beide uit dit Furstendom en Graafschap.

18 feb. 1721. Item, de heidinne Antje Hendrix.

6 oct. 1722. Item, de drie heidinnen, Geertruid Christiaan, Marij Lijsbet en Christijn (Stijntje).

25 nov. 1724. Item, drie heidinnen, Antonetta Jenkens, Pelite, en Achje Jans tot geeseling, brandmerk en bannissement.

29 jan. 1725. Item, twaalf heidens en heidinnen, met name Cornelis Janssen, Johannes, Lena Gerritsen, Keetje Cornelis, Regina Gerritsen, Riesbier, Geerken Cornelis, Swaantje, Jannetje Abrahams, Marie Jannes, Anneken Mariesen en Lijsbert. Zes van deze lieden waren reeds éénmaal gegeeseld en gebrandmerkt; één van hen had die straffen zelfs tweemaal ondergaan. Men vond bij hen breekijzers, ten bewijze dat zij zich aan zware dieverijen schuldig maakten. Onder hen was er slechts één, die kon opgeven, hoe oud hij was, en geen één, die zijne geboorteplaats kende.

27 juli 1725. Item, drie heidinnen, Petronella Jannetjen, Laurina en Anna Christina; de eerste, tot geeseling en brandmerk, de tweede, als zijnde slechts veertien jaar oud, alleen tot geeseling, de derde, als zijnde zwanger, om zulks te aanschouwen, en alle tot bannissement. Bij latere rescriptie gelastte het hof, dat een kind der eerste, een jongetje, met name Hendricus, niet in dit vonnis begrepen was, doch dat hij bij de terechtstelling zijner

[1]) In deze en de hierna volgende besluiten en sententiën van voormeld hof is nu eens van „zoogenaamde", dan weder van enkel „heidens" sprake. Onder deze laatste benaming wordt er boven verder van gewaagd.

moeder moest tegenwoordig zijn, en alsdan gewaarschuwd worden om toch nooit in deze provincie terug te komen.

21 oct. 1725. Het hof gelast, op verzoek des amptmans van Nederbetuwe, den scherprechter, zich in dato te Tiel te bevinden, om het vonnis der doodstraf te voltrekken aan drie heidens en ééne heidin, veroordeeld om in ijzeren kettingen aan de galg te hangen, anderen ten voorbeelde.

21 nov. 1725. Item, op verzoek des amptmans van Bommel, Tielre- en Bommelreweerd, den scherprechter, zich den eerstvolgenden maandag te Bommel te bevinden, om des anderen daags het vonnis te voltrekken, door het schepengerecht te Bommel gewezen tegen vijf heidens, veroordeeld om te worden geradbraakt.

10 dec. 1725. Item, zich 14 dec. te Bommel te bevinden, ter voltrekking van het vonnis, door hetzelfde schependom gewezen tegen Ariën Snoeck, schoolmeester te Vuren, en zijne huisvrouw Aaltje Ariënse, veroordeeld tot geeseling, de laatste daarenboven tot brandmerk, en beide tot bannissement, wegens het herbergen van heidens, moordenaars, enz.

16 juli 1726. Het hof veroordeelt één heiden en drie heidinnen, Christiaan Michaëls, Janna, Anna Geertruid (in de taal der heidens, Calishey) en Monplaisier, tot geeseling, brandmerk en bannissement.

17 juli 1727. Item, straksgenoemde heidin Monplaisier, als hebbende het tegen haar gewezen vonnis van bannissement geschonden door met andere heidens terug te komen, tot de doodstraf door ophanging.

17 juli 1727. Item, twee heidinnen, Maria Catharina en Nanore, om te aanschouwen de terechtstelling van Monplaisier, en daarna de eerste, om gegeeseld en gebrandmerkt te worden, de tweede, als zijnde zwanger, om hierbij tegenwoordig te zijn, en beide tot bannissement.

23 juli 1727. Item, twee heidinnen, Maria Rosemonde en Leena Gagina, beide naar gissing 13 en 14 jaar oud, tot zes jaren tuchthuisstraf en bannissement.

20 juni 1730. Item, zes heidinnen, Blanchefleur Janssen, Webbeke Jans, Mamije Wopken, Mersibel Janssen, Agguddie, en Grietje Trenssen, de vier eerste tot geeseling en brandmerk, de twee laatste, wegens haar jeugdigen ouderdom, om zulks te aanschouwen, en alle tot bannissement.

17 nov. 1733. Item, drie heidinnen en twee heidens, Truyken, Maria Anna, Catrijn, Frans Peters en Jan Peters, alle tot geeseling, brandmerk en bannissement.

Na deze laatste sententie, verklaart mijn berichtgever niets meer gevonden te hebben ten opzichte van heidens, maar wel betreffende vagebonden, bedelaars, schooiers enz., die, inzonderheid ingeval, gelijk in 1722 en 1740 geschiedde, generale jachten en opschuimingen van heidens en vagebonden in de prov. Gelderland door het hof werden verordend, straf beliepen. Komen in vervolg van tijd die landstrijkers niet onder den naam van heidens of zoogenaamde heidens voor, mijn zegsman vermoedt, dat deze er onder geloopen zullen hebben, vermits het eigenaardige der hier boven gevonniste heidens in hun volslagen onbekendheid met hun geboorteplaats en leeftijd bestond, en hij dat eigenaardige onder de later veroordeelde vagebonden enz. ook heeft aangetroffen.

Zelfs nog niet lang geleden (26 april 1876) zijn heidens of zigeuners, en wel in grooten getale gezien, te Heerlen (bij Maastricht) doch fluks door de politie over de grenzen gebracht (vgl. Haarl. courant van 29 april).

J. ANSPACH.

Edrisi over Nederland. Bij het raadplegen van de aardrijksbeschrijving van den arabischen geograaf Edrisi, die in de eerste helft van de 12e eeuw heeft geleefd, trok de vermelding van sommige vlaamsche steden, maar vooral de mededeeling over Utrecht mijne aandacht. Daar er over 't middeneeuwsch verleden van onze bisschopstad en de belgische steden vele bijzonderheden zijn medegedeeld, werd dit bericht misschien reeds vroeger ergens vermeld. In weerwil van deze waarschijnlijkheid, zou naar mijne meening de plaatsing in den Navorscher wenschelijk zijn Ik ben de woorden van de fransche vertaling door Amedée Jaubert gevolgd, daar de gebrekkige latijnsche navolging van 1619 door Gabriel Sionita, over dit punt geene inlichting geeft.

»La Flandre est bornée du coté de l'orient par le pays de Louban, (Louvain) qui compte au nombre de ses villes, Tournay, Gand, Gambray, Bruges et Saint-Mer (Saint-Omer.) Cette contrée est partout extrèmement fertile, productive et couverte de villages et de

cultures. Elle est bornée au nord par la Frise, au midi par la Lorraine, et la principale de ses villes est Gand, batie sur la rive orientale du fleuve Awiz (la Lijs), ornée de quantité de grandes habitations et de beaux édifices, entourée de vignobles, de vergers et de belles cultures, distante de 35 milles de la mer. De Gand à Skela ou Chkela (Bruxelles) ville dependante de la Frise, et dont nous reparlerons, en se dirigeant vers l'orient, on compte 80 milles.

Bruges ville de grandeur moijenne, bien peuplée, offrant des ressources de toute espèce, entourée de vignobles et de fertiles campagnes.

Ostrik (Utrecht) est une ville d'une beauté remarquable, située sur la rive occidentale du Rhin. Ses édifices sont beaux, ses places publiques vastes, son commerce considérable. Son territoire est couvert de nombreux vignobles, de vergers et de pâturages; où l'on élève des bestiaux et des chevaux. Les habitants de cette ville limitrophe de la Frise sont braves, resolus et fiers.

Daar de geographie van Edrisi, meer de toenmalige mahomedaansche rijken, dan de landen van westelijk Europa behandelt, blijkt uit het medegedeelde, dat de kennis van den bloeienden toestand van Utrecht en van de vlaamsche steden tot de landen van den Islam reeds was doorgedrongen. Vanwaar Edrisi zijne narichten ontving is onbekend; maar zij schijnen ons in 't begin van de 12e eeuw, dus in den tijd van den eersten kruistocht te verplaatsen. Volgens Jaubert, had Edrisi in 't jaar 510 van de hegira, 1117 van onze jaarrekening, in Klein-Azie verkeerd, en Alexander von Humboldt stelt 't verschijnen zijner geographie in 1154. (Central-Asien S. 473), zoodat wij den beschreven toestand, als dien van de eerste decennia van de 12e eeuw mogen aannemen.

De vermelding der talrijke wijngaarden rondom Gend, Brugge en Utrecht, zal velen als zeer onwaarschijnlijk voorkomen, daar Noord- en Zuid-Nederland nooit als landen geschikt voor den wijnbouw zijn genoemd geworden. Doch in plaats dat deze mededeeling de onnaauwkeurigheid van Edrisi bewijst, meldt zij eene bijzonderheid die door eenige latere berichten wordt bevestigd. De wijnbouw werd in dien tijd aan den Rijn krachtig door de kloosterlingen bevorderd, en deze hebben zich door de veredeling

van den wijnstok verdienstelijk gemaakt. Dat de monniken dit in de Nederlanden, even als in Engeland hebben beproefd, lijdt geen twijfel; evenmin dat de mislukte acclimatatie van de verdere cultuur van den wijnstok, althans voor de vervaardiging van een landwijn, deed afzien. Reeds Willems deelt in 't Belgisch Museum mede, dat de wijnbouw een gedeelte van de opbrengsten van een door hem genoemd klooster opleverde, 't geen volgens andere berichten ook elders 't geval was. Het Album der Natuur vermeldde onlangs in zijn bijblad (ni fallor), dat bij Ostende een stuk grond, dat door de zee was verzwolgen, bij zeer laag water de overblijfselen van uitgestrekte wijngaarden had vertoond. Het bericht van Edrisi over de wijnbergen van Utrecht wordt door niets verders bevestigd, maar sluit niet de minste onwaarschijnlijkheid in.

Het bericht over de veelvuldigheid der boomgaarden en de vruchtbaarheid der weiden, met de daarbij plaats hebbende vee- en paardenfokkerijen, zal wel geen twijfel opwekken. Deze landbouwindustriën hebben eene grootere levensvatbaarheid getoond dan de wijnbouw, daar zij nog tegenwoordig in bloeienden toestand zijn. Utrechts lang bekende paardenmarkt klimt misschien reeds tot een tijdvak in de geschiedenis van de bloeiende bisschopstad op, dat aan den leeftijd van den arabischen geograaf voorafging.

De aanzienlijke handel in oostersche voortbrengselen, die toen over Rusland en de Oostzee tot Utrecht geraakten, is ook van elders geschiedkundig bewezen. Maar de aan Edrisi ontleende woorden bewijzen, dat zijne vermaardheid de naauwe grenzen van Nederland had overschreden, en tot in het oosten was doorgedrongen.

De tijd van de mededeeling valt, zoo als men ziet, in het tijdperk van Frieslands voormalige grootheid, toen zijn naam zich tot aan de Schelde uitstrekte, en ver buiten de beperkte grenzen van een enkel gewest zich uitbreidde. De naam van Antwerpen wordt niet genoemd, daar de bloei dezer handelstad eerst van latere dagteekening is.

Zaandam. J. W. CLOOTS.

Noordhollandsche eenvoudigheid. (XXVI, bl. 554.) T. a. p. betwijfelt de aarts-amsterdammer J. ter Gouw de mogelijkheid, dat

er maar één koekebakker te Amsterdam was. Is dit tot handhaving van den bijnaam »koek-eters" voor zijn stadgenooten?

J. H. VAN LENNEP.

VRAGEN.

Het jacht of fregat Drenthe en zijn gezagvoerder Marten Jansen Schaef. In den Drenthschen Volksalmanak voor 1844, bladz. 48 et seq., en in zijne Kleine Opstellen over de Geschiedenis, Oudheden en het Bijgeloof in Drenthe, bladz. 99 en volgg., heeft wijlen mr. J. Pan, in leven raadsheer in 't gerechtshof van die provincie, eenige mededeelingen gedaan omtrent het, ten jare 1646, onder den luitenant-admiraal Marten Harpertszoon Tromp, geleverde zeegevecht in het Scheurtje; omtrent hetgeen bij die gelegenheid door Marten Jansen Schaef, gezagvoerder van het fregat Drenthe, is verricht; en omtrent eene vereering van honderd rijksdaalders, aan dien kapitein, »ten aensien van sijne bewesene dapperheijt ende vaillantise" in dat gevecht, den 22en maart 1647 geschonken door ridderschap en eigenërfden, de staten van het landschap Drenthe, in wier vergadering, op dien dag te Assen gehouden, hij de door hem veroverde admiraalsvlag overleverde.

Genoemde schrijver besloot zijne mededeelingen met de vermelding, dat hij, in de geschiedenis van ons zeewezen, kapitein Schaef alleen had ontmoet in het Leven van de Ruiter, op het jaar 1652, bladz. 92.

Ik wensch hier nog het eene en andere bij te voegen, zoo omtrent het gevecht in het Scheurtje als omtrent genoemden zeeofficier.

In de eerste helft der zeventiende eeuw was de provincie Gelderland, onder de admiraliteit te Amsterdam, in de kosten van het zeewezen onder anderen belast met een half jacht. Het landschap Drenthe droeg de wederhelft der kosten van dit schip, dat de Engel Gabriël was genaamd, onder bevel van kapitein Gerrit Veen of Feen stond en, ten jare 1638, als onbruikbaar voor 's lands dienst, is verkocht. Door tusschenkomst van de admiraliteit te Rotterdam, is de Engel Gabriël vervangen geworden door een

vaartuig, dat, in de voorhanden stukken, bij afwisseling jacht, fregat, en vergadt wordt genoemd en den naam Drenthe ontving. Het bevel over dien bodem werd, eenigen tijd daarna, aan kapitein Marten Jansen Schaef opgedragen.

De vereering der staten van Drenthe is niet de eenige geweest, welke, ter gemelder zake, aan kapitein Schaef is ten deel gevallen. In de — onder de archieven van laatstgenoemd gewest berustende — rekening van Albert Spiegel, ontvanger generaal der admiraliteit te Amsterdam, over het tijdvak van augustus 1644 tot october 1647, wegens het beheer der schepen de Prince Hendrik en het jacht Drenthe, wordt de volgende post aangetroffen:

»Betaelt Jan Lutma, Goutsmith hier ter steede, de somme van seshondert ses en veertich ponden van XL grooten 't pont, voer een goude keten met een penningh, wegende 15 onsen een engels, daer mede bij desen Raede vereert is Capt. Marten Schaff, ter sake hij onlangs in 't Scheur voor Duijnkercken, heeft helpen veroveren een groot Duijnkerker Fregat, 't welcke bij hem alhier is opgebracht, ende daerbij noch eenige clijne Fregatgens verovert ende ander clijn vaartuijch verbrant, achtervolgende de ordonnantie dato den 22 septemb. 1646 ende quijtancie comt . VICXLVI £".

Kapitein Schaef zal vermoedelijk een Fries, immers in de provincie Friesland woonachtig zijn geweest. Dat zijne vrouw eene Friezin, in allen gevalle van friesche afkomst was, meen ik te kunnen en te mogen aannemen, op grond der kwitantie, gesteld onder de ordonnantie tot betaling der voormelde honderd rijksdaalders, den 25sten maart 1647 door drost en gedeputeerde staten op den ontvanger van Welvelde afgegeven, welke kwitantie aldus is luidende:

> »Desen ordonn̄ is mij onderges̄ volgedaen eñ betaelt wegē mijn man.
>
> tijelck Loeijes Sminia."

Gaarne zoude ik iets meer weten omtrent kapitein Marten Jansen Schaef, zijne afkomst en zijne nakomelingen, indien hij die gehad heeft. Indien mijn geheugen mij niet bedriegt, dan is tusschen de jaren 1820—1825, of daaromtrent, zekere Schaaf — ik meen, dat hij een Fries was en Sjoerd Pieters heette — commies

bij 's rijks belastingen in Drenthe, en wel in eene eene gemeente in de nabijheid van Meppel, geweest. Misschien zal dit er toe kunnen leiden, om met vrucht nasporingen te doen.

Wassenaar. MAGNIN,
Oud-Archivaris van Drenthe.

Oude stoomtoestel. B. Bredee. Eenigen tijd geleden kocht ik een exemplaar van Johan Picardts bekend werk: Antiquiteten en Annales Drenthiae, Tweede Druk. Vóór en achter in dat werkje is het volgende met dezelfde letter geschreven:

»B. Bredee
possessor hujus libri
1796."

»Mij is onlangs door Een Schippersgesel verhaalt, hoe dat hij tot Edenberg in Schotlant, had gesien een Steenkool mijnne, welke mijnne 150 Vademen Diep waar, strekkende tot onder de Riviere van Edenberg door: Soo dat Groote drie maste schepen der overheen voeren, En hoe dat daar Duisenden van menschen, ja zelfs veel vrouwen in werkten, en dat er nog een put was bij aan gegraven, welke nog veel Dieper was dan de mijnne selfs, waar in het water uit den mijnn te samen Liep, welk water door 2 pompen wierden uitgeputtet, Dus, dat wanneer den Enen Swengel om hoog ging: dan ging den anderen omme Laag, en dat deselve door vier en water gedreven werden, zijnde dus uitgevonden, dat men een Grote Cuip ofte Ketel met water hadt, welke met Steenkool werd aangestookt, Dus dat door die sterke beweginge van dat ziedent water, gemelde Pompen op een seldsame wijse werden gedreven.
mij verhaalt door de zoon van Derk Westerhoff".

Kan iemand mij ook opgeven, wie en wat B. Bredee was? In Drenthe meent men, dat hij geboortig van Groningen en predikant van de hervormde gemeente te Oterdum is geweest. Ik schreef dienaangaande aan den heer burgemeester van laatstgenoemde plaats, met insluiting van postzegel voor antwoord, maar ik ben niet met antwoord vereerd geworden.

Wassenaar. MAGNIN.
Oud-Archivaris van Drenthe.

Thetinga-state. Bestaat de, in de geschiedenis der Labadisten zoo bekende Thetinga-state nog te Wieuwert? En onder welken form? Als 'n gewone boerenplaats?

Vrij wind. Ik heb het lang reeds geweten, dat molenaars klaagden over belemmering in hun bedrijf, door het veelvuldig aanplanten van boomen in den omtrek der molens en hoorde hen dan zich beroepen op de oude wet, die dit planten verbood. Te vergeefs echter zocht ik die wet en hield dus de stelling voor eene molenaars-overlevering of — bestaat er zulk een algemeene wet?

Bijzondere bepalingen — dat is iets anders. Toevallig heb ik gevonden, dat H. H. M. vergunning verleenden (XVIIe eeuw) tot bedijken der overstroomde gronden van IJzerdijker ambacht. Dergelijke octrooiën werden onder voorwaarden en met voorregten verleend. Nu bepaalt dit octrooi onder meer, dat men in den Oranje-polder ook gebouwen en molens zou mogen stichten en vrij wind zou hebben.

Dit laatste in verband met de molens, zal wel beteekenen, onbelemmerde gelegenheid om te malen. G. P. ROOS.

Duivenmest. Dat deze mest voor den tuinbouw een hooge waarde bezit is bekend. Dit schijnt reeds in het begin der XVIe eeuw het geval geweest te zijn: te Aardenburg was een beeëdigd kalkturf- en duivenmist-meter. Was die specie in 't begin der XVIe eeuw soms bij fabrieken in gebruik? G. P. ROOS.

Maanheer. Is deze post en titel buiten Vlaanderen ook in Noordnederland bekend? Hoe ik den ambtenaar noemen moet weet ik niet, doch in eene verzameling van eedformulieren, in het aardenburger archief, lees ik zijnen eed aldus: Dat zweer ick maenheer te wesen den Brootwegers te bemaenen [vermanen] op den Eedt ten aenvanck van haere Officie bij haer gepresteert dat zij de Balance Recht sullen gebruicken Ende met alle het Broodt te licht beuonden zullen doen als naer stille [stijle, gewoonte.] Ende in Cas van Opositie, aen de E. Magistraet daervan te doen Rapport. Soo waerachtig moet mij" — enz. Hij schijnt dus een controleur van de broodwegers geweest te zijn. G. P. ROOS.

Julius Ernst von Tettaw, generaal der artillerie en luitenant generaal der infanterie der Vereenigde Nederlanden en luitenant generaal en gouverneur van Vlaanderen, mitsgaders over de »Fortien en Stercktens" langs de Schelde en Brabant gelegen etc., gaf, volgens den wensch van H H. M., de stad Aardenburg en omstreken vrijheid van militaire inlegering. Weet iemand iets meer van dien krijgsman? Het stuk is van den eersten december 1695.

G. P. ROOS.

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

Het Oera-Linda-boek. (XXVI, 560). Binnen korten tijd zal de vraag naar den naam van den opsteller van 't Oera-Linda-boek beantwoord worden. Twee onzer meest bekende taalgeleerden zullen dien man aanwijzen en met name noemen, en wel achtereenvolgens, eerst de eene in een afzonderlijk uitgegeven geschrift, dan de andere in een opstel dat in een der bekendste nederlandsche tijdschriften zal geplaatst worden.

Uit volkomen vertrouwbare bron is mij medegedeeld dat de samensteller van het Oera-Linda-boek voor weinige jaren gestorven is, maar toch nog lang genoeg geleefd heeft om pleizier van zijn werk gehad te hebben.

Dus, vrager! nog een weinig geduld.

Het Oera Linda Boek. Er is onlangs eene nieuwe uitgave van dit boek in het licht gekomen. Of de uitgever bij deze tweede zooveel zij zal spinnen als bij de eerste, mag men in twijfel trekken.

Het getal der goedgeloovige is gaande weg afgenomen, maar zij zijn er toch nog wel. Of het vijftal, dat, nadat mijn artikel in den Navorscher geplaatst was, mij in de Heldersche courant op de vingers tikte, er ook nog toe behoort? Ik had uit hetgeen in het boek omtrent paalwoningen voorkomt het besluit getrokken, dat het niet ouder kon zijn dan 1853. Zij verklaren vóór dat jaar van het bestaan van het boek *gehoord* te hebben, en maken daar-

uit op, dat ik nu zou moeten toegeven, dat het uit zeer ouden tijd is. Ik moet bekennen dat ik mij niet juist heb uitgedrukt en hun daardoor den strijd gemakkelijk gemaakt. Ik had moeten zeggen, dat het boek, *zoo als het nu is*, niet ouder kan zijn dan dat jaar. Ik twijfel niet aan de waarheid der verklaring van gemelde heeren, ik wil gaarne gelooven dat de auteur er toen reeds aan bezig was en eenige gedeelten gereed had. Zelfs acht ik het wel mogelijk dat nog vroeger, op zee, waar hij zoo veel tijd had om zijne verbeelding te laten werken, het plan bij hem is opgekomen van zijnen roman over de zeetogten der Friezen en dat hij later aan den Helder dat plan heeft uitgewerkt en telkens hier en daar heeft veranderd en tusschengevoegd. Het laatste bedrijf van de klucht zal nu binnen kort gespeeld worden: ik twijfel niet, of, wanneer de beide heeren, van wie onze medewerker spreekt, het scherm opgehaald hebben, zal het publiek zien dat de auteur reeds voor 1853 aan het werk was en niet nalaten kon reeds toen zijne vrienden naar het fraaie stuk, dat hij in de wereld zenden zou, te doen watertanden; dat het echter eerst na het jaar der aprilbeweging, ik vermoed eerst eenige jaren daarna, geworden is zoo als het nu is; dat hij er pleizier van gehad heeft, maar niet zoo veel als hij gehoopt had, en daarom den moed niet gehad zijn Oera Linda Boek door andere antiquiteiten van dezelfde soort te laten volgen. Doch voor ditmaal genoeg: de zaak is geen geheim meer. Misschien is de vrager ook reeds op het spoor; zoo niet, dan trooste hij zich met het vooruitzigt dat onze ongenoemde medewerker hem opent en hebbe nog eene korte poos geduld.

P. LEENDERTZ WZ.

Woning van Vondel. Eenigen tijd geleden in den tweeden jaargang van den Navorscher bladerende, viel mijn oog — blz. 310 — op eene vraag naar het huis, waarin Vondel overleden is. Op die vraag is geen antwoord ingekomen, en het zal ook wel niet te geven zijn, doch ik vond er aanleiding in tot het schrijven van de volgende regelen.

Met Mr. Jacob van Lennep besprak ik eens, niet lang voor zijn dood, de eigenaardigheid der begeerte, om te weten, en, zoo mogelijk, de plaatsen te zien, waar beroemde mannen, als of hun geest daar nog huisde, hun verblijf gehouden, en, voor zoo ver zij let-

terkundigen waren, hunne werken geschreven hebben. Wáár, intusschen, »de Trouw" in de Warmoesstraat is geweest, of op welke bepaalde plaats het huis van Hooft gestaan heeft, was aan van Lennep onbekend. Wel blijkt, wat Hooft aangaat, uit de brieven van Tesselschade en anderen duidelijk genoeg, dat de drost van Muiden, wanneer zijn gezin zich des winters te Amsterdam ophield, op de Keizersgracht over de Groenlandsche pakhuizen naast den Valkenier woonde; doch, hoe naauwkeurig dit adres ook wezen mag, — men zou zeggen, dat de bestellers van de 17de eeuw met de woonplaats van aanzienlijke ingezetenen niet bijzonder bekend geacht werden, — en schoon de Groenlandsche pakhuizen er nog altijd staan, de Valkenier is verdwenen en het huis van Pieter Corneliszoon niet meer te vinden. Misschien is het in het Fontaine-Hofje, dat in 1754 gesticht werd, opgegaan. Doch wat nu Vondel betreft mag het grootelijks bevreemding baren, dat van Lennep, die zulk een reuzenarbeid aan de beschrijving van het leven en de werken des dichters besteed heeft, bij het bestrijden van de overlevering, dat deze op den N. Z. Achterburgwal gewoond zou hebben, (Vondels Werken dl. XII bl. 234) geheel onkundig is gebleven van de zekerheid, dat hij langen tijd in een ander gedeelte van de stad gevestigd is geweest. Wij lezen, bl. 235, »In de openbare stukken, Pui-aanteekeningen of andere, van voor 1650, waar Vondels woning in voorkomt, wordt als zoodanig »de *Trouw* in de Warmoesstraat" genoemd: in al die van 1650 af tot aan zijn dood »'t Cingel op of bij de Donkere Sluis." Wanneer men nu de benaming »openbare stukken" in wat ruimer beteekenis mag opvatten, dan is dit berigt onjuist. Op de Historische Tentoonstelling van Amsterdam, in den zomer van 1876 gehouden, vond ik een begrafenisbriefje (Catal, n°. 2970) aldus luidende: »Anno 1664, Tegens Vrydagh, d. 22 Augusti word uwe E. ter begraefenisse gebeden met Adriaen van den Vondel, ten huyse van zynen grootvader Joost van den Vondel, op de Princegraft by de Beerestraet, ten 1 uur; als vriend naast de deur in huis te komen, om voor twee uren te zijn Ter H. Stede." (De Nieuwezijds Kapel.) Deze Adriaen was ongetwijfeld een zoon van Joost van den Vondel Jr. uit diens eerste huwelijk, met Aeltje Adriaens van Bancken, en werd vermoedelijk, nadat de vader in

1657 naar Oost-Indië vertrokken was, eene tweede vrouw met kinderen achter latende, door den grootvader tot zich genomen. Uit genoemd begrafenisbriefje blijkt nu, dat van Lennep eene dwaling beging, toen hij dat huis op de Prinsengracht bij de Berenstraat voor de woning hield — niet van Vondel, maar van zekeren pater Couvrechef, vroeger prior der Karmeliten te Antwerpen, later priester te Amsterdam (dl. VI bl. 186). Aan dezen werd, namelijk, door den dichter een latijnsch briefje geschreven, waarvan op de aangehaalde plaats een facsimile voorkomt, en dat de uitnoodiging aan den pater behelst, om, in gezelschap van Vondel, een bezoek te brengen in den tuin van juffer Noortdyck. Op dit briefje stond in het Nederduitsch: »op de princegraft, op een huis na het hoeckhuis van de beerestraet by van Veerle." Van Lennep heeft dit bijvoegsel voor eene aanwijzing ten dienste van den brenger gehouden, waar hij het briefje bezorgen moest, schoon daarmede kwalijk strookt wat wij op bladz. 188 lezen »dat de pater het briefje waarschijnlijk medegenomen had — naar den tuin van Juffer Noortdyck — om het adres dat er in opgegeven werd." (Hoe? Wist Couvrechef dan niet waar hij zelf woonde?) Neen, het was de woonplaats van den pater niet, maar van Vondel, die hem den volgenden dag te twee uren verwachtte. Nemen wij nu in aanmerking, dat de keerzijde van het briefje, waarop de dichter een vers schreef, het jaartal 1653 draagt, en dat zijn zoon, toen deze in 1650 met Baertje Hooft huwde, zich reeds in het ouderlijk huis in de Warmoesstraat gevestigt had (dl. VII bladz. 586, 587), dan moet Vondel, òf eerst een korten tijd op 't Cingel gewoond hebben, om vervolgens naar de Prinsengracht te verhuizen en later andermaal naar 't Cingel te trekken, òf — wat wel het geval geweest zal zijn — zich terstond op de Prinsengracht hebben nedergezet, nadat hij de winkelzaak aan den jongen Joost, die den boedel in de war stuurde, had overgedaan.

Dat Vondel te dier plaatse lang zijn verblijf gehouden heeft is ontwijfelbaar. De heer Alberdingk Thijm, die in zijne onlangs verschenen Portretten van Joost van den Vondel bij veel verdichte voorstellingen ook eene menigte historische bijzonderheden omtrent al wat den dichter betreft heeft medegedeeld, zegt in eene aanteekening, bl. 121, dat deze, volgens het grafboek der Nieuwe

kerk, op den 17 december 1668, nog op de Prinsengracht zijne woonplaats had. waaruit dan blijkt, dat hij ten minsten gedurende vijftien jaren — 1653 tot 1668 — aldaar was gevestigd. Wisten wij nu, of men, de Berenstraat uitkomende, regts of links de gracht moest opgaan, (van Lennep dl. VI, bl. 187) dan zou althans *dit* huis van Vondel, of de plaats waar het stond, met zekerheid zijn aan te wijzen. Dit is echter niet uit te maken. Doch het leidt ons tot eene andere bijzonderheid. Letten wij er op, dat die woning eigenlijk de woning van den in het briefje genoemden »van Veerle" was, bij welken onbekenden man de dichter, een afzonderlijk huis missende, zijn intrek genomen had, alsmede, dat »de vrienden," die Adriaen begraven zouden, »verzocht werden naast de deur — dus bij een buurman — in huis te komen," dan mag hieruit worden afgeleid, dat Vondels tijdelijke omstandigheden reeds vijf jaren voor zijne aanstelling op den 31 januarij 1658 als suppoost bij de bank van leening, vrij bekrompen moeten geweest zijn. Dat hij later naar 't Cingel over de Warmoesgracht vertrokken en aldaar gestorven is, wordt door zijn begrafenisbriefje (dl. XII bl. 66) uitgewezen.

De nakomelingschap zal aangaande van Lenneps woning niet zoo onkundig behoeven te blijven, als wij omtrent die van Vondel zijn. Het huis, waarin de latere dichter vele jaren lang gearbeid heeft om den roem van den vroegeren te verhoogen, staat te Amsterdam op de Keizersgracht tusschen de Leidsche en Spiegelstraat en is thans met n°. 560 geteekend. Vermits de geleerde man zich altijd een groot voorstander van gevelsteenen had betoond — dit werd mij door mijn waarden neef en vriend A. J. de Bull medegedeeld, heeft de commissie, die het monument op zijn graf te Oosterbeek oprigtte, niet alleen een marmeren steen met zijn naam en familiewapen in den voorgevel zijner woning laten zetten, maar ook in de veilconditiën de uitdrukkelijke voorwaarde opgenomen, dat bedoelde steen nooit mag verwijderd, en, bij verbouwing van het huis, altijd weder goed zigtbaar in den gevel moet geplaatst worden. Men heeft derhalve, met betrekking tot deze zaak, de noodige zorg gedragen voor de kennis van het nageslacht.

Leeuwarden. L. PROES.

Woning van van Baerle. Van Vondel op diens beroemden tijdgenoot komende, wil ik mededeelen, dat deze, naar veler meening op den Oudezijds Voorburgwal in de nabijheid van het Athenaeum heeft gewoond. 't Kan waar zijn, doch de zekerheid bestaat, dat hij dan, vroeger of later, ook nog een ander huis gehad heeft, en wel het hoekhuis op den Oudezijds Achterburgwal tusschen de poort van het Oudemannenhuis en den weg, die naar het Gasthuis leidt. Dit hoekhuis werd, in mijn studietijd te Amsterdam, bewoond door den hoogleeraar in de nederlandsche taal- en letterkunde, Jan Pieter van Cappelle, en ik heb dien beminnelijken leermeester, wanneer hij over de schoonheden der dichterlijke voortbrengselen van de 17e eeuw handelde, wel eens hooren vertellen, dat hij het zeer aardig vond, collegie te geven in hetzelfde huis, waarin prof. van Baerle dat, omtrent tweehonderd jaren vroeger, had gedaan, terwijl hij ons dan bijzonderheden uit diens leven en verzen, door Vondel vertaald, mededeelde. Mogt iemand nu deze getuigenis als eene overlevering beschouwen en daarom onvoldoende achten, dan zal de twijfel wegvallen, wanneer hij het derde deel van Hoofts brieven inziet, (uitgaaf van dr. van Vloten, te Leiden bij Brill, 1857), alwaar, bladz. 71 een brief van den drost voorkomt, den 14 van slagtmaand 1635 te Muiden geschreven, die dit opschrift heeft: »Aen mijn Heere D. Casper Barlaeus, Voorlezer der Philosophie, op d' ouwdezijds achterburgwal bij 't ouwde mannenhuis tot Amsterdam." En in het vierde deel, bladz. 246, vinden wij een brief van Tesselschade, als gewoonlijk zonder dagteekening, met dit adres: »Mijn heere Barlaeus, op de Oude Syds achterburgwal by het gasthuis."

Leeuwarden. L. PROES.

VRAGEN.

Bilderdijks briefwisseling met M. en H. W. Tydeman. Het is een merkwaardig boek, die Briefwisseling. [1]) Zij loopt over een groot

[1]) Briefwisseling van Mr. W. Bilderdijk met de hoogleeraren en Mrs. M. en H. W. Tydeman, gedurende de jaren 1807 tot 1831, uitgegeven door H. W. T. Tydeman, Predikant te Rosendaal, (Noord-Brabant). Te Sneek, bij van Druten en

deel van Bilderdijks leven, van 1807 tot 1831, het jaar van zijnen dood. Wij maken er nadere kennis met een tweetal waardige mannen, den vromen, eerlijken, altijd tevredenen Meinard Tydeman, en zijnen zoon, den geleerden, ijverigen, voortvarenden hoogleeraar te Leiden, eenen vriend en vereerder van Bilderdijk, die veel voor hem doet, veel van hem verdraagt, maar die hem toch ook, als het noodig is, op bescheidene wijze de waarheid durft zeggen. Maar vooral geeft dit boek eene rijke bijdrage tot de kennis van Bilderdijk, dat vreemdsoortige wezen, over wien zoo veel geschreven en zoo verschillend geoordeeld is. Tegen niemand toch liet hij zich zoo open en vertrouwelijk uit, als tegen zijnen vriend H. W. Tydeman. Nog duidelijker dan elders leeren wij hier in hem de man kennen, die bij al zijn denken en oordeelen van zijn eigen ik uitgaat, met dat ik hoog is ingenomen, en daarom de wereld waarin hij leeft niet begrijpt en zich zelven nog minder. Zijn leven is rijk aan tegenspoed en teleurstelling, en hij geeft daarvan alle schuld aan de menschen, tegen wie hij vreeselijk uitvaart, van wie hij geen kwaad genoeg weet te zeggen; maar hij ziet niet, dat hij er voor een goed deel zelve de oorzaak van is. Bewijst men hem eene kleine beleefdheid, dan is hij dankbaar, maar waar men hem eenen grooten dienst bewijzen wil of inderdaad bewijst, knort en pruttelt hij. Hij verklaart (II. bl. 241), dat hij niet gelooft voor haat of vijandschap vatbaar te zijn of ooit geweest te zijn, en bijna geen van zijne talrijke werken, waarin wij niet hatelijkheden, soms zeer grove hatelijkheden vinden, nu tegen dezen, dan tegen genen. Elders (I. bl. 427) zegt hij, en hij meent het eerlijk, dat hij niets kwalijk neemt, omdat hij nooit erg onderstelt: doch waarlijk, dat wisten andere wel beter, de uitgevers zijner werken vooral: b.v. Honkoop, die het handschrift van eenen bundel gedichten ter censuur naar Parijs gezonden had, zonder er afschrift van te nemen, wat zeker onvoorzigtig was, maar door Bilderdijk een overgegeven schelmstuk, een allerinfaamste diefstal wordt geheeten; de uitgever der Mnemosyne, die aan Bilderdijk geene overdrukken gaf — wat hij

---

Bleeker, 1866 en 1867, twee deelen, nu door den tegenwoordigen eigenaar, den uitgever van dit tijdschrift, voor verminderden prijs aangeboden.

aan niemand deed — en daarom met den naam van geldschrobber vereerd wordt; Herdingh, die, en met reden, beweerde, dat Bilderdijk hem geld schuldig was, hetwelk dezen zeggen deed, ik ben gewoon bestolen te worden; Wouters vooral, een man zoo inschikkelijk en welwillend jegens Bilderdijk, als ooit een uitgever jegens eenen schrijver geweest is, die nu hiervan beschuldigd, dan weer daarvan verdacht wordt, die eens bij eenen zin waarin hij eene schrijffout vermoedde, om den schrijver daar opmerkzaam op te maken, op de proef aanteekent, »dit versta ik niet", en bij het terugontvangen dier proef daaronder het vriendelijke antwoord vindt, »dat behoeft ook niet."

Maar er is buitendien in deze Briefwisseling veel belangrijks te lezen. Menig punt de regtsgeleerdheid betreffende wordt er in behandeld, en waar mannen als Bilderdijk en H. W. Tydeman daarover aan het woord zijn, verdienen zij gehoord te worden. De taalbeoefenaar zal er, onder een aantal dwaasheden, waar het nooit aan ontbreekt als Bilderdijk zich op dit gebied beweegt, menige juiste en fijne opmerking aantreffen.

Inzonderheid echter is het boek belangrijk voor de kennis van dien tijd. Niet alleen, dat men er een aantal bijzonderheden vindt over Bilderdijks leven en over verscheidene van zijne werken; maar men vindt er ook gesproken van vele zijner meer en minder beroemde tijdgenooten, Schimmelpenninck, van Wijn, te Water, Kinker, Feith, Borger, J. Scheltema, van Kampen en andere. Opmerkelijke bijzonderheden komen er voor uit den omwentelingstijd, koning Lodewijks regeeringsjaren, den Franschen tijd en het eerste tijdperk der regeering van Willem I. Ook zeer curieuse, b.v. hoe een Franschman voor de opdragt van een werk aan de familie van Brunswijk, van elk lid dier familie hetzij een gouden horologie met ketting, hetzij een ander kostbaar geschenk ontving, en toen hij deze had, uit bijna alle exemplaren die opdragt wegliet; hoe er eene vertaling van Gijsbert Japix zou gegeven worden door.... Helmers! wat gelukkig bij het plan gebleven is; hoe het Collegie van heraldiek zeer aanstootelijke fouten maakte in het wapen van Nederland; hoe men tot leden van het Koninklijk instituut maakte, niet wie daarvoor het meest verdienden in aanmerking te komen, maar wie van de vrienden waren of te Amsterdam woonden; hoe men daar iemand tot lid koos, die al vijf jaren dood

was; hoe eene andere geleerde maatschappij een vers bekroonde, dat een paar booze spotvogels door eenen rijmelaar om den broode hadden laten opstellen en vervolgens wat opgelapt, en hoe het bestuur, toen het de naambriefjens opende, daarin geenen naam vond maar een paar onbeleefde verzen van Horatius, enz. enz.

Maar brieven hebben gewoonlijk voor den lezer dit onaangename, dat er van tijd tot tijd in gesproken wordt over dingen, die de schrijver weet, en de ontvanger gewoonlijk ook, maar die voor andere meer of minder duister zijn. Zoo vind ik ook in deze brieven hier en daar iets, waaromtrent ik gaarne opheldering ontvangen zou. Misschien kan de eene of andere welwillende lezer van den Navorscher mij die geven.

1. Er wordt op verscheidene plaatsen gesproken van Kinsbergens Droomen. Het moet een gedicht zijn, dat gedrukt, maar niet in den handel gebragt is. Bilderdijk en Tydeman schijnen het van eenig belang te achten. Het is zeker zeer zeldzaam. Wie deelt het mede in den Navorscher, zoo het niet te lang is, of anders geeft er verslag van?

2. Bladz. 360 van het 1e dl. spreekt Bilderdijk »over het oude gebruik van het handschrift van een kwaden betaalder, op een openbaar secreet (ook wel aan een een vilderswerf, aan de galg enz.) aan te plakken". Waar en op grond van welke wet of keur geschiedde dit?

3. Hij zegt ald. bl. 184. »Ik weet wat aan 't Stadhouderlijk hof is omgegaan, tusschen den dood van Prinses Anna en 's Prinsen meerderjarigheid, en vervolgens; en ik weet dit van nabij, en gelijk hetgeen in mijn kamer omging. U mag noch het verfoeilijk plan van den Hertog [van Brunswijk], noch wat hij tot volvoering daarvan gepleegd heeft, noch hoe hij, zoo veel in hem was, 't volk, de Regenten, de Prinses, en alle betrekkingen van den Stadhouder, tegen hem in 't harnas joeg, en hem tot den laatsten afgrond geleid heeft, nadat hij den voorigen ter naauwernood was ontsnapt, bekend zijn, mij is het dit". Heeft Bilderdijk zich daar elders ook duidelijker over uitgelaten? Zoo niet, zijn er dan onpartijdige, of althans geloofwaardige schrijvers, die ons daaromtrent uitvoerig en naauwkeurig kunnen inlichten?

4. De historie der Remonstranten, zegt Bilderdijk I. bl. 62,

»begon niet in Arminius, maar in Sayedra en Korenhardt". Wie is die Sayedra? H. W. Tydeman vraagde er Bilderdijk naar (bl. 64), maar ontving geèn antwoord. De uitgever der Briefwisseling wist er ook geen weg mee. Dr. Glasius heeft er insgelijks vruchteloos naar gezocht en vraagt of misschien Saravia gemeend is.

5. B. spreekt, I. bl. 83, van den staatsman, die bij den dood van den prins bisschop van Luik zeide: »'t moog ons kosten wat het wil, maar wij moeten er een Bisschop hebben die ons convenieert, en dus ook niet schroomde daar eenige karren met drieguldens aan te wagen, zonder dat hij meende daar meê den plicht van een goed Regent te buiten te gaan." Op Tydemans vraag antwoord hij bl. 114, dat het, zoo hij zich niet bedriegt, Bleiswijk was. Is dit voorval waar?

6. Volgens 1, bl. 316 heeft te Water 29 november 1811 in de Maatschappij (van letterkunde?) gelezen over nederlandsche spreekwoorden. Is die lezing uitgegeven? Zoo niet, bestaat zij dan nog ergens in hs.?

7. In 1814 en vervolgens kwam er te Amsterdam bij van Dijk een tijdschrift uit, Letterkundig Magazijn. Wie was er redacteur van?

8. Bilderdijk wil aan dat tijdschrift niet medewerken, omdat, zegt hij II, bl. 84, »ik in 't Mengelwerk stukken vind (in zich zelven gantsch niet kwaad) van een persoon, die t' elken reize alle middelen bedenkt, om eenige betrekking op nieuw tot mij te krijgen, sedert ik hem in 1783.... wegjoeg." Van Dijk meende eerst, dat het misschien Q. d. F. (de Flines?) zou zijn; doch Bilderdijk antwoordde, dat hij dezen volstrekt niet kende noch iets tegen hem had. Vervolgens dacht van Dijk, dat het C. v. d. A. zou zijn: deze evenwel had nooit iets geleverd, dan eene antikritiek met zijnen naam onderteekend. Hem zal Bilderdijk dus wel niet gemeend hebben. Maar wie was het dan?

P. LEENDERTZ WZ.

Zoon van Roemer Visscher. Tesselschade schreef in 1624 aan Hooft eenen brief bij gelegenheid van den dood zijner eerste vrouw (Hoofts Brieven door v. Vloten, dl. II, bl. 453.) In een postscriptum voegt zij er bij: »Zoo 't u belieft te schrijven, mijn broeder sal dien wel bestellen met een van sijn brieven, die hy daer om sal

maecken." Ik ken wel drie dochters van Roemer Visscher, maar van eenen zoon heb ik nooit gehoord. Worden wij hier nu met eenen zoon van hem bekend gemaakt? Of moeten wij aan eenen schoonbroeder van Tesselschade, aan eenen broeder van Krombalgh denken?

Pseudo-dissertatiën. Voor eenige jaren kocht ik op een auctie een in perkament gebonden boekje, bevattende Kort en grondig onderwijs van het alom vermaard en zeer vermakelijk Voltespel enz„ waarachter gebonden zijn eenige dissertaties, als:

1. Opizii Jocoserii J. U. L. et Practici Veronensis Dissertatio Juridica de eo, quod justum est circa spiritus familiares Foeminarum, hoc est Pulices, 1683.

2. Joh. Balth. Schuppii Eloquentiae et Historiarum Professoris in Academia Marpurgensi Orationes IV. 1°. De laude atque utilitate Belli, 2°. Ineptus Orator, 3°. de lana caprina et Xenium, (?) Sive de usu et praestantia nihili. Lugd. Bat. typis Joh Verbessel 1704.

3. Nugae Venales sive thesaurus Ridendi et Jocandi, 1681. Prostant apud neminem; sed tamen Ubique.

en 4. Pugna Porcorum per P. Porcium, Niverstadii apud Gasparum Myrrheum, Melchiorem Thureum et Balthasarum Aureum 1681.

Voorts Testamentum Ludicrum Grunnii Porcelli: Crepundia Poëtica dimidio aucta: Historia de Gallo Gallinaceo: en Floia, Cortum Versicale de Flois Swartibus.

Terwijl voorts nog in mijn bezit is een boekje, bevattende; Dissertatio Satyrica, Physico medico moralis de Pica Nasi, authore Joanne Henrico Cohausen, Hildesiensi m. d. Amst. apud Joannem Oosterwyck 1716, met titelplaat, waarop de Beurs te Amsterdam.

Zijn de namen van de schrijvers dezer Pseudo-dissertatiën ook bekend?

Doetinchem. J. D. PASTEUR.

[N° 1 wordt toegeschreven aan O. P. Zaunschlifer. Zie Nav. XXVI, bl. 186. — Bij n° 2 wordt de naam van den schrijver genoemd. De verzamelaar der Nugae Venales is Christoph Corner, volgens Nav. VI, 392.]

KUNSTGESCHIEDENIS.

Schilderij van Frans Hals. (XXV, bl. 13; XXVI, bl. 511). De derde jaargang (1875) van den Annuaire généalogique is nu verschenen en daaruit blijkt, dat de door mij (XXVI, bl. 512) ontlede kwartierstaat op het bewuste portret van Jasper Schade aldus kan worden aangevuld en verbeterd:

Willem Schade = Henrica van Zuylen v. Nyevelt	Gerrit Deys = ... v. Winsen	Seger van Kinschot † 1575 = 1551 (1°) Josina Roeffs [1] † 1554	Nicolaas Pijll † 1601 = Cornelia Boulin g. 1523 † 1595
Johan Schade = Antonia Deys [2]		Gaspar van Kinschot [3] = 1578	Josina [4] geb. 1562 † 1601
Willem Schade = 1617		Emilia van Kinschot geb. 1593 †	
Jasper Schade geb. 1619 † 1692 = Cornelia Strick van Linschoten.			

De veranderingen, welke het wapen van de familie van Kinschot heeft ondergaan, zijn in den Annuaire in het breede opgegeven, hoewel het mij nog altijd onverklaarbaar voorkomt, waarom het primitieve wapen op het portret vermeld wordt, daar toch de aanzienlijke uitbreiding, volgens den Annuaire, reeds zeer lang voor 1645 zou hebben plaats gevonden. De Annuaire noemt Willem Schade reeds Schade *van Westrum.* Ik blijf beweren, dat die naam eerst later is aangenomen. Zijn kleinzoon Willem Schade, in 1701 raad der stad Utrecht, voerde den naam van Westrum nog niet [5].

Utrecht. J. I. D. NEPVEU.

[1]) Niet Raeffs, zoo als uit mijn soms onduidelijk schrift gelezen is. De Annuaire zegt: „of Roelofs"

[2]) De Annuaire zegt: Deys van Culemborg. Dit is onjuist. De familie heette Deys en was van Culemborg. De familie van dezen laatsten naam had met de familie Deys niets gemeens en voerde een geheel ander wapen.

[3]) Ik had opgegeven Nicolaas. Het moet Gaspar of Jasper zijn.

[4]) De Annuaire heeft Justine. Een subtiel verschil.

[5]) Westrum is de verminkte naam van Westerhem, eene hoeve in de parochie

VRAGEN.

Volksprenten met verzen in het Boerenfriesch. — Ik bezit in mijnen Historischen Atlas 4 volksprenten met onderschriften en versjes in het Boerenfriesch; ze zijn in deze eeuw gedrukt bij Houtkamp (niet Holtkamp) te Snits (of Sneek, en dragen de nos 11, 31, 54, 97. Er heeft dus eene serie van bijna 100 of meer van die prenten bestaan, en aan de boedelberedderaars en de opvolgers van die firma is er niets van bekend, evenmin aan den heer W. Eekhoff. Wie kan mij de overige platen dier serie opgeven of iets naders er over berigten? FRED. MULLER.

Portret van P. C. Hooft door Dirk Barentszoon. Hooft meldt in zijne Brieven (n° 581), dat deze schilder van hem, als kind, een portret heeft gemaakt. Bestaat dat nog?

Portret van de Naerebouts. Er bestaan portretten van Frans en Jacob Naerebout. Die ik zag waren blijkbaar uit een groot of klein 8° boekwerk. Weet men mij op te geven waar ik dat boek vinden kan of welk werk het is? Men zal er de kleindochter van een hunner veel genoegen meê verschaffen.

G. P. ROOS.

VEREENIGING VOOR NOORD-NEDERLANDS MUZIEKGESCHIEDENIS.

Organisten van Lennick en Bongart. Mr. Jacob Pietersen van Lennick, organist te Harderwijk, had behalve Peter Jacobsz., organist en schoolmeester te Nijkerk, volgens mijne aanteekeningen nog een zoon, namelijk mr. Jan Jacobs van Lennic, organist, eveneens te Harderwijk, gehuwd met Siene? Andries, en wint:

van Houten (prov. Utrecht) en behoorde vroeger aan de kerk van St. Marie te Utrecht. Mogelijk is die hoeve het eigendom geworden van een tak der familie Schade, die roomsch (oud roomsch) is gebleven en is door dien tak de naam van Westrum aangenomen.

Jacob, ged. te Harderwijk 20 aug. 1634.
Andries, » » » 20 sept. 1635.
Maeyken, » » » 29 jan. 1637.
Bij dit kind werd de moeder genoemd Schioucke N. dr.

Een ander organist te Harderwijk was: Gosewinus Bongarts, gehuwd met Sara van Mammerden, waarbij, alle te Harderwijk gedoopt:

Jannetjen, 11 junij 1637.
Maria, 4 aug. 1639.
Willem, 8 mei 1642.
Hendrina, 8 dec. 1644.
Rutgerus, 23 junij 1647.

BACKER VAN LEUVEN.

Zangmeesters, zangers, organisten, enz. in de kerk van Oldehove (Leeuwarden). De voogden van het Sint-Anthony-Gasthuis te Leeuwarden hebben der wetenschap 'n grooten dienst bewezen, door de oorkonden uit de 15de en 16de eeuw, in hun archief aanwezig, uit te geven. D'afdrukken van die oorkonden, door den ijverigen geleerde, den leeuwarder archivaris W. Eekhoff gerangschikt en van 'n verklarende woordelijst en van andere toelichtende aanteekeningen voorzien, formen twee lijvige boekdeelen (1043 bladz.), die onder den titel »Oorkonden der geschiedenis »van het Sint-Anthony-Gasthuis te Leeuwarden uit de 15de en »16de eeuw" in dit jaar 1876 te Leeuwarden uitgegeven, maar niet in den handel gebracht zijn. Dit oorkondeboek is 'n rijke bron voor beoefenaars der friesche geschiedenis en oudheidkunde, en, wijl d' oudste oorkonden daar in vervat, ten getale van meer als honderd in d' oude friesche taal opgesteld zijn, niet 't minst ook voor taalkundigen.

Er komt ook 't een en ander in voor, 't welk, naar mijne meening, voor de beoefenaars der nederlandsche muzykgeschiedenis van belang is. En wijl 't genoemde oorkondeboek zelve niet in den handel, dus niet algemeen verkrijgbaar is, zoo stel ik me voor den beoefenaars van die geschiedenis 'n dienst te bewijzen, met die bronnen hier mede te deelen.

In de rekening en verantwoording van d' administratie van

't St. Anthony-Gasthuis te Leeuwarden, over 't jaar 1561, gedagteekend 13 februari 1562 (Oorkonden dl. 1 bl. 456) komen ook de volgende posten voor:

> Ander vuijtgaue, gedaen tot onderhoudenisse van den Goodesdiensten voer 't heilige Sacramentsaltaer binnen der kercke van Oldehoue [1]) met die waslichten ende andere lasten, daer 't gasthuys binnen derseluer kercke mede beswaert is.

Jasper Pieterszoon, hoochconter, [2]) betaelt derthien stuyuers, wuyt saicke hij die sacraments-missen in musyck zedert Allerheiligen tot Lichtmisse, item den loeuen, heeft helpen singen ende bewaeren, blijckende by zyne quitantie mit 153 genoteert ende geteeckend hier ouergeleuert. Dus comende d voirsz. somma hyr. . . . . xiij sn.

Pieter Ledent, sanckmeester, geuen ende betaelt vierthien stuyuers, wuyt zaicke hy zedert Allerheiligen tot Lichtmisse anno presenti d sacraments-missen ende louen in musyk mede heeft helpen singen, blyckende by syne quitantie mit 154 geteeckend ouergeleuert. Dus hyer. . . . . xiiij sn.

Heer Johannes Gerconis Jansma gegeuen ende betaelt de somma van vierthien stuyuers ter cause hy binnen thyde deeser reeckeninge van Omnium Sanctorum tot Lichtmisse de Heilige Sacraments-missen gesongen ende bewaert heeft, als 't blyckt by zine quictantie mit 155 genoteert ende geteeckend hier ouergeleuerd. Dus comende. . . . . xiiij sn.

Pieter Ledent, sanckmeister, ende Jasper Pieterszoon, hoochconter, tsamen gegeuen vierthien stuyuers, ter cause zy zedert

---

[1]) De kerk van Oldehove, 'n hoofd- of domkerk, aan St. Fijt gewijd, was de parochiekerk van 't dorp Oldehove. Uit de vereeniging der dorpen Oldehove, Nyehove en Hoek ontstond de stad Leeuwarden. De kerk van Oldehove is, om bouvallichheit, in 't laatst der 16e eeu afgebroken; maar de toren staat nog te Leeuwarden, en is als de Oldehove (in 't friesch Aldehou, in den leeuwarder tongval Oudehoof) bij alle Friesen bekend.

[2]) Hoochconter = opperzangmeester? conter = cantor? Als geslachtsnaam komt Konter nog op 't eiland Schiermonnikoog en te Leeuwarden voor. *)

*) Conter zal hier wel het latijnsche contra zijn. Hoogconter is, volgens Kiliaan, vox media inter cantum et tenorem, nunc vulgo contratenor. — Basconter, cantor infimae vocis, vulgo bassus. L.

Allerheiligen tot Lichtmisse in alle Sacraments-missen ende louen t Gregoriaen gesongen hebben, blyckende by hun quictantie mit 156 genoteerd ouergeleuert. Dus hyr. . . . . xiiij sn.

Mr. Anthonis Eurardus, concentor musicus, gegeuen derthien stuyuers, ter cause hy den musyck in de Heilige Sacraments-missen ende loouen mede heeft helpen bewaren, blyckende by zyne quitantie mit 157 genoteerd ouergeleuerd. Dus hyr d voirsz. xiij sn.

Pieter Jochimszoon, organist, betaelt wuyt saicke hy den orgel in de Sacraments-missen ende loouen, geduyrende van Allerheyligen tot Lichtmisse, heeft gespoelt, blyckende by zyne quictantie mit 158 genoteert bygevoucht. Dus hyer de somma van xiiij sn.

Jacobus Samslieuer gegeuen vierthien stuyuers, ter cause hy sedert den voirn. thyde den Sacraments-missen ende louen in musyck mede heeft helpen singen, als t blyckt by zine quictantie mit 159 genoteert ouergeleuert. Dus hyer d voirsz. . . xiiij sn.

Heer Johannes Gerkonis Jansma gegeuen vyerthien stuyuers, wuyt saicke van seeckere donderdaegs-missen, die hy ter eeren van den Heiligen Sacramente zedert Lichtmisse tot Meie anno presenti gedaen heeft, als t blyck by syne quictantie mit 160 genoteert bygeuoucht. Dus hyr. . . . . xiiij sn.

Jacobus Samslieuer gegeuen ende betaelt derthien stuyuers, ter cause hy een verndeel jaers van Lichtmisse tot Meie d Sacraments-missen in musyck mede heeft helpen singen, als t blyckt by zine quictantie mit 162 genoteert gevoucht. . . . . . . xiij sn.

Jasper Pieterszoon, hoochconter, gegeuen ende betaelt vierthien stuyuers, ter cause hy zedert Lichtmisse tot Meie binnen thyde deeser reeckeninge het Gregoriaen in de Sacraments-missen ende louen gesongen heeft, blyckende by syne quictantie mit 163 genoteert ouergeleuert. Dus hyer. . . . . xiiij sn.

Goesse Janszoon betaelt, wuit saicke hy een geheel jaer den orgel in den Sacraments-missen ende loeuen heeft geblasen, verschenen sedert Meie XVc ende tsestich tot Meie een ende tsestich, by zyne quictantie hier mit 164 genoteert ouergeleuert. Dus hyr. . . . . xiiij sn.

Pieter Jochimszoon, organist, gegeuen, ter cause ende wuyt saicke hy een vierendeel jaers tusschen Lichtmis ende Meie anno presenti den orgel gespoeld heeft in de Sacraments-missen ende

loeuen, blyckende by zine quictantie mit 165 genoteert hyer bygevoucht, comende de somma van . . . . xiiij sn.

Jasper Pieterszoon, hoochconter, gegeuen darthien stuyuers, ter cause een verndeel jaers, Meie anno presenti verschenen, den musyck in de Sacraments-missen ende louen mede heeft helpen singhen, blyckende by sine quitantie mit 166 genoteert ouergeleuert. Dus hyer. . . . . xiij sn.

Heer Joriaen Janszoon gegeuen ende betaelt, wuyt saicke hy een halfjaer, Meye binnen thyde deeser reeckeninge verschenen, die Heilige Sacraments-missen gesongen heeft, als t blyckt bij de chedulle mit 169 genoteert bygevoucht, de somma van xxviij sn.

Fungerus Johannes ende Johannes Pietitenus tsamen gegeuen ende betaelt achthien stuyuers, voer t singhen in Sinthe Anthonis-Gasthuys ende Sint-Jacobs-Capelle, blyckende by de chedulle mit 170 genoteert bygevoucht. Dus hyr d voirsz. . . . . xviij sn.

Jacob Dircxzoon, hoochconter, gegeuen, ter cause hij een verndeel jaers, Jacobi verschenen, de musyck mede heeft in den Sacraments-missen ende louen helpen singen, als t blyckt by zine quictantie mit 175 genoteert ende geteeckent bygevoucht, de somma van. . . . . xiij sn.

Jacobus Sangher gegeuen, ter cause hij een verndeel jaers t musyck in de Sacraments-missen ende louen heeft helpen singen, ende dat verschenen Jacobi binnen thyde deeser reeckeninge, als t blyckt by zine quictantie mit 177 genoteert hier ouergeleuert, de somma van. . . . . xiiij sn.

Jasper Pieterszoon, hoochconter, gegeuen vierthien stuyuers, van dat hij een verndeel jaers, Jacobi verschenen, de Sacraments-missen ende louen in musyck mede heeft helpen singen, als t blyckt by zine quictantie mit 178 genoteert bygevoucht. Dus hyer d voirsz. . . . . xiiij sn.

Denseluen Jasper gegeuen, ter cause hy binnen den voirn. thyde het Gregoriaensanck in de Sacramentsmissen ende loouen heeft helpen singen, als t blyckt by zine quictantie mit 179 genoteert bijgevoucht, de somma van. . . . . xiiij sn.

Mr. Cornelis de Burgho, sanckmeester, gegeuen ende betaelt, ter cause hy een verrendeel jaers, Jacobi binnen thyde deeser reeckeninge, t musyck in de Sacraments-missen ende louen mede

heeft helpen singen, als 't blyckt by zyne quitantie mit 180 genoteert, die men hier ouerleuert, de somma van. . . xiij sn.

Pieter Jochimszoon, organist binnen Leeuwarden, ter cause van dat hy een verndeel jaer, Jacobi anno presenti verschenen, in de Sacraments-missen ende louen de orghel gespoelt heeft, als te sien wuyt den quictantie, die men hier mit 181 genoteert ouerleuert, de somma van . . . . xiiij sn.

Jasper Pieterszoon, hoochconter, betaelt vierthien stuyuers, ter cause zedert Sint Jacob tot Allerheyligen in de Sacraments-missen ende loouen de musyck mede heeft helpen singen, blyckende by zyne quictantie mit 182 genoteert ende geteeckend bygevoucht. Ergo hyr. . . . . , . . . xiiij sn.

Jacobus Samslieuer gegeuen vierthien stuyuers, ter cause hy een verndeel jaers, t Allerheiligen verschenen, het musyck in de Sacraments-missen ende louen heeft helpen singen, als t te zien is wuyt den quictantie, die men hier mit 184 genoteert ende geteeckent overleuert Dus hyer d voirsz somme van . . xiiij sn.

Cornelis de Burgo, sanckmeister binnen Leeuwarden, betaelt vierthien stuyuers, voer dat hy lopende het vierndeel jaers, van Sint Jacob tot Allerheyligen, de Sacraments-missen en loouen in musyck heeft helpen singen, blyckende by zine quictantie mit 185 genoteert ouergeleuert. Dus hier d voirsz. . . . . xiiij sn.

Aernt Janszoon, tenoort, gegeuen van een verndeel jaers, Allerheiligen verschenen, musyck te singen in de Sacraments-missen ende louen, als t blyckt by de chedulle ofte quictantie mit 187 genoteert ouergeleuert, de somma van. . . . . . . xiiij sn.

Jacob Dircxzoon gegeuen ende betaelt vierthien stuyuers, ter cause hy een verndeel jaers, t Allerheiligen binnen thyde deeser reeckeninge verschenen, de Sacraments-missen ende louen in musyck mede heeft helpen singen, als t blyckt by zine quitantie mit 188 genoteert bygevoucht. Dus hyr d voirsz. . . . . xiiij sn.

Pieter Jochimszoon, organist, ter cause hy een verrendeel jaers, Allerheyligen binnen thyde deeser reeckeninge verschenen, in de Sacraments-missen ende loeuen, de orgel gespoelt heeft, blyckende by de chedulle, die men hier mit 191 genoteert exhibeert, de somma van. . . . . xiiij sn.

Haarlem. JOHAN WINKLER.

TAALKUNDE.

Naamverbastering. (XXV, 510; XXVI, 79). 'T omgekeerde van de verbastering van den franschen geslachtsnaam *de Luneville* tot *Linnewiel*, heeft dikwijls in Zuid-Nederland plaats, waar goed nederduitsche geslachtsnamen in 't fransch worden verbasterd. Zoo onder anderen te Brugge, waar de zuiver flaamsche familienamen *Kweekeboorne*, oudtijds gewoonlik *Quequeboorne* geschreven, *Keersgieter*, en *Tijdgaat* heden ten dage tot *Quickelborné*, *Cachitère* en *Titéca* verbasterd zijn. *Kweekeboorne* wil in 't hedendaachsche geijkte nederlandsch zeggen: levende bron, bron van levend, vloeiend, springend water, en komt volkomen overeen met 't platduitsche *quickborn*, 'n woord dat door den dichter Claus Groth zoo bekend geworden is. Van *Keersgieter*, in geijkt nederlandsch kaarsemaker, tot *Cachitère* is zeker 'n groote sprong, die echter kleinder wordt als men bedenkt, dat de West-Flamingen, even als de Friesen, in 't woord *keers* de letter *r* niet uitspreken, en dat de Franschen in den regel den klemtoon op den laatsten lettergreep leggen, dus hier op *ter*. De zonderlinge geslachtsnaam Tijdgaat, Tijtgaet of Tytgat, die ik niet voldoende kan verklaren, maar die in Flaanderen niet zeldzaam, en ongetwijfeld goed flaamsch is, komt ook, nog heden, te Haarlem voor. Zeer denkelik zijn zij, die te Haarlem dezen geslachtsnaam dragen, afstammelingen van Flamingen, van flaamsche protestanten, waaronder vele wevers, die in de 16de en 17de eeu in grooten getale naar Holland kwamen, en zich vooral ook te Haarlem (waar er nog de Flamingstraat aan herinnert) en te Leiden vestigden.

Haarlem. JOHAN WINKLER.

Morsdood. Dood als een pier. (XXVI, blz. 522). Leefde mijn zwager van Dale nog, hij zou zeggen (en te recht), morsdood is tweemaal dood, dus zeker dood en dood als een pier, zoo zeker dood als een pier, regenworm, aardworm maar — die dood getrapt is! De afkomst van 't eerste misschien uit onze oorlogen met de Franschen of van de refugiés »il est mort"; doch de afkomst veler uitdrukkingen verliest zich in het onbekende.

G. P. ROOS.

Morsdood, hetzelfde als »hartstekedood", wil zeggen zoo dood als mors (*mors* beteekent »dood"), even als »piernaakt" wil zeggen »zoo naakt als een pier" enz. enz. *

Morsdood. Ik meen reeds in den Nav. te hebben gezegd, dat het zal zijn: zoo dood als vermorseld.

H. V. O.

Caneghem. (XXVI, bl. 434). Caneghem is niet Caleghem, ofschoon de Caelne bij dit west-flaamsche dorp ontspringt, maar Caninghem, dat is: het hem of heim der Caningen, met andere woorden: de woonplaats der afstammelingen van Kane. En Kane is 'n oudgermaansche mansnaam, die nog in sommige streken in Friesland voorkomt. Kane is namelik 'n verkorting van den een of anderen oud-germaansche mansnaam, misschien van Kanrik of Kenrik, van Kanulf of Kenwolf, van Kanhelm of Kenelm. De mansnamen Kanne, Kanke, Kante, Kene, Kenne, Kine, Kinne, Kinge, die allen nog hier en daar in Friesland in gebruik zijn, zijn allen oorspronkelik met Kane van de zelfde volle oud-germaansche namen afkomstig en afgeleid; 't zijn niets als verkortingen, verklein- en koseformen van die volle namen, in verschillende tongvallen. Behalve Caneghem in Flaanderen zijn van Kane, enz., nog de volgende eigennâmen geformd:

1° Geslachtsnamen: Cannenga, in Groningerland; Kanninga, in Groningerland en Drente; Canga (saamgetrokken uit Canninga), in Friesland bewesten Lauers; Canning, in Engeland; Cankena en Kankena, in Oost-Friesland; Kenesna, Keensena en Kennesna, in Oost-Friesland; Cenning, in Engeland; Kynema en Kinnema, in Friesland bewesten Lauers; Kingma en Kingsma, in Friesland bewesten Lauers; Kingma, ook in Oost-Friesland.

2°. Plaatsnamen: Canum (Kane-hum, Kane-heim, Kana-hum, Kanen-heim = de woonplaats van Kane), dorp in Oost-Friesland bij Emden; Kankebeer, landgoed bij Nesse in Oost-Friesland; Kantens (Kante-nes), dorp in Hunsingo; Kenwert, buurt bij Oldehove in 't Westerkwartier (Groningerland); Kennington, in Kent (Engeland); Kynema-state te Garijp (Friesland bewesten Lauers); Kinnum, gehucht op 't eiland ter Schelling; Kingmatille (of Keim-

petille), buurt bij Sweins; Kingma-sate te Sweins, en Kingma-sate te Nes in Dongeradeel (de laatste drie in Friesland bewesten Lauers).

Haarlem. JOHAN WINKLER.

Wat ben ik in mijn nopjes. (XXVI, bl. 566). Indien 't waar is, dat een overkleed of overjas van nopjes laken een zekere gegoedheid, deftigheid van stand aanwees, is het gezegde duidelijk.

G. P. ROOS.

VRAGEN.

Schutter. Van waar dit woord? Kan het uit schieter ontstaan zijn? De laatste vraag doe ik daarom, omdat ik wel eens scherpschieters als scherpschutters aantrof. [Kende men voor onze vereeniging met Frankrijk ook het ambt van schutter (veldwachter)? Hij was een policiebeambte, vermoedelijk met de veldpolicie belast, hij moest de landhoeven en velden beschutten, losloopend vee schutten, door het in het *schuddebocht* (omheinde plaats ter bewaring van opgevangen vee) te zetten, kortom hij moest de diensten van veldwachter verrichten. Zijne vrouw heette *schutterinne.* Door de Franschen werd hij in eenen *garde-champêtre* herschapen, vandaar dat hij onder Eede, Heille en zonderling genoeg in het land van ter Goes, de *sjampetter* genoemd wordt. In de kleine steden had hij zijne weêrga in *'s heeren dienaar,* door de Franschen tot een *agent de police*, *sergeant de police*, vervormd. In Brugge heet hij sedert eeuwen *schabletter* (schadebeletter), een goede karakteristieke naam. G. P. ROOS.

[Schutten in de laatstgemelde beteekenis komt van *schutten:* in de eerstgemelde beteekenis van *schut,* d. i. hetgeen geschoten wordt.]

Merwede. Is 't waar dat Merwede, Meer-wed, Maar-wed, dus paarden-wed, beteekent? Men zegt mij dat zulks in den Mentor wordt gezegd. G. P. ROOS.

[»In de 10de en het begin der 11de eeuw lag er tusschen de Merwede en de Oude Maas een moerassig bosch, slechts door

enkele lieden bewoond, genaamd *Meriwido* of *Mereweda*" zegt v. d. Bergh Mnl. Geographie bl. 218. Het is dus oorspronkelijk geen waternaam. Het laatste gedeelte der zamenstelling *wido*, beteekent *wilg*. Is het eerste gedeelte ons *meer* (lacus), waar ik evenwel niet geheel zeker van ben, dan geeft de naam den ouden toestand van die plek vrij goed te kennen.]

Buitenpost, Uitpostema. In welke oude oorkonde, in welk oud geschrift of boek komt de naam van 't dorp Buitenpost, in Friesland, als Uitpostema voor?

Gave Gods. In O. L. V. capelle te Hulst werd begraven »Eliz. Claus vrouw van advocaet ēn griffier mr. Ad. de Schietere gestorven 2 octre 1636 van de gave Godts."

In het begin der xvije eeuw heerschte, zoo we weten, de »contagieuse ziekte ofte peste" in ons land; zou Eliz. aan de pest gestorven zijn en men die ziekte toen in Hulst aldus genoemd hebben? F. CALAND.

[Dat in het genoemde jaar 1636 in verscheidene steden van ons land eene besmettelijke ziekte heerschte, is bekend. Men noemde haar pest. Of zij inderdaad was, wat men tegenwoordig zoo heet, weet ik niet: de naam van pest werd in vroegeren tijd ook wel eens aan andere besmettelijke ziekten gegeven. Maar opmerkelijk is het toch, dat zij, somtijds althans, met *builen* begon en een snel verloop had. Zoo schrijft in december 1834 Cunaeus uit Leiden (Cunaei Epist. p. 286) »Nicolaus, filius meus, postquam die Veneris ante meridiem cum dolore quodam ex levi tumore sub alteram aurem ex Schola domum rediisset, nec periculi quidquam subesse initio medicus chirurgusque judicassent, ad vesperam ingravescente morbo extinctus eodem die est, paulo post horam decimam." — Gave Gods noemde men niet alleen te Hulst, maar ook elders, vooral de pest, maar ook andere hevige ziekten. Gave Gods, zegt Kiliaan, is »pestis vel alia lues a Deo immissa." Men heette die zoo omdat men ze als bijzonder werkingen Gods beschouwde. Vandaar dat in een stuk van 1448 (Nav. XVIII, bl. 83) van den burggraaf van Zeeland gezegd wordt dat hij »on-

lancx geleden, bi gaven van onsen Lieven Heere Godt in grooter ziecten ende qualen gecomen is." Van daar ook dat wij *begaafd* meermalen aantreffen, waar gesproken wordt van krankzinngheid — b. v. in het bekende, o. a. door Wagenaar (Amst. VIII, 435) vermelde opschrift te Amsterdam,

Die met krankzinnigheydt zyn begaeft
Die worden hier gespijst en gelaeft.

Of van vallende ziekte b. v. bij Baudart, Gedenkw. Gesch. b. V. bl. 41, een Yersman — die zich gheveynst heeft, dat hy met de vallende sieckte seer jaemerlijck begaeft was. — In de Graafschap heet de vallende ziekte nog *begôvinge* (Nav. XXIV, bl. 555.)]

Löb, Herschel. Is de mansnaam Löb, onder de hoogduitsche Israliten niet zeldzaam in gebruik, dezelfde naam als Levi?

En is Herschel, eveneens als mansnaam onder de hoogduitsche Israeliten in gebruik, eigenlijk Hirschel, Hirschl, Hirschlein, 'n zuidduitsche verkleinform van Hirsch = hert?

Germaansche namen. Van welke volle, oud-germaansche mansnamen zijn de volgende namen afkomstig? Sinout, van Sîgwalt, of Sîgholt?; Ernst; Raimond; Vrambout; Vernout?

JOHN CHURL.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Wapens op het huis Breckelcamp. Op 't huis Breckelcamp, gem. Denekamp, door de familie Bentinck in 1637 gebouwd, en in 't bezit mijner moeder, is nog slechts weinig voorhanden, wat geschilderde glazen en wapens betreft. Van 't geen ik noteerde, geef ik 't volgende op. Op een glas: Alida van Twickelo, dochter toe Borchboninge, juffer te Wijtmorsen 1638. 't Wapen ged: 1 Twickelo; 2 in zilv. drie zw. schuinregtsgerangschikte fusils de la toison d'or (vuursteenen van 't Gulden Vlies). (?)

De schoorsteenhaak der Twickelo's bestaat, op alle wapens, uit drie haken van denzelfden vorm, een gelijkbeenigen driehoek vormende, de top omlaag en de basis horizontaal. Daarnevens een

ged. schild, waarvan 't onderschrift gebroken is: regts in rood 2 zilv. gekr. pijlen (van Olthuis?); links in... een zw. paal beladen met 3 gouden penningen. (?)

Op een ander: Frou Walburgh van Munster, dochter tot den Haesleñort, Abbadissa in 't Adellick Stifft Wijtmorsen. Anno 1638. 't Wapen ged. 1 doorsneden van rood en goud; 2 in zilv. een roode schaar, punten omhoog en schuinlinks liggende.

De geldersche Munsters voerden een ander wapen. De hier vermelde dame behoorde tot de fam. Münster Langelage.

De schaar zal wel niet van de familie van Hattem, maar wel van de fam. Langen zijn.

Voorts: Anna Maria Grubbe, dr. tot Heur? juffer des Adellicken Stiffts Wijtmorsen 1638: ged. 1 de ram, goud gehoornd en gehoefd, en zeer naïef ook gekl.; 2 als Raesfeld. Helmt: 2 afgew. gouden ramshorens.

Op een steen: regts Bentinck, links als Mom. Dit zullen de wapens zijn van Everhard Bentinck tot Breckelcamp in de overijsselsche ridderschap, st. 1659, en van zijne vrouw Fenne van der Marck, st. 1647.

Id. een gevierend. wapen: 1 Bentinck; 2 van der Marck; 3 een omgew. zwaan (?); 4 een klimmende griffioen (?).

Id. als boven: 1. een keper vergez. van drie rozen (?); 2. Ittersum, de koppen regts gewend; 3. gedwarsb. van 6 stukken (?); 4. een schuinbalk (?). BACKER VAN LEUVEN.

Lambrequins, dekkleeden. (XXVI bl. 322). Ter beantwoording dezer vraag, voer ik hier aan wat daaromtrent te lezen staat in de verhandeling Over het teekenen en kleuren van wapens door den heer J. A. Koopmans (Heraldieke bibl. 1875, bl. 332.) Men brenge zooveel doenlijk de kleur van het veld aan de buitenzijde en die van de figuur aan de binnenzijde der dekkleeden aan, wanneer — gelijk zeer dikwijls het geval is — het ornament in aanraking komt met het schild; dit geschiedt met het doel om afscheiding te geven, want de leer, gewoonlijk gehuldigd, dat metaal altijd binnen en kleur buiten moet worden geplaatst, berust op eene dwaling en is men vrij hierin naar omstandigheden te handelen; alleen is men niet vrij, zoodra het gotische wapens

geldt, waarvan het helmteeken zich met de dekkleeden vereenzelvigt; de buitenzijden der dekkleeden moeten daar dezelfde kleur hebben als de helmteekens, onverschillig of dit met de kleur van het schild of van de figuur past of niet. J. D. WAGNER.

Lambrequins, dekkleeden. (XXVI bl. 322). Een vaste regel voor het geven der kleuren in overeenstemming met het wapen bestaat er bij mijn weten niet, en ik moet den vrager verwijzen naar mijn opstel over Het teekenen en kleuren van wapens, verschenen in het tijdschrift Heraldieke Bibliotheek, jaargang 1875, waar hij op blz. 332, mijn gevoelen hieromtrent kan leeren kennen.

Ter aanvulling kan ik nog mededeelen, dat niet altijd de kleuren der dekkleeden overeenstemmen met de hoofdkleuren van het wapen, doch dergelijke afwijkingen behooren tot de uitzonderingen en komen zeldzaam voor. Een paar vreemde voorbeelden van dien aard heb ik aangetroffen in Grünenberg's Wappenbuch, namelijk bij dat van: *der Kung van Behem*, (koning van Boheme) voerende in rood een zilveren leeuw, goud gekroond, getongd en geklaauwd, waarbij de dekkleeden goud en zwart, bezaaid met zwarte en gouden lindebladen, in overeenstemming met het helmteeken, zijnde een zwarte vleugel met gouden lindebladen bezaaïd, en bij dat van: *die Herzogen von Bairn* (Beieren), voerende gevierendeeld Pfalz en Beieren, het eerste: in zwart een gouden leeuw, rood gekroond, getongd en geklaauwd; het tweede: schuin gespitsruit van blaauw en zilver, waarbij roode en zwarte dekkleeden, oogenschijnlijk zeer onheraldisch! J. A. KOOPMANS.

[De heer A. A. Vorsterman van Oijen verwijst den vrager naar dezelfde verhandeling en naar Rietstaps Handboek der Wapenkunde bl. 308.]

Geslacht Huyghens en Rombouts. (XXVI bl. 322). Volgens mijne genealogie Huyghens (Geldersch geslacht) stierf Hendrik H. ongehuwd. Zijn broeder Michiel H. huwde echter te Amsterdam iemand beneden zijnen stand; de naam dezer vrouw is mij onbekeud.

Maastricht. A. A. VORSTERMAN VAN OIJEN.

Wapen van Ceulen of Colonius. (XXVI bl. 430). Dit geslacht werd, volgens den kwartierstaat van Th. P. baron de Smeth (zie Gen. Kw.

staten van Nederlandsche geslachten), doorsneden: boven rood met een gouden kroon, onder zwart met een gouden ton, geplaatst en bande.

Maastricht. A. A. VORSTERMAN VAN OIJEN.

Wapens gevraagd. (XXVI. bl. 492.) (Het Armorial général geeft op Boonen twee wapens. Een wapen, Boonen, te Harderwijk in de burgemeesterskamer, heeft zeer veel overeenkomst met dat van Boone in bovengenoemd werk vermeld.

Op Keppel, twee.

Degerman: zie Herald. bibliotheek, jaargang 1874, bl. 93.

Changuion (uitgestorven). In bl. een nat. moorenkop, vergez. in 't hoofd van twee 6 bl. mispelbl. van goud, en aan de punt van een zilv. wassenaar.

Van Malsen: in rood een zilv. bande. BACKER VAN LEUVEN.

Grafzerk te Putten. In d'Ablaings Ridderschap der Veluwe wordt vermeld, bl. 65, dat Elbert van Voorst tot Schoonderbeek te Putten begraven werd. Op een grafsteen vond ik daar zijne kwartieren en die zijner vrouw Johanna van Arnhem. En wel als volgt:

Van Voorst (de kepers).	Van Arnhem.
Honnepel.	Bentinck
Homoet.	Van Bemmel (de schaaktorens).
Van Goor (2 golv. fasces).	Appeldoorn.

't Wapen van Honnepel vertoonde een dwarsbalk, waarop, digt bij de linkerzijde van 't schild, een links gewend vogeltje zat. De kleuren (zilver en zwart?) zijn mij onbekend, en in 't Armorial niet te vinden. BACKER VAN LEUVEN.

Geslacht de Hochepied. (XXV, bl. 513; XXVI, bl. 484;) In het negende nummer van het XXVIe deel wordt (bl. 454) gewaagd van een vrij goed geconserveerden grafsteen in de groote kerk te Haarlem, waarop de wapens zijn uitgehouwen van Daniel de Hochepied en zijne huisvrouw Catharine Beck, vergezeld van hunne acht kwartieren:

Van manszijde.	*Van vrouwszijde:*
De Hochepied.	Beck.
Du Buisson.	Hegens.
De Lespine.	Bartholt.
Le Flameng.	Pull.

van der Meulen.	De Wale.
De Zegere.	De la Faille.
De la Faille.	De Vos.
De la Chapelle.	Lovendegem.

Als regelregte afstammeling van Daniel de Hochepied en Cahérine Beck ben ik in staat de navolgende opheldering omtrent dezen kwartierstaat te geven, welke dus ontleed kan worden.

1	2	3	4	5	6	7. 8
Nicolas de Hochepied =	Jeanne Dubuisson.	Gasion de Lespire =	Cathérine La Flameng.	Jean Du Moulin (gezegd v. d. Meulen) =	Elizabeth de Segere.	Jean de la Faille = Corneille de La Chapelle.

Nicolas de Hochepied = Jacqueline de Lespine. — Daniel van der Meulen = Hester de la Faille

Jean de Hochepied = 9 febr. 1616 te Leiden Emilia van der Meulen.

Daniel de Hochepied

---

1. 2	3. 4	5. 6	7	8
. . . Beck = . . . Hegens	. . . Barthold = . . . Pull	Jacob de Wale = Maria de la Faille	...De Vos =	... Lovendegem[1])

. . . Beck = . . . Barthold — . . . De Wale = . . . De Vos

Abraham Beck = Catherine de Wale

Catherine Beck geb. 2 mei 1619 + 1649.

---

[1]) In mijne genealogie staat Landeghem. In de papieren van den Raad van Adel, waarin naar mij verzekerd is, een kwartierstaat voorkomt van Catharina Beck, staat Overdeghem. Ik heb reden om te gelooven dat Landeghem de ware lezing is.

Jean de Hochepied = Emilia van der Meulen, had o. a. tot broeder Daniel de Hochepied (geb. 1596 = 26 mei 1626 Catharina van der Meerckt), wiens zoon Jean Baptiste de Hochepied = 1° 21 december 1655 Geertrui Spiegel (Elbertsd. ex Petronella Roeters) en 2° Constantia Boudaan Courte, gelijk alles te lezen is in wat ik reeds in den Navorscher XXV 518 omtrent hem en zijne nakomelingen heb medegedeeld. Des verlangd wordende zou ik omtrent de afstamming van de Hochepieds, du Moulins (van der Meulen) en de la Faille nog wel het een en ander hooger kunnen opgeven.

Utrecht. J. I. D. NEPVEU.

Het geslacht Bolle. Valkeniers-adel. (XXV, bl. 373.) In de middeleeuwen kon men geen valkenier zijn, wanneer men niet ten minsten een *schildboortig man* was, d. i. dat men het regt moest hebben met helm en schild te paard in 't veld te verschijnen. Een *valkenier* was een tamelijk aanzienlijk persoon, behoorende meestal tot eene corporatie, waarin men niet werd opgenomen, wanneer men niet, wat afkomst, gedrag en persoonlijke hoedanigheden betrof, aan zekere bepalingen voldeed.

In de oostelijke Kempen, te Lommel, Bergeik, Valkenswaard enz., woonden zeer vele valkeniers, die van daar uit in dienst van de valkenjagt beminnende vorsten door de geheele wereld trokken tot aan Persie en Marokko. (Zie Verster van Wulverhorst). 't Is dan ook bekend, dat vele aanzienlijke en adellijke familiën in Engeland, Denemarken, enz. afstammen van brabantsche valkeniers, die niet zelden in den vreemde aanzienlijke huwelijken sloten, want 't waren meestal schoone, krachtige, uitgezochte mannen, wier bedrijf een ridderlijk bedrijf was, en die ook daarom in hooge achting stonden.

Dat Brabant het land was der valkeniers is niet te verwonderen: daar was reeds vroeg eene talrijke vrije bevolking en zeer vele kleine heeren, terwijl ieder schildboortig man vrij door het geheele hertogdom mogt jagen »haar met haar en veer met veer", dat is door middel van windhonden, fretten, valken, sperwers enz. uitgenomen alleen in de »vrije warande" — waar het jagtregt uitsluitend aan den heer behoorde, zoo als in de heerlijkheid van Heeze en Leende, welke vroeger eene baronie was.

Bolle, die er zich op beriep valkenier te zijn, was derhalve wel in zijn regt wanneer hij beweerde edelman te wezen. Misschien was hij van afkomst wel een Brabander. Een der laatste valkeniers te Valkenswaard, dien ik nog gekend heb, heette *Molle*: ook wordt de familienaam *Bol* en *Bolsius* daar in de buurt nog door verscheidene personen gevoerd. Oorspronkelijk schijnt de naam *Bol* een bijnaam geweest te zijn, ontleend aan zekere persoonlijke eigenschap. Zoo heb ik nog een man gekend dien men »den bol" noemde met een spotnaam. Dat dergelijke spotnamen niet zelden familienamen werden is bekend: zoo is 't geweest in Brabant met den namen *Dunbier* en *Dickbier*. Ik heb te Heeze een man gekend die *Platgat* heette; de man had van achteren een kolossalen omvang. Toch was 't *niet* zijn bijnaam, maar zijn familienaam, zoodat die bovenmatige ontwikkeling zijner zitdeelen een familie-erfenis zal geweest zijn. Hij stierf zonder kinderen na te laten. Zijnen vader heb ik niet gekend en van oudere familieleden heb ik nooit gehoord, zoodat ik niet in staat was te controleren of werkelijk in de familie P. die eigenschap algemeen was.

A. J. C. KREMER.

VRAGEN.

Geslacht van Hardenberg. In welk jaar huwde Agnes Margriet van Hardenberg (dr. van Johan tot den Pol en Catharina van Munster) met Reinier Christoffel de Wolffs of de Wolff (zn. van Wolter en Fenna Elisabeth van Munster)? A. A. G.

Geslacht van Munster. In welk jaar huwde Elisabeth van Munster (dr. van Christoffel tot Brandlicht en Maria de Percij) met Wolter de Wolffs of de Wolff (zn. van Reiner en Elisabeth van Heerdt)? A. A. G.

Geslacht van Keppel. In welk jaar huwde Agnes van Keppel (dr. van Hendrik en Gerarda van Oldeneel) met Wolter de Wolffs (zn. van Reiner en Jacoba Vaeck)? A. A. G.

Geslacht de Wolffs of de Wolff zich nu schrijvende de Wolff van Westerroode. Waar zijn de verschillende bewijzen en adviezen te vinden voor de riddermatigheid van dit geslacht, door Ferwerda aangehaald?

Utrecht. A. A. G.

Familiën van Braam, Houkgeest, van Nieuwegen, van d. Kamp, Feith, van Hardenbroek, Scherpenberg, Volkers.

1° Den 7 mei 1698 zijn te Bergen-op-Zoom gehuwd Jacob van Braam, gedoopt te Rotterdam 2 october 1668, en Cornelia Houkgeest, gedoopt te Bergen-op-Zoom 13 mei 1665.

Waar en wanneer zijn die twee personen gestorven?

2° Den 1 augustus 1700 is te Bergen-op-Zoom gedoopt hun zoon François Thomas van Braam.

Waar en wanneer is hij gestorven? In 1767 leefde hij nog te Amst.

Hij is gehuwd geweest met Everarda Catharina van Nieuwegen, gedoopt te Schenkenschans 11 januarij 1705, begraven te Amsterdam 27 januarij 1767.

Waar en wanneer zijn zij gehuwd?

3° 21 junij 1698 zijn te Lobith getrouwd Pieter van Nieuwegen en Maria Catharina van de Kamp, (geboren te Lobith 2 mei 1678 en weduwe van Herman van den Berg).

Waar en wanneer zijn deze beide lieden gestorven?

Waar en wanneer is Pieter van Nieuwegen geboren?

4° Waar en wanneer zijn geboren, gehuwd en gestorven de echtelieden, mr. Arnold Hendrik Feith, burgemeester van Montfoort en Charlotte barones van Hardenbroek?

Hij moet omstreeks 1751 gestorven zijn, terwijl zij voor 1719 gehuwd zijn, vermits in dat jaar, hun zoon is geboren.

5° Deze zoon, Gijsbert Jan Feith, geboren 18 januarij 1719, overleden 19 junij 1775, is gehuwd in 1742 met Anna, dochter van Willem van Scherpenberg en Ursula Volkers.

Wordt gevraagd:

a. Waar is geboren en gestorven G. J. Feith?

b. Waar en wanneer is hij gehuwd?

c. Waar en wanneer is geboren en gestorven vermelde Anna van Scherpenberg?

d. Waar en wanneer zijn geboren, gehuwd en gestorven Willem van Scherpenberg en Ursula Volkers?

6°. Waar en wanneer zijn in 1766 gehuwd Jacob Pieter van Braam, zoon der sub 2° genoemde echtgenooten, later vice-admiraal van Holland en Westfriesland (geboren te Kerkhoven 27 october 1737, overleden te Zwolle 16 julij 1803) en Ursula Martha Feith, dochter der sub 5° genoemde echtgenooten, geboren te Cochin 29 april 1750 of 1751, gestorven te Brummen 24 september 1780? S.

Enkele genealogische gegevens naar aanleiding van sommige nederbetuwsche grafschriften. (XXVI, bl. 62—69, 364—381, 410—424). Naar aanleiding van hetgeen omtrent verschillende geslachten wordt meêgedeeld door den heer Anspach, stel ik eenige vragen, die ik beleefd ter beantwoording aanbeveel.

I, Margaretha van Brakel, geb. te? den? sferft te? den? huwde met M. L. C. O. F. H. van Oijen, geb. te Breda 17 sept. 1775, sterft te? (waarschijnlijk Deventer) den?. Wie waren hare ouders?

IV. Geertruid van Estveldt, geb. te? den? sterft te? den? huwt te Tiel 11 junij 1625 Willem van Oijen, heer van Figenhof, geb. te? den? sterft te? den?. Zij was dochter van Johan v. E. en van Cornelia van Surmondt. Hun zoon Hendrik van Oijen huwde in 2e huwelijk te Tiel 20 oct. 1676 of 11 nov 1677? Johanna van Liesveldt, geb. te? den? sterft te? den?, dochter van N. en van N. van Hattum tot Engberg: volgens de kwartieren waren hare ouders Willem v. H. en Johanna van Estveldt. — Jhr. Johan de Roever, beleend 29 febr. 1665 met de hofstad te Kerk-Avezaeth, belast dat leen den 2 januarij 1659 met 909 gulden ten profijte van Geertruid van Estveldt, weduwe Willem van Oijen. Het wapen van Estveldt komt in mijne genealogie voor, van zilver met een rood ankerkruis.

V. Theodora van Leeuwen, geb. te? den? sterft te Tiel? den 14 junij 1631, weduwe van Johan van Lidth de Jeude, (zoon van? en van?), dochter van? en van?. Zij huwde te Tiel? 1 jan. 1625 mr. Hendrik van Oijen, geb. te? den? sterft te? den? rechter van Tiel van 1628—1632; hij kocht het rechtsambt voor *ƒ* 1700, en hertrouwde te Nijmegen 9 mei 1652 Mechteld van Rijswijck, geb. te? den? sterft te? den? weduwe van Jan van Heeckeren of

van Jan van Hoeckelom?, zij dochter van? en van? — Zij voerde ook den keper met de St. Jacobs schelpen.

XIII. Jvr. Anna van Beinhem huwde in 't begin der XVe eeuw Herbert of Hendrik van Oijen. Wie waren hare ouders? In de kwartieren van Adriana Piper, echtgenoot van Willem van Oijen, lid van den raad te Tiel en schepen te Zandwijk komt Beijnhem voor.

Piper	Cock
de Haem	Beinheim
v. Weert	Biel
v. Cweel	de Fiory.

Maastricht. A. A. VORSTERMAN VAN OIJEN.

MENGELINGEN.

Dauwtrappen, dauwslaan. (XXVI, bl. 541). Wat er van dat *dauwtrappen* is, laat ik aan zijn plaats. Maar *dauwslaan* moet er zeker niet meê gelijk gesteld worden. 't Is bekend, dat het volk aan sommige natuurvoortbrengselen, *op bepaalde tijden,* genees-kracht plag toe te schrijven. Zoo is er b. v. voor ontstoken oogen geen beter middel dan sneeuw, *mits het Maartsche sneeuw zij.* En zoo meende men, van ouds, dat de dauw, *in den nacht van St. Jan opgegaard*, (24 juni) bijzonder zuiverend en genezend was bij huiduitslag, enz. Men ging daarom in dien nacht met een pot en een doek naar het veld. Men sloeg met den doek, in 't natte gras en wrong dien uit in den pot. Nog is dat gebruik hier en daar in zwang. Mij dunkt, dat is in den meest letterlijken zin, *dauw slaan.* Verder is de term overgedragen op iederen (periodieken) gang *in de vroegte, naar buiten.* E. LAURILLARD.

Het dauwtrappen is meer dan waarschijnlijk een overblijfsel uit den tijd van den natuurdienst. Hier geschiedt het op Hemelvaarts-morgen, ginds den eersten Mei, elders den eersten zondag in Mei. Met het Loofhuttenfeest der Israeliten staat het zeer zeker niet in verband; vooreerst is er geen de minste overeenkomst tusschen het eene en het andere; ten tweeden valt het dauwtrappen in een gansch anderen tijd des jaars.

H. H. M. W. O.

GESCHIEDENIS.

Asar. (XXVI, bl. 611). Aan hetgeen over Capitein in den Navorscher van 1855 geschreven is kan ik nog eenige mededeelingen toevoegen, die hem echter niet bijzonder tot eer verstrekken. Vooraf wil ik herinneren, dat hij wel eene akademische verhandeling opgesteld en onder prof. J. van den Honert, — den vader, T. H. stierf in 1740, — te Leiden verdedigd heeft, ten einde aan hen, die hem in zijne studiën geholpen hadden, een openbaar bewijs van bekwaamheid en wel besteden tijd te geven, doch dat dit niet heeft gediend om hem den doctoralen graad in de theologie te verschaffen, welken titel hij nooit bezeten heeft. Maar wat nu zijn leven als predikant op Elmina betreft, — in of omstreeks het jaar 1860 zond mijn zwager, de luit. kol. C. J. M. Nagtglas, die destijds de betrekking van gouverneur der Nederlandsche bezittingen op de westkust van Afrika bekleedde, mij het portret van Capitein door Tanjé gegraveerd, ten geschenke, (Catal. van Muller n°. 950 d.) en voegde daarbij een uittreksel uit het Archief der W. I. Compagnie te St. George d'Elmina van den volgenden inhoud:

Jacobus Joannes Eliza Capitein (in deze orde staan de namen op het portret; doch het zal, naar de dissertatie en andere gedrukte stukken te oordeelen, J. E. J. moeten zijn) komt voor, als tolk voor de fantijnsche taal, bij een verdrag tusschen de Elminezen, de W. I. Compagnie en de Fantijnen, gesloten op den 3en sept. 1744, onder den directeur van genoemde Compagnie, mr. Jakobus de Petersen.

3 October 1749. Eerste huwelijksproclamatie tusschen J. J. E. Capitein en Antonia Genderdros, jonge dochter, geboren te 's Gravenhage.

10 October 1745. Tweede en derde afkondiging. Denzelfden datum in den echt verbonden door de gecommitteerden uit de Edel

Achtbare Raden voor de Noord- en Zuidkuste van Afrika. De acte is geteekend als volgt:

In kennisse van mij
Volkmar,
Ondercommies
ter Secretarie.

Huibert van Rijk, fiskaal.
C. Baems.

Testament van J. J. E. Capitein en Antonia Genderdros. De vrouw heeft met een kruisje geteekend, 8 maart 1746.

Afgifte van eene obligatie door den predikant Capitein aan Nikolaas Matthias van der Noot de Gietere, groot *f* 2528,15 stuivers op de bewindhebbers der W. I. Compagnie, met verzoek, die som van zijn verdiende gagie te voldoen 13 mei 1746.

Klaagt aan de bewindhebbers der W. I. Compagnie over den weinigen godsdienstzin der bedienden, en dat men het schoolgaan der kinderen niet bevorderde. Verklaart dat ook bij procesverbaal aan den commies ter secretarie G. Burgring op den 20 december 1746.

Capitein wordt op 27 december 1746 gedagvaard tot betaling eener som van *f* 2528,15 stuivers voor de obligatie op 13 mei 1746 afgegeven.

Andermaal gedagvaard op 27 december 1746 voor eene som van *f* 1815, wegens een geprotesteerden wisselbrief met de kosten door Jurian te Amsterdam, bij procuratie aan den scheepsgezagvoerder Lindenberg.

Wederom op 27 december 1746 gedagvaard voor eene obligatie groot *f* 5225, gedagteekend 1 oct. 1741, waarop voldaan is *f* 2400. Simon van Buuren is de houder. De dagvaarding geschiedde voor de Achtbare Raden te dezer kuste.

Capitein verantwoordt zich als volgt: hij heeft reeds beslag op zijne gagie in Holland, en verzoekt zijne schuldeischers geduld te hebben en hun het hun aankomende bij gedeelten te voldoen. (Bedrag *f* 8477,15 stuivers.) Simon van Buuren, chirurgijn in dienst der W. I. Compagnie, die uit Amsterdam is gekomen, om Capitein te vervolgen, zegt, dat hij niet veel vertrouwen in den predikant stelt, die zegt: »Ik heb het niet; verkoop mijn bed, 't is mij geen

schande. Laat ongerust wezen diegenen, die geld hebben moeten, maar niet degenen, die geld schuldig zijn." Verder verklaart hij, dat zijne vrouw met hem instemt. Van Buuren levert het bewijs dat Capitein gezegd heeft: »wat meent van Buuren wel, dat ik mijn tafel zal verminderen en mijn buik te kort doen om zijnent wil. Neen, dat niet — dat niet!"

Verklaart bij acte van 30 december 1746, dat hij, behalve de *f* 8477,15 stuivers, nog schuldig is aan Alexander Jacob, gewezen gasthuisvader te Elmina, *f* 1200, en aan Hendrik van Keulen, wijnkooper te Amsterdam *f* 79. Geeft voor het geheel bedrag eene obligatie, om »bij tijd en wijle" alles te voldoen uit zijne te vorderen gagie.

Geteekend en gewaarmerkt door de Petersen
Burgring, prov. secretaris.

Aan het slot van dit uittreksel heeft de heer Nagtglas aangeteekend: »Ik heb omtrent zijn overlijden of vertrek niets kunnen vinden. Het archief heeft door het klimaat veel geleden, en er is veel onleesbaar. De afgegeven obligatie zal wel nooit betaald zijn. Althans heb ik van Capitein in latere jaren geen spoor kunnen ontdekken".

Nadat ik het artikel van den heer Muller in den Navorscher gelezen had, schreef ik aan mijn zwager, of hij, in den tijd van zijn verblijf op Elmina, wel eens iets van zekeren Asar gehoord had en mij aangaande dien man ook eenig berigt kon geven. Hierop antwoordde hij: »Asar is mij geheel onbekend; nergens heb ik dien naam gevonden. Wel loopt er een gerucht, dat een predikant van afrikaansch bloed zich later weder geheel aan de fetiche dienst gewijd heeft, maar van een naam is geen spoor te vinden, hoewel Capitein, mijns inziens, er allen aanleg toe had".

Het is nu de vraag, of Asar geacht moet worden dezelfde persoon als Capitein te wezen. Ik neig er toe om het te gelooven. Want het zou toch al zeer zonderling zijn, dat twee negers, uit Afrika herwaarts gevoerd, over hetzelfde onderwerp een geschrift hadden opgesteld, en dat beide naar het moederland teruggekeerd waren, met dat gevolg, dat de eene, even als de andere, voor de

beschaving verloren ging. Dit leidt mij tot het vermoeden, dat Capitein in zijne jeugd, in Guinéa, Asar zal geheeten hebben en dat die oorspronkelijke naam in vergetelheid geraakt is, nadat hij, bij zijnen doop te 's Gravenhage, een nieuwen, hollandschen naam bekomen had. Dat de ouders van Asar, bij diens terugkomst nog leefden, terwijl die van Capitein reeds vroeg gestorven waren, kan, ten aanzien van eerstgenoemden, eene feil in de overlevering zijn. Ik stel mij voor, dat de schuldenlast, waaronder Capitein, door te ruim te leven, op Elmina gebukt ging, hem al spoedig in een onhoudbaren toestand gebragt zal hebben, die hem de achting zijner gemeente ontroofde, en dat hij langs dezen weg is verleid geworden, om tot het feticisme terug te vallen en onder het heidendom spoorloos te verdwijnen. Aan mijn Naamregister der Nederlandsche predikanten in de 18e eeuw ontbreken eenige jaargangen, en daaronder die, waarin de naam van Capitein vermeld moet staan; anders zou ik kunnen opgeven in welk boekje hij het laatst voorkomt. In 1764 is op Elmina predikant geworden Gerardus Verbeet. Zou de Boekzaal van dien tijd niet eenig licht kunnen geven? Ypey en Dermout (Geschied. der Ned. Herv. Kerk, d. 3 bl. 403) zeggen: »Men heeft gemeend het toen uit Delmina gekomen berigt aldus te moeten verklaren, dat hij, niet lang daar geweest zijnde, landwaarts ingereisd en onder zijne natie verdwenen is". Het hierboven medegedeelde uittreksel uit het archief omvat dan ook slechts een tijdvak van ruim twee jaren.

Leeuwarden. L. PROES.

B. Brugsma. (XXVI, bl. 290). Een uitgebreid levensbericht van wijlen den waardigen Brugsma is te vinden in Pestalozzi, 2e deel, 6e aflevering. Een meer beknopt komt voor in het tijdschrift, De oefenschool, 30e deel, bl. 161 v. v.

Aan 't Uddelermeer. A. AARSEN.

[Het antwoord voldoet niet aan den wensch van den vrager, die »een kort levensberigt, zonder verwijzing naar elders" verlangde].

De Israeliten in Egypte. (XXVI, bl. 505). Het is geene loutere

gissing, dat de tichelsteenen, die de Israeliten, volgens Exod. I gedwongen werden te maken, tot den bouw (niet, eener bepaalde, maar in 't algemeen) van pyramiden moesten dienen. Wel geeft de Bijbel geene rechtstreeksche aanleiding tot deze veronderstelling; want hij gewaagt (Exod. 1 v. 11) van מִסְכְּנוֹת = עָרֵי מִסְכְּנוֹת, d. i. horrea, promtuaria vgl. Gesenius, Lex. man. Hebr., in voce, *πόλεις ὀχυραί* Septuaginta), schatsteden (Statenvert.) = handelsdépots (zie Bijb. woordenb., III, 240). Doch ook de Bijbel weerspreekt haar niet, vgl. Exod. 5 v. 6—19; vooral niet, als wij in aanmerking nemen, dat, om stroo voor de tichels te bekomen, volg. Exod. 5 v. 12, het volk zich verstrooien moest in het gansche land, derhalve niet slechts in het Nijldal, waar genoemde magazijnsteden verrezen, maar ook naar het zuiden zich moesten verspreiden, wellicht tot Opper-Egypte of Pathros henen. Hier lag Thebe, en het is opmerkelijk dat in een graf bij deze stad een beschilderd basrelief gevonden is, waarop vreemde werklieden onder het opzicht van Egyptenaren steenen bakken. Dr. Leemans maakt hierop opmerkzaam in het Bijb. Wdbk., I, 305b, noot, doch wil in die vreemdelingen liever geene Israelieten zien. Waarom kunnen zij het niet geweest zijn? Zie Exod. 5 v. 12, en vgl. dr. W. G. Brill, Israel en Egypte (Utr., 1857), bl. 39, noot 2. Bovengenoemde veronderstelling, die derhalve veel waarschijnlijks heeft, zal wel geboren zijn uit de woorden van Flavius Josephus, Antiq. Jud. II, 9, 1: *πυραμίδας τε ἀνοικοδομοῦντες ἐξέτρυχον ἡμῶν τὸ γένος*, die in de vloeiende, door prof. v. Oosterzee aanbevolene vertolking van dr. W. A. Terwogt (Dordr., Revers, 1868), aflev. 3—4, bl. 42b, aldus worden overgezet: »Ook putten zij de krachten van ons volk uit door hen pyramiden te doen bouwen". Letterlijk zegt de Joodsche geschiedschrijver: »pyramiden bouwende, putten zij ons geslacht uit", wat aanduidt, dat de Egyptische pyramidenbouwers zich bij hun werk *van den slavenarbeid der Israelieten bedienden.* Is dit getuigenis van Josephus een zijdelingsch bewijs ten gunste der stelling dat men in de vreemdelingen van het thebaansch basrelief ook Israelieten te zien hebbe; wij moeten hier tegenover opmerken, dat de bouw der schatsteden, op bevel van Pharao, geheel en alleen door *Israelieten* schijnt verricht te zijn; vgl. Exod. 1 v. 11: וַיִּבֶן, niet: *men* (Statenvert.), maar »*het* bouwde" (van der Palm) *ᾠκοδόμησαν*

(Septuag); vgl. ook de noot in de groote Bijbeluitgaaf van Goetzee (1748). Zeer juist is van der Palm in zijn Bijbel voor de jeugd, (1828), V, 20: »wat er daarenboven (behalve het tichels bakken) slechts te torschen, te trekken en te zeulen viel, in de steden en op het land, daartoe werden de Israelieten gebezigd en ingespannen; twee groote steden moesten zij bouwen", enz. enz. Dat nu de gedwongen medewerking der Israelieten juist aan den bouw der pyramiden in de bijbelsche oorkonde verzwegen wordt, de reden hiervan kan gelegen zijn geweest in de bestemming dezer gevaarten tot begraafplaatsen van *heidensche* vorsten, die door het hieroglyphenschrift der buitenwanden daarenboven op heidensche wijze hunne regeeringsdaden zochten te vereeuwigen.

J. ANSPACH.

De tichelsteenen der Israeliten in Egypte, hebben waarschijnlijk moeten strekken tot den bouw der schat- of voorraadsteden Pithom en Raämses (Exod. I, 11). Er zijn evenwel voorbeelden van baksteenen pyramiden, van welke sommige van omstreeks 2000 jaren vóór Christus zouden dagteekenen. Men vindt er eene te Dashoer, die gehouden wordt voor die van den koning Asychis van Herodotus, en voorzien is van den naam van een vorst, vermoedelijk uit de 12de dynastie. Eenige kleine pyramiden uit gebakken steen van de koningen der 11de dynastie, vindt men aan de Drah Aboe negger te Thebe. *

St. Maarten. (XXVI, bl. 439). St. Marten is de patroon van vele kerken in Nederland, vooral in West-Flaanderen, en in 't Westerlauersche Friesland. In West-Flaanderen zijn de kerken van Kortrijk, Iperen, Komen, Aarseele, Werken, Ardoye, West-Vleteren, Avelghem, Sysseele, Koolskamp, Fladslo, Bekelaar, (Becelaere), Rousbrugge, Desselghem, Oeken (Ouckene), Koekelaar (Couckelaere), Oesselghem, Haringhe, Neer-Waasten, Leiseele, Moorslede, Lophem en Moorseele aan St. Marten gewijd; en in Friesland bewesten Lauers, die van Bolswart, Dokkum, Sneek, Franeker, Kollum, Makkum, Wirdum, Hempens, en Sibrandaburen, waarvan vooral de vijf eerste van overoude tijden aanzienlike kerken geweest zijn.

In andere streken van Nederland en in 't aangrenzende deel van Neder-Duitschland zijn nog aan St. Marten gewijd de kerken van Utrecht, Zalt-Bommel, Tiel, Elst in de Betuwe, Gent in de Betuwe, Maurik en Soelen in de Neder-Betuwe, Wijk bij Maastricht, Venlo, Beek a/d Maas in Limburg, Weert in Limburg, Beveren en Burcht in 't land van Waas, Bösel bij Altenoythe in Oldenburg, en Emmerik in Neder-Rijnland. Ook de kerken van Middelburg in Zeeland en van Harderwijk?

Haarlem. JOHAN WINKLER.

Niemandsvriend. (XIX, bl. 554; XX, bl. 20, 487; XXVI, bl. 112, 435). »Bij Sliedrecht licht nog een buurt, die den naam van *Niemandsvriend* draagt en waarvan de naam reeds in de 13 eeuw bestond. Immers in 1303 »in Sinte Bonifacius daghe" gaf graaf Jan II »te Nyemensvrient" een brief ter gunste van Jacob van der Woude en zijn twee zusters. Nu was bij een tol doorgaans een herberg; want de tolgaarder, al mocht men hem een *niemandsvriend* noemen, had toch gaarne voor het geld van den schipper, voerman of reiziger een verkwikking over. Zulk een herberg kreeg dus een naam en een uithangbord — gewoonlijk een toepasselijk, en, gelijk elders de *Voetangel*, zoo hier de *Niemandsvriend*. Bij tolhuis en herberg kwamen later meer woningen, en de buurt behield den zelfden naam tot op heden toe. Zoo vinden wij hier de herinnering bewaard van een uithangteeken van vóór 1300. De herberg moet zelfs al vrij aanzienlijk geweest zijn dat er de graaf in 1303 zijn verblijf hield". Van Lennep en ter Gouw, de Uithangteekens, dl. I, bl. 35.

Aan 't Uddelermeer. A. AARSEN.

[Er wordt hier wat al te stout gesproken: het is toch niet meer dan eene gissing en mij althans komt die gissing niet zeer waarschijnlijk voor. Hadden ook de meeste huizen van burgers in dien tijd een uithangteeken, ik twijfel er nogtans eenigzins aan of het *tolhuis* dat ook heeft gehad. En gesteld dat het dit gehad heeft, dan zal de graaf toch wel niet toegestaan hebben dat men het den Niemandsvriend noemde, en zoo zijnen tol, waar buitendien de kooplieden niet veel mee op hadden, in hunne oogen nog hate-

lijker maakte. Hoe zou men dien Niemandsvriend wel afgebeeld hebben?]

De bijnaam »de lamme koning" (XXVI, bl. 549), ter aanduiding van Lodewijk Napoleon is in den Navorscher, geloof ik, het eerst door *mij* gebezigd, bl. VII, bl 356. Iets hatelijks is er echter in dien naam volstrekt niet. Koning Louis trok met zijn been, en deelde in het lot van zoovele aanzienlijken en grooten, wier ligchamelijke onderscheiding tot onafscheidelijken bijnaam geworden is. Gelooft men, dat zijn broeder het onaangenaam vond »*le petit* caporal" genoemd te worden? misschien wel, maar kwaad was het toch niet gemeend. Ons volk *hield* van koning Louis — om zijn persoonlijkheid.

J. H. VAN LENNEP.

De lamme koning. De man is dood, en dus, vooral ten opzigte van ons vaderland, niet waard dat men er veel papier om vuil maakt; 'k wil echter den heer Kremer schutten als hij verzekert dat Lodewijk Napoleon door het volk *de lamme* genoemd wordt. In 1819 scheidde zich een lid mijner familie van den hollandschen tak af en kwam in Zeeuwsch Vlaanderen wonen. 't Schijnt dat de Hollanders toen meenden dat er hier »suker meê pollepels" t' eten was? Nu is 't wel gebeurd, dat als ik in Holland over gebeurtenissen uit vroeger tijd sprak, ik mijnen vrienden altoos herinneren moest, dat wij Zeeuwschvlamingen, sedert 1795 de eer hadden tot de groote natie te behooren en dan, zei men honderden malen misschien, »o ja, dat 's waar ook, wij hadden toen den lammen Louis", en op mijne vraag zei men mij, dat Lodewijk Napoleon mank ging.

G. P. ROOS.

Gerichtsmannen in de Nederbetuwe in 1560. De vraag, Nav. XXVI, bl. 505 gesteld, of deze van ridderlijke afkomst moesten wezen, laat zich beantwoorden, 1°. uit Nav. XXVI, bl. 375; 2°. uit de steeds voorkomende uitdrukking: »den *adelijke* gerichte des ampts Nederbetuwe". Ten aanzien van het richterambt van Tiel, dat benevens de amptmannie en het dijkgraafschap van Nederbetuwe,

hertog Arnold, volgens pandbrief van 1458, aan Johan van Rossum en zijne erven, tot op de aflossing, had uitgedaan, kan herinnerd worden aan de opmerking van mr. E. D. Rink, Beschrijv. v. Tiel (1836), bl. 262, volgens welke dr. Hendrik van Oijen, op voorstel van den tielschen magistraat van 22 mt. 1628, door het hof van Gelderland tot richter benoemd, de eenige niet-adellijke persoon is geweest, die van 1458 tot 1795 dit ambt bekleedde. »Vóór 1458", zegt deze schrijver, »schijnt het geen vereischte geweest te zijn, dat een adelijk persoon richter was. Immers in 1454 was Dirk van Stralen, en in 1463 Jacob Ottenszoon, richter, en beide geene adelijke personen. De ridderschap heeft zulks als een vereischte beschouwd, doch van de andere zijde heeft men het tegendeel beweerd. Het laatste wordt betoogd gevonden in een stuk getiteld: »Kort vertoog, dat het Rigter- en Dijkgraafsambt van Tiel en Zandwijk door een persoon van den burgerstand mag en kan bekleed worden". Gedrukt te Arnhem, 1764."

J. ANSPACH.

De Turken aan den Rijn. (XXV, bl. 278, XXVI, bl. 502). Volgens het Bazelsche Missionsblatt zoude een arabische heilige in Mecca den bedevaartgangers aldaar voorspellen, dat binnen 10 jaren geheel Europa der Halve maan onderworpen zal zijn. De sultan van Constantinopel zoude het oostelijk gedeelte tot aan Rome, en de sultan van Marokko West-Europa tot aan Toledo veroveren. Zie Hernnhut, IX, n°. 29. De Baschkiren (niet Baschkizen) in mijn vorige artikel, bl. 508 vermeld zijn een tartaarsche aan Rusland onderworpen volksstam. Een lid der Evang. Broedergemeente vertelde mij onlangs, dat in de nabijheid van het dorp Gnadenfrey, niet verre van het stadje Reichenbach in Pruissisch Silezië, een boom gevonden wordt (naar zijn beste weten een wilde pereboom) waaraan het volksgeloof wil, dat de turksche sultan nog eens zijn paard zal vastbinden. De boom staat bij een molen midden in een akker en zeer in den weg, en nogtans zou niemand het wagen hem om te hakken. *

Eigenaardigheden van groote mannen en . . . kleine! In zijne Forty Years Recollections verhaalt de dichter Charles Mackay ons het

volgende omtrent een bezoek, dat hij aan zijn meer beroemden mede-dichter, Wordsworth bragt. »Men zegt mij, dat gij verzen maakt," had deze hem toegevoegd: »ik heb nooit een regel van uw gedichten gelezen, en ben ook niet voornemens het te doen." — »Dit moet gij niet kwalijk nemen" — vervolgde hij —; »om u de waarheid te zeggen, lees ik nooit iemands verzen behalve mijn eigene!" *

Een adelbrief. Onder eenige oude oorkonden heb ik onlangs aangetroffen:

1°. Het adelsdiploma van Hubertus, Hubrecht of Huibert van der Meer, vervat in een vidimus van 1 mei 1612, op francijn geschreven, op de vouw geteekend door mr. Anthonis Duijck, griffier van den hove van justitie, te 's Gravenhage, en voorzien van een — thans grootendeels afgevallen — zegel van dat hof in rood was, uithangende aan een dubbelen pergamenten staart. Het aan genoemden edelman toegekende wapen is in den vidimusbrief afgeteekend, zoo als 't in het diploma voorkwam;

2°. eene, mede op francijn geschrevene, vertaling van dat latijnsche diploma, luidende die vertaling als volgt:

MAXIMILIAN, bijder gracie Godts, Keijser van *Romen*, altijt seer vermaert ende beroemt, ende van *Duijtslandt*, van *Ungeren*, van *Dalmatie* ende van *Croacie* etc. Coninck; Eertshertoge van *Oostenrijck;* Hertoge van *Borgundie*, van *Loteringe*, van *Brabant*, van *Stijrre*, van *Carinthie*, van *Crain*, van *Lijmburgh*, van *Luxemburgh* ende van *Geldre;* Landtgraeff van *Elsate;* Prins van *Swauen;* Palsgraeff van *Habsburgh* ende *Henegou;* Prins ende Graue van *Borgundie*, van *Naemen*, van *Thirol*, van *Goricie*, van *Arthoijs*, van *Hollandt*, van *Zeelandt*, van *Fereten in Hijburgh*, van *Namen* ende van *Zutpheen;* Marckgraeff van *Heijlige Roomsche Rijck* bouen *Anasen* ende *Burgau;* Heer van *Vrieslandt*, van *Sclauonsche Marcgraefschap*, van *Meggelen*, van *Portenau* ende van *Salijns* etc. Onsen getrouwen HUBRECHT VAN DER MEER onse Ceijserlijcke genade ende alle goet.

Verciert ende betaemt aldermeest onse Ceijserlijcke Maijesteijt, om dies willen meest inde regeringe vant rijck gestelt, dat de weldoenicheijt (die in deselue Maijsteijtt eijgelijcke ende besonderlijcke is), allen den genen, die beuonden werden gelijckelijcke haer

ganschen sin, dienst ende cracht gestadelijcke geimploijert te hebben tot ons ende ons heijlich rijcks weluaert, ende haer seluen, bouen alle andere, door haer duechdelijcke vrome leuen verciert ende verheven hebben, met sonderlijcke gracien, hoocheden, gunste te begiften ende te begauen, ende te vereeren door onse Ceijserlijcke autoriteijt met een schenckatie die haer heerlijcke daden aldermeest waerdich waeren. Hijerom dan Wij begeeren, de sonderlinge goede gaeuen uwes verstandts, deuchden, getrouwicheijt, eerbiedinge, ende v menichvuldige diensten, ende verdiensten, die ghij ons soo naerstelijcke, getrouwelijcke ende onvermoijelijcke in verscheijde saecken al rede gedaen hebt, ende nu voortaen noch moeght ende moet doen, eenichsins te vergelden; eensdeels op dat ghij van nu voortaen tot ons ende onse Alderdoorluchtichste kinderen, erffgenamen ende onse naecomens diensten te gereeder ende te vlijtiger sout wesen; eensdeels oock op dat ghij anderen sout wesen tot een eeuwige prickel ende exempel van betrachtinge van goede vrome feijten.

Door ons eijgen bewegen, Ceijserlijcke maght ende autoriteijt, waere weeten ende rijpe ende welbedachten raet, met goede aduijs ende gelieuen van onse Princen, Heeren, Baronen ende andere onse ende ons rijcks getrouwen ende gelieuen, soo maecken wij ende stellen v voornoemde HUBRECHT, ende w. l. erffgenaemen ende wettelijcke ofte hech'elijcke naecoemelingen, onder onsen ende ons Heijlige Roomsche rijcks edelluijden, ende geven v. l. nu van nieuws den graet ende staet der edelluijden, ende maecken v. l. edelluijden ende vergunnen ende geuen v. l. met desen onse jegenwoordige brieffen seer goedertierenlyck deeren ende den tijtel des edeldoms, ende wij seluer nomen v. l. nae de qualiteijt der menschelijcker conditie edelluijden ende al off ghij luijden van edele stamme ende bloet gebooren waert, ende willen dat ghij luijden van allen ende een ijder voor een waere ende rechte edelman gehouden, geheeten ende genoempt sult werden. Dit gebiedende met Ceijserlijcke gebodt ende wtdruckelijcke begeerende dat duwen ouer al, soo in recht als oock buijten recht, in geestelijcken ende waerelijcken saecken (alwaerent oock soo daenighe saecken waer van in desen onsen jegenwoordigen brieffen besondere wtdruckelijcke vermaeninge geschieden most,) iae, dat meer is, in

allen ende een ijegelijcken oeffeninge, hanteringe, eeren, waerdicheden, rechten, officien, vrijheden, heerlijcheden, priuilegien, gratien, ende toelaeten, mogen ende moeten coemen, gebruijcken ende hanteren, in welcken alle onse andere ende ons heijlich rijcks edelluijden coemen, gebruijcken ende hanteren ende tot welcken sij toegelaeten werden, tsij dan off bij landts gebruijck ofte bij rechte. — Ende op dat den staet uwes edeldoms claerlijcker bekent zij, soo vergunnen wij ende geuen wt onse Ceijserlijcker autoriteijt ende volcomen maght onser Ceijserlijcker majesteijts, v, HUBRECHT, ende v. l. erffgenamen ende voergeseijde naecoemelingen, tot een teecken van waere ende rechte edeldom, dese nae beschreuen wapenen, te weten: een schilt in wijens perck oft witte ofte versuijluerde velt drie blaederen van meer cruijt, op de meeren drieuende, zijnde groen van coluer, driehoockich daer in gestelt zijnde, soo datter twee blaederen aent bouenste van tschilt ende derde bladt in tonderste van tselue schilt gestelt sullen werden, in bovenste van thelmet verciert zijnde met affhangende boorden, verscheijden van wijtt ofte versuijluerde ende groene colueren; wt de croene gedraijt ende gevlocht van witte ende groene swachtels twee witte ofte versuijluerde opstaende hoorens, en tmidden van dese hoorens een meer bladt, wt de alderwterste boueneijnden derseluer horens twee blaederen vant voors. cruijt met haer steelckens wthangende, op de maniere alst hijer int midden, door de handt van een conterfeijter affgeconterfeijt, beeter blijcken ende vertoenen. —

Willende ende begerende, dat ghij, HUBRECHT voornt., ende v. l. erffgenamen ende wettelijcke naecoemelingen, alsulcke wapenen als bouen verhaelt zijn, van nu voort aen tot alle toecomende tijden, in allen ende een ijegelijcke in besonder eerlijcke ende betaemelijcke speelen, soo ernstlijcke als boersgewijs ternoijspeelen, crijgen, campvechtinge, singuliere beroepinge, temmeragie, ringe, cleijnodie, signetten, segelen, grauen, huijsraet, en elders al waer v. l. gelieuen sal, te laeten dragen ende te dragen; iae, dat meer is, dat ghijluijden moeght gebruijcken, genijeten ende besitten de hoocheden, gratijen ende sonderlinge voordeelen, de welcke alle onse andere edelluijden, die van ons ofte van ons Heijlighen rijck vergunt zijn eenige wapens, gebruijcken, genijeten ende besitten bij eenigh recht ofte Lants costume, sonder ijemants beletsel ofte teegenspreecken. —

Gebiedende daerom ende beuelende allen ende een ijegelijcken van onse Princen, soo geestelijcken als waerlijcken, Aertsoijsscoppen, Bijsschoppen, Hertogen, Marcgrauen, Grauen, Baronen, Soldaten, Dienaers, Cappeteijnen, Luijtenanten, Auocaten, Ouersten, Procureurs, Officialen, Rentemrs., Burgemrs., Rechters, Raetsheeren, Coningen Heraulten der wapenen, Conduceateuren [1]), Burgers, Gemeenten ende ten lesten alle onse en ons Roomsche rijcks ondersaeten, ende getrouwen ende beminders, dat sij gedogen, v., voornoemde HUBRECHT, ende v. l. erffgenaemen ende voorgeseijde naecoemelingen, te genijeten ende te gebruijcken ende hanteren, oueral, vrij ende vranck, daer v belieuen sal, dese onse voorgeseijde toelaetinge ende gifte, noch v. l. nijet in eenige saecke verstooren, ofte verhinderen, ofte laeten verhinderen, ofte beletten, ten waere sij lieuer begeerden onvergeeffelijcke te vervallen in onse ende ons Heijligen rijcks aldergroetste toeren ende ongenaden, ende in een brnecke van vijftich marcken suijuer ongevalst gout, soo dickwils alsser ijegens gedaen werde, waer van deene helft geleijt werde sal in onse Ceijserlijcke gelt ciste, ende dandere helft tot profijtt van den gene ofte genen die de iniurie geleden heeft ofte hebben. Getuijgenisse van dese brieff zijnde, met ons wthangend segel beuestich sij. Gegeuen in onse Ceijserlijcke stede van Colen, den vierden dach des maents Nouembris int iaer ons Heeren duijsent vijffhondert ende twaelff, ende van onsen Rijcken, te weten: van Roomsche in seuen en twintichste, ende van Ungeren in drie ende twintichste jaer. Onderstondt geschreuen P reḡ ps., ende opte plijcke stondt door eijgen beuel van mijn heer den Keijser.

Gaarne zoude ik iets meer van dat geslacht kennen.

Wassenaar. MAGNIN.
Oud-Archivaris van Drenthe.

Jan Knol. (XXVI, bl. 610). Waar Wagenaar melding van hem maakt, weet ook ik niet. Maar van elders is mij bekend, dat te zijnen huize bijeenkomsten gehouden werden, waar men geen goed oog op had. Zoo het schijnt, waren zijne gasten geestverwanten van Spinoza. Hij woonde in de Nes. P. LEENDERTZ WZ.

---

[1]) Te lezen Caduceatoren. BEST.

VRAGEN.

Doopschgezinden en Socinianen. In het aardenburger archief komt een stuk voor: Resolutie des A. Magistraets tot Goes Raeckende de Sociniaensche Doopsgezinde Den 7 octob. 1665. De Navorscher heeft al menigeen uit den nood geholpen. Ds. Broese van Groenou alhier, plaatste in de jongste Doopsgezinde bijdragen een opstel over zijne gemeente, waarover ik het genoegen had, mijnen geachten vriend eenige bronnen te bezorgen. Het volgende mededeelende, wenschte ik zeer gaarne de daaruit afgeleide vragen beantwoord te zien.

Sedert 1604 bestaat hier de Doopschgezinde gemeente, wier geschiedenis (als hervormd-confessioneel zal men mijn oordeel weten te waardeeren!) tot 1658, eene aaneenschakeling van verdrietelijkheden, kwellingen, vervolgingen en zelfs mishandelingen vertoont. Om regtvaardig te zijn in onze beschouwingen moeten wij opmerken, dat de Hervormde gemeente van Aardenburg overwegend calvinistisch was en niet weinig uitsluitend; dit ondervonden niet alleen de doopschgezinde vlaamsche ballingen, maar ook de fransche refugiés. Ik geloof dat de schuld aan beide lag. De Calvinisten waren zeer streng regtzinnig, de Doopschgezinden plooiden en schikten, de Franschen waren niet zoo ernstig als de Zeeuwen en Vlamingen. Vandaar botsing en wrijving, die de perken der verdraagzaamheid deed overschrijden.

Daarbij kwam de hooghartigheid van den magistraat, die ieder teeken van vrijheidszin in de geboorte wilde smoren en kerk en godshuis onder zijnen ijzeren schepter drong. Dit ondervond zelfs de anders zeer rechtzinnige, ijverende predikant der duitsch-walsche gemeente, Pierre Bucée, wien men het verkeer met brugsche ordesgeestelijken der katholijke kerk, hoogst euvel duidde. Na 1658 vonden wij geene stukken over de Doopschgezinden meer; blijkbaar worden de scherpe hoeken afgeslepen of der magistraten ijver nu tegenover de Franschen verplaatst. Nu trekt het zeer onze aandacht, dat ds. Buceus tegen de Doopschgezinden in 1660 te werk tijt; 't was als 't ware eene laatste inspanning om de weerlooze broeders te grieven. Den 16en februarij brengen zekere Marcus Dae, Jacob du Mon en Hendrijck de Freese, een schriftelijke

verklaring uit, dat ds. Ghijsel Hebberecht (doopsgezind leeraar) in zijne vermaning gezegd had, dat God een eenig wezen is, dat met drie namen genoemd wordt. De kerkeraad der Hervormden, president Buceus, vernam dat een dezer getuigen voornemens was de stad te verlaten en verzocht den magistraat dit vertrek voorloopig te beletten. Het verzoek werd bij apostille toegestaan. Verder blijkt van deze zaak niets; maar nu ligt achter deze stukken het gemelde goesche stuk. Wat had dit stuk met de Doopschgezinden te maken?

Wie hadden de 12 artikelen, waarvan daarin sprake is, opgesteld? Ze waren zoo, dat de goesche doopschgezinde leeraren, Adriaen Pieterz, Passchier en Jacob Buroen, ze voor rechtzinnig verklaarden, ze teekenden en beloofden niemand die ze niet geteekend had tot eenige hoegenaamde kerkelijke bediening te zullen bevorderen.

Waren ze 4 junij 1665 door de staten van Zeeland uitgegeven? De tekst geeft aanleiding om dit te vermoeden.

Wat behelsden die 12 artikelen?

Waren er Doopschgezinden, tevens het socianisme toegedaan?

G. P. ROOS.

Een predikant van ter Heide in 1672. Wie was de predikant van ter Heide, die, volgens de Stemmen voor Waarheid en Vrede, aug. 1872 bl. 770, in 1672 door de Franschen als gevangene binnen Utrecht werd gebragt en later onder borgtogt ontslagen? Zijn daaromtrent eenige bijzonderheden bekend?

B. F. C.

Een fransch historieschrijver. Everard van Reyd maakt in zijne voorreden melding van verscheidene »scribenten van vreemde natien, geleerde en ongeleerde" die over onzen strijd tegen Spanje geschreven hebben. Hij noemt ze bij name. Slechts van éenen verzwijgt hij den naam en noemt hem »eenen Francoyschen quidam te Lyons". Wie mag dat zijn?

De bediening van gemeensman, van raad en van schepen te Nijmegen. Aan diegene voornamelijk, die met de geschiedenis der ma-

gistratuur van Nijmegen bekend zijn (inzonderheid gedurende het tijdsverloop van 1720 tot 1800, vraag ik: welke vereischten moest men destijds bezitten om als gemeensman, welke vereischten om als raad, en welke vereischten om als schepen van Nijmegen in aanmerking te kunnen komen en als zoodanig gekozen te kunnen worden? zulks wenschte ik gaarne te vernemen, voornamelijk wat aangaat de twee laatst vermelde bedieningen.

J. G. DE G. J. JR.

OUDHEID-, MUNT- EN PENNINGKUNDE.

Avondmaalbekers te Dodewaard. Ondanks de correctie is Nav. XXVI, 424, noot, eene fout blijven staan. De drie onder elkander geplaatste loopende leeuwtjes *kunnen*, naar ik meen, het wapen van Mackay niet zijn. Dat wapen is immers in lazuur een keper van goud, aan weerskanten waarvan, en waarbinnen een witte roodgemuilbande berenkop (drie in aantal), in de keperpunt een hertekop, onder in de zijden eene dolk-omklemmende hand?! Toch was mijne correctie niet geheel volledig. Bij nader inzien geloof ik, de bekers als een geschenk te moeten aanmerken van Arend Jan Vijgh († 1725) en van zijne tweede vrouw Anna Adriana van Ommeren; zoodat dan straksgenoemde leeuwtjes de wapenfiguur dezer laatste vormden. Ik vermeld dit hoofdzakelijk om door deskundigen het wapen van het adellijk geslacht van Ommeren geconstateerd te zien.

J. ANSPACH.

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

Woning van A. M. van Schurman. Toen wijlen de heer C. Kramm te Utrecht, eenige jaren geleden, mij zijne fraaie kunstverzameling liet zien, vertoonde hij mij eene zeldzame plaat, de Domkerk voor-

stellende, met het huis van A. M. van Schurman daarachter. Boven de afbeelding van dit huis, dat zich op den zuidwestelijken hoek van de Voetiussteeg bevindt, stond op de prent: *De woningh van juffrouw Schurmans*, (zie Catalogus van Kramms boek- en plaatverzameling, in december 1875 verkocht, bl. 316, n°. 979). Dr. Schotel (Anna Maria van Schurman, bl. 132, waar door een drukfout de XVI eeuw vermeld wordt) noemt het een «deftig" huis, en dat zal het, naar de breedte te oordeelen, vroeger ook wel geweest zijn, maar het ziet er tegenwoordig al zeer wonderbaarlijk uit. Vele jaren lang is er een boekhandelaar in gevestigd geweest, laatstelijk J A. van Woestenberg, wiens dochter het thans bewoont in even zonderlinge als ongestoorde eenzaamheid. Niemand krijgt deze juffer ooit te zien, uitgenomen de personen, die haar de onmisbare levensbehoeften brengen, en voor wie zij dan een oogenblik de deur ontsluit. Bovendien zijn de vensters met ruwe planken zóódanig betimmerd en bedekt, dat er geen enkele zonnestraal kan indringen. Het nabijgelegen huis van Gijsbert Voet, in de steeg, later door prof. Heringa bewoond, is thans in een kofferwinkel omgeschapen; maar de woning van Anna Maria vertoont uitwendig het sprekend beeld van de groote verandering, die daarbinnen voorviel, toen het licht van kennis, wetenschap en kunstvermogen, dat er eenmaal schitterde, in de duisternis van het Labadisme op droevige wijze onderging. Wie in Utrecht komt, neme eens een kijkje!

Leeuwarden. L. PROES.

A. M. van Schurman. (XXIV, bl. 207). Mijne vraag of het testament van deze vermaarde vrouw bekend en gedrukt was, en, zoo ja, wáar men het vinden kon, is onbeantwoord gebleven. Thans kan ik echter berigten, dat dit stuk werkelijk bestaat. Ik heb er eene copie van gezien en gelezen, die het letterschrift der 17e eeuw vertoont en het eigendom van een mijner vrienden is. Op mijn aan hem gedaan verzoek om het te mogen afschrijven ten einde het in den Navorscher te plaatsen, heb ik tot antwoord bekomen, dat hij zelf zich voorstelt dit testament met eenig bijschrift in het licht te zenden. Men kan derhalve de mededeeling te eeniger tijd verwachten.

Leeuwarden. L. PROES.

Courantenvorm. In het vervolg der Haarl. courant van 17 nov. 1876 las men van vouwmachines (voor dagbladen), die, òf aan de pers bevestigd, daarmede werken, òf dit afzonderlijk doen; terwijl met deze machines de boeken naauwkeuriger, vlugger en goedkooper gevouwen worden dan met de hand. Met andere machines kan men gelijktijdig vouwen en plakken; weder andere vouwen, plakken en naaien te gelijk (uitvinding van Chambers Brothers en C°. te Philadelphia). Tevens is eenexpeditiekantoor opgerigt voor het vouwen, opensnijden, inpakken, adresseeren en verzenden van dagbladen, tijdschriften, enz., zonder dat de uitgever zich daarmeê behoeft te moeien. De reusachtige ondernemingen van den energiken Noordamerikaan kunnen in het wel solide, maar kleine Nederland niet altoos worden toegepast, zelfs niet altijd op kleinere schaal; doch onder het lezen van bovenstaande advertentie rees bij mij de vraag, of onze grootere dagbladen niet in een meer geschikten en bruikbaren vorm zouden kunnen worden uitgegeven? Zoo ze eens in grooter of kleiner octaafformaat werden aangeboden, bij voorbeeld, wat de Haarlemer courant, Handelsblad, Rotterdammer courant, Nieuws van den dag betreft, in den vorm eener aflevering van het tijdschrift, waarin ik hoop, dat deze mijne vraag een plaatsje zal vinden: zou dit voor allerlei soort van lezers, ook vooral voor het reizend publiek dat in spoorwegwaggons, stoomboot, rijtuig enz., couranten wenscht te lezen, niet gemakkelijker zijn?

EEN NAVORSCHEND COURANTENLEZER.

Licentieus boekdrukken in de classis Tiel. Het drukken of uitgeven van boeken of geschriften zonder classicale of kerkelijke goedkeuring (approbatie) ging men in de classis Tiel [sedert 1672 bestaande uit de stad Tiel en de vijftien dorpen der Nederbetuwe [1]], met alle macht te keer. »In gelijckheyt van den 55 artic. der classicale acten van Bommel is verstaen, dat in 't uytgeven van eenighe tractaten, predicatiën ofte onderwijsingen, 't zij dat de autheur selfs of den translateur sulx doet, alvoorens sullen moeten

[1]) Hien en Dodewaard, Opheusden, Kesteren, Lienden, Ommeren, Ingen, Eck en Wiel, Maurik, Rijswijk, Ravenswaai, Ochten, Echteld, IJzendoorn, Zoelen en Avezaat. Vóór 1672 behoorde tot die classis ook het in dit jaar gesloopte fort Nassau op de Voorn.

worden gevisiteert bij den Ew. classe of haer gedeputeerden, eer sij onder de druckpersse gebracht worden", — is eene bepaling der classis Tiel van (7—8) mei 1660 (art. 22). En op de cl. antesynod. van 5 aug. 1765 beleed zij zich waakzaam, dat onder haar geen boeken mochten uitkomen [1]) zonder de noodige approbatie, overeenkomstig het plakaat der staten van Gelderland, 28 april 1740 op den landdag te Nymegen uitgevaardigd [2]). In den jare 1688 vinden wij het eerst van »licentieus boekdrukken" gewaagd; in art. 3 der acten van de classis antesynodalis van 6 aug. van dat jaar leest men: »gewachmakende van het licentieus boeckdrukken rapporteeren de samentlijcke broeders, dat haer dienaengaende niets is voorgekomen, belovende altijt daertegen te sullen vigileren." Terwijl in de acten over 1689, 93, 1703, 14, dit punt geheel wordt verzwegen, getuigen de acten over 1690, 92, 96, dat er geen reden van klagen bestond [3]); in 1691 waakte men er tegen; 1697—1702, 04, 06 kwam daaromtrent niets voor, en in 1705 wist men geen »nieuwe staeltjens". In de acten der cl. antesynod. van 1 aug. 1707 leest men: »nopens het licentieuse boeckdrucken valt onder ons *bij gebrek van druckperssen* niet voor, dogh wijl hieronder ook behoort het *verkopen* van sulke boeken, draagt de classis sorg, dat hetselve sooveel mogelijk niet geschiede". Die van 6 aug. 1708 en 5 aug. 1709 melden: »omtrent het licentieuse boekdrucken sal de ew. classis waken *sodra onder haer druckperssen worden bevonden*, en de licentieuse boeken, van buiten inkomende, mogen niet worden verkocht. Was in 1710 en 11 het lic. boekdrukken in de classis Tiel niet bekend, in de jaren 1712, 13, 15—18, 20—23, 29, 30 vindt men geregeld vermeld, dat in dit district geene drukpersen voorhanden waren, terwijl de acten over 1719, 26 getuigen, dat men met allen ernst de van elders inge-

[1]) Dit beduidt dan, gelijk straks zal blijken, dat in de cl. Tiel geene boeken zonder kerkelijke approbatie ter uitgave mochten worden aangeboden of verkocht, want er gaat (art. 12) onmiddellijk vooraf: „hoewel de Ew. classis onder haar gene drukperssen heeft, tegen welkers misbruyk sij behoeft te waken, beklaagt sig deselve nogtans over 't misbruyk van de edele en so nuttige drukkonst *op andere plaatsen*, wenschende dat dit met alle rigeur hoe langer hoe meer mag worden tegen gegaan.

[2]) Dit plakaat is afgedrukt in het Gr. Geld. Plakaatb. III, kol. 667—69.

[3]) Doch wel klaagde men over het uitgeven van theologische boeken door fransche predikanten.

brachte licentieuse boeken weerde. Omstandig is hierover art. 5 der acten van aug. 1724: »tegen het lic. boekdr. en het uitgeven van alle ergerlijke boeken en dwaalschriften blijvd deze ew. classis ten hoogsten waken; ook sal de ew. classis nabeleven de ordre der chr. synodus, dat geen boeken of schriften van degenen, die doctores theol. en predikanten tegelijk sijn, en onder opsigt staen der classis mogen uitgegeven worden, tensij deselve alvorens de ew. classis, sal hebben geëxamineert en geapprobeert". In den zelfden zin laten zich de acten van 1727 en 28 uit; en leest men in die van 1726, dat geene »bijsondere staeltjens" waren voorgekomen: art. 5 der antesynodale acten van 6 aug. 1725 gewaagt van een scherp toezicht van wege de »visitatores librorum".

Uit de jaren 1730 tot 1748 zijn geene classicale acten meer voorhanden, dat boekdeel zoekt men in het kerkelijk archief te vergeefs, en degene, die dit gemis den ondergeteekenden mocht kunnen vergoeden door hem voor een korten tijd inzage van dergelijk exemplaar te verschaffen uit een ander archief enz., zou hem een grooten dienst bewijzen. 't Is echter meer dan waarschijnlijk, dat ten aanzien van die achttien jaren dezelfde getuigenis geldt als van het jaar 1730, die wij in de acten der cl. antesyn. van 4 aug. 1749 weder ontmoeten, als wij daar art. 7 lezen: »niettegenstaende bij ons geen druckperssen sijn, so word evenwel met naukeurigheyd tegens het licentieus boekdrukken gewaekt". Maken de acten van aug. 1750—53, 58 en 60, 62 en 63 niet rechtstreeks melding van het gemis van drukpersen, maar alleen van het licentieus boekdrukken; de acten van aug. 1754, 55 (»geen boekdrukkers onder ons"), 56, 57 (»geen boekdrukkerijen onder ons"), 59, 61, 64—(3 aug.)1794 gewagen steeds uitdrukkelijk van dat gemis in de classis Tiel, terwijl men sedert 3 aug. 1795 de telkens wederkeerende formule aantreft: »de classis wenscht, dat de nuttige uitvinding der drukpers altoos tot verlichting en verbetering van het menschdom gebruikt worde". Al wettigt deze formule nog geensins de bewering, dat sedert 1795 terstond weder eene drukkerij te Tiel heeft bestaan, tenzij dit van elders blijkt; — dit is zeker, dat de eenige boekdrukkerij, waarvan volgens dr. A. M. Ledeboer (De Boekdrukkers, enz. in Noord-Nederland, Dev., A. Ter Gunne, 1872, bl. 355) Janus Erasmius,

rector te Tiel (1632—42), in zijne »oratio panegyrica", [1]) bij gelegenheid der inwijding in 1634 van de stadsbibliotheek melding maakt (vgl. mr. E. D. Rink, Beschr. v. Tiel, bl. 304, 5, 21), en die ook in het midden der 17e eeuw bestond (zie Rink, a. w., bl. 308), buiten eenigen twijfel in 1707 reeds weder was verdwenen; zoodat Tiel, de grootte van het stedeke in aanmerking genomen, in 1634 wegens het bezit eener eigene drukkerij schier eene uitzondering zijnde, van het begin der 18e tot den aanvang dezer eeuw behoord heeft onder de vele plaatsen, van welke mr. J. T. Bodel Nyenhuis in zijne Dissertatio de Juribus Typographorum, enz. zegt, dat men er weleer geen boekdrukker, en ten hoogsten één boekverkooper aantrof (zie dr. Ledeboer, a. w., bl. 317). De door dr. Ledeboer (a. w., bl. 355) vermelde Johan Jadink (Radink), werkzaam in 1697, Jan van Leeuwen, werkzaam van 1698 tot 1702, en T. Repelius, werkzaam 1787—1800—1804, zijn bij gevolg geene boekdrukkers, maar enkel boekverkoopers geweest. Bespeurt men in dezes schrijvers lijst tusschen Van Leeuwen en Repelius eene aanmerkelijke gaping, welke zich uit het gemis eener drukkerij ligter laat verklaren, die gaping kan wellicht éénigermate worden aangevuld, als men het volgende in aanmerking neemt. In de gewone tielsche classis van (11—12) sept. 1752 berichtte Reinier Godfried Bartz, pred. te Ommeren, dat hij eene voorreden (van ds. Schutte) vóór een boekje, geschreven door wijlen Christophorus Arnoldus van Brissen (pred. te Ingen, † 19 sept. 1747), ter visitatie had overgegeven aan de visitatores van dat boekje, t. w. J. W. Goldbach, A. Coermans en B. D. Cassius, respectieve predd. te Tiel en te Zoelen, die verklaarden in die voorreden niets te hebben gevonden wat streed met de hervormde leer en de formulieren van eenigheid, neen, maar ze zelfs zeer stichtelijk te keuren; weshalve het geschrift geapprobeerd was. Doch in de gewone T. classis v. 7—8 mei 1753 vernam men met bevreemding, dat dit geschrift nu was uitgekomen, voorzien van de approbatie der classis van Amsterdam, wijl de boekverkooper Bongaards het, buiten voorkennis van ds. R. G. Bartz, door die classis had laten approbeeren. Op de breede lijst van amsterdamsche boekverkoo-

[1]) Deze is echter (in 1635 in folio) niet te Tiel maar te Utrecht uitgegeven.

pers bij dr. Ledeboer komt deze Bongaards niet voor. Zou hij dan te Tiel zijn werkzaam geweest? In 1724 staat een mr. Christiaan Bongart vermeld als collator der vicarie St. Antonii of Cornelii et Cunerae te Medel, buurschap onder Echteld. De naam was derhalve toenmaals in de Nederbetuwe niet vreemd. Of schuilt hij achter den door dr. Ledeboer, bl. 315 vermelden W. Bongaarts, die in 1752 te Nijmegen werkzaam was? [1]) Zoo ja, dan deden wij voor Tiel ditmaal geen vond.

J. ANSPACH.

Oordeel der classis Tiel over de psalmberijming van Petrus Dathenus in 1757 en vervolgens. (vgl. XXVI, bl. 405). Hadden Abr. Trommius, pred. te Groningen, door zijn, volgens Ypey en Dermout, Gesch. d. Ned. Herv. Kerk, IV, 78, in 1692, volgens anderen, in 1695 uitgegeven geschrift (vgl. Nav., t. a. p.), en ruim eene halve eeuw later (in 1754) W. Muilman, pred. te 's Gravenhage, door zijn voorstel op de zuidhollandsche synode, pogingen aangewend om verbetering aan te brengen in de gebrekkige psalmberijming van Petrus Dathenus; zag men al spoedig op die synode de noodzakelijkheid in eener geheel nieuwe psalmberijming, welke overtuiging, krachtens de onderlinge korrespondentie, op de andere provinciale synoden levendig bleef (vgl. Ypey, enz. ibid., bl. 79): — ook de classis Tiel deelde deze overtuiging, en drukte zich omtrent deze zaak beslist uit in de antesyn. cl. van 1 aug. 1757. Immers, men leest in art. 27 der acten van deze vergad.: »belangende 't voorstel van ds. correspondent Zuyt Hollandiae voorleeden jaar op de christl. synodus gedaan aangaande de verbetering der rijmpsalmen van Dathenus, den Ew. classen door de christl. synodus ad referendum gegeven, soo agt dese Ew. classis de verbetering dier psalmen seer nodig en nuttig te weesen, en *houdt de geheele verandering van alle psalmen, en dus ook een geheel nieuw rijm in plaats van den ouden voor best,* alsmede dat dd. deputati hujus synodi vooral ook in dese gewigtige saak sig dienden te adresseeren bij hun Edelm., ten eynde derselver hoog goedvinden daarin te

---

[1]) Want Leendert van den Boogaart, in 1774 boekverkooper te Leiden (zie dr. Ledeboer, a. w., bl. 239b) kan hier niet in aanmerking komen.

vernemen, prijsende ook tot onderhouding van de eenigheyt der kerk in Nederland, dat men behoorde communicatif te handelen met de correspondeerende synoden, als ook met de Zeuwsch kerken [1]), en die van 't lantschap Drenthe, verlangende dus een langgewenscht en spoedig redres in deese saak tot stigting en bevordering van geestelijke blijtschap voor alle verstandigen en godvrugtigen in den lande". In art. 29 der cl. antesynod. van 7 aug. 1758 vonden wij: »wenscht dese E. classis een geheele vernieuwing der Rijmpsalmen, en dat alle middelen ter bevordering van dien in het werk mogen gestelt worden". Hier drukte men zich dus nog sterker uit, en moedigde ook bij elke gepaste gelegenheid (b.v. cl. antesyn. v. 6 aug. 1759) de staten van Gelderland aan, om in hunne »goede dispositie en godvrugtigen iever" het hunne toe te brengen, ten einde deze gewichtige zaak tot Gods eer en stichting der kerk eendrachtelijk mocht worden volvoerd. Denzelfden geest ademen de acten der cl. antesyn. van 4 aug. 1760, en (26—27) apr. 1762 beloofde men de van wege de Geld. synode toegezondene proeven van rijmpsalmen onder de leden der classis te zullen laten rondgaan Inmiddels wilde men afwachten wat de Zuidhollandsche synode omtrent de psalmen beslist had, »om die in Gods kercke met hart en mont en met verstant te singen". In de gew. T. cl. vg. v. (13—14) sept. 1762 vernam men dat de kwestie der verandering van de rijmpsalmen door de synode (12 aug. te Arnhem gehouden) was overgegeven aan de synodale afgevaardigden, opdat deze hunne opmerkingen enz. tijdig mochten indienen bij de staten van Gelderland. De afgevaardigden ter synode van 10 aug. 1763 te Nijmegen, Henricus Grijp (Ochten) en Christiaan de Kruyff (Avezaat) berichtten in de tielsche classis van 12—13 sept., dat die synode, met verwerping eener bloote verbetering van Dathenus rijmpsalmen en eener keur uit verschillende berijmingen, overhelde tot de invoering der berijming van J. E. Voet cum suis. Betuigde de cl. Tiel 6 aug. 1764, en eveneens in 1766, 68, 71, naar »acceleratie van dit so heylsaam werk" te verlangen;

[1]) Dat dit hoognoodig was, zou later blijken. Want toen 1 jan. 1775 de nieuwe psalmberijming, op hoog gezag der Staten. werd ingevoerd, was Zeeland de eenige provincie, waar men, vooral op Walcheren, tegenstand bood; zie Ypey enz. a. w., t. a. p., bl. 83.

2 aug. 1773 verheugde ze zich over de voltooiing, en verlangde zeer naar de uitgaaf der nieuwe rijmpsalmen, welke ze 1 aug. 1774 verklaarde tot hare groote blijdschap tot stand te zien komen, hopende »dat deselve op hoge last van onse geëerbiedigde overheyd eerlang in kerken en scholen ten gebruyk zullen werden ingevoert". De invoering had 6 nov. 1774 plaats [1]), en de T. cl. wenschte en bad (art. 39 d. cl. antesyn. 7 aug. 1775) »met dankbare harten dit heylsaam werk met den zegen van God almagtig bekroont, de uitbreyding van sijn eer en de stigting van sijn kerk er door mag bevordert worden". De maatregel vond instemming, niet slechts bij de predikanten, maar ook bij de gemeenten der classis (Tiel en de Nederbetuwe), gelijk blijkt uit art. 38 der acten van de cl. antesyn. 5 aug. 1776: »de nieuwe Rijmpsalmen, op den 6 nov. 1774 in onze classis ingevoerd, worden bij continuatie, volgens hoge last onser geëerbiedigde overheid, met blijdschap gesongen". Als wij dus bepaaldelijk aangaande Bogislaus David Cassius (1723—1775 pred. te Zoelen) vinden aangeteekend, dat hij in 1774 »zonder bezwaar" de nieuwe psalmberijming in zijne gemeente invoerde, terwijl van de andere gezwegen wordt, dan moeten wij zulks niet aan den, trouwens boven allen twijfel verheven, overwegenden invloed van »vader Cassius" toeschrijven, maar aan de stemming en richting dier gemeente, welke zij gemeen had met de andere gemeenten dezer classis, en die bewijst dat men te dien tijde in de Nederbetuwe geene halstarrige, stokstijve (zoo als op Walcheren), maar eene redelijke orthodoxie voorstond. De voorliefde voor dusdanige orthodoxie straalt helder door in de wijze, waarop men op de cl. antesynod. van 3 aug. 1795 zijn verlangen naar het bezit van Evangelische gezangen uitdrukte, namelijk (art. 38): »de classis van Thiel stelt aan de synodus (v. 18 aug. te Arnhem) voor, of dezelve niet zoude kunnen goedvinden, bij de psalmen enige Liederen te voegen, meer geschikt naar den aart van onsen christelijken godsdienst, dan die oude Joodsche dichtstukken, waarmede wij ons tot hiertoe hebben moeten behelpen". Dit is zeer karakteristiek.

J. ANSPACH.

[1]) De classis Tiel kwam dus niet achteraan, maar was een der eerste; immers Ypey enz., t. a. p. melden, dat bij vele gemeenten 1 jan. 1775 het tijdstip der invoering geweest is.

Zonderlinge drukfouten. Bij de vele vergissingen, al of niet terecht als »drukfouten" in verschillende jaargangen van dit tijdschrift opgegeven, kan ik nog voegen wat ik eens uit l'Illustration aanteekende (kapittel en vers verzuimde ik er bij te voegen). Men wete, dat de aanhalingsteekens (» ") op de fransche drukkerijen *guillemets* heeten; van daar is *guillemetter*, den tekst van zulke dubbele comma's voorzien. Nu had een schrijver last gegeven om al de alinea's te guillemetteeren (*il faut guillemetter tous les alinea's.*) De zetter las deze aanwijzing onachtzaam, en daar de auteur geene rivisie meer ontving, las men — en het werk handelde nog wel over krankzinnigen! — den raad om al de krankzinnigen te guillotineeren (*il faut guillotiner tous les aliénés.*)

Si non e vero, e bene trovato.

H. H. M. C. V. O.

VRAGEN.

Scheurkalenders. Even als voor dertig en meer jaren allerlei almanakken als uit den grond opkwamen, zoo zijn tegenwoordig de scheurkalenders aan de orde van den dag. Het denkbeeld van afzonderlijke blaadjes voor iederen dag des jaars is nieuw; nieuw ook dat om die blaadjes te vullen met aanhalingen uit denzelfden schrijver, zoo als een Cats -, een Vondel -, een Dickens -, een de Genestet - en andere kalenders. Maar de zaak zelve bestond in anderen vorm sedert lang: een tekst uit de H. Schrift bij elken dag des jaars wordt sedert lang door het Tractaat-genootschap uitgegeven, en dit heeft aanleiding gegeven tot stichtelijke dagboeken, eerst naar die teksten, later ook daarbuiten. En toen de almanakken zich vermenigvuldigden, waren het met name de provinciale, van welke de Geldersche de rij opende, die door het herinneren van merkwaardige voorvallen uit de geschiedenis van het gewest ook in den kalender blijk gaven van oorsprong en bestemming. Ik houd dit onderwerp voor nog in 't geheel niet uitgeput, en 't zal mij weinig verwonderen, indien wij nevens een Zeeuwschen en Frieschen scheurkalender eenen Amsterdamschen en wie weet welken meer zien verrijzen, om in het huisvertrek te

worden opgehangen naast eenen Gezondheids-scheurkalender, eenen Huishoudelijke scheurkalender met recepten, den eersten van huismiddelen, den tweeden van tafelgerechten, b. v., met het oog op Leiden, den 3 oct. Hutspot. Want er is niet ééne reden om de scheurkalenders uit te sluiten van de algemeene natuurwet: ontstaan, groeien, bloeien, verwelken, verdwijnen.

't Is zeker bij de veertig jaren geleden, dat ik het denkbeeld eens opvatte om een dagboek van merkwaardige historische herinneringen te schrijven. Maar geen uitgever zag er speculatie in, zoodat er niet van kwam. Gidsen zou ik gehad hebben aan:

Hadr. Junius, Commentarius de anno et mensibus (Dagregister van merkwaardige gebeurtenissen). Doch daar deze schrijver ook de Israeliten, de Grieken en de Romeinen opneemt, kan hij niet buiten eene menigte in de lucht hangende dagteekeningen blijven, kwalijk houdbaar tegenover eene nauwkeurige historische kritiek. Het werk is in 1550 uitgegeven en opgedragen aan Eduard VI, koning van Engeland. In die opdracht spreekt hij van Callimachus, ja van Orpheus en van zijn eigen arbeid over dit onderwerp.

P. Eberus gaf omstreeks dienzelfden tijd een Calendarium historicum (Historische almanak) en M. Beutherus een Ephemeris historica (Historisch dagregister).

De arbeid der twee laatstgenoemde schrijvers is gebruikt, vermeerderd en vervolgd door H. Pantaleon, alsmede door F. Zuingerus, terwijl E. Ruisnerus en N. Vernulaeus mede dergelijke schriften hebben in het licht gegeven. Dat van Vernulaeus betreft alleen Oostenrijk.

Dit een en ander wordt medegedeeld in het voorbericht van:

G. Brandt, Daghwyser der geschiedenissen, Amst. 1689, die, gelijk hij mede ald. vermeldt, eenige jaren vroeger een Almanak in het licht zond, waarin hij de geboorte- en sterfdagen van eenige vermaarde en geleerde mannen had aangeteekend, welke bij velen niet onaangenaam was.

Eenen aanvuller en vervolger had Brandt in:

G. Klinkhamer, Dagwyzer der geschiedenissen, Amst. 1775 II deelen.

Voor vele jaren vond ik op eene lijst van nieuw uitgekomen boeken in Duitschland; Tagebuch der Weltbegebenheiten, dat ik niet nader weet aan te duiden.

Weet een onzer lezers ook nieuwere schriften over dit onderwerp op te geven? De oudere zijn in den regel minder nauwkeurig en natuurlijk veel onvollediger. Opgaven van kalenders in almanakken worden natuurlijk niet bedoeld. Deze nomenclatuur ware een onbegonnen werk.

Haarlem. H. M. C. VAN OOSTERZEE.

KUNSTGESCHIEDENIS.

Portret van J. Burlage. (XXVI, bl. 612). In het weekblad: Eigen haard, 1876 n°. 35 is eene uitvoerige beschrijving medegedeeld van: De kunstzaal op het Loo, en daarin wordt vermeld, dat daarbij tien ronde paneelen zijn aangebragt, welkė de portretten bevatten van zoo vele letterkundigen, dichters en schilders; alsmede dat aan weerszijden van ieder op nevenpaneelen met vergulde letteren geschreven staan de namen van zes, en al zoo te zamen zestig, der meest bekende letterkundigen, dichters, geschiedkundigen, schilders, bouwkundigen, componisten, graveurs, medailleurs enz. van vroegeren en van den tegenwoordigen tijd.

Indien het ons vrijstaat met alle bescheidenheid te gissen, dan stellen wij ons voor, dat Z. M. de koning de meeste dier namen *gedicteerd* heeft aan den heer Joh. Stortenbeker, den schilder der tien portretten, en dat deze daarvan eene lijst heeft opgemaakt, die later, met goedkeuring des konings, is aangevuld met schilders, ten gevolge waarvan deze verreweg de meerderheid der 60 personen uitmaken.

Deze onderstelling rust op de ondervinding, dat de meeste kunstschilders, (meer in kleuren dan in letteren gestudeerd hebbende), gebrekkige schrijvers en stilisten zijn, die, als ze schrijven, vele fouten maken. Wij dienen deze dus den kunstenaar evenzeer ten goede te houden als de ordelooze plaatsing van de namen. Opmerkelijk is het, dat er in de spelling der namen van drie der vier archivarissen fouten zijn. Zij waren den kunstenaar het minst bekend. De meeste andere zijn beter.

De heer Molhuysen verwondere zich daarover niet, maar verheuge zich veeleer, dat de koning, die een eerbewijs wilde toebrengen aan een beperkt getal van door hem hooggeachte personen, daarbij ook hulde bragt aan de verdiensten van den welbekenden archivaris van Kampen, dewijl geen ander geleerde van dien naam kan bedoeld zijn. E.

TAALKUNDE.

Vossen. (XXVI, bl. 522, 617). Om te beproeven of ik een oliepitje in deze »duistere" zaak kan ontsteken, vraag ik of men ook zou kunnen denken aan eenen hoogduitschen oorsprong der benaming vossen, eig. schoolvossen. *Ein Fuchs* is, gelijk men weet, wat wij een *groen* noemen, een jonggezel, jongmaatje, wat meer dan een servet en wat minder dan een tafellaken. Het zou dus oorspronkelijk den elève-secondant, den ondermeester hebben aangeduid. 'k Geef het om beter.

H. H. M. C. V. O.

Spaansch doof. (XXVI, bl. 478). De oorsprong van deze uitdrukking is, dunkt mij, niet ver te zoeken, en in den tijd te vinden, toen de Spanjaarden in verscheidene plaatsen van ons land, doof voor het jammergeschrei van vrouwen en kinderen, moordden en plunderden, en allerlei wreedheden begingen, die in de geschiedenis des volks nog lang voortleefden. »'t Gaat er Spaansch toe", hooren wij nog wel eens zeggen.

CONST. B.

Zoo doof als een kwartel. De vraag van A. (XXVI, bl. 478) is door J. C. K. (ald., bl. 521) niet beantwoord. Ik betwijfel zeer of de spreekwijze wel ooit gebezigd wordt voor zich doof houden; daar hebben wij oostindisch doof voor; maar altijd van wezenlijke doofheid.

H. V. O.

Buizen of pijpen. Waarom noemt de vrager kannebuis een lamlendig woord? 't Is een zeer goed woord, dunkt me. In allen gevalle is 't zuiver nederduitsch, en dus verre te verkiezen boven 't bastaardwoord draineerbuis.

Buizen of pijpen. Tusschen buizen en pijpen (buzen en pupen) is in Zeeuwsch Vlaanderen een groot verschil: een buis wordt liggende gebruikt, een pijp staande, en dit onderscheid wordt steeds behoorlijk in acht genomen: De kachel b. v. heeft *'n buze* (de platte buis van den pot die naar de *pupe* voert, welke pijp op hare beurt in den schoorsteen voert. 't Spreekt van zelf, dat men ook kachels zonder pupen heeft, dat is wier buis rechtstreeks in den schoorsteen komt.

Hadde de vrager zijne woonplaats opgegeven, dan kon een antwoorder misschien met meer zekerheid spreken. Ik heb het woord *kannebuis* nooit gehoord, en daarom vraag ik, waarom, daar het woord uit twee goede nederlandsche woorden, kan en buis, is zamengesteld, het lamlendig moet heeten. Ik voor mij vinde draineerbuis, dubbeld overgehaald lamlendig, als samenstelling van een vreemd met een inlandsch woord. Ik *gis* dat kanne hier hetzelfde beteekend als aarde, als zijnde de buizen van aarde, kannestof, gebakken. In Zeeuwsch Vlaanderen heeft men de pottebuizen, om het water uit de voren en greppels naar de kavelsloten te leiden. Pottebuis is = buis van pottegoed = aarden buis = kannebuis.

G. P. ROOS.

Lady Cary's zwanennest. vgl XXVI, bl. 521). Die Lady Cary of Mother Carey schijnt 'n geheimzinnige persoon te wezen, met 't bijgeloof van engelsche zeelui in verband staande. Althans ik vind dat de Stormzwalu (*Thalassidroma pelagica*), 'n vogeltje dat de zeeën en zeekusten in 't hooge noorden van Europa en Asie bewoont, door d' engelsche zeelui *Mother Carey's Chicken* genoemd wordt.

Nederlandsche boekenamen van dit vogeltje zijn nog: Stormvogeltje, Onweersvogeltje, St. Pieters vogeltje, Petrel, enz. Maar onze zeelui, die 't beestje en z'n naaste verwanten, alle leden

van 't geslacht *Thalassidroma*, zeer goed kennen, wijl deze vogeltjes vaak in grooten getale, vooral bij stormweer, achter 't schip aanvliegen, noemen 't Malefijt. Dit woord, 't welk de nederlandsche zeelui waarschijnlik van d' oude portugeesche zeelui overgenomen hebben, dat althans ongetwijfeld van romaanschen oorsprong is, zal wel in de beteekenis van heks, kwaaddoender, opgevat worden moeten, te meer wijl 't beestje in 't engelsch, behalve de geijkte naam *Petrel*, *stormy Petrel*, ook nog *Witch* hiet en *Devil's bird*.

Te Haarlem draacht 'n geslacht dien zelfden naam van Malefijt; deze naam zal wel 'n verbastering zijn van 't fransche *malfait*, en zoo 'n tegenhanger opleveren van den geslachtsnaam Bienfait.

Haarlem. JOHAN WINKLER.

De mansnaam Muus. (XXVI, bl. 361, 561) Ten opzichte van den naam Muus, zou ik moeten zeggen: »ik bid u onderwijst mijn botheid." Doch de heer Winkler bespreekt ook Muysson en daarover kan ik wel iets mededeelen. Musson (spr. uit Mu-son) is in de gemeente Heille wel bekend; onderscheidene personen voeren dezen geslachtsnaam.

Te Zelzate (Belgie) nabij Sas van Gent, leeft nog, meen ik, dr. Muijshont, bekend door zijne veelzijdige hulp, ook pro deo aan nederlandsche lijders, ten tijde van den wapenstilstand met Belgie verleend.

Muishond komt voor als een diernaam in het dus genoemde tweede boek van den Reinaert en de Zeeuwschvlaming kent het wezeltje nog onder den naam van muisontje (muus-hondje). Zeker minder gezocht dan menige diernaam der Kaapsche Hollanders.

G. P. ROOS.

De mansnaam Muus. (XXVI, bl. 561, 361). De patronym-geslachtsnaam van den mansnaam Muus, te Purmerend voorkomende, is niet Muusse, maar Muusses.

De geslachtsnamen Mossink en Mussink, die in de saksische streken van Overijssel en Gelderland voorkomen, zijn ongetwijfeld ook patronymen van dezen zelfden mansnaam Mosse, Musse, Muus; waarschijnlik is de friesche geslachtsnaam Mossel (te Workum)

ook oorspronkelik weer 'n andere form van dezen zelfden naam: Mossel, Mossele = Mosselyn, verkleinform van Mosse, Mos, even als b. v. de friesche mansnamen Eabele of Eable, Nammele of Namle, Likele of Lykle verkleinformen zijn van Eabe (Abe, Ebe), Namme (Nammen) en Like.

In Förstemann's Altdeutsches Namenbuch ('n volkomen vertroubare bron), in Bnd. I, bl. 932—942 worden d'oudgermaansche mansnamen Mozo, Muoza, Muazo, Muozo, Musugauo, Musgo en Musco, en de vrouenaam Musula vermeld. Zijn dat oorspronkelik niet de zelfde namen als Mos (Mossink), Mus (Mussink), Mossel, Musch, dat te Grou in Friesland als geslachtsnaam voorkomt (Musschenga), als Muisch (Muischenga), als Muys (Muysson), als 't noordhollandsche Muus (Muusses)?

Hangt de friesche vrouenaam Mootske hier ook niet mede samen? Förstemann toch voert de bovengenoemde oudgermaansche mansnamen Muozo, enz. op den oorstam (*urstamm*) *mod* (*moth*, *muth*) teruch. Aan den vrouenaam Mootske moet noodwendig 'n mansnaam Mootse tot tegenhanger verstrekken, en dit Mootse moet even noodwendig 'n latere form zijn van 'n ouderen mansnaam Mote. Toch kwamen deze namen Mootse en Mote, tot nog toe, en als zodanig, mij nooit in Friesland voor. Maar in een van de friesche geslachten Tjepkema (te Leeuwarden) is de mansnaam Timotheus in gebruik, en zij, die in dit geslacht dezen naam dragen, worden in 't dageliksche leven Mote, of ook Mootsjes genoemd. Ik twijfel niet of dit Mote, nog slechts in de spreektaal overig, is hier wel degelik *d'oorspronkelike* naam, en geenszins 'n verkorting van Timotheus; en zoo veel te minder nog, wijl dit geslacht Tjepkema de roomsche godsdienst belijdt, en wijl de roomsche geesteliken, zooals b. v. uit het Rituale Romanum genoech bekend is, reeds van ouds gaarne d'oorspronkelike namen bij de Friesen voor namen van heiligen verruilden.

Schuilt *am Ende* achter den mansnaam Muus niet eerder 'n oudgermaansche Muozo (Mootse) = Hartmod, Hardmuth, of = Adel mod, Athalmuth, Hathumot, Wahsmuth of 'n Modigisil, Modowald of Modulf, als 'n bijbelsche Bartholomeus?

Haarlem. JOHAN WINKLER.

De mansnaam Muus. Het zich bij uitsluiting of bij voorkeur bezig houden met één onderwerp heeft ook zijne gevaarlijke zijde. Het maakt wel eens, dat wij overal dingen willen vinden die met dat onderwerp in verband staan, ook daar waar zij niet te vinden zijn. Dat het den bekwamen en geestigen schrijvers van de Uithangteekens zoo gegaan is, toen zij meenden dat de buurt Niemandsvriend haren naam aan een uithangteeken zou te danken hebben, heb ik boven bl. 55 aangestipt. Mij dunkt, bij het schrijven van het voorgaande antwoord is ook de heer Winkler meer dan eenmaal op dezelfde klip verzeild geraakt.

Vooreerst; dat de naam Muus is zamengetrokken uit (Bartholomeus) Meeuwis, Mieuwis, — historische bewijzen daarvan kan ik niet geven, maar ik twijfel niet of zij zullen mij later wel eens voorkomen. Doch ik geloof, dat ieder onbevooroordeelde het mij toestemmen zal, als hij in aanmerking neemt, dat die naam niet voorkomt in Friesland, waar de oude duitsche namen zich het langst hebben staande gehouden, wel in Noordholland, waar namen van vreemden oorsprong deze voor een groot deel verdrongen hebben, en dat daar Duwertje uit Dieuwertje en Suwtje, Suutje uit Sieuwtje ontstaan zijn, geheel op dezelfde wijze als Muwis, Muus uit Meeuwis, Mieuwis.

Ten anderen, de familienaam Mossel zal wel niet ontstaan zijn uit eenen naam Mosse, dien ik noch in Friesland noch in Noordholland aangetroffen heb. Deze familienaam, die niet alleen in Friesland voorkomt, maar ook in Holland niet zeldzaam is, zal wel zijnen oorsprong hebben van de mosselen, die te allen tijde, even als nu nog, veel gegeten worden. Waarschijnlijk hebben zij die hem het eerst droegen, zich met het krabben of verkoopen van mosselen bezig gehouden. Het is dus een naam op dezelfde wijze ontstaan als Snoek, Baars, Zeelt, Bot, die wij ook als familienamen kennen. Deze verklaring berust, het is waar, even als die van den heer Winkler op gissing, maar ik geloof toch dat de mijne eenvoudiger en waarschijnlijker is.

De heer Winkler ziet voorts in den naam Likle eenen verkleiningsvorm van Like. Het is mogelijk, dat deze naam bestaan heeft en bij Förstemann of elders vermeld wordt, al heb ik hem nergens anders gevonden dan in het Oera-Linda-boek. Maar Likle is toch

iets anders. Het is namelijk eene verbastering van den vreemden naam Nicolaas. Dit werd eerst Liclaes, en naderhand Likle. Liclaes heb ik aangetroffen, ik meen zelfs meer dan eens, maar ik kan nu mijne aanteekening daaromtrent niet vinden. Komt zij mij later onder het oog, dan zal ik haar mededeelen. Toch herinner ik mij, dat de naam voorkomt in een der vonnissen van het hof van Holland in de 16e eeuw. Het dorp Sintnicolaasga in Friesland wordt daar in den omtrek ook doorgaans Sintlikelsgea geheeten. Eindelijk heb ik in Friesland personen die Lijkle heette wel eens Nicolaas hooren noemen en omgekeerd.

Ik ben het met Förstemann eens, als hij den oudduitschen naam Muozo tot den stam *môd* terugbrengt. Etymologisch is daar niets tegen, en ik ken geene andere namen dan zamenstellingen met môd, waar Muozo verkleiningsvorm van zijn kan. Maar de heer Winkler vergist zich, wanneer hij meent dat Mootse een latere vorm is van eenen ouderen mansnaam Mote. Er is niet de minste reden om eenen van deze twee voor ouder te houden dan den anderen. Want beide zijn verkleiningsvormen van eene zamenstelling welks eerste lid Môd is, en zij verschillen slechts daarin, dat de eene de hoogduitsche, de andere de nederduitsche vorm is. Of wij Mootske moeten houden voor een afleiding van een mannelijk Mootse, dat mij in Friesland nooit voorgekomen is, of van het door den heer Winkler vermelde Mootsjes, verkorting van Tomotheus, durf ik niet beslissen.

Den familienaam Musson, Muson in Zeeuwsch Vlaanderen, door den heer Roos vermeld, zou ik, indien die — wat toch waarschijnlijk is — niet uit Engeland is overgebragt, maar in Vlaanderen ontstaan, niet houden voor eene afleiding van eenen eigennaam Muus, maar liever voor eene verbastering van den daar ook voorkomenden familienaam Muushondt.

P. LEENDERTZ WZ.

Vreij geley. Vondt. (XXVI, bl. 566.) Indien mijn woord dat ik het gelezen heb voldoende is, kan ik des heeren Anspachs meening bevestigen. Vrij geleide was soms een beperkt, soms een uitgebreid regt, dat de heer eener heerlijkheid, aan verdachten of schuldigen, uit andere plaatsen, op zijn gebied verzekerde. Vondt,

vond, bepaalde, dat al wat op het gebied der heerlijkheid gevonden werd, eigendom van den heer was. De strandvonderij behoorde er ook toe, zoo als uit meer dan één proces blijkt.

G. P. ROOS.

Buschcolen. Toen ik het woord (XXVI, bl. 118) neerschreef, plaatste ik er een vraagteeken achter, niet omdat ik niet wist wat buschkolen waren (onder mijne teekenbehoeften heb ik er een heele partij), maar om te vragen, wat het artikel met kerkelijke inkomsten te maken had; nu zie ik dat men al te beknopt kan zijn. Het staat bij mij vast, dat men niet aan kabuiskool kan denken, juist om die *sch* en juist om die enkele *o*. In den regel (de heer Leendertz heeft het volkomen goed voor) verwarde men *s* en de *sch* niet en men maakte, meer zelfs dan thans, onderscheid tusschen o en oo; de laatste heeft een zweem van de oude fransche oi in François, dat hier Frans-sōōis en verkl. Sōōis en Sōōis-je (ōō dus gesteld klinkt lang en eenigsins slepend) wordt uitgesproken. Buschkolen zijn kolen van busschen, bosschen, takkebossen. Ze worden door eene gedeeltelijke verbranding, onder den grond, verkregen en dienen om te teekenen (bekend als houtskool) en vooral voor loodgieters, soldeerwerkers, goud- en zilversmeden, enz., omdat ze duurzamer zijn dan de zoogenaamde bakkers kolen. De kerk kreeg ze dus misschien voor haar huiselijk gebruik b. v. in het wierookvat en ter vorming van de bekende kruisteekens op aschdag? Een onzer katholijke medewerkers zal dit wel kunnen ophelderen.

Wat nu o en oo betreft, de Zeeuwsch-Vlaming onderscheidt:

kool (steenkool)	meervoud	kolen
kool (groente)	»	koolen
sloot (gracht)	»	slooten
slot	»	sloten.

G. P. ROOS.

Zoo verkouden als een hond. (XXVI, bl. 523.) Dat men in Zeeuwsch Vlaanderen zegt zoo nat als een kat, maar zoo verkouden als een hond, denk ik dat daaruit ontstaan is, dat men de nattigheid op de katten (onze huisgenooten) zoo goed zien kan

en een hond werkelijk zeer verkouden kan zijn en dan een schorren hoest heeft.

't Spreekt van zelven, dat beide uitdrukkingen onvolledig gebruikt worden en men bedoelt *als een kat die nat is, als een hond die verkouden is.* Even zoo is *kaassnijden*, voor pronken, zeker ontleend aan het gezegde hij snijdt de kaas; dat echter onvolledig is en zijn moet: hij snijdt de kaas dik, hij durft het er voor zijn pronk van nemen.

G. P. ROOS.

Germaansche namen. (XXVII, bl. 39.)

Sinout. Deze naam zal wel niet uit Sîgwald, Sîgold ontstaan zijn. Ik weet geene reden te vinden, waarom hier, vóor w of o, eene n ingevoegd zou zijn. Sinout heb ik nergens aangetroffen dan in den naam van het zeeuwsche dorp Sinoutskerke. Is daarvan misschien een oudere vorm bekend? Wel ken ik den naam Sindold; maar dat men daarvan Sinoud zou gemaakt hebben, komt mij zeer onwaarschijnlijk voor.

Ernst wordt reeds vermeld bij Graff Sprachsch. I. 431. Dit doet mij vermoeden, dat hij tot het zeer kleine getal van niet zamengestelde duitsche namen behoort. De beteekenis is duidelijk.

Raimond. De volle naam is Raginmund, Reginmund. Vóor de verwante m kon de n gemakkelijk wegvallen. Wij vinden dan ook inderdaad den vorm Ragimund bij Graff II. 814. Dit moest door zamentrekking in onze taal Reimond worden. Maar in Frankrijk ontstond door zulk eene zamentrekking een andere klank, namelijk of e, als in Renaud, renard, Menard, of ai, als in Mainfroi, Raimbaud, Raimond. De naam Raimond komt, zoo niet uitsluitend, dan toch meest in Frankrijk voor.

Vrambout is mij alleen als familienaam bekend; maar hoogst waarschijnlijk is het een oude duitsche naam. Doch welke? Dat is zeer moeielijk te beslissen, omdat het blijkbaar een latere vorm is en er meer dan ééne letter in voorkomt die op verschillende wijze ontstaan kan zijn. Ik kan dus niet meer doen dan den vrager een drietal gissingen aanbieden: hij neme die voor hetgeen zij zijn. Zij betreffen natuurlijk het eerste deel van den naam: want omtrent het laatste valt niet te twijfelen.

1°. Men zou kunnen denken aan wrene (mlat. warannio), dat bij onze oude schrijvers meermalen voorkomt en paard beteekent. Etymologisch is daar niets tegen: van het wisselen van f of v en w vóor de r zijn meer voorbeelden, en dat de n door b, waar de volgende lettergreep mede begint, tot m gemaakt wordt, is iets zeer gewoons. De beteekenis zou dan zijn stout te paard. Maar dit is er tegen, dat in oude duitsche namen wel de namen van verscheidene andere dieren, beer, wolf, ever, arend, raaf, zwaan, voorkomen, maar nooit die van het paard. Of het moest zijn in den naam Markward, dien men, volgens Graff II. 845, Marahwart en Marcwart geschreven vindt, en waaromtrent het dus twijfelachtig is of wij er marah = merrie of marka = grens in moeten zoeken.

2°. De oorspronkelijke vorm zou Warinbold, Werinbold kunnen zijn. Dit werd later bij ons Warmbold (met uitwerping der b Warmolt) Wermbold en Wormbold. Een zeer gewoon verschijnsel in onze taal is de verplaatsing der r, b.v. Christen en Kersten, gort en grutte, versch en frisch enz. Dit zou ook hier kunnen gebeurd zijn. Doch er is tegen, dat zoodanige verplaatsing geschiedt om de uitspraak gemakkelijk te maken, terwijl daarentegen ieder zal erkennen dat Wrambout, ook al wordt het verzacht tot Vrambout, moeielijker valt uit te spreken dan Warmbout.

3°. Vrambout zou kunnen ontstaan zijn uit Frankbold. De b heeft dan de n in m doen veranderen, nadat de daartusschen staande consonant is weggevallen. Vgl. Lambert uit Landbert, Lombard uit Langbard. Noch den naam Frankbold, noch eene andere zamenstelling met Frank heb ik aangetroffen. Het is echter wel mogelijk dat zij bestaan hebben. De naam Frank is bekend en nog als voornaam in gebruik. Dit kan een niet zamengestelde naam zijn. Namen van volken worden wel eens als persoonsnamen gebezigd. Zoo vinden wij Friese, Hollander, Beier, Lancpart. Maar Frank kan ook een compositum zijn, waarvan het laatste deel weggevallen is. Het woord frank beteekende strijdbijl: in die beteekenis wordt het in het ags. (franca) en het oudn. (frakka) gevonden. Naar dit wapentuig hadden de Franken hunnen naam, even als de Saksen naar de messen, de Longobarden naar de lange bijlen en misschien de Cherusken naar de zwaar-

den, waar zij mede streden. Frankbold zou dan beteekenen stout met de bijl, even als Saksbold (tegenwoordig Sasbout) stout met het mes.

Vernout. De naam is mij nooit voorgekomen; wel de plaatsnaam Vernoutsee. Maar mogen wij daaruit het bestaan van den naam Vernout opmaken? Huydecoper (op Stoke II, bl. 148) heeft daaromtrent eene gissing, die wel overweging verdient. Hij vond in een oud stuk eenen Claes Fer Arnoutsz. genoemd. Ver beteekent vrouw, zoo als men weet of, indien men het niet weet, bij Huydecoper t. a. pl. bewezen kan zien. Men verwondere zich niet, dat men hier Arnoud als vrouwennaam vindt: vroeger werd de verkleiningsuitgang, door middel van welken men uit mansnamen vrouwennamen smeedde, niet zelden weggelaten. Zoo heet de gravinne van Holland die men nu gewoon is Jacoba van Beieren te noemen, bij oude schrijvers doorgaans vrou Jacob en nog heden ten dage ontmoet men in den zuidwesthoek van Friesland vrouwen die den naam van Siger, Jan of eenen dergelijken dragen. Het vinden van bovengemelden naam bragt Huydecoper op de gedachte of Vernontsee ook ontstaan zou kunnen zijn uit Ver Arnouds ee. Dit laatste kan ligt zamengetrokken geworden zijn tot Vernoudsee. Het is dan een naam van dezelfde soort als Heerjansdam, Heerhugowaard en dergelijke.

P. LEENDERTZ WZ.

Spreekwijze. Een riem onder het hart steken. Op blz. 561—563 van het vorige deel wordt deze verkeerd gebruikte zegswijze wederom besproken. Er is zelfs iemand, die op den inval komt, dat een hart onder de riem steken eerst in 1850 *uitgevonden* is!

De goede vorm, luidende »een hart onder den riem steken" is echter reeds *zeer oud*; maar de verkeerde lezing is *ook zeer oud.* Ik herinner mij, vroeger, in de penningkundige boeken van Van Mieris, reeds de opmerking gelezen te hebben, dat toen (en welligt vóór den tijd van Van Mieris óók reeds) de spreekwijze verkeerd gebruikt werd. Van Mieris wees er dan ook op, dat de eenige goede lezing is: *een hart onder den riem steken.* Hij toont aan, dat men toen bandelieren, of riemen droeg, die over een der schouders gaande, langs de heup afhingen. Een soldaat, die geen courage,

geen hart, had, had wel het militaire tenue, dus zijn riem met zwaard, of anderszins, maar geen hart. Nu moest er onder den riem een hart gestoken worden. Later is die spreekwijze in overdragtelijken zin overgegaan op 't niet-militaire leven. Daar ik niet meer in het bezit ben der boeken — ni fallor *vier* groote folianten — van Van Mieris, kan ik de plaats en het deel waar hij zijn betoog houdt, niet aanhalen. Welligt is er wel een der medewerkers van dit tijdschrift, die de plaats kan terugvinden.

PERK.

Spreekwijze. Een hart onder den riem steken. Dat onze voorvaderen met dien riem inderdaad den gordel meenden, blijkt daaruit dat zij in deze spreekwijze het woord *riem* wel eens met *gordel* verwisselden. Wij zien dat in Hoofts Ned. historiën bl. 231 (uitgave 1677 fol.) Hij verhaalt daar, hoe Lumey na de inneming van den Briel er over dacht om die stad weer te verlaten, maar hoe sommige Geuzenhoplieden, de Rijk inzonderheid, zich met kracht daartegen lieten hooren. En nu vervolgt Hooft, »Lumey, laatende door deeze en dusdaane woorden, zich 't hart onder den gordel steeken, zegt dat hy getroost is het uiterst af te wachten."

P. LEENDERTZ WZ.

Verbuiging van bijnamen. (XXVI. bl. 618). Er wordt t. a. pl. gezegd, dat »door Erasmus *den* jonge" niet goed kan zijn en gevraagd, hoe men hier dan schrijven moet, *den jongen* of *de jonge.*

De vraag is niet moeielijk te beantwoorden. Dr. Brill zegt daaromtrent, Syntaxis bl. 144, »Zelfstandig gebruikte adjectieven als attributieve toevoeging voorkomende, kunnen niet als werkelijke substantieven beschouwd worden, en mogen dus in den datief en accusatief den uitgang *n* niet missen; men schrijve dus: *Hij bewondert Karel den Grooten, de kruistocht van Lodewijk den Heiligen, Hij kent Lodewijk den Veertienden allen lof toe.*"

Ik geloof evenwel, dat de reden waarom vele in onze dagen in zoodanige gevallen de *n* weglaten, niet hierin gelegen is, dat zij in *Karel de Groote* het laatste woord als een adjectivum als substantivum gebruikt beschouwen, maar in iets anders. Zij meenen dat *de Groote* een deel van den naam is, en daarom onverbogen be-

hoort te blijven. Ware dit zoo, dan hadden zij gelijk. Wanneer wij b. v. spreken van iemand wiens voornaam Jacob en wiens familienaam de Goede is, dan zullen wij zeggen, het huis van Jan de Goede (niet den Goeden), want de Goede maakt een deel uit van zijnen naam. Maar in Karel de groote, Willem de veroveraar, Frans de eerste, maken de groote, de veroveraar, de eerste geen deel van de naam uit. Het zijn bijnamen, die hun gegeven zijn om hen te onderscheiden van andere die den zelfden naam droegen. Zij heetten eenvoudig Karel, Willem, Frans. Even als wij dus zeggen, de werkplaats van Jan den timmerman, als wij den beroepsnaam er bij voegen om dezen Jan te onderscheiden van eenen anderen van denzelfden naam, die smid of koperslager is, moeten wij ook zeggen de regeering van Karel den grooten, de dood van Willem den eersten enz. P. LEENDERTZ WZ.

Het schutten van bruidegoms. (XIX, bl. 544; XX, bl. 43, 373; XXII, bl. 564). Wat was dat schutten? Gevangen nemen om ze door of van wege de bruid te doen lossen? Zoo ja, dan is het misschien hetzelfde als 't geen in het land van Kadzand nog op 't allerlaatst der vorige eeuw in gebruik was. Men had daar namelijk de gewoonte om de bruid (tamelijk onkiesch) naar bed te doen, en den bruidegom in de feestzaal te houden. Zoodra nu de bruid te bed was, nam men sinjeur den bruidegom onder handen, men kleedde hem tot op het hemd uit, speldde hem vervolgens een stevig papier op den rug en stak dit aan brand en Oom kool mocht zijne bruid niet volgen eer de brand gebluscht was, eigenlijk eer het papier geheel opgebrand was. Om het pretje langer te doen duren, moest de man op handen en voeten door de kamer kruipen en menige knaap of deerne blies de vlam uit, die dus op nieuw moest aangestoken worden, 't geen, daar dat kruipen niet zeer vlug ging, natuurlijk den armen bruidegom lang ophield. Dit schandelijk gebruik heeft voor de doordringende beschaving moeten wijken.

Sprak nu de bruidegom, »lieve speelgenooten, mag ik met mijn wettige vrouw naar bed gaan? dan vraag ik u op de nafeeste," dan werd hij wat vroeger verlost. G. P. ROOS.

VRAGEN.

Tourdsteen. In eene zeer duidelijk geschrevene verklaring van den 1 october 1620, de ligging van het gehucht IJzendijke voor 1584, betreffende, afgelegd door Joos Aernoud, een 79jarig ingezetene van Waterland (het tegenwoordige W. Oudeman, O. Vlaanderen), lees ik: »dat hy heeft ghesien een marien beeldt gebrocht van »de oude Ysendijcse kercke in de kercke van Waterlandt voors. »wesende onder aen hetselue beeldt een *tourdtsteen* daerop met »letteren gesneden stont, wanneer ofte in wat jaer oudt Isendijcqe »ende 't voers. beeldt in Isendijcqe ghemaeckt was". Van Dale kende het en teekende op den kant aan: »tourdt? dit woord is mij onverklaarbaar". Ik vraag: kan iemand anders het verklaren?

Kan thouroutsche steen of beter doorniksche (Tournay) bedoeld zijn of misschien nog beter toetssteen?

G. P. ROOS.

Solidus. In een stuk van den brugschen notaris Gualpert van 1126 komt voor: Nobis ipsis quidem legem statuimus, ut si expeditio ex parte comitis nostri fuerit indicta, ille qui excusationem non habuerit legitimam, emendabit comiti XX solidos".

Stuivers, sols, sous?

G. P. ROOS.

[Solidus was bij de Romeinen een gouden, in de middeleeuwen een zilveren munt. De waarde is waarschijnlijk niet altijd dezelfde geweest. Het fransche sol, sou zal wel van solidus komen.]

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Familie Bax. Van deze familie noemt de Navorscher onderscheidene leden (zie Algem. Reg. I en II). Daar de naam ook »Back, Bacx en Backx" wordt geschreven (vgl. Nav. III, 56, 57), en t. a. p. bl. 58 sprake is van ridders van dien naam, die reeds in 1200

en 1300 moeten bestaan hebben, en wel in Noordbrabant in den omtrek van Tilburg en Oosterwijk: zoo rijst de vraag of wij tot dit geslacht ook niet moeten rekenen:

Wolter van Baex, die voor het kwartier van Nijmegen 17 april 1436 de verbondbrieven tusschen ridderschap en steden 's lands van Gelre mede bezegelt (Nijh., Oork., IV, n° 158, bl. 131). Dezelfde staat als »Wolter van Baexs", amptman van Maas-Waal, vermeld in het document van 19 nov. 1465, waarbij hertog Arnold van het vorstendom Gelre en graafschap Zutfen ten behoeve van zijn zoon Adolf afstand doet (ibid n° 420).

Heer Johan van Baeckx, ridder, is met twee anderen raadsvrind van Johan graaf van Egmond, als deze en hertog Karel van Gelre 25 april 1494 hunne geschillen aan de uitspraak van wederzijdsche raden en vrienden onderwerpen (ibid. VI, 1, n° 107). »Heer Johan van Baex sijn broeders ind hoer adherenten" zijn, evenals de heeren van Egmond en van Ysselstein, begrepen in het bestand van 22 dec. 1497 tusschen den aartshertog van Oostenrijk en Karel van Gelre, »vnd sullen oick wederomme keren tot allen hoeren guederen liggende in den lande van Gelre, van welcken sij gebrucken (*vervallen zijn geraakt*) doe dieselue here Kairll int lant quam, ind die aenveirdigen in sulcken stait als sij die vynden sullen". (ibid. n° 233).

Jaspar van Baex, zal [1]) bedoeld zijn in het verdrag van 25 april 1494 tusschen hertog Karel van Gelre ter eener, en Frederik van Egmond, heer van Ysselstein met zijn zoon Floris, ter andere zijde. Hij, als helper van heer Frederik (zie VI, 1, bl. XVI), »sall van stonden aen quijt gescholden worden van sulcken gedencknisse ind geleifften als hij den haiffmeyster (erfdrost of erfhofmeester van Gelre, (zie Nijh., Oork., IV, bl. 187, noot 2) off anderen gedayn mach hebben, ind oen sijn guet van stonde ayn vrij ind onbeleth laeten gebrucken, ind heefft yemantz op oen off op sijn guet toe spreken, die sall op oen spreken nae natuer des guetz dair dat behoirt myt recht" (ibid. VI, 1, n° 108. bl. 68). Bij het verdrag van hertog Karel met den roomsch-koning Maxi-

---

[1]) Hij wordt in de oorkonde zelve „Jasper van Bair" geheeten, doch in het register achter VI, 3, gist mr. L. Ed. Lenting, bl. 1187a, noot, dat de waarschijnlijke lezing is „van Baex", ongetwijfeld met het oog op VI, 1. bl. XVI.

miliaan en den aartshertog Filips, van 18 aug. 1494 »sullen Jasper van Baeckxen en Cornelis Pieck [1]), myt honnen vrinden ende maigen, in honne zegelen ende brieuen onderhouden sijn ende hon huyss genaempt ten Ness [2]) besitten djair lanck duerende, behouden na den jaere verstreecken ende ordell gegeuen eynen ijgelicken sijnen rechte" (ibid. n° 112, bl. 77).

Wolter van Baex, ontvangt 19 febr. 1502 vergiffenis van hertog Karel, wijl hij zich aan de zijde des roomsch-konings gevoegd had en het land (Gelre) met roof, brand en brandschatting had helpen beschadigen (ibid. n° 364).

Henrik van Baex, amptman in Maas-Waal, van wien eene rekening vermeld wordt in 1494 bij Nijh., Oork. VI, 1 bl. XIX, noot 3; erlangt 24 juli 1505 van hertog Karel de vergunning, om zich voor hetgeen hij hem geleend had, schadeloos te stellen aan het goed zijner vijanden in dat ambt (ibid. n° 490). Hij bezat, of verkreeg nu, huizinge, renten, tienden, pachten, koorngewas te Leeuwen en in andere plaatsen van Maas-Waal, en had «aindeill ende gerechticheyt ain den guede Boensweert in het schependom van Nymegen". Doch, nadat hij jarenlang in dienst des hertogs, die amptmannie bediend had, werd hij afvallig, en al deze, dientengevolge verbeurdverklaarde goederen werden 15 nov. 1509 door den vorst aan Willem van Rossum, heer van Zoelen, geschonken (ibid. n° 667). Ingeval bij latere verdragen herstelling van anderen plaats had, zou *hij* niet weder tot het zijne mogen geraken, alvorens Willem van Rossum door het gebruik van gezegde goederen volkomene vergoeding zou hebben erlangd voor de verwoesting van zijn huis te Zoelen, dat, ondanks den 10 dec. 1508 tusschen keizer Maximiliaan van Oostenrijk en Lodewijk XII van Frankrijk gesloten vrede van Kamerijk, waarin ook hertog Karel was begrepen, door de Bourgondiërs in den zomer van 1509 was ingenomen en afgebroken (vgl. ibid. bl. CXVI met bl. CXIV). Was hij in 1524 dood, in zijne plaats werd Willem van Arenborch, heer van Doornik en Ressen, tot amptman van Maas-

[1]) Eigenaar van 't Hoogehuis te Beest (zie „Gedenkw.", VI, 1, bl. XVII), die beloven moest, daaruit den Gelderschen geen schade te doen.

[2]) De Nes en de Meer onder Aalst in Bommelerwaard (Nijh. VI, 1, bl. 77, noot [1]).

Waal aangesteld, en deze verkreeg 12 maart 1524 van hertog Karel de vergunning, om Hendriks zoon,

Wolter van Baix, als verloofde zijner dochter Elisabeth van Arenborch[1]), met die amptmannie te begiftigen (ibid. VI, 2, n° 1263). Ter zelfder tijd werd deze »benedicht van alles ghone sijn zelige vader *off hij* tegen ons (hertog Karel) off onser lantschapp gedain moighen hebben". Ook werd hij hersteld in het rustig bezit der goederen, die hem rechtens toekwamen.

Gijsbert van Baix, hofmeester te Grave [2]), bezegelt met zes andere edelen 29 april 1525 de magescheid tusschen Dirk van Bronkhorst en Batenburg, en Dirk van Bronkhorst en Batenburg, heer angen Roen [3]), ter zake der nalatenschap van Gijsbert van Bronkhorst, heer tot Batenburg en Anholt (ibid n° 1355). Komt bij Paringet (Beschrijving van de stad Grave en lande van Cuyck, bl. 163, 361) voor als amptman van Grave en het land van Kuik, ten tijde dat Floris van Egmond, graaf van Buren († 1528) pandheer was dier landen [4]). Hij werd in deze amptmannie opgevolgd door Hendrik van Steenhuys, die Godewaert baron van Steenhuys, heer van Oploo, in 1602 tot opvolger had.

Maximiliaan Bacxe, leefde misschien in 1550, gehuwd met eene dochter van Frederik van Zuylen van Vosbergen tot Harmelen, bij Petronella de Cock van Delwijnen (ms. geneal. de Cock v. Delwijnen)

Hendrik van Baxen, ontvangt in 1561 de beleening der oude tienden te Ingen, »bis ter restitutie van 1408 gl., bij hem erlegt", van welke schuld Herman van Eck Otto van Darthuysen be-

---

[1]) Vgl. Nav. XXVI, 581, noot [1]), waar echter abusievelijk „Baek" in plaats van „Baex" wordt gelezen.

[2]) Zie Nijhoff, a. w., VI, 12, n° 1355, bl. 846, waar hij genoemd wordt „haeff-meister to Graeff", wellicht drost (vgl. Nijh. IV, bl. 187 noot) van die plaats uit naam van graaf Floris van Egmond.

[3]) Wat is dit? In den aanvang van dat stuk leest men: „Derick van Bronckhorst vnd van Batenborg her angen Roen (acc. sing.); later, „her angen Roen" (nom. sing.); dan, „her angen Roenne" (nom. sing.); vervolgens, „her an gen Ronne" (nom. sing.); eindelijk, „heren vangen Ronne" (gen. sing.). Deze laatste schrijftrant verhindert, dunkt mij, om er „heer van Angeren" uit te maken.

[4]) Vgl. Sligtenhorst, Geld. Gesch., bl. 131. Aan hem had keizer Karel V zijne stad Grave met den lande van Kuik voor 20,000 gl. verpand.

vrijdt, opdat deze 't onbelemmerd bezit van dit pand mocht kunnen aanvaarden.

Lambert van Santvoert oft Baecx, predikant te Wessem, als »faulx ministre", met verbeurdverklaring zijner goederen, 21 aug. 1570 door den hertog van Alva, (te Antwerpen) gebannen. Insgelijks werden gebannen Willem de Boede (Bode) en Trijn van Kelft, inwoners van Wessem, die hem en Lem van Thoon (Thoorn) Ruttensz., »nouveaux et pernicieulx prédicans", daar gebracht hadden. Laatstgenoemde onderging hetzelfde lot (vgl. Mr. G. van Hasselt, Stukken voor de Vaderl. Hist., II, 56, 57).

Arnold Bax en Christina Bax staan als goedbezitters vermeld op eene typographische kaart, aanwezig op het raadhuis te Gennep. Die kaart wordt gezegd omstr. 1½ eeuw oud te zijn.

Johanna Jansen Bax, j. d. van Beers, laatst wonende te Groot Linden (land van Kuik), ondertrouwt 3 mei 1778 te Beers, trouwt te Kuik Jan Hensen, j. m. van Beers. Haar werd attestatie naar Beers gegeven. Zie over dit »Jansen" Bax, Nav. XVII, 218, noot.

Aart Bax, j. m., geb. en wonende te Oeffelt, tr. 25 april 1779 te Kuik Petronella van Duinhoven, j. d., geb. en wonende te Kuik.

Petronella Bax, j. d., geb. te Oeffelt, woonachtig te St. Agatha, tr. mei 1782 te Kuik Hendrik Thijmens, wedr. v. Hendrina van Elsen, wonende te Venray.

Maria Bax, j. d., geb. en wonende te Oeffelt, tr. 18 mei 1783 te Kuik Jan Theunissen, wedr. v. Margriet de Klein, geb. en wonende te Kuik.

Staat Nav. III, 58, noot 1, vermeld Dirk Bax, van dezen kan men mededeelen, dat hij 17 febr. 1793 te Rotterdam geboren, in 1821 bevorderd tot theol. dr., na bij de wis- en natuurkundige faculteit te Leiden tweemaal met goud te zijn bekroond, als proponent 12 oct. 1820 werd beroepen te Eck en Wiel, 19 april 1822 naar Brielle, in 1827 naar Zutfen vertrok, en als zoodanig te Rotterdam gelogeerd zijnde, april 1837 door brand omkwam, terwijl hij in zijne legerstede zat te lezen. Te Eck en Wiel werd hem uit zijne huisvrouw Elisabeth Hendrina Wittigs 19 febr. 1822

een zoon geboren, genaamd Hendrik Bax, die, naar ik meen, zijn dienst als predikant aan de Vuursche begon.

J. ANSPACH.

Geslacht Bartolotti van den Heuvel. (XXI, bl. 317; XXV, bl. 363, 516; XXVI, bl. 41, 97, 155). De onderstelling van den heer J. Anspach, dat de moeder van Christiaan van den Heuvel een gravin van Manderscheid was, wordt niet bevestigd, door een rouwbord opgehangen in de Hervormde kerk te Soest en behelzende de 16 kwartieren van Jacoba Victoria B. v. d. H. ob. 22 oct. 1718, gehuwd met Coenraad van Beuningen. Volgens dien kwartierstaat heeft zij van Montfoort geheeten. Die kwartieren, die voor het overige overeenkomen met hetgeen de heer Anspach reeds in dit tijdschrift omtrent de familie B. v. d. H. heeft medegedeeld, zijn de volgende

van vaderszijde:	van moederszijde:
Bartolotti van den Heuvel.	v. Erp.
Thibaut.	de Jong v. Velsen.
Boubay.	de Bittere.
Nispen.	Sloten.
Montfoort.	Kessel.
. . . .	Schoten.
Offema.	Oem van Wijngaerden.
Teylingen.	Meppe van S.

't niet ingevulde kwartier heb ik niet meer kunnen lezen, misschien dat een der lezers van den Navorscher, die in het bezit is van een genealogie Thibaut, dit zal willen invullen. De heer Anspach schrijft Offermans; voor Offema schijnt nogtans 't wapen te pleiten: parti a. d'or à la demi-aigle de sa. mouv. du parti b. de gu. à la bande d'arg. De familie B. v. d. H. schijnt in de vorige eeuw ook te Soest gewoond te hebben: in een atlas omtrent het midden der XVIIIe eeuw bij Tirion uitgegeven komt ten minsten aldaar een hofstede Bartolot voor.

RUTGERS VAN ROZENBURG.

Geslachten de Hochepied en Colijer. (XXV, bl. 143, 316, 513, XXV, bl. 216, 425, 484; XXVII, bl. 42). Over het laatste geslacht vond ik in de trouw- en doopregisters van Bergen op Zoom:

Jhr. Alexander Robertson de Colyer kapitein
Johanna Murraij.

a. David ged. 11 apr. 1657; get. Joh. Bouvrij wed. majoor Robertson dict Colyer; luit. kol. Walter Murraij.
b. Waltherus Filippus ged. 27 aug. 1658; get. Archibald Murray, (is deze dezelfde van Nav. XXV, bl. 216?)
c. Johannes ged. 28 junij 1661.
d. Elizabeth ged. 15 jan. 1668.

Walter Filippus Colyaer, denkelijk b.
Alida Rijnsburg van Leijden van Leeuwen.

Alida Suza. Jaca. ged. 14 junij 1682; get. Johanna Huijgens vrouwe van S. Annaland.

David Alex. Koljaert kap.
Joha. Maria. . . .

Jacobus ged. 10 julij 1664; get. Justinus Koljaert advokaat.

Ik denk echter dat de laatst genoemde David Alex. en de eerst genoemde jhr. Alex. een en dezelfde persoon is.

In 1680 15 febr. begraven generaal Kuljers (Colyer?).

In 1694 24 mei jufvrouw Koljaert.

F. CALAND.

Baron Chassé. (XXIV, bl. 315, 355; XXVI, bl. 92). In de rekening van 1795 der gemeente Dirksland, eiland Overflakkee, vond ik deze aanteekening:

18 dec. 1795. Johanna Adriana van Nieuwenhoven *gesepareerde* huisvrouw van burger David Henricus Chassé woñ te Bourbourg schuldig aan Cornelis Alebeek Lz. woñ te 's Hage *f* 2000.

Ongetwijfeld zal het huwelijk van Joha. A. van Nieuwenhoven, behoorende tot een dirkslandsch geslacht, met D. H. Chassé wel te vinden zijn; doch ik heb, bij gebrek aan tijd, er niet naar kunnen zoeken.

F. CALAND.

Geslacht van Westreenen. (XXIII, bl. 29, 52; XXVI, 95, 410). Nog is bij de voormelde genealogische aanteekeningen niet vermeld Jan van Westrhenen, geboren te Meerten bij Lienden en overleden 22 maart 1727. Hij was gehuwd 20 junij 1680 met Willemina Cregel en zij hadden onder anderen eene dochter Adriana van Westrhenen, geboren in de Marsch te Lienden 20 junij 1687, gehuwd 27 oct. 1717 met Gabriel van Charante. Voornoemde Jan v. W. en A. v. W voerden in azuur 3 zilveren leliën en 1 zilveren ring.

v. o. n°. 2.

Wapen van het geslacht van Alphen. (XXV, bl. 310, 372, 424, 517; XXVI, bl. 307). De leden der familie van Alphen, welke in Rotterdam woonachtig zijn, voeren van zilver met een *zes*puntige, en niet *acht*puntige, ster van sabel; het zou echter zeer onwaarschijnlijk zijn, dat zij eene andere familie uitmaken.

v. o. n°. 2.

Wapens gevraagd. (XXVI, bl. 492). De Feyfer, een' speelman of pijper, staande en face op een zilveren veld.

Keppel in Gelderland, van azuur, 3 druivenbladeren van goud naast elkander, met een schildvoet van goud.

Van Malsen in Utrecht, van keel met zilveren band.

Genealogische bescheiden gevraagd. (XVI bl. 590). Johan Dimmer, burgemeester en dijkgraaf van Steenbergen, tr. Maria van Asperen, dr. v. Gerrit (Gerrit was zoon van Matthijs, die van 1599—1609 schepen te Dordrecht was) en v. Maria v. Zuijdland. Zij hertr. jhr. Johan van Harsteen. Uit het eerste huwelijk eene dochter, Johanna Dimmer (zie Balen, bl. 1101).

J. D. WAGNER.

Joan van Oldenbarneveld. (XXVI, bl. 590). Tot bevestiglng der meening, dat de geslachten Oldenbarneveld en Renselaer stamverwant zijn, zie men de Heraldieke bibl 1875. bl. 10;) alleen moet ik opmerken dat het geankerde kruis bij Oldenbarneveld van zilver, bij Renselaer van goud is. J. D. WAGNER.

Geslacht van Ardenne. (XXIII bl. 474). Adrianus van Ardenne, pred. te Mill (nederampt v. Kuik), wellicht een broeder der Nav. XIX, 637 vermelde Maria van Ardenne (21 mrt. 1702 geh. m. Gothofredus Buys, pred. te Beers), trouwde 6 sept. 1700 te Mill Catharina Kroes, te Mill woonachtig. — Marinus Adrianus van Ardenne, weduwnaar van Emilia Cecilia van Walsem, tr. 19 juni 1746 te Kuik Clara Johanna Heinsius, geb. te Nymegen, wonende te Kuik.

J. ANSPACH.

Geslacht Buys. Zoo de opgaaf eener ms. geneal. de Cock v. Haeften betrouwbaar is, huwde een Buys met eene van Haeften, dochter van Otto bij diens derde vrouw Johanna van Cronenburgh. Gezegde echtelieden zullen, naar gissing, in 1470 geleefd hebben. — Petronella Buys († 13 sept. 1676), huisvrouw van Jan Cardon oudburgemr van Vlissingen (vgl. Nav. XIV, 311, *c.*), was getuige bij den doop van Jacques Spex, zoon van Johannes bij Maria van Lennep (doopb. v. Amerongen). — Te Beers (bij Kuik) werd 9 julij 1713 het huwelijk ingezegend van Godewart Buijs (denkelijk, broeder van Godefridus, die Nav. XIX, 637 vermeld wordt), jongman, met Gijsberdina van Gemert, jonge dochter, beide wonende te Grave (trouwb. v. Beers).

J. ANSPACH.

Geslacht van Cattenburch. (XXVI, bl. 260). Marijke van Cattenborch trouwt 16 maart 1638 te Tiel Dirk de Roever, Peterszoon bij Francijne van Niel. Zij was eene bloedverwant van Dirk van Cattenburg, 23 juni 1669 te Amsterdam getuige bij het huwelijk van Dirk de Roever (Dirkszoon bij M. v. Cattenburgh) met Elisabeth Wittebol (vgl. Nav., ibid. bl. 322).

J. ANSPACH.

Geslacht van Lennep. (XXV, bl. 142; XXVI, 160). Roemer (volg. Ferwerda, Werner) van Lennep, kanunnik van St. Marien (zoon van Jurrien bij Anna van Lawik), trouwt in 1630 Cornelia van Eck v. Panth. † 17 apr. 1638, Diederiks dr. bij Maria Hondeling. Maria Anna van Lennep, weduwe van Jacques Spex, is 21 juni

1664 te Utrecht overleden. Omtrent den doop van Jacques Spex meldt een oud doopboek te Amerongen: »Johannes Spex en Maria van Lennep, zijne huisvrouw, op Lievendaal (riddermatigheid o. Amerongen), hebben hun zoon laten doopen, en is ten overstaen van den vader, Jacques genoemd; getuygen sijn de heer Bartholomeus de Gruyter, de heer Dirck Schaep, secretaris der stadt Amsterdam, en mevr. Petronella Buys, huisvr. van de heer Cardon, oud burgem. der stadt Vlissingen". — Georg Wernard Jacob van Lennep, gehuwd met Johanna Catharina Elisabeth van Lennep, biedt 11 juli 1723 een zoon, genaamd Wernard Christiaan, te Kesteren (Nederbetuwe) ten doop aan (doopb. v. Kesteren). J. ANSPACH.

Geslacht Lemaire. (XXV, bl. 371, 424). Aan de Nav. XXV, 258 opgenoemde leden van dit geslacht kan uit Nav. III, 92 worden toegevoegd Maria Lemaire, dochter van Jacob, den zeereiziger, Izakszoon († 1616), gade van Daniel Braams, schatbewaarder der kroon van Karel I, koning van Engeland, moeder van Daniel Br. laatst boekhouder-generaal der O. I. compagnie te Batavia. Zij hertrouwde te Amsterdam Andries Schellingwouw, met wien zij naar Indie ging. — Frederik Wilhelm Lemaire Knotzer, 1e luit. adjud. bij de 3e afd. infant., tr. 23 sept. 1835 te Kuik Susanna Maria Abigail Heinsius, die hem, toen hij in denzelfden rang bij het 2e bat., 8e afd. infant. te Breda in garnizoen lag, 14 sept. 1836 te Kuik een zoon schonk, genaamd Frederik. Zij overleed als zijne weduwe 1 juni 1867, oud 57 jaar. J. ANSPACH.

Geslacht Suijck. (XXV, 318, 374). Hendrina Suijck trouwde Menso Johannes Menso, geboortig van Rhenen, bevestigd jan. 1704 te Kesteren (20 oct. 1726 bev. te Rhenen, † 31 aug. 1753), bij wien zij verscheidene kinderen had, van welke sommige te Kesteren gehuwd raakten, zoodat de naam dezer echtelieden te dier plaatse nog lang voortleefde [1]). Men heeft tegenwoordig ook van Bemmel

[1]) Zoo werd 22 dec 1766 te Kesteren hun kleinzoon Menso Johannes M. lidmaat. Op eene lidmatenlijst dier gemeente van 1 jan. 1757 staan vermeld Menso Johannes M. en Cornelis M., beide vaandrig. Laatstgenoemde, gehuwd met Agatha Ambergen, bood 15 mei 1763 eene dochter, met name Gerrada Agatha, ten doop aan, waarbij, in plaats van den vader, die „in sijn guarnisoen was", dr. (= mr.) Christiaan Mets als getuige stond.

Suijk[1]); de predikant van Keppel, eerder van Welsum, heet aldus.

J. ANSPACH.

Geslacht Ruysch. Nav. XXIV, bl. 253 werd gevraagd naar het geslacht Ruysch. Aan de genealogie van mijn geslacht, heb ik het navolgende ontleend.

Elisabeth van Asch van Wijck (dochter van Jacob van Asch van Wijck, president der staten 's Lands van Utrecht en decan van St. Pieter, en van Elisabeth Uteneng) was geboren te Utrecht 4 november 1620 en trouwt in 1645 met Hugo Diederick Ruysch van Waeyestein, heer van Waeyestein en Pijlsweert, beschreven onder edelen en ridderschap 's Lands van Utrecht, kanonik van St. Pieter. Zij sterft te Utrecht 1673. Hij sterft 24 jan. 1665 en is begraven in de Buurkerk te Utrecht met deze 16 stamdeelen:

Ruysch	de Ram
van Elderen	de Cerff
van Brackel	Cornuyts
Grootvelt	Langemeren
Pieck	Vinox van Oijen
van Boecop	van den Rhijne
van Hees	Corteville
. . .	Blasene

Zij lieten na drie kinderen:

a. Elisabeth Ruysch van Waeyestein, te Utrecht in de Buurkerk begraven met deze 16 stamdeelen:

Ruysch	van Asch van Wijck
de Ram	Uteneng
van Elderen	van Asch
de Cerff	Stelle
van Brackel	Vonk van Lynden
Cornuyts	Foeit
Grootvelt	Wulven gesegt Hynderstein
Langemeren	Both van der Eem

b. Juffer..... Ruysch, eveneens begraven in de Buurkerk met de zelfde 16 stamdeelen als haar zuster.

[1]) Vgl. Nav. XXIV, 374.

c. Isabella Ruysch van Waeyestein, vrouwe van Waeyestein en Pijlsweert, trouwt Francois de Ram van Hagedoorn heer van Hagedoorn en colonel van een regiment voetknechten ten dienste dezer landen. Hij sterft 19 nov. 1701 en is begraven in de Buurkerk met zijn 16 stamdeelen.

L. H. J. M. VAN ASCH VAN WIJCK.

Geslacht van Cuyck. (XXVI, bl. 220). In de genealogie Zonnevelt vond ik, dat Hester van Zonnevelt gesegt Outshoorn, vrouwe van Zonnevelt, trouwde Hugo Cuyck van Mierop, heer van Calslagen en Zwieten (zoon van Cornelis van Cuyck, heer van Calslagen, Hoochtwoude, Nieveen enz. ontvanger generaal van Holland, en van Elisabeth van Alkemade. Uit dit huwelijk was Pieter van Cuijck van Mierop, heer van Calslagen en Zonnevelt de oudste zoon, hij huwde Catharina Zieven en hertrouwde later met Maria Faye (dochter van Engelbert Faye, heer van Wemmelen). Uit het eerste huwelijk waren vijf kinderen, waarvan Frederik van Cuyck van Mierop, heer van Calslagen die met Isabella Maria Dimmer trouwde, de tweede zoon was en tevens een van de vijf personen waarnaar in Nav. XXVI, bl. 220 gevraagd werd.

L. H. J. M. VAN ASCH VAN WIJCK.

VRAGEN.

Geslacht Beeckman. Zou Johannes Beeckman, van 1627 tot 1635 predikant te Maurik (Nederbetuwe), — van wiens bediening met lof wordt gewaagd in het Nav. XXVI, 64 vermelde grafschrift, dat eene getuigenis *aangaande*, en eene bede *van* hem bevat, — ook een zoon geweest zijn van den Nav. XX, 635 genoemden, als »geleerd" gekenmerkten Abraham B.? Vgl. Nav. XXI, 274, 376. Nopens de lotgevallen van den Maurikschen predikant is niets anders ter mijner kennis gekomen, dan dat in 1633 zijne pastorie afbrandde. Wie weet mij meer van hem te zeggen? — In een doopboek der herv. gemeente van Kuik vindt men, dat Henricus Franciscus Beeckman [ondertr. 2 juli te Kleef, getrouwd 17 juli 1718 op 't Tolhuis bij Kleef (zoo dicht mogelijk op de grenzen, maar

toch op Hollandsch grondgebied) met juff. Christina Hegh, j. d. te Kleef], te Kuik 7 mei 1719 een dochtertje liet doopen, genaamd Cunera, hetwelk wegens het kort daarna voorgevallen overlijden der moeder, 11 mei Cunera Christina werd geheeten. Bij de doopplechtigheid stonden Antonie Beeckman te Nijmegen, ontvanger van convooien en licenten op de Maas, Anna Valckenier, weduwe van Johan Hegh, rentmeester en raad te Kleef, benevens Wendelina Beeckman, als getuigen. Gezegde H. F. Beeckman werd als proponent door de Ed. Mog. Raden der domeinen begiftigd met de collatie der gemeente te Kuik, en 21 juni 1716 aldaar als predikant bevestigd door Petrus de Leeuw van Coolwijk, pred. te Weurt. Hij overleed als pred. te Kuik in 1736. J. ANSPACH.

Emmerentia van Aersen. In de nieuwe uitgaaf van het Biogr. Wdbk. der Nederlanden (hoofdr. dr. Schotel) leest men (in voce), dat Adriaan van Cuyck van Meteren, heer van Meteren en Kerkwijk, in 1650 kommandant van Loevestein, in 1630 huwde Emmerentia van Aerssen, dr. van Jacob, president van het hof van Brabant, nicht van François v. A. v. Sommelsdijk, bij wie hij vijf kinderen had. En Nav. XX, 376 leert ons, dat Emmerentia v. A. de vrouw was van Philip van Steelant, heer van Grijsoort, drost van Buren († 1668), uit welken echt ten minsten [1]) twee kinderen sproten. Is zij derhalve als weduwe van Adr. v. C. v. M., met Philip van Steelant getrouwd? Of hebben wij hier met twee gelijktijdige en gelijknamige jonkvrouwen v. A. te doen? Uit een fragment [2]) ms. geneal. Vijgh, bezorgd door mr. L. Ph. C. van den Bergh, verneemt men, dat Louis van Steelant († 1710, door d'Ablaing, bl. 417, Louis Philippe v. S., heer van Grijsoort en Oudshoorn geheeten), Philipszoon, zijn huwelijk met Geertruida Vijgh, vrouwe van Ubbergen († 1714), sloot in 1675. J. ANSPACH.

---

[1]) Ten minsten, — want van Philip v. S. is nog eene dochter bekend, t. w. Margaretha Gijsberta (zie Nav. XXVI, bl. 365), die het door haren vader in 1654 aangekochte Vredestein (Ravenswaai) in de familie van Brakell overbracht. Louis van S. was dus vermoedelijk nooit heer van Vredestein. Zou Ph. v. S. tweemaal gehuwd geweest zijn?

[2]) Aldaar wordt de vrouw van Cornelis Vijgh, in 1648 Schepen van Tiel, in 1659 en 60 ouderling te Tiel, † 1674, niet Anna, maar Agnes v. S. geheeten.

Wapen familie Bosch. Zou de heer van Bakkenes mij 't volgende kunnen verbeteren en aanvullen?

Sarah Gijsberta Elisa Bosch, geb. te Cork in Ierland 3 maart 1797, st.? tr.? Hendrik Johannes van Gennep, geb. te Gorkum 11 febr. 1789, st. te Arnhem? ontv. der registratie en domeinen. Zij dochter van? Bosch, geb.? enz. tr.? Hij was vice-admiraal.

Het wapen dezer familie Bosch werd mij opgegeven als volgt. Vijf boompjes naast elkaar, waarboven een groote boom, en ter zijde een degen met drie steeren. BACKER VAN LEUVEN.

De familie Altunga of Altringa.

Den Mensch is als een Glas, en als een Vaas voll Wind.
Al stoft hy op zijn Kracht, op Rykdom of op Staten:
Hy wroet gelyck de mol, tot dat hy 't ende vind,
Daar leit dan 't blinckend Glas aan Stucken en verwaten.
O Mensch, denck dan altyd, als ghy uit Glasen drinckt:
Ick bin so bros als Ghy, wat Asch en Stof, die Klinckt.
Heeren G. ALTUNGA (of ALTRENGA.)
Offeret, 1661.

Vorenstaande inscriptie in vergulde letters leest men op een bokaal van glas, hoog 15 centimeter en wegende slechts 70 gram.

De eigenaar zou gaarne willen weten *wie* de persoon was, dien dit glas werd geschonken, alsmede of er ook van andere personen van dat geslacht, vooral in de provinciën Groningen en Friesland, ergens wordt melding gemaakt. Een spoedig antwoord zal zeer aangenaam zijn. P.

Geslacht van Lockhorst. Wie waren de ouders van Aleide v. Lockhorst, XXVI, bl. 631 vermeld als echtgenoot van Claas van Oldenbarneveld? In de genealogie v. Delen in het woordenb. van Hoogstraten, wordt de echtgenoot van genoemden Oldenbarneveld, met verzwijging van haren familienaam, Anna genoemd. B.

Geslacht Foeyt. Kan iemand ook genealogische opgaven verstrekken aangaande de nakomelingen van jh. Floris Foeyt, heer van Emiclaar, die in 1672, toen de Franschen meester van Amersfoort waren en de groote kerk aldaar weder voor den dienst der Roomschen werd in gebruik genomen, tot een der kerkmeesters werd

aangesteld, en in 1674 regent van het St. Pieters gasthuis aldaar was? B.

Wapen van het geslacht van Eede. Welk wapen voert het utrechtsche geslacht van Eede of Eeden, waartoe behoorde Jacoba v. Eede Hendriks dr. † 22 sept. 1671, den 26 junij 1616 gehuwd met Johan baron v. Rheede v. Renswoude? B.

Geslacht van der Souw. Indien de inzender der opgaven aangaande ds. Grafstede (XXVI, bl. 632), de goedheid wilde hebben ook dergelijke aan de Boekzaal ontleende opgaven te verstrekken aangaande den door hem t. a. p. genoemden predikant Wilhelmus v. d. Souw te Garderen, zal hij, als met de reeds gegevene, verplichten B.

Wapen Brunet de Rochebrune. Wat is 't volledige wapen van 't adellijk geslacht Brunet de Rochebrune; een Hendrikus Marius baron Brunet de Rochebrune was edelman en kamerheer aan 't hof van prins Willem Karel Hendrik Friso; hij overleed te Leeuwarden in 1728.

Wapen van Twickelo. Wat is 't helmteeken van 't wapen der nu uitgestorvene adellijke familie van Twickelo, oudtijds in Twenthe gevestigd? 't Wapen van van Twickelo komt voor op den kwartierstaat van Roelof Wolter Harmen baron van Broeckhuisen: zie Genealogische kwartierstaten van Nederl. geslachten, onder hoofdredactie van jhr. van der Dussen en Smissaert.

Wapen Hubert. Wat is 't volledige wapen van Anna Maria Hubert, echtgenoot van Jacobus Kloeck? Deze Jacobus Kloeck was de vader van Gerardus Kloeck, welke geboren is te 's Hertogenbosch 2 jan. 168....(?), predikant was te Sprangh, en huwde met Catharina de Haan, geboortig uit Haarlem.

Wapen van het geslacht Schelten. (Vgl. XXVI, bl. 626). Zoude ook iemand mij kunnen opgeven, welk geslachtwapen door Johanna Schelten gevoerd werd, met wie haar broeder Isaak was gehuwd en wie hare grootmoeder van vaderszijde was? N.

Van der Laan. (Vgl. XXVI, bl. 624). Is de hier bedoelde Jan v. d. L., zoon van Simon v. d. L., tot hetzelfde geslacht behoorende als Elisabeth v. d. L., dochter van Reyer v. d. L. en .... ongeveer 1609 getrouwd met Pieter van Wesel (Balen, Gesch. van Dordrecht, blz. 1269)? Zoo ja, dan is welligt na te gaan, wie de moeder was van deze Elisabeth, en houd ik mij voor eenige mededeeling dien aangaande aanbevolen. N.

Geslacht Grauwert of Gravert. Welligt is uit eene genealogie van dit geslacht op te geven of daaruit familieleden in Friesland en wel bepaaldelijk in Kollumerland hebben gewoond. In het Verbond der edelen, van te Water en in het Groot Utrechtsch Placaat-boek komen o. a. de namen Berent en Derck Grauwert voor; in het Stamboek van den frieschen adel van jhr. mr. de Haan Hettema wordt als waarschijnlijk vermeld, dat Derck Lieuwes Gravers, te Kollum, den 2en aug. 1554 huwde met Tjits van Harinxma (thoe Heeg); zie aldaar gen. 6 en aant. 39.

Volgens de grafzerk van jhr. Joost van Hardenboch in de kerk te Kollum, werd Dorothea Grawert in 1600 weduwe van jhr. Johan Rengers van den Arenshorst, terwijl voorts in aanteekeningen uit oude mss. blijkt, dat:

In het jaar 1577 Derck Graverts gehuwd was met Wijtsck van Phaesma, welke echtelieden een zoon hadden, Luel Graverts, die in 1604 reeds overleden, gehuwd was geweest met Margaretha van Metelen, daarna met Lijsbet Moesel, van Kollum, en eene dochter Engel Graverts, gehuwd met Ballinck van Phaesma. Luel Graverts had bij zijne vrouw een zoon, genaamd Berent.

Het geslacht Phaesma woonde op Phaesma state bij Kollum, en komt in de 15e, 16e en 17e eeuw aldaar voor. De overeenkomst van de namen Derck en Berend geeft mij aanleiding te vermoeden, dat de stichtsche en friesche tak aan elkander verwant waren. De naam Luel of Lioel komt in de familie Phaesma voor. (Lioel Phaesma leefde in 1553.

A. J. ANDREAE.

M E N G E L I N G E N.

Merkwaardige boomen in Nederland. (XXV, bl. 383; XXVI, bl. 102, 166, 326, 494, 495.) Van den naar Jacoba van Beieren genoemden moerbezieboom te Goes, komt eene afbeelding en beschrijving voor in den Ouden tijd, dl. I, bl. 236. De zelfde afbeelding wordt nog eens gevonden op bl. 4 van Aura door J. ter Gouw.

Aan 't Uddelermeer. A. AARSEN.

Opschrift te Oud-Gastel. (XXVI, bl. 168.) Er staat op den steen, waarop uitgehouwen is een (zwarte) vos die achter twee (zwarte) schapen loopt:

Duysent vreese.
als-de-harders-het ampt-der-wolven-willen-han-teeren
wie-sal-alsdan-de-arme-schapen regeren.
an 1662.
fide sed cui vide.

Op een' anderen steen staan twee wapens:

1°. 3 ringen.
2°. Coupé *a* bezaaid met leliën.
b 3 visschen. F. CALAND.

Nederlandsche spot- en scheldnamen. (Alg. Reg. I. II., dl. XXI, bl. 56, 627; XXII, bl. 479; XXIII, bl. 541; XXV, bl. 52, 155 XXVI, bl. 263, 327, 472.)

»Kootwiik is een dârp
Met zeven huuzen en 'n kârk,
Alle boeren komen 'r uut
Met de bochels op de huud."

Aan 't Uddelermeer. A. AARSEN.

V R A G E N.

Dagteekening. Ik bezit een stuk met de dagteekening, enz.: Medioburgi Zelands. A. Roos. nots: pub. $\frac{10}{17}$—$\frac{65}{1}$. Wat beteekenen de laatste cijfers?

17 October 1714, weet ik, doch dat 65/1? G. P. ROOS.

GESCHIEDENIS.

Noordhollandsche eenvoudigheid. (XXVI, bl. 554; XXVII, bl. 12). De heer J. H. van Lennep legt mij in korte woorden een zeer ernstige vraag voor, die op niets minder neerkomt dan: of ik zou durven twijfelen aan iets, wat de beroemde Jan Adriaensz. Leeghwater verklaarde, gehoord te hebben van »een oud man", die 't op zijne beurt ook van »een oud man" had.

O neen. Ik twijfel niet aan »de mogelijkheid", dat er eens een tijd was »dat er maar één koekebakker te Amsterdam was." Maar wanneer 't geweest is, weet ik niet. Weet de heer van Lennep dat?

»Eerwaerde Vader! spreeck; ick luyster na't verslagh."

Zeker; buiten twijfel! Eén is altijd de eerste en een tijd lang de éénige geweest, — gelijk Adam in 't paradijs, zoo ook de koekebakker onder de »koeketers." Ik zou echter wel durven gelooven, dat er ten dage, toen graaf Floris het bekende, en in den jongsten tijd nog al besproken en meer dan ooit bekeken, privilegie van tolvrijheid verleende, al meer dan één koekebakker te Amsterdam woonde; — en dat alzoo de eerste en éénige, de aarts-koekebakker van Amsterdam, gezocht moet worden — zoo iemand hem zoeken wil! — in den tijd, toen 't opkomend dorp, dat voorbeschikt was, een naam te dragen, die wereldberoemd zou worden, nog niet eens met dien naam gedoopt was.

Zeker; één is altijd de eerste. Er is zelfs eens een dag geweest, waarop de eerste visscher het eerste net uitwierp aan 's Amstels mond. Maar den datum weet ik niet. Kan 't nagevorscht worden?

»Ick bid, verhael me doch"....

Zeker; er is een tijd geweest, dat aan den dijk, die nu de Warmoesstraat heet, het eerste houten huis gebouwd werd. Dit

was de tijd, waarvan men zeggen kan, dat er maar één huis in Amsterdam was. Maar wanneer 't geweest is, weet ik niet. Wel durf ik gelooven, dat het niet lang alleen gestaan heeft.

Er is ook een tijd geweest, dat hier de eerste schipper de eerste kanne biers dronk in de eerste kroeg. En nu heeft het maar aan een toeval gehangen, dat geen verzamelaar van »notabele stucxkens" een oud man ontmoet heeft. die van een ander oud man gehoord had, dat die eerste kroeg juist datzelfde eerste houten huis geweest was, en dat dáár, aan een houten stok, »het koggeschip zonder roer" had uitgehangen. Laat iemand maar eens vertellen, dat hij 't van een oud man gehoord heeft, en laat een ander 't opschrijven, dan wordt het over eenigen tijd geloofd. »De lesers zijn meestendeels met een soet coutgen te paeyen", zegt Scriverius.

Groote merkwaardigheid! Zoo heeft dan die kogge de vermaardheid, welke zij te Amsterdam steeds genoten heeft en nog geniet, — zoodat de stad oudtijds met een kogge zegelde, en thans met een Koggestraat vercierd is, — eigentlijk hieraan te danken, dat zij het uithangteeken geweest is van 't eerste huis te Amsterdam. Kwam er maar eens een oud man, die 't vertelde! Er zou weer een lichtstraal opgaan in den nacht der oudheid; even als 't wel gebeurd is met oude stoelen, waarvan men plotseling vernam (alweer door een oud man, die 't van een ander oud man gehoord had) wie er vóór eeuwen op gezeten heeft.

En, om nu tot onzen koekebakker terug te keeren, er is zeker eens een dag geweest, waarop hier ter plaatse de eerste koek gebakken werd, en hij, die dat deed, was de eerste en op dat oogenblik dan ook de éénige koekebakker te Amsterdam (of in de buurschap, die later Amsterdam zou heeten). Ten zij — wat ook alweer mogelijk is — die eerste koekebakkerij hier opgezet is door twee gebroeders; in welk geval er dan toch inderdaad nooit één koekebakker te Amsterdam was, vermits niets zekerder is, dan dat te midden der »koeketers" de nering zoo bloeide, dat er spoedig regts en links van die gebroeders een konkurrent opkwam, die ook van de gelegenheid profiteeren wilde.

De heer van Lennep gelieve, in ieder geval, zich verzekerd te houden, dat ik volstrekt niet het »soet coutgen" bestrijden wil,

dat in den vroegsten tijd al onze gezamentlijke voorouders koek van één bakker gegeten hebben.

Ik wil evenmin ontkennen, dat oudemannenpraatjes en oudemannenhuizen voor oudheidminnaars eene bijzondere aantrekkelijkheid kunnen hebben.

Maar wel betwijfel ik, of de oude man, die 't verteld had aan den ouden man, van wien Leeghwater zijn »notabel stuck" had, iets weten kon van 't geen hij vertelde; al mogt er zelfs, in den bloeitijd van dien eersten ouden man, hier een Keizerlijk oudheidkundig genootschap bestaan hebben, en hij daar lid van geweest zijn.

En wat ik voornamelijk betwijfel, is, of het nuttig kan geacht worden sprookjes van deze soort op te nemen als bijdragen tot de kennis van vroegere toestanden en oude zeden.

J. TER GOUW.

Kogels in den mond. (XXVI, bl. 115.) Het schijnt, dat in het laatst der 16e en het begin der 17e eeuw de soldaten, wanneer zij schieten moesten, gewoon waren de kogels in den mond te nemen, om ze bij de hand te hebben en niet te veel tijd te behoeven om te laden, wat in dien tijd toch al langzaam genoeg in zijn werk ging. Ik maak dat op uit eene plaats in Hoofts Nederl Historien (uitg. 1677 fol.) bl. 504. Hij verhaalt daar het oproer, dat de soldaten te Utrecht in 1577 maakten. Tambergen, die bij afwezigheid van Bossu het bevel over hen voerde, begaf zich met eenige officieren en soldaten naar de burgemeesters der stad, van hen betaling eischende voor het krijgsvolk. Toen hij van deze niet anders ontving dan schoone beloften, stuift hij »gesteurt ter kaamer uit. D' andre bevelhebbers volghen hem, naa 't uytsmyten van eenighe woorden. Een deel knechten, met roers en brandende lonten, houden stil voor de kaamer, en de Majestraat daar by een. 'T leed luttel aan; de bende van Tamberghen komt, vlieghender vaane, aanrukken; neemt de plaats voor 't stadhuis in, en plant zich aldaar *met de monden vol looden*, de lonten ontsteeken." Hooft heeft dit verhaal overgenomen uit Bor, bij wien wij Ie dl. bl. 796b (uitg. van 1679) lezen: »Korts daer naer is 't gebeurt, dat het vendel van den selven Tambergen gekomen is met haer wapenen en vliegende vendelen, op der Stad-plaetse en

voor den Stadhuise, en namen de plaetse in, blijvende aldaer in de wapenen staen, *met hun monden vol loden* en brandende lonten."

Wanneer na de overgave eener vesting de bezetting met volle krijgsmanseer uittrok, dan deed zij het geheel in die houding waarin zij gewoon was tegen den vijand op te trekken, met brandende lonten en kogels in den mond. Minder eervol was een uittogt waarbij men wel de wapens mededroeg, maar op eene wijze die te kennen gaf, dat men ze niet mogt gebruiken, dat men zich overwonnen erkende, namelijk met doove lonten en zonder lood in den mond.

P. LEENDERTZ WZ.

De Tabuda. De Budanvliet. (XXV, bl. 166). 't Kan misschien zijn nut hebben den heer Roos opmerkzaam te maken op M. Gargons Walchersche Arkadia. Tegenover bl. 297 van het 1e deel wordt een kaartje gevonden met 't onderschrift: »Grensscheidingen van Zeeland. Uyt Ortelius". 't Bevat enkele namen van vroegere bewoners onzes lands en vrij nauwkeurig de namen van eenige rivieren. Of nu van de Tabuda de juiste ligging is aangegeven, kunnen we niet beslissen. Maar dit is waar dat op 't kaartje aangeteekend staat: »*Scaldis Flu: qui et Tabuda*", de zaak in kwestie.

Aan 't Uddelermeer. A. AARSEN.

[Op kaarten, die den toestand van een land moeten voorstellen, zoo als die was eenige eeuwen voor dat de maker der kaart leefde, is niet te vertrouwen. De door den heer A. vermelde kaart bewijst dus wel waar Ortelius de Tabuda meende te moeten zoeken, maar maar niet waar zij inderdaad gezocht moet worden. Laat ik hier het antwoord bijvoegen op de laatste der vragen, die de heer Roos t. a. pl. naar aanleiding van dit onderwerp doet, namelijk of er verschil is tusschen *apud* Budanflit en *super* fluvium Beverna. Het eerste beteekent *bij:* er kan dus eene plaats genoemd worden aan de Budanfliet, maar ook eene daar digt bij gelegen. *Super* daarentegen bepaalt de ligging naauwkeuriger: het duidt eene plaats aan die vlak *aan* het genoemde water ligt. Immers wij hebben hier met eenen middeleeuwschen schrijver te doen, die *super* gebruikt in de beteekenis waarin de Franschen *sur* gebruiken en waarin onze

vroegere schrijvers *op* gebruikten. Zoo zegt b. v. Hendrik Mande (Moll, Joh. Brugman I, 308) so sullen wi op die graft een hoghe muer maken, d. i. naast, aan den kant van de gracht.]

Het testament van czaar Peter. (XXVI, bl. 116, 606). De St. Petersburgsche correspondent van den Standard heeft de echtheid van het zoogenoemde testament van Peter den Grooten, waarover in den laatsten tijd zooveel gesproken is, aan een onderzoek onderworpen. Op dit stuk wordt het eerst gezinspeeld door den heer Lesur, beambte aan het fransche departement van buitenlandsche zaken en schrijver eener Geschiedenis der Kozakken, die in 1814 verscheen. In het lichaam van dit werk zelf wordt van het testament door hem geen gewag gemaakt, maar eene aanteekening spreekt met zekeren zweem van stoutheid »van een geheime memorie, welke — naar men beweert — in de bijzondere archiven van den keizer van Rusland zou aanwezig zijn," waarop dan de tekst van het ondergeschoven stuk volgt. Het wordt het eerst »de uiterste wil van Peter den Grooten" genoemd in de Mémoires van den chevalier d'Eon, een boek, waarvan Gaillardet, een fransch romanschrijver, de auteur is, en dat niet de minste aanspraak heeft op geschiedkundige naauwkeurigheid. Gaillardet wil namelijk weten, dat de chevalier zich zijn verblijf in het keizerlijk paleis zou hebben ten nutte gemaakt om een afschrift van het bedoelde document te vervaardigen, dat hij vervolgens naar Frankrijk meênam en aanbood aan het ministerie van buitenlandsche zaken. Ten einde nu aan het bewuste stuk meer geloofwaardigheid bij te zetten, werd alleen nog maar het gezag van een geschiedschrijver vereischt, en Leonhard Chodzko, een Pool, ondernam aan het testament eene bewaarplaats te geven in zijne Pologne Illustrée, uitgekomen in 1839. Ter bevestiging der echtheid verhaalt deze derhalve alle de omstandigheden, onder welke de uiterste wil vervaardigd zou zijn. Geschiedvorschers verlangden echter iets meer dan de bloote bewering van een betaalden ambtenaar, van een maker van verdichte gedenkschriften, of zelfs van een Poolsch geschiedschrijver, om aan de echtheid te gelooven, en de zaak was van te groot gewicht om niet onderzocht te worden. Dien ten gevolge werden na de verschijning van Chodzko's Pologne,

de russische archiven als onderste boven gehaald en een menigte belangrijke bescheiden ontdekt en openbaar gemaakt, die zeer veel licht werpen op het leven van Peter den Grooten, maar geen regel schrift werd gevonden, waardoor het verzonnen stuk, dat Lesur het eerst wereldkundig deed worden, in het minst werd bevestigd.

Duivenmest. (XXVII, bl. 16). Leeghwater verhaalt in zijn Haarlemmermeerboek »dat voorheen niemand in de Rijp met zeep, maar alleen met duivendrek konde wasschen." In dat geval kan de duivenmest in zijn tijd wel een gezocht artikel geweest zijn. Misschien werd hij in Zeeland ook wel als reinigingsmiddel aangewend en als zoodanig verkocht.

Aan 't Uddelermeer. A. AARSEN.

Rosendaal. (XXVI, blz. 551). Mij is niets van dien schipper (kapitein?) bekend. In het jaar 1646 vertrokken naar Venetië 12, meest noordhollandsche schepen; de Jupiter werd toen gecommandeerd door schipper Claes Carstensz.

In het deensche verhaal van den zeeslag in de haven van Foggia op 12/22 mei 1649 wordt gezegd, dat 17 hollandsche, engelsche en hamburger schepen daaraan deel genomen hebben. Van die schepen worden genoemd, als zich in het bijzonder te hebben onderscheiden, Jacob Gevers op een hamburger schip? en twee hollandsche schepen, ongenoemd.

De naam van Rosendaal komt in het werk van Chr. Bruun over Curt Sivertsen Adelaer (Kiobenhavn, 1871) niet voor; volgens Bruun is er op die overwinning op de Turken een gedicht gemaakt door Vondel. (Zie Poëzy I. bl. 61). Mogelijk komt de naam daarin voor.

Het dapper gedrag van kapitein Harmen Fonne had een jaar later plaats.

LABORANTER.

[In Vondels gedicht wordt noch Rosendaal noch een ander der nederlandsche scheepsbevelhebbers genoemd.]

De lamme koning. (XXVI, bl. 549; XXVII, bl. 56). Op bl. 549 van het XXVIe deel las ik, dat het den heer A. J. C. Kremer onbekend was, waarom koning Lodewijk van Holland den bijnaam had van den lammen koning. Ik ben daarom zoo vrij daaromtrent het volgende mede te deelen, dat ik vernomen heb van wijlen mijnen grootvader, mr. A. baron van Hugenpoth van Aerdt, die onder koning Lodewijk minister van justitie was.

Koning Lodewijk van Holland werd door het volk de lamme koning genoemd, omdat hij aan zijne rechterzijde lam was. Dat ongemak had hij gekregen door bezweet zijnde in eene tent te slapen. Moest hij schrijven, dan deed hij dit of met zijne linkerhand of wel met zijne rechterhand, die dan in een machine geplaatst werd, die hem in staat stelde daarmede de pen te voeren.

A. F. O. VAN SASSE VAN YSSELT.

Twee twistzaken in 1787. (XXVI, bl. 553). K. v. S. vraagt wie de »vechtersbazen" waren, door den generaal Knoop in zijn artikel over den veldtogt der Pruissen in 1787 bedoeld. De in de tweede plaats bedoelde twist is die tusschen den baron Tuyll van Serooskerke, afgevaardigde ter staten generaal wegens de te Amersfoort vergaderde staten van Utrecht, schoonzoon van den griffier van H. H. M., Fagel, en jonkheer Jan Antony d'Averhoult, toenmaals vroedschap van het patriotschgezinde Utrecht en afgevaardigde ter staten generaal wegens de te Utrecht vergaderde zich noemende staten der provincie.

De twist viel voor in en na de vergadering der staten generaal op 16 junij 1787, op den dag nadat d'Averhoult met zijn medeafgevaardigden Taets van Amerongen en Strick van Linschoten op aandrang van Holland, Friesland en Overijssel tot de vergadering was toegelaten, niettegenstaande de heftige tegenkanting van Gelderland, Zeeland en de utrechtsche gedeputeerden, uit Amersfoort gezonden.

Tuyll had in de vergadering den degen willen trekken tegen d'A., en werd met moeite door zijn schoonvader eenigzins tot bedaren gebragt. Wegens dit incident werd de vergadering gesloten. T. zag d'A. weder op het Binnenhof, trok zijn rok uit en wilde met getrokken degen d'A. te lijf. Met moeite werd door

de andere afgevaardigden het gevecht belet, dat den anderen morgen gevolgd werd door het tweegevecht, dat de generaal Knoop bedoelt. Daarna werd de zaak bijgelegd en in de eerstvolgende vergadering namen beide »vechtersbazen" zitting, zonder de rust verder te verstoren.

De heer de Jonge schrijft in zijne Introduction aux mémoires du Baron de Kinckel (Het Nederlandsche Rijksarchief I, bl. 70) over deze zaak:

»Ce (de weigering van den raad van state om de resolutie gen. van 15 junij uit te voeren, waarbij aan de officieren werd gelast den eed aan de provincie, op wier repartitie zij stonden, getrouw te blijven) »fut un coup inattendu pour la Hollande, qui vit »s'échapper une victoire déjà remportée.

»D'abord elle proposa d'ordonner tout simplement l'obéissance »au Conseil d'Etat Mais les débats s'ouvrirent sur ce cas nou- »veau. Les stadhoudériens reprirent courage. On recommença la »lutte. Plusieurs sessions furent saisies par cette qnestion. Les deux »premières séances furent très-orageuses et la salle de l'assemblée »fut le théâtre d'un désordre et d'un tumulte inouïs.

»On allait jusqu'à s'injurier et quelques membres tirèrent l'épée. »Deux députés, MM. de Zuijlen et d'Averhoult se rencontrèrent »le lendemain en duel. Les passions étaient en comble."

De vermelding van den heer van Zuylen is hier blijkbaar eene vergissing, daar Tuyll v. S. wordt bedoeld. De boven bedoelde resolutie gen. van 14 junij was met behulp der uit de stad Utrecht gezondene utrechtsche afgevaardigden doorgedreven en daarbij waren vorige resolutiën van 1 en 10 junij (die het lijnregt tegenovergestelde inhielden en den eed, aan de generaliteit gedaan, van kracht verklaarden) vernietigd.

D'A. week na de omwenteling van september naar Frankrijk uit; men vindt hem in 1792 eene rol aldaar in de Wetgevende Vergadering spelen. Bevriend met La Fayette en dezen in het leger gevolgd zijnde, verliet hij dit eveneens kort na diens vlugt naar de Oostenrijkers. Onderweg door landlieden aangehouden, trachtte hij zich door een pistoolschot van kant te maken. Dit mislukte en hij werd stervend naar Sedan gebragt, waar hij kort daarop aan zijne wonde overleed.

C. W. WELCKER.

Stalen pennen. (Alg. Reg., XXVI, bl. 103). Aan het Journaal van Constantijn Huygens, den zoon, uitg. door 't Hist. Gen. te Utrecht, 1876, bl. 265, 268 en 277, ontleen ik het volgeade:

Vrijdag, 5 Mei 1690... Gaff de Con., als hij teeckende, een pen, gemaeckt van Prins Robberts mettal; en als hem seyde, dat die soort van pennen niet en roeste, seyde hij dan is sij duysent gulden weert.

»6 *Saterd*.... Ick gingh met Sylvius naer stale pennenmaecker toe in Longaker....

»13 *Saterd*.... Smergens had Sylvius en Vossius en Gates, de metale penne-maecker....

»2 Junij, *Vrijd*.... naermiddagh al wat laet gingh naer Kinsinghton en gingh bij joff. Golstein, die een goude pen van Coningin, die verholpen hadde, wederom gaff."

*

VRAGEN.

Touwink. Philips van Marnix, heer van St. Aldegonde wordt ook heer van Souburg (op Walcheren) en van Touwink genoemd. Waar ligt of lag die heerlijkheid Touwink?

Gehucht Blau. Tot welk dorp of gemeente behoort 't gehucht Blau of Blauw in Friesland? In de aardrijkskundige woordenboeken van v. d. Aa en van Witkamp wordt het niet vermeld. Misschien in Hettema, Oud en Nieuw Friesland?

Nicolaus Mulerius. Wie waren d' ouders van Nicolaus Mulerius, die geboren is te Brugge, doctor in de geneeskunde te Harlingen, Amsterdam en Groningen, in 1614 aangesteld tot hoogleeraar in de genees- en wiskunde te Groningen?

Haarlem. JOHAN WINKLER.

Predikant Brunier. Is er omstreeks 't begin dezer eeuw een predikant geweest bij de Hervormde gemeente te Leeuwarden, die Brunier heette? Gedurende welke jaren was hij daar in dienst?

Wanneer en waar geboren? Wanneer en waar gestorven? Kinderen nalatende? Uit welke plaats te Leeuwarden gekomen? Naar welke plaats uit Leeuwarden vertrokken?

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

Charles Alexandre sire et duc de Croij. De Memoires guerriers van dezen, een zeer zeldzaam werk, verschenen in 1642 te Antwerpen bij Hieronijmus Verdussen. (Zie de Wind, Bibl. d. Nederl. Geschiedschrijvers bl. 374 en 579 en Goethals, Histoire des lettres, des sciences et des arts en Belgique III p. 107—130.) Goethals meent uit het privilegie, de kerkelijke goedkeuring (gedagteekend 2 oct. en kal. septemb. 1618) en de opdragt aan Filips III, te mogen opmaken, dat het werk onder diens regering het licht zag. Dit vermoeden is juist. In den catalogus van de la Serna Santander (Brussel 1803) komt onder no. 5002 voor: »Memoires guerriers de ce qui s'est passé aux Paijs-Bas, depuis le commencement de l'an 1600 jusques à la fin de l'an 1606, par Charles Alexandre sire et duc de Croij. Anvers, Keerberge 1619 in 4o. (Hierbij deze noot: Très rare. Ouvrage qui vient de main de Maître; ce sont là de ces historiens, qu'on ne sauroit négliger. Lenglet du Fresnoij, Meth. pour étud. l'hist. tome 13 pag. 295, edit in 12o).

C. P. L.

Brouërius van Nidek, Analecta medii aevi. Brouërius van Nidek gaf in 1725, onder den titel Analecta medii aevi, in het licht eenige oude en nooit voorheen gedrukte nederlandsche geschiedboeken. Dit laatste moge waar zijn wat de kronijk van Sicke Beninga aangaat, het is eene bepaalde onwaarheid ten opzichte van de drie kleinere kronijkjes welke men vindt van bl. 435—491. Deze waren reeds vroeger in druk uitgegeven, doch zonder de namen der schrijvers. In den Catalogus der stedelijke bibliotheek van Leeuwarden wordt op bl. 279, onder no. 53, vermeld: Een

corte Chronycke wt vele Chronijcken tesamen met grooter neersticheijt ende arbeijt ghebracht. Tractcrende den oorspronck ende crijch der Vriesen tot desen dach toe van Westvrieslant, Groningerlant, ende Oestvrieslant, ende wat daer omlandes gheschiet is, seer ghenoechlijck om lesen. Nae de copie geprent te Campen in de Broederstraet bij Steven Joessen 1568, kl. 8o.

Dit werkje bevat niets meer dan de drie door van Nidek als ongedrukt beschouwde kronijkjes. Eene latere uitgave, in mijn bezit, verscheen in 1609, 't Amsterdam, bij Hendrik Barentssz, in de Waermoesstraet in 't gulde Schrijf-boeck, kl. 8o.

C. P. L.

'N voorlooper van 't Oera Linda boek. Met dezen naam mach wel 'n zeer zonderling geschrift bestempeld worden, dat in menich opzicht sterk aan 't beruchte Oera Linda boek herinnert. Of liever, andersom — 't Oera Linda boek herinnert aan 't bedoelde werk, want dit laatste, in 1806 in 't licht verschenen, is om ende bij 'n halve eeu ouder als 't Oera Linda boek. De volle titel van dezen voorlooper is: »République des Champs Elysées ou Monde »ancien. — Ouvrage dans lequel on démontre principalement: que »les Champs Elysées et l' Enfer des Anciens sont le nom d'une »ancienne République d'hommes justes et religieux, située a l'extré»mité septentrionale de la Gaule, et surtout dans les îles du Bas»Rhin; que cet enfer a été le premier sanctuaire de l'initiation »aux mystères, et qu' Ulysse y a été initié; que la déesse Circé »est l'emblême de l'Eglise élysienne; que l'Elysée est le berceau »des Arts, des Sciences et de la Mythologie; que les Elysiens, »nommés aussi, sous d' autres rapports, Atlantes, Hyperboréens, »Cimmériens, etc., ont civilisé les anciens peuples, y compris les »Egyptiens et les Grecs; que les Dieux de la Fable ne sont que »les emblêmes des institutions sociales de l'Elysée; que la Voûte »céleste est le tableau de ses institutions et de la philosophie des »Législateurs atlantes; que l'Aigle céleste est l'emblême des Fon»dateurs de la Nation gauloise; que les poètes Homère et Hésiode »sont originaires de la Belgique, etc."

De titel is wis ouderwetsch-omslachtig genoech, maar — men leert er dan ook den inhoud van 't boek eenichszins uit kennen.

Eenichszins ook maar, want nog oneindich veel meer hoochst zonderlinge stellingen, als d'r in den titel opgenoemd zijn, worden er in dit boek verkondigd.

De schrijver van dit dwaze werk is Karel Joseph de Grave, oud raadsheer aan 't hof van Flaanderen, en 't is uitgegeven te Gent bij P. F. de Goesin-Verhaeghe, in 1806, na den dood van den schrijver, door G. B. Liégeard, die erfgenaam van den schrijver was. Hij deed 't, zoo als-i in z'n Avis de l'Editeur, pag. 8 zeit: om de »manes" van den schrijver te vreden te stellen.

Iedereen die dit boek leest, moet, dunkt me, terstond d' overgroote overeenkomst daarvan met 't Oera Linda boek bespeuren. Het komt me dan ook hoochst waarschijnlik voor, dat de schrijver van 't Oera Linda boek deze République heeft gekend, en dat-i daar door op 't denkbeeld gekomen is, z'n boek samen te stellen. Want werkelik, beide geschriften stemmen in zeer veel opzichten zoo volkomen met elkander overeen, dat ik 't eene niet anders beschouen kan dan als 'n navolging van 't andere. Slechts heeft de schrijver van 't Oera Linda boek op Friesland en op de Friesen toegepast, wat door de Grave van Flaanderen, Zeeland en Holland, en van d' oude bevolking dier landen vermeld word.

Wien 't raadsel van 't Oera Linda boek nog niet opgelost is, of wie nog in die zaak belang stelt, en ze nog nader uitpluizen wil, leze de Grave's République. Men schroome die lezing niet! Want als men eerst over d' ergernis om de domheit van den schrijver heen is, levert 't boek, naar mijn smaak althans, 'n onderhoudende lectuur op.

Haarlem. JOHAN WINKLER.

Een fransch historieschrijver. (XXVII, bl. 63.) Volgens de Wind, Biblioth. der nederl. geschiedschrijvers bedoelt van Reyd t. a. pl. Jean Stratius, boekverkooper te Lyon, die een werk schreef, Histoire de la guerre civile du Pays de Flandre. Lyon 1583, 844 blz. in kl. 8o, geheel in spaanschgezinden geest. — Zie ald. bl. 552 en 563.

P. LEENDERTZ WZ.

VRAGEN.

Handschrift eener nederlandsche vertaling van den Dialogus Miraculorum van Caesarius van Heisterbach. In April 1866 werd door den heer F. Muller de bibliotheek van prof. van Swinden verkocht. Daarin bevond zich o. a. een handschrift, bevattende de vertaling van het 9e tot het 14e hoofdstuk van Caesarius van Heisterbach's Dialogus Miraculorum. Dit fragment, afkomstig uit een klooster te Enkhuizen, werd gekocht door den heer Muller.

Waar bevindt dit hs. zich nu? De heer Muller, dien ik er naar vroeg, kon 't me niet zeggen — mijn nasnuffelen in openbare en particuliere bibliotheken bracht me ook niet op het spoor. Voor eene studie over de Maria-legenden in onze literatuur zou ik gaarne met deze vertaling kennis maken. Daarom vraag ik: Kan ook iemand me mededeelen, waar bedoelde fragmenten gebleven zijn of — wat me ook zeer welkom zou zijn — wie andere fragmenten kan aanwijzen?

Wageningen. C. HONIGH.

Coloma. (Vgl. XXIII, bl. 604). In de catalogus van de la Serna Santander, Brussel 1803, komt onder n° 4992 voor: De las guerras de los Estados baxos desde el año de 1588 hasta el de 1599, historia del Maestro de Campo D. Carlos Coloma in 4to, met de volgende noot: MS. sur papier. C'est l'original même présenté par l'auteur au Censeur, dont l'approbation autographe datée du 20 Juillet 1623 se trouve à la fin. On y trouve quelques passages rayés par le Censeur, qui effectivement manquent, ou sont adoucis dans l'imprimé; en voici un au commencement du Xme livre: y sobre todo la natural irresolucion y tibieza del Conde Varas. Passage qu'on a omis dans l'imprimé.

Voor welke uitgave kan deze approbatie gediend hebben? In de antwerpsche uitgaven van 1625 en 1635 wordt er geene gevonden, ten minsten niet in mijne exemplaren. Wel eene in de uitgave van 1627 te Barcelona, doch deze is gedagteekend 6 februarij 1627. Zou 1623 ook eene drukfout kunnen zijn, en men moeten lezen 1622? C. P. L.

Jonas Kamours. Bij het doorlezen van de »Naamlijst der tooneelspelen" (van dr. Leempoel), Rotterdam, 1772 vond ik op blz. 198, onder no. 763 het volgende stuk vermeld:

De triumphe Jesu Christi in 12 lustige en zeer schoone refereynen begrepen, door mr. Jonas Kamours. Ghend, C. de Rekenare, 1581, in 8o.

Te vergeefs heb ik getracht dat stuk ergens te ontdekken, zelfs heb ik in geen der bestaande woordenboeken en andere bronnen der letterkundige geschiedenis den naam van Jonas Kamours aangetroffen.

Kan hier een drukfout in het spel wezen? Aangenaam zou eenige inlichting wezen aan Il.

Lied. Amersfoort heb ik eens bekeken. In het Evangelische Visnet, uitgegeven te Antwerpen, z. j., een boekje met godsdienstige gezangen, dat op enkele r. k. zangkooren nog wel gevonden wordt, staat op bladz. 125, boven een Liedeken ter eeren der lofwaardige Mirakelen tot Amsterdam, en op bladz. 277, op den Feestdag van de H. Bisschop Willebrordus, als zangwijze aangegeven: »stem: Amersfoort heb ik eens bekeken." Kan iemand de *woorden* van dit liedje over Amersfoort mededeelen of aanwijzen waar ze te vinden zijn?

A. A. J. VAN ROSSUM.

Portulan Hollandais de Evert Gilberts Soon 1599. Is iemand onzer lezers met dit reisboek bekend, en zoo ja, zou men er inzage van kunnen bekomen?

Het wordt aangehaald in het nu reeds opgehouden hebbende tijdschrift L'Exploration Géographique et Commercial 1876, n°. 73, p. 669.

LABORANTER.

Courant volumen. De president Nicolaes Couckebacker te Firando schreef aan den koopman Willem Verstegen te Nangasacki den 3 julij 1637: dat aldaar op den 24 junij na eene voorspoedige reis van Batavia ter reede waren gekomen de schepen Akersloot en

Nieuw-Amsterdam [1]), waarmede hij onder anderen had bekomen *twee Courant volumen van den Nederlandschen Stand*, die hij nu aan Verstegen zond met een vertrouwd vriend, »om den Patroon [2]) »ende UE. daervan te deelachtigen, (en) wederom in seguiriteyt »hiernaer herwaerts sullen verwachten."

Bij zijn brief van 14 julij 1637 schrijft hem Verstegen: »De »2 boucx folium couranten syn ons aengenaem t'ontfangen ge- »weest, waervoor den Patroon (als een sonderlingh liefhebber) ende »ick van gelycken UE. seer hoochelyck doen bedancken, die ook »in segouriteyt UE. costy weder toecomen laten; veele noves »hebben daeruyt verstaen. Godt wil 't lieve Vaderlant ende alle »bontgenoten onder Syne heylige Sauveguarde voor onheyl »hoeden."

Hij schrijft verder over de verovering van Schenckenschans, het verslaan van het leger van den keizer, in Duitschland door de zweedsche kavallerie enz. Over de heerschende pest in Nederland berigt hij, dat hij wel 13 à 14 van zijn naaste bloedverwanten heeft verloren; waaronder zijn moeder, 3 zusters, 2 zwagers, 3 hunner kinderen, »moey, cosyns ende nichten".

In een P.S. onder zijn brief voegt hij daarbij: »De couranten »vooraff gemelt, alsoo desen over lant gaet ende voor regen ge- »vreest wordt, hebbe tot nader gelegentheyt erhouden."

Wordt gevraagd: heeft men hier aan gedrukte kranten te denken en welke? LABORANTER.

KUNSTGESCHIEDENIS.

Portret van de Naerebouts. (XXVII, bl. 29). Een portret van genoemden Frans vindt men in Nierstrasz's Frans Naerebout, Leeuwarden, 2e druk, 1827. J. D. WAGNER.

[1]) Deze schepen waren den 3 september 1636 uit Texel gezeild en na een bijzonder spoedige reis twee dagen na den anderen te Batavia aangekomen, van waar ze den 6 mei 1637 naar Firando waren vertrokken.

[2]) Melchior van Santvoort?

VRAGEN.

Ludolf Bakhuizen. Waar is de beroemde schilder Ludolf Bakhuizen geboren? Is Houbrakens opgave, dat-i den 18en december 1631 te Emden ter wereld kwam, waar? Is z'n geslacht afkomstig van 't dorp Bakhuizen in Gaasterland (Friesland)?

Haarlem. JOHAN WINKLER.

TAALKUNDE.

Spadille, enz. (XXV, bl. 126, 254, 314, 617). Ongeveer vijf-en-twintig jaar geleden, liet 'n zeeman mij 'n stel speelkaarten zien, door hem uit Brasilie mede gebracht. Ook die kaarten vertoonden andere figuren als onze gewone speelkaarten, namelik zweerden, knodsen, munten of penningen, en figuren die de gedaante hadden van 'n ouderwetsch zoutvaatje op 'n voet, of van 'n platten beker met lagen voetsteel, in plaats van schoppen, klavers, harten en ruiten. Die figuren kwamen, even als op onze speelkaarten, voor in de getallen van een tot tien. D'r waren ook poppen bij dit spel; maar of dit ook koningen, vrouen en boeren verbeeldden, herinner ik me niet meer. Zeer waarschijnlik waren dit wel soortgelijke kaarten, als de spaansche die op bl. 617 vermeld worden. Mijn zeeman vertelde me dat deze kaarten te Rio de Janeiro, Monte Video en Buenos Ayres algemeen in gebruik waren, en dat-i onze gewone speelkaarten daar niet gezien had.

Ook in Duitschland vertoonden de speelkaarten oudtijds andere figuren als onze gewone. Daar waren o. a. eikels bij. — En welke meer? — Ik heb reden te vooronderstellen dat deze kaarten in sommige streken van Duitschland nog heden in gebruik zijn; is dat zoo?

Dat onze gewone speelkaarten oorspronkelik niet inheemsch zijn in Duitschland, en eerst in betrekkelik laten tijd daar ingevoerd, zoodat ze dáar nog geenszins *volksthümlich* zijn, blijkt ook uit d' omstandichheit dat de figuren of kleuren der kaarten daar steeds met de fransche namen genoemd worden. JOHN CHURL.

Zweder, Zweer, Assuérus. (XXVI, bl. 618). *Zweder* of *Sweder*, ook wel *Zweerder* of *Sweerder*, zijn verlengvormen van *Zweer* of *Sweer*, en worden dus promiscue gebruikt van denzelfden persoon. Zoo komt b. v. in het Geldersch Leenregister voor: *Sweer* van Brakell († 1562), in 1524 hulder zijner moeder Aleid van den Steenhuys, weduwe van Jasper v. Br., wegens een perceel gronds te Zoelen, waarmede in 1602 zijn onmondige kleinzoon *Sweder*, naar hem vernoemd, beleend wordt. Eerstgenoemde *Sweer* v. Br. staat als jhr. *Sweerder* v. Br. in 1555 en 1560 als burgemeester, in 1556 als schepen van Tiel vermeld op de lijsten achter de Beschr. v. Tiel, van mr. E. D. Rink. Bestaat er derhalve tusschen deze naamvormen slechts een relatief verschil; in 't gebruik zijn ze in zóóver essentieel onderscheiden, als *Zweder* of *Sweder* meer een officieele doopnaam is, als zoodanig in documenten en actenboeken voorkomende, waarvoor bij uitzondering en afwisseling nu en dan *Zweer* of *Sweer* in de plaats treedt. Daarentegen is *Zweer* of *Sweer* vaak een gemeenzame voornaam, die alleen in de samenleving wordt gebezigd, als verkorting van een officieelen doopnaam *Azuérus*, *Asuérus* of *Assuérus*, dat in de actenboeken dikwerf met *Ahazuérus* of *Ahasuérus*, maar nooit, naar ik meen, met *Ahasverus* afgewisseld wordt. Een eenvoudig afstammeling alhier te Eck en Wiel van een der oudste Geldersche riddergeslachten (dat der Wtenweerde's), een van wiens voorvaderen in 1600 geboekt staat als *Assuérus*, heet in de actenboeken *Ahazuérus*, en aldus heeten ook zijne ondere bloedverwanten; doch zijne broeders- en zusters-kinderen staan gedeeltelijk als *Ahazuérus*, gedeeltelijk als *Asuérus* te boek. In den dagelijkschen omgang heeten deze allen *Zweer*, en de jonge kinderen onder hen *Zweertje*. Ook den vrouwennaam *Ahasuéra* zag ik in de actenboeken mijner gemeente vermeld, waarvoor in den omgang ook wel het verkorte *Zwera* zal hebben gegolden. Ligt derhalve aan al de genoemde naamvormen ten grondslag *Ahazuérus*, saamgetrokken *Assuérus*, deze doopnaam nu zal wel met den Nav. loc. cit. in rekening gebrachten oud-germaanschen (?) naam Swithart, d. i. »Sweet-heart" niets hebben uit te staan. Reeds op den klank af, zonder nog de voorliefde onzer vaderen voor bijbelnamen in aanmerking te nemen, denkt men van meet af aan niets anders dan aan »Ahasueros" of »Ahasveros" (vgl. Bijb·

Woordenboek v. h. christ. gezin, in voce), in de Vulgata »Assuérus" genoemd. Houdt men daarbij in 't oog, dat Ester (Hebr. Estér = ἀστήρ, stella) of Hester [1]) een bekende vrouwen-doopnaam is, dan denkt men wederom bepaaldelijk aan den Ahasveros uit het boek Esther. Deze naam nu, in dat boek toegekend aan Xerxes I, koning van Perzie, die bij de Thermopylen door Leonidas, bij Salamis door Themistocles werd verslagen, is in zijn Hebreeuwschen vorm »Achaschveròsch" (Esth. 1: 1 enz.) of »Achscherosch (ésch)" (Esth. 10: 1, volgens de Kétîb) bloot eene verzachting van den harden vorm »Xerxes" (Ξερξής), of liever van het oud-Perzische »Khschyârschâ" (volg. Gesenius, Lex. Hebr), »Khscherschè" of »Khschwersche" (volg. het Bijbelsch Woordenb.). Beduidt dit laatste volgens Pott (aangeh. in 't Bijb. Wdk.) »koning der koningen" (een nog tegenwoordig gebruikelijke titel van den Perzischen souverein); het eerste is volgens Gesenius z. v. a. »sîrsâh", d. i. »leeuw-koning", wat bij den figuurlijken zin, die in de oostersche talen aan »leeuw" wordt toegekend (vgl. 2 Sam. 1: 23, 17: 10), ongeveer op hetzelfde nederkomt. Zie G. Rosen, Narrat. Pers. (Berlijn, Veit, 1843), p. 144, 41; Fr. Spiegel, Chrestom. Pers. (Leipzig, Engelmann, 1846), p. 258, 53. *Assuérus* met zijne varianten *Zweer*, *Zweder* en *Zweerder* beduidt dus oorspronkelijk »sterkste, voortreffelijkste" of »edelste koning". Van *Zweer* is de familienaam »Zweers" (d. i. »Zweer-zoon") afgeleid; zie Haarl. en Tielsche couranten van 12 jan. 1877, om van den adellijken geslachtsnamen »de Sweerse" en »*Sweers* de Landas" te zwijgen. De familienaam »Sweerts" luidde eertijds »Suerius" [2]). In plaats van »Assuérus"

---

[1]) Wijl in het origineel van den naam *Ester*, noch in 't Hebreeuwsch noch in 't Perzisch, eene geaspireerde letter voorkomt, en de *E* niets meer is dan een euphonische klank tot vergemakkelijking der uitspraak, welke in 't Hebreeuwsch (als a) aanwezig is, maar in 't Perzisch gemist wordt: zoo kan men vragen of de *H* in *Hester* ontstaan zij òf andermaal welluidendheidshalve, òf uit den voormaligen Joodschen naam „*H*adassa" (Esth. 2: 7), waarvan echter de Vulgata *E*dissa gemaakt heeft! Doch zou men die *H* in *Hester* niet veeleer moeten verklaren uit eene verplaatsing der aspiratie, welke voorhanden is in Est*h*er, als letterlijke overbrenging van *'Εσθήρ*, zooals de Septuaginta spelt? Immers, behalve den eenvoudigsten vorm *Ester*, schrijft men òf *Esther* òf *Hester*, maar nooit *Hesther*.

[2]) Vgl. mr. J. van Doorninck, Geslachtk. Aanteek., Dev. 1871, bl. 509.

zegt men ook *Assueer*, b. v. »Wolf Assueer Bentinck", Nav. XXVI, 575 vermeld. Evenals *Ahazuérus* en *Zweer*, is *Hestéra* ten mijnent in zwang.

J. ANSPACH.

Zweder, Zweer, Assuerus. Dat Zweer tegenwoordig voorkomt als verkorting van Assuerus of Ahasuerus, bewijst de heer Anspach door een voorbeeld. Er zouden er nog wel meer te geven zijn. Dit is evenwel de vraag niet. De vraag is deze, of de in vroegeren tijd niet zelden voorkomende naam Zweder, waarvoor wij ook wel Zweer vinden, uit Ahasuerus ontstaan is. De heer Anspach meent dit: het is evenwel zoo niet.

Vooreerst, de heer A. noemt Zweder verlengvorm van Zweer. Doch zulke verlengvormen bestaan er niet. Wel heeft men in de laatste twee eeuwen sommige namen aan het einde op eene domme en smakelooze wijze verlengd en vervormd. Maar eenige eeuwen vroeger, toen er in de namen geene andere veranderingen plaats hadden dan onwillekeurige en dus met den aard der taal overeenkomstige, was zulk eene verandering niet mogelijk. En de naam Zweder is reeds vrij oud.

Ten anderen, Ahasuerus is een bijbelsche naam. Bijbelsche namen nu zijn eerst betrekkelijk laat in gebruik gekomen. Ik geloof niet dat men ze voor de 16e eeuw, in ons land althans, zal aantreffen. Misschien zal iemand mij, als bewijzen van het tegendeel, Jacob van Maerlant, Jan van Renesse, Pieter de Coninck en een aantal andere noemen. Doch Jan, Jacob, Pieter en andere dergelijke namen zijn niet aan den Bijbel ontleend, het zijn namen van heiligen, en deze komen reeds verscheidene eeuwen vroeger voor. Maar namen uit den Bijbel, die niet te gelijk heiligennamen zijn, zal men, ik herhaal het, niet of althans niet veel vroeger dan de 16e eeuw aantreffen. Eenen heilige die Assuerus heet ken ik niet.

Het oudste voorbeeld van dezen naam door den heer Anspach aangeteekend is uit het laatste jaar der 16e eeuw. De oudste van dien naam die mij voorkwam is Ahasverus Allinga in 1564 (Vrije Fries dl. XI. bl. 247). Zweder daarentegen vinden wij veel vroeger. Zweder van Culemborg werd in 1414 bisschop van Utrecht, en, om

een paar voorbeelden van nog wat ouderen tijd te noemen, in 1363 vinden wij eenen Zwederus Uterlo, proost van St. Maarten te Utrecht (v. Heussen en v. Rijn, Beschrijving van 't Utrechtsche bisdom dl. I bl. 88), in 1389 Sweer van Heenvliet (Bat. Illustr. p. 982), in 1346 Sweer van Vianen (ald. p. 1142) en Voet, Beschr. v. Culemborg (bl. 12) vermeldt reeds in de 12e eeuw eenen Zweer van Zuilen.

Eindelijk, hoe is de naam Ahasuerus in gebruik gekomen? Wanneer men zijn kind naar den eenen of anderen persoon uit de oude geschiedenis noemt, zal het wel altijd een zoodanige zijn, die vroom of bekwaam of dapper was, die in een of ander opzigt heeft uitgemunt. Maar de Ahasuerus in het boek Esther maakt eene ellendige figuur, er is niets aan hem, wat ons eenigen eerbied, eenige achting, eenige liefde voor hem kan doen hebben. Dat er vaders geweest zijn, die hunnen zoon met zijnen naam hebben opgeschikt, moet dus eene andere reden gehad hebben. Het zal wel deze zijn. Al in de 16e eeuw misschien, zeker in de 17e en nog meer in de 18e eeuw waren er, die den neus optrokken voor onze goede oude duitsche namen; hunne kinderen moesten vreemde namen hebben; was men hier op latijnsche en grieksche, daar op fransche, daar op bijbelsche namen belust, het gevolg was overal hetzelfde: voor die vreemde namen moesten de inlandsche wijken, en men verving deze door die vreemde, die er in klank het meest mee overeenkwamen. Heette grootvader Tiete, Sipke of Poppe, kleinzoon moest Titus, Sixtus of Pompejus heeten. Joos werd Josua of Josias en Simen Simon. Ja zoo verre ging die zotheid, dat men zijne kinderen, liever dan ze, naar fatsoenlijke leden der familie, Tjerk of Tjibbe of Timen te heeten, naar de tyrannen Tarquinius en Tiberius en naar den menschenhater Timon noemde. Zelfs de naam Lazarus had zulk een bekoorlijken vreemden klank dat men er de booze zweren van den peetvader om vergat. Zoo hebben ook zonder twijfel al de Ahasuerussen, die in ons land de eerste van dien naam in hunne familie geweest zijn, eenen grootvader of oom of anderen bloedverwant gehad, die Sweer heette, maar wiens naam te hollandsch, dus niet deftig genoeg klonk, en daarom voor een fraaieren op *us*, al was het dan ook dien van den lamlendigen koning uit het boek Esther, moest ingeruild worden.

Sweer of Swier, welke laatste vorm in Friesland ook wel voorkomt, is zamentrekking van Sweder, en dit laatste is niet, als de heer A. meent, Sweet-heart, want vooreerst bevat de naam eene d, geene t, ten anderen is *hard*, al wordt het ook soms met t geschreven, in persoonsnamen niet ons subst. *hart*, maar ons adject. *hard*, en ten derden heeft Sweder geen *d* of *t* aan het einde en moet daarom het laatste deel van dezen naam iets anders dan *hard* zijn. De naam Swidhard heeft wel bestaan, doch deze heeft niet Sweder maar Swittert opgeleverd. Een persoon met dezen naam, Swittert Jansz., was in 1425 schepen van Amsterdam (Wagenaar, Amsterd. XII, bl. 220). Sweder moet ontstaan zijn uit Swidheer. Het eerste gedeelte van den naam is waarschijnlijk *swind*, d. i. groot, sterk. Het woord zelf leeft in onze taal niet meer; *gezwind* echter is nog in gebruik. De *n* viel hier somtijds weg: bij onze middeleeuwsche schrijvers vinden wij *swide* en bij die van de 16e en 17e eeuw beide *swindig* en *swijdig*. Ja nog veel vroeger had dat plaats: reeds Graff geeft *Swindperaht* en *Swidperath* (III, 210). *Swidheer* zal dus even zoo uit *Swindheer* ontstaan zijn en dan is het een naam van dezelfde soort als *Liubheri*, *Baldheri* en *Staracheri* (Graff IV, 986).

P. LEENDERTZ WZ.

Faaljevouwers (XXVI, bl. 592) is in Zeeuwsch Vlaanderen, hoewel de falie buiten gebruik is, een naam gelijkbeteekenend met huichelaars. Falievouwsters, zeide mijne moeder, die ik nog de falie heb weten dragen, zijn huichelaars. Later ben ik tot de meening gekomen, dat het een bijzondere soort van huichelaars is. Phariseeuwen, die kleinigheden (de vele vouwtjes waarin de falie, bij het opbergen, gelegd werd) met de meeste zorg behandelen (kemels doorzwelgen en muggen uitzijgen) maar in het groote alles behalve naauwgezet zijn.

G. P. ROOS.

Buitenpost, Uitpostema. (XXVII, bl. 38). De benaming *Uetpoestma* komt o. a. voor in een charter van 1 maart 1453 (Chart-bk. van Friesland, deel I, bladz. 544), inhoudende eene belangrijke bedijking in de tegenwoordige gemeente Kollumerland c. a., waarvan

de rigting was van omstreeks het Huis ter Luine, oostwaarts ten zuiden van het later ingedijkte Nieuw-Kruisland (a°. 1529) naar Munnikezijl. Het was het bijvooegelijk naamwoord van *Uetpoest*, mede in dit charter en in eene oorkonde van 1476 voorkomende. In een charter van 1490 vind ik reeds den naam van dit dorp als »*buten Post*" geschreven.

In Ledeburs Fünf Munst. Gaue, etc. bl. 103 leest men mede: *Uppost*.

Misschien is de afleiding van dezen naam in verband te brengen met den overouden dijk, die langs dit dorp schijnt te hebben gelegen en waarvan de vruchtbare kleilanden, ten zuidoosten van dit dorp, sedert eeuwen den naam van het *Uitland* dragen.

Kollum. A. J. ANDREAE.

Moordbranden. Nav. XXVI, 229 lezen wij, dat sedert den jare 1633 in de tegen heidens uitgevaardigde Geldersche plakkaten steeds sprake is van brandstichting; »moorden, brandstichten" wordt daar altoos in één adem genoemd, doch nimmer wordt er van »moordbranden" gewag gemaakt. Dit is opmerkelijk, en pleit zeer ten gunste der verklaring, welke mr. J. Nanninga Uitterdijk in de Bijdragen tot de geschied. v. Overijssel III, 218, van dit woord geeft, als zijnde een verdervend brandstichten, *niet met het doel om te rooven of te stelen*, maar enkel om nadeel aan te brengen". Den heidens was het echter waarlijk wel om rooven en stelen te doen, getuige hunne brandbrieven (zie Nav. l. cit.). Daarom wordt hun, ofschoon zij voor geen enkel misdrijf terugdeinsden, wel »moorden, brandstichten", maar geen »moordbranden" te last gelegd. Noemt de archivaris van Kampen als bron zijner verklaring de omschrijving, welke Joost de Damhouder uit Brugge van deze misdaad levert; de beteekenis van het woord blijkt ook genoegzaam uit het citaat, voorkomende dl. II, bl. 166 der Stukken voor de Vaderl. Historie (1792) van mr. G. van Hasselt, die (t. a. p.) wel waarschuwt, dat men »moordbrand" niet in »moord, brand" mag splitsen, door er het komma van Schrassert tusschen te voegen, maar overigens verwijst naar 't geen hij op Kiliaan heeft gezegd. Dat citaat, ontleend aan De zieke Venus, een liedeken uit een ouden geschreven kwartijn, aanwezig in de

koninkl. boekerij te 's Gravenhage, laat de godin der liefde op haar krankbed aan haren biechtvader bekennen, dat zij o. a niet slechts «ghemoert", maar ook »ghemoertbrant" heeft. Op 's priesters vraag: »wien heb di gemoertbrant", geeft zij dit antwoord:

»Als een mensche heeft ghesworen
Dat hi mi nemmer en wil becoren,
oft dat een niet en wil gelouen,
dat die minne doet pine dogen:
so come ic stille mit minen vure,
ende ontsteke al sun nature,
dat hi al bernt in der minnen,
soe moet hi thant an mi zinnen,
hulpe ende ongelouich lyen
ende ongestedicheit vertyen;
so doervlieghe ic dan sun herte
ende doe hem liden sure smerten,
zwarer dan hi soude liden,
had hi ghelouich sun in tiden,
soe moet hi suchten ende carmen."

Uit dit antwoord laat zich, dunkt ons, deze definitie afleiden, dat »moordbranden" is »tot moordens (doodens) toe branden", d. w. z. in vlam zetten, louter uit lust [1]) om iemand doodelijke smart of onheil te berokkenen, en zoo goed als een moord aan te doen. Dit komt goed overeen met hetgeen men in eene oorkonde van graaf Reinald van Gelre van 8 dec. 1327 (zie Nijhoff, Verzameling van Oorkonden, I, bl. 216) leest: »vut ghenomen moert van luden, daer zi doet bliven, *ende* moertbrant, des nyemant en lyede" (waaraan niemand zich schuldig bekent). Bij »moordbrand" verloor dus het menschelijk voorwerp der handeling niet *per se* het leven, daar was het bij dit misdrijf niet om te doen. Desniettemin werd het even als moord beschouwd en gestraft. Want genoemde oorkonde gaat aldus voort: »dese *twe punten* van

[1]) Vgl. Overijss. Bijdragen, III, 225: »dat hij Sijmon met sijnen broeder Aert Roelen ende hun medegesellen het voirgeschreven huys van Peterken in brandt gesteken hebben, ende dat wt oirsake dat Peterken die weert (kastelein) hun voirmaels te vele gerekent ende affgenomen hebben soude" Meesttijds was van het „moordbranden" wraakzucht de drijfveer.

moerde zolen staen ter waerheyt (tot kennisneming der waarheid) by onsen richter", enz. Ook in eene oorkonde van 28 junij 1450 (ibid. IV, n°. 267) leest men van »moerde, *moertbrant*, straten ende stroem *scynnynghe*", enz., waar het woord in kwestie als »verraderlijke brandstichting" wordt aangeduid door Nijhoff, die (Oorkonden I, bl. 216) een uittreksel citeert uit een brief, door het hof van Gelderland 1 jan. 1550 aan de koningin regentes Maria geschreven, waarin sprake is van »veele ,*mortbranderien*, soewel van *steden* als *dorpen* hieromtrent in den landen van Overijssel' enz., aangericht door een eedgenootschap van verscheidene *bezoldigde* lieden. — Het citaat uit De zieke Venus leert ons tevens, dat »moordbranden" ook in *overdrachtelijken* zin gebezigd werd, want Venus *is* inderdaad soms eene »moordbrandster", vgl. ons »*doodelijk* verliefd".

J. ANSPACH.

VRAGEN.

Tegen heug en meug zeit men in Friesland, en, naar ik meen, ook elders in Noord-Nederland, voor: tegen wil en dank, met tegenzin. In West-Flaanderen zeit men, in dezen zelfden zin: heuge tegen meuge. Wat is beter gezeid, van deze twee spreekwijzen?

Meug komt van meugen, mogen, een werkwoord dat in Friesland (in den form *meie*) nog heden de beteekenis van lusten heeft; b. v. *ik mei nin strou*, ik lust geen pankoeken; — *mei er al iten?* heeft-i al trek aan eten? — Maar wat is heug?

Haarlem. JOHAN WINKLER.

De mansnaam Robyn. In Friesland, vooral ten platten lande, is, hoewel zeldzaam, de mansnaam Robyn in gebruik. In de vorige eeu bloeide 'r in Friesland ook 'n geslacht dat den patronymgeslachtsnaam Robinsma, van den mansnaam Robin afgeleid, voerde. Wat is dat Robin, Robîn of Robyn (Robijn spelt men tegenwoordig) voor 'n naam? Wat is d' oorspronkelike, volle form er van?

Haarlem. JOHAN WINKLER.

Melverda. Is de geslachtsnaam de Melverda van frieschen oorsprong?

Afkapping van woorden. Men ziet sedert eenigen tijd in het schrijven van sommige woorden, in plaats van de vokaalletter het afkappingsteeken ' verschijnen. Men schrijft *d'* in plaats van *de*, *'k* voor *ik*, *'n* voor *een*, zelfs *z'n* voor *zijn*. Het gelijkt wel wat joodsch, de vokalen niet bij de consonanten te plaatsen. Is het niet ongepast, strijdig met den taalregel: schrijf niet zoo als gij spreekt? Ontsiert het zelfs niet den schrijfstijl? Ik zou wel wenschen, dat men het algemeen tegenging en afkeurde.

E. A. P.

Ontcommeren. In een verzoekschrift van 1621, lees ik; dat de verzoekers de zaak hebben uitgesteld om zich zelven van moeijelijke en importune sollicitatien te *ontcommeren* en de suppl. te ontslaan van kosten. Komt dat *ontcommeren* (in den zin van ontheffen van bekommering of kommer) nog elders voor?

G. P. ROOS.

[Voorbeelden vindt de heer Roos in de Bijdrage van Oudemans o. h. w. Doch die zijn alle uit middeleeuwsche schrijvers en misschien wenscht hij te weten, of ook nog in de 17e eeuw het woord, elders dan in Zeeuwsch Vlaanderen, in gebruik was. Ten bewijze dan, dat men het toen ook nog in Holland kende en bezigde een paar voorbeelden.

Hooft, Ned. Hist. (uitg. 1677) bl. 985. Ook rustte de zelve Graaf eenighe scheepen van oorlogh toe, om (zoo hy voorgaf) de stroom en boodem des Ryx te vryen, en den koophandel op Embde t' ontkommeren.

Huygens, Korenbl. (uitg. 1672) bl. 8.

Bedroeven u de gieren
Die om u koortsigh bedd' den lesten ademtocht
Van uw' verrotte longh van avond uyt-gekrocht
Verlangen wel soo lief als uytgestelt tot mergen,
En achter uw' gordijn een vrolick oogh verbergen,
Daer 't ander over u weemoedigh hanght en druypt,

En met een' scheeven swier uw' kisten overluypt,
Ontkommert uw gemoed, gunt hoeffelicker erven
Den onbespieden buyt van uw geruster sterven enz.]

Craechdijk. Ten jare 1607 werd in den Jonkvrouwpolder, IJzendijker Ambacht, een craechdijk gelegd. Wat is dat?

G. P. ROOS.

Steenmeet — tegelrye. Misschien val ik in herhaling, deze woorden ter sprake brengende. Ik meen in den Navorscher naar aanleiding van een ms. van Jan Beijens, van 1559, naar de beteekenis dier woorden gevraagd te hebben. Een omlooper van Bewester Eede, nalezende (1583), vinde ik ze nog eens en wel als plaatsen buiten Aardenburg, nabij den Praatvliet en Steendamme, dus nabij een vaarwater, dat thans tot eene kreek geslonken is. In het laatste stuk (van 1583) tref ik echter aan: tegelrye of tegelarije. Nu begin ik meer tot het denkbeeld over te hellen, dat het eene los- en stapelplaats van tegels, zoowel voor vloeren als daken, zal beteekenen. Steenmeet zal dus wel eveneens eene los- en stapelplaats voor steen, baksteen wezen. Als rest van vroegeren uitgebreiden handel behield Aardenburg tot in de XVIIe eeuw den handel in bouwstoffen. Zoo laat zich het bijna gelijktijdig bestaan van een steenmeet en eene tegelrije binnen en eenige minuten buiten de muren verklaren.

G. P. ROOS.

Gehucht en buurt. Welk verschil bestaat er tusschen een gehucht en eene buurt of buurschap? Gedurig bespeur ik bij verscheidene schrijvers eene willekeurige afwisseling van deze benamingen. Met eene duidelijk onderscheidende bepaling zal men mij zeer verplichten.

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Geslacht van Oldenbarneveld. (XXVI, bl. 309, 482, 590, 631). Omtrent de voorouders van Johan van Oldenbarneveldt zie men de Naleezingen op Wagenaar dl. I, bl. 306. Er wordt daar melding gemaakt van eene geschrevene Geslagtlijst van den Heere van Oldenbarneveld, gemaakt naar eene origineele Geslagtkaart, onder wylen den Heere Graave van Lynden tot de Voorst.

Geslacht Fremeaux. (XXIV, bl. 134, 377.) Volgens een in mijn bezit zijnde lak-afdruk is het wapen v. Fremeaux, in blauw drie .... sikkels (2 en 1), waarvan de snede niet is uitgetand.

J. D. WAGNER.

Geslacht de Roo. (XXVI, bl. 220.) Jan Karel de Roo, heer van Rozenburg en Blankenburg, raad en burgemeester van Delft, geb. 31 julij 1701, tr. 5 dec. 1724 Sara Harpertina v. Kinschot, geb. 20 nov. 1705, dr. v. Jasper en v. Cath. Cornelia v. Kinschot. Zij winnen 4 kinderen:

1. Anna Alida de Roo, geb. te Delft 15 nov. 1726, tr. Jan Alderwerelt, kapitein v/d burgerij en raad in de regeering der stad Delft. Winnen 4 kinderen.
2. .... de Roo, eene dochter, jong gestorven.
3. Willem de Roo, geb. te Delft 3 jan. 1730.
4. Jasper de Roo, geb. te Delft 11 oct. 1732, ontvanger van de stads-subsidiën en van de kerken te Delft.

(Ferwerda 20e en 21e genie Kinschot.)

J. D. WAGNER.

Geslacht Scheid of Scheidt. (XXVI, bl. 486.) Dit geslacht is zeer zeker afkomstig uit de Rijnprovincie. — Ik vind in familiepapieren:

Johan Ditrich Hengstenberg, burgemeester te Limburg aan de Lenne, was gehuwd: 1°. met ..... had bij deze één zoon, Johan; 2°. met Anna Catherina Engels, wed. Vörster.

..... Vörster, papierfabriekant te Hagen, had bij Anna Catharina Engels:

1°. Eene dochter ..... gehuwd met Albert Wilhelm Scheid, fabrikant in wollen stoffen te Kettwig aan de Roer.

Kinderen:

a. Joh. Gottfried, gehuwd met ..... Neuhaus, dochter van ..... Neuhaus, predikant te Meiderich.

b. Albert Wilhelm.

c. ..... gehuwd aan ..... Joosten, koopman en fabrikant te Kettwig.

2°. Eene dochter, gehuwd aan Johan Heinrich Meuber, evang. predik. te Neuenrade.

a. Johan Conrad, med. dr. te Iserlohn.

Wilhelm Scheid leefde nog in 1858.

J. D. Hengstenberg was overgrootvader van den grootvader van

A. J. C. KREMER.

Geslacht Keppel. (XXVI, bl. 425.) De heer Adriaan Pieter van Keppel ondertrouwde 29 nov., had zijne eerste proclamatie 4 dec. en huwde 19 dec. 1740 juffr. Clasina van Dam (trouwboek v. Eck en Wiel).

J. ANSPACH.

Geslacht Keppel. Johan Friedrich Keppel uit Munster was predikant te Kronenberg 1582—1613. Hij had drie zoons:

a. Johan, predikant te Kronenberg en Elberfeld 1615—1633,

b. Peter, predikant te Wald 1613—1638,

c. Friedrich, predikant en later rector te Solingen 1617—1622 en

d. eene dochter, gehuwd aan ..... Dulken te Elberfeld.

A. J. C. KREMER.

Wapen van Hammerstein. (XXVI, bl. 430, 624.) Dit geslacht voerde rood met een zilveren rechten schuinbalk vergezeld van zes zilveren rozen, dus een geheel ander wapen dan het hanoversche geslacht van Hammerstein dat drie hamers voerde. De genealogie van eerstgenoemd geslacht berust in de collectie van Spaan, bij den hoogen raad van adel.

Maastricht. A. A. VORSTERMAN VAN OIJEN.

[Ook de heer J. D. Wagner beschreef ons dit wapen.]

Geslacht de Pagniet (XXVI, bl. 588). Pierre Panier (anders Pagnet), vermaard ridmeester, was in den slag bij Nieuwpoort (zie v. Meteren, 's Gravenhage 1635, bl. 452, 453, 454), tr. Maria van Beverwijk, wed. van Pieter Vernier, dr. van Dirk tot Godschalksoord en v. Elizabeth Diert. Uit dit huwelijk twee dochters:

1. Anna Pagnet, tr. Gijsbert van Haarlem (geb. 10 jan. 1578), wedr. v. Liduwi van Diemen, zn. v. Rochus en v. Beatrix van Rijn.
2. Susanna Pagnet (op eene andere bladzijde Pagny genoemd), tr. Cristiaan de Lange, zn. v. Hans en v. Maria v. Wesel. Cristiaans zuster Maria de Lange tr. Johan Pagny.

Jonkhr. Pieter Pagnet, luitenant van een vendel ruiterij onder Wassenaer, overleed te Maastricht, tr. Maria de Lange, dr. v. Kristiaan en v. Susanna Pagnet. Zij hertr. Daam ter Hoeve, kapitein van eene compagnie voetknechten. Uit het eerste huwelijk twee dochters:

1. Johanna Christina Pagnet, tr. Johan Goris, schepen en raad der stad Nijmegen.
2. Aletta Maria Pagnet, ongehuwd overleden.

Deze aanteekeningen omtrent het geslacht Pagnet of Pagny, dat wel identiek met dat van de Pagniet zal zijn, zijn getrokken uit Balens Dordrecht, bl. 981, 982, 1066 en 1267. In den Annuaire de la Noblesse et des fam. patric. des Pays-Bas van 1871, heet de vrouw van Alexander Diderik van Omphall, Anna Petronella de Pagniet.

J. D. WAGNER.

Geslacht de Pagniet. In een extract van het Geld. L. reg. wordt de zoon van Antonetta van Brakell, geh. m. Pierre de Pagniet, niet Pagniet, maar Paignet geheeten. — Carel Lodewijk baron de Pagniet, schepen en raad van Tiel, verscheen als ouderling dezer gemeente, op de tielsche classisvergaderingen van 7—8 mei en 6 aug. 1753, alsmede op de cl. antesynod. van 1 aug. 1763. Als burgemeester van Tiel en ouderling van Lienden was hij 4—5 mei 1767 ter gew. cl. te Tiel aanwezig. Als zoodanig en als richter der heerlijkheid Lienden 10—11 apr. 1769 verschenen, en in 1770 in dit laatste ambt door Christiaan Hendrik Cassius (te

Zoelen) vervangen, ontmoeten wij hem nogmaals te Tiel als ouderling van Lienden op de gew. cl. van 15—16 apr. 1771, 4—5 mei 1772 en 23—24 apr. 1787. Ook schonk hij als vrijheer van IJzendoorn, even als aan diens drie naaste voorgangers, 22 mei 1787 de collatie der kerk van die gemeente aan Ysbrandus van der Leeden, cand. onder de classis van Dordrecht.

J. ANSPACH.

Geslacht de Pagniet. Wilhelmina Anna Cornelia de Pagniet, t. a. p. genoemd, overleed te Lent 16 dec. 1806 en was 28 julij 1787 gehuwd met Alexander Diderik baron van Omphal, geb. te Doornik 6 jan. 1753, † te Deventer 1812, die in 1789 met Isendoorn beleend werd. In eene bij mij aanwezige teekening van het wapen van het geslacht van Pagniet is de keper van goud in plaats van zilver, doch verder komt die teekening geheel met de gegeven beschrijving overeen.

Volgens het Naamreg. van HH. Milit. offic. voor het jaar 1791 werd R. J. C. de Pagniet den 3 junij 1779 lt. kolonel kapitein bij de 7e komp. van het 2e bat. van het regiment gardes Holland, in 1791 in garnizoen te 's Gravenhage.

H. C. VAN BAKKENES.

Geslacht van Esveldt. (XXVI, bl. 371, 493.) Heijman van Esvelt, advocaat auditeur militair en plaatsmajoor te Utrecht, gehuwd met Diderica van Sijpesteijn, dr. van Evert v. S. en Margaretha van Varensteijn, voerde in keel een fasce van zilver.

Haarlem. J. W. C. DEL COURT.

Geslacht Doublet. (XXVI, bl. 492.) Philip Doublet huwde met Susanna Huygens, zuster van Constantijn Huygens, heer van Zuilichem.

Hun zoon Philip D., heer van St. Annaland en Mogerhil, geb. april 1674 en gestorven in junij 1712, was getrouwd met Hester Quarles, dochter van Willem Q. v. U. en Emmerentia de Vos.

Hunne dochter Susanna D. trouwde met Johan Cores van der Mieden.

Wapen van Changuion. (XXV, bl. 402.) Het wapen is: Op een blaauw veld, in het midden een moorenkop met een haarband (de kop van ter zijde gezien), daaronder een wassende maan van zilver — en in elk der bovenhoeken van het schild een gouden ster.

Geslacht van Wijck. (XXVI, bl. 635, 36.) Eene huwelijksverbindtenis van Jan van Wijck († 1472) met Josina van Eck van Panthaleon in 1464 staat niet vermeld in eene ms. genealog. van dit laatste geslacht, maar wel eene echtverbindtenis in 1521 van Agnes van Wijck [1]) met Gerard van Eck v. Panth., verschreven in de ridderschap der staten 's lands van Utrecht [2]), zoon van Dirk van Eck bij diens eerste urouw Margaretha van Rijn van Jutfaas (later genaamd Rijnhuizen). Deze Agues van Wijck wordt aldaar de dochter genoemd van Willem Nicolaas v. W. bij Jutte van Oostrum. Deze donnée, in verband met de alliantie van Wijck-van Leeuwen (Nav. XXVI, bl. 636) en van Eck-van Leeuwen (Nav. XXVI, bl. 373), verklaart het belang, dat Johan van Wijck, pastoor te Ravenswaaij, in vereeniging met Dirk van Oostrum, schout van Wijk bij Duurstede, en Dominicus Janssen (Jansz.), volgens Nav. XXVI, 374, in de riddermatigheid der van Leeuwens te Rijswijk en te Maurik stelde. Jan van Wijck, nog in 1582 priester (Nav. XXVI, 636), is derhalve één persoon met den Nav. XXVI, 374 genoemden pastoor van Ravenswaai (Nederbetuwe). Hij was dit reeds in 1555. Hij en Jacob van Wijck staan vermeld als collatoren der april 1471 in de kerspelkerk van St. Nicolaas te Ravenswaai op een altaar »aen die zwtside gestichte vicarie offte capelrie ind ere der heiliger Drivoldicheyt

[1]) In de ms. geneal. heet zij van Wijk v. Abkoude.

[2]) Zoo hij degene is die bij eene schermutseling te Utrecht van Maarten van Rossem en de Gelderschen met de Bisschopsgezinden, in 1527 sneuvelde, dan wordt zijn dood door Lambertus Hortensius, Res Ultrajectinae, lib. VI, edit. Arn. Buchelii (1643), p. 126 aldus beschreven: „nec ex tanto sphaerularum nymbo quisquam tenebrarum beneficio cecidit, extra *Gerardum Eckium, equestrem, et primi in factione nominis:* qui per femur trajectus, aege domum abductus fuit.” De kantteekening van A. van Buchell voegt er bij: „ex generosa et illustri Pantaleonum gente ex XV viris olim Colonie Agripp. à Cesare Trajano praefectis'. Vgl. Slichtenh., Geld. Gesch. bl. 391ᵃ, c. 189.

Marien der liever moeder Gots ende des heilige martelaers sinte Sebastiaen". Zij droegen, bij vrijwilligen afstand van Simon Jansz., juni 1570 tot haar geadmitteerd, en sedert »a sede apostolica notarius admissus", 6 mei 1571 die vicarie op aan Otto van Drueten, clericus Trajectensis, welke opdracht den 19 mei te Ravenswaai door denzelfden Simon Jansz., als officiaal van den proost van Arnhem werd bekrachtigd. Zulks leert ons een perkamenten brief, waarvan de aanhef luidt:

Venerabili ac egregio viro dno (*domino*) preposito Arenhem(*ensi*) Archidiacono eccl. Trajectin(ae), seu viro officiali in hac parte vicem gerenti dns (*dominus*) Johannes de Wijck, pastor, et Jacobus de Wijck, magister fabriciē (kerkmeester) ecclesiē parochialis sancti Nicolai epi (*episcopi*), veri et legittimi patroni in Rauenswaey, salutem. Quum vicaria altaris beatissimē virginis Mariē et sancti Sebastiani martyris in eadem eccla (*ecclesiā*) situati per liberā resignationē dni Simonis Johannis, ultimi rectoris et possessoris, ad praesens vacet, Huius collatio, presentatio, seu alia quēvis dispositio secundū fundationis tenorem ad nos, Ad vos vero admissio et institutio personē presentatē ad eandem pleno iure pertinere dinoscantur. — Hinc est", enz. enz.

Nog zijn mij voorgekomen:

Herman van Wijck, behuwdbroeder van Johan van den Steenhuys, die als tollenaar te Tiel namens hertog Arnold, in 1472 aan dezen zwager, mitsgaders aan zijne drie zonen den tol te Tiel opdraagt (mr. E. D. Rink, Beschr. v. Tiel, Vervolg v. Bijvoegsels en Bijlagen, 1847, bl. 53). Misschien één persoon met

Herman van Wijck, de kwijting van een schuldbrief van wien, ten bedrage van 100 philipsgl. tot last der kerk te Ravenswaai, begrepen is in den verkoop van een perceel gronds, Heer-Henrikskamp geheeten, door de erfgenamen van den priester Henrick Moor aan de kerk te dier plaatse in 1533 (Sonnendach, voc. jucundit.).

Peter van Wijck Janszoon
en
Franck van Wijck Janszoon } staan als geerfden te Ravenswaai vermeld in een perkamenten transfixbrief van 2 april 1613, waarbij Bartholomeus Werboltsz. genaamd van Heteren en Anna Jansdochter, echteluiden, te hunnen laste overnemen de

gift eener rente van twee oude schilden jaarlijks, 22 febr. 1471 door Beatris, weduwe van Herman van Ravenswarde Hermanzoon, ten behoeve der kerk van St. Nicolaas te R. gegeven.

Johan van Wijck Alertszoon, vermaakt, naar luid van kerkeraadsacten van 6 febr. 1648, aan de diaconie te Ravenswaai 250 gl., welke gift 9 febr. 1664 op nieuw bevestigd wordt door de handteekening van

Cornelis van Wijck.

Jhr. Willem van Wijck, ouderling te Kesteren, als zoodanig op de gewone classis (7—8) mei 1660 te Tiel.

Huibert van Wijck, staat in 1665 vermeld als rentmeester van den graaf van Culemborg te Maurik.

Johan van Wijck, oud. te Maurik, (10—11) apr. 1665 en (10—11) sept. 1666 op de gew. classis te Tiel.

Theodorus à Wijck. In de classisvergadering van (22—23) apr. 1675 door den examinator classis Paulus Peregrinus, pred. te Ingen, praeparatoir geëxamineerd, woonde hij als proponent te Ingen, werd 7 nov. 1676, na ontvangst der collatie van ZExc. den grave van Culemborg, beroepen te Maurik, welk beroep 13 nov. te Tiel werd geapprobeerd. Den 13 dec. 1676 door Petrus de Lange, pred. te Ravenswaai, die hem ook vervolgens bevestigde, peremptoir geëxamineerd, werd hij 7 mei 1677 als lid der classis aangenomen. Den 25 febr. 1677 in 't huwelijk getreden met Helena van Heerenveen, j d. uit Utrecht, verloor hij deze huisvrouw reeds 8 nov. van 't zelfde jaar, die evenals haar echtgenoot († 14 mei 1680) te Maurik in de kerk begraven werd.

Huibert van Wijck, rentmeester van de kommanderiegoederen der Johanniterorde te Ingen, ouderl. te Lienden, op de classisverg. (12—13) sept. 1712 te Tiel.

Arnoldus van Wijck, (28—29) apr. 1721 bij de classis Tiel voor gerecommandeerd aangenomen, onder voorwaarde dat hij het bewijs zijner ontheffing van de censuur van wege de Zuidhollandsche synode zou indienen.

De hr. Godard van Wijck, scholtus van Opheusden, Kesteren, Lienden, Ommeren, Ingen en onderhoorige buurschappen, als ouderling van Ingen aanwezig op de cl. antesynod. van 7 aug. 1719,

en op de gewone classisvergad. van (11—12) sept. 1719, (20—21) apr. 1722, (12—13) apr. 1723 (1—2) mei 1724.

Jfr. Anna Margaretha van Wijck, dochter van Theodorus, pred. te Maurik, bij Helena van Heerenveen, geb. nov. 1677, overleed als weduwe van den hr. luitenant Andries Fasel, te Maurik, waar zij 11 sept. 1733 in de kerk is bijgezet.

B. van Wijck, scholtus te Ingen en ouderl. aldaar, op de classisverg. te Tiel 25—26 apr. 1757.

Peter van Wijck, te Amerongen, koopt in 1778 voor zijn leven van de Rekenkamer het vruchtgebruik der straksgenoemde kommanderiegoederen te Ingen, die toen reeds domeingoederen waren, en na zijn dood, 14 oct. 1839 te Tiel onvoorwaardelijk verkocht zijn.

Al deze personen behooren, naar men zegt, tot de voorzaten der thans nog bloeiende familie van Asch van Wijck.

Nav. XXVI, 636 is sprake van Helmborg Vonck van Lienden, een lid van een geslacht, dat eeuwen lang, tot in de tweede helft der vorige eeuw, in de Nederbetuwe geërfd was, en alhier te Eck, of eigenlijk te Wiel, nog voortleeft in lieden van den eenvoudigsten levensstand. Hare moeder Johanna de Kemp was vermoedelijk eene voorzaat van hr. Pieter Kemp, die 8 juli 1659 aan de adelijke gebroeders Wilt en Diderik van Broekhuysen eene huizinge met landerijen (het later zoo bekende, in 1840 gesloopte Huis te Wiel), leenroerig aan Culemborg, verkocht.

J. ANSPACH.

Geslacht van Diemen. (XXIII, bl. 411; XXVI, bl. 619). Cornelis van Diemen, Waldeksch-Cuylenborchsch raed, een der drie raadsheeren van George Frederik grave van Waldeck-Pyrmont en Culemborg, te Culemborg, fungeerde bij den verkoop der heerlijkheden Eck en Wiel door den genoemden graaf aan het adellijk broederpaar Wilt en Diderik van Broeckhuysen, in dato 26 mt. 1668. Als zoodanig staat zijn naam onder het verkoopcontract, tegelijk met dien van Jordan Ghesond, ridder, drost te Culemborg, en Johannes Cornet.

J. ANSPACH.

Geslacht en wapen der familiën Zegers en van Geijn. Wijl men de Nav. XXVI, 629 besproken familie Gerrits voor een deel in Gelderland (vooral op de Veluwe) moet zoeken, lacht mij de gissing toe, dat de Nav. XXVI, 370, 71 genoemde leden dezer familie geweest zijn. Is dit zoo, dan is een lid dezer familie te Eck begraven (zie Nav. XXVI, 63) als Johanna Gertsdochter, weduwe van Steven van Essevelt, wiens wapen op de zerk staat uitgebeiteld, zijnde een gedeeld schild, 1 drie sterren, 2 rechtstandig kruis, welk wapen, wat de plaatsing der figuren betreft, verschilt van dat hetwelk op den Nav. XXVI, 371 vermelden avondmaalbeker te Maurik voorkomt, terwijl de figuren juist dezelfde zijn; vgl. Nav. XXVI, 412. Daar wij dus bij de opgaaf der wapens in Nav. XXVI, 63, sub n°. 1 ons niet vergissen kunnen in de bepaling, welk wapen aan Steven van Essevelt moet worden toegekend, zien wij tevens welk wapen Johanna Gertsdr. of Gerrits bezat, zijnde drie leliën boven in een overigens effen schild. Behoort zij werkelijk tot de Nav. XXVI, 629 bedoelde familie Gerrits, dan kunnen wij, vermits Johanna Gerrits 16 april 1603 overleed, bepalen wanneer deze familie het wapen Zegers begon te voeren. Dit heeft dan *na* 1603, en vóór 1649 plaats gehad.

Aanbelangende de Nav. XXVI, 629 voorkomende vraag, waar »De groote" en »De kleine Zegerij", als benaming van aanzienlijke landgoederen te Brummen en Apeldoorn, van daan komt; mij dunkt, de geachte vrager beantwoordt zelf die vraag door de vermelding der vermaagschapping tusschen de familiën Gerrits en Zegers, van welke de eerste ook het wapen der laatste voerde. Leden der familie *Zegers* zullen hun geslachtsnaam gegeven hebben aan die landgoederen, welke door 't huwelijk geheel of gedeeltelijk op Gerrits zijn overgegaan. Of Gerrits heeft tot aandenken van de overneming van het wapen Zegers, de door hem verworven landerijen aldus betiteld. Wat van Geijn betreft, uit het Geld. Leenregr. blijkt, dat Willem van der Geijn in 1609 voorkomt als echtgenoot van Anna van Hattem, weduwe van Bernt van Eck, Scholtus van Echteld (Nederbetuwe), met welken laatsten zij, volg. huwlijksvoorw., in 1594 gehuwd was, en die (B. v. E.) in 1605 begiftigd was met vier morgen lands (de Clooten), afgesplit van het leengoed Wijhe's kamer (vgl. Nav. XXVI, 531, 87). Als

huisvrouw van Willem van der Geijn, droeg Anna v. H., in overeenstemming met hare kinderen uit haar eerste huwelijk, in 1609 deze vier morgen aan den kapitein Hendrik van Brienen (mede te Echteld geërfd) over. Deze kleine donnée is wellicht ook met het oog op Nav. XXVI, 383 (bovenaan) niet zonder eenig belang.

Hendricus de Geijn te Tiel, droeg in 1556 een brief op van zes guldens jaarlijks, staande op het rentambt te Ochten, »tot onderholding jaerlig eener Crael (= koraal, d. i. koorknaap) in Sinte Meerten kerck, die welke sijn sullen van sijnen bloede soe wen hij van stemmen bequem weer en vast in het singen". Deze opdracht geschiedde aan den pastoor te Tiel ten behoeve van de praesentieheeren of Altarissen: zie mr. E. D Rink, Beschr. v. Tiel (1836), vervolg van Bijvoegsels en Bijlagen (1847), bl. 44.

Gijsbert van der Gheijn [1]), in 1568 schepen van Tiel (Rink, a. w. bl. 313).

Tot aanvulling van het Nav. XXVI, 370 voorkomende lijstje strekke, dat »Mechtelt Gerits Geritzoensdochter, weduwe Willem Nijbverger, a° 1563 den 1 dach Mert den Irsten steen geleyt heft aen dit Weeshuis. Gedenckt onse aerme wesen." Aldus luidt het opschrift van een steen, die zich bevindt in den gevel van het weeshuis te Tiel. Voor de stichting en onderhouding had zij zich verbonden tot eene jaarlijksche bijdrage van vijftig carolusguldens (Rink, a. w., bl. 199).

Daar Nav. XXVI, 329 gesproken wordt van een huwelijk door Evert Gerrits op Essen aangegaan, is 't waarschijnlijk, dat vele gegevens nopens de familie Gerrits te vinden zijn in mr. J. van Doorninck, Geslachtkundige aanteekeningen (Deventer 1871) Aldaar komt o. a. bl. 407 eene Greetken Gerrits, gehuwd met Engbert Claessoon op 22 juni 1624 in de Essensche leenregisters voor.

J. ANSPACH.

Geslacht Dimmer. (XXVI, bl. 590). Dirk D., kapitein en kommandeur van Oranje, tr. Anna van Arkel, docht. van Roelof, drossaart van Gorinchem en van Anna v. Steeland, zuster van

[1]) Kan deze geslachtsnaam ook „Geens" zijn geschreven? Een proponent Dionysius Geens werd op de tielsche classisvergadering van (21—22) sept. 1657 bij die classis voor gerecommandeerd aangenomen.

den drossaart van Buren, uit welk huwelijk kinderen waren. Isabella Maria D. Willemsdr. tr. Frederik Cuyck v. Myerop, heer van Caslagen, zoon van Pieter en van Catharina Lievens. Willem D., rentmeester van de baronie van Ysselstein, tr. eene dochter van Jan van der Linden, kapitein en van Anna Stalpert van der Wiele, uit welk huwelijk vier kinderen, als: 1°. Cornelis D. tr. Anna v. Noordingen, 2°. Jan D. tr. N. de Vries, die bij het overlijden van haren broeder vrouw van Meliskerke werd, 3°. Philips D. priester te Ysselstein, 4°. Sophia D. tr. *a* Egidius de Vries, heer v. Meliskerke en Molenbais, kinderloos, *b* Floris van Arkel. V. Leeuwen Batav, Ill. p. 851, 1017 en 1170, en Hoogstraten Woordb. geneal. Stalpert v. d. Wiele.

Mr. Erik D., agent of raad van Karel van Egmond. Hem behoorde in het begin der 17e eeuw het huis van Brunswijk op den Kneuterdijk te 's Gravenhage, weleer bewoond geweest door en genaamd naar den in 1585 overleden hertog Erich van Brunswijk. Mr. Jan D., in 1569 vermeld als raad van den hertog van Brunswijk te 's Gravenhage. Mr. Dirk D., omtrent 1586 vermaard als advocaat voor den hove van Holland. De Riemer, Beschrijv. van 's Gravenhage II bl. 719, 720.

H. C. VAN BAKKENES.

VRAGEN.

Geslacht van Schuijlenburch. Maria Catharina van Schuijlenburch, geb. te 's Gravenhage 27 sept. 1677, st. te 's Gravenhage 18 junij 1739, tr. te 's Gravenhage 28 april 1699 met mr. Nicolaas Dierkens, heer van Bouvignies, kanunnik en deken van St. Jan. te Utrecht, thesaurier van 's Gravenhage.

De ouders van gen. Maria Catharina waren Willem van Schuijlenburch (zoon van ? van Schuijlenburch en ? van der Vliet) en Antoinette van der Wielen (dochter van ? v. d. W. en van ? van der Craamer). Kan iemand mij ook iets van die personen melden, wat hunne geboorte- en sterfjaren, en betrekkingen aangaat, als ook wie hunne ouders, grootouders enz. waren?

P. A. J. VAN DEN BRANDELER.

Geslacht van Nievelt. Wie kan mij het ontbrekende invullen? Albert Otto van Nievelt geb. te ? st. te ? (zoon, kleinzoon etc. van ?) tr. te ? met Dirkje Bronkhorst geb. te ? st. te ?.

Uit hun huwelijk o. a. een zoon:

Matthijs van Nievelt geb. te ? st. te ? schout en secretaris geh. 7 aug. 1657, vermoedelijk te Dordrecht met Geertruida Roerom, geb. te Dordrecht ? st. 29 mei 1700 (dr. van Lijbertus Roerom, geb. te Dordrecht ? st. aldaar ? geh. te ? met Geertruid van Liesveld, geb. te ? st. te ?).

Uit hun huwelijk is gesproten o. a. een zoon met name Albertus van Nievelt, geb. te Dordrecht 12 april 1669, st. te Dordrecht 14 april 1743, notaris en procureur, geh. (2°) 9 julij 1705 met Aletta Paradijs, geb. 3 julij 1674, st. april 1752.

Kan iemand mij van de familie Roerom nog iets meer melden dan in Balen, (Beschrijving van Dordrecht) vermeld staat?

's Gravenhage. P. A. J. VAN DEN BRANDELER.

Familie Eilbracht. Philippus Eilbracht, »vóor desen (sedert 1604) gewesene predicant op eenige plaetsen in den vorstendomme Gulik en Cleve, sijnde door de bedriegelickheyt der Jesuiten binnen Ceulen (in 1630) sooverre misleyt en door swackheyt weggeruckt, dat hij tot droeffenisse van vele vromen sich niet volstandig en hadde gehouden bij de belijdenisse der waerheyt, en geinclineert tot de superstitien des Pausdoms, daernae wederom tot den schoot der ware kercke wedergekeert, en naedat hij sich niet alleen voor de synode van Aken, maer oock voor den kerckenraed en classe van Nieuwmegen gesisteerd en aldaer sijnen droevigen val bekent en met veelvoudige traenen beklaegt hadde, opentlick voor de gemeente van Nieuwmegen wederom versoent en in den schoot der gemeente op en aengenomen." Aldus luidt art. 15 der acten van de prov. Geld. synode, 28 julij—3 aug. 1630 gehouden te Arnhem, waar wij verder lezen, dat hij »sich hier ingestelt had (*ter vergadering was verschenen*), door aenleydinghe van tghene met sijne pe soon voor de synode van Aken gepasseert was, om te vernemen de verclaeringe deser vergaderinghe of naementlick hij nu wederom soude mogen habyl en beroepelick sijn totten h. kerckendienst, enz. enz. Men nam in aanmerking, dat hij zich

vóor zijn val gedurende een reeks van 26 jaren zeer stichtelijk en ijverig in de verbreiding der waarheid had gedragen, en zich niet uit geldzucht of vooringenomenheid tegen de waarheid, had laten verleiden. Ook was hij niet tot volslagen apostasie vervallen, vermits hij steeds was blijven onderzoeken, maar had zich in tijds bedacht en hereeniging met zijne kerk gezocht, met betooning van hartelijk leedwezen over zijne afwijking. Daarbij kwam de toestemming der synode van Aken, die hem op zijne vraag, of hij zich wederom tot den kerkedienst zou mogen laten gebruiken, ten antwoord had gegeven: pasce oves meos, conversusque firma fratres tuos (vgl. Joh. 21: 17 met Luk. 22: 32). Zoo werd hij dan door de Geldersche synode weder beroepbaar verklaard, want men twijfelde niet, of hij zou na zijn terugkeer in den dienst meer stichting aanbrengen dan hij door zijn val ergernis gegeven had, en zoowel in prediking als geschrifte zich ijverig voorstander der waarheid betoonen, ter bevordering van veler menschen zaligheid. Was onder zijn naam een boek uitgekomen, dat der gereformeerde religie tot eenig nadeel strekte, hij had reeds weder eene wederlegging (refutatie) daarvan vervaardigd, welke, na synodale visitatie, door den druk zou worden bekend gemaakt. Nadat men hem Gods bescherming op den weg der waarheid en zegen in zijn dienst, wanneer hij daartoe zou geroepen worden, had toegewenscht, en hij zulks in dank had aangenomen, onder belofte zich met Gods hulp zóó te zullen kwijten, dat men zich in zijne goede verwachting omtrent hem niet zou bedrogen zien, is hij weder voor gerecommandeerd tot den kerkedienst aangenomen. Hij is vervolgens predikant geworden te Bemmel (Overbetuwe); art. 6 der acten van de pròv. Geld. syn., 3—6 aug. 1631 te Zutphen gehouden, berichten, dat hij »van de classe van Nymegen tot Bemmel in den kerckendienst was geavanceert". Doch straks genoemde refutatie was, volgens datzelfde artikel, toenmaals nog niet door al de classicale gedeputeerden onderzocht. Art. 49 dierzelfde acta vermeldt hem als in de classis van Nymegen »van nieuws aengenomen", en omtrent de uitgave van zijn boek werd op de prov. Geld. syn. te Nymegen van 15—18 aug. 1632 den gedeputeerden der classis ernstig aanbevolen te zorgen, dat het binnen zes weken »sonder eenig langer delay" in druk verscheen. Onder den titel »Epanorthosis"

kwam dit boek in 't licht, en werd der Geld. synode van Arnhem, aug. 1633 aangeboden; elke classis nam er tien exemplaren van, en het bedrag der penningen uit elke classis voor die exemplaren werd aan des Rudolphus Schivelbergius ter hand gesteld. In de prov. Geld. synode te Zutfen (3—6 sept. 1634) meldde men, dat de exemplaren nog niet in al de classes waren »gedistraheert", weshalve men de aanbieding der overige exemplaren in de classes zou herhalen In de prov. Geld. synode van Zaltbommel (8—13 juni 1636) wist men te verhalen, dat zekere theol. candidatus te Utrecht dit boek van Philippus Eilbracht, hier »Via Compendiaria" betiteld, zocht te wederleggen; waarop »goetgevonden wert, denselven te waerschouwen en te versoecken, dat daer (in die refutatie) niet in gestelt wert hetwelck de authoriteyt des Gelderschen synodi, bij dewelcke dese saecke is afgedaen, krencken mocht, 't welck door d. Gellium [1]) aengedient oft aengeschreven sal worden." Aan het slot der acten van diezelfde synode leest men, dat Adolphus Hilbrachtius (Eilbrachtius) van Bemmel naar Rees, en Casparus Hilbrachtius (Eilbrachtius) van Ojen naar Bemmel verplaatst waren. Casparus Eilbrachtius, pred. te Bemmel, verscheen als correspondent der classis Nymegen op de prov. Geld. synode van Harderwijk (1—5 aug. 1637). Phil. Eilbracht was echter toenmaals ook nog in leven; want art. 10 der acten van laatstgenoemde synode meldt, dat hij naderhand het tegenschrift van genoemden utrechtschen candidaat wederlegd heeft, terwijl deze laatste, door ds. Gellius rechtstreeks er over aangesproken, betuigde met zijne refutatie niets ergerlijks voor de Geldersche synode, die hare sanctie aan Eilbrachts boek gegeven had, bedoeld te hebben. En hiermede liet men de zaak verder rusten.

Hoelang is Philippus Eilbracht predikant te Bemmel geweest? Waar is hij toen heengegaan? Is hij te Bemmel opgevolgd door Adolphus Eilbracht? En was deze zijn zoon? Was een andere zoon van hem, Casparus Eilbracht, wederom sedert 1636 te Bemmel opvolger van zijn broeder?

Florentius Petrus Eilbracht, werd als prop. beroepen in mei 1726, bev. 30 juni te Altforst, 7 juli te Appeltern (toenmaals vereenigd

---

[1]) Gellius de Bouma (Petr. Gell. fil.), pred. te Zutfen, † 1 nov. 1658.

met Altforst, dat er in 1727 van afgescheiden, en met Horsse vereenigd werd). Als pred. te Altforst (Outforst) en Horse was hij correspondent der classis Nymegen op de gewone Tielsche classis van (24—25) april 1730. Hij bleef aldaar in dienst tot aan zijn dood (22 feb. 1760), werd als zoodanig 26 sept. 1727 door L. P. Pielat, pred. te Nymegen, te dezer stede ondertrouwd, en huwde 14 oct. te Altforst Gerarda van Heijen, j. d. te Nymegen, wanneer geboren, wanneer en waar gestorven? Wie waren hare ouders? Deze Eilbracht wordt Philippi filius genoemd. Van welken Philippus was hij de zoon? Uit zijn huwelijk met Gerarda van Heijen staan in het doopboek van Altforst de navolgende kinderen vermeld:

Philippina Berdina E., ged. 17 oct. 1729.

Bernhardina E., ged. 1 febr. 1733.

Casparus Leonardus Albertus Gerrit E., ged. 23 april 1741.

De tweede der genoemde dochters, Bernhardina E huwde H. G Backer, die te Altforst 2 mei 1756 eene dochter, Casparina Florentina Petronella B., en 19 dec. 1758 een zoon, Jacobus Wilhelmus Casparus B. ten doop aanboden.

Nog staan in genoemd doopboek als te Altforst gedoopt vermeld Catharina Judith B (22 aug. 1756) en Casparina Helena B. (13 dec. 1758), wier ouders waren J E. Backer [1]) en J. M. Eilbracht. Bij den doop van laatstgen. kind stonden Florentius Petrus E. en Gerarda van Heijen als getuigen. Was J. M. Eilbracht ook eene dochter dezer echtelieden?

Johan Philip Eilbracht, was in 1799 kommandant van eene der nederlandsche kanonneerbooten, de Helhond geheeten, die ter verdediging van Amsterdam in zee was gezonden. Hij liet zich in October van dat jaar bij het eiland Marken door de Engelschen verschalken, en werd mitsdien door den zeekrijgsraad veroordeeld. Van wien was hij de zoon? En wat is er van hem geworden?

J. ANSPACH.

Familie Wybrandi. Johannes Wybrandi Wigersma, ving zijn dienst in 1736 aan te Nes en Wierum (bij Dokkum), was sedert 27 aug. 1741 pred. te Mil (cl. Nymegen), vertrok, na sedert 19

---

[1]) In 1727 was D. C. Backer pred. te Niftrik, Balgooi en Keent.

juli 1744 pred. te Zoelmond (bij Buren) geweest te zijn, aug. 1748 naar Oostindie; en is op de reis derwaarts overleden. Hij schreef: Het seekerste middel ter verkrijginge van een opregte zielsbegeerte, ofte het godvrugtig gedrag van Hanna, de moeder Samuels, vertoont in een Leerreden over 1 Sam. 1: 11; benevens Een Gebed bij gelegentheit van het gelukkig swangergaan enz. van hare Koninklijke Hoogheit Mevrouwe de Princesse van Oranje, met het portrait van den Prins en Princesse, Leeuw. 1740, 8vo, Rotterd. 1746, 8vo. Is hij een voorzaat der familie Tigler Wybrandi te Leeuwarden? Deze voert, naar ik meen, parti: 1 drie leliën, 2 twee paarden tegenover elkander opklimmende tegen een boom. Voerde genoemde predikant ook dit wapen? Is het dus van de familie Wybrandi herkomstig? Wat weet men mij van den oorsprong van dit wapen te zeggen?

J. ANSPACH.

Geslacht van der Meulen. Stamt het geslacht van der Muelen of het geslacht van der Meulen van du Moulin af?

N. N.

Geslacht Coehoorn. (IV, bl. 113). Sytscke van Coehoorn was gehuwd met Johannes Fullenius.

Vrage: welke zijn de namen van hun beider ouders?

B.

Geslacht van der Feen. Wie waren de ouders van Tjetse Jentjes van der Feen, schepen en raad in de vroedschap der stad Leeuwarden, later burgemeester aldaar, en levende in het laatst der zeventiende eeuw?"

D. L.

Geslacht del Court. Wie kan mij het wapen en genealogische aanteekeningen mededeelen omtrent Susanna Johanna Del Court, tr. N. N. Swedenrijck. Hare dochter Elisabeth S. geb. 1 januarij 1726, † 11 november 1774, tr. 3 oct. 1747 Cornelis van Roijen, directeur van den levantschen handel, geb. 9 april 1710, † 25 nov. 1767, weduwnaar van Jacoba Christina Maillart.

Cornelis van Roijen was zoon van mr. Jan van Roijen en van Cornelia van Groenendijck. Het wapen van Cornelis van Roijen is: in keel een keper van goud, vergezeld van boven rechts van een wassenaar en links van eene zespuntige ster, beide van goud en beneden van een paauw van natuurlijke kleur. Het wapen van Swedenrijck is: in keel een gaande leeuw van goud.

Haarlem. J. W. C. DEL COURT.

Geslacht Van Oldenborgh of Oldenburgh en Cooijmans. Te Breda inlichtingen gevraagd hebbende omtrent zekeren Pieter van Oldenborgh secretaris der Willemstad werd mij geantwoord, dat, volgens het register der Groote Kerk te Breda, genoemde P. v. O. den 19en april 1750 geboren werd, zoon van Johannes Oldenburg en van Johanna Cooijmans.

Onder de Genealogische Kwartierstaten van Nederlandsche geslachten, 2e serie, komen eenige kwartieren voor van de familie Coijmans. Kan iemand mij nu ook melden, of Johanna Cooijmans van hetzelfde geslacht is, en wie hare ouders grootouders, etc. zijn?

Weet iemand mij ook nog iets naders te melden omtrent de familie van Oldenborgh?

In 1691 overleed te Dordrecht zekere Oldenburgh, predikant aldaar. Was dat soms de vader van Johannes Oldenburg?

N. N.

Geslacht Paling. Den 14 nov. 1776 overleed in de Willemstad Dirk Paling, secretaris en penningmeester aldaar. Hij was gehuwd met Helena Cruijslander. Kan iemand mij ook iets melden omtrent hunne ouders, grootouders, geboorte- en sterfjaren etc.? Welk wapen voerde de familie Cruijslander?

N. N.

Geslacht Rogiers en Tonis. Bestaan er nog afstammelingen of betrekkingen van het geslacht Rogiers?

Bestaan er nog afstammelingen of betrekkingen van Nicolaas Tonis, koopman te Amsterdam omstreeks het jaar 1725, wiens zoon nog in het jaar 1799 te Amsterdam woonde?

Geslacht Prillevitz. De stamvader van den nederlandschen tak van

dit geslacht was Christiaan Prillevitz, ook wel Prillvitz en Prillwitz genoemd, deed den 1 sept. 1700 zijn examen als chirurgijn aan de universiteit te.....? Den 15 febr. 1703 werd hij benoemd tot feldschir of legerarts bij het leger van den groothertog van Mecklenburg-Schwerin, hetwelk door den koning van Pruissen naar Holland gezonden werd ten dienste van H. H. Mog. Heeren Staten. De benoeming is geteekend te Putsohr. Den 14 oct. 1705 werd hij overgeplaatst bij een ander duitsch regiment, en nam ten slotte, den 18 juni 1707 dienst bij de Hollanders. Zijn eervol ontslag werd hem den 21 augustus 1711 verleend, waarna hij zich als chirurgijn te Zalt-Bommel vestigde en den 18 febr. 1712 huwde met Cornelia Vogel. Men vraagt:

a. Wanneer is hij overleden?

b. Bestaat er nog een duitsche familietak van dien naam, en zoo ja, waar?

c. Is de overlevering gegrond, dat de naam oorspronkelijk geweest zij von Prillwitz? En van waar dan die naamsverandering?

d. Is het gemeente-wapen bekend van het dorp Prillwitz, gelegen in Mecklenburg-Strelitz?

e. Volgens een cachet, bestaat het familiewapen uit een veld, waarboven een gekroonde ridderhelm. Op het veld staat een mand, waarop of waarin een vogel zit (niet staat), terwijl een arm, of liever eene hand, uit eene wolk (gelegen in den rechterbovenhoek) komende, boven den kop van den vogel eene kroon houdt. Met kapitale letters staat links: *Deo* en rechts *Patrono.* Wat is de oorsprong en de beteekenis van dit wapen, en welke zijn daarvan de kleuren?

Wolfaartsdijk, J. VAN DER BAAN.

MENGELINGEN.

Onze Lieve Vrouwe van Aardenburg. (XXVI. blz. 637.)

»'t Aerdenborg was een lief-vrouwe devoot,
— die dede merakel groot,"

zegt de scherpe dichter van het lied de Santen, in Beëlzebubs Testament, enz. Haerlem 1612 en Van Vloten Ned. Geschiedzangen I. Amst. 1864. bl, 301. Van deze Lieve Vrouwe vinden wij (blz. 18 en vv. van den overdruk) eenige bijzonderheden, in Dresselhuys' verhandeling, Oud Aardenburg en deszelfs handel in het begin der XIVe eeuw, in de Werken der Maatschappij van Nederl. Letterk. te Leiden. Naar de getuigenis van den oekenden kronijkschrijver de Meijere (Meyerus) was zij in 1273 begonnen wonderen te doen.

Over de kerk haar gewijd, de rijkdommen van deze, haar later door den staat ontroofd, zou ik gemakkelijk de stof voor een paar afleveringen van den Navorscher kunnen leveren.

Uit de mededeeling van den heer Winkler moet ik (in verband met andere bronnen) tot het besluit komen, dat er te Aardenburg twee Lieve-vrouwen-beelden waren: een *in* de kerk »ten autaere van marien" en een daar buiten, in den gevel tusschen de beide torens, en van het laatste zal dan Rond den Heerd gewagen. 't Is immers niet denkbaar dat het beeld uit de prachtige kerk te Brugge buiten het raadhuis zal geplaatst zijn. »*Ze zeggen*, zegt het blad, dat de gereformeerden nooit de ijdele beeldstee van die Onze Lieve Vrouwe en hebben kunnen vol metsen." Ze zeggen het, dus een *on dit*, en dat is zeer verstandig, want het zal wel nooit beproefd zijn. Uit onze bescheiden blijkt, dat de roomschgezinde magistraat veel kerksieraden in tijds heeft weten te bergen, voor de komst der Watergeuzen en vlaamsche haagloopers. In de omwenteling reeds voor 1566 werden de aardenburger kerken, vooral de Sint-Bavo, vreeselijk gehavend. In 1604 begonnen de Hervormden de Lieve-Vrouwen-kerk een weinig te herstellen, doch dit bepaalde zich alleen tot het koor, waarin zoo goed mogelijk de dienst verricht werd. In 1620 werden de wallen der stad in 't Zuiden en Z. O. gedeeltelijk geslecht en meer Noord en N. O. waarts nieuwe werken opgeworpen; ten gevolge daarvan ontstonden de oude- en de nieuwe stad. (Zie Blaeus bekend Stedeboek en ook den platten grond in Lambertus v. d. Bosch, Tooneel des Oorlogs.) De Maria-kerk of liever haar treurig overschot bleef in de oude stad en men besloot derhalve St. Bavo voor den dienst in te richten, 't geen met groote en veelzijdige opofferingen in eenige jaren gelukte.

De Gereformeerden zullen dus wel geene pogingen aangewend hebben om de nis voor de kerk vol te metselen, ze hadden moeite genoeg om het koor water- en wind-dicht te houden!

Een woordje voor de westvlaamsche partikularisten: een *ijdele* beeldstee klinkt in noordnederlandsche ooren al heel profaan, en doet aan eene stee der vergankelijkheid denken. Waarom niet geschreven *ledige*?

G. P. ROOS.

[Waarom mogen de Westvlamingen, onder wie het woord *ijdel* nog in zijne oorspronkelijke beteekenis in gebruik is, er zich niet van bedienen? De Hollander verstaat het wel, ja hij gebruikt het nog geheel in dezelfde beteekenis, wanneer hij van *ijle* bokkings spreekt, in tegenoverstelling van *volle.*]

De groote zeeslang. Van tijd tot tijd (ondeugende menschen beweren, in den komkommertijd der politiek, wanneer de bladen niets merkwaardigers te vermelden hebben!) duikt de groote zeeslang weer op, en brengt dan, vóór en tegen zijn bestaan, vele pennen in beweging Nog onlangs gaven de Illustrated London News en de Illustrirte Zeitung uitvoerige, met afbeeldingen toegelichte, mededeelingen omtrent dezen *Leviathan.* Het kan daarom wel niet van belang ontbloot zijn eens te wijzen op een brief van den scheepsgezagvoerder L. Bijl van het barkschip Hendrik Ido Ambacht, aan den Java-bode, overgenomen door de Amsterdamsche Courant van 6 Oct. 1858, en door mij vertaald voor het weekblad Notes and Queries, den engelschen »navorscher" (2de S., VI, p. 525):

»Zeilende in den Zuid-Atlantischen Oceaan, 27° 27′ n. br. en 14° 51′ o. l. ontwaarden wij, op den 9 julij, des middags tusschen 12 en 1 ure, met stormweder, een gevaarlijk zeegedrocht, dat, gedurende negen dagen, onophoudelijk bij ons bleef tot op 37° 55′ z. br. en 42° 9′ o. l. Dit-beest was omstreeks 90 voeten lang en 25 à 30 voeten breed, en meestentijds sloeg het met zulk een geweld tegen het schip, dat dit er van dreunde. Het gedrocht blies veel water, dat een onaangenamen stank verspreidde, over het dek.

»Vreezende, dat het monster schade aan het roer zou veroorzaken, wendden wij alles aan om er van ontslagen te raken, doch te vergeefs. Na het getroffen te hebben met meer dan honderd geweerkogels, een harpoen en een lange ijzeren stang, zag men uit onderscheidene wonden het bloed stroomen, zoodat het monster eindelijk door verlies van krachten het schip niet langer kon nazwemmen en wij er van bevrijd werden. Door het geweldig slaan tegen het koper was zijn huid op vele plaatsen beschadigd geworden.

Aan een *canard*, in den vorm van een zeemonster, en aan met spek schieten, wil ik hier liever niet denken. Een zeekapitein zou een walvisch of potvisch (*cachalot*) wel met den naam van visch bestempeld hebben, en dit doet mij in dezen een zeeslang vermoeden. Welligt heeft nóg de heer Bijl wel de vriendelijkheid het gedrocht iets nader te beschrijven. (Amsterd. courant van 8 maart, 1877).

Zeist. J. H. VAN LENNEP.

VRAGEN.

Eene beruchte brug. »Er is," zoo lezen we op bl. 163 van de Veers jongsten roman, Overtroffen, »in een der steden van ons land een brug geweest, die door de zorgen van het bestuur der gemeente aan weerszijden met balustrades voorzien werd, omdat de eene zelfmoordenaar voor, de andere na, zich daar in het water wierp. Verstandige lui, die een kijk op het vroolijke en akelige hadden, beweerden, dat de kabbeling van het water bij die brug iets bijzonder aantrekkelijks had, dat de lui juist daar een eind aan hun leven maakten, omdat de dood op die plek er zoo uitlokkend uitzag." — Wie kan zeggen, waar ergens in ons land die brug geweest is?

A. A.

Handteeken. 't Woord zal waarschijnlijk wel zijnen naam ontleend hebben aan het teekenen of afbeelden, ook van zijnen naam, oorspronkelijk door figuren, vervolgens door letters. Den 17 september 1624 sloot ds. Zeger Pit, pred. te Aardenburg, eene vriendelijke overeenkomst tusschen Margaretha Maertens, Jan Brune en

Charel Poolant. De drie personen konden niet schrijven: toch maakte ds. Pit eene acte op en liet hen die teekenen. Margaretha Maertens teekende drie cirkels, die elkander raakten, plaatste boven den middelsten een schuin (Sint Andries-) kruis en trok, rakelings van de beide buitenste cirkels eene lijn, welke lijnen schuin oploopende, in den top eenen scherpen hoek vormen, zoodat het geheel het aanzien van een zeer zamengestelde hartenfiguur kreeg. Brune teekende eene egge en Poolant teekende eenvoudig met een schuin kruisje, waardoor hij een horizontaal lijntje haalde. Ds. Pit teekende zeer netjes: Zegerus Pit, Past., doch voor het laatste woord trok hij drie figuren als de lange s, waardoor hij eenige krullen trok. De aardenburger burgemeester Andries Vermere (1640, enz.) teekende: Andrs — Vrmere, doch waar ik de streep zet, zette hij een mouter, want hij was een brouwer. De man kon schrijven en toch plaatste hij een teeken. Van wanneer is dit gebruik? Van waar dit dubbele handteeken. In onzen tijd zet men, en in sommige gevallen is het wettig, een kruisje, als men niet schrijven kan en laat dan twee getuigen verklaren, dat zij het hebben zien stellen. De redenen voor het kruisje liggen voor de hand. Op eenen avond mij verpoozende met Goeverneurs Huisvriend, (afl. X, 1876) lees ik daarin onder 't opschrift: Over het briefschrijven in den ouden tijd, het volgende: »de duitsche heeren deden zooals de Pausen en de Kardinalen deden, die, hoewel 't schrijven kundig, toch uit voornaamheid (?) alleen met een kruis onderteekenden, bij welk kruis zij dan later door hun klerk of notaris hun naam lieten schrijven."

Doch nu vraag ik: Wanneer is men begonnen het kruis door een ander teeken te vervangen?

Waarom schafte men 't kruis af?

Wanneer is het kruis als handteeken in zijne eer hersteld?

Eigenaardig is te dezen nog de vlaamsche (ook noordnederlandsche?) formule: (dit kruisje) is het gewoon hand*merk* van — en vroeger schreef men eenvoudig *tmerk* of *tmarcq* van —

G. P. ROOS.

GESCHIEDENIS.

Asar. (XXVI, bl. 611; XXVII, bl. 49, vgl. met IV, bl. 262; V, bl. 90 en Bijbl. 1855, bl. 71, 72, 146). De volgende uittreksels mogen nog tot nadere toelichting dienen.

»Classis Amsterdam, 7 mei 1742. Door ds. Adriaan Ploos van Amstel, pred. te Oude-Loosdrecht is praeparatoir geëxamineerd en als Proponent aangenomen Jacobus Eliza Johannes Capitein, Afrikaner Moor, die vóór eenige jaren het Christendom had aangenomen te 's Hage, en nu met loffelijke getuigenissen, zoo kerkelijke als van de Leidsche hoogeschool, voorzien was. Naardien nu ook eene wettige beroeping op zijn Ew. persoon tot predikant op d'Elmina was ingebragt, werd de voorn. Capitein tevens peremptoir geëxamineerd, en met algemeen genoegen tot den predikdienst toegelaten, en met oplegging der handen bevestigd." (Boekz. mei 1742, bl. 601).

»Bij Abr. Kallewier te Leiden, is om zijne zeldzaamheid en tot gedachtenis uitgekomen het zeer wel getroffen portret van den Afrikaanschen Moor J. E. J. Capitein, welke in 's Hage in den Christelijken godsdienst is opgevoed, te Leiden zijne studien in de H. Godgeleerdheid volbragt, en den 7 Mei te Amsterdam geëxamineerd tot Proponent, en te gelijk bevestigd tot Predikant, op zijn vertrek staande, om het Christen geloof te verkondigen op de kust van Guinea, als Leeraar aan het kasteel St. George op d'Elmina. De prijs is 8 stuivers." (Boekz. mei 1742, bl. 581).

»Leiden den 10 Maart 1742 is onder voorzitting van den heer Joan van den Honert, T. H. fil. S. S. Th. Doct. hujusque facultatis ut et Histor. Eccles. Prof. verdedigd eene Dissertatio Politico-Theologica de servitute, *libertati Christianae non contraria*, door Jacobus Elisa Joannes Capitein, Afer, die ook de maker van deze Verhandeling geweest is." (Boekz. mei 1742, bl. 588).

NB. Zou die bijvoeging van »Afer", ook soms aanleiding hebben gegeven tot de verkeerde lezing van »Asar"?

»Bij Joh. Hasebroek te Leiden is gedrukt: Gelukwenschingen aan den heer J. E. J. Capitein, een Africaansche Moor, op de Leidsche hoogeschool, ten H. dienst wordende toegerust, ter gelegenheid als Z.Ew. voor de eerstemaal predikte. Nog Gelukwenschingen, als Z.Eerw. voor de tweedemaal predikte. Alsmede Afscheidsgroet aan Z.Ew. als beroepen Predikant, vertrekkende naar d'Elmina. Door de heeren H. Gockinga, S. S. Minist. Cand., H. de Wilhem, S. S. Theol. Stud. en B. Rijser, Med. Stud. Te zamen 3 stukjes. De prijs is 9 stuiv. of elk apart 3 stuiv.

Bij P. Bonk te Leiden en te Amsterdam bij G. de Groot is voor de derdemaal gedrukt: *Staatk. Godgel. onderzoekschrift over de Slavernij, als niet strijdig tegen de Christel. Vrijheid*, geschreven en verdedigd door J. E. J. Capitein. Uit het Latijn vertaald door Hieronymus de Wilhem. Versierd met 't portret van den Schrijver; in 4to. De prijs is 12 stuiv., en 't Portret apart 4 stuiv." (Boekz. julij 1742, bl. 71 en 72).

»J. E. J. Capitein, Africaansche Moor. Afscheidsgroet en laatste Vaarwel, in Gedicht, aan alle zijne goede vrienden, in 't bijzonder aan zijnen geliefden vriend, den heer Brandijn Rijser, liefhebber der Dichtkunst, omdat Z.Ed. het afbeeldsel van zijn vriend, zullende naar zijn vaderland vertrekken, naar het leven had doen snijden, (waarvan nog eenige originele eerste drukken te bekomen zijn, beide in 't groot en klein gedrukt.) Leiden, bij Abraham Kallewier." (Boekz. sept. 1742, bl. 344).

»Bij B. Mourik en J. Haffman te Amsterdam is aan 't licht gekomen: De uitgewrochte Predikaatsien, gedaan te Muiderberg, 's Hage en te Ouderkerk aan den Amstel, door den Gel. heer J. E. J. Capitein, zijnde een Africaansche Moor, thans beroepen Predikant op 't kasteel St. George op d'Elmina. Waarin men ziet de Aanspraken, Zegenwenschen en Afscheidnemingen aan en van de Ed. Gr. Mog. Heeren Staten, en de Ed. Achtb. Regeerders van 's Hage, aan Ds. H. Velse, en aan de Ed. Achtb. Heeren Bewindhebbers der W. I. Maatschappij. In 4to. De prijs is 12 stuivers." (Boekz. sept. 1742, bl. 348).

Het verdwijnen van Capitein zal wel in het duister blijven, naardien ook de Boekzaal daaromtrent niets mededeelt. In die van junij 1764, bl. 740, wordt alleen bericht, dat G. Verbeet be-

noemd is tot pred. te St. George d'Elmina, en in die van jan. 1765, dat deze aldaar zijne intree-predicatie heeft gedaan, 16 sept. 1764, met Efes. 6 : 19 en den 11 oct. daaraanv. te dier plaatse een Jood gedoopt heeft, predikende bij die gelegenheid over Hosea 3 : 4—5.

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

Asar. Ik kan den heer Proes gerust stellen, dat de predikant Capitein te Elmina niet tot het feticisme is teruggevallen, noch spoorloos onder de heidenen verdwenen; hij is te Elmina op den 1 febr. 1747 overleden. Wij lezen dit in een brief van den directeur generaal ter Kuste van Guinea van 1 april van hetzelfde jaar, en geschreven aan de vergadering van de presidiale kamer Zeeland der W. I. C.

Deze brief bevat tevens een antwoord op de gedane klagt door den predikant aan de bewindhebberen gedaan, over het ergerlijk gedrag van sommige bedienden; alsmede eenige bijzonderheden hem aangaande; waaruit o. a. onzes inziens blijkt, dat de door hem betoonde genegenheid tot den koophandel vermoedelijk wel een der oorzaken is geweest, waardoor hij in schulden was vervallen.

Voor zoo ver het dien predikant betreft is deze van den volgenden inhoud:

Edele enz. enz.

Myn Heeren.

Wy hebben ontfangen UwelEd. Groot Achtbare veel geëerde missive van 9 mey 1746, ende zullen, dewyl den Predikant Jacobus Elisa Johannes Capt. op den 1 febr. deses jaers is komen te overlyden, de eerste periode, die wy met verwonderinge geleesen hebben en wylen Zijn Eerwaerde is concerneerende, niet beantwoorden in dier voegen als wy souden gedaen hebben en kunnen doen, als Zijn Eerwaerde geleeft hadt, ende nu maer alleen UwelEd. Gr. Achtb. communiceeren dat wy ons geinquireert hebben gehadt, waer in het ergerlijk gedrag van sommige bediendens, daer den Predikant over heeft geklaagt gehadt, soude bestaan, ende bevonden, dat het beuselingen zijn, niet waerd om gerepeteerd te worden, ende dat deselve bediendens immediaat naa hunne kleyne begaene misslagen volgens hun eijge confessie door den Directeur

Generael na behooren zijn gecorrigeert geworden, ende dat wyders wy reeden hebben om te gelooven ja des noods zynde in staat zyn van te kunnen bewyzen, dat niets anders wylen den predikant sig zelven heeft doen vergeeten, als de ongemeene Eer ende groote gunsten, die hem met zyn komst alhier [1]), en geduurende zyn verblyf by continuatie vrugteloos zyn beweesen geworden, en dat den zugt voor den coophandel, die wylen zyn Eerwaerde meer als eens ernstig is afgeraeden geworden, zynen yver voor de ordinaere Godsdienst zodanig heeft doen verflauwen, dat het ons, onder reverentie gezegt, die oog en oorgetuygen zyn geweest, van wylen zijn Eerwaerdes gedrag, belaglyk voorkomt dat hy in zyne brieven aan UwelEdele Groot. Achtb. heeft durven gewag maaken van zyne pogingen en godvrugtigen arbeydt om het heydendom te bekeeren, dienende tot UwelEd. Groot Achtb. narigt dat wylen zyn Eerwaerde voorsz, heeft naergelaaten een insolventen boedel, die door desselfs Wede. is gerepudieert, ende ten behoeve van de crediteuren geabandonneert geworden. Vervolgens enz:

Elmina den 1 april 1747. Waermede enz. enz. (was geteekent) Jacob de Petersen [2]).

Van den predikant Capitein zijn nog een paar brieven aanwezig.

LABORANTER.

Sporen eener Nederduitsch Hervormde gemeente te Dantzig in 1600. In art. XXVIII der acten van de partik. Zuidhollandsche Synode, 28 aug. 1601 vergaderd te Gouda, leest men: »Is den Synodo oock voorgecomen dat de broeders tot Danzick van nieus aen de gedeputeerde hebben geschreven om raet ende troost over hare swaricheden, die sy nu menichmael den synoden van Zuydholland hadden voorgedragen; ende is goetgevonden eerst te vernemen ofte Ds. Smetius oock noch int leven is, dewijle van sijn overlijden vaste geseydt wordt; — soo hij noch leeft dat men metten eersten schrijve aen Ds. Perelius om uyt hem naerder bericht te hebben van de leere D. Smetii voorsz., ende van de wijse der bedieninge des Avont-

[1]) In 1742.

[2]) En de verdere raadsleden.

maels bij hem tot Danzick gebruyckigh, dat men oock schrijve aen de broeders tot Danzick ende van hun afvoordere den statum quaestionis daerover sij metten anderen oneens sijn, ende om vaste te gaen dat sij denselven van bijder sijden onderteeckenen, teneynde hunlieden ter eerste gelegentheyt de resolutie des Synodi mochte bequamelijck overgesonden worden; maer bijaldien dat Ds. Smetius deser werelt overleden is, sal men hun te bedencken geven oft niet oorborelijck ende ware datse naer een dienaer des woorts uytsagen, die haer het woort des Heeren ende de h. sacramenten suyverlijck uytreyckte, ende met eenen van haer verneme wat middelen datse onder haer tot sijn onderhout souden connen opbrengen, ende voornamentlijck of oock de gelegentheydt tot Danzick sulcx (zoodanig) is, dat den dienaer des woorts aldaer soude geduldet werden". Blijkt hieruit, dat in den aanvang der zeventiende eeuw te Dantzig eene Nederduitsch Hervormde gemeente met twee predikanten bestond: de vraag rijst, wanneer die gemeente ontstaan is, en of ze zich in verloop van tijd opgelost heeft in de aanmerkelijke Duitsch Hervormde gemeente daar ter stede, die nog vier kerken bezit? Wordt met den straksgenoemden predikant bij de Hervormden te Dantzig, van wien men 28 aug. 1601 verzekerde dat hij overleden was, bedoeld Johannes Smetius, zoon van Henricus Smetius (à Leda) en van Johanna van den Corput, Bartholomeusdochter (gehuwd 13 jan. 1562)? Volgens de nieuwe uitgaaf van het Biographisch Wdbk. d. Nederl., is deze Johannes Smetius ongehuwd gestorven. J. ANSPACH.

Vrees voor de gevoelens van David Joris in den aanvang der zeventiende eeuw. Art. xxv der acten van de partik. Zuidhollandsche synode, 28 aug. 1601 te Gouda vergaderd, herinnert ons het navolgende: »Is den synodo voorgecomen seeckere missive van ds. Johannes Bogaert, dienaer des woorts tot Haerlem [1]), aen haer geschreven, van inhoude, dat de kercke van den Briel weygerich was eenen Jacob Jansen van Velsen, wonende ten Briele huwelijckse proclamatien te geven met sijn suster Godelieve Bogaert, een

[1]) Afgevaardigde van de Noordhollandsche synode naar de prov. Geld. synode te Nijmegen 22—24 juni 1602.

weduwe en lidtmaet der gereformeerde kercke, woonende tot Haerlem, uyt oorsaecke van eenige woorden, bij hem van Velsen ten Briele gesproken, streckende tot faveur en prijs van David Jorissen, waerop hij van ds. Bogardo aengesproken sijnde, heeft denzelfden eenige schriftelijcke bekentenisse sijns geloofs overgesonden, alhier der vergaderinge gebleken; van welcke bekentenisse de kercke van den Briel veradverteert sijnde, is evenwel gebleven bij haere weijgeringe, ten ware den voornoemden van Velsen formelijck onder sijn schriftelijcke signature revocatie dede van de voorseyde woorden, waerin hem Velsen beswaert vant, achtende dat hij in materie van huwelijck soo nauwe niet en behoorde gepraemt te worden: — wert versocht dat de synodus hierin wille disponeren tot voortganck van de vereyschte proclamatien. De vergaderinge (sonder prejuditie der classis van den Briel, tot dewelcke de judicature deser saecke eerst behoort, ende sonder hetselve in consequentie te trecken), hierover hebbende die van den Briel gehoort belangende de voorsz. woorden, ende daerop Velsen selve door eenige dienaers, die tot hem uyt de vergaderinghe gesonden waren [1]), sijne antwoorden verstaende, dewelcke eensdeels tot ontkenninghe, anderdeels tot versachtinghe ende verschooninghe derselfder woorden dienende (waren), ende voorts op alles geleth hebbende daerop te letten stont: heeft goetgevonden Ds. Johannes Bogaert te antwoorden, *dat sij uyt alle omstandigheden vreest den voorseyden Velsen der secte van David Jorissen toegedaen te sijn*, ende dat daerom sijn suster, een lidmaet der gemeente Christi sijnde, wel ernstelijck dient vermaent te wesen, (en) wel toetesien wat sij voor een persoon bij der hant soude nemen; des te meer, dewijle sij te vooren onwetende geweest is van al sulcke sijne gesintheyt, ende voorts dat indien sij onaengesien soodanighe christelijcke vermaninghe, enckelijck metten voorseyden Velsen soude willen in houwelijcken state voortvaren, ende de kercke tot Haerlem nae haere gebruyckelijcke ordeninghe de voorsz. twee persoonen ondertrout ende daervan de kercke van den Briel verwittight, dat deselve alsdan int geven der proclamatien niet en sal weygerigh wesen". De gevoelens van den dweepzieken wederdooper David Jorisz. († 25 aug. 1556 te Bazel), die zich eene

[1]) Van Velsen had zich dus, ter bepleiting zijner zaak, ook zelf naar Gouda begeven.

profetische zending, goddelijk gezag en bovennatuurlijke krachten toekende, zijn derhalve niet met hem ten grave gedaald; zelfs in 't midden der 17e eeuw had hij te Dordrecht nog enkele aanhangers, o. a. Frans Baltensz. (Nav., algem. reg. I en II). In de prov. Zuidholl. Synode te Rotterdam (30 aug. 1605) besloot men (art. 22) tot de staten van Holland het verzoek te richten, dat de boeken van David Jorisz. en Hendrik Nikolaas [1]), »sijnde vol blasphemiën, allen boeckdruckers ende boeckvercoopers te drucken ende te coopen te houden opentlijck of heymelijck, verboden worden" mocht. J. ANSPACH.

Het bidden voor den koning van Spanje in de Nederl. Hervormde kerk. Dat men in den aanvang der 17e eeuw daar genoeg van had, blijke uit art. XL der acten van de Zuidholl. syn. te Gouda van 28 aug. 1601: »belangende de gedruckte catechismen met de gebeden, in welckers formulier voor den Coninck van Spanien wert gebeden onder den tijtel van onsen genadigen (!) heere, oordeelt de synodus *dat het uytgelaten worde*, waertoe men de magistraten ter plaetsen daer druckerijen sijn, vermaenen sal, 't selve den druckers te belasten; ende sullen de gedeputeerden deses synodi *een ander formulier des ghebets in plaetse van dien concipieren* voor de prosperiteyt van de Ed. Heeren Staten des Lants ende sijne princelijcke Excellencie, 't welck sij den hr. advocaet sullen communiceren, opdat het met advijs ende consent van de hh. Staten in druck uytgegeven worde." J. ANSPACH.

De lamme koning. (XXVI, bl. 549; XXVII, bl. 56, 111). Lodewijk Napoleon leed aan een verlamming der rechter hand. Om te schrijven bediende hij zich van een aan een handschoen bevestigde pen. Op deze wijze teekende hij in 1810 zijn abdicatie. De bij die

[1]) Tegen dezen vrijgeest en zijn aanhang schreef, met advies en voorkennis der predd. te Rotterdam en te Dordrecht, Casparus Swerickhusius een „Tractact", en de Zuidholl. synode 27 aug. 1602 te Schiedam vergaderd, vond geraden dat hij hiermede zou voortgaan, om het, voltooid zijnde, in druk te laten uitgaan. De voorzitter richtte het verzoek aan al de leden dier vergadering om de boekskens en stukken, die ze van straksgenoemden vrijgeest in handen hadden of krijgen mochten, aan Swerickhusius toe te zenden. Tevens zou men de schriften, die de heer van St. Aldegonde bij zijn leven tegen de vrijgeesten had opgesteld, aan prof. F. Gomarus ter hand stellen, ten einde ze voor den druk gereed te maken.

gelegenheid gebezigde handschoen met pen is aanvankelijk in het bezit geweest van jhr. Joseph ridder de Stuers en moet thans in het bezit zijn van den heer van Lansberge, gouverneur generaal van Ned. Indie.

VICTOR DE STUERS.

Olivier Veranneman. Zoo als bekend is, was het westelijk gedeelte van Zeeuwsch Vlaanderen van 1604 tot 1792, om van vroeger tijdperken niet te gewagen, verdeeld, voor wat het beheer en het rechtswezen betreft, in twee deelen: 1°. Het platte land, het Sluische Vrye, met hoogbaljuw, burgemeesters, schepenen, pensionaris, griffier en thesaurier en 2°. De steden en heerlijkheden, bestuurd door een baljuw, een burgemeester van *de courpse* (cour, hof, schepenbank, waarnemende het openbaar ministerie onder of voor den baljuw), een burgemeester van schepenen, schepenen (raadsleden), griffier en thesaurier. De griffier was meestal een eenvoudig klerk, een enkele maal een notaris, die te gelijk procureur was; de thesaurier was meestal lid van het schepen-collegie. Zie ik nu het aardenburger archief na, dan vinde ik als griffiers altoos eenvoudige burgers vermeld, die vrij wel de pen konden voeren.

In 1660 en volgende jaren tref ik aan: »de Heer en Meester Olivier Veranneman, Doctor in de rechten." Ziende op de geringe betrekking, ook uit een financieel oogpunt, in het kleine Aardenburg, dan vraag ik: hoe komt zulk een man in zoo geringe plaats?

Hij komt mij voor een kundig man geweest te zijn. Hij werd begraven in St. Bavo kerk, waar (in de wandelkerk) nog zijne grafzerk te zien is. Hij was van adel, doch onze broeders gelijkmakers hebben de vier kwartieren op de zerk doen weghouwen. Op het laatst der vorige eeuw, werd een onderzoek ingesteld naar dat graf en de notaris Jacobus Vermere leverde daarvan eene verklaring af met eene duidelijke afteekening der zerk (27 sept. 1791).

Hij was een Vlaming uit Gent overgekomen. *Om der religie wil?*

Met verlies van zijne goederen?

De beschrijving der grafzerk is:

Van boven in het midden het wapenschild van Veranneman, voerende geschakeerd, het schild gedekt met een versierden helm, waarboven ter halver lijf een wildeman met knods.

In den linker bovenhoek Veranneman, als boven. Zonder het dekstuk.

In den rechter bovenhoek De Keyser, voerende: drie ringen, 2 boven, 1 beneden.

In den linker benedenhoek Minne: à la fasce met 3 merlettes, boven de fasce 2 hermelijnen, daaronder 1 hermelijn.

In den linker bovenhoek Cocx: dwars gedeeld: boven 2 hamers, beneden, grootste gedeelte, twaalf hoefijzers?

Beneden in het midden een op de punt staand, ruitvormig vierkant schild. De linker helft voert Veranneman, de rechter helft voert in twee hoekvormige deelen: Minne. De kleuren zijn niet te herkennen.

Het grafschrift luidt:

D. O. M.
Hic Jacent Prenob. et Clarissimus D.
D. Oliverius Veranneman
J. U. Doctor, Hujus Civitatis a Consiliis
et Actis, Postea Advocatus Fiscalis
Concilii Flandriæ Middelburg s
in Zelandia, obiit 25 Septembs 1666.
Fs Eliæ Armigeri, Ex Perantiq. Nobil.
Et Equest. Stemmate Rollariensi
Oriundi et Dæ Adrianæ de Keyser,
et Prænob. Dna
Anna Maria Marischal,
Conjux Quæ obiit 8 Octobris 1665,
Fa Josiæ Ex Nob. Picardiæ Genere
Orti et D Mariæ Claeijssens."

Onder de aardenburger burgemeesters komt voor Dl. Claeijssens; de latere Aardenburgers van dien naam waren landlieden en katholijken.

Na het stellen van het bovenstaande word ik versterkt in mijn gevoelen, dat hij of de roomsche kerk verlaten heeft (in dien tijd in Belgie eene doodzonde!) of van 't een of ander beschuldigd is geworden, door eene hem betreffende schepenacte, die ik afschreef: »Compareerde voor schepenen der stede ende schependomme van Ardenburch in persoone d'Heer ende mr. Olivier Veranneman, Greffier deser stede, den welcke onder solemneelen

Eedt geaffermeert heeft dat hij gheene projecten van liquidatie ghementioneert ter vierschaere van de positien ghedient den ij[en] jannuarij 1665 bij ende van weghen Tfeodale processē qualitate qua s. bij clachte jeghens hem Veranneman V re (verweerdere) voor mijn Ed. Heeren Schepenen van de keure der stede van Ghendt onder hem ofte in sijn bewelt en is hebbende dan de gone ten voornoemde processē geexhibeert midts hij hem van diere directelick noch indirectelick ontmaect te hebben.

Verclaerende Insghelycx onder Eedt als vooren niet te ghelooven het laetste article van de selue positien, Gheuende niet min spetiaele procuratie aen sijnen vcoren ... ? postuleerende voor die voornaemde schepenen van de keure om aldaer den seluen te refereeren daer ende soot behoort. hier inne waren de heeren Jooris van Sluys en Frans de Coopman, Schepenen desen 15 Marti 1665, (geteekend :) O. Veranneman en Fransois de Coopman."

G. P. ROOS.

Zeegevecht in 't scheurtje, 1646. Admiraalsvlag, in dat gevecht veroverd. Aangezien, zooveel ik weet, weinig, ja bijna niets bekend is van de bijzonderheden omtrent het, ten jare 1646, geleverde zeegevecht in 't Scheurtje, heb ik het niet ondienstig geacht, ten vervolge op hetgeen dienaangaande in den Navorscher over jan. j.l. voorkomt, mede te deelen, dat men in het bevelschrift tot betaling van 25 maart 1647, door drost en gedeputeerde staten van Drenthe op 's landschaps ontvanger, jonkheer van Welvelde, afgegeven, leest:

> dat die ambtenaar wordt gelast, »te betalen aan Marten Janssen Schaef, Capitain etc., de summa van twee hondert ende vijftich carool[s]. gl. hem opten Landtsdach den-22-Febr. [1]) jongstleden vereert, ten aansienen van sijn goede couragie ende valiandise, in vergangen sommer bethoent in 't slaen van—19—schepen, soo cleijn als groot, voor Mardijck, waerdoor deselve plaetse voorts daernae aen de crone van Vranckrijck is overgegeven geworden."

Men mag, mijns inziens, als zeker aannemen, dat dit bevelschrift

---

[1]) Schrijffout. Moet zijn: Meert.

in overeenstemming is met den inhoud der resolutie van drost en gedeputeerden — vermoedelijk mede van 25 maart 1667 — waarbij uitvoering is gegeven aan het besluit der staten van 22 te voren. Of die resolutie meer bevat, dan in de voorhanden zijnde stukken voorkomt, is mij niet bekend; en die resolutie heb ik niet kunnen bekomen, omdat de protocollen of registers, bevattende de handelingen van het collegie van drost en gedeputeerde staten van Drenthe, over het tijdvak 1629—1679, dus juist over vijftig jaren, in de vorige eeuw reeds ontbraken, zoo als uit in dien tijd gemaakte indices blijkt, en ze nog niet teruggevonden zijn.

Toen ik nog te Assen woonde, heb ik voor memorie aangeteekend:

> »De admiraalsvlag, door kapitein Marten Jansen Schaef ten jare 1646 in het Scheurtje, bij Mardijk, veroverd en, in het volgende jaar, den staten van Drenthe aangeboden, was die van den Admirant van Arragon."

Is dat de naam van het groote Duinkerker fregat, dat door kapitein Schaef genomen en te Amsterdam opgebracht is; of is het de titel van hem die het oppergezag van de spaansche zijde voerde? Denkelijk was of is dat wel te zien uit eene »Chaerte, daer de voors: bataille met de penne is afgetrocken." Dat stuk vertoonde meergenoemde kapitein ter staten-vergadering, toen hij de vlag overgaf. Het is te hopen dat die kaart nog bij het ministerie van marine, in het provinciaal archief van Gelderland — met welke provincie kapitein Schaef toch ook in betrekking stond — of elders zal berusten.

Tot mijn leedwezen heb ik indertijd verzuimd melding te maken van het stuk waaruit ik mijne aanteekening betrekkelijk de vlag heb getrokken. Mogelijk vindt men er iets van in een vervolg op mijne Losse bladen uit Drenthe's geschiedenis, welk werkje reeds voor eenige jaren geheel afgedrukt was, doch nog niet uitgegeven is (vergelijk Navorscher van 1876, n°. 2).

Voor alle mededeelingen betrekkelijk de vermiste registers, het gevecht in 't Scheurtje, den kapitein Schaef, de door hem veroverde vlag en de door hem vertoonde kaart, houd ik mij ten zeersten aanbevolen.

Wassenaar. MAGNIN.

Een woordje bij 't opstel: uit den tijd van 't Barrière tractaat. (XXVII, bl. 1 en verv.). De heer Winkler zegt, dat kaneunik Verslijpe de gemeente van Maria Hoorebeke aanhaalt. Dit heeft de geachte medewerker een weinig mis: V. spreekt van de *parochiën* over de Schelde en bedoelt daarmede den Vlaamschen olijfberg of de zeven kruisgemeenten, namelijk St. Maria Hoorebeke, Materen, Etichoven en vier andere die mij nu niet invallen, maar die men stellig in de Kerkelijke geografie van Bachiene vinden zal, even als l'Olive, den franschen of beter waalschen olijfberg in Namen en Henegouwen of mijndistricten.

Iemand (de heer W. of de redacteur[1]) vraagt, of Maria Hoorebeke de eenigste gemeente in Zuidnederland is die sedert de kerkhervorming bestaat en ik antwoord, neen, in het Walenkwartier zijn er nog een paar, en ook te Antwerpen had men altoos eene kruisgemeente. Maria Hoorebeke (ter onderscheiding van 't nabijgelegen Cornelis Hoorebeke, men zegt benoemd naar een broeder en zuster) heeft thans eene fraaie nieuwe kerk en bijna 180 protestanten: buitendien behooren tot deze gemeente een huisgezin te Materen en een gezin te Etichoven. In het laatste dorp staat nog een kerkhuisje, waarin de hoorebeker predikant eenmaal 's jaars preekt. Bij een mijner bezoeken in die liefelijke streek toonde men mij nog een huis met hooge vensters, waaronder men plat op den grond, zoo wel leeraar als gemeente, gezeten en zonder psalmgezang, godsdienstoefening hield. M. Hoorebeke bezit uit den vroegeren tijd nog een geschiedkundig werk in hs., het zoogenaamde Boek der represailles. Ik herhaal zeer mijne vraag: waar zijn drie of vier folianten, de acten en geschiedenis der gemeente bevattende en in de omwenteling van 1830 zoek geraakt? In belgische archieven schijnen ze niet te zijn. Zou men ze hier of daar in Nederland bezitten en zwijgt men, omdat die ontvreemdingshistorie zoo onzedelijk was? 't Ware dan toch beter ten halven gekeerd, dan geheel gedwaald.

G. P. ROOS.

---

[1]) De vraag is van den heer Winkler. BEST.

VRAGEN.

Malefitz recht. Wat is dat? Pieter Bor gebruikt het woord in zijn 6e boek, waar hij op het jaar 1573 het navolgende mededeelt.

»Ick hebbe hier voren ook verhaelt, datter by eenige Hopluiden en een Lieutenant binnen Alkmaer in 't beleg zijnde voorgeslagen werde om de stede van Alkmaer te verlaten en haer eigen leven te salveren. Dese Hopluiden souden geweest zijn Jaques Hennebaert en Dirck Duivel, met Michiel Samplon Lieutenant van Jaques Hennebaert, dese sijn na de belegeringe gevangen genomen en daer over is opten 2 Decembris *Malefitz recht* gehouden, alwaer zy luiden door Jochum van Nieuvink geweldige Provoost zijn aengeklaegt, dat zy haer eer en eed vergeten hadden en sich in de belegeringe als eer-vergeten schelmen hadden gedragen, in meninge de Stad en borgeren te verlaten, haer selven te salveren en den gemenen soldaten op te rockenen tot muiterye en kleinmoedigheid, concluderende daerom dat zy daer over aen haer lijf, eer en goed gestraft souden werden anderen tot een exempel."

De beschuldigden bragten tot hunne verdediging in, dat hunne soldaten er bij hen ten sterksten op aangedrongen hadden om de stad te verlaten, dat zij het daarom hadden willen doen, omdat zij de stad toch niet houdbaar achtten en medelijden hadden met hunne soldaten, daar zij uit hetgeen te Haarlem gebeurd was, begrepen wat deze na de inneming te wachten stond, eindelijk dat zij gedurende het beleg in allen deele hunnen pligt hadden gedaan. Toen dit alles door een aantal getuigen bevestigd was, werden zij vrijgesproken.

OUDHEID-, MUNT- EN PENNINGKUNDE.

Avondmaalbekers te Dodewaard. (XXVII, bl. 64). Het geslacht van Ommeren voert goud met drie geluipaarde roode leeuwen, geplaatst boven elkander.

Maastricht. A. A. VORSTERMAN VAN OIJEN.

Acht gouden bruiloften in de familie van Loon. (XXI, blz. 391). Om nog eens terug te komen op de plaat van J. Goeree, waarop 7 medailles van in deze familie gevierde gouden bruiloften zijn afgebeeld, de laatste van het jaar 1722, zoo is mij later nog eene bedenking ingevallen tegen het bericht van wijlen den heer C. Kramm, *dat er vier jaren verloopen zijn, eer die plaat door Goeree volvoerd is.* Behalve, dat die heer de bron niet heeft opgegeven, waaruit hij deze mededeeling ontleent, komt mij de zaak twijfelachtig voor. Immers, juist vier jaren later, is er in dezelfde familie nog een 8ste gouden bruiloft gevierd, waarop insgelijks, in 1726, eene medaille geslagen is, namelijk van Arent Vink en Anna Nieupoort, afgebeeld en beschreven in het Vervolg op van Loon n°. 72, en is het nu wel denkbaar, dat Goeree gemelde plaat, waaraan deze laatste medaille ontbrak, zou hebben voltooid en onvolledig gelaten in 1726, terwijl dit laatste feest zoo kort aanstaande of alreeds gevierd was, en waarop mede een achste medaille geslagen was?

Amsterdam. J°. DE VRIES JZN.

VRAGEN.

Aarden kruik. »Nabij Steenwijk in het riviertje de Aa, is gevonden eene aarden kruik, die aan weerszijden de beeltenis van een man in volle wapenrusting heeft, van een wapen en eene inscriptie voorzien is en het jaartal 760 draagt; jammer dat van dit stuk, overigens gaaf, het oor gemist wordt."

Bovengenoemd bericht is overgenomen uit het Handelsblad van gepasseerde jaar; het jaartal 760 komt echter zeer verdacht voor, daar men toen toch nog geen wapens kende. Moet men hier aan eene drukfout denken?

ANDANTE.

[Of men hier aan eene drukfout of iets anders denken moet, kan ik niet beslissen. In ieder geval, de kruik is niet van 760. Was hetgeen Andante opmerkt, dat er in dien tijd nog geene wapens waren, niet reeds bewijs genoeg, dan zou men er bij kunnen voegen, dat in den tijd nog evenmin arabische cijfers gebruikt werden.]

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

Pseudo-dissertatiën. (XXVII, bl. 27). Antwoorden kan ik niet. Maar 't kon zijn, dat, ad 3, den vrager de vermelding belang inboezemde, dat er een vers bestaat van Leo Placentius, getiteld Pugna porcorum, waarin ieder woord met een *p* begint. 't Is dus een zoogenaamd tautogrammatisch gedicht. Ter proeve:

Plaudite porcelli; porcorum pigra propago
Progreditur, plures porci pinguedine pleni
Pugnantes pergunt, cet.

E. LAURILLARD.

Zoon van Roemer Visscher. (XXVII, bl. 26). Kan met dien broeder in Tesselschades brief aan Hooft ook bedoeld worden, de amsterdamsche onderschout Nicolaes van Buyl, de man van Roemers tweede, minder bekende dochter Geertruyt of Geertruida? Eene gissing, ook om zijne betrekking en om de nabijheid van Amsterdam bij Muiden, niet onaannemelijk. Of kan Dominicus Boot van Wesel dien brief aan Hooft bezorgd hebben? Kan 't niet best wezen, dat hij ter gelegenheid van zijn huwelijk (hij huwde Anna in 1624) een uitstapje maakte naar 't Muiderslot? Visschers tijdgenoot en levensbeschrijver, de harderwijker staatsman Ernestus Brink, maakt van geen mannelijken nakomeling melding, waarom dan ook aan een schoonzoon moet gedacht worden. En nu is 't de vraag wie die geweest kan zijn, van Buyl of van Wezel? Die 't weet, mag 't zeggen.

Aan 't Uddelermeer. A. AARSEN.

Woning van Vondel. (XXVII, bl. 18). Bestaat er te Amsterdam geen register met oude huisnamen, geene omschrijving van straten of wijken uit vroeger tijd? Uit dergelijke stukken heb ik de woonhuizen van verdienstelijke Aardenburgers, Anthonij Peurssen, Pieter Roman en Margaretha Sandra, de kloekhartigen van 1672 opgespoord. Misschien helpt deze eenvoudige vingerwijzing iets. Van Dale ontwierp uit dergelijke stukken een heel plan van het oude Sluis. Koop- en huurcontracten, rentebrieven enz., geven

mede veel licht. 't Is waar, in kleine plaatsen valt dergelijke nasporing gemakkelijker; dan — 't is maar een vingerwijzing.

G. P. ROOS.

VRAGEN.

Jan Baptist Grammaye, geboren te Antwerpen op het einde der XVe eeuw. Omtrent dezen geleerden worden bijzonderheden gevraagd. Waar is iets van hem te vinden, vooral omtrent hetgeen hij gedaan heeft in het belang van de aardrijkskundige wetenschap? De naauwkeurige opgaaf der werken door hem gepubliceerd en die niet bij van der Aa Biogr. woordenboek genoemd zijn, alsmede inlichtingen omtrent zijn geslacht zullen welkom zijn.

Hoe komt de familie Cool aan den naam van Grammaye?

Het algemeen register van den Navorscher is natuurlijk bekend.

ANDANTE.

KUNSTGESCHIEDENIS.

Volksprenten met verzen in het Boerenfriesch. — De vraag, door den heer Fred. Muller gedaan in den Navorscher van dit jaar, bladz. 20, geeft mij aanleiding, om het navolgende mede te deelen.

In mijn jeugd heb ik in mijn ouderlijke woning gekend een pakketje volks- of schoolprenten — in Friesland noemde men ze *heilingen* — met onderschriften in het Boerenfriesch, waarvan dr. E. Halbertsma gezegd werd de vervaardiger te zijn. Ik houd het er bepaald voor, dat hij het was, want die onderschriften waren geheel in zijn geest.

Sommige daarvan waren zeer eenvoudig. Ik herinner mij een prent met onderscheidene kleine plaatjes, waarop lieden van verschillenden stand en beroep, in het bijzonder stedelingen, waren afgebeeld. Onder één van deze, voorstellende een soldaat, die met zijn vrouw wandelt, stond b. v. *Soldaat in Soldate-wiif.* Onder een

ander, waarop een melkboer met juk en emmers, zijn melk ventende, was afgebeeld, stond zeer naïef *Blouwe Stêds-môalke.*

Op andere prenten bestonden de onderschriften in vierregelige versjes. Zoo was er op één daarvan een plaatje, dat eene modiste — zeker eene française — voorstelde, met een hoedendoos in den arm, aan een huis aanbellende. Daaronder stond:

Franske Bet, dij schellet oan
Om har wirk te bringen.
t'Binne hoetsjes foar Mefrou,
Flarden! Djurre dingen!

Eindelijk herinner ik er mij een — en dat was niet de minst geestige — waarop enkel een zeer groote haan was afgebeeld. Die beeltenis besloeg de geheele prent.

Nu moet men weten, dat vroeger in Friesland in alle A-B-boeken een haan op het titelblad was afgebeeld. Wat de oorsprong daarvan was, is mij onbekend, maar het was zoo. Ik heb zelf dergelijke A-B-boeken nog wel gezien.

Nadat de leer- en leeswijze van Nieuwold evenwel was ingevoerd en alleen de door dezen vervaardigde boekjes mogten worden gebruikt, verdween de haan van het titelblad der schoolboekjes. Dit gaf aan dr. E. Halbertsma aanleiding, om den haan op de prent of heiling te laten drukken en daaronder te schrijven,

Wol hondert jierren efteriên,
Haw ik ijn t' A. B. C.—boeck stien,
De berntjes waerden wiis en great,
Hja wisten folle in 't lijcke neat,
Mar nou 't er waait in oare flagge
Bin ick uwt alle skoallen jagge,
Ick bin ijn 't A. B. C. forbean
Nou gaen ik op diss' heiling stean.

Ik heb later dikwijls om dat pakketje prenten gezocht, maar het is mij niet gelukt, dat te vinden. Het zou mij evenwel verwonderen, zoo die prenten niet nog hier of daar aanwezig waren.

Leeuwarden. JHR. MR. J. M. VAN BEIJMA.

TAALKUNDE.

Spreekwijze. Een riem onder het hart of een hart onder den riem steken. (XXVI, bl. 561—563, XXVII, bl. 85, 86). Geheel overeenkomende met deze uitdrukking en vooral niet minder, zegt men op de Veluwe: »*'n hârt in 't liif spreken.*" Van den riem wil men er niets weten, »en ze hef liik, zimme! Zoo'n stiif dink bii 't hârte is nie oarig, zol 'k meinen. Wat zeg i, vrunden?"

Aan 't Uddelermeer. A. AARSEN.

Tegen heug en meug. (XXVII, bl. 128). Wat *meug* is heeft de vrager zelve reeds aangewezen. Dus alleen het woord *heug* blijft ter verklaring over.

Tegen heug moet, dit blijkt uit de spreekwijze, beteekenen tegen iemands zin, en dit doet reeds vermoeden dat *heug* verwant zal zijn met *verheugen*. Zoo is het ook. Maar welke is de oorsprong van deze woorden?

Bij onze oude schrijvers vinden wij *verheugen* meermalen met *o* geschreven, b. v. bij Melis Stoke V. 277,

Nuttelike docht hem doe wesen,
Dat hi over zende in desen
Sinen broeder te Dordrecht,
Ende hi daer verneme recht,
Wat der zaken wesen moghe;
Die liede souder bi *verhoghen*,
Ende soudens hem dan weten danc.

Ook treffen wij bij hen meermalen *in hoghen* aan, in de beteekenis van blijde. Het is niet vreemd dat men door deze spelling in den waan gekomen is, dat de woorden hunnen oorsprong nemen van het bijv. naamw. *hoog:* iemand toch die bedroefd is noemen wij *neergeslagen, neergedrukt*, en hem blijde maken noemen wij hem *opbeuren*. Is zijne blijdschap buitengewoon groot, dan zeggen wij, *hij is opgetogen van blijdschap* of hij *is in de wolken.*

Massman o. a. dacht er zoo over, in wiens woordenlijst achter den Partonopeus wij *verhogen* (= verheugen) onder *hooch* moeten

zoeken. Ook dr. Brill zegt in zijne Holl. Spraakl. § 12 dat *verheugen* van *hoog* komt. En het schijnt dat dr. Moltzer van hetzelfde gevoelen is: althans in zijne uitgave der Mnl. dramatische poezij verklaart hij niet alleen *in hoghen*, maar ook *int hoghe* door *verheugd*. Dit laatste beteekent evenwel iets anders. De plaats komt voor in het spel Vanden winter ende vanden somer. Deze beide strijden daar om den voorrang. De zomer zegt o. a. vs. 84,

Her winter, ghi hebt enen fellen aert
Dats dicwile wel an u te sien.
Maer mi wondert sere van dien,
Dat ghi u wilt setten jeghen mi,
Want al die werelt blives [l. blivet] mi bi.
Ic ben soe edel van naturen:
Ic ben die ghene, die vult die scueren
Ende doe wassen alle vrocht;
Ic bringhe ons die soete locht,
Den lieven somer; hets mijn aert:
Ic doe bloien meneghen bogaert,
Die te winter staet al droghe.

Daarop antwoordt de winter,

Daer omme moetic bliven *int hoghe*
Om dat ic alle dinc can dwinghen:
Ghine cont dat niet voer oghen bringhen,
Ic en ben here ende ghi sijt knecht.

De zomer staat er verbaasd over, dat de winter hem naar de kroon wil steken. Ik, zegt hij, doe alles groeien en bloeien, wat in den winter dor is. Maar nu antwoordt deze: juist daarom moet ik *bliven in thoge*, sta ik boven u, moet ik het van u winnen, omdat ik alles kan dwingen: gij kunt dat alles waar gij van spreekt niet te voorschijn brengen, of ik ben heer en gij zijt knecht: gij kunt dat niet doen, dan wanneer ik het u toelaat, wanneer het mij behaagt.

Dat *verheugen* eene afleiding is van *hoog* wordt reeds minder waarschijnlijk door den klank *eu* dien wij hier vinden. Deze klank is in de meeste woorden uit *o* ontstaan. Maar zijn er daaronder ook enkele waarin *eu* in de plaats getreden is van de *lange o*, b.v. *beuk* (ohd. bôha), *schreur* (= schrooder), *beuzeling* (van boos), door-

gaans vervangt hij de *korte o.* Ja het verdient opmerking, dat wanneer twee woorden gelijken klank hebben, de *o* in *eu* veranderd wordt waar zij kort is, maar waar zij lang is stand houdt, en dit, niettegenstaande men in een gedeelte van ons land, ook in dat wat op het gebied der taal de wet wil stellen, het onderscheid tusschen lange en korte o niet meer in acht neemt, ja zelfs niet meer hoort, en ons schoolonderwijs, dat in dit opzigt veel te wenschen overlaat, zijn best doet om er hen die het nog hooren, doof voor te maken. Zoo hebben wij *noot* = boomvrucht en *noot* = teeken. In het eerste is de *oo* bedorven uit *o:* in het Oudhoogd. is het *nuz*, in het Angels. *hnut;* onze voorvaderen zeiden *not;* zoo vindt men het nog bij Kiliaan. Het laatste is het latijnsche *nota* met lange *o.* In Holland nu spreekt het volk wel van de *neuten* die aan den boom groeien, van *kruidneuten* en *peperneuten*, maar niemand zal er van *muzykneuten* spreken. Van het latijnsche *populus* (volk) met korte *o* hebben wij *gepeupel* gemaakt, maar *populus* met lange *o* (populier) hebben wij insgelijks uit die taal overgenomen doch zonder den klank te veranderen. Wij zeggen daarvoor *popel,* en zelfs het fransche *peuplier* heeft ons niet kunnen bewegen om hier de eu te laten hooren, hoe willig wij anders in menig opzigt zijn om naar der Franschen pijpen te dansen.

Letten wij verder op het reeds genoemde *in hoghen*, dat wij bij onze oude schrijvers niet zelden aantreffen. Aan het bijv. naamw., *hoog* kunnen wij hier niet denken. Wij vinden meermalen *in goeden hoghen*, waaruit blijkt dat dit *hoghe* niet anders kan zijn dan een zelfst. naamwoord. Is het dan *hoghe* = hoogte? Wij weten, dat dergelijke woorden voorheen op enkele *e* uitgingen en dat de *t* er eerst in lateren tijd ingevoegd is. Maar in dit geval zou het lidwoord onmisbaar zijn en hadden onze voorvaderen moeten zeggen *in der hoghen* even als wij niet zeggen *in hoogte* maar *in de hoogte.* Wij moeten dus voor *in hoghen,* en eveneens voor *heug* en *verheugen*, die er mede verwant zijn, naar eenen anderen oorsprong omzien.

Wij behoeven daar niet verre naar te zoeken. In het Gothisch vinden wij het zelfst. naamw. *hugs,* in het Oudn. insgelijks *hugr,* in het Oudhoogd. *hugu*, *hugi* en in het Angels. *hyge.* De oorspronkelijke beteekenis zal wel zijn *verstand.* Maar daarnevens heeft het die van *gemoed, gezindheid.* Er zijn een aantal woorden

waarin eene dergelijke overgang van beteekenis plaats heeft: men denke aan *zin* en het latijnsche *sensus* met hunne afleidingen, aan *weldenkend* = welgezind, aan *meenen*, wat te voren ook beteekende iemand een goed hart toedragen, hem liefhebben. — De eerste dezer beteekenissen herkennen wij in ons *heugen*, *geheugen*, *geheugenis*. In *heug* (eigenlijk *hoge*, *heuge*) niet meer: maar vroeger heeft het toch ook in onze taal eene zoodanige beteekenis gehad. Kiliaan kende het nog in die van mens, sensus, intellectus, en in die van gedachtenis lezen wij het bij Jan de Weert in zijne Niwe Doctrinale vs. 100,

Die hem van dootsonden hoet,
Ende dan enich weldaet doet,
Die selve weldade algader
Bliven ghescreven vorden vader,
Int boec der ewigher *hueghen*
Daer Gods vercorene te staen vueghen
Ewelike.

In de andere beteekenis van *gemoed*, *gezindheid*, komt het voor bij Willem van Hildegaersberch, 50, 116. Dr. Verwijs verklaart daar in zijne woordenlijst *in hoghen* door *vrolijk*. Dat is evenwel de beteekenis niet. Willem vertelt van eenen ridder die ernstig ziek werd. De koning, die veel met hem op had, liet overal zoeken naar de bekwaamste artsen en zond deze den ridder. Het baatte echter niet: de artsen kwamen, bezochten den zieken, overlegden met elkander, maar wisten geenen raad.

Menich droeflijck ghelaet
Mochtmen anden ridder schouwen
Mit wenen ende mit groten rouwen.
Doe die meesters van hem toghen
Bleef hi recht *in sulcken hoghen*,
Als die nymmermeer ghesont
En waende werden tot gheenre stont.

Ik geloof dat wij deze laatste verzen aldus moeten verklaren: hij bleef juist *zoo te moede* als iemand die meende dat hij nooit weer gezond zou worden. Het is een omslagtige wijze van spreken, die bij onze oude schrijvers meer voorkomt, b. v. Der minnen loep, II, 1158,

(Hi) verwachte den tijt ootmoedelijck
Ende quam aldaer op sinen dach
Soe vroe dat nyemant des en sach,
Ende si wachte mede die stonde wael
Als die oick van groter quael
Woude nemen medecijn.

Als die woude is willende, begeerende.

Partenop: 116, 11,

Nu ontsprinc doch *als de gene*
Die gelike van slape *doet*,

d. i. gij die u houdt alsof gij slaapt.

Lekensp. II. 58, 101,

Peeter antwerdde *als die coene*,

d. i. stoutelijk.

In hoghen is dus wat wij noemen *te moede*. Vandaar *wel in hoghen* en *in goeden hoghen* = wel te moede, *niet wel in hoghen* = niet wel te moede, *bat in hoghen* = beter te moede.

Limb. II. 416,

Die knechte, die *wel in hoghen*
Waren.

Hildegaersb. 181, 227,

Quetsten si knye of ellenboghe,
Soe en sijn si niet *in goeden hoghe*.

Ferguut, 3222,

Die dief en was *niet wel in hoghen*.

Stoke IX, 1198,

Nu wast hem allen comen bet,
Dies si *bat* waren *in hoghen*.

Maar men liet die bepaling ook wel eens weg en zeide enkel *in hoghen* voor welgemoed, in zijnen schik, b. v. Limborch, I, 104,

Heinriic hi was in hoghen.

Vandaar het werkwoord *heugen, hogen*. Der minnen loep, II, 1737,

Dat guede wijff meynt oick mede,
Is hoir vrient van edelre zede
Ende si veel doet om sinen wil,
Soe moet hi ymmer, lude ende stil,

Dat verdienen ende overdeyncken
Hoe sy hoer selven gheert te creyncken
Om hem te starcken ende te *hueghen.*

Ik heb dat in de woordenlijst verklaard door *verhoogen*, doch het is *blijde maken.*

Ongehuecht is dus, niet blijde gemaakt, zonder blijdschap. Ald. IV, 2219,

Verwint met goetheit, off ghi moecht:
Mit quaetheit blijfdi *onghehuecht.*

En *onthogen*, van blijdschap berooven. Derhalve *onthuecht worden*, bedroefd, verdrietig, misnoegd worden. Lorrein., II, 4450,

Tswert hiefhi met beiden handen
Ende sloecht totten tanden
Gerarde den stouten vogt,
Dies Karel wert sere *onthoegt,*
Ende seide dat hijt soude becopen
Opdat hine mochte belopen.

Minnenl. I, 1750,

Ghi, guede mannen, weest niet *onthoghet*,
Dat ic u dus verzoeken doe.

Ald. II, 1667,

Si sijn so vrij op hoirre duecht,
Dat si niet en worden *onthuecht.*
Si bliven vro ende en achten niet
Die stralen die die clapper schiet.

In intransitive beteekenis, die van *bedroefd*, *verdrietig worden*, vind ik dit werkwoord Belg. Museum, I, bl. 218, vs. 145,

Die felle baeliu *onthoghet*
Als hi die maghet siet sijn gestade.

Dat onze voorvaderen even zoo *verheugen* als intransitief bezigden, wat wij slechts als transitief gebruiken, kan men zien in de woorden van Melis Stoke, die ik boven, bl. 170, uitschreef.

De heer Winkler vraagt eindelijk, wat beter is, *tegen heug en meug*, zoo als men in Friesland, en ik geloof in het grootste deel van Noordnederland zegt, of *heuge tegen meuge*, zoo als men in Westvlaanderen hoort.

Misschien is de laatstgenoemde spreekwijze te verdedigen, misschien

is zij verbasterd uit *tegen heug en meug*, wat oud en goed is. *Heug* en *meug* beteekenen wel nagenoeg hetzelfde, zoodat men een van beide overtollig kon achten; maar dat tweede woord wordt er toch niet zonder reden bijgevoegd. Een van de middelen die wij bezigen om aan een woord kracht te geven, het goed te doen uitkomen, is het herhalen van dat woord zelf of het bijvoegen van een woord dat nagenoeg dezelfde beteekenis heeft. Men denke aan *door en door*, *ommendom*, *oppentop*, *overentover*, *gansch en gaar*, *geheel en al*, *met horten en stooten*, *te kust en te keur*, *tegen wil en dank*, enz.

Het tegenovergestelde van *tegen heug en meug* is *met heug en meug*. Men hoort dat nu niet meer; maar in de 16$_e$ eeuw at men ook *met heughe ende meughe* d. i. met lust, met smaak. (Zie Kiliaen o. h. w.).

P. LEENDERTZ WZ.

Het schutten van bruidegoms. (XIX, bl. 544; XX, bl. 43, 373). Waarin dit later ontaard mag wezen, is mij onbekend, doch oorspronkelijk heeft het, ten minsten in Gelderland, in onmiddelijk verband gestaan met de handeling van den kerkelijken trouw. Immers, art. 36 der acten van de partikuliere synode te Arnhem 25—29 sept. 1593 gewaagt van »groote leelijcke claghten van houwelijckse saecken", in 't vervolg niet beter te voorkomen dan door uitgifte eener publikatie, waar ingevoegd kon worden het »verboth der ontijdelicker gemeynschap, musieckspeelen *totten kerckenganck*, overdadighe bruylofteu, snuytingen (lees, schuttingen) des bruydegoms *nae der insegeninghe*". Blijkt zulks reeds uit hetgeen Nav. XXVI, bl. 564 aan het plakaat van 2 sept. 1640 werd ontleend, nog duidelijker verklaart zich daaromtrent art. 43 der acten van de prov. synode te Arnhem 20—24 aug. 1633, in dezer voege, »dat allerhande roemoeren en ongeregeltheden int incomen en uytgaen van jongeluyden, *die in de kercke getrout worden*, als schieten, *schutten*, speelen en diergelijken mochten geweert worden." 't Vermoeden klimt dus tot hooge waarschijnlijkheid, dat *schutten* eenvoudig was een dartel tegenhouden van bruidegom of van bruidegom en bruid beide bij 't begin of einde der trouwplechtigheid door de dorpelingen, met het doel om hun drinkgeld af te

persen. Dit drinkgeld heette deswegens *schutbier*, ook wel *kwanselbier*, vermits het den echtelingen eigentlijk *afgekwanseld* of ontfutseld werd. Soms liet men niet eens aan het jonge paar de bepaling van het bedrag dier schutbieren over, maar *schatte* hen voor eene zekere som; van hier, dat men de benaming »schutbier" soms afgewisseld vindt met die van *schatbier*, evenals men beurtelings het »schutten" en het »schatten" (b. v. art. 25 der acten van Tielsche classis 9—11 sept. 1650, 13—15 sept. 1652) vermeld ziet; ja, sommigen die de uitdrukking niet begrepen, hebben er »schutbeuren" van gemaakt. Hiermede is tevens de Nav. XXVI, bl. 564 voorkomende vraag beantwoord. Luidt de ter zake dienende plaats uit het plakaat van 2 sept. 1640 (zie Gr. Geld. Plakaatb. II, 299) aldus: »wyder verbieden wy het vergesellen met roers ende het afschieten van deselve by het trouwen van bruydegoms ende bruyts, ofte *het schutten van soodanige*, nevens brandewyn ofte andere stercke wateren, wyn ofte bier te drincken, *by 't in ende uytgaen van de kercke*, op een poene (boete) van vier daelder tegens de heere te breucken" (verbeuren); wij zien hieruit, dat de benaming *schutbier* wel oorspronkelijk doelde op bierverbruik, doch ook op het gebruiken van andere dranken werd toegepast. Alles had hier betrekking op de eigentlijke trouwplechtigheid. Bruid en bruidegom werden afgehaald en kerkwaarts geleid door een stoet van dorpsgenooten als »ruiters te peerde", en dit eerbewijs moest van hunne zijde beloond worden door het geven van »rijbieren". Er werden buksen afgeschoten, waarvoor zij »buxembieren" moesten vergelden. Zoo zien wij dan ook in publieke verordeningen »rijbieren, buxembieren en schut (schat)- of kwanselbieren" in éénen adem genoemd, b. v. in de publicatie der staten van Noordbrabant van 25 april 1784.

J. ANSPACH.

Het schutten van bruidegoms. *Schatten* kon een wat slordig schrijver zeer ligt schrijven in plaats van *schutten:* het scheelt maar een haaltjen. De heer Anspach heeft echter dat *schatten* en *schatbier* zoo dikwijls gevonden, dat wij kwalijk meer aan schrijffouten kunnen denken en moeten gelooven dat men ook van *schatten* van bruidegoms en *schatbier* gesproken heeft. De naam

kwanselbier, waar dit laatste mee verwisseld wordt maakt het mede waarschijnlijk. Doch is dit zoo, dan vermoed ik dat *snuytingen*, zoo als in de acta der synode van Arnhem gelezen wordt, evenmin eene schrijffout is. *Snuiten* of *snutten* komt ook voor in de beteekenis van iemand op listige of bedriegelijke wijze iets afhandig maken. Voor snutten geeft, behalve de eerste beteekenis, mungere, Kiliaen ook nog, emungere pecuniis, fallere; deplumare, deglubere aliquem. Om een paar voorbeelden te geven, S. Coster, Klucht van Teeuwis de boer,

Hetse de boer alree voor zijn paerden *gesnooten?*

d. i. op listige wijze zijne paarden afhandig gemaakt.

Huygens, Korenbl. II, 425,

Aen eenen valschen Tuyscher,
Na ick gewaerschouwt werd van velen
Soo komt ghy ieder een
Bedriegen met een blad en *snuyten* met een' steen.
't Scheelt maar een' letter, Ghijs: is 't spelen dat, of stelen?

Snuytinge is dus het op onbetamelijke wijze afdwingen van geld. En daar was het bij het schutten toch om te doen. De synode noemde dus het kind bij zijnen naam.

P. LEENDERTZ WZ.

Idioot. In art. 24 der acten van de prov. Geld. synode, 10—13 juli 1599 gehouden te Harderwijk, leest men: »sullen hiernaemaels geene *idioten* tot het ministerio (predikambt) toegelaten worden, tenzij dan dat sij sonderling *expert* ende *van Godt begaeft* sijn, ende sal oock de Synodus Nationalis gebeden werden op dit poinct goede achtinghe te nemen". Andermaal trof ik dit woord aan in art. 5 der acten van de prov. syn. te Nymegen 22—24 juni 1602, in dezer voege: »gehoort hebbende die gelegentheyt van Jan Willems, schoolmeester ende proponent tot Venendael (Geldersch gedeelte), oock hetgene diesaengaende bij den kercke ende classe van Arnhem verhandelt is: acht den synodus raetsaem, dat hetgene bij den Harderwijckschen synodo geresolveert is in den articulo sprekende van de inhibitie der *idioten*, voor desen tijt noch onderhouden werde; dat gelijckewel daerentusschen hij (Jan Willems) der kercken van Deventer gerecommandeert werde tot het ampt eenes kranck-

besoekers, ofte als andersins sijn persoon den meesten dienst sal mogen doen." Het woord *idioot* schijnt hier gebezigd te worden van iemand, die als proponent, het radikaal bezat om predikant te wezen, doch, om welke reden dan ook, eene andere officie had aanvaard. Is dit zoo, dan had dit woord weleer eene meer gunstige beteekenis dan tegenwoordig (vgl. Nav. XXI, bl. 312), en staat die tweevoudige beteekenis in eene omgekeerde verhouding tot het gebruik der uitdrukking *van God begaafd*, dat vroeger in een zeer ongunstigen zin werd gebezigd, t. w. dien van, »met vallende ziekte behebt, of krankzinnig"; vgl. Nav. XXVII, 39. J. ANSPACH.

Ketelboetersweerd te Lienden (Nederbetuwe). Dit perceel behoorde in 1370 aan Eduard hertog van Gelre, waaruit hij 19 april van dat jaar aan Mechteld van Gelre, gravin van Kleef, vijftien pond opdroeg; zie Nijhoff's Oorkonden, II, n° 172, bl. 255. Daar nu de Zigeuners of Heidens o. a. het bedrijf van *ketelboeters* of *ketelers* (= ketellappers) uitoefenden, zoo rijst de vraag, of de benaming van dien Liendenschen waard een vroeger verblijf der Heidens in Gelderland veronderstelt, dan gewoonlijk wordt aangenomen!? Vgl. b. v. mr. J. Dirks, die in zijne bij het Utr. Genootschap bekroonde prijsverhandeling, Geschiedk. onderzoek. aang. h. verblijf d. Heidens of Egyptiërs in de Noordel. Nederl. (1850), hen bl. 8 en bl. 138 in 1417 in Europa (Moldavie), bl. 41 een tiental jaren later ongeveer in Gelderland (omstreeks Arnhem) laat verschijnen. Maar het jaar 1370 is zelfs voor de eerste overkomst der Lijflandsche heidenen in 't gevolg van hertog Willem van Gulik nog een zestiental jaren te vroeg. En in dit jaar was die benaming te Lienden reeds in zwang! Moeten wij dus niet eerder aan een Gelderschen, Nederbetuwschen of Liendenschen ketellapper denken, die, als daar woonachtig, den naam zijner hanteering op dat perceel gronds deed of zag overgaan? 't Is bovendien opmerkelijk, dat »ketelboeters, schoenlappers, cremers, quacksalvers", enz. in de plakaten wel als vagabonden en landloopers beschouwd [1]), maar dikwerf van de Heidens of Zigeuners

---

[1]) Vgl. ook het plakaat van 25 juni 1649 door de Staten Generaal in Noordbrabant uitgevaardigd tegen „Uytlanders, *ketelboeters*, schoenlappers, cramers", enz., in de Meijerij van 's Hertogenbosch (ibid. bl. 133).

onderscheiden worden, b. v. a. w., bl. 101, 122 enz.; ja, bl. 105 is sprake van »uyt off *inlandsche* kramers, quacksalvers", enz., en bl. 113 staat een plakaat vermeld, 18 mei 1564 in de provincie Utrecht uitgevaardigd, dat niet van Heidens, maar van degenen die beroepen als de Heidens uitoefenden, *en* van *ketelers* gewaagt. Dit neemt intusschen niet weg, dat misschien tegenwoordig zelfs nog nakomelingen van Heidens als *ketelboeters*, schareslijpers enz. hier en daar, bijv. in Zeeland leven (vgl. a. w., bl. 132). »Wie weet", roept genoemde schrijver bl. 153 uit, »hoe menig *ketelboeter* en schareslijper (in ons vaderland), die kroes zwart haar en eene eigenaardige hoogbruine kleur heeft, rechtstreeks uit Indie afkomstig is", als nazaat der Zigeuners!

J. ANSPACH.

Heeg. (XXV, bl. 361, 613). Wij hebben ons tot nu toe omtrent den oorsprong van dezen plaatsnaam met meer of minder waarschijnlijke gissingen moeten behelpen, daar het ons aan historisch bewijs ontbrak. Dit bewijs heb ik nu gevonden. In een charter van hertog Albrecht van 18 mei 1399, uitgegeven door dr. E. Verwijs, De oorlogen van hertog Albrecht van Beieren met de Friezen, bl. 522, wordt het dorp *die Hage* geheeten. Het is dus niet *hoog* maar *haag*. *Haag* beteekent afperking, omtuining en afgeperkte, omslotene plaats, bij voorkeur eene die door geboomte of heesters afgeperkt of omgeven is. Nu liep er oudtijds langs de noordwestelijke grens van Gaasterland eene lange moerassige boschstreek, daar waar nu de dorpen Kolderwolde, Oudega, Nijega en Elahuizen liggen, die daar in den omtrek nog den naam dragen van de Wouden. Zij was echter breeder, want zij bevatte ook een gedeelte althans van de tegenwoordige Fluessen, zoo als de boomtronken bewijzen die men daar nog in vrij groot aantal vindt, alle in ééne rigting liggende, waaruit blijkt dat dit gedeelte van het bosch door een zwaren storm en watervloed vernield moet zijn. Verder moet het bosch zich uitgestrekt hebben door IJpekolsga en Indijk tot Woudsend. De naam van dit laatste dorp zegt ons, dat het woud tot zoo verre en niet verder in noordoostelijke rigting doorliep. Noordwaartsaan schijnt evenwel het woud zich nog wat verder uitgebreid te hebben, al was het daar misschien

met zoo digt meer en door weiland afgewisseld. De naam Heeg althans geeft ons regt dit te vermoeden. Men neme daarbij in aanmerking dat de Heeger meer aan den noordoostkant vrij wat is aangewonnen. De Gouden bodem, die nu aan de meer ligt, zal er eenige eeuwen geleden nog vrij verre van verwijderd zijn geweest en een regte lijn van Woudsend naar Heeg getrokken zal toen op eenigen afstand van de meer gebleven zijn.

P. LEENDERTZ WZ.

Tourdsteen. (XXVII, bl. 88). De plaatsnaam *Thorn* (arrond. Maastricht) werd in 1593 (b. v. art. 1 der acten van de partic. Arnh. syn. 25—29 sept.) *Tord* geschreven. Zou men dus onder *tourdsteen* wellicht kalksteen hebben te verstaan, waaraan de omstreek van Maastricht rijk is, en die bij Thorn werd opgegraven?

J. ANSPACH.

Scharbiersmalt. (XXVI, bl. 363, 521). 't Zij mij vergund te herinneren 't geen de heer J. ter Gouw in zijn Amsterdam, Naamsafleid. (Amst., gebr. Kraay, 1858), bl. 81 opmerkt, dat namelijk scharbier in vroeger tijd de gewone drank der Amsterdamsche volksklasse, en bijgevolg aan geen impost of accijns onderworpen was. De sluis, waar het den ganschen dag woelde van varensgasten en sjouwers, waar men dus zeer gepast met dat bier te koop stond, heette de *Scharbiersluis*, en werd later de Nieuwe Rapenburgersluis genoemd.

J. ANSPACH.

Angen Roen (Ronne). Misschien kan tot opheldering dezer mij duistere benaming (zie Nav. XXVII, 91, noot 3) iets bijdragen, dat men in 1544 vermeld vindt Marten van Broeckhuysen, beleend met *Angerande*. J. ANSPACH.

Proeve (XXVI, bl. 215). Evenals uit het latijnsche *praebenda* een zelfstandig naamwoord *proeve* ontstond, zoo heeft men ook een werkwoord *pravenen* (= begiftigen) gevormd, zie Nijhoff, Oorkonden, II, n°. 12, bl. 21, aangehaald Nav. XXVI, bl. 436.

J. ANSPACH.

De plaatsnaam Altforst. In den Tielschen Almanak voor 1877 herinnerde ik aan eene dorpslegende, die te Altforst (Maas-Waal) in den mond des volks zweeft, volgens welke een oude *kikvorsch* met ruig haar op den kop ergens in een kelder aan *kettingen* zou hebben gelegen. Men heeft dus van een klein, onschadelijk dier een fabelachtig monster gemaakt; en dat men zich hier op het gebied der fabelen bewoog, blijkt mede uit de aardigheid om den lichtgeloovigen dorpeling of vreemden bezoeker, die zijn neus in dien kelder stak, teneinde het monster in oogenschouw te nemen, *water* op het hoofd te gooien. Ik zag daarin eene zinrijke mythe, die den dorpsnaam, en de voormalige gesteldheid des lands in een helder licht plaatst. *Altforst,* in den omtrek meer onder den naam *Outforst* bekend, is nòg zeer laag gelegen, doch moet vroeger een poel geweest zijn. Toen men ongeveer een drietal jaren geleden, in het hart des dorps eene nieuwe predikantswoning stichtte, ontdekte men bij het uitgraven der fondamenten, op omstreeks tien voet diepte, in steenpuin als andersins de sporen dat men hier stuitte op voormaligen bovengrond. Ook vond men er, even als bij het graven van een put op de Munnikenwoerd in 1795 op twaalf voet diepte, sporen van half verteerde boombladeren. Op laatstgenoemde plaats trof men ook het overblijfsel van een eikenboom aan. Op vijf of zes voet diepte stuit men er op eene soort harde klei. Er hebben dus alhier in 't verloop der tijden aanmerkelijke grondverschuivingen, of liever overschuivingen plaats gehad. Nu dragen hier en daar laaggelegen streken, als »poelen, waarin kikkers kwaken," den naam van »De Kikvorsch." Heeft men te *Ingen* en te *Kesteren* (Nederbetuwe) eene aelouden hofsteden, genaamd »de Poel", is dit ook de benaming der landerijen rondom de hofstede »De Poel*hof*" in de kom van *Winssen* (Maas-Waal)[1]: een perceeltje gronds in de kom des dorps *Eck*, dat nog in 't begin dezer eeuw zoogenaamd »onland" was, is algemeen bekend onder den naam van »De Kikvorsch." Nu beweerde ik, dat als men deze benaming op *Altforst* of *Outforst* toepast, men hier aantreft den »alten Frosch, den ouden kikvorsch," in den zin van »het oude onland." *Oud* zou die kikvorsch of dat onland

[1]) Vgl. nog „Poelzigt" en „Paddepoel" als benamingen van huizen te Kapel-Avezaat en Zetten.

wezen, als zijnde reeds lang ontwoekerd aan de zee, die duinen opwierp ter hoogte van *Bergharen;* en het is opmerkelijk, dat tegenover een der oudste punten des dorps, waar sedert der menschen geheugenis een herbergje staat, dat »De oude kikvorsch" heet, die er ook uithangt, — een breede weg midden door het weiland loopt, welke door zijne tegenwoordig ongepaste benaming van »Zeedijk" nog herinnert aan zijne oorspronkelijke bestemming om van dat oudste punt en den omtrek het zeewater af te keeren. De vondst in 1865 van vele scherven in den »Ossen*woerd*" te *Altforst* doet aan eene Romeinsch-Bataafsche begraafplaats denken, en pleit derhalve voor de oudheid des dorps. Men gooit den lichtgeloovige, die den ouden kikvorsch in zijne kelderkluis komt bezichtigen (uit eene grap) water op het hoofd; evenzoo, meende ik, werd het oude onland in overouden tijd door het zeewater bedolven, totdat men dijken aanlegde als borstweringen tegen den vloed. In dergelijken trant vermoedde ik dat aan de, uit de voormalige gesteldheid des lands gesproten legende van den aan kettingen gelegden of gekluisterden kikvorsch de dorpsnaam *Altforst* of *Outforst* zou zijn ontleend. Ik nam dus hierbij eene omzetting der letters *r* en *o* aan. Intusschen treft men nog eene omzetting van twee andere letters aan, t. w. *s* en *t*. In nog jeugdige stukken, die van 1700 en daaromtrent, leest men gestadig van *Altforts* of *Outforts*. Zou dus Altforst oorspronkelijk een oud fort geweest zijn ter beschutting van Maasbommel in de tijden dat dit dorp nog een stedeke was? Op de grens tusschen Maasbommel en Altforst ligt eene wetering, die nog tegenwoordig heet »De oude poort." Welke duiding van dezen plaatsnaam verdient de voorkeur? J. ANSPACH.

[Volgens mr. L. Ph. C. v. d. Bergh, Mnl. geographie bl. 236 wordt de naam van dit dorp reeds een in stuk van 1134 genoemd. Het schijnt dat het daar Aldforst heet. Hieruit volgt vooreerst, dat het geene zamenstelling kan zijn met *fort*, een woord dat men toen in onze taal nog niet kende. Ten anderen, dat het ook geene zamenstelling met *vorsch* kan zijn. Dit blijkt misschien ook uit het aanwezig zijn van de *t* aan het einde van het woord, maar zeker uit het ontbreken van ch of liever k. Hoogst waarschijnlijk is het eene zamenstelling uit *ald* (oud) en *forst*, dat

oorspronkelijk bosch beteekende, maar waaruit weer andere beteekenissen ontstaan zijn. Men zie Huydecoper op Stoke, I, bl. 218 en verv.]

Apeldoorn-Apeltern. Was nog in 1750 voor den naam van het Maaswaalsche dorp de schrijfwijs *Appelthern* in zwang (zie de Jongh, Naamlijst d. predd. v. h. Geld. synode, bl. 10, 12, 135, enz.): wat Nav. XXVI, 244--248 wordt aangevoerd nopens de vermoedelijke identiteit der aldus genoemde geslachten, klimt tot hooge waarschijnlijkheid door de opmerking dat Peter van *Apeldorn,* der rechten doctor vnd raedt generaelick (der graafschap Zutfen) te Zutfen in 1573, in n°. 121 der Stukken voor de vaderl. historie van mr. G. van Hasselt (II, 247, 48) bij afwisseling »de raedtsheere *Appelteren*" heet (zie ook ibid. n°. 123, bl. 257, 59, 63). Heeft dus de vermaarde Geldersche geschiedvorscher van Spaen zich niet vergist, als hij (Inleid. IV, 90) twee geslachten onderscheidt, waarvan het eene (Appeltern) tot Nijmegen, het andere (Apeldoorn) tot de Veluwe zal behoord hebben? En was hij wel in zijn recht toen hij Bondam berispte, omdat deze die geslachten »vermengde"? Mij dunkt, laatstgenoemde had gelijk, en heeft dat nog — Volgens de Bijdragen tot de geschied. v. Overijssel gebruikten verschillende leden van het geslacht Apeldoorn onderscheidene zegels. Bij de Nav. XXVI, 247 uit den jaargang 1875 aangestipte, kan gevoegd worden wat mr. J. I. van Doorninck in den jaargang 1876, bl. 317 vermeldt, namelijk, dat Henrik v. Apeldoorn, richter te Deventer in 1320, met twee zespuntige sterren (afbeelding n°. 217), Ghelmer v. A., schepen te Dev. in 1407, met parti: 1 drie sterren 2 en 1, 2 een ankerkruis, Johan v. A., secretaris te Dev. in 1592 met een zwaan zegelden. Deze zwaan herinnert aan den adelaar van het geslachtwapen.

Uit Nijhoff's Oorkonden, IV, bl. XCVI, noot 7, kan men zien dat zelfs de dorpsnaam Apeldoorn in 1460 wel *Apelteren* luidde.

J. ANSPACH.

Bargaant. In Van de Schelde tot de Weichsel, bladz. 33 wordt deze naam verklaard door *Bergente* doch er staat achter (?) Mij dunkt, de verklaring is ongetwijfeld goed.

Aande, aante, aant, is het middennederel, voor eendvogel. 't Komt voor in den Reynaert en buitendien in de vlaamsche

spreektaal nog heden ten dage. Men spreekt vaak de ee met een vollen mond uit en vormt zoo den aa-klank.

G. P. ROOS.

Pleisteren. Een fransch stichtelijk schrijver schreef een werkje, De laatste *pleisterplaats.* In Van de Schelde tot de Weichsel (bladz. 76) lees ik:

De good to Been un flink un fix,
De pleistert faak, dat dert hüm nix.

En in de noot Pleistern, irgend wo ausruhen während der Reise. De vlaamsche en zeeuwschvlaamsche boerenknechts gaan wel eens rijden, en *plakken en pleisteren* dan ook wel eens onderweg; doch bij andere gelegenheden moeten ze *peisteren* en wat is dit nu? Ze moeten zoodra de klaver maaibaar is, dagelijks eene karrevracht klaver halen om de paarden, die juist dan over dag niet weiden of grazen, groen voêr te bezorgen. Nu is weiden bij de Franschen *pâitre*, dat men oudtijds *paistre* schreef. Overdrachtelijk nu laat men op reis de paarden weiden, eten, rusten, terwijl de voerman en zijn gezelschap intusschen ook iets gebruiken. De l is dus overbodig en *peisteren* het goede woord.

G. P. ROOS.

[Sommige consonanten of consonantverbindingen die eenige inspanning eischen om uitgesproken te worden, hebben, waar zij het woord aanvangen, gaarne eene liquida (r of l) achter zich, die dan den overgang tot de vocaal gemakkelijker maakt. Zoo vinden wij achter de p in eenige woorden van vreemden oorsprong eene l ingevoegd, namelijk in *pleisteren* (fransch paistre), *plaveien* (fr. paver), *plattijn* (fr. patin) en *plateel* (lat. patella.)]

Zoo doof als een kwartel. De heer V. O. heeft nooit een kwartel helpen vangen: anders zou hij weten dat die zich dikwijls doof houden, zoo als de thans doove ondergeteekende dikwijls in zijne jeugd ondervonden heeft.

B. J. C. K.

Piernaakt. (XXVII bl. 36.) Ik herinner mij niet, ooit dit woord

te hebben hooren gebruiken; maar wel *spiernaakt*, dat is geheel naakt. *Spiernaakt* wijst eigenlijk op iemand, die zoo weinig aan zijn ligchaam heeft, dat men de spieren alleen ziet.

E. A. P.

[Door *spier* verstond men reeds in Kiliaans tijd *vleesch*. *Spiernaakt* is dus naakt tot op het vleesch, geheel naakt, in het geheel geene kleederen aanhebbende. *Zoo naakt als een pier* heb ik meermalen gehoord: ik heb dat echter nooit hooren zeggen van iemand die geheel naakt, maar altijd van iemand die dood arm was. Een pier heeft haar noch wol en mag dus wel kaal, naakt heeten. De spreekwijze is niet in den laatsten tijd ontstaan. Tuinman kende haar reeds: hij vermeldt haar Spreekw. II. bl. 235.]

VRAGEN.

Turfnaaisters. Ik lees in eene oude oorkonde der stad Zieriksee het volgende: »In den jare 1657 werd verzoek gedaan aan den magistraat van Zieriksee door de turfboeren, dat de naaijstrengen van hare turf te naaijen, mogt worden afgeschaft," — toegestaan 26 februarij. »Deze zaak bij provisie nog wat te stateeren en niet te min de 2 vrouwen die haar in deezen hebben vergeten te suspendeeren voor een maand, 13 maart"; — vervolgens lees ik: »1660 alle turfnaysters op het verzoek van de schipper te weeren, en burgerm. en schepenen verzogt ten bijwezen van den balliuw hier tegens een boete te stellen, 1 maart; — voor de eerste reys 5 schellingen, tweede 10 schell. derde reys arbitraire correctie ,2 julij": verder »1660 10 november verzoek van de turfnaysters, afgeslagen:" desgelijks »6 maart 1661."

Kan ook een der lezers van den Navorscher mededeelen, wat naaistrengen en turfnaaien was?

Herkingen, ANTH. DE VLIEGER.

[*Naaistreng* staat zonder twijfel voor *naaistrigge* d. i. *naaister*.]

Goylieden. Van Meteren verhaalt omtrent den oorsprong van den naam der Geuzen het volgende. »Als dese Edelen met dese heftighe Requeste waren ghekomen, soo soude den Heere van Barlaymont (tot haerder verachtinghe, ende de hertoginne de vreese te verjaghen) gheseyt hebben, dat het maer een hoop Geuzen ofte Goylieden waren, dat is soo vele als Fielen ende bedelaars." Wat zijn *goylieden*?

Spelling: f. of v. Zou ik onbescheiden zijn wanneer ik vraag waarom onze medewerker Winkler, Flaanderen en kerherforming, enz. schrijft en vaak de aa verwerpt?

Hij is toch geen voorstander van het particularisme? 't Is waar 't Woordenboek kon ons, Vlamingen, wel een beetje meer recht hebben laten weervaren op het punt der spelling, doch dat particularisme zou tot groote overdrijving voeren.

G. P. ROOS.

Cregierder. Ik lees in eene oude oorkonde der stad Zieriksee het volgende: »8 februarij 1571. B. Laurisse, knaap van de oude schutters, verzoekt hem geaccordeert werde, het officie van't cregierderschap deezer stad; mits daar voor betaalende aan de stadsboden zo veel den raad ordonneeren zal, en geleezen de antwoorde van de stads booden, is geresolveert den suppliant te laten accordeeren, met de poortknapen, zoo hij kan, zoo niet, dat de burgerms. de booden ordonneeren zullen, voortaan dat officie aan niemand te verhuren, dan aan diegeene, die burgerms. daartoe dunken bekwaam te zijn."

Wat is nu »het officie van cregierderschap" waarvan wordt gesproken?

ANTH. DE VLIEGER.

[*Cregierders* zijn waarschijnlijk *crieerders*, oproepers bij publieke verkoopingen. Zie Nav. XXIV, bl. 13, 162.]

Brand. Wij Zeeuwschvlamingen bezitten tweemalen het woord brand; eens voor eene soort van ganzen, waarnaar onder IJzendijke de Brand-kreek heet, en eens in: *zoo schoone as 'n brand*, zoo

schoon als een brand. Wat beteekent dit laatste *brand*? Men gebruikt het bij ons bijna uitsluitend om een schoon gewasschen en vooral zindelijk gekleed meisje aan te duiden, een enkele maal bij schoon, mooi of zuiver; *brand-schoon, brand-mooi, zoo zuiver as 'n brand*, nog zeldzamer *brand-nieuwe* in plaats van fonkel-nieuw. In der heeren Leopold Van de Schelde tot de Weichsel (blz. 70) wordt gesproken van iemand die *klook un schlau was as de brand.* Het wordt verklaard door: *in hohem Grade* en dus zoo veel als uitermaten. Het oostfriesche *brand* zal dus wel hetzelfde zijn als het zeeuwschvlaamsche, doch juist daarom (zuiver dialektische woorden zijn immers zeldzaam!) vraag ik nog eens wat is *brand?*

G. P. ROOS.

Ineensmelting van klanken. Ieder weet dat het ineensmelten van klanken, het gevolg is van vlug en toch duidelijk spreken. In verzen gaat dit ineensmelten (en de zoetvloeiendheid wint er zeker bij) zoo ver, dat het versmelten, wegsmelten wordt, en men daarom in zangstukken de versmeltende letter eenvoudig door het afkappingsteeken vervangt: d'opgang der zon, d'aanbraak van den morgen, enz.

Onlangs las ik den versregel:

»Door nooit geëvenaarde zorg,"

en men merkte mij op dat deze regel hard was. Ligt dat nu aan onze zeeuwschvlaamsche wijze van zich uit te drukken? Men weet, wij durven, met Cats en sommige Vlamingen, de taalkundige zonden van *d'hemel, d'hoogte, d'hel*, en dergelijke op ons taalkundig geweten nemen, wij en achten de h voor niets meer dan een stom letterteeken. Mijn opmerker veranderde den regel in:

»Door nimmer geëvenaarde zorg."

Maar de e in *ge* is immers niet zoo stom dat zij zich in *even* zou moeten verliezen?

Ook in verzen moet men immers schrijven geëvenredigd, geëvenaard, geäard, geöorloofd, enz? g'evenredigd, g'evenaard, g'aard, g'oorloofd, zijn in mijn oog wanschepsels.

G. P. ROOS.

[De heer Roos oordeelt hier te hard. Ik vind, even als hij, de zamentrekking van *geaard, geoorloofd* en dergelijke tot *gaard, geoorloofd* enz., zelfs in verzen, leelijk. Ik zou het ook schade voor

onze taal achten indien deze uitspraak, en ten gevolge daarvan deze schrijfwijze, ingevoerd werd. Doch de heer Roos vergete niet, dat in sommige gevallen eene zoodanige uitwerping van stomme *e* en in uitspraak en in schrift plaats heeft, zonder dat hetzij iemand anders, hetzij hij zelf er zich aan ergert. Van *te* wordt de *e* uitgeworpen in *thans, thuis, telkens, tevens;* van het voorvoegsel *be* in *bang, barmhartig, boven, buiten, binnen* en de nu verouderde woorden *bachten* en *banderside;* van het voorvoegsel *ge*, in *gunnen* en in de middeneeuwen in *geten* (= *geëten*, waarvoor wij met tusschengevoegde g zeggen *gegeten*) b. v. Heim. d. Heim. II, 2013,

Alse hi ghedronken hadde ende gheten.]

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Geslacht van der Meer. (XXVI, bl. 590). Van het geslacht v. d. Meer, voerende drie groene meerbladen in een zilveren veld, wordt eene genealogie aangetroffen bij van Leeuwen, Bat. Ill. p. 1294 enz., terwijl betreffende de ridderhofstad ter Meer in Utrecht, die aan dat geslacht behoord heeft, wordt verwezen naar het bekende werk: Oud Nederland in de burgten en kasteelen, geschetst en afgebeeld, door Mr. P. C. E. Robidé v. d. Aa.

Tot aanvulling van de boven bedoelde genealogie kan echter nog het volgende dienen: Jan v. d. M. Gerytszn., in 1458 schepen te Haarlem (J. H. Scheffer, Het geslacht van Hogendorp bl. 8), vermoedelijk de bij van Leeuwen p. 1465 genoemde burgemeester van Haarlem van dien naam. Clara van Berendrecht bracht het huis Berendrecht in Rijnland ten huwelijk aan mr. Frank v. d. M. Pieterszn., baljuw en dijkgraaf v. Delfland, vermeld bij v. Leeuwen p. 1296. Diens zoon Joost, mede aldaar genoemd, werd in 1555 met het huis Hodenpijl beleend. Digna v. d. M. tr. Claes of Adriaan v. Meerdervoort 1523, zoon van Claes en van Cunera v. Drenkwaert. Abraham v. d. M. Pieterszn , raad in den hove van Holland, tr. Anna Duyck, docht. van Adriaan en van Anna de Rechtere (v. Leeuwen, Bat. Ill. p. 937, 940 en 1229).

Jacob v. d. M. v. Berendrecht, 3e gouverneur van Hulst, † 14 nov. 1661, wiens portret nog ten stadhuize te Hulst bewaard

wordt. Mr. Herman v. d. M., burgemeester van Leiden, rentmeester van de universiteit aldaar 6 nov. 1653. Jacob v. d. M., zoon van den vorigen, legde den 1en aug. 1669 den eersten steen van de Hoogewoerdsche poort te Leiden, aan welke poort aan de binnenzijde o. a. ook zijns vaders wapen werd aangebracht (v. Mieris, Beschrijv. v. Leiden I, bl. 18; II, bl. 583.

Onder toezicht van Hermannus v. d. M., heer van Hoogeveen en Adrianus v. Bosvelt, afgevaardigden der hh. staten van Holland, werden in 1672 de vestingwerken van Schoonhoven aanmerkelijk verbeterd, ter herinnering waarvan een latijnsch opschrift boven de Kruispoort aldaar werd gesteld, v. d. Aa, Aardr. Wb. X, bl. 258. Herman v. d. M., heer v. Hoogeveen, gecommitt. raad wegens Leiden en afgevaardigde ter staten generaal 1676—79, zekerlijk dezelfde als de voorgaande, v. Leeuwen p. 1459, 1488.

Nicolaas v. d. M., rentmeester van de universiteit te Leiden 14 juli 1643, kapitein der schutterij aldaar, wiens portret, in 1626 geschilderd door Joris Verschooten, met die van de overige toenmalige officieren der schutterij de groote zaal van de schuttersdoelen aldaar versierde. Mr. Nicolaas v. d. M., schepen en veertiger te Leiden 1698, v. Mieris II, p. 410, 583 en 664.

Catharina v. d. M., docht. van Pieter en van Lidewij de Wilt v. Bleyswijk, genoemd door v. Leeuwen p. 1296, tr. mr. Joost Sasbout, ridder, heer van Spalant, eerst raad in den hove van Holland, daarna kanselier van Gelderland, † te Arnhem 1546 in 59-jarigen ouderdom, zoon van Sasbout S. en van Machteld v. d. Dussen Jansdr. Diderik v. d. M. tr. Cornelia Muys v. Holy, docht. van Jacob 10 oct. 1537, burgemeester van Schiedam en van Catharina van Putten Lambrechtsdr. † 17 feb. 1536. Maximiliaan v. d. M. van Berendrecht tr. Emerentia v. Klootwijk, docht. van Jan geb. 1585, rentmeester van den prins van Oranje van diens heerlijkheid Geertruidenberg, en van Cornelia de Bevere Willemsdr. Anna v. d. M. v. Berendrecht tr. 1559 Adriaan v. Egmond v. d. Nyenborg, zoon van Johan en van Elisabeth v. Steensel. Willem v. d. M., raad en procureur generaal in den hove van Holland, tr. Anna Stalpert v. d. Wiele, docht. van Jacob en van Maria van Arkel. Hunne beide zonen waren: 1°. Pieter v. d. M., eerste raadsheer, daarna pensionaris van Delft, tr. Maria v. d. Goes,

docht. van Adriaan, advocaat van Holland en Westfriesland en van Anna v. Schagen; 2°. Willem v. d. M., pensionaris van Schiedam 1581, tr. Geertrui v. d. Aa. Mr. Willem v. d. M. v. Berendrecht, griffier van den hoogen raad 1567, 1574; mr. Pieter v. d. M., raad in den hove van Holland 1573, daarna pensionaris van Delft, alwaar hij geboren was; mr. Arent v. d. M. Frankenzn., heemraad van Delfland, genoemd door van Leeuwen p. 1296, was tevens secretaris van Delft. Mr. Adriaan v. d. M. van Delft, † 22 maart 1600, raad in den hove van Holland 23 maart 1593, (van Leeuwen p. 960, 969, 996, 1014, 1107, 1170, 1472, 1473, 1476, 1477 en 1507).

Willem v. d. M. in 1591 regent van het St. Nicolaas gasthuis te 's Gravenhage (de Riemer, Beschrijv. v. 's Gravenhage I, bl. 449. Margrieth v. d. M. Cornelisdr., tr. Willem v. d. Burgh, zoon van Cornelis en van Aleid v. Heuvel Tielemansdr. Frank v. d. M. v. Berendrecht, schout te Delft 1502, hoog heemraad v. Delfland 1510, burgemeester van Delft 1533, genoemd door v. Leeuwen bl. 1296, had nog eene dochter Clara, † 1602, gehuwd met Reijer v. d. Burgh, † 28 jan. 1565, raad der stad Delft 1561, beide begraven in de Oude kerk te Delft. Cornelis v. d. M. Adriaan Frankenzn., tr. Mechteld v. d. Burgh, docht. van Joost, † 1535 en van Maria Beukels van Santen. Jan v. d. M., † 1 mei 1530, tr. Remborg Booth, docht. van mr. Dirk, pensionaris der stad Utrecht en van diens 2e echtgenoot Margaretha de Witt. Quirina v. d. M., tr. Frans Adriaansz v. d. Dussen, † 27 aug. 1630, in 1602 raad en in 1622 burgemeester van Delft en gecommitteerde in de rekenkamer, weduwnaar van Alijd v. d. Burgh Cornelisdr. Huybert v. d. M., tr. Johanna v. d. Wiele. Hunne kinderen waren: 1°. Jacob v. d. M., heer van Alphen en Rietveld, tr. Maria v. Soelen, 2°. Huybert v. d. M., heer van Heythuizen, 3°. Maria v. d. M., tr. Johan de Chourses, heer van Bauregart (Hoogstraten Woordb. geneal. v. d. Burgh, v. d. Dussen en Stalpert v. d. Wiele en v. Leeuwen p. 877 en 1172). Den 23en mei 1602 werd van wege de grafelijkheid de Jeroens- of Hieronymuspolder op het eiland Schouwen verkocht aan jhr. Willem v. d. M. v. Berendrecht, rentmeester generaal beoosten Schelde, † 1614.

Genoemde Willem had twee zonen, nl. Jacob en Maximiliaan. De eerste, heer van Noordgouwe, was gehuwd met Anna Beatrix

de la Salle. Zijne dochter Cornelia huwde Johan v. Stavenisse, kommissaris van de monstering en burgemeester des lands van den Vrije, te Sluis in Vlaanderen (v. d. Aa, Aardr. Wb. VI, bl. 56 en VIII, bl. 278). Johan v. d. M., in 1762 heer van Hoogeveen, raad en schepen te Leiden in 1748, hoofdman der schutterij aldaar, verkocht in 1745 de heerlijkheid Alphen en Rietveld voor eene som van 58000 gulden aan Catharina de Wilde, wed. van Abraham Jozua Braconier, predikant te Utrecht, v. Mieris II, bl. 423 en v. d. Aa, Aardr. Woordb. I, bl. 111. Johan v. d. M. Claeszn., hoogstwaarschijnlijk een kleinzoon van Dirk en Rosetta v. Harmelen, was in de 17e eeuw eigenaar van het huis Adegeest te Voorschoten. Jacob v. d. M. was in de 17e eeuw eigenaar van het huis Kalslagen te Alphen. Claes v. d. M. Dirkszn., waarschijnlijk een zoon van Dirk en Rosetta v. Harmelen, was in 1650 gecommitteerde raad wegens Leiden. Claes v. d. M. was in 1625 en 1630 gecommitteerde raad wegens Haarlem. Mr. Abraham v. d. M., raad in den hove van Holland 18 mei 1621, † 20 mei 1638, (v. Leeuwen p. 1254, 1260, 1456, 1457 en 1477). Frans v. d. M., geb. te Leiden, gezant in Spanje, † 1743. Jacob v. d. M., in het laatst der vorige eeuw schepen te Leiden, was heer van Hoogeveen in Delfland.

In de St. Pancras of Hooglandsche kerk te Leiden werden de beide volgende grafschriften aangetroffen: »Hier rust Claes van der Meer, geboren den 8 april A°. 1594 in syn leeven geweest Rentmeester van de universiteyt, ende gecommitteerde Raad van de Staten van Holland ende Westvriesland. Gestorven eerste burgemeester deser Stad Leyden den 4den dec. a°. 1654. Met Jofe Weinina Hermans syne huisvrouwe, geboren den 29 Sept. A°. 1600 ende gestorven den 23 april A°. 1665." Op een blaauwe zerk onder twee wapenschilden: »Hier rust Heer Herman van der Meer, heer van Hoogeveen, nae dat vyf male burgemr. alhier en gedeputeert ter vergaderingen van de gecommitteerden raden, ende Staten generaal is geweest, Sterf thesaurier ordr. en rentmr. van de universiteyt tot Leyden den XIV Jan. 1679 En vrouwe Eva van Hoogeveen, vrouwe van Hoogeveen syn huysvrouw, overleeden den 6en novembr. 1690, (v. Mieris I, bl. 82).

Nog heb ik de volgende personen vermeld gevonden, omtrent welke het mij niet bekend is of zij tot het bedoelde geslacht van

der Meer, dan wel tot andere o. a. door W. Te Water in de voorrede van diens Hoogadellijk en adelrijk Zeeland bl. 56 en 57, door J. W. te Water in diens Verbond der Edelen enz. III, bl. 124 en 125 en door van Leeuwen in diens Bat. Ill. bl. 1027 en 1078 genoemde, geslachten van dien naam behooren, als: Reinsburg v. d. M., † 1577 te Utrecht, 2e echtgenoot van Geerlach v. Vliet, heer van Heeraartsberge, v. Leeuwen p. 1136. Jeremias v. d. M., echtgenoot van Geertrui v. d. Waijen, docht. van Dirk, geb. 1624 en van Maria van Vollenhove Ottoosdr. geb. 1629. Dirk v. d. M., zoon van den vorigen, echtgenoot van Debora Elias. Mr. Jeremias v. d. M., zoon van den vorigen, echtgenoot van Maria Johanna Munter, die hertrouwde met Otto Willem Hendrik, graaf van Bylandt, heer van Mariënweerd, kolonel der infanterie (ms. genealogie). Gerrit v. d. M., vicaris van de parochiekerk te Rotterdam in 1440. Hubert v. d. M., een Hagenaar, pastoor te Grijsoord in 1670. Kerk. Oudh. v. Zuid-Holland, bl. 371 en 436. Mr. Willem v. d. M., in 1568 secretaris van Amsterdam. Jeremias v. d. M., in 1674 regent van het oudemannenhuis te Amsterdam en dr. Frank v. d. M., regent van het tuchthuis te Amsterdam 1631—1639, en burgemeester aldaar in 1652, die drie roode meerbladen in een zilveren veld voerde. (Commelin, Beschrijv. v. Amsterdam I, bl. 416, 434, 513 en 576).

H. C. VAN BAKKENES.

Geslacht Roëll. (XXVI, bl. 590). J. A. Roëll, cornet, werd 11 jan. 1790 luit. tit. bij de 4e komp. van het 2e escad. van het regiment carabiniers Oranje, in 1791 in garnizoen te Groningen. C. E. Roëll werd 2 oct. 1789 ritmeester bij de 7e komp. van het regiment kavallerie v. d. Duyn v. 's Gravemoer, in 1791 in garnizoen te Nijmegen. (Naamregist. v. H. H. Milit. offic. etc. 1791).

H. C. VAN BAKKENES.

Geslacht van Oldenbarneveld. (XXVI, bl. 309, 482, 590, 631; XXVII, bl. 45, 131). Reijer v. Oudenbarnefelt, raad te Amersfoort 1530, schepen 1532. Rijck Aertszn. v. Oldenbarneveld, raad aldaar 1649—1669, schepen 1670—72, † 26 juni 1674. Hij en mr. Johan v. Bilderbeek, schepen 1631—1634, 1640, 1643, 1644, 1649—1657,

1660—1666, raad 1639, 1645, 1646, weesmeester 1635—1637, burgemeester 1641, 1642, 1658, 1659–1667, † 1168, worden in eene noot op bl. 647 der Beschrijving der stad Amersfoort door v. Bemmel, broeders genoemd. Jan v. Bilderbeek, raad te Amersfoort 1676, 1677, 1682, 1685, schepen 1683, 1684, begaf zich in 1685 in militairen dienst en werd kapitein luitenant (v. Bemmel, als voren). Bartholomeus Billerbeek werd in 1611 predikant bij de herv. gemeente te Warfhuizen; Brucherus Gedenkboek v. Stad en Lande p. 162).

In strijd met de opgave XXVI, bl. 632, wordt in de genealogie v. d. Dussen in het woordenboek van Hoogstraten, Johanna v. Oldenbarneveld geh. 1°. met Willem Bisschop, ontvanger der gemeene lands middelen te Rotterdam, 2°. den 5 juli 1620 met Adriaan Arentszn. v. d. Dussen, geb. 18 mei 1586, heer van Oostinghuizen in Westphalen, eene dochter genoemd van Elias v. O. en van N. van Crimpen.

H. C. VAN BAKKENES.

Van Oldenbarneveld. Van Barneveld. Naar aanleiding van het onlangs in dit tijdschrift voorkomende omtrent de van Oldenbarnevelts, werd mij ter inzage gegeven eene geslachtlijst der familie van Barneveld, opgemaakt door den heer C. Albarda te Leeuwarden den 1 jan. 1851, en aldaar bij de firma Suringar gedrukt. Of dit werkje in den handel is, weet ik niet. De heer Albarda noemt de gepresumeerde afstamming van Johan van Oldenbarnevelt, vrij zeker. Twijfel is, dunkt mij, nog zeer geoorloofd: of zouden lezers van den Navorscher, die afstamming door meerdere bewijzen kunnen staven?

Het schema der afstamming is als volgt:

I. Johan van Oldenbarnevelt, ridder, heer van den Tempel, Berckel en Rodenrijs enz., geb. te Amersfoort 25 sept. 1547, onthoofd te 's Gravenhage, waaruit:

II. Willem, heer van Stoutenburg.

III. een zoon.			IV. een zoon.		
V. Jacobus van Barneveld.	VI. Geert v. B.	VII. Maria van Oldenbarneveld.	VIII. Thomas van Barneveld.	IX. een zoon	X. een zoon.
een dochter	een dochter	N. N.	een zoon	een zoon	
een dochter, wedw. van den burgemr. van der Hart.	vrouw van prof. Ruardi.	Theod. en Jacobus Terhoeven, lakenkoopers te Arnhem 1785.	Thomas v. B.' juwelier te Amsterdam 1785.	Amsterdamsche familie.	Delfsche familie.

Omtrent hen volgden deze aanteekeningen van den heer Willem van Barneveld, (1785) apotheker te Amsterdam en daarna burgemeester van Hattem, en kleinzoon van Jacobus, sub. V. vermeld.

De vrouw van Willem, heer van Stoutenburg, bleef in Holland na diens vlugt, dus *vrij zeker* ook de kinderen. Volgens genoemde aanteekeningen zouden zij na den dood van prins Maurits teruggekeerd zijn met hunnen vader, of na diens overlijden.

III. De naam van dezen zoon onbekend, doch moet zich te Arnhem als kok of pasteibakker hebben neergezet.

IV. Was even als zijn broeder remonstrant en dreef een oliemolen, Bij de overgaaf van Arnhem in 1672 verloor hij bijna alles en stierf van hartzeer.

V. Jacobus v. B., stamvader der familie van Barneveld, geb. 18 dec. 1655, ged. te Arnhem in de Remonstranten kerk, st. 1713, 14 of 15, huwt 3 maart 1687 Alida van de Sluiseweij

Willemsdr. geb. te Arnhem 17 apr. 1662. Hieruit 14 kinderen [1]).

VI. Geurt, geb. ± 1660, ged. te Arnhem, werd kok en pasteibakker.

VII. Maria, heeft den naam van Oldenbarneveld willen behouden, ged. te Arnhem.

NB. De grootvader van den raadsheer Gaijmans, welke in 1785 te Arnhem leefde, stond als peet over haar.

VIII. Thomas, geb. te Arnhem 1663, st. te Amsterdam ± 1725. Hij ging naar Amsterdam, toen zijn ouders veel verloren hadden. »Hij, zin in de negotie hebbende, is toen een groot koopman in erwten geworden."

IX. Hiervan afkomstig de amst. en delfsche familie. Van deze laatste woonde in 1785 een lid te Alkmaar.

X. geb. ± 1660.

Beide broeders (IX en X) werden na den dood huns vaders onder bescherming genomen van den heer Tulling van Oldenbarneveld, destijds heer van Roosendael, en door dezen den heer van Wassenaer-Twickel aanbevolen. Daardoor kreeg sub IX de kamerbewaardersplaats ter admirt. te Delft, sub X de damhoudersplaats aan den Leidschen dam.

In genoemde aanteekeningen komt nog een brief voor van een kleinzoon te Alkmaar van den delfschen kamerbewaarder, waaruit de volgende zinsnede: »Intusschen heb ik nog het echte wapen van Oldenbarneveld, en hier heeft mijn grootvader en oudoom altijd op gestaan, zijnde een wit Bourgondies (?) kruis op een rood veld, en geopende helm er boven, met een vlammende mand daarboven. Nog kinderen zijnde werd hun op de school meermalen verweten, dat zij kindskinderen van Jan zonder kop waren."

Verder nog, dat Martinus van Barneveld, ter admiraliteit in 't collegie te Gorkum, zijn grootvader verzekerde, dat hij (laatstgenoemde) van de familie was.

Ik vraag nu ook, welk wapen voerden de gorkumsche van Barnevelds, en wat is bekend van hunne afstamming? Item der v. B., te Doesborgh, naar ik meen, woonachtig? BACKER VAN LEUVEN.

---

[1]) Ik ben bereid deze kinderen en hunne descendenten tot 1851, des gevraagd, op te geven. B. V. L.

Ouderdom van het geslachtwapen van Panthaleon. Het geslacht van Eck van Panthaleon, (vgl. Nav. XVII, 153, 284, 350, XVIII, 116) of juister van Panthaleon van Eck, is zeer oud. Het vestigde zich reeds in 1249 hier te lande in den persoon van Bartholt van Panthaleon, ridder (geb. in 1223 of 1224), die in 't gevolg van graaf Otto II van Aken, alwaar diens neef Willem, graaf van Holland, tot roomsch koning gekroond was, naar Gelderland kwam, aldaar Guarde Noble (regent en tuchtmeester) van diens zoon Reinald, en lid der ridderschap van Nymegen werd. Deze Bartholt werd door zijn huwelijk met Walburg van Mauderik (Maurik), eerste heer van Eck (Nederbetuwe); van waar hy den geslachtsnaam van Eck Panthaleon ontving, terwijl dit Panthaleon vervolgens in onbruik geraakte. Hij was de jongste der drie zonen van Bartholt van Panthaleon, die als ridder te Keulen het kasteel van Lieskerken bewoonde. Deze duitsche ridder leidde zijn geslacht af van Panthaleon, ééne der vijftien italiaansche edele familiën, die in 't jaar 100 n. C. door keizer Trajanus naar Colonia Agrippina (Keulen) werden gezonden, om de romeinsche souvereiniteit over die volkplanting te bewaren; zie Aegidius Gelenius, Colonia Agrippinensis, lib. II, syntagma 9, pag. 151 sqq. Terwijl Gerard, tweede heer van Eck, het helmteeken van het geslacht bij gelegenheid van den slag bij Hasselt (of Walef) tegen de Luikenaars in 1347, veranderde in een vederbos, bestaande in eene groene, witte en roode pluim (wat sedert het helmteeken der nóg bestaande familie bleef!); was het wapen en helmteeken van zijn vader Barthold, eersten heer van Eck, een schild parti, groen en rood, beladen met een schuinliggenden balk in zilver, waarboven een kleine kroon met grijzen bokkekop, die vergulde horens heeft, als helmteeken. Dit was dan tot op 1347 het geslachtwapen. In een afschrift van den geslachtboom treft men echter de afbeelding aan van een nog ouder wapen, zooals het door het keulsche geslacht van Panthaleon tot op het einde der 13e eeuw zal gevoerd zijn, bestaande in een schuinliggend, geel schild (vierkant met afgeronde onderhoeken), niet parti of coupé, beladen met een juist andersom schuinliggenden blauwen dwarsbalk, waarop men aan het boveneind (heraldisch links) een wit kenteeken ontwaart, dat eenige gelijkenis heeft met, maar

toch geheel onderscheiden is van — het kenteeken der latere kruisridders, die het wapen van Jeruzalem voerden, zijnde de letter *I* in de letter *H* (Jherusalem).

Ook boven dit schild prijkt de helm of het helmmanteltje met blauwe kroon, en gelen bokkekop, die blauwe horens heeft. En onder deze wapenfiguur leest men op eene afbeelding van purperdoek de woorden: »wapen en helmteeken van Panthaleon, zooals hetzelve in den jaare Hondert gevoerd wierd en in de cronyck van Ceulen te vinden is."

Wat moet men van dit oudere wapen van Panthaleon denken? Immers, de heraldiek trad eerst in de Middeneeuwen lang na den dood van Karlemagne in 't leven, en, vèr van algemeen gebruik, vertoonen zich de *eerste* sporen van geslachtwapens, door enkele vorstelijke personen in Frankrijk (eerder dan in Duitschland en andere landen!) gevoerd, eerst in het begin der twaalfde eeuw. 't Is waar, de dwarsbalk van dit oudere wapen is geensins een willekeurig gekozen zinnebeeld (en evenmin de bokkekop als storm-*ram*, aries); want die balk verbeeldde, zoo wij aan de overlevering van dit aeloud geslacht geloof mogen slaan, oorspronkelijk een schuinsch voetpad bij Delphi, waarop Pantaleon, vorst van Aetolie, Eunenes II, koning van Pergamus, den bondgenoot der Romeinen, tijdens den oorlog tegen Perseus, koning van Macedonie, tegen Macedonische sluipmoordenaars beschermd heeft, vgl. Livius, Hist. Rom., l. 42, c. 15, en zie Nav. XXVI, 98. Men kan dus in 't midden brengen, dat wij hier niet aan een eigentlijk gezegd heraldisch *blazoen*, maar aan een *emblême* hebben te denken, een onderkenningsteeken (op een schild), behoorende tot de zinnebeeldige teekens (*emblemata*) der ouden, die aan personen, steden of volksstammen eigen waren, en soms door voortdurend gebruik een zweem van erfelijkheid vertoonen; zie J. ter Gouw, Studiën over Wapen- en Zegelkunde (1865) bl. 7 en 8. Op dezen grond zou men dan moeten zeggen, dat in het onderschrift van dit oudere wapen eene fout schuilt, die verbeterd kan worden door »wapen en helmteeken", te veranderen in »schildteeken." Maar helmmanteltje, kroon en bokkekop met de puntig uitgesneden lambrequins boven en rondom het schild, daarbij dat schild vierkant, beneden afgerond, passen toch niet op zulk een oud wapen; ja, indien wij ter Gouw

(aangeh. werk bl. 65) mogen gelooven, dan zijn *deze* wapenversieringen nog jonger dan de 13e of 14e eeuw, alleen met dit onderscheid, dat hier het schild, ofschoon in den vierkanten vorm, toch hellend is. Met alle respekt voor de aeloude Cronyck van Ceulen, die ik niet kan raadplegen, komt 't mij voor, dat de blauwe dwarsbalk met wit kenteeken in den top misschien wel het *schildteeken* van het geslacht Panthaleon a°. 100 *na* C. kan geweest zijn, omdat wij den oorsprong van dit schildteeken als *embleem* denkelijk reeds in de tweede eeuw *vóór* C. moeten zoeken[1]), doch dat wij het overige als behoorende tot een middeneeuwschen wapentooi, naar de 13e eeuw moeten verwijzen, waarbij dan zelfs nog de kroon moet achterwege blijven, die niet eens op den echten ouden wapentijd past.

Is er ook een wapenkundig navorscher, die mij nopens de historische of onhistorische waarde van deze wapenfiguur en dit onderschrift kan inlichten? Wie kan en wil mij melden, wat daaromtrent in de kroniek van Keulen is te vinden? Men voege er desverkiezende een kort excerpt bij van de aangehaalde plaatsen uit het werk van Aegidius Gelenius; en met dankbaarheid zal hiervan kennis nemen.

J. ANSPACH.

Geslacht van der Hell. (XXVI, bl. 221, 631). Jhr. Johan van Hel, ouderling van Herderwyck, verscheen als zoodanig op de prov. geld. synode te Zutfen (3—6) aug. 1631, en (8—11) aug. 1638.

Men heeft nog tegenwoordig eene, trouwens niet, naar ik meen, zich onder de adellijken rangschikkende familie van der Hell, waarvan een lid, als ik wel gehoord heb, uit Delft herkomstig, gehuwd is met dr. V. S. M. van der Willigen, hoogleeraar by Teylers stichting te Haarlem.

ARCHAEOPHILUS.

Geslacht Wittebol. (XXVI, bl. 322). In de classicale acten van Tiel op (9—10) sept. 1771 leest men art. 26 in het rapport der

[1]) Dat de teekens, παράσημοι, insignia, als van vóór Christus' geboorte dagteekenende, zeer oud zijn, bewijst o. a Hand. 28 : II, vgl. het Bijb. Woordenb. I, 172.

gecommitteerden ad synodum (Gelricam), dat jufvr. Labeau, huisvrouw van ds. Witbols, aan de synode van Noordh. verzocht, op de lijst der noodlijdenden te mogen geplaatst worden. Met het oog op dat art. meldt art. 25 der acten van (4—5) mei 1772: »nopens 't versoeck door de synodus van Noordh., mag de Ew. classis lijden, dat juffr. Labeau, huysvrou van ds. Witbols, mede op de lijst der noodlijdende gebragt werde."

1°. Is Witbols en Wittebol één?

2°. Is het niet zonderling, dat *zij* gezegd verzoek deed, en niet haar man? Of leefden zij gescheiden?

J. ANSPACH.

Geslacht van Oijen. (Alg. Reg. II; XXI, bl. 63; XXVI, bl. 619). Uit eene vertrouwelijke mededeeling blijkt mij dat Cornelia van Eck van Panthaleon, die in 1630 Werner van Lennep schout te Rhenen, huwde, niet kan hertrouwd zijn met Hendrik van Oijen, richter van Tiel, die in 1633 nog in leven was, vermits zij in 1638, en Werner v. L. in 1660 overleed. Tevens blijkt daaruit, dat in gezegde ms. geneal. van Eck v. Panth. als moeder van dezen van Lennep (aldaar abusievelijk Roemer geheeten) verkeerd is opgegeven: Anna van Lawick. Een Steven v. Lennep moet in 1597 met Anna van Lawick zijn gehuwd; doch als de moeder van den echtgenoot van Cornelia v. Eck v. Panth. staat vermeld eene Waal van Wijk. Zoo staat het dan nu vast, dat, bijaldien H. v. O., richter v. Tiel in 1628, inderdaad eene Cornelia van Eck tot vrouw gehad heeft, deze geene Panthaleon, en dus nog veel minder eene Teisterbant heeft kunnen zijn, maar een lid der, schoon niet-adellijke, toch aanzienlijke Tielsche regeeringsfamilie van Eck geweest is, gelijk ik Nav. l. cit. vragenderwijs vermoedde. Zie Nav. XXVII, bl. 47.

Als leden van het geslacht van Oijen zijn mij nog voorgekomen:

Jan Evertse van Oijen en Wouter van Oijen	als ouderlingen van Rijswijk (Nederbet.) afgevaardigd ter gewone classisvergadering te Tiel (24—25) apr. 1730.

Zijn toenmaals *twee* ouderlingen uit die gemeente afgevaardigd, vermoedelijk, wijl ze vacant was, wegens het overlijden van ds. Gerhardus de Vrede († 6 jan. 1730); 't wekt bevreemding, dat beide ook tegelijk ter Tielsche classis van 9—10 apr. 1731 zijn

verschenen, en toen werd de gemeente toch reeds weder ettelijke maanden (sedert 8 oct. 1730) bediend door ds. Johannes Bisschop. Jan Evertse v. O. verscheen echter (11—12) sept. 1730 *alleen* ter Tielsche clasis. C. van Oijen, oud. te Rijswijk, was (4—5) mei en (14—15) sept. 1772 ter Tielsche classis aanwezig.

J. ANSPACH.

Geslacht van Oyen. De op bl. 620 door den heer Anspach vermelde Warner van Lennep, kanonnik van st. Mariën te Utrecht, was werkelijk met eene van Eck van Panthaleon gehuwd. Ik grond deze mijne verzekering op een onder mij berustend afschrift der notariëele copy van een extract uit het stamboek der familie van Lennep — en kan wel geen betere autoriteit noemen, daar dit stamboek geschreven was met de eigen hand van Warner voornoemd.

Ik lees in 't aangehaalde stuk o. a.:

»Steven van Lennip, troude met Anna van der Lauwick, a°. 1597.

Jan van Lennip, troude met Willemina van Gent v. Loenen, a°.

Johan van Zuylen van der Haer, troude met Geertruijt van Lennip a°. 1607.

Warnard van Lennip, troude met Cunera van Lennip v. Boljon a°.

Warnard van Lennip, troude met Cornelia van Eck v. Pantalion a°. 1630.

Anna van Lennip noch ongetrout" enz.

Warners moeder was eene Waal van Wijk, wier moeder was van Brienen. Volgens eene ms. aanteekening ten mijnent was hij, toen hij in 1630 Cornelia van Eck trouwde, schout te Rhenen. Hij overleed in 't laatste van december 1660 en werd met 16 kwartieren in de Buurkerk (*S. Mar. min.*) te Utrecht begraven.

*

Geslacht van Volbergen Kiers. (XXVI, bl. 308). A. W. Kiers, zeer waarschijnlijk de t. a. p. genoemde Addico Willem K., werd 5 aug. 1790 luit. kolonel ingenieur. E. W. v. Volbergen Kiers, denkelijk de mede t. a. p. genoemde zoon v. Addico Willem, werd

1 juli 1790 extra-ordinaris ingenieur. Beide waren in 1791 te Doesburg geplaatst. Naamreg. v. H. H. Milit. offic. enz. 1791.

H. C. VAN BAKKENES.

Geslacht Thijssen. (XXVI, bl 539). Den 21 juni 1672 werden door het gemeen bij den burgemeester Thijssen te Veere, dien men als een tegenstander van de verheffing van den prins van Oranje beschouwde, de glazen ingeworpen. Anna Thijssen tr. Jan Gerard de Marees, zoon v. Pieter en van Adriana Bicker, Hoogstraten Woordb. geneal. Six. Johannes Thijssen was in 1762 notaris, procureur en eerste klerk ter griffie en ter kamer van de desolate boedels te Leiden en secretaris van het baljuwschap van Noordwijkerhout, Hillegom, Lisse en Voorhout, v. Mieris Beschrijv. v. Leiden, III, bijv. bl. 33.

H. C. VAN BAKKENES.

Coster. (XXVI, bl. 635). Menno kan ik over het geslacht Coster (Hartman de Coster) het navolgende mededeelen en wel omtrent die leden van het geslacht in de vorige eeuw te Rotterdam gevestigd,

Philip Hartman de Coster, tr. met Sara Bosman. Hij was de zoon van Philip en van Anthonia van Ceulen, getr. 1625.

Uit dit huwelijk 1 zoon.

Philip (Hartman) de Custer substituut secretaris der stad Rotterdam, geb. 27 dec. 1653, overl. 19 febr. 1746, trouwt 3 febr. 1683 met Maria Meesters, geb. 27 jan. 1666, overl. 19 april 1728, dochter van Dirk Meesters, burgemeester en raad der stad Rotterdam en van Barbara Elzevier.

Hunne kinderen waren:

1) Barbara, Hartman, 3) Hartman, Dirk, Barbara, Maria, Dirk, Anthonetta, Dirk, Philip, Johannes, Maria, 13) Anthonetta, Dirk, Maria, Sophia.

1. Sara Barbara, geb. 20 oct. 1684, tr. 22 febr. 1718 Johan de Beij, geb. 16 jan. 1685, overl. 3 oct. 1723: hunne kinderen Maria Philippina en Clasina Magdalena.
3. Hartman, geb. 15 oct. 1687, tr. 17 jan. 1712 Maria Elisabeth de Haas, geb. 6 dec. 1692. Zonder kinderen.
13. Anthonetta, geb. 30 maart 1701, tr. 21 junij 1730 Nicolaas

Besoije, geb. 14 maart 1702. De overige 13 kinderen zijn alle jong of ongehuwd overleden.

Het wapen van Hartman de Custer is een dubbel kruis van goud op een rood schild: het komt o. a. ook voor bij het geslacht van Hogendorp, door J. H. Scheffer en Fr. D. O. Obreen. Thans is die familie uitgestorven en er bestaan slechts afstammelingen in de vrouwelijke lijnen. K. V. S.

Geslacht Diepenbroek. (XXV, bl. 428, 518; XXVI, bl. 626). Willem Frans Coenraad baron van Diepenbroek tot Boelderen koopt in jan. 1736 het huis en de heerlijkheid Gansoyen van Hendrik van Lidth de Jeude en verkoopt ze weêr in maart van hetzelfde jaar aan Paulus Gevaerts (zie Robidé van der Aa, Oud-Nederland). Anna van Diepenbrook, erfdr. van het huis den Diepenbrook, st. 1543, tr. Zeino van Welvelde, st. 1550, Geert en Sophia Mulers zoon. Zeino's zuster, N. van Welvelde, tr. Geert van Depenbrook (zie Ferwerda, gen. Welvelde). Willem Anne Lodewijk graaf van Gronsfeld van Diepenbroick Impel werd bij besluit van 28 aug. 1814 toegelaten tot de ridderschap van Noordbrabant en voerde: gevierendeeld; 1 en 4 in goud drie roode koeken; 2 en 3 in zwart een zilveren kwartierhoek; over alles heen een gevierendeeld hartschild: 1 en 4 in rood twee schuingekruiste zilveren zwaarden met zwarte goud-geknopte gevesten, de punten omlaag; 2 en 3 in blauw een zilveren dwarsbalk, die een gouden vogel ondersteunt, de vogel van het 3e kwartier omgewend. Zie voor helmteekens, schildhouders, enz. Rietstaps Handb. d. wapenk. en zijn Armorial général.

In Wurtemberg bestaat nog eene grafelijke familie Gronsfeld-Diepenbroick met den toenaam zu Limburg-Sontheim. Zij werden 22 julij 1719 tot rijksgraven verheven en voeren bovengemeld wapen. Tot dezen tak behoort o. a. Luise Ernestine Johanna, weduwe sedert 1858 van Willem baron van Heeckeren van Wakën te Zutfen.

In Pruisen werd eene familie von Diepenbroick-Grüter in 1840, 1841 en 1861 de Freiherrenstand verleend. Het wapen van deze familie kan men vinden in jaargang 1855 van het Freiherrl. Taschenbuch (niet in mijn bezit). J. D. WAGNER.

Geslacht Diepenbroek. De vrager kan inlichtingen omtrent dit geslacht vinden bij d'Ablaing van Giessenburg, in zijn Wapenboek der ridders van de D. O., bl. 115, alwaar ook het wapen voorkomt, dat eveneens bij Weleveld gevonden wordt. Voorts in d'Ablaing, Ridderschap van Veluwe enz. bl. 4, 16, 50, 88 en 163, Fahne, Geschichte der Kölnischen, enz. bl. 78 en vervolg bl. 30, (alwaar echter een ander wapen voorkomt). Voorts Publications de la Société d'archéologie etc., t. XII p. 99.

A. A. VORSTERMAN VAN OIJEN.

Genealogische bescheiden gevraagd. (XXVI, bl. 590). Zie voor het hannoversch geslacht von Hammerstein het Freiherrl. Taschenbuch. In dat van 1854 komt een geschiedkundig overzicht voor. Voor ten Cate zie v. Doornincks Geslachtk. aant. bl. 511, 638; voor Roëll, bl. 731; voor van der Meer Balens Dordrecht, bl. 963, 1001, 1021, 1050, 1132, 1194 en 1322 en Robidé van der Aa op het huis ter Meer.

J. D. WAGNER.

Geslacht van Braam Houkgeest. (XXVII, bl. 47). T. a. pl. worden door S. eenige vragen gedaan onder het hoofd, familiën van Braam Hoekgeest, van Nieuwegen, van de Kamp, Feith, van Hardenbroek, Scherpenberg Volkers. Onder meer wenscht de vrager te weten waar en wanneer Jacob Pieter van Braam in 1766 met Ursula Martha Feith is gehuwd. In den kwartierstaat van Pierre François baron van Heerdt, te vinden in het werk van de heeren van der Dussen en Smissaert, vindt men omtrent dezen aangeteekend, »Jacob Pieter van Braam, geb. te Werkhoven 27 oct. 1737, st. te Zwolle 16 julij 1803, vice admiraal..... trouwt te Batavia 18 jan. 1767 Ursula Martha Feith, geb. te Batavia 14 junij 1742, st. op den huize Engelenberg bij Brummen 27 sept. 1780."

Voorts kan ik hier op grond van onder mij berustende familiepapieren bijvoegen, dat ik den familienaam van de moeder van den hier bedoelden Jacob Pieter van Braam voor van Nimwegen, en niet van Nieuwegen, vermeen te mogen houden, en des verlangende dit nader aan den belangstellenden zal aantoonen.

Daar ik gaarne eenige inlichtingen omtrent de hier bedoelde familie van Nieuwegen (van Nimwegen) zou ontvangen, zoo beveel ik mij daartoe bij den heer S. aan, indien hij in de gelegenheid mogt zijn of komen om die te geven. VAN IDSINGA.

Geslacht Feith. (XXVII, bl. 47). Ofschoon niet in staat, alle door S. gevraagde data aangaande mr. A. H. Feith en G. J. Feith op te geven, kan ik toch aangaande deze beide leden mijner familie eenige inlichtingen verschaffen, die hem welligt van nut kunnen zijn.

Mr. Arnold Henrik Feith, burgemeester te Montfoort in 1749, was de zoon van mr. Peter Feith, waradijn der geldersche munt, en Agneta Cock. Uit zijn huwelijk met Charlotte barones van Hardenbroek is geboren Gijsbert Jan Feith, die bij zijn huwelijk met Anna van Scherpenberg in 1742 voorkomt als oud-schepen en eerste vendumeester te Batavia. Twee dochters van dezen laatsten zijn getrouwd; de oudste, Cornelia Charlotte, aanvankelijk gehuwd met Louis Taillefert, directeur generaal op Suratte en raad van Indië, is later in 1767 hertrouwd met J. baron van Plattenberg, gouverneur van de Kaap de Goede Hoop. Eene jongere, Ursula Martha, is in hetzelfde jaar 1767 getrouwd met den lateren vice-admiraal Jacob Pieter van Braam.

Van dezen G. J. Feith bezit ik eenen brief op 20 oct. 1769 geschreven aan mijnen oud-overgrootvader mr. Pieter Feith, ontvanger der convooien en licenten te Zwolle. In antwoord op een brief van dezen dd. 11 aug. 1768 begint hij met zijnen dank te betuigen voor de gedane felicitatie bij de huwelijken zijner beide dochters. Voorts verontschuldigt hij zich, dat hij verzuimd heeft kennis te geven van het vertrek van zijnen zoon naar Nederland. »Deszelvs vertrek van hier is voorgevallen kort na mijns vrouw overlijden, en op dienzelfden dag dat mijn schoonzoon Taillefert stierf, is hij na boord vertrokken." Eindelijk geeft hij kennis van de bevalling zijner dochter van Braam van eene jonge dochter.

Uit een en ander meen ik te mogen opmaken, dat zoowel het huwelijk van Ursula Martha Feith in 1767 als het overlijden harer moeder omstreeks 1765 of 1766 te Batavia heeft plaats gehad.

MR. P. R. FEITH.

Familiën van Braam en Feith. Mr. Arent Hendrik Feith trouwt te Cuylenburg 29 october 1714 met Anna Charlotte baronesse van Hardenbroek overl. te Vianen 26 april 1722 en aldaar begraven 1 mei.

Kinderen uit dit huwelijk:

1. Maria Catharina, geb. 20 junij 1715, overl. te Amsterdam, 11 junij 1726.
2. Pieter Gijsbert, geb. 17 nov. 1716, † 13 mei 1717.
3. Agnieta Charlotta, geb. 29 oct. 1717, † 1769 ongehuwd.
4. Gijsbert Jan, geb. 10 januarij 1719, † 17 junij 1775. Hij vertrok als onderkoopman voor de kamer van Zeeland naar O. I. sept. 1737, en is getrouwd 5 aug. 1742 met Anna van Scherpenberg, † 14 sept. 1766. Uit dit huwelijk 6 kinderen.
5. Jacoba Florentine, geb. 26 april 1720, (deze geb. en gedt. te Cuylenburg).
6. Johanna Louise, geb. 25 mei 1721 te Vianen.

Den 30 mei 1723 hertrouwde hij met Anna Knol, geb. in O. I., weduwe van den heer Christiaan van Schellebeek. Zij overleed te Amsterdam 19 dec. 1728 z. k.

Mr. A. H. Feith is geweest advocaat voor den hove van Gelderland en raad en rentmeester van de domeinen te Vianen, bewindhebber der O. I. compagnie en overleed als oud-burgemeester der stad Montfoort 16 februarij 1751 in den ouderdom van ruim 64 jaren en werd den 19 febr. in een familiegraf van de Eedens in de Buurkerk te Utrecht begraven.

De 6 kinderen van Gijsbert Jan Feith en Anna Scherpenberg waren:

1 Cornelia Charlotte, geb. 1744, tr. 1° 1757 met Louis Taillefert, directeur gen. op Suratte en raad v. N. Indië en 2° 1767 met J. baron v. Plettenberg aan de Kaap de Goede Hoop.
2. Arent Willem, geb. 1745, in 1769 koopman in Japan.
3. Ursula Martha, geb. 1750, tr. 1767 met Jacob Pieter v. Braam.
4. Frederik Gijsbert, geb. 1755.
5. Anna Louisa, geb. 1757.
6. Charlotta Florentina Louise, geb. 1759.

I. Jacob van Braam, te Rotterdam gedt. 2 oct. 1668, is getrouwd met Cornelia Houckgeest te Wouw, in het marquisaat van Bergen op Zoom, 7 april 1698.

Hij overl., op marsch zijnde, te Bilsen 5 mei 1703 en is te Maastricht begraven als luitenant. Zijne vrouw overl. te Bergen op Zoom 23 julij 1717.

II. François Thomas van Braam, geb. 29 julij 1700 te Bergen op Zoom, gestorven te Gorinchem 1 maart 1794, huwde 1°. Maria Helena van Rijssel, wede. Pook van Baggen 22 aug. 1722 te Hagestein bij Vianen; zij was geboren te Hulst 3 febr. 1691 en overl. te Werkendam 3 febr. 1734.

Uit dit huwelijk eenige dochters en 1 zoon, Willem v. Braam, die in den slag bij Doggersbank geweest is.

Den 18 junij 1735 hertrouwde hij te Werkhoven met Everarda Catherina van Nijmegen, geb. te Schenkenschans 9 jan. 1750, † 20 jan. 1767 te Amsterdam.

Uit dit huwelijk zijn geboren:

1. Hendrik Carel.
2. Jacob Pieter.
3. Maria Catherina Albertina, getr. in 1774 met Frederik Jan Engelenburg.

Jacob Pieter is getrouwd te Batavia 18 jan. 1767 met Ursula Martha Feith, geb. te Cochin 20 april 1750 en overl. op den huize Engelenburg bij Brummen 24 sept. 1780. K. V. S.

VRAGEN.

Geslacht van Westreenen. In het ingezonden stuk over de familie v. Westhrenen door den heer V. O. n°. 2, dl. XXVII, bl. 95, staat.... zij hadden onder anderen eene dochter.... enz. Zou de genoemde heer mij ook kunnen mededeelen wie die andere kinderen waren, zoo ook de voorouders van Jan, van waar afkomstig enz.?

Ee.

Geslacht Diepenbroek. Aangenaam zoude het mij zijn indien iemand mij wist te zeggen wie de ouders waren van Catharina

van Diepenbroek, en waar en wanneer zij geboren en gestorven is. Zij is getrouwd geweest a°. 1728 met Jacob Hoofman, in 1748 overleden, en geboren a°. 1700.

Het wapen van van Diepenbroek is op een rood veld twee gekruiste zwaarden met gevest van goud.

P. N. QUARLES VAN UFFORD.

MENGELINGEN.

Dauwtrappen. (XXVI, bl. 541; XXVII, bl. 48). Terwijl de heer Laurillard aan zijne plaats laat, wat er van dit woord is, meent de heer v. O. dat het meer dan waarschijnlijk een overblijfsel schijnt te zijn uit den tijd van den natuurdienst. Is het waarschijnlijk, dat men in *dien* tijd deze uitdrukking gebruikte? Veel eenvoudiger komt het mij voor, dat zij is gebezigd van hen die 's morgens, toen de dauw nog op het gras lag, uitgingen, en dus den dauw onder hunnen voet vertrapten.

E. A. P.

Spreeuwen in den winter. (XXVI, bl. 328, 431). Men doe in den winter slechts een reisje naar Vlaanderen en daar zal men de spreeuwen in groot aantal zien rondzweven en op de weilanden als anderzins zien azen op wormen en andere voorwerpen.

Men ziet ze echter aldaar niet in het zomersaizoen; zoo als mij is medegedeeld door een bewoner van het aanzienlijke dorp Syngem in de provincie Oostvlaanderen.

Herkingen. ANTH. DE VLIEGER.

GESCHIEDENIS.

Gevaarlike boekversamelaars. (XXVI, bl. 1). Bij al de merkweerdige voorbeelden, ter aangehaalder plaatse medegedeeld, van beruchte boekediefstallen, waar door openbare boekerijen, op groote schaal, van belangrijke en zeldzame boeken en geschriften beroofd werden, mach ook 't volgende voorval 'n plaats innemen,

Lammert Clasesz. Oldenhove, Syndicus der stad Emden, schrijver van Tablinum Emdense, 'n voortreffelik man die in 't midden der vorige eeu leefde († 1779), en wiens naam in de geschiedenis zijner vaderstad Emden met eere genoemd, met lof vermeld wordt, schreef, in 't jaar 1764, in 'n brief aan z'n vrind Johannes Enschede te Haarlem, onder anderen 't volgende:

» Voorts had ik UE. een aardige klucht te vertellen. die ik voor »een paar maanden alhier gehad heb ten opzicht van eenige raare »boeken, die ten tijde der eerste reformateurs gedruckt zijn. Te »weeten: ik ontdekte, dat er bij een onzer boekbinders verscheide »van dat zoort nieuw ingebonden wierden, voor dewelke de naa»men van Albertus Hardenberg, Petrus Medmannus en H. Krum»minga geschreven waren, beroemde mannen, die haare boeken »aan de stad of kerk van Emden geschonken hadden. Ik bezocht »onze publijke bibliothec [1]) en vond, dat er meenigeen der stukjes, »die niew ingebonden wierden, uit andere werken uitgesneeden »was, en dat men ons op eene onverschaamde wijze bestoolen »had. Ik bracht arrest uit op de boeken bij den boekbinder, en »van overigheids wegen stelde men bij twee heeren — buitenlan»ders — op dewelke suspicie viel, een huiszoeking aan, waarvan »het gevolg was, dat men nog eene menigte van de boeken, die

[1]) D'openbare boekerij der Groote kerk te Emden.

»op onze boekzaal vermist wierden, achterhaalde. Ik was belust, »UE. goed verslag te doen van het proces crimineel, 't welk beide »die heeren daarover voor de hooge regeering te Aurich thans »ondergaan moeten, zijnde hunner een, die hier advocaat was, bij »provisie van zijn ampt gesuspendeert, nadat een ander advocaat »met een dollen oostvriessen kop, hem als een delinquent niet »op het raadhuis willende gedoogen, te raade was geworden hem »coram protocollo met s'mans eige rotting wakker afterossen, dus »dat de rotting in verscheide stukken vloog en hem het bloed »langs neus en ooren rolde — voorwerp van een tweede proces. »Ik zoude als wat nieuws hierbij kunnen voegen, dat dezelve ad- »vocaat, in de voorleden week openbaar op straat met een nieuwe »harde dracht stokslagen geregaleerd wierde van zijn eigen vriend, »die neffens hem om de boeken in inquisitie is, zijnde een Engels- »man, eerlang schrijver van een Neerlands wekelijk vertoog, en »laast officier in dienst van onzen koning[1]) — voorwerp van een »derde proces."

Behalve dit verhaal, bevat deze brief van Oldenhove aan Enschede nog 'n uitvoerig bericht aangaande de wijze waar op-i (Oldenhove) onlangs tot Syndicus gekozen was, en tevens verzoekt-i Enschede, of deze wil trachten voor hem 'n exemplaar machtig te worden van het in 1468 of 1470 te Keulen gedrukte Friesch-Rechtboek, anonym door Hiddo van Cammingha uitgegeven.

Haarlem. JOHAN WINKLER.

De Turken aan den Rijn. (XXVII, bl. 57). Zulke boomen, vooral pereboomen, waar aan de zelfde bijgelovige voorspelling, betreffende 'n toekomstigen grooten veldslach, verbonden is, zijn d'r in menichte, in alle germaansche landstreken verspreid. Vooral in Duitschland komt dat bijgeloof voor, maar ook elders bij volken van germaanschen stam — zoo als in Friesland en Flaanderen. Gewoonlik is 't d' een of d' andere jonge, schoone, blanke, blonde ridder, minder dikwijls de sultan of ander oostersch vorst, die z'n

[1]) De koning van Pruissen, Frederik de Groote, die toen in Oost-Friesland regeerde.

schild aan zulk 'n pereboom ophangen zal. Dan zal die verschrikkelike bloedige veldslach, waar bij de peerden tot aan de toomen in 't bloed der verslagenen waden zullen, gedaan zijn — en dan zal 't vrede wezen, eenige vrede voor alle volken op der eerden. Zoo luidt 't oude volksbijgeloof, dat, volgens de geleerden, die van dit vak hun studie maken, opklimt tot de vroechste, de vóórkerstelike tijden, en dat in d' oude germaansche godenleer z'n oorsprong vindt. Bronnen kan ik niet aangeven — maar voor den belangstellenden. navorscher zijn ze wis makkelik te vinden. Wat Friesland aangaat, zal ik d'r onderzoek na doen.

Haarlem. JOHAN WINKLER.

Predikant Bruinier. (XXVII, bl. 113). Jan Berend Hendrik Bruinier — niet Brunier — is den 7 julij 1822 predikant geworden te Eck en Wiel, vanwaar hij in 1824 naar Hillegom vertrok. Op den 2 julij 1826 werd hij te Leeuwarden beroepen, waar hij echter eerst den 20 mei 1827 zijne intrede deed. Zes jaren later ontving hij eene beroeping naar Amsterdam, die door hem aangenomen werd, ten gevolge waarvan hij van de gemeente te Leeuwarden afscheid nam op den 1 september 1833. Hoogst waarschijnlijk is Lochem zijne geboorteplaats, vermits zijn vader aldaar in het laatst der vorige eeuw predikant was. Het jaar van zijne geboorte en ook dat van zijn overlijden, dat te Amsterdam en, naar ik meen, zeer plotseling, is voorgevallen, zijn mij onbekend. Hij liet een talrijk gezin na, waarvan sommige leden te Amsterdam woonachtig zijn, terwijl een zoon, de heer J. H. Z. Bruinier, in 1857 predikant te Pekalongang en Tagal geworden en, volgens het laatst verschenen Naamregister der Predikanten, nog in die betrekking werkzaam is.

Leeuwarden. L. PROES.

[Ook H. M. C. v. O. deelde ons daaromtrent iets mede.]

Eene schaking in de XVde eeuw. In de stadsrekening van Bergen op Zoom van 1470—'80 komt eene uitgave voor van xxxii £ xvij β ix gr. xvij miten, voor kosten gedaan in 't opzoeken van eenige

misdadigers, die Antonia wijlen Mathijs Claes dochter [1]) geschaakt hadden.

Van den schake:

Ander wtgheven ter voirsz rentmeestern [2]) van reijsen eñ costen gedaen om tvervolch van den schake opten heylchen aschenwoensdach des rekeninghen (1479—'80) in k̄lichede (kommerlijkheid, bekommering) [3]) miins liefs hēn [4]) ende zijne stat ēn zeē onmanierlijk gedaen aen Anthoenin wijlen Mathijs Claissz. dochter staende in peertien ēn voighdien ons voirsz liefs hēn eñ zijne stat eñ des dañne (daaraan) cleeft in manierē hier v̄clairt:

Eerst Adrñ Berchels ten bevele van Corn. Peck [5]) borgr. gesonden in Zeelant om te vernemen naer ghene die den voirsz schaeck hadden ghedaen ēn hem d̄ voire betaelt xvij ß vi gr.

Den zelven ende Goirde Steene van Woude die ten bevele als voir hebben wtgheweest int voirsz. stuc van den schake tuytrecht (te Utrecht) ende elswair tsamen xxxi daghen bet. elcx daighs ij ß maict iij £ ii ß ēn hem v̄leyt xiij gr. tsamen iij £ iij ß i gr.

Den 17 dach van meye bet. den drien scippers die den schouthet ēn de schutters metten ghenen dies meer wairen — in Zeelant

---

[1]) Wie of wat deze Mathijs Claesz was, heb ik niet kunnen vinden; in 1475 woonde er op de zuidzijde van de haven een Mathijs van Wesele, denkelijk wel de kleinzoon van Jan van Wesele de jonge, die in 1413 „der stadt boeghmakere" was en bewaarde „der stadt engijnen" (uurwerken of oorlogswerktuigen?)

[2]) De rentmeesters in dat jaar waren Adriaan Hughensone en Corn. Norijs. In 1442 was een Servaas Hughen zoen rentmr.; in 1486 een Claes Norijs burgr.; Corn. Norijs in 1471 rentmr.; Hr. Willem Norijs ridder komt voor in 1500; in 1527 eene Geertr. Norijs geh. met Claes van Likerke (Liedekerke) en eene Marg. Norijs met doctor Lieven van den Steen; een Hendrik Norijs was rentmr. in 1513; de drossaart Raymond van de Werve was ook geh. met eene Marg. Norijs; in 't oude Bergen op Zoom had men vroeger een Papenorijsstraatje.

[3]) Kenlichede. Best.

[4]) Die heer was toen Jan van Glijmes met de lippen, wiens afbeeldsel nog op de raadzaal hangt

[5]) In 1413 was Corn. Peck burgr. en hoofdman der gezworen handboogschutters; hij leefde denkelijk nog in 1469; de burg. Corn. Peck in 1479 komt daarom dan ook nog als Corn. Peck de jonge voor; hij had een zoon Antonie die „licentiaet in rechten" was; er woonden toen te Bergen op Zoom nog een Jan Peck met zijne dr. Jacoba en een Corn. Peck de zoon van Maarten.

om te zuckē (zoeken) de voirsz quaetdoenders onder hem drien elcken in tzijne ii £ xv β.

De deken van den voetbogescutters tot behouf van xiiij personen eñ gezworen scutters die in meye wtgheweest hebben in Zeelant om der quaetdoeñd wille zom vier eñ zom drie daghen bet. voir huer costen ten bevele van borgmrs eñ scepeñ iij £ xii β v gr.

Desgelijcx den deken van den handboogscutters voir hem met xvij p̄sonen die oic wtgeweest hebben om tvoirsz tsucx (stuks) wille alle vier daghen bet. voir huē costen ten bevele als voir v £ ij β.

Servaes Scollairt die oic wtgeweest heeft in tvoirsz stuc van den schake x dagen lanc bet. ten bevele van borgmrs eñ scep̄ sdaeghs vi stus̄ xv β.

Walraven Claiss voir iiij dagen die hij wtgeweest heeft in tselve stuc bet. elcx daighs als voē vi β.

Den xiiij van meye gesonden Zweer Naghel eñ Jannes ons liefs hēn knecht in den Haghe in Hollant om sekē mandement aengaeñ den voirsz schake eñ wairen ute vij dagen sdaeghs voē den voirsz Zweer eñ zijnen knecht vj β eñ voer Jannesse iiij β iij £ x β.

Bij denzelven Zweer aldair v̄leyt voir tselve mandemēt eñ voir oppedicie? tsamen xiiij β x gr.

Janne de Pottē die bij den zelven Zweer aldair gesonden was v dagen sdaighs xviij gr. xxij β iiij gr.

Den huyssr. (huissier, deurwaarder) geheten Peer du Pine die metten voirsz Zweer ende Janne quam uten hage tot Ziericxee om dexploit van den voirsz mandemeñ te doen want men ghemeynt hadde de misdadigē dair te vinden bet. voir vij daghen sdaeghs vi β xxxvi β.

Mijnen hē den dross̄ (aart) [1]) Janne van der Mere [2]) ende Henric Jansz. die met huēn geselscape wtgeweest hebben met xvij personen tot Ziericxee tot Brouw̄shaven ende daeromtrent om tvoirsz

---

[1]) De drossaart was toen Raimond van de Werve, zoon van Nicolaas en Marg. van Halmale, kleinzoon van Arnoud † 21 sept. 1433 en Mathilda Pot † 16 junij 1482. Raimond was geh. met Marg. Noris, volgens het register der fam. Pot. Wie kent nakomelingen van Raimond?

[2]) Jan van der Mere was in 1493 burg. van B. o. Z.

scaecx wille bet. voir huer costen, sciphuē eñ wagenhuē tsamen
v β xvgr. xviij miten.

In tbeginsel van junio gesonden Henr. Jansz. tot Uytrecht om aldair sekē vervolghen te doen opte voirsz quaetdoend die aldair wairen [1]) eñ was ute vij dagen sdaighs voē hem eñ sinen knecht vj β ii £ ij β.

Mijnen hē de drosš die in de bamesse mēt (merct) met Janne van de Mere tantwerpen heeft geweest om de voirsz schake wille ij dagen betaelt elcx sdaighs vi β xij β.

Ende Janne van der Mere die ter begten (begeerten) van borḡmest ende scepeñ dōm (daarom) wtgeweest heeft tantwerpen iiij dagen sdaighs vi β xxiiij β.

Mitgaders Willeme de Rouc voir tghene hij vleyt heeft van scuythuēn eñ anders doen zij in Zeelant wairen bet. xviij groñ eñ den scouth voir zij costen van dat hij oic in Zeelant geweest heeft xviij β tsaimen xix β vi gr.

Some vā den wtgheven van den schake xxxij £ xvij β ix gr. xviij miten.

S. Gilles-Waas. F. CALAND.

[De rekening komt niet overal uit. Het schijnt dat op meer dan eene plaats fouten zijn in de getallen.]

Johannes Uytenbogaert (XXVI, bl. 257). In art. 42 der acta van de prov. Geld. synode, 10—13 juli 1599 gehouden te Harderwijk, leest men: »belangende de saecke Henrici Praetorii, die hem sonder wettelijck beroep int fort van Nassau ingedrongen heeft, sal hetgene met hem in Buren gehandelt is copyeswijse aen *Johan Uytten-Bogart* met een missive des synodi overgesonden werden ten eynde hij door authoriteyt van sijn Exellentie (prins Maurits) ofte Raedt van Staten, den krijgh committeert, de facto geremoveert mochte werden." Johannes Uytenbogaert wordt ook vermeld in art. 2 der acta van de partikuliere Zuidhollandsche synode,

---

[1]) Uit deze uitdrukking „*die aldair wairen*" zou blijken dat de „quaetdoenders" in Utrecht gevonden zijn — jammer dat ons de afloop niet wordt medegedeeld.

28 aug. 1601 gehouden te Gouda, dus luidende: »aengaende den legerdienst oordeelt dese synodus geraden te sijn, alsnoch te blijven bij den orden, daervan alreede geconcipieert, ende nu sommige jaren onderhouden, niettegenstaande dat *Johannes Wtenbogaert* de predicatiën in den leger voor sijn Exellentie ordinaerlijck waerneemt, alsoo nochtans dat bij sooverre den Raedt van Staten liever hadde ordinare dienaers totten legerdienst, ende tot onderhout derselver behoorlijcke stipendia ordineerde, dat men sal omsien naer vrome ende gequalificeerde predicanten, die den voorsz. dienst getroulijck mochten waernemen. Ende vindt dese vergaderinge in allen gevallen hoochnoodigh, dat men bij haer E. E. aenhoude om sieckbesoeckers voor den leger neffens de predicanten, welckers dienst men des winters bequamelijck op de Schansen sal mogen ghebruycken. Ende sijn de gedeputeerde met d. *Wtenbogaert* geordineert tot dien eynde soo bij sijn Exellencie als bij den Raedt van Staten hetselfde met alle neerstigheyt te vervolghen.” Uit de classis van ’s Gravenhage was Joh. Wtenbogaert, pred. te ’s Gravenhage, met de predd. Jacobus Meursius (Loosduinen) en Gerardus Dormael (Voorburg) afgevaardigd naar de partik. Zuidhollandsche synode 14—24 aug. 1607 te Delft. In deze synode berichtte hij, dat hij in vereeniging met drie andere, daartoe aangewezen predd., ingevolge synodalen last, den hoogleeraren in de godgeleerdheid en den regenten der collegiën te Leiden verzocht had de Geloofsbelijdenis en den Catechismus vlijtig door te lezen en hunne aanmerkingen bij de classis in te brengen hetgeen ook aan al de predikanten in al de classen was aanbevolen; en Gomarus had geantwoord hieraan gaarne te willen voldoen, niet, wijl hij eenigermate aan de waarheid dier belijdenisschriften twijfelde, maar om de synode te believen, »gelijck oock doctor Trelcatius tselve antwoort heeft gegeven, midts daerbijvoegende dat hij sijne aenmerckingen (soo daer eenige souden mogen sijn) door den Walschen synodum soude ter handen doen comen; — dat oock doctor Arminius heeft geantwoort dat hij de voorsz. schriften al hadde doorsocht, ende voorder deselve noch wilde doorsoecken, ende aengaende het overleveren sijner aenmerckingen (indien hij eenige hadde) dat hij tot sijner tijt daerop sal letten ende daerinne doen sulcx de gelegenheyt alsdan soude toelaten; — dat den regens d.

Petrus Bertius (versocht hebbende extract van de resolutie des synodi) belooft heeft hemselven daernae te gedragen; — ende dat den regens Daniel Colonius heeft geantwoort sich in desen te sullen reguleren nae de resolutie der Walscher synodi, ende dat hij sijne aenmerckingen (soo hij eenige sal hebben) sal ter handen stellen". Men besloot dientengevolge, al den predd. aan te bevelen met het onderzoek dier schriften ijverig voort te gaan, zoowel wat den inhoud als de woorden en volzinnen betrof, »om met den alder-eersten hare aenmerckingen in de classen in te brengen, ten aller-langhsten tegen de vergaderingen van conferentie, die versocht sal werden." Joh. Uytenbogaert en zijne drie mede-afgevaardigde ambtgenooten bleven belast dezelfde vermaning tot de voornoemde hoogleeraars en regenten te richten. Ook werd hij in deze synode met de predd. Petrus de Bricquignui (Woerden) en Jacobus Cornelii Meursius (Loosduinen) gecommitteerd om eene verzoening te bewerken tusschen Daniel Wittius en degenen, die door dezes »onordentelijck procedeeren", waren te kort gedaan. Deze Daniel Wittius toch, dien zijn vader Bommelius te Ysselstein in den pre-dikdienst gebruikte, niettegenstaande hij noch geëxamineerd noch van behoorlijke getuigschriften voorzien was, had groote ergernis gegeven, »sonderlinge in onsen classe (Woerden) ten aensien van sijne onwettelijcke handelinge des houwelijcx". Hij werd mits-dien gecensureerd, met verbod van ergens te prediken, totdat zijne zaken door gezegde gecommitteerden zouden bijgelegd zijn. — Op de Zwaluwe (cl. Dordrecht), waar een »verloopen monnik" (acta Zuidholland. syn. Rotterdam 30 aug. 1605) Johannes Goswinus, zonder wettig beroep was komen prediken, deden, nadat deze in-dringer, die »geheel onbequaem werd gevonden", zich op classicalen last verwijderd had, de omwonende predikanten dienst (art. 11 acta partik. Zuidholland. synode Delft 14 aug. 1607), en bespeurden bij die gemeente een grooten ijver om het woord Gods te hooren. »Doch alsoo 't vol perijckels is, soodat de dienaeren, die daer comen, mochten gevangen werden van den vijandt, soo heeft dese verga-deringe den classe van Dordrecht ende daerneffens d. *Johanni Wtenbogaert* opgeleyt te sullen versoecken aen de Raden van sijn Exellentie, dat sauvegarde voor die plaetse (gelijck mede voor alle de dorpen, gelegen ontrent Breda, daer mede perijckels is) mochte

vercregen worden, opdat se de oeffeningen van den h. kerckendienst mochten hebben. Ende sullen deselve broederen aen de Ed. heeren Staten van Hollant en Westvrieslant gagie ende sauvegarde versoecken voor de dorpen, die op den Hollantschen bodem ontrent den vijant leggen, ende daer noch geen gereformeerde predicanten en sijn. Ende is denselven mede opgeleyt te remonstreren daert behoort, hoe stoutelijck de papen comen in Breda ende meer andere steden, opdat hetselve mede belet werde". — In de partik. Zuidholl. synode te Delft 14—24 aug. 1607 berichtte Joh. Wtenbogaert, dat hij en Johannes Dibbetius, ingevolge synodalen last, zich naar Culemborg hadden begeven. om met den graaf (Floris van Pallant) over de door dezen doorgedrevene beroeping van Adam Billichius (sedert omstr. 1597 pred. te Ingen) naar Culemborg te spreken. Wijl echter de graaf krank was, hadden zij bij hem van die zaak niet mogen reppen. Inmiddels was Adam B. aldaar in dienst getreden, zonder wettig erkend te zijn, wijl hij van de synode van Gelderland, die aanmerkingen op hem had, geen attestatie had kunnen bekomen. Men moest dus, aangezien Culemborg kerkelijk onder Zuidholland behoorde, de synode van Gelderland met hem zoeken te bevredigen, »opdat hij goede attestatie van den synodo voorsz. verworven hebbende, als een wettelijck dienaer in den dienst der kercke tot Culemborgh voorsz. magh gekent worden; dat hij hem voorts in alles drage als een vroom dienaer des h. Evangelii toestaet, ende sonderlinge, dat hij met *Hermanno* sijn mededienaer, in goede vrede ende eenigheyt leve; hetwelcke alles geschiedende, soo sal hij oock neffens den voorn. sijnen mededienaer als een lidt des classis van Gorrichem gekent ende ontfangen werden". — De partik. Zuidholl. syn. Delft 14—24 aug. 1607 vaardigde Joh. Wtenbogaert met Meursius (Loosduinen) en Schuylius (Voorhout) af om »voor de dienaeren ten platten lande, ende insonderheyt voor de naegelaten weduwen der predicanten bij de E. Mog. Heeren Staten van Hollant te intercederen, gemerckt de noot soo langs soo grooter wort, ende alsoo de dienaeren int Graefschap tot Buyren hare gagie van elders [1]) moesten hebben, zouden de synodale afgevaardigden »voor henlieden versoecken bij degene, dier sulck ver-

[1]) Van den graaf van Hohenlo.

soeck aen" behoorde te geschieden. — Met Nathanael Merlandi werd hij naar de Noordholl. synode afgevaardigd, en de Geld. synode Nijmegen 19 - 21 juni 1611 droeg aan den Harderwijkschen hoogleeraar, Antonius Thysius op, hem en eenige anderen, namens Gelderland te bewegen, dat zij toch eene Nationale Synode wilden helpen tot stand brengen. Thysius bracht in de Harderwijksche synode van 30 juni en 1—3 juli 1612 het antwoord mede, dat het aan Uytenbogaert, »daertoe versocht sijnde, niet mancqueren en soude", en deze vergadering verstond, dat de predikanten van Nymegen haren afgevaardigden zouden ter hand stellen den brief in originali, door Uytenbogaert aan de Nymeegsche synode des vorigen jaars geschreven, waarvan Ellardus à Mehen (Harderwijk) copie behoorde te hebben. Kwam de Geldersche synode, die ter oorzake der twisten, door de Staten van dat gewest sedert 1612 was opgeschort, eerst 15 juni (tot 28 juli) 1618 weder te Arnhem bijéén [1]), die brief moest toen nog eerst opgezocht worden, alvorens de synodale afgevaardigden hem konden ontvangen.

J. ANSPACH.

Heidens of Zigeuners in Gelderland. Wat men leest Nav. XXVI, bl. 225—230 (vgl. XXVII, bl. 7—10) kan uit de acta der Geldersche synoden nog eenigsins worden aangevuld, b. v.:

Arnh. syn. 26—28 juli 1604, art. 18: »dat het placaet, sprekende van de omloopende afgodische menschen, die sich Heyden laten noemen, ende in desen landen (Gelre en Zutfen) groote schaden aenrechten, gerenoveert mochte werden".

Nym. syn. 17 juni 1606, art. 21: »het gravamen (der Harderw. syn.) de vagabundis ende lantloopers, die haer soo hardt indringen, moet speciael gebetert worden bij den quartier daer sulcx valt; sal oock hiervan in synodo nationali int poinct van beroepinghe der dienaren gehandelt worden".

Met groote belangstelling nam de Geldersche synode kennis van het quaeritur der partikuliere Zuidholl. syn. te Delft van 14—24 aug. 1607, voorgesteld in art. 22 van de acta dier vergadering, volgens hetwelk de landloopers door slinksche streken attestaties

[1]) Vgl. Brandt, Hist. d. Reform., II, 889.

zochten te krijgen, »maeckende boecxkens, daerinne sij laten opschrijven met onderteickeninghe van den dienaeren, hoeveel men haer geeft, vergaderende alsoo een groote menighte namen van predicanten, met dewelcke sij niet alleene verscheyde kercken, maer oock particuliere luyden, niet sonder groot schandael ende achterdeel (*nadeel*) der kercken bedriegen; — is de vrage of sulcx niet en behoort geremedieert te werden, en opdat tselve geschiede, sal men nyemant lichtelijck attestatie geven; men en sal in haere boecxkens niet teeckenen wat men haer gegeven heeft", enz. enz. Hiermede moest vergeleken worden art. 76 der kerckenordre vastgesteld in de Haagsche synodus nationalis.

In de Harderwijksche synode van 30 juni — 3 juli 1612 opperde men (art. 33) de vraag, »hoe sigh een kerckendienaer houden sal, indien eenige lantloopers, die sigh heydenen noemen laten, begeren hare kinderen in die Gereform. kercken te laten doopen"? En het antwoord luidde: »dewijle soodanige lantloopers geene onchristenen, maer meestendeel christenen, ja oock eenighe derselver lantsaten sijn, soo sal men goede agtinghe geven of die elders (*ouders*) selfs gedoopt sijn, ende of oock die kinderen te voren ergenswaer anders gedoopt sijn; indien het eerste jae ende het ander neen bevonden wort, ende die elders beloven hare kinderen in die christelijcke religie op te trecken, soo sal men se doopen, doch sonder gevaders, tensij van hare compagnie, opdat alsoo, sooveel mogelijck is, die onbetamelijcke iteratie des heyligen doops voorgecomen werde; want meermaels bevonden is, dat dusdanige luyden, om nieuwe pillegelt te crijgen, hare kinderen op verscheydene plaetsen hebben laten doopen. Men sal oock die ouders ernstelijck vermanen sulck een coers van leven af te staen, ende in het sweet hares aenschijns haer broot eerlijck te gewinnen".

Wat het Nav. XXVI, bl. 230 vermelde voorval te Ravenswaai betreft, blijkens de acta der classis Tiel van 10—11 april 1758 was de predikant aldaar den 16e Maart door huisbraak bestolen, wat viermaal gedurende dien winter bij andere menschen had plaats gehad; de verdachte personen hadden met spotternij over de justitie gesproken, waarom men ergere dingen vreesde, en hij verzocht dus te Buren eene schuilplaats te mogen zoeken, wat de classis hem echter niet vergunde. Sept, 1758 woonde hij te Wijk

bij Duurstede in eene gehuurde wooning, en mocht daar, volgens classicale vergunning. tot mei 1759 in blijven. De bouwvalligheid zijner pastorie te Ravenswaai was mede oorzaak, dat hij zich elders vestigde. In de herfstvergadering der classis (1758) gaf hij nieuwe staaltjes van huisbraken te Ravenswaai, en gewaagde van hevige dreigementen vervolgens gedaan. Hoewel een brief der classicale afgevaardigden aan den Amptman eenige meerdere waakzaamheid had te weeg gebracht, wist toch de kerkeraad aan hun zielzorger geene genoegzame veiligheid te verschaffen, weshalve men hem voorloopig vergunde tot mei 1759 te Wijk te blijven wonen. Dit verblijf werd daarna nog aanmerkelijk verlengd.

J. ANSPACH.

Kasper Coolhaas. Tot kenschetsing van dezen op eene partikuliere synodale vergadering van kerkelijken uit Zuid- en Noordholland 15—24 maart 1582 te Haarlem uit de Hervormde kerk gebannen Leidschen predikant, — over wiens afzetting zie Ypeij en Dermout, Geschied. d. Ned. Herv. kerk, II, Aanteek., bl. 70—73, — strekke wat men leest in art. XXII der acta van de partik. Zuidhollandsche synode, 28 aug. 1601 vergaderd te Gouda, in dezer voege: »nopende Caspar Coolhaes is van D. Petro Plancio der vergaderinge aengedient, dat hij met Halsbergio hem aengesproken hebbe, hoewel met clijne vrucht, doordien hij alle onderhandelingen afsloech, begerende dat eerst de onbehoorlijcke proceduren tegens hem in Zuythollant ghehouden bij forme van schultbekentenisse souden afghedaen wesen, verclarende niet eer tot deselve willich ende bereyt te wesen, daerenboven dat hij vermaent sijnde over sijne afsonderinghe van den gehoore des woorts, verclaert hebbe 'tselve te doen uyt oorsaecken, 1°. omdat de predicanten op den predickstoel al te seer lasterden, scheldende selfs degene die sij noyt en hadden ghehoort, ende welckers boecken sij niet en hadden gelesen, als daer waeren de boecken der Mennonisten en Arrianen, 2°. omdatse qualijck leerden ende gevoelden vañ praedestinatie, ende 3°. omdat hem de predicatie onnoodich was dewijle hij alle dingen beter wiste ende verstondt dan de predicanten selve. Oock gevraecht sijnde over sijn uytgegeven boecxken, Schilderijen, en

wat hem bewogen hadde Sebastianum Franck [1]) in een seecker voorreden soo hoochlijck te prijsen, seyde (*hij*) dat de predicanten noch Sebastianum, noch sijn Schilderijen en schriften niet en verstonden; alle voordere onderhandelinghen afslaen(*de*) totdat de predicanten in Zuythollant haer schult souden bekent hebben, uyt oorsaecken als vooren. De synodus, dit alles rijpelijck overwoghen hebbende, heeft goetgevonden om hem Casparo de maete vol te meten, dat D. Wernerus Helmichius en D. Casparus Greuinckhovius hun eerstdaeghs tot Amsterdam sullen laten vinden om met een dienaer des woorts uyt de kercke van Amsterdam met hem van alles te handelen ende te spreken, ende voornamentlijck sijn laest uytgegeven lasterboecxken tegens de gemeene kercken, oft mogelijck ware dat hij hem noch door goede vermaninghen ten besten liet raden, hem van herten bekeerde ende sijne lasterschriften ende dwalinge revoceerde. Maer bij sooverre hij hertneckigh blijve, ende tot geen bekentenisse ende reductie ware te brengen, oordeelt dese synodus dat men metter excommunicatie tegens hem procedere, onnoodigh houden(*de*) wederom met nieuwe tegenschriften sijne lasterboecxkens te beantwoorden. Ende, want hij nu vele jaeren te Amsterdam gewoont heeft, aldaer schrijft, sijne boecken laet drucken ende uytgeeft, daer nu ter tijt meest bekent is: soo is deses synodi wensch ende begeerte, dat de excommunicatie tot Amsterdam in der kercke geschiede, des te meer dewijle sijn stuck de kercke int algemeen raeckt, ende de nature der excommunicatie leert, dat deselve (wanneert immers doenlijck is) ter plaetse geschiede daer den deliquant (delinkwent) is woonachtigh, welcke gedaen sijnde, sal oock bekent gemaect worden in eenige kercken van Zuythollant daert noodighste en vruchtbaerst sal bevonden worden".

Zijne uitbanning door de synode te Haarlem in 1582 was dus nog eene voorwaardelijke geweest, gelijk Ypeij en Dermout, l. cit. bl. 70 aanvoeren: »tot aen die tijt toe, dat hij hem van herten bekeerde". Hadden de synodale afgevaardigden uit de classis 's Gravenhage zich met dit vonnis niet kunnen vereenigen, en liet de magistraat te Leiden hem zelfs zijne jaarwedde behouden, ja

[1]) Een geestdrijver uit de eerste helft der zestiende eeuw, die onder den naam „Van Word" (Woerden?) tal van werken in het licht zond.

werd hij op de Leycestersche synode (20 juni 1586) te 's Gravenhage weder als lidmaat erkend en na verloop van zes maanden beroepelijk verklaard; wij zien uit dit artikel xxii der Goudsche acta, dat straksgenoemde schrijvers (bl. 72 in fine) de reden van den tegen hem aangebonden strijd juist aangeven als gelegen geweest te zijn in zijne verdraagzaamheid jegens protestantsche sectarissen, inzonderheid Doopsgezinden, wat ten overvloede blijken kan uit zijn geschrift: »Een kort waarachtigh verhael van het sorgelijcke vijer der hatelijcke en van Godt vervloeckte oneenicheyt in religionssaecken"; doch ten onrechte wil men zijne van de toenmaals geijkte leer omtrent de praedestinatie afwijkende gevoelens buiten rekening laten. Ook leert ons dit artikel, wat gezegde schrijvers niet verhalen, dat men er 28 aug. 1601 ernstig over dacht, hem *onvoorwaardelijk* uit te bannen. De partik. Zuidholl. synode te Schiedam 27 aug. 1602 (art. 19) achtte het, wijl hij ondanks alle vermaningen uit de kerk bleef en hardnekkig voortging in het schrijven en uitgeven zijner scandaleuse en lasterlijke boeckskens tegens de gemeene kercken, hoognoodig tot de excommunicatie van zijn persoon over te gaan, te welken einde de predikanten Arnoldus Cornelii (Delft), Casparus Swerickhusius en Nicolaus Dammius (Brielle) werden aangewezen om een formulier van excommunicatie te ontwerpen, waarin kort en klaar de redenen moesten vermeld staan, die deze synode gedwongen hadden aldus tegen hem te handelen, en dit desnoods int openbaer schrift uyt te geven". De partik. synode te Alkmaar (14—17 juni 1605) was (art. 18) van oordeel, dat zijne excommunicatie *te Amsterdam* behoorde te geschieden wijl hij zijne meeste fouten in Noordholland begaan had, en door de Zuidhollandsche broeders diende te worden uitgesproken, vermits zijne fouten in Zuidholland een aanvang genomen hadden, en hij bij de kerk in Noordholland nimmer als lidmaat had bekend gestaan. Doch aangezien de excommunicatie niet gevoegelijk kon bewerkstelligd worden te Amsterdam, wijl hij nimmer een lidmaat der Noordhollandsche kerk geweest was, en evenmin in eenige kerk van Zuidholland, vermits de sedert door hem begane fouten, daar niet voorgevallen of bekend waren, besloot de prov. Zuidhollandsche synode te Rotterdam (30 aug. 1605), de zaak te laten rusten totdat bij tijd en wijle de nationale synode

zou bijeengeroepen worden. Dan toch zou, bij 't herlezen der acta, dit punt van zelf te borde komen. Hij overleed echter (15 jan. 1615) vóór het tijdstip dier bijeenroeping.

J. ANSPACH.

Huwelijksverbintenissen, die weleer bedenkelijk werden geoordeeld. (XXVI, 546—548). Dat iemand te Elburg de weduwe van zijn stiefzoon getrouwd had, werd (art. 39, act. 12—14 juli 1603) »pro specie et umbra incestus ende eene gants ongeoorloofde saecke" gerekend. — Daarentegen verklaarde de partik. N.holl. synode te Alkmaar 14—17 juni 1605, art. 27, het huwelijk eener vrouw met den man der overleden zuster haars overleden mans voor geoorloofd. — De l. cit. bl. 547, sub n°. 2 gewraakte verbintenis beschouwde reeds de prov. Z.holl. syn. Rotterdam 30 aug. 1605 (art. 16) als onwettig. — Blijkens art. 13 der acta van de partik. Z.holl. synode Delft 14—24 aug. 1607 was »binnen Gorrichem eene seeckere houwelijckse swaricheyt voorgevallen tusschen twee lidtmaten der gemeynte, geleden omtrent den tijt van drie jaeren, namelijck dat een manspersoone getrout heeft buyten de stadt, het classis (v. Gorkum) en weet niet, waer? — *sijns overleden huysvrouwen bloetmoeije*, niettegenstaende dat sommige broederen des kerckenraets tot Gorrichem, vóór het onwettelijck trouwen, hunl. soodanigh *abominabel houwelijck* hebben gedissuadeert. Nae het trouwen heeft men meenighmael, met namen vóór de bedieninge des Avondmaels, met hen gehandeld, ooc alsoo datse niet alleene doorgaens vant Avontmael sijn afgehouden, maer men heeft hun de schrickelijcken toorn Godes voorgestelt, ist dat (ingeval) sij haer niet en bekeeren". Twee tot die zaak afgevaardigde classispredikanten hadden hen tevens, doch vruchteloos, daarover onderhouden. Zoo was dan nu de vraag of de kerk van Gorinchem niet het laatste »remedie", t.w. de excommunicatie zou toepassen? Hierop antwoordde deze synode: nadien dese questie niet en is gestelt geweest onder de gravamina, die aen de classes sijn gesonden, en oock omdat verwacht wort dat de E. E. H. H. Staten het verstant van haerE. ordinantie aengaende desen casum breeder verclaren sullen, gelijck alreede aen haerE. versocht is, ende om meer andere insichten, dat wel de graden tot de excom-

municatie toe, door de kercke van Gorrichem aen de voornoemde persoonen sullen gebruyckt werden, doch dat de uyterste remedie der excommunicatie noch niet en sal int werck gestelt worden; maer dat de classes deses synodi, nae het lesen der acten, dit stuck sullen overwegen ende haer oordeel daarvan in de eerstcomende vergaderinge deses particulieren synodi inbrengen, ende dat ondertusschen de kercke van Gorrichem dickwils dese lieden tot beteringe sal vermanen, gelijck alreede veel geschiet is, ende oock ernstelijck vernemen waer ende bij wie sij getrout sijn, opdat het voorsz. synodus, antwoorde van dit alles hebbende, voorts hierinne mach doen nae behooren". — Op de vraag of iemand, die eene »dolle" vrouw had, welke wel acht jaren lang had »gesloten" gelegen, zonder hoop op beterschap, niet eene andere vrouw zou mogen trouwen, gaf de Geld. syn. te Bommel 7 juli 1607 een beslist ontkennend antwoord, op grond dat Christus geene andere reden tot echtscheiding aangeeft dan overspel; men behoorde integendeel zulk eenen man te vermanen tot »eerbaarheyt, om te verdragen deses huyskruys, van God hem toegesonden". — Het aanzoek om de weduwe van zijn vollen neef te mogen trouwen, verwees de Harderwijksche synode van 14—16 juni 1608 naar het Hof van Gelderland, aan welks beslissing ook werd overgegeven het geval te 's Heerenberg nopens een man, — wiens van hem gescheidene vrouw een soldaat had aangeslagen, die haar weder verlaten had, en vervolgens een ander »solennelijck" gehuwd had, — die verzocht eene vrouw te mogen trouwen, met wie hij ettelijke jaren had huisgehouden. Totdat die beslissing zou zijn uitgesproken, diende zoodanig persoon, bijaldien lidmaat, van het H. Avondmaal geweerd. — Dezelfde synode oordeelde dat men het huwelijk moest toestaan van een melaatsche met eene gezonde vrouw, met wie hij reeds leefde, vermits hij zich van het huwelijksleven niet kon onthouden; alhoewel het beter was dat melaatschen zich *niet* in den echt begaven: — eene uitspraak, die elk redelijk denkend mensch gewis beamen zal! — Bij de Arnhemsche synode van 14—16 juli 1609 deed zich het geval voor dat een jongman te Tiel, die aldaar eene eerlijke dochter wettig getrouwd, maar des anderen daags, hoewel zonder reden, »sulcke trouwe van haer gereposceert" had, terwijl hij die ook »willigh en met wetenschap

harer ouderen" had ontvangen, vervolgens naar IJsselstein getrokken, daar met eene andere in den echt verbonden en kerkelijk ingezegend was. Ingeval nu, daar deze vrouw was overleden, hij zich bij de Tielsche gemeente voegen, en tot een tweede huwelijk overgaan wilde, te dien einde proclamaties en bevestiging verzoekende, verstond deze synode dat hem noch de eene noch de andere behoorde geweigerd te worden, maar dat hij wegens zijne vroegere lichtvaardigheid scherpe kerkelijke censuur had verdiend. — In de Zutfensche synode (1610) deelde Sebastiaan Damman, pred. te Zutfen, mede, dat zekere Jan Bernts, van Steenderen, en Aaltjen Te Riet daar ter stede ondertrouwd waren, hunne drie kerkelijke geboden gehad, en huwlijksgemeenschap gehouden hadden; doch op het gerucht dat haar man nog in leven was, weigerde zij de kosten te dragen van het onderzoek, haar hieromtrent door den kerkeraad van Zutfen aanbevolen; terwijl de bruidegom, niet bij machte zijnde die kosten over te nemen, alével gezind was, ze ten deele te betalen. Jan Bernts had zich ter opheffing van dat bezwaar te vervoegen bij het Hof. — In de Nijmeegsche synode van 19—21 juni 1611 kwam het volgende geval voor: »si mulier quae cohabitavit marito legitimo aliquot annis, ex singulari quadam malitia et impietate, prorsus sine ulla alia causa praecedente, malitiose a marito suo discesserit eumque turpiter deseruerit: si post desertionem a marito suo blanditiis, deinde scriptis, postea per internuncios et viros graves fideque dignos, item per senatum suum ecclesiasticum semel, bis, ter et saepius humanissime interpellata et ad reditionem ac fidem conjugalem pie provocata, parere noluerit: si ab ecclesia et magistratu per diploma peremptorie citata pertinacem se dederit, si denique tam a summo magistratu loci quam ministerio collegialiter, classicaliter et synodaliter congregatis, serio officii, vocationis et fidei suae coram admonita flecti non potuerit, quin potius et privatim et publice protestata se nunquam ad maritum suum redire velle, jam quintum usque annum eum deseruerit, quae omnia veris, solidis, authenticis et firmissimis documentis, testimoniis instrumentisque publicis subscriptis et subsignatis demonstrari possunt: — *quaeritur* num ille desertus maritus juxta Apostolum (Cor. VII) et praestantissimorum theologorum sententiam per competentem suum

judicem, causa legitime discussa, liber pronunciari et a vinculo tam pertinaciter rupto infelicis hujus quasi conjugii absolvi possit ac debeat? Op deze vraag adviseerde de synode: posita et probata quaestionis hypothesi, si magistratus alteram partem ad officium constringere non possit, licere personae alteri per conscientiam nempe legitime, i. e. implorata magistratus auctoritate, transire ad alias nuptias, quod frater ille consortem non deserit, sed vere, utpote malitiose et pertinaciter deseratur, adeoque non ipse ruperit, sed conjugalis vinculi ruptionem invitus patiatur, secundum illud aphorisma: »non est frater aut soror servituti subjectus in hujusmodi rebus" [1]), quod ex doctissimorum theologorum sententia et rei veritate *ἀναλόγως* intelligimus. Sed quum electis [2]) ea demum facienda, quae expedit fieri ubi circumstantiae rerum et personarum considerandae exigunt [3]), *consulit personae desertae synodus, ut si donum continentiae a Deo habeat, aut frequentibus et ardentibus eo fine ad Deum* (factis) *precibus id impetrarit, donum illud a Deo sibi tributum concessumque in tali maximo casu non neglectum habeat, sed eo utatur in aliorum aedificationem*, enz. — De Harderw. syn. van 30 juni en 1—3 juli 1612 (art. 27) achtte 't strijdig met de goede zeden, dat iemand zou ten huwelijk gaan met de stiefmoeder zijner overledene huisvrouw. — Naar het Hof van Gelderland verwees de Zutfensche synode van 25—29 juli 1620 deze twee vragen: 1°. of eene vrouw, door haren man (die verklaarde haar nooit getrouwd te hebben, wat zij nogtans wel beweerde) reeds meer dan twaalf jaren lang verlaten zijnde, terwijl zij gedurende al dien tijd van zijn leven of dood niets had vernomen, tot een ander huwelijk zou mogen overgaan; 2°. hoe men moest handelen met een man, wiens vrouw in het dolhuis was opgesloten, en die nog eene andere er bij had gehuwd. De man, van wien de acta der Bommelsche synode van 7 juli 1607 gewagen (zie boven!), had zich dus niet aan het beslist ontkennende antwoord dier synode, en evenmin aan de vermaning tot »eerbaerheyt om te verdragen deses huyskruys" gestoord. — Op de vraag, of »twee susterlingen, de wetten des lants niet wetende, bij malcanderen kinderen geprocreëert hebbende, souden mogen worden geprocla-

[1]) 1 Kor. 7: 15. [2]) De acta hebben „elicitis". [3]) De acta hebben „veniunt".

meert ende volgens daeraen gecopuleert, moest, naar de meening van Zutfen's synode, »ignorantiam juris non excusare peccatum" ten antwoord gelden. — Zeer vrijgevig was daarentegen de bepaling der Harderw. synode van 27 juli — 2 aug. 1621, dat een predikant huwlijksproclamaties mocht geven aan iemand, wien hij ter oorzake van loopende geruchten verdacht hield als »onvrij", bijaldien zoodanig iemand, onder vier oogen daarover aangesproken, die geruchten voor valsch verklaarde. De kerkelijke handeling mocht zich derhalve gronden op die bloote verklaring! — Doch beslist ontkennend beantwoordde de Zutfensche synode van 22—30 juli 1623 de vraag, of een jongman, die echtelijke gemeenschap had gehouden met eene vrouw, van wie hij niet wist, dat zij aan een man was verbonden, nu die man overleden was, deze vrouw zou mogen huwen. — Deze zelfde synode wilde, door tusschenkomst der classis, waaronder hij behoorde, eene ernstige vermaning toegediend hebben aan den predikant, die een van zijne wettige vrouw door het Hof van Gelderland gescheiden man in den echt had verbonden met eene vrouw, met wie hij te voren jaren lang in overspel leefde, en bij welke hij vijf of zes kinderen won — Alleen in geval van doodelijke ziekte, bijaldien er vroeger geen opzettelijk verzuim had plaats gehad, zou, met advies en ten overstaan van den kerkeraad of twee naburige predikanten, in casu necessitatis de »copulatie" mogen geschieden van personen, die hunne huwlijksgeboden gehad en andere vereischte »solemniteyten" voorheen in acht genomen hadden, en nu privatim in huis kerkelijk wenschten te trouwen (Arnh. syn. 28 juli 1630). — Rees bij de Zutfensche synode 3—7 aug. 1631 de vraag, of een predikant iemand die een doodslag beging en met de bloedverwanten des verslagenen zoowel als met de heeren van den lande nog onverzoend was, met een goed geweten in den echtelijken staat zou kunnen en mogen inzegenen; — ze beantwoordde deze vraag ontkennend ingeval de doodslag in de provincie was gepleegd. Doch bijaldien de classis, of waar zulk »gravamen soude mogen vallen", vermeende op eenige verlichtende omstandigheden te kunnen wijzen, moest zulks door de synodale afgevaardigden den Hove van Gelderland worden aangediend. — In Arnh. synode 20—24 aug. 1633 werd het billijk geacht, dat gelijk der weduwen

een zekere tijd tot hertrouwen gesteld werd, evenzoo den weduwnaars een bepaalde tijd werd voorgeschreven, »aengesien door 'talderhaest houwelijcken der weduwenaren dickwils bij sommigen groote ergernissen gegeven worden". — Tevens opperde men daar de vraag of eene vrouw, tien of twaalf jaren geleden kerkelijk gehuwd aan een man (die zich voor weduwnaar uitgaf, maar in eene andere provincie eene wettige huisvrouw had), van wien zij nog een kind in leven had, maar reeds vóór negen of tien jaren verlaten was, terwijl deze man vervolgens weder met zijne wettige huisvrouw in eene andere plaats was gaan leven; — of die vrouw den man, met wien zij later concubinaatschap had aangevangen, op haar verzoek zou mogen trouwen? Zoo ja, hoe zich de predikant, aan wien deze personen de huwlijksproclamaties verzochten, in het doen van deze gedragen moest. De synode was van oordeel, dat zij niet zouden mogen trouwen, dan na vertooning van »sententie declaratoir" van wege het Hof van Gelderland, »die welcke geschiet sijnde, sullen die proclamatien ende bevestigingen volgens kercken-ordre nae behooren voortgaen". — Personen, door een mispriester getrouwd (gelijk onlangs te 's Hertogenbosch geschied was), die daarenboven elders twee kerkelijke proclamatiën gehad hadden, waren volgens het oordeel dezer synode onverbrekelijk in den echt verbonden, en zoo zij eene andere verbintenis zochten, behoorden zoodanige proclamatiën te worden uitgesteld, totdat het Hof daaromtrent in laatster instantie zou hebben beslist. — Had onlangs de magistraat van 's Hertogenbosch zich verstout vóór zijn collegie te trouwen zekere personen, geboren en woonachtig te Driel in Bommelerwaard, zonder dat zij aldaar waren geproclameerd, en, wat erger was, buiten weten en tot groot misnoegen van de ouders der bruid, die deze reeds aan een anderen jongman beloofd hadden; de Arnh. synode besloot tot den magistraat van 's Hertogenbosch het verzoek te richten, dat hij in huwlijkszaken éénparig met de naburige provinciën handelen mocht, en de ouders dier bruid dienden zich bij het Hof te vervoegen. Blijkens art. 10 der acta van Zutfensche synode 3—6 sept. 1634 had ds. Petrus Ceporinus (Beest) dien magistraat er over aangesproken, en deze had beloofd »daerin te sullen voorsien". J. ANSPACH.

VRAGEN.

De Dollart in Flaanderen. Wordt de Braakman in Zeeusch-Flaanderen ook wel Dollart genoemd, even als de bekende, in de middeneeuen door overstrooming ontstane golf tusschen Oost-Friesland en Groningen? Ik vind dat vermeld in een hoochst belangrijk opstel, voorkomende in het Jahrbuch der Gesellschaft für bildende Kunst und vaterländische Alterthümer zu Emden, Zweiter Band, Erstes Heft, en getiteld: Fragmente zur Geschichte des Dollart, van Bartels, in de volgende regels: »Hat man Anstoss daran ge»nommen, dass der Einbruch des Dollart in Flandern — denn so »heisst der Brakman unfern Sas van Gent auch wohl — und des »Dollart in Reiderland in dasselbe Jahr fallen sollten? Haben »überhäupt die Berichte über das eine Ereigniss auch die über das »andere hin und wieder beeinflusst? Mir fehlen über den Dollart »in Flandern alle näheren Nachrichten." —

In welk werk wordt de Braakman Dollart genoemd? Of is dit Dollart een volksnaam?

Haarlem. JOHAN WINKLER.

Kommandeur te Duren. Volgens art. 24 der acta van de Nymeegsche synode van 17 juni 1606 had de kommandeur te Duren eenen secretaris te Doesburg toegelaten tot de pastorie en pastoralia te Drempt, en deze had ondanks het uitdrukkelijk verbod der landschap, die pastoralia gebruikt. De synode besloot aan de classis Zutfen op te dragen, met behulp van het Hof van Gelderland dien secretaris te verwijderen, en zorgvuldig toe te zien dat de kerk te Doesburg niet in verval geraakte. Te dien einde zou men Drempt met Doesburg combineeren en laten bedienen door de predikanten van laatstgenoemde plaats, die, wijl hunne inkomsten te gering waren, de pastoralia van Drempt tevens zouden kunnen genieten. Was er destijds te Duren (distr. 's Hertogenbosch) eene commanderie gevestigd, welke collatierechten in het Geldersche Drempt bezat of beweerde te bezitten? Of wel, is in genoemd artikel *Duren* een schrijffout van den copiist voor *Buren* (vgl. Nav. XXV, 523, XXVI, 259)?

J. ANSPACH.

Johan Daniel, John Daniel. Wordt gevraagd: of het iemand onzer lezers bekend is of hij een Hollander of een Engelschman is geweest?

In de Histoire du Pays Spitsbergen etc. door Hessel Gerritsz, in 1613 uitgegeven, komt hij onder den eersten, in het werk Begin en Voortgang der O. I. C. 1648, onder den tweeden naam voor.

Hij moet de vervaardiger zijn van het kaartje van Spitsbergen, in 1612 te Londen vervaardigd, welk kaartje in de aangegeven werken is opgenomen.

LABORANTER.

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

VRAGEN.

Zevecotius, Maria Stuart. J. T. Bodel Nijenhuis schrijft in: Mnemosyne 1831, 2de deel, bl. 411, dat er in handschrift een treurspel bestaat van Zevecote, namelijk eene Maria Stuart, (latijn), waaromtrent hij later het een en ander zal mededeelen.

Is er thans iemand, die mij zeggen kan of Bodel Nijenhuis daaromtrent later mededeelingen heeft gedaan, zoo ja, waar? en tevens waar het handschrift van Zevecote berust?

E. A. H.

[Mr. J. T. Bodel Nijenhuis heeft daarover geschreven in het Belgisch Museum, dl. III, bl. 363—369. Het handschrift bevond zich toen tot de bibliotheek van P. C. Lammens te Gent. Ik voeg hier de vraag bij: heeft Vondel, toen hij zijne Maria Stuart schreef, de Maria Graeca van Zevecotius gekend, heeft hij geweten of vermoed dat oorspronkelijk Maria Stuart de hoofdpersoon van het stuk was, en, zoo ja, heeft hij er hier of daar in zijn treurspel iets uit overgenomen?]

Parodie op Feiths Alrik en Aspasia. In den Navorscher dl. IV, bl. 326 werd gevraagd naar Kinkers parodie op Feiths Alrik en Aspasia, waarvan het eerste couplet luidt:

In ouden tijd in Frankenland
Een vrolijk kwantje leefde,
Die al de kwantjes van het land
In rijmlarij naar ouden trant
Zeer ver te boven streefde.

Daarop is dl. V, bl. 136 geantwoord, dat deze parodie, wat den tekst betreft, niet van Kinker, maar van Bilderdijk is, doch de muzijk van Kinker. De steller van het antwoord zegt, dat hij in het bezit is van de eerste of echte uitgave daarvan, van welke hij d. t. pl. den titel opgeeft. Hij schrijft evenwel het stuk niet af, omdat hij niet weet of de Navorscher zich wel geregtigd of geroepen zal achten het mede te deelen.

Dit berigt komt niet overeen met hetgeen ik wel eens omtrent deze parodie gehoord heb. 1°. Heb ik de parodie, wat de woorden betreft, hooren toeschrijven aan Bilderdijk *en* Kinker: 2°. is mij altijd verteld dat zij gedrukt was in den Post van den Helicon: 3°. dat Bilderdijk en Kinker de romance geparodieerd hadden, eenvoudig door in ieder couplet eene regel in te voegen. Enkele coupletten heb ik er wel van gehoord, nooit echter het geheel. De eerste twee herinner ik mij nog. Bij Feith luiden zij als volgt:

In ouden tijd in Frankenland
  Een goelijk Maagdske leefde,
Die al de maagdskens van het land
  In schoonheid overstreefde.

Haar koontjes waren elk een roos,
  Haar lipjes twee morellen,
En onder 't luchtig bovenkleed
  Scheen blank albast te zwellen.

Zij zijn aldus geparodieerd:

In ouden tijd in Frankenland
  Een goelijk Maagdske leefde
Die al de maagdskens van het land
In schoonheid over — *zegt de kwant*
  Ik zeg te boven — streefde.

Haar koontjes waren elk een roos,
Haar lipjes twee morellen,
En onder 't luchtig opperkleed —
Hoe drommel of de vent het weet? —
Scheen blank albast te zwellen.

Ik vraag derhalve, bestaan er twee verschillende parodiën? Zoo ja, van wie zijn zij? Eindelijk, is er ook iemand onder de lezers van den Navorscher die een van beide bezit en in dit tijdschrift wil meedeelen, liefst de laatst vermelde: immers indien de partij volgens het monster is, dan is de laatste de geestigste. De spoken, die de schrijver van het antwoord in het Ve deel zag, zie ik niet. De Navorscher is volkomen geregtigd om het stuk op te nemen. Mij dunkt dat de Navorscher juist bestemd is om eene bewaarplaats te zijn van zulke kleine stukken die eerst tot de zeldzaamheden gaan behooren en later soms geheel verdwijnen. De romance van Feith telt 152 regels: de parodie zou dus, denk ik, in den Navorscher eene bladzijde of vijf beslaan.

Bibliotheek van Constantijn Huygens. Deze bibliotheek is den 26en september 1701 verkocht. Weet iemand mij ook te zeggen, of er nog een exemplaar van de catalogus bestaat, en, zoo ja, waar het te vinden is? Ik zou die zeer gaarne eens inzien.

P. LEENDERTZ WZ.

Preeken over het gekrookte riet. Wie was die predikant, die 142 preeken over »*Het gekrookte riet*" geschreven (en uitgesproken?) heeft?

[Het was Bernardus Smijtegelt, predikant te Middelburg.]

Dagboek bij den Bijbelschen almanak. Van het jaar 1834—38 is te Leiden bij J. E. Voet van Campen uitgegeven: Dagboek ten gebruike bij den Bijbelschen Almanak. Het werd geschreven door de predikanten en de theol. professoren te Leiden. Is ook bekend wie elk vertoog geschreven heeft? Waar kan men daarvan de opgave vinden?

Klaas Kolijn. Pieter v. Os. Waar is wat te vinden over de mystificatie van Klaas Kolijn en over P. v. Os. (Zie Nederl. Spectator het n°. van 30 mrt. 77).

[Over Klaas Kolijn raadplege de vrager het Huiszittend leven van H. van Wijn en over Pieter van Os den Navorscher dl. XVII, bl. 134 en verv.]

Dante vertaald door dr. Hacke van Mijnden. Is het bekend, en mag het geweten worden, hoevele exemplaren er gedrukt zijn van Dantes Divina Commedia door dr. Hacke van Mijnden vertaald?

P. Langendijk, Spiegel der vaderlandsche kooplieden. Volgens des dichters levensbeschrijving is dit stuk, waaraan bij zijnen dood nog een deel ontbrak, »door twee Amsterdamsche Dichters, die door hunne uitmuntende poëzye voorlang eenen onsterflijken naam verwierven beschaafd en voltooid." Wie zijn die twee onsterflijke geweest?

KUNSTGESCHIEDENIS.

Portret van de Naerebouts. (XXVI, bl. 29, 119). Een portret van Frans Naerebout vind men in den Almanak voor het Schoone en Goede, jaargang 1821, uitgave van G. J. A. Beijerinck te Amsterdam. Bij dit portret is gevoegd eene beschrijving van eenige daden van genoemden F. N. Er wordt daar ook gesproken van zijnen broeder Jacob. Genoemde almanak is mijn bezit: de heer G. P. Roos kan dien gaarne van mij te leen bekomen.

Haarlem. G. BOLMEIJER.

TAALKUNDE.

Geslacht der zelfstandige naamwoorden. Onze geachte medewerker G. P. Roos haalt (XXVI, bl. 522) een paar plaatsen uit de Evang. Gezangen aan, waar *oogenblik* en *loon* in het mannelijke geslacht gebruikt worden. Men vindt in dien bundel nog meer voorbeelden van iets dergelijks. *Voet* schijnt vr. gebruikt te worden. Gez. XVIII: 3:

Voor onze voet baant Gij ons effen wegen.

LXXXIX:

Zij is het licht voor uwe voet.

Misschien echter wordt er het enkelv. collectief voor het meerv. gebezigd. *Oorlog* staat onz. CLXXVI: 8:

Weer het oorlog uit uw rijk.

Geheel ongewoon was in 't begin dezer eeuw dit laatste niet: in de Gedichten van A. Simons (1805):

Het oorlog zweept met nieuwe woede.

Al de hier en t. a. pl. genoemde afwijkingen schijnen mij toe eigenaardigheden van dichtmatige uitdrukking te zijn.

H. H. M. C. V. O

Geslacht der zelfstandige naamwoorden.

Oogenblik Blik is mannelijk. Het daarmede zamengestelde *oogenblik* zou het dus ook moeten zijn. Het heeft echter, zoo het schijnt, het geslacht van het synonymum *moment* aangenomen. Zie over zoodanige verandering van geslacht Nav. XIII, bl. 273, 274.

Loon. Hoe het komt, dat wij dit woord nu mannelijk, dan onzijdig vinden, weet ik niet. Oorspronkelijk zal het wel onzijdig geweest zijn. Zoo toch vinden wij het in het Gothisch en Oudnoorsch. Doch reeds in het Oudhoogduitsch komt het, volgens Graff o. h. w., in beide geslachten voor. Bij onze oude schrijvers is het somtijds mannelijk, b. v. Heimel. d. heimel. vs. 1991,

Die den goeden den loon ghevet
Nadat si wel hebben ghelevet.

Walewein, vs. 1642,

Jou here heeft sinen loon ontfaen.

Maerlant, Naturen bloeme, III, vs. 3502,

Dan comt die viant, diet merct wale,
Bi deser kinnessen tsinen neste,
Ende neemt hem sinen loon int leste.

Maar het wordt ook onzijdig gevonden. Der minnen loep, II, vs. 2215,

Wildi na die schoonheit kiesen
Ende laten die doecht hoer loon verliesen.

Vs. 2579,

Dus creghen sij hoir rechte loon
Na hoirre valscheit ende hoon.

Vs. 3037,

Die u bedrijcht mit valschen hoon,
Vrilick, hi crijcht daer na sijn loon.

In den Statenbijbel is het doorgaans mannelijk, maar somtijds toch onzijdig. Ook bij Vondel treffen wij het in beide geslachten aan. Later kreeg het onzijdige geslacht de overhand; maar men vindt het toch, ook bij schrijvers uit onzen tijd, nog nu en dan mannelijk. Siegenbeek en Weiland hadden dus gelijk, toen zij het mannelijk en onzijdig noemden.

Oorlog. Indien, zoo als Graff, Sprachsch. II, 96 en 137, meent, het mannelijke urlac = fatum en het onzijdige urliugi = bellum woorden van éenen oorsprong zijn, vinden wij beide geslachten reeds vroeg. Toch doet het oudnoorsche örlög (plurall.), dat onzijdig is, vermoeden, dat dit geslacht het oudste is. Bij onze middeneeuwsche schrijvers is het gemeenlijk onzijdig. Doch als wij zien, dat in Maerlants Rijmbijbel vs 9856 in sommige hss. *torloghe*, in andere *dorloghe* geschreven staat, dan blijkt hieruit dat men het woord toch ook wel eens mannelijk bezigde. Later kwam het mannelijk meer in gebruik. Misschien hebben daar de synonymen *krijg* en *strijd* het hunne aan toegebragt. Vondel gebruikt het in beide genoemde geslachten; Hooft doet ook zoo en maakt het bovendien nu en dan nog eens vrouwelijk: ik geloof niet dat hij daarin vele navolgers gehad heeft. De door den heer v. O. aangehaalde plaatsen bewijzen, dat men ook nog in deze eeuw van *het* oorlog gesproken heeft.

Dat *voet* op een paar plaatsen in de Evang. Gezangen vrou-

welijk gebezigd wordt, is louter slordigheid. Het woord is zonder eenigen twijfel mannelijk.

Eene kluchtige fout maakt de dichter waar hij zegt:

Mijn roeden groeiden aan tot morgen.

Hij vergeet daar, dat wij bij sommige namen van maten en gewigten den meervouduitgang wel weglaten kunnen wanneer er een getalnaam of iets dergelijks bijstaat b. v. *negen el*, *hoe veel pond*, maar niet wanneer zij op zich zelven staan.

Doch in het vers van denzelfden dichter,

Tot hij *de engel* daar ontdekte,

dat de heer Roos evenzeer afkeurt, zie ik geene fout. Het is waar, *engel* is een mannelijk zelfst. naamwoord; maar het is een ambtsnaam en ik zie er daarom geen bezwaar in, het woord vrouwelijk te maken, wanneer het op een vrouwelijk wezen wordt toegepast. Het omgekeerde hebben wij bij *nachtwacht*. Het woord is vrouwelijk: wij spreken b. v. van *de Nachtwacht* van Rembrand. Maar dat iemand den man, die ons met zijne klep en zijn geschreeuw den slaap uit den oogen houdt, *den nachtwacht* noemt, is, dunkt mij, wel te verdedigen.

Manschap is eigenlijk een collectivum. Maar er zijn woorden op *schap*, die als persoonsnamen gebruikt worden, *heerschap*, *vriendschap*, *vroedschap*, *boelschap*. Het is even zoo met *manschap*, dat echter, voor zoo verre mij bekend is, als persoonsnaam alleen in het meervoud wordt gebezigd. In de verzen, door den heer Roos aangehaald zal *manschap* wel collectivum zijn.

P. LEENDERTZ WZ.

Vossen. (XXVI, bl. 522, 617, XXVII, bl. 76.) In de Prov. Gron. Courant van den 28 maart jl. wordt de volgende verklaring van den oorsprong van den schimpnaam schoolvos aangetroffen. Mr. Justus Ludwig Brisman, geb. te Triptis in Zwitserland, † te Jena 19 aug. 1585, schoolleeraar te Hof, Naumburg en Zwickau, daarna hoogleeraar in de grieksche taal te Jena, was altijd gewoon een overrok te dragen met een vossenvel gevoerd. Dewijl dat kleedingstuk niet in den smaak der studenten viel, dreven deze er den spot mede en gaven zij den professor den naam *schoolvos*.

H. C. VAN BAKKENES.

Het schutten der bruid. (XIX, bl. 544; XX, bl. 43, 373; XXII, bl. 564; XXVI, bl. 564; XXVII, bl. 87.) S. van Leeuwen verhaalt te dien opzichte in zijne aanteekeningen op de Costumen van Rijnland het volgende: »Zoo is ook bij ons de manier dat de bruidegoms en bruiden tusschen twee van hunne naaste magen, die men speelnoots noemt, uit hunne huizen geleid worden naar de plaats waar de trouw wordt voltrokken, en vandaar wederom naar het huis waar de bruidegom wordt ingehaald. En gelijk als bij de Romeinen met het inhalen van de bruid noten onder de kinderen te grabbel gesmeten werden, zoo wordt ook bij ons veeltijds met het inhalen der bruid suiker ten venster uitgeworpen, 't welk alles met eene bijzondere statigheid toegaat. En opdat daarin geen belet of hinder geschiede, zijn de schoutendienaars gewoon 't zelve bij te wonen en op te passen. Hetwelk ten platten lande, waar dikwerf de bruid in een ander dorp woont, veeltijds met den wagen of de schuit geschiedt die meer dan gemeen met groen wordt opgesierd, en de bruid daarmede, bij den bruidegom, gelijk als triomfantelijk wordt te huis gehaald, die dan somtijds onder wege bij iemand van de zijnen of hun goede vrienden worden beschonken en tot dien einde de weg, waar zij door passeeren moesten, met een toegemaakte of opgesierde lijn werd *afgeschut,* welke *schutters* dan daarvoor ergens mede werden vereerd of anderszins ten feest genoodigd naar gelegenheid. Hetwelk alzoo mettertijd tot al te groote kosten liep en door het bijloopende grauw en geboefte tot ongemak en ongeneugte leidde, zoo dat er dikwijls gevechten en kwetsuren door ontstonden, geheel is verboden."

Aan 't Uddelermeer. A. AARSEN.

Spreekwoorden en spreekwijzen aan den Bijbel ontleend. (Vervolg van XXVI, bl. 212.) *Paschen,* Gr. *πασχά* van het hebreeuwsche פֶּסַח, a rad. פָּסַח, transiit, praeteriit; zoodat dit woord eigentlijk *voorbijgang, vrijdom* beduidt; van daar het *offer,* dat door de Israelieten in Egypte Jehova ter eere geslacht werd, wijl de engel des verderfs hunne huizen *voorbijging,* toen hij de eerstgeborenen der Egyptenaren sloeg. Aldus wordt het Exod. 12: 27 verklaard. Van hier spreekt men van het Joodsche *paaschoffer,* en omdat

dit onder Israël uit een éénjarig volkomen lam moest bestaan (zie Exod. 12: 5), van een *paaschlam* (spreekwoordelijk in *dat lijkt wel een paaschlam*, van een schoon lam, waaraan volstrekt geen gebrek is; figuurlijk = Jezus Christus, 1 Kor. 5: 7). De Joden hebben hun *Paschen* of *Paaschfeest* (*Pascha*, Luk. 2: 41, Joh. 11: 55, 13: 1, gewijd aan de gedachtenisviering van den uittocht uit Egypte), waarop zij hun *paaschbrood* (d. i. ongezuurd brood, vgl. het art. »ongezuurd" in het Bijb. Wdbk, III, 19b) eten, en omdat dit brood Deuter. 16: 3 »brood der ellende" heet, wegens den smadelijken spoed, waarmede zij Egypte hadden moeten verlaten (om welke reden ook vooral het *niet* gezuurd mocht worden, zie art. Pascha in het Bijb. Wdbk, III, 65b); zegt men van brood, waaraan geen kracht of heerlijkheid is: *het smaakt als Joodsch paaschbrood*, en noemt Joodsch paaschbrood ook brood der armoede, zeggende van een armen Jood: *hij teert op zijn paaschbrood* = hij heeft het armoedig. — De Christenen hebben hun *Paschen* of *Paaschfeest* ter gedachtenis van Jezus' opstanding (Math. 28: 1 enz., vgl. Openb. 1: 10: dag des Heeren), als wanneer in de kerk *Paaschpreken* gehouden of *Paaschstoffen* behandeld worden. Evenzoo spreken zij van *Palmzondag* of *Palm-Paschen* (den zondag vóór Paschen, vgl. Joh. 12: 13: »takken van *palm*boomen"). Het *paaschei* is hun het symbool van Jezus' opstanding (zie Navorscher I, 117, X, 328); terwijl vroeger, inzonderheid in Overijssel, op dit feest vreugdevuren, *paaschvuren* genoemd, ontstoken werden, als een overblijfsel van den heidenschen eerdienst onzer voorvaderen (Nav. I, 45, 46, 101), en het gejoel en gejubel bij die gelegenheid voor *paaschvreugde* gold. — Wat in de dagen van Jezus bij de Joden gebruikelijk was, om op hun Paaschfeest een gevangene los te laten ter keuze van het volk (Matth. 27: 15, Mark. 15: 6, 8, Luk. 23: 17, Joh. 18: 39), was voorheen ook ten onzent op *Paaschdag* gebruikelijk, ten minsten te Middelburg tot op 17 april 1582 (zie Nav. VII, 351). — Eene *Paaschtafel* of tafel om in elk jaar het Paaschfeest te vinden, treft men aan in den Gregoriaanschen Almanack door Jacob de Gelder, 's Gravenhage 1800), zie Nav. XIII, 4. — Ook de christenen hebben hun *paaschbrood*, d. i. het krentebrood, dat op Paschen soms door de bakkers aan hunne klanten ten geschenke wordt gezonden, even-

als op *Palm-Paschen* krakelingen en zwaantjes (volgens anderen misvormde haantjes), van brooddeeg, rijkelijk van krenten voorzien, waarvan sommigen de oorspronkelijke typen, »palm, kruis, doornekroon, haan" in de lijdensgeschiedenis des Heeren terugvinden, zie Nav. V, 265; anderen met meer waarschijnlijkheid aan een Heidenschen oorsprong denken, en wel aan het Germaansche Joelfeest, dat den strijd tusschen winter en zomer dramatisch voorstelde, terwijl na de zege van den laatsten op den eersten behaald, onder gezang een groene denneboom werd rondgedragen, waaraan ter eere van den zonnegod gebak hing in den vorm van aan hem gewijde dieren, als paarden, *zwanen*, en ook in den vorm van het *geheiligde rad*, dat in de Paaschkrakelingen kan zijn nagebootst. Omdat nu dit Paaschbrood bizonder smakelijk wordt toebereid, zegt men wel van een lekkerbek: *hij wil altijd Paaschbrood hebben*, d. i. lekkeren kost. Van hier ook: *je moet niet denken, dat het hier altijd Paaschbrood* (= vetpot of kermis) *is.* — Op de groote feesten, maar vooral op *Paschen* is het onder de Roomsch-Katholieken, en ook bij ons onder de mindere standen gewoonte, zich bizonder fraai en opzichtig te kleeden. Die gewoonte is voortgevloeid uit het in de eerste christeneeuwen heerschende gebruik, om op dit feest *paaschkleederen*, d. i. nieuwe witte kleederen aan te trekken, als een symbool van de vernieuwing des harten en reinheid des levens, waartoe men zich in den dienst van den verrezen Jezus verbinden moest; zie Nav. III, 125. Uit bovengenoemde gewoonte zijn uitdrukkingen gesproten als: *zijn Paschen aantrekken, zich Paschen aankleeden* = zich fraai optooien; evenals men zegt: *hij is op zijn paaschbest* = hij heeft zijn mooiste kleêren, zijn zondagspakje aan, of van een *paaschheertje* en *paaschjuffertje* (*paaschpoppen*) spreekt. Van eene pronkster, die de kerk bezoekt om bekeken te worden, heet het: *zij zit daar voor een paaschpop.* — *Paschen* komt ook wel als Joodsche geslachtsnaam voor. Nav. XII, 88, 144 wordt op het jaar 1576 een schrijver vermeld, die *Jean van Paschen* heette en een Geestelyck Pelgrimagie in het licht zond.

Pinksterfeest. Dag des Pinksterfeestes (*ἡμέρα τῆς πεντηκοστῆς*, Hand. 2: 1, 20: 16, ook kortaf *ἡ πεντηκοστὴ* scil. *ἡμέρα*, 1 Kor. 16: 8), aldus genoemd naar het Grieksche woord, vgl. het fran-

sche *Pentecôte*), letterlijk: het feest van den vijftigsten dag, wijl het zeven weken nà Paschen inviel, was bij de Joden oorspronkelijk een oogstfeest (Exod. 23: 16, Num. 28: 26), waarbij zich na de dagen van Philo (dus niet lang vóór Jezus' geboorte) de herdenking der Sinaïtische wetgeving voegde; zie Bijb. Wdbk, III, 116. Over de opvatting der drie Israëlietische hoofdfeesten, als oorspronkelijk *natuurfeesten*, zie ibid. I, 373b. Bij de christenen is het feest aan de herinnering van de uitstorting des Heiligen Geestes op de Apostelen toegewijd. — De Hand. 2: 14—36 door Petrus op het eerste Christen-Pinksterfeest uitgesproken redevoering wordt de *Pinksterrede* genoemd. — Omdat velen de *Pinksterdagen* in allerlei wereldsche genietingen doorbrengen, heet het wel van een ergen doordraaier: *hij is op zijn Pinkster uit.* — Men spreekt van de *Pinksterure des zondaars* of *des christens*, waarmede men het tijdstip zijner bekeering door den H. Geest bedoelt; desgelijks van *een Pinksterzegen*, d. i. een geestelijke zegen, door de verkondiging van het *Pinksterevangelie* en de stichtelijke viering van dit feest aangebracht. — Ruim een twaalftal jaren geleden woedde er op tweeden Pinksterdag een hevige storm, *de Pinksterstorm* geheeten. »Paaschpop" wordt ook wel afgewisseld door *Pinksterpop*.

Plaag. — *Dat zijn zware plagen* = bezoekingen, vgl. Num. 8: 19, 2 Sam. 7: 14, 24: 21, 25, 1 Kon. 8: 37, Job 23: 2, Ps. 89: 33, 91: 10 enz., of *slagen*, vgl. het hebr. מַכָּה Num. 11: 33, Deut. 28: 59, 61, 29: 22, Ps. 64: 8, Jer. 10: 19, 14: 17, Mich. 1: 9, Nah. 3: 19; overigens meestal נֶגַע of מַגֵּפָה, Gr. *πληγή* (Op. 9: 20, 11: 6, 16: 9 enz.), van waar òns *plaag* afkomt. *Plaag* wordt in den zin van »zorg" opgevat in *als die tijden komen, komen die plagen* (vgl. Op. 15: 1), dat afgewisseld wordt met *als die tijden komen dan als dan*, of *als die tijd komt, dan is dan*, waarmede men wil aanduiden: »maak maar geen bezwaren," *geen ellende vóór den tijd!* — Ook zegt men *waren er geen zonden, er waren ook geen plagen*, vgl. Ps. 89: 33 met Gen. 3: 17—19. Men spreekt van een *plaag in huis* of *huisplaag* (= lastig kind of boosaardig, weerstrevig mensch, een soort van kwelduivel), dat ook van huislijke ongemakken wordt gebezigd, zie Levitic. 14: 35: »het schijnt mij toe, dat er eene plaag in mijn huis zij", wat eigenlijk van de zoo-

genaamde »melaatschheid der huizen" (vgl. Bijb. Wdbk, II, 522b, 523 en 524a) gezegd, tot de benaming van »huisplaag" kan geleid hebben, in onderscheiding van *landplaag* (Deut. 29: 22). Van òns »plaag" is wederom *blaag* afkomstig, dat in de volkstaal beide in gunstigen en ongunstigen zin gebezigd wordt nopens een kind of kwâjongen, b. v. *o 't is zoo'n blaag!* = schalk, schavuit *òf* deugniet.

Purimfeest of *Hamansfeest* d. i. het feest der loten (Perz. *pur* = lot, vgl. Esth. 9: 24, 26), ingesteld en nòg gevierd tot herdenking van der Joden redding in Perzie uit de hand van den bloeddorstigen Haman ten tijde van Esther en Mordechai, naar dezen laatsten 2 Makk. 15: 36 »de feestdag van Mordechai" (vgl. 1 Makk. 7: 49), en in het Bijb. Wdbk. III, 157a »de Mardochaïsche dag" geheeten. Dit feest is onder ons ook bekend door het volksdeuntje:

Sla Haman dood, sla Haman dood,
Al met zijn blauwe kousen
(of: *Met schoenen en met kousen*)
Hij had een hooge galg gemaakt
Voor Joden en voor Smousen;

waarvan Nav. XXV, 198 een onhistorische variant voorkomt. Maakt het *Purimfeest* met het Paasch-. Pinkster- en Loofhuttenfeest het viertal Joodsche feesten uit, zij vieren nog de navolgende gedenkdagen: *Verwoesting van Jeruzalem* (vgl. Matth. 24: 15, Luk. 21: 20 en Bijb. Wdbk, II, 108), *Nieuwjaar* (Levit. 23: 23—25, Bijb. Wdbk, I, 399), *Groote Verzoendag* (Levit. XVI, Bijb. Wdbk, III, 536) en *Vreugdedag der wet* (Neh. VIII, Bijb. Wdbk, III, 585b), doch niet altoos op dezelfde dagen. — *Poerim* is z. v. a. lawaai, wegens de drukte, die op het Purimfeest heerscht.

Roode Zee. — *Zij gingen als de kinderen Israëls door de Roode Zee* (Exod. XIV), heet het in de tale kanaäns van menschen, die eene bizonder voorspoedige en gemakkelijke overvaart hadden, waar zij te voren zeer tegen hadden opgezien. — De indompeling der Egyptenaren in die zee (Hand. 7: 36, Hebr. 11: 29 ἐρυθρὰ θάλασσα, in het oorspronkelijk verhaal Ex. 13: 18, 15: 4 »Schelfzee",

יַם־סוּף of Ex. 14: 26 eenvoudig »de zee", הַיָּם genoemd) wordt in het gebed van het Doopformulier der Hervormden eene type geheeten van den christelijken doop, die oorspronkelijk bij wijze van indompeling als bad der wedergeboorte (vgl. Tit. 3: 5) plaats had. *Zoodanige* typiek steunt echter op valsch vernuft; daarom zegt men van een orthodoxist, die haar voorstaat, *omdat* ze in het Doopgebed is te vinden: »hij is zóó orthodox, dat hij zelfs zijne kracht tot in de Roode Zee van het Doopgebed zoekt". Want de steilrechtzinnigen beweeren, dat tot een echt-christelijken doop, gelijk die behoort te zijn, ook moet gerekend worden »het roode Meyr" en »Noe syn achtster". — *De tocht door de Roode Zee* kwam vroeger ook op uithangborden voor; zoo had men o. a. te Enkhuizen *Int Rode Meir* (zie De Uithangteekens).

Rots. — *Op rotsen ploegen.* Ofschoon wij met v. d. Palm Am. 6: 12 de vertaling moeten voorstaan: »kunnen paarden rennen op rotsen? zal men wel met paarden ploegen even als met runderen?" vermits men niet zegt: *op* den grond (dus ook niet, *op* eene rots), maar wel: *den* grond ploegen [volgens Gesenius in Lex. Hebr. treft men 1 Kon. 19: 19 den accus. agri aan in צְמָדִים (= bunders, niet: juk ossen), vgl. aldaar p. 341a met p. 793b]; aangezien het ook, uit hoofde van de moedigheid en wildheid van het oostersche ros hoogst bedenkelijk wezen zou paarden voor den ploeg te spannen; zoo is desniettemin aan deze bijbelplaats, naar de statenvertaling, ontleend het spreekwoord *op rotsen ploegen,* dat dikwijls voorkomt, en gebezigd wordt van *vruchteloozen,* en bijgevolg *ondankbaren* arbeid. Het tekstverband wijst ons evenwel op een ongerijmd, onnatuurlijk, alsmede gevaarlijk bedrijf. Inzonderheid past men dit gezegde toe op den geestelijken arbeid van Evangeliepredikers, herders of zielzorgers, wanneer die zonder resultaten blijft.

Sabbat. — Het Hebreeuwsche woord שַׁבָּת beduidt »rust, een staken van allen arbeid" (Exod. 31: 14, Joh. 5: 10). *Sabbatdag* (Ex. 20: 8, Deut. 5: 12 enz. יוֹם שַׁבָּת; Matth. 12: 1 enz. *σαββατόν*; Luk. 4: 16 enz. *ἡμέρα τῶν σαββατῶν*) is dus »rustdag", die bij de Joden op Zaterdag, den zevenden dag der week (vgl. Gen. 2: 3,

Deut. 5: 14) gehouden wordt. Op dien dag zegt men: *de Joden hebben Sabbat* (= hun rust of kerkdag). De zondag is de rustdag der Christenen, en nu zegt men wel ironisch van iemand, die het kerkgaan steeds zoekt te ontduiken: *hij is Zaterdags Christen en Zondags Jood.* Oneigentlijk wordt in de volkstaal de Zondag der Christenen ook wel *Sabbat* of *Sabbatdag* geheeten, b. v. *morgen is het Sabbat*, *de Sabbat moet worden geheiligd* (= de Zondag moet in eere blijven, vgl. Exod. 20: 8, Deut. 5: 12, Neh. 13: 22, Jer. 17: 27, Ezech. 20: 20, 44: 24) of *onderhouden worden* (Exod. 31: 13, 14). — *De Sabbat is gemaakt om den mensch, niet de mensch om den Sabbat* (Mark. 2: 27), is eene kernachtige spreuk van Jezus, die *Heer is van den Sabbat* (van uiterlijke Sabbatsplichten vermag te ontslaan, Matth. 12: 8, Mark. 2: 28, Luk. 6: 5), en beteekent: alle godsdienstplichten zijn om der menschen wil ingesteld, wanneer derhalve de waarneming dier plichten strijdt met het belang en geluk der menschen, dan houden ze op verplichtend te zijn. *Het is op den Sabbat(dag) geoorloofd goed te doen* (Matth. 12: 12, Mark. 3: 4, Luk. 6: 9), voegt men lieden toe, die uit bekrompenheid en steilheid den Zondag in volslagen werkeloosheid willen doorgebracht hebben, in hunne kleingeestigheid zelfs het onschuldigste of beste bedrijf lakende. Onuitstelbaar werk mag men op den Sabbat verrichten, en aan bekrompene menschen, die daarop aanmerking maken, ten antwoord geven: *de os of ezel was in den put gevallen* (Luk. 14: 5). Want *men moet ook op den Sabbat zijn os of ezel van de kribbe los maken* (Luk. 13: 15), d. i. ook op Zondag het noodige en nuttige verrichten, en zich dan niet aan beuzelende werkeloosheid overgeven, zich verontschuldigende met eene verkeerde toepassing van het vierde gebod. (Exod. 20: 10). *Hij houdt nu Sabbat* (Exod. 20: 10 vgl. met Exod. 31: 13—17) = hij rust nu van werkzaamheid, wordt gezegd zoowel van menschen, die rust nemen als van dieren, die rust hebben. *De rustdag moet ook Sabbatdag zijn* = men moet niet alleen als dan den arbeid staken, maar ook naar de kerk gaan. *Velen houden wel rustdag maar geen Sabbatdag* (= kerkdag), wat vooral tegenwoordig in de steden bij geopende winkels enz. plaats vindt *Hij neemt zijn Sabbatsplicht goed waar* = hij is een trouwe kerkganger, wordt zoowel van Christenen als van Joden gezegd. *Hij is een*

Sabbatschenner heet het van iemand, die op Zondag in 't oog loopende bezigheid verricht en niet naar de kerk gaat (vgl. Joh. 5: 18, 9: 16). Op ernstigen toon heet dit: *den Sabbat ontheiligen* (Neh. 13: 17 enz : חִלֵּל, Matth. 12: 5: *βεβηλοῦν*). — Men spreekt ook wel, als men aardsche toestanden op hemelsche overbrengt, van den *eeuwigen Sabbat* = hemelsche gelukzaligheid. Want de Joden uit de dagen van Jezus noemden den gelukstaat hiernamaals eene »eeuwige Sabbatsviering" (feierlicher Sabbath), met ruimere toepassing van Exod. 20: 11.

J. ANSPACH.

V R A G E N.

'T spinnewiel. 'N duitsch taalgeleerde vraagt de benamingen van alle verschillende deelen die 't ouderwetsche spinnewiel samen stellen, in alle nederduitsche tongvallen. Navorschers, welke die benamingen, zoo als z' in d' eene of d' andere streek van Nederland bekend en in gebruik zijn (of waren), mee deelen kunnen, worden vriendelik uitgenoodigd zulks wel in dit tijdschrift te willen doen.

Haarlem. JOHAN WINKLER.

Het tiil- of tijlgat. Waarom noemen de veluwsche ymkers of biimannen den ingang der bijen tot haar woning het *tiil-* of *tijlgat?* Heet die opening in den korf ook op andere plaatsen zoo? Of noemen ze haar anders en waarom?

A.

Dwaal. Als in het oudevrouwenhuis te Gouda eene der gealimenteerde komt te overlijden, geeft de familie van de overledene aan elke der bewoonsters van het huis eene soort van uitgang of doodgift. Ze bestaat uit een half ons gemalen koffie, even zoo veel suiker en een krentenbroodje van 10 of 12½ cents. De uitdeeling er van heeft op den dag der begraving plaats, en de gift zelve wordt *dwaal* genoemd. Terwijl de doode wordt grafwaarts gebracht, doorgaans omstreeks elf ure in den morgen, kunnen zich

de oudjes, bij wijze van uitvaart, aan de versnapering verkwikken, de meergegoede in haar »gekocht" kamertje, andere, die »een gekregen plaats" hebben, op de zaal. Wat ze, toen ik den 16en maart j. l. aan 't stoffelijk overschot van een waardig familielid de laatste eer bewees, bij 't gebruiken van haar *dwaal* dachten of onder elkander redeneerden, kan 'k niet zeggen. Wat ik wel weet is, dat me dat woord *dwaal* voor die schenking niet heel helder is. En daarom vraag ik er bij dezen de afkomst en de beteekenis van, en tevens of dat »*dwaal geven*" ook elders in gestichten voor ouden van dagen (ook in weeshuizen?) plaats heeft, en hoe?

Aan 't Uddelermeer. A. AARSEN.

Doorluchtig, zoo als men van vorstelijke personen en bisschoppen wel pleegt te zeggen, wat beteekent dat eigenlijk? Zij mogen toch niet *luchtig* wezen en zijn gewoonlijk niet *doorzichtig*.

[Ik geloof dat *doorluchtig* in die gevallen eene minder gelukkige vertaling is van het latijnsche *illustris*. Het staat niet in verband met *luchtig* = vrolijk, maar komt van *lucht* = *licht*. — Versta ik den vrager wel, dan gebruikt hij *doorzigtig* in eene beteekenis die het niet heeft. *Doorzigtig* is wie doorziet, even als *voorzigtig* wie voor zich ziet, vooruit ziet, en *omzigtig* wie omziet. *Doorzigtig* voor doorschijnend is een germanismus, dien wij nog al eens tegenkomen.]

Spreekwijzen. *Hij is van Lotje gepikt*, hij is verliefd. En: *van 't hondje gebeten*, trotsch zijn. Vanwaar deze uitdrukkingen? (Heeft Laurillard, Nav. 1876, blz. 252, gelijk?)

Spreekwijzen. *Den draak steken* met iemand of iets, vanwaar is eigenlijk deze uitdrukking?

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Grafzerken en wapens in het klooster Frenswegen. (XXVI, bl. 622). Aldaar komt onder de kwartieren van een van Reede voor: Wije, dat als »Wijhe van Steine" wordt uitgelegd, met verwijzing naar het Armorial van Rietstap, bl. 1146. Daar mij dit werk niet ter hand, en mij geene andere echtverbintenis »Wijhe-Reede" dan de Nav. XXVI, 582 opgegevene, en evenmin een tak »van Wijhe van Steine" bekend is, houd ik mij voor inlichting dringend aanbevolen. Eerst meende ik, dat met »Wijhe van Steine" »Wijhe van Hernen" werd bedoeld (vgl. een opstel over de heerlijkheid Hernen, in Geld. Volksalm. 1877); doch ook bij deze veronderstelling gelukt het mij niet, de Nav. XXVI, 623 aangegevene kwartieren rechts op het familiegraf van Reede te verpassen. Zou de heer Backer van Leuven niet de goedheid willen hebben dezen kwartierstaat voor mij uit te schrijven, tevens tot aanvulling mijner gegevens omtrent »van Reede", en mij mededeeling willen doen van 't geen hem 't zij uit Rietstap's Armorial, 't zij uit andere, mij niet ten dienst staande bronnen bekend mag wezen nopens een tak »Wijhe van Steine"? Want zoo deze werkelijk heeft bestaan (of misschien nóg bestaat?), dan kom ik tot de ervaring, dat de Nav. XXVI, 523—538, 567—588 voorhanden genealogie »van Wijhe", die ik nagenoeg volledig waande, niet volledig is.

Met »Frenswegen" wordt immers eene stichting bij Noordhoorn in de graafschap Bentheim bedoeld?

Eck en Wiel. J. ANSPACH.

Geslacht Dorenweerd. Nopens dit geslacht biedt ons mr. A. baron Schimmelpenninck van der Oye van Nyenbeek in het opstel Dorenweert, voorkomende in de Geld. volksalm. voor 1877, bl. 8 en 9, eenige gewenschte gegevens. Uit die gegevens kan men echter niet opmaken, of onder de daar vermelden van den voornaam Bernt uit dit geslacht, behoord hebbe Bernt van Dorenweerde, baljuw van Aemstelland namens Gwy van Henegouwen (sedert 21 mei 1300 door zijn broeder, graaf Jan II van Holland

met de goederen van Gysbrecht IV van Aemstel verlijd). »In 1301", verhaalt ons de heer Ter Gouw in zijn Gysbrecht van Aemstel en de opkomst van Amsterdam (Amst., C. L. Brinkman, 1861), bl. 88, »besagh dese baljuw die sluysen", d. i. hield inspectie over de beide sluizen in den Middeldam (later Vijgendam genoemd (zie Ter Gouw, Amsterdam, Naamsafleid., bl. 12), die niet aan de stad zelve, maar aan den heer behoorden, en waardoor een goed deel van Aemstelland uitwateren moest. Alvorens andere sluizen en weteringen in Aemstelland te »besien", gaf hij aan »die van den Damme" (de Aemstelredammers) eene ernstige vermaning, en beval schout en schepenen de stad wel te bewaren in alle getrouwigheid aan mijnen heere van Henegouwen, en scherp toezicht te houden, dat daar geen zendelingen van Jan van Nyerlede (Jan van Aemstel, zoon van den laatsten Gysbrecht), en nog veel minder, deze zelf binnenkwame. Immers, vele poorters dachten er over, dezen ridderlijken zwerveling, die voor den misstap zijns vaders in ballingschap boeten moest, weder in te halen, wanneer Gwy door den oorlog in Zeeland werd opgehouden. Stelde de baljuw alzoo schout en schepenen verantwoordelijk voor de trouw der stad, zijne vermaning kwam reeds te laat, want eer zomermaand van den jare 1301 was verstreken, bevond Jan van Aemstel zich weder in zijn voorvaderlijk slot, en wist zich als heer v. Aemstel te handhaven tot mei 1304, als wanneer hy door de Kennemers en Waterlanders werd verdreven. Met oogluiking van jonkheer Willem van Holland, oefende Gwy (sedert 1301 bisschop van Utrecht) sedert den herfst van 1305 wederom het heerlijk recht in Aemstelland uit, en »van toen af" (7 nov.) schrijft de heer Ter Gouw (a. w., bl. 102), kwam wêer Bernd van Dorenweerde, de baljuw van Aemstelland, binnen Aemstelredamme en sette daer eenen scoute en versagh 't land; of wel hy sette dair scepenen ende besagh die sluysen. Of Bernd gelastte dat sy horen raed jegens hem senden souden, alse omme goed dinck te spreken tusschen mijnheere den biscop ende hem. En dan gebeurde 't ook wel eens, dat Bernd te Weesp zat te wachten op den raed van Aemstelredamme, dien hij ontboden hadde, ende niet en quam." 't Fiere gevoel der Amsterdammers, zoo diep gekrenkt door de inboeting van al hunne vrijheden en markten wegens 't inhalen van

Jan van Amstel, uitte zich dus nu en dan minder onderdanig tegenover den baljuw, terwijl men den bisschop niet opentlijk durfde wederstaan. Want als deze, wat nog al eens gebeurde, de stad bezocht, dan »gaven die van den Damme mijnheere den wijn" (eerewijn). De baljuw maakte trouwens korte metten. Alle rechters, onrustmakers en boosdoeners, die hy in 't land van Aemstel betrapte, liet hy door zyne knapen Peter van Hoechvliet, Ghisebrecht wten Wilghen en die Gruter binnen het slot te Vreeland brengen; zie bl. 128 der »Nalezing" van den heer Ter Gouw (Amst., Brinkman, 1866), die ons a. w. bl. 130 bericht, dat Bernts broeder, Henric van den Dorenwerde, als zijn onderbaljuw, mede in zijn dienst was, als ook dat Bernt een clerc of secretaris er op na hield. Hij vervolgde Didekin die merceman (koopman) voor dat geld »dat hi den here sculdich was." Zijn baljuwschap strekte zich zuidwaarts van Amsterdam tot over de tegenwoordige grenzen der prov. Utrecht uit (ibid., bl. 131), Is deze baljuw van Aemstelland Bernt Hendrikszoon, in genoemd opstel beschreven als heer van den Dorenweerd, ridder, in 1318 raad en getuige van Reinald zoon te Gelre bij de bevestiging der privilegiën van Harderwijk? Zoo ja, dan leefde hij nog in 1333; want mr. J. A. Nijhoff (Oorkonden, I), vermeldt hem onder degenen, die tegenwoordig waren bij de overeenkomst tusschen denzelfden Reinald en de steden Arnhem (7 oct. 1319) Zutfen (19 oct. 1319, 1 apr. 1324), die den brief bezegelden, waarbij Reinald graaf van Gelre vrijheid en rechten gaf aan de ingezetenen van het Nieuwbroek op de Veluwe (25 apr. 1328), bij rade van wie dezelfde bepalingen maakte aangaande de verkiezing der schepenen te Zutfen enz. (7 juli 1330), die stonden over de opdracht aan den graaf door Hubert Schenk van Culemborg van een huis, dat laatstgenoemde in de nabijheid dezer stad getimmerd had (30 apr. 1331), over het akkoord, waarbij de graaf aan zijne gemalin Alianora het vruchtgebruik eener jaarrente uit Veluwsche inkomsten enz. verzekerde (in 1331), die van Reinalds wege borg bleven voor de nakoming der huwlijksvoorwaarden tusschen Gerard van Gulik en Margaretha van Gelre (1 maart 1333), die den brief bezegelden waarbij Evert van Wilp en huisvrouw verklaarden, hunne hofstad te Bronkhorst (o. Wilp), aan den graaf op te dragen (16

juli 1333). In dit laatste stuk heet hij Bernt van den Dorenwerde. Intusschen noemt het bewuste opstel nog twee vroegere heeren van Dorenweerd, t. w. Bernt, die oorlog had met den heer van Vianen, en Hendrik Berntszoon, knaap in 1280, die krijg voerde met den heer van Baer. Zij waren de grootvader en de vader van Bernt, raad en getuige van Reinald van Gelre. Kan men niet nagaan wanneer de baljuw van Aemstelland gestorven is?

J. ANSPACH.

Geslacht de Quay. De Nav. XVII, 218 bedoelde: Ludolf de Quay, heer van Dukenburg, zal wel dezelfde zijn, die met Walraed baron van Steenhuys, vrijheer van Heumen, 6 oct. 1697 te Kuik getuige was bij den doop van Walraed, zoon van Christoffel Hendrik van Oijen, stadhouder indertijt [1]) en van Amelia ten Bosch (doopb. v. Kuik). Volgens eene ms.genealogie Ribbius, is deze Ludolf de Quay (aldaar onjuist Rudolf geheeten), geweest schout van Grave en den lande van Kuik, en had hij in huwelijk Hendrina Ingenohl [2]), dr. van Arnold, wijnhandelaar te Nymegen, en van N. N. Ribbius [3]). Een hunner kinderen, Maria Leopoldina Catharina d. Q., † 1782 te Tiel, wordt Nav. t. a. p. vermeld.

Geertrui de Quay, getrouwd met den ontvanger Arnoldus Ruysch, liet te Kuik 23 febr. 1698 Johanna R. († 4 juli 1699), 21 febr. 1700 Willem Casparus R. doopen. Zij hief 22 sept. 1709 te Kuik ten doop Ludolf, zoon van Rutger de Haan en Catharina Israël, was 2 jan. 1718 te K. doopgetuige van Bernardus Gradus, zoon van Claes van Brugen en Helena Ruysch, van wier dochter Helena Maria v. Br. zij met haar zoon Willem 18 jan. 1722 terzelfder plaatse als doopgetuige stond.

Johan Godfried de Quay, jongman, tr. te Beers (bij Kuik) 13 nov. 1710 Catharina Ragay, jonge dochter, beide wonende te Grave.

---

[1]) In 1704 was hij nog stadhouder van het land van Kuik.

[2]) Zij had twee broeders, Jan I., burgemr. v. Nymegen, en Everard I., koopman te Amsterdam, geh m. N. N. van de Poll, en éene zuster, Huberta I., geh. m. Leonard Verspijk, ontv. gener. te Nymegen.

[3]) Dochter v. Johannes R., pred. te Haaften, geh. 8 aug. 1638 met Huberta van Ommeren, nog in hetzelfde jaar pred. te Buren, † 13 mei 1648; vgl. Nav. XII, 84 met ibid, bl. 142.

Willem Arend de Quay, heer van Dukenburg en Barendonk (o. Beers), domheer te Utrecht, tr. te Beers 5 juli 1737 Maria Ingenohl († 12 jan. 1805 te Beers, oud 91 jaar, als wed. d. Q.), welke echtelieden, beide met attestatiën uit Grave gekomen, hun zoon

Wilhelmus Arnoldus de Quay 7 mrt 1745 lieten doopen te Beers, waar hij 31 aug. 1768 belijdenis deed, en vanwaar hij 22 sept. dezes jaars met attestatie vertrok.

Henricus Wilhelmus Johannes de Quay († te Beers 28 aug. 1766), werd 23 mrt 1758 te Beers, tijdens de vacature, door Wilh. Buschman, pred. te Grave, tot lidmaat aangenomen, even als

Ludolf Everard Arnold de Quay, vermoedelijk zijn broeder, † te Beers 17 aug. 1803, oud 71 jaar. Misschien [1]) één persoon met

Ludolf Everard Arnold de Quay, majoor-ingenieur, geh. m. Geertruida Helena Meynhardt (geb. 15 dec. 1777 te Wamel, † 25 nov. 1840 te Kuik), wonende als zijne weduwe 28 sept. 1803 op den huize Barendonk, waar zij 4 juni 1804 door C. L. Traus, pred. te Kuik, laat inzegenen haar tweeden echt, met Matthias Adriaan Snoeck (maj. ingen., later generaal, weduwnaar van Maria Jacoba Valckenier), bij wien zij zes kinderen won.

Adrianus Henricus de Quay, komt 16 mei 1784 met attest. van Grave te Beers.

Francina Maria de Quay, weduwe, komt 1 juni 1768 met att. v. Neerbosch te Beers, vertrekt vandaar 3 sept. 1768, komt 23 juni 1783 van Tilburg derwaarts terug, en vertrekt 1 oct. 1805 wederom naar Grave.

Regina Constantia de Quay, is gehuwd geweest met Abraham Hovendaal, die op 55jarigen leeftijd, als kapitein der infanterie te Venlo, 26 mei 1860 te Kuik hertrouwt met Daniela Johanna Gijsberta Heinsius (geb. in 1824).

Waren bovengenoemden vermoedelijk allen gereformeerd, op het roomsch-katholieke kerkhof te Beers leest men op twee groote zerken:

Hier rust het stoffelijk overschot van
weled. geb. vrouwe R. de Quay, geb. van Ringe, † 1824.

[1]) In dit geval is de door hem achtergelatene weduwe omstreeks 45 jaar jonger geweest dan hij.

C. van Steenhardt, geb. de Quay, † 1855.
Jonkvrouwe R. van Steenhardt, † 1865.
Hoogedelgestr. hr H. de Quay, † 1870.

Laatstgenoemde was eerst districtscommissaris, en overleed als militiecommissaris. Van wapens is echter geen spoor gevonden.

J. ANSPACH.

Geslacht Dura. (XXVI, bl. 101). Fransken Dura is gehuwd geweest met Peter Willems te Cranenburg, die 20 mei 1696 te Kuik hertrouwt met Lutéra Tijssen, jonge dochter tot Heeswijk.

J. ANSPACH.

Geslacht Bogaert. (XXI, bl. 154, 431.) Paulina Sophia Bogaert, j. d., geboren te Rotterdam, wonende te Nymegen, is aldaar 18 oct. 1805 ondertrouwd met Albert van Spengler, j. m, geb. en wonende te Overhagen [1]) (ressort Kuik). Hem werd te Kuik 3 nov. 1805 attestatie gegeven naar Nymegen of elders (trouwb. v. Kuik). Deze aanwijzing maakt wellicht de beantwoording der Nav. XVI, 282 geopperde vraag, of dit geslacht is uitgestorven, gemakkelijker.

J. ANSPACH.

Geslacht van Cuyck. (XXVII, bl. 99). Omtrent de Nav. XXVI, 220 genoemde leden van dit geslacht weet ik geene inlichting te geven, doch kan in herinnering brengen, dat nopens de oude graven van Kuik, t. w. Jan (X Jutta), en zijne zonen Hendrik, Jan en Otto (van Zelem) in dl. I van Nijhoffs Verzameling van Oorkonden eene en andere bizonderheid vermeld staat.

In eene (trouwens niet volstrekt betrouwbare) msgeneal. de Cock van Opijnen vindt men, dat Aleid de Cock, dochter van Arnt de C. v. O. (ridder in 1341) bij Geertruid van Broeckhuysen (zuster van Otto v. Br.), huwde Werner van Cuyck. Met dezen Werner v. C. wordt ongetwijfeld bedoeld Wenemar (dood in 1390), die twee kinderen had, nam. Jan (dood in 1394), en Johanna (door dwang van hertog Willem van Gelre verloofd met diens bastaard Willem bij Mechteld van Brakell), die 15 dec. 1400 aan hertog Willem de helft harer heerlijkheid Kuik, benevens de stad Grave

[1]) Voormalig kasteeltje te Kuik.

in vollen eigendom overdroeg, in ruiling tegen het vruchtgebruik der heerlijkheid van de dorpen Est en Meteren. Zie over de tegenstrijdigheden in de berichten te dezer zake tusschen de geschiedschrijvers en de gelijktijdige oorkonden, Nijhoff, dl. III, bl. 126, 127. — Eene msgeneal. de Cock van Haeften gewaagt van Ermgard van Cuyck van Meteren, a°. 1450 op st. Valentijnsdag gehuwd met Gijsbert van Haeften, Ottozoon ex »vrou Adelissa († 13 jan. 1451, heer Bruynstens [1]) dochter van Harwijnen, gesprooten uyt den huyse van Harvurt of Harcourt") welke Gijsbert van Haeften het huis Joedestein en meer andere goederen te Hellouw bezat, en die met Johan van Kuyck, vermoedelijk zijn zwager, als geerfde van Meteren voorkomt in een Lingebrief van 13 mei 1456 (Nijh., IV, n°. 307). Laatstgenoemde (J. v. K.) staat aan de zijde van Gerard, heer van Culemborg, en de zijnen, bij eene overeenkomst en bestand, 28 juli 1472 met de drie vierendeelen van Nymegen, Zutfen en Arnhem opgericht (ibid n°. 523, 24). — Noemt de Nieuwe Uitgaaf v. h. Biogr. Wdbk (hoofdr. dr. Schotel) Jan van Cuyck, heer van Erpt (Herpt en Bern? in N. Brabant), als degene, die waarschijnlijk onder de verbonden edelen behoord heeft, in 1568 briefwisseling hield met prins Willem I, van dezen vorst de heerlijkheid Domburg (in Zeeland) verwierf, en eerst met eene bastaarddr. van Gerard van Culemborg, daarna met Maria Rataller, Georgesdr. in den echt trad; datzelfde werk gewaagt ook van Adriaan van Cuyck van Meteren, heer van Meteren en Kerkwijk, als afstammeling van het grafelijk geslacht van Cuyck, kommandant van Loevestein in 1650, gehuwd in 1630 met Emmerentia van Aerssen (dr. van Jacob, president van het hof van Brabant, nicht van François v. A. van Sommelsdijk), bij wie deze kinderen:

a. Jan v. C. v. Meteren, heer v. Kerkwijk, † 1668 ongehuwd.

b. Jacob v. C. v. M., heer v. Meteren, tr. Arnoldina van Beaumont, † 1694 kinderloos.

c. Maria v. C. v. M., † 1663 ongehuwd.

---

[1]) Van Spaen, Inleiding, III, 309 noemt hem Brusteyn van Herwijnen, gehuwd met Wilhelmina, bastaarddr. van Albrecht van Beyeren bij Aleid van Poelgeest. Eene msgeneal. „de Cock v. Delwijnen" vermeldt ook, dat een van Meeckeren met eene van Cuyck van Meteren huwde, wier dochter de vrouw werd van Gijsbert de Cock van Delwijnen.

d. Adriaan v. C. v. M., † 1676 ongehuwd, gesneuveld bij Maastricht.

e. Joris v. C. v. M., † 1674 ongehuwd.

Cornelis van Aerssen, heer van Hoogerheide, Voshol enz., ontvangergeneraal van Holland, kwam in 1694 in 't bezit van de heerlijkheid Meteren.

Waren deze allen van erkenden adel, wij lezen d. t. p. verder van:

Johannes van Cuyck (Cautius of Cauchius [1]), geb. te Utrecht op het einde der vijftiende eeuw, zoon van Antonie ex Gouburg Pijll, Bruynink'sdr, een rechtsgeleerde en letterkundige, die onderscheidene eerambten bekleedde in zijne geboortestad, waar hij 15 dec. 1566 overleed. Gehuwd met Elisabeth van Moerendaal, bij wie vele kinderen, waaronder:

Antonie van Cuyck (Cautius of Cauchius), geb. te Utr. omstr. 1530, 1568—75 schepen te Utrecht, 1592—1601 advocaat der staten 's lands v. Utr., geh. m. Margaretha Boll, Johannesdr ex Aleida van Eede, bij wie:

Timannus van Cuyck, raadsheer in 't gerechtshof v. U., † 14 juni 1626, gehuwd met Maria van Mierlo, bij wie vele kinderen.

Hendrik van Cuyck, geb. te Culemborg in 1546, † 27 sept./9 oct. 1609 als bisschop van Roermond (sedert 20 juli 1596). Zijne geschriften hebben meerendeels de roomsche liturgie ten onderwerp.

Jan Woutersz. van Cuyck, schilder en glasschrijver te Dordrecht, waar hij 18 mrt 1572 zijne hervormingsgezindheid met den dood op den brandstapel moest boeten.

Pieter van Cuyck, de oude, uit een deftig geslacht in 1687 geboren te 's Gravenhage, waar hij als eiser en graveur werkzaam was, en in 1765 overleed, nalatende drie kinderen, t. w.:

a. Maria van Cuyck, geb. in 1711 te 's Gravenhage, waar zij als beoefenares der teekenkunst in 1783 overleed.

b. Karel van Cuyck, geb. in 1724 te 's Gravenhage, beoefenaar der teeken- en schilderkunst, alsmede der muziek, in 1776 nog in leven.

---

[1]) Ongetwijfeld met toespeling op de volksstammen der Katten en Kauchen, die den plaatsnaam „Kuik" (waarbij „Katwijk", door de Waaijstraat, sedert 25 jaar grindweg, aan elkander verbonden) deden ontstaan.

c. Pieter van Cuyck, de jonge, geb. in 1720 te 's Gravenhage, verdienstelijk teekenaar en portretschilder, † 28 sept. 1787, geh. m. Catharina du Bois, bij wie:

Carolina Petronella van Cuyck, geb. in 1749 te 's Gravenhage, miniatuurschilderes, eerst meesteresse, daarna (in 1777) eerelid der confreriekamer van Pictura aldaar ter stede.

Eindelijk vinden wij daar vermeld:

Joost Michiels Cuycq, als zeekapitein gesneuveld in den slag bij Solebay in 1672.

Leest men in Nav. XIII, 47 van Johannes van Kuyck, tegen wien J. Bredenburg in 1683 Dubia et Nodi of Twijfelingen en Swarigheden uitgaf, wij kunnen hier nog bijvoegen:

Walburg Cuyck van Meteren, werd 6 mrt 1556 de tweede vrouw van Otto van Haeften, Johanszoon bij Diderica van Liere van Immerseel, weduwnaar van Everarda van Malburg, bij welke laatste hij Frans van Haeften [1], den verbonden edele († 1573) gewonnen had; vgl. J. W. te Water, Verbond der Edelen, II, 435.

Gesina van Kuyck, dr van Albert, scholtus in de Wijk (Drenthe), tr. 1 oct. 1670 te Zwolle Albert Molckenbuer, ontvanger der verponding en contributie te Dalfsen, Hendrikszoon bij Lebuina Albertsen Greve.

Christina van Cuyck, wonende op het Hof buiten de Wijk, vermoedelijk eene zuster van Gesina, huwt 14 febr. 1680 te Zwolle Jan Molkenbour, broeder van Albert Hendrikszoon, uit welken echt, benevens twee andere kinderen, ook de oudste zoon, Albert, geheeten Cuyck Molkenboer, 23 mei 1706 overleden (van Doorninck, Geslachtk. Aanteek., bl. 624).

Zacharias Marinus van Kuik, geb. 19 oct. 1810, sedert 5 mei 1834 prop. bij het prov. kerkbestuur van Utrecht, ber. 10 sept. 1840, bev. 3 jan. 1841 als pred. te Altforst en Appeltern (Maaswaal), † als zoodanig 27 oct. 1873, begr. met zerk en opschrift op het kerkhof te Appeltern.

J. ANSPACH.

---

[1]) Volgens van Hasselt, Stukken v. d. Vaderl. Hist., I, 260, had Dirk van Haeften, Johanszoon bij Lucia van Brederode, dood in 1579 als kommandant van Bommel, ook een broeder, Frans geheeten, tegen wien van Spaansche zijde als grieve gold, dat dij „auroit demouré certain temps à la Haye en Hollande."

Genealogie van Cuyck. (XXVI, bl. 219). De heer Caland is geheel mis met het opmaken van kwartieren. Indien men de vier kwartieren nagaat van Hedwig van Cuyck, kan geen sprake zijn van achterkleindochter; het moet aldus zijn:

Pieter van de Werve. × Cath^e^. de Herbais.	Piet^r^. v. Tuyll van Seerooskercke. × Cornelia v. Haemstede wier vader Hugo h^r^. v. Bergen was.	Hendrik v. Cuyck. × Cath^a^. v. Hessene (Zeyn.)	N. v. Etten × N. v. Valckenburg.
Simon van de Werve	Cath^a^. van Tuyll van Serooskercke.	Dirck van Cuyck	Isabella van Etten.

Simon van de Werve × Cath^a^. van Tuyll van Serooskercke.

Dirck van Cuyck × Isabella van Etten.

Henri van de Werve × Helwich van Cuyck, met haar sterft deze tak uit.

Uit hun huwelijk vier kinderen.

Men kan omtrent v. d. Werve nazien de genealogie, voorkomende bij Stein d'Altenstein, Annuaire de la noblesse de Belgique, 1872 pag. 297; Wap, De heeren van Cuyck bl. 191; Ferwerda, genealogie v. Tuyll van Serooskercke; V. Leeuwen, Batt. Ill. enz.

Maastricht. A. A. VORSTERMAN VAN OIJEN.

De familie Altringa of Altunga. (XXVII, bl. 101.) Ik vermoed dat men dit geslacht in Oost-Friesland zoeken moet; vooreerst: omdat die geslachtsnaam mij nooit voorgekomen is, noch in Groningerland, noch in 't westerlauersche Friesland, noch in den ouden, noch in den tegenwoordigen tijd, ofschoon ik reeds sedert lang aan friesche geslachtsnamen bizonder m'n aandacht wijd, en 'n groote versameling daarvan reeds bijeen bracht — en dan: omdat de form Altunga, (met *unga*) zoo dit de ware is, bepaald in Oost-Friesland t' huis behoort (even als Hayunga, Boyunga), en in d' andere friesche landstreken niet voorkomt.

Haarlem. JOHAN WINKLER.

Het geslacht Bolle (XXVII, bl. 44). Dat de geslachtsnaam Bolle, Bol, oorspronkelik 'n bijnaam geweest zij, aan zekere persoonlike eigenschap ontleend, komt me onwaarschijnlik voor. Naar mijne meening is deze geslachtsnaam niet anders als d' oudgermaansche mansnaam Bollo, Bolle, die bij Förstemann (Altdeutsches Namenbuch) voorkomt, en nog heden in eenige streken van Friesland als mansnaam in gebruik is. Förstemann vermeld nog eenige bijformen van dezen naam (Bolo, Puolo), en in Friesland heeft men, naast den hoofdform Bolle, nog de daarvan afgeleide en verbasterde formen Bole, Bolke, Boltje, Bolte, Bohlke, enz. Ook de friesche mansnamen Bulle, Bulse en Bulte, en Boele, dat vooral in Groningerland in gebruik is, zijn oorspronkelik met Bole, Bolle éen en dezelfde naam.

Van al deze verschillende bijformen, en van den hoofdform zelven, is 'n overgroot getal geslachtsnamen en plaatsnamen afgeleid; vooral in Friesland, en in de saksische streken van Duitschland, Nederland en Engeland. Ik zal hier slechts enkelen, ten voorbeelde, opnoemen:

Geslachtsnamen: Bolema, Bolena, Bolen, Bohlen, Bohlken, Boling (in Engeland), Bolma, Bolsma, Bollena, Bolling, Bollinck, Boltjes, Bolta, Bolten, Bullinga, Bulsma, Bulling (in Engeland), Bulsinga, Bulsing, Bulsinck, Bultema, Bultena, Boelema, Boelma, Boelsma, Boeles, (van) Boelens, Boele, Boelen, Bulens (in Gelderland), enz.

Plaatsnamen: Bolingbroke, in Lincolnshire (Engl.): Bollingwier, gehucht bij Ooster-Nijkerk in Friesland; Bolswart; Bolshuizen, gehucht bij Esinge in Groningerl.; Bollinghausen, dorp in Oost-Friesland; Bollingen, buurt in Sagelterland; Bollington, in Essex

(Engl.); Bolligney, in Franche-Comté (Frankr.); Bollendorp, gehucht bij Heilo (Nrd.-Holl.); Bolnes, buurt bij Ridderkerk (Zd.-Holl.); Bollezeele, dorp in Fransch-Flaanderen; Bollebeek, dorp in Zuid-Brabant; Bolkezyl, bij Minnertsga; Bolkeweer, sate bij Eilsum in Oost-Friesland; Bolksbeek, bij Haarlo in Gelderland; Bulskamp, dorp in West-Flaanderen; Bullingdon, in Oxon (Engl.); Bullingham, in Engl.; Bulligny, in Lotharingen; Bultinge, gehucht bij Ruinen in Drente; Boelema-state te Hallum (Friesl.); enz. enz.

Haarlem. JOHAN WINKLER.

Geslacht Beeckman (XXVII, bl. 99.) Johannes Beeckman, predikant te Maurik, † 13 sept. 1635 ongehuwd, was zoon van Gerard Beeckman, licentiaat in de beide rechten en rekenmeester en secretaris van de keurvorstelijke rekenkamer te Cleef, geb. te Keulen 17 mei 1558, † 31 januari 1625, en van Agnes Steuning, geb. te Keulen 15 januari 1557, † te ... 10 maart 1614.

Hendrik François Beeckman was een zoon van Engelbert Beeckman, schepen en raad der stad Nijmegen en van Cunera Vos.

Deze Hendrik François echter behoorde tot een geheel andere tak van dit geslacht.

Mocht de heer Anspach meerdere inlichtingen verlangen, zoo ben ik bereid hem die te geven.

Een ms. genealogie van dit geslacht, die zeer uitgebreid is en van een der laatste afstammelingen dezer familie afkomstig, wil ik hem gaarne ter inzage geven.

Haarlem. J. W. C. DEL COURT.

Geslacht Beeckman. Johannes Beeckman, prop., ber. Lobith in Kleefsland 16.., Maurik 1627 en overl. 1636.

Henricus Franciscus Beeckman, prop., ber. Kuik 1716 en overl. 15 sept. 1736.

Engelbertus Beeckman, prop., ber. Fort te Gennip 1656, Nijmegen ber. 4 nov. 1656, bevest. 1 april 1657, em. 1703, en overl. 8 sept. 1708. (Zie: de Jongh. Geld. Syn. bl. 254, en voor laatstgem. tevens de Naaml. van Pred. te Nijmegen, achter het Passieboekje dier gemeente.)

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

Geslacht van der Souw. (XXVII, bl. 102). De predikanten Wilhelmus, Henricus en Elias van der Souw waren gebroeders.

Wilhelmus, prop. te Deventer, ber. te Garderen 7 febr. en bevest. 13 mei 1736, afsch. ald. 13 aug. 1747 met Hebr. 13: 20—21. Ber. te Hien en Dodewaard 19 junij en bevest. 20 aug. 1747 door zijn' broeder Henricus, pred. te Naarden, met Neh. 2: 20, intr. 2 Cor. 5: 20, afsch. 5 mei 1754 met Jer. 49: 11a, ber. te Amstelveen 23 jan. en bevest. 19 mei 1754 door Johannes Kalkoen, pred. te Amsterdam, met Spreuk. 25: 13, intr. Jes. 55: 5: gedacht ald. zijn 25jarig verblijf 24 mei 1779 met Matth. 11: 20, 25 en 26, en nam, als emeritus, afsch. 28 oct. 1781 met Openb. 3: 22. (Zie: de Jongh, Geld. Syn., bl. 462, en Boekz. 1736, 1747, 1754, 1779 en 1781).

Henricus, prop. ber. te Zoest aug. en bev. 29 nov. 1744 door broeder Wilhs., pred. te Garderen, met Lev. 9: 23—24, intr. Exod. 4: 27—31, afsch. 19 junij 1746 met Numeri 6: 24—26. Ber. te Naarden april en bev. 3 julij 1746 door zijn ambtgen. H. van Loo, met Jer. 15: 19, intr. 1 Sam. 16: 4—5. Na 36jarigen dienst bij 2 gemeenten, ald. emeritus in april 1780. (Zie: Veeris en de Paauw, Kerkel. Alphab. v. N.Holl., bl. 19, en Boekz. 1745, 1746 en 1780).

Elias, prop., ber. Zwartsluis dec. 1750 en bev. 7 febr. 1751 door ambtgen. Fredericus Engelenberg, met Luc. 1: 16—17, intr. Jes. 52: 8, afsch. 5 junij 1757 met Rom. 15: 5, 6 en 13. Ber. te Steenwijk, en ald. bevest. 12 junij 1757 door ambtgen. Arnoldus Rotterdam, met 2 Chron. 6: 40—41, intr. Rom. 15: 29—33. Overl. ald. 16 jan. 1780, oud 54 j, 3 m. 28 d. (Zie: A. Moonen, Overrijss. Syn. bl. 95 en Boekz. 1750, 1751, 1757 en 1780).

Henricus van der Souw, Henrs.z., werd prop. cl. Leiden en Nederrhijnl. 1 nov. 1779, pred. te Kage 1782 en ald. gedeporteerd 1798. (Zie: Brans, Z.Holl. pred. bl. 56 en Boekz. 1779).

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

Geslacht van Ardenne. (XXIII, bl. 474, XXVII,) bl. 96. Nicolaus van Ardenne, ber. als pred. te Grave 1688 en overl. 1699. — Adrianus van Ardenne, Nic. fil., prop., ber. Mill 1693, en overl. 18 jan. 1734.

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

Johan Albertus van Goor. (XXVI, bl. 590). Johannes Lubbertus à Goor, prop., ber. te Bloemendaal als 1ste predikant 1633, verr. Deventer 1641 en ald. overl. 1647. (Zie Veeris en de Paauw, Kerkel. Alphab. v. N.Holl., bl. 78, en A. Moonen, Overijss. Synode, bl. 4).

Everhardus à Goor, prop., ber. te Brummen, c. a. 1603. — Johan Frederik van Goor, prop., in dienst gekomen te Brienen in Kleefsland 1725, verr. Maastricht 4 jan. en ald. bevest. 1 mei 1729. (Zie de Jongh, Geld. Synode, bl. 310).

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

Geslacht van Braam. (XXVI bl. 46, XXVII, bl. 204.) Hieromtrent kan men nazien v. Doorninck, Geslachtkundige aanteekeningen, alsmede omtrent Feith. 't Is niet algemeen bekend dat het geslacht van Braam van vlaamschen oorsprong is.

Maastricht. A. A. VORSTERMAN VAN OIJEN.

Familie Bax. (A. R. I. en II; XXVII, bl. 88.) Wederom dien ik den heer Anspach opmerkzaam te maken, dat bij het opgeven van genealogische bescheiden men niet uit het oog dient te verliezen, welk wapen door het geslacht gevoerd wordt, daar dit zeer dikwijls bepaald moeielijke zaken oplosbaar maakt.

Bax, dordsch geslacht voert: zwart met drie gouden dikbuikige flesschen.

Bacx, gezegd de Hertoge, Brabant, voert: zilver met een rood schildhoofd, waarop een loopende geluipaarde leeuw van goud.

Baeckx = Baexen = Baexem, Limburg en Gelderland, voert: zilver, met een rooden leeuw, getongd en genageld van blauw, goud gekroond.

Becx (Limburg en Brabant) voert: blauw met een gouden slangenkruis.

Maastricht. A. A. VORSTERMAN VAN OIJEN.

Geslacht Vijgh. De moeder van Swedera van Wijnbergen was geene Vijgh (Nav. XXVI, 507), naar ik meen. Mijne aanteekeningen luiden, dat Sweer van Hoeckelom († 5 nov. 1590), zoon van Willem v. H. († 17 oct. 1536), en van Swedera van Wijn-

bergen, een kleinzoon is geweest van Jan v. H. bij Lutgarda van Sallandt, wier ouders waren Johan van Sallandt en Lutgarda Vijgh. — Wat den Nav. XXVI, 423, XXVII, 64 genoemden Arend Jan Vijgh betreft, als heer van de Snor, ouderling te Hien en Dodewaard verscheen hij op de classicale vergaderingen te Tiel van 11—13 apr. en 8 mei 1692, 9—12 mei en 6 aug. 1698, 30 apr. — 1 mei 1708. In 1718 verscheen hij als extraordinaris gedeputeerde des Nymeegschen kwartiers, ouderling terzelfder plaatse op de Tielsche classis van 2—3 mei, 1 aug., 12—13 sept., en was daar ook 13—14 sept. 1723 tegenwoordig. — Zijn zoon Johan Vijgh staat vermeld als verschenen op de Tielsche classis van 16—17 apr. 1725, 6—7 mei en op de classis antesynod. 5 aug. 1726. Volgens de classicale acta van Tiel werd deze eerst in 1770 tot verwalter-amptman aangesteld, en besloot men (30 apr.—1 mei) hem als zoodanig door eene commissie uit de classis te begroeten (complimenteeren), 't geen 10—11 sept. 1770 geschied was, als wanneer men verklaarde zijn nieuw benoemden ambtgenoot Steven van Delen, in het naburige Ochten op den Appelenburg woonende, dezelfde eer te willen aandoen. Ontvingen beide edelen nagenoeg tegelijkertijd dezelfde waardigheid, het is opmerkelijk, dat beide insgelijks in hetzelfde jaar overleden.

Behoorde Jan Frederik Vijgh, die in 1645 eene Klucht van Jaap Rontvoet in 't licht gaf (Witsen Geijsbeek, B. A. C. Wb., IV, 480), ook tot dit geslacht?

J. ANSPACH.

Geslacht Foyert. De Nav. XXVI, 314, 15 vermelde Joachim Foyert verscheen 30 apr.—1 mei 1666 op de gewone, 12 aug. 1670 op de antesynodale classis te Tiel als ouderling dezer gemeente, richter tot Lienden en de Marsch, landschrijver van Nederbetuwe.

Mr. Johan Foyert († 1719) komt als landschrijver van Nederbetuwe, burgemeester en ouderling van Tiel voor onder de leden der cl.vergad. te Tiel 26—27 apr. 1705, 2—3 mei en 12—13 sept. 1718, 24—25 apr. 1719.

Mr. Willem Foyert (vgl. Nav. XXVI, 428), was ook tegenwoordig op de classicale vergaderingen te Tiel van 27—28 april en

14—15 sept. 1716, 24—25 apr. en 11—12 sept. 1719. Hij staat ook vermeld als fiscaal der landen tusschen Maas en Waal. In de classicale acta van apr. 1719 wordt hij niet gesubstitueerde l., maar eenvoudig landschrijver geheeten.

J. ANSPACH.

Geslacht Lemaire. (XXV, blz. 371, 424 en XXVII, bl. 97.) Op het medegedeelde door den heer J. Anspach, dat Maria Lemaire, dochter van Jacob Isaackszoon »den zeereiziger", gehuwd was met Daniel Braams, veroorlooven wij ons de volgende opmerking, namelijk: dat de heer A. onbekend schijnt gebleven te zijn met de belangrijke studie over Isaak Le Maire door wijlen den rijksarchivaris Bakhuizen van den Brink, waar men op blz. 49 uit de »Secrete ende Particuliere Instructie voor Jaques Le Maire op syn aenstaende reyse naert Suyden" lezen kan:

....»bevindende dat UE. evenwel daerdoor d'operatie niet en becompt, dat sulcx behoort te wercken, sult hem [1]) ten derden, om voorder te springen ende tot UE. desiderio te mogen geraecken, sien te spreken van een van syne dochters, ende hem seggen, dat u hem geluckich soude houden bij aldien dat Godt de Heere gevoegt hadde dat u een van deselve tot een huysvrouwe mocht becommen, dat u sekerlijck weet dat ik daertoe consent soude dragen, u voorts gelaetende als oft u daer aen eenige kennisse hadde, dan voor hadde genomen *niet te trouwen* voor ende alleer dat UE. dese reyse gedaen hadde, enz...."

Daar nu Jacob Le Maire op den 14? of 31 december 1616, aan boord van het schip van Spilbergen, op de tehuisreis overleed, zoo kan de door den inzender genoemde Maria geene dochter zijn geweest van onzen zeereiziger Jacob of Jaques Le Maire.

LABORANTER.

Geslacht de Lannoy. (XXVI, bl. 323, 428, 490). Karel v. Lannoy, zoon van Johannes, heer van Maingoval, ontving van keizer Karel V het prinsdom Salmone, het graafschap Ast en dat van la Roche (Hoogstraten, Woordb. art. Lannoy).

K. baron de Lannoy werd 1 nov. 1790 kolonel in het regiment

[1]) De gouverneur generaal Reijnst.

infanterie van Welderen, in 1791 in garnizoen te Arnhem. J. F. de Lannoy, waarschijnlijk Jacob François, vermeld XXVI, bl. 325, werd 8 maart 1791 1e luit. bij de 7e komp. van het regiment hollandsche gardes te voet, in 1791 in garnizoen te 's Gravenhage. H. F. G. de Lannoy werd 27 juni 1786 sous-lieut. bij de 3e komp. 2e escad. der hollandsche gardes. In laatstgenoemd regiment hadden de sous-lieut. den rang van ritmeester. (Naamreg. van HH. Milit. Offic. etc. 1791).

Aan mr. Jacob, scherprechter, werden onder het bestuur van de landvoogdes Margaretha, uitbetaald voor het tweemaal pijnigen van Jan de Lannoy, tien stuivers. Aan denzelfden voor het verbranden van den genoemden Lannoy zestig stuivers en voor het werpen van zijn asch in de rivier acht stuivers. Overgenomen uit het register van de uitgaven der stad Doornik: zie Guichard, Rapp. concern. les archives de Lilles, aangehaald door Motley in de Opkomst van de Republiek der VE. Nederlanden.

H. C. VAN BAKKENES.

VRAGEN.

Wapens gevraagd. Wordt beschrijving verzocht van de wapens, gevoerd door de geslachten Bosch v Drakenstein, de Wijs (Amersfoort), du Fachet v. Assendelft, Dutruy v. Haeften, v. Welevelt, Entens, v. Ewsum en de Sighers ter Borch.

B.

Geslacht Vonck v. Lienden. Wie waren de ouders van N. Vonck v. Lienden, in de 16e eeuw gehuwd met Anna van Lockhorst Hendriksdr? Welk wapen voerde het geslacht Vonck v. L.?

B.

Geslacht Swalmius. Wie waren de ouders en grootouders van Jan Hendrik Swalmius, vroedschap te Brielle 1769?

B.

Familie Gobius. Hoe zijn de namen der ouders en grootouders van Joan Fredrik Gobius, in leven advocaat van d'Ed. Hove van Utrecht? Hij overleed 26 april 1787.

Geslacht van Bijlandt. Kan iemand mij ook de acht kwartieren met de wapens opgeven van Joan Carl Heinrich graaf von Bijlandt en van Barbara Maria von Theberath wed. van Auguste Sigelin de Nasse?

Genealogische kalender. De heer Leopold Freiherr von Ledebur, schrijver van het Adelslexicon, uitte den wensch om van 1859 af jaarlijks eenen genealogischen kalender des pruissischen adels te laten verschijnen, waarin geene drooge datums, maar interessante familiegeschiedenissen, enz. zouden voorkomen.

Is die kalender ook werkelijk uitgekomen en, zoo ja, bestaat hij nog?

Wapens gevraagd. Men vraagt de wapens van de familiën Oor*t*, niet *van* Oor*t* (Oor*d*) van Affelen van Oor*de*, Maarsman, de Kater en Francken.

Familiën Droogbrood en Hartkoorn. Ik heb ergens gelezen dat deze familiën haren naam hadden ontleend, als eene zinspeling op geringe afkomst, in tegenstelling van de familie Soetbrood en andere. Is dit zoo? Het wapen der familie Droogbrood kan men vinden in de Kronijk van Zeeland door Smallegange; welk wapen voert de andere familie?

Heeren van Bunschoten. Is er ook eene lijst of kan iemand mij ook opgeven, wie er achtervolgens den titel van heer van Bunschoten hebben gehad. Er waren verscheidene voorregten aan verbonden. Een Johan van Riebeek, geboren 1 maart 1691, was heer van Bunschoten. In 't begin dezer eeuw was de titel in 't bezit van vrouwe A. G. J. Bosch, echtgenoot van professor G. van Oordt te Utrecht; na haren dood is die met bijvoeging van heere van Spakenburg en Dijkhuizen in de familie van Oordt gekomen; Thorbecke heeft echter de privilegiën, zooals tienden van den tol, enz. er van afgeschaft.

MENGELINGEN.

Zonderling grafschrift. In de kerk te Garmerwolde (prov. Groningen) treft men op eene grafzerk het volgende grafschrift aan: »Anno 1672, den 9 Martis, is in den Heere gerust D'Eerw. welgeleerde D. Hermannus Sebastiani, pastor tot Garmerwolde, sins olders 95 ende sins predigampt 60 jaren, ende leidt alhier begraven, voorwachteñ een salyge opstandyng.

Wat is wereldts vals bedryf
Ick bracht 't aan 't 6 wyf
En meende 't waer gewonnen
Nu ben ick koud en styf
Hier onder leght myn lyf
Als van de doodt verslonnē.

Zijn wapen mede in den steen gehouwen vertoont: rechts (heraldiek) een omgewende wassenaar (figuré); links: drie boven elkander geplaatste zespuntige sterren.

Hij werd in 1613 te Siddeburen beroepen en vertrok vandaar in 1615 naar Garmerwolde, alwaar hij in 1663 zijn emeritaat erlangde.

H. C. VAN BAKKENES.

VRAGEN.

Kerkelijke zegels. »Het derde gravamen Hardervicensis (synodi) wort aengenomen, ende besloten dat voortaen ijder classis ende oock dit synodus sullen doen maecken ende in causis gebruycken een eygen secreet sigillum." Aldus luidt art. 15 der prov. geld. synode te Nymegen 17 juni 1606. Is daarvan iets bekend? Zoo ja, welke waren de zegelfiguren?

J. ANSPACH.

GESCHIEDENIS.

Vrij wind. (XXVII, bladz. 16). Het hebben van *vrij wind* zal in het door den heer Roos bedoelde octrooi wel beteekenen, dat door de molenaars niet moest betaald worden voor *windrecht*.

Het windrecht was, gelijk bekend is, op vele plaatsen, eene bezitting van den ambachtsheer, waarvoor door den molenaar jaarlijks eene cijns werd voldaan. Zoo als bij voorbeeld te Westkappel (in 1678) £ 7.

Domburg. H. M. KESTELOO.

Iets betrekkelijk de Reformatie van Overbetuwe en de legende van jhr. Dirk Vijgh amptman van Nederbetuwe. Dat het op het eind der 16e en in den aanvang der 17e eeuw met de kerkelijke aangelegenheden in Overbetuwe niet minder ongunstig gesteld was dan op vele andere plaatsen in Gelderland, blijke uit dit artikel (17) der acta van de Nijmeegsche synode van 24 mei 1597: over mits in de Overbetuwe een groote desolatie is door het ontberen des h. ministerii, is voor goed gevonden sulcx den Hove (van Gelre) te remonstreren, opdat hetzelve den Amptman (van Overbetuwe) bevele, alle geestelijcke goederen (aldaar) te inventariseren, staet daervan te maeken ende den Hove over te senden, om also te besien dat men *eenige dienaers beroepen ende onderhouden* mochte. Wegens groote ongeregeldheden in de kerken en scholen van Overbetuwe besloot men op de Harderwijker synode (10—13) juli 1599, op bevel van den Amptman en van het Hof, de predikanten en schoolmeesters of kosters van dit distrikt op een bepaalden dag naar Nijmegen te ontbieden »ten examine", en tot bevordering der stichting zonder kerkeraad en magistraat werkzaam te zijn [1]). Op de Arnhemsche synode (26—28) juli 1604 »wert ge-

[1]) Op de Nederbetuwe wenschte men denzelfden maatregel toe te passen, en wèl te Thiel.

claeght over den miserabelen staet der kercken in die Overbetouw, als dat weinige predikers aldaer gevonden en de bona ecclesiae verruckt werden".

Deze »miserabele staet" ontstond:

1°. Uit vijandelijke bedoelingen der Spanjaarden en Spaanschgezinden, die niet alleen uit den aard der zaak tegen alles wat reformatorisch was, zich heftig aankantten, maar zelfs ook roomsche inrichtingen niet zelden aantastten. Men denke aan Wolf van Frankfort, die, als gevangene van den richter op de St. Janspoort te Arnhem, op de pijnbank gebracht bekende, kort nadat hij Hattem had helpen innemen, in 1581 »tot befelch des Princen van Parma", zijnen soldaten in last gegeven te hebben, den hof van het gasthuis van St. Catharina te Elden in brand te steken [1]).

2°. Uit papistische kuiperijen. Waren reeds in 1598 de pastoren van Gent en Angeren gedagvaard om voor de classis van Nijmegen te verschijnen, op de partik. Arnh. syn. 13—16 juni 1600 besloot men bij dit zelfde hof er op aan te dringen, dat Johannes Servatius, wijl hij aan de huizen de mis bediende en op den Gelderschen bodem, namentlijk te Angeren predikte hierin verhinderd werd, en dat Paulus Ceporinus, die openlijk te Gent tegen de leer der waarheid predikte, mocht worden verwijderd. In art. 36 der acte van de Nijmeegsche synode van 17 juni 1606 leest men, »dat het Ed. Hof believen mach eens den heer amptman van de Overbetou (den hervormingsgezinden Johan van Gent tot Loenen) te belasten om te verzien dat den pape van Millingen hem onthoude van sijne afgoderije te comen exerceren tot Gaendt, of andersints hem te attrapeeren ende te straffen".

3°. Uit misbruik van patronaatschap. Waar dit in roomsche handen was of bleef, daar men voor de zaak der Hervorming, ook in deze landstreek geen heil verwachten. Zou, volgens acta der Nijmeegsche synode van 6—8 juni 1582, »de welgeboorne Ed. Graeff van den Bergh vermaent werden dat sijne genade sijne onderdaninghen kercken laten reformeeren, ende dat die geestlycke, beneficia tot sijner genaden collation staende geenen onduechtigen persoon gegeven worden", — men kon licht berekenen, dat deze

---

[1]) Zie mr. G. van Hasselt, Stukken voor de Vaderl. Historie, IV, 433.

poging, bij den in 1583 openlijk tot Spanje en Rome omgevallen Willem van den Berg aangewend, niets baten zou [1]). Het patronaatschap der abdij van 't Nieuwklooster ('s Gravendaal) werkte natuurlijk in de Overbetuwe hoogst ongunstig, en voor dat men later van protestantsche zijde de rechtmatigheid van dat patronaatschap betwijfelde, »sullen de deputati classis Neomagensis de gepresenteerde persone van Ed. vrou (abdis) van Nieuwklooster tot Gent niet accepteeren, maer weeren en tegenstaan tot dier tijt dat sij haere gepretendeerde gerechticheyt heeft doen blijken", (art. 22 acta Arnh. syn. 20—24 aug. 1633).

4°. Uit misbruik der geestelijke of kerkelijke goederen. Op de Arnhemsche synode van (26—28) juli 1604 klaagde men, dat de rentmeester van graaf Herman van den Berg te Heteren eenige kerkelijke inkomsten wegnam, op de Nijmeegsche synode van 17 juni 1606 was men van meening, dat het hof Pavort richter te Gent, behoorde last te geven, om de geestelijke of pastorie goederen, die de vrouwe van Nieuwklooster zoo lang gebruikt en genoten had, voortaan tot onderhoud van een predikant te doen aanwenden. Had Paulus Huysken van den roomschgezinden graaf Herman van den Berg, sedert eenige jaren de collatien te Hervelt verkregen, en gebruikte hij de pastoriegoederen aldaar, zoodat die plaats nu door geen predikant kon bediend worden; de Harderwijksche synode van (14—16) juni 1608 achtte het (art. 13) wenschelijk, dat hij, op gezag van het Hof, bevel ontving om die goederen te verlaten, ten einde de dienst des Evangelies daar mocht worden ingevoerd. Over het misbruik der geestelijke goederen van het voormalig nonnenklooster te Eimeren onder Elst hieven de afgevaardigden der classis Nijmegen op de Arnhemsche synode (20—24) aug. 1633 klaagtoonen aan, waarom zij in last kregen de predikanten in die classis, welke zich over dat misbruik be-

[1]) Zoo verzocht de Geldersche synode in 1600 aan de freule van den Berg, te 's Heerenberg een gereformeerden schoolmeester en koster te willen aanstellen, opdat de inwoners dier plaats hunne kinderen niet behoefden te zenden naar Emmerik alwaar even als te Kleef, destijds eene heimelijke hervormde gemeente aanwezig was, die een predikant verlangde. Hoewel men er aanvankelijk geen wist, zoo werd toch in de Zutfensche synode van (26—27) mei 1601 een door de Leidsche hoogleeraren geexamineerd en goedgekeurd jongeling voorgesteld, die aldaar van dienst kon zijn.

klaagden, in hunne actie tegen de bezitters dier goederen op den eerstkomenden landdag in alle manieren de behulpzame hand te bieden, en dit zelfde in acht te nemen ten aanzien van andere dergelijke goederen [1]. Harderwijker synode van (1—5) aug. 1637 achtte dezen maatregel noodzakelijk: »het quade gebruycke en besittinghe der Embrische goederen, sijnde cloostergoederen, meest gelegen in Overbetuwe, sal moeten gespecificeert worden, en de memorie van dien het Ed. Hoff overgelevert, sal bij Ed. Mog. daerin werden versien". In overeenstemming hiermede luiden de acta der Zutfensche synode van (8—11) aug. 1638: »belangend de uitvindinghe der Emriesche kloostergoederen, het Hof sal den rentmr dier goederen gelasten opening van sijne registers te doen en aenwijsinge van de persoonen die se besitten en gebruycken". Een gevolg van dit misbruik was menigmaal de sobere staat van sommige predikanten. Zoo zond b. v. de weduwe van Johannes Mulhovius, in leven predikant te Lent, bij de Harderwijksche synode van 2—4 aug. 1626 een verzoekschrift in, ten einde een »favorabel voorschrijven" te verwerven aan de gedeputeerden van het Veluwsche kwartier, om te mogen genieten een »seecker beneficium" voor haren zoon, Reinier Mulhovius, tot bevordering zijner studiën; en de vergadering, in aanmerking nemende, het »loflijck comportement ende goede diensten, van Mulhovius in sijn leven aen Godes kercke bewesen" [2]) vond goed haar dien aanbevelings brief te verleenen.

---

[1]) Ook elders in deze provincie was dit noodig. Zoo kwam ter Arnhemsche synode van 28 juli 1630 de klacht in, dat „die beneficien, herkomende van de Marienweertsche goederen", genoten werden door kinderen, „wegens haer jonckheyt onbequaem om ter scholen te gaen, ofte soo se bequaem sijn, evenwel nu ende dan maer des winters op de dorpen, die scholen frequenteren;" daarom zou men den h.h. gedeputeerden des Nijmeegschen kwartiers verzoeken, dat „sulcke beneficien, die alsoo werden misbruyckt, gelijck als ex jure devoluto mochten impetrabel sijn voor dien, die sulcken misbruyck sal connen aenwijsen".

[2]) Hij staat aan het slot der acten van de Zutfense synode a°. 1610 vermeld als te Aart tot den dienst aangenomen door de classis Nijmegen, die zulks op dringend aanzoek der predikanten van Wesel had gedaan; want de Arnhemsche synode van 14—16 Juli 1609 had, wegens zijn vorig levensgedrag, zwarigheid gemaakt hem tot den kerkelijken dienst te bevorderen, doch op zijn dringend aanhouden, de zaak overgelaten aan den vrijen wil van deze of gene classis. Juni 1636 was hij dood. Zijn voorganger, Hubertus Siesselius behoorde tot de in 1609 tot den dienst aangenomene, en vertrok in in 1610 naar Lunteren.

Desgelijks kwam in de Zutfensche synode van 2—6 sept. 1634 een brief in van Hubertus Ebberus, predikant te Herwen [1]), die zich beklaagde over zijn klein traktement, daar hij, omstreeks 25 jaar daar ter plaatse in dienst geweest zijnde, zijne patrimoniale goederen er bij had moeten inbrokkelen, en dus gebrek duchtte; weshalve de vergadering besloot aan amptman en jonkeren aldaar te verzoeken, dat men hem uit de goederen van Eimeren of andere geestelijke middelen ondersteunen mocht.

5°. Uit het ongeregeld gedrag van enkele predikanten. Henricus Commineras, bijv. had, zonder geëxamineerd te zijn, zich onwettig in den dienst te Herwen ingedrongen, en was zonder getuigschrift van Friesland gescheiden; daarbij verliep hij zich in dronkenschap en andere leelijke fouten: weshalve hij zich, naar het oordeel der partikul. Arnhemsche synode van 13—16 juni 1598, voortaan geheel van den kerkelijken dienst had te onthouden. Door tusschenkomst van het Hof beval men den amptman en den schout dier plaats aan te zorgen dat hij »geene tot de pastori aldaer" gehoorende vruchten aen sich trok", In 1600 werd hij bevonden »ongegront in de leere, onstichtelijck in wandel, ende onwettelijck in den kerckendienst tot Heteren [2]) en Driel ingeslopen te sijn, derhalven soo achtet de synodus (van 10—12 juni te Arnhem), dat hij niet langer in den dienst behoort geleden te worden, soo oock a°. 1598 over hem besloten is".

Leest men in de acta der Nijmeegsche synode van 6—8 juni 1582: »aengaende die kercken Elst, Valborgh ende Lent, daer die reformatie ten deel aengevangen is, sullen die kerckedienaers van Niemeghen bij den Amptman van Overbetuwe of daer van nooden is, aenhalden dat dieselve bij der aengevangenen reformatien erhalden ende gefordert werden;" te Herveld was toenmaals reeds een

---

[1]) Als predikant van Elst verscheen hij van wege de Nijmeegsche classis op de Harderwijksche synode van 10—13 juli 1599 en 14—16 juni 1608, en zag zich op de Arnhemsche synode van 10—12 juni 1600 met Adamus Billichius, pred. te Ingen, tot inspector der classis Nijmegen, en op die van 26—28 juli 1604 tot inspector ecclesiarum in Overbetuwe aangewezen: in 1616 werd hij pred. te Lent.

[2]) In de acten der Nijmeegsche synode van 17 juni 1606 staat Johannes Grevius te Heteren, benevens Coenradus Heckerus te Herveld, vermeld als door de Nijmeegsche classis geëxamineerd en tot den dienst toegelaten.

gevestigd predikant, met name Henricus Dibbets, dien de Doesburgsche synode van 28—31 mei 1583 als predikant voor Venlo voorstelde [1]), terwijl men bij Johannes Fontanus, pred. te Arnhem, of Jacobus, predikant te Nijmegen, inlichtingen omtrent hun inwinnen kon.

De Nav. XXI, 132, vermelde Balthasar Hydoreus werd door de Zutfensche synode 26—27 mei 1601, met Petrus Montanus, predikant te Kesteren, tot inspector van Nijmeegsche kwartier; door de Harderwijksche synode 14—16 juni 1608, met Henricus Brumannus, predikant te Arnhem, tot inspector der classis Arnhem en door de Arnhemsche synode 14—16 juli 1609, met Johannes Fontanus, tot inspector der classis Nijmegen aangesteld.

Wat de overlevering betreft nopens den overgang van al de pastoors der Nederbetuwe op éénen dag tot de reformatie op den huize Zoelen door het gezag van jhr. Diderik Vijgh, omstreeks het jaar 1518. Deze is voor het minst hoogst twijfelachtig te noemen. Groot was buiten kijf, het gezag van dezen Richter en Scholtus van Tiel, amptman van Nederbetuwe en heer van Zoelen, die reeds in 1575 openlijk als aanhanger van prins Willem I was opgetreden; en deze had hem dan ook, blijkens een brief, door Vijgh 16 febr. van dit jaar uit Gorinchem geschreven [2]), vergund op 's lands vijanden, met name op den spaanschgezinden doctor Pannekoeck, raadsverwant der kanselarij te Arnhem, zijne schade te verhalen. Ook was hij bij uitstek hervormingsgezind, en wendde wellicht reeds in 1578 pogingen aan, om te Tiel de reformatie

---

[1]) Men had daar het oog op Johannes Milendonk, predikant te Wachtendonk, doch vermits de herv. gemeente aldaar groot gevaar liep te vervallen, ten gevolge der dreigementen van den roomschgezinden schout, die er alle behoorlijke kerkenorde verhinderde, was het beter dat hij zich niet van haar verwijderde, vooral omdat hij een bizonder geschikt persoon schijnt geweest te zijn: immers, er woonde destijds te Wachtendonk nog iemand, die in staat was kerkelijke functiën uit te oefenen, t. w. Johannes Koninkhof, wien men, aangezien de collatie bij het hof van Gelderland stond, de pastorie te Renkom wilde geven; want dit was vacant dewijl de pastoor, nu te Kampen woonachtig, van daar was weggeloopen.

[2]) Medegedeeld door v. Hasselt, Stukken III, n⁰. 11.

in te voeren [1]). Doch zeker gaat het, dat in 1592 Echteld en Avezaat nog bediend werden door pastoors, die, vermits zij ook in den omtrek »paapsche stoutigheden" pleegden, door den kloeken amptman in overleg met den magistraat van Tiel, voor den stedelijken raad ontboden zijn, en 11 jan. 1592 de de reformatie hebben bezworen. Hetzelfde deden toen de pastoor van Wamel en de te Tiel was overgebleven vicarissen [2]. Bij aldien dus de veel vermogende, amptman die geen ongehoorzaamheid kon dulden, omstreeks 1578, toen daarenboven Tiel, de zetel van zijn gebied, nog in de macht der Spanjaarden was [3]), zulk een forschen maatregel had genomen, zou hij niet gedoogd hebben dat men veertien jaren lang op een tweetal Nederbetuwsche dorpen, onmiddellijk onder zijn oog, zijne ordonnantie ontdook. Ten aanzien van Zoelen, zijne heerlijkheid, was de maatregel niet meer noodig, want aldaar bediende sedert 1576 Cornelis van Utrecht het predikantsambt. Deze was ook niet, wat de hoogl. Kist vermoedde [4]), daar ter plaatse bij de, volgens hem aan St. Stephanus, volgens anderen aan St. Maarten gewijde kerk pastoor geweest, maar, gewezen monnik en keldermeester te Egmond, als proost met juffer Andrea van Appeldoorn eene non, uit het klooster geweken en protestant geworden. Te Dodewaard was in 1593 de kerkelijke toestand nog veel te ongeregeld, dan dat men zou mogen aannemen, dat de reformatie daar reeds sedert een vijftiental jaren post vatte. Om ons hiervan te overtuigen, behoeven wij slechts te raadplegen uit de acta der particuliere Arnhemsche synode 25—29 sept, 1593 artikel 13, dus luidende: »met Antonio Nicolai, schoolmeester tot Hyen ende Doyenweert daerin gehandelt dat hij, neffens sijnen schooldienst, in den h. ministerio als kinder te doopen, echteluyden te trouwen etc. sich niet aenmatigen sal; [5]) ende oversulcx hij sich das onderwonden

---

1) Vgl. mr. E. D. Rink, Beschrijving v. Tiel, bl. 63, zie echter ook aldaar noot 2 op bl. 64.

2) Zie Rink, a. w., 2e bijlage, 1847, bl. 19.

3) Zie Rink, Beschrijving enz. bl. 64.

4) Nederl. archief voor kerkgeschied. IV, 31.

5) Wat de schoolmeester te Doodewaard deed, deed blijkens art. 9 der acta van Nijmeegsche synode 22—24 juni 1602, de schoolmeester te Everdingen (cl. Gorinchem) ook.

hadde, heeft het synodus hem scherpelijck daerover bestraft, alsoo dat hij berou ende boete daarin bewezen heeft, oock met hanttastinge belooft, sulcke partes ministri niet meer te willen gebruycken, ende daeromme nochtans in de gemelde kercken het ministerium niet geheel desolaet en sij, heeft men hem toegelaeten, dat hij op de sondagen de psalmen singen, de gebeden in den catechismo geregistreert, item dat oude ende nieuwe testament, daernae oock de decades Bullingeri alles in duyts de gemeente voorlezen mach". Ook op deze plaats was gewis nog min of meer toepasselijk artikel 13 der acta van de Harderwijksche synode van 15 juli 1595: »dat die reliquiën des afgodischen pausdoms eyntlijck eenmaal afgeschaft mochten werden, als daer sijn die autaren, sacramenten ende heylige huyskens, doopsteenen, bagijnecleedinghe, beelden, ende dat mitter materie der afgebrockenen autaren, sacramenten ende heylige huyskens, de vervallene wamhuysen, kercken ende scholen weder opgebout ende repareert mogen werden".

Kesteren bezat wel is waar in 1598 een predikant, die dan ook als zoodanig op de partikuliere Arnhemsche synode 13—16 juni van dat jaar verscheen. De Harderwijksche synode 10—13 juli 1599 wilde hem hebben aangezegd, dat hij »in sijn pastoriehuis met den coster alleen predicken, ende niet simonischer wijze omloopen sou aen andere plaetsen om te prediken, ende sal hem sulck op pene van suspensie in sijnen ministerio ende stipendio verboden werden". Ook dit doet denken aan een kerkelijken toestand, die nog zeer onlangs in 't leven was geroepen; buitendien staat deze predikant, met name Petrus Montanus (alius Hambroeck) eerst in 1581 vermeld als aangekomen te Zutfen en zich aldaar »uytgevende voor een predikant", weshalve men hem op de Arnhemsche synode van 2 mei dagvaardde [1]).

Te Ravenswaai was in 1582 Johan van Wijck nog priester [2]), en had daar (vermoedelijk rechtstreeks) tot opvolger Forgtenius Wierus. Omtrent hem bevat het kerkeraadsarchief van Ravenswaai het navolgende: »ingekomen onder de duysternisse des Pausdoms,

---

[1]) Zijn naam bestond nog in het laatst der 17e eeuw te Kesteren, want 25 jan. 1685 bood Grietje Hendriksd. Montanus, als huisvrouw van Herman Vonck van Lienden, daar ter plaatse een kind ten doop.

dog in het doorbreeken van de leere der waerheyt overgegaen tot de belijdenisse der christelycke gereformeerde religie, is hij wel predicant gebleven, maar terwijl geen kleyne suurdeesem der ouwde dwalinghe in hem was; daerbij vermaert door drinckerije en dobbelspel, als sig niet schamende (naer de overleveringe der ouwde inwoonderen) naer (na) de gepleegde godsdienst des Sondaghs in de kercke met kaert en dobbelspel (te verwijlen), en des avonds in de herberge sig vroolijk te maken; ja, om publicq te toonen, dat hij een liefhebber was, ontsagh hij zelfs niet, sig te laten uytschilderen *in sijn ouwt pastoorsgewaet naer de Roomsche wijse*, met een kaertspel in sijn tasse, schoppeknegt daaruit steeckende, welck sijn afbeeltsel alsnog by sijne erfgenaemen tot Renkom op de Veluwe te sien is". [3]) Men bemerkt dat deze pastoor niet door gemoedelijke overtuiging gedreven zijn vroeger geloof liet varen; want dan zou hij zich als predikant niet zoo ellendig hebben aangesteld. Zoo hij zich niet door den toenmaals heerschenden tijdgeest heeft laten medeslepen, dan zou men te zijnen opzichte bijkans aan uitwendigen dwang denken, en deze dwang kan zijn uitgeoefend door amptman Vijgh, die daarenboven als heer van Zoelen, sedert 17 febr. 1585 collator was eener belangrijke vicarie [4]) te Rijswijk, waar ter plaatse met Ravenswaai vereenigd, Forgtenius Wijerus de eerste predikant is geweest Doch terwijl bovenstaand bericht niets dergelijks laat doorschemeren, is het tevens zeker, dat de overgang van den pastoor van Ravenswaai onmogelijk omstreeks 1578 heeft plaats gehad. Ingeval Vijgh daarin de hand gehad heeft, kan Wijerus 11 jan. 1592 tegelijk met de pastoors van Echteld en Avezaat de reformatie hebben bezworen, doch dan wekt het bevreemding, dat onder de dorpen Ravenswaai geheel verzwegen wordt.

In de heerschap Ochten bezat Willem graaf van den Berg sedert

---

[1]) Vgl. Nav. XXVI, 636 met XXVII, 135.

[2]) In den jare 1744 was dit portret nog bij zijne familie aldaar in bewaring. Want op eene oude predikantenlijst heeft de toenmalige predikant van Ravenswaai, Joost Dirk Keer (1741—1785) aangeteekend; „in Aug. (1744) heb ik te Renkom daarna gevraeght en gehoort dat dit daer nog was, so ic wel onthouden heb."

1551 de thiende, kleyn ende groot, met de aandrift, en werd in dit bezit eerst door zijne weduwe (in 1595), vervolgens (in 1610) door zijn spaanschgezinden zoon Herman opgevolgd. Nog in 1672 liet de gravinne van den Berg door tusschenkomst van het Hof bij rekwest van dr. Joachim Foyert, alhier aanspraak op collatierecht gelden, en vóór 1609 vindt men van een geregelden kerkelijken toestand te dezer plaatse geen spoor.

Het krachtigste protest tegen de waarschijnlijkheid van gezegde overlevering biedt IJzendoorn. Art. 18 toch der acta van de partikul. Arnhemsche synode 25—29 sept. 1593 luidt: »de synodus heeft goetgevonden dat het hoff door hare autoriteyt de pastooren in particulieren heerlijkheden als Doornweert, IJsendoorn, doch in ordeninghe houden sal." Op de Harderwijksche synode 15 juli 1595 besloot men (art. 12); »dat die reformatie ten platten lande ende overal soo in steden als heerlijkheden mochte gevordert, die *afgodische* en onbequaeme dienaers afgezet, ende oprechte aengestelt worden," o. a. te IJzendoorn, ende waer sulcx meer van nooden is." Hierop volgt in dezelfde acta art. 26: »dewijle oock bevonden is dat de heer van IJsendoorn eenen sodanighen pastorem aengenomen heeft, dewelcke om tooverije en andere fouten *uyt Hollant verdreven* is, dat bij den hove van Gelderlant schrijvens van dien heere geproduceert werde, ut inde removeatur," Hier werd dus nog in 1595 niet de autoriteit van Diderik Vijgh, maar die van het Hof van Gelder vereischt om de Reformatie in te voeren. Het feit van de beëediging der pastoors van Echteld en Avezaat in 1592 op éénen dag door toedoen van Vijgh, zal aanleiding gegeven hebben tot die overlevering, welke in denzelfden trant als door den geschiedvorscher van Spaen in zijne nagelaten papieren, vermeld staat in eene biografie van den »Tielschen koning", [1]) voorkomende in Geldersche volksalmanak voor 1844. bl. 71, als mede in het belangrijk en uitvoerig opstel Uit de geschiedenis der Overbetuwe van ds. J. H. Jonckers in Geld. Volksalm. voor 1877, bl. 165.

Maar als nu omstreeks 1578 zulk een afdoende maatregel ter

---

[1]) Aan dien bijnaam van amptman Dirk Vijgh herinnert de naar hem genoemde Amptmansstraat te Tiel, welke ik ook weleens „Koningstraat" hoorde noemen.

reformeering der Nederbetuwe niet genomen is, zoo rijst de vraag, waarom de machtige amptman dan ten minsten in 1592 de zaak, welke hem zoo zeer ter harte ging, niet hebbe doorgezet, vermits hij die toen dan toch te Echteld en Avezaat doordreef? Het vermoedelijk antwoord luidt: op de andere dorpen, Rijswijk misschien uitgezonderd, kon hij zijn reformatorisch gezag niet doen gelden, gelijk ons ten aanzien van IJzendoorn onwederlegbaar bleek. Dat Echteld en Avezaat waarschijnlijk de eenige dorpen waren, waar hij zulks vermocht, is wellicht niet moeilijk na te gaan. Te Echteld zal hij het gedaan hebben in overleg met Otto van Wijhe, die op de uitoefening van het collatierecht aasde, zoodra dit aan de proosdij van Oudmunster te Utrecht onttrokken zou zijn, en bij zijne vernieuwde investituur (in 1596) dit recht dan ook verwierf, hetwelk hij bij zijne eerste beleening (in 1570) nog niet bezat [1]). En te Avezaat was de patroon der kerk eene kloosterling, die buitendien op verren afstand woonde. Dit neemt echter niet weg, dat aan den overgang der pastoors van deze beide dorpen bizonder veel gelegen was, omdat de kerken aldaar personaatschappen, d. i. dekanaten waren, die als zoodanig kerkelijk overwicht over de andere gemeenten in den omtrek uitoefenden. Maar hoe weinig in de eerste jaren die overgang van den Echteldschen pastoor om 't lijf had, kan hieruit blijken, dat hij, met name Johannes Zasius, als meester Jan Sas, priester, in 1574 tot het persoonschap en pastoorschap ter plaatse, openstaande door den dood van Cornelis Steur [2]), geroepen, eerst »a° 1598 sonder opleggingbe der handen, en a°. 1601 met opleggiughe der handen als predicant tot Egtelt geconfirmeert" is [3]). Terwijl omtrent Avezaat nog op de Arnhemsche synode van 14—16 juli 1609 als gravamen der classis Tiel-Bommel ter sprake kwam, hoe de abdis van Thoorn [4]) de collatie aldaar had opgedragen aan een knaap van

[1]) Vgl. Nav, XXVI, 570.

[2]) Van de Benedictijnerorde, volgens Bachiene, IV, 77b, binnen de grenzen van het graafschap Hoorn, dat tot Luikerland behoorde.

[3]) Aanteekening, gevonden in het Wassenaar-Catwijksche archief. Ook de Jongh, Naamlijst d. predd. van 't Geldersche Synode bl. 50 en 461 noemt het jaar 1598 als het tijdstip zijner indiensttreding als predikant te Echteld.

[4]) Zie Hist. v. 't Utr. Bisdom (1719), III, 256.

veertien jaren, die nu als pastoor fungeerde, en nogtans tot zulken dienst gansch onbekwaam was. Deze synode, zoowel als de Zutfensche van den jare 1610, verwees dit gravamen naar het Hof van Gelre, en zulks bij het leven, neen, onmiddelijk onder het oog van Vijgh († 1615). In ditzelfde jaar ontving Avezaat een predikant in den persoon van Henricus Vredaeus. [1])

Daar derhalve allerwaarschijnlijkst gezegd feit in verloop van tijd in den volksmond aangroeide tot de bewuste overlevering, welke men ook wel aldus opgesmukt aantreft, dat Dirk Vijgh op één dag op den huize Zoelen 6000 menschen, d. i. nagenoeg de gansche toenmalige bevolking der Nederbetuwe, het pausdom deed verlaten: zoo schroomen wij niet die overlevering te verwijzen naar het gebied der legende, gelijk aan het hoofd dezer regelen uitgedrukt staat. Eerst omstreeks 1600 begon de Reformatie in deze landstreek vasten voet te krijgen.

J. ANSPACH.

Hendrik Danielsz. Slatius. Dat deze in 1619 wegens remonstrantschgezindheid als predikant te Bleiswijk afgezette, 5 mei 1623 als samenzweerder tegen het leven van prins Maurits, krachtens vonnis van het Hof van Holland te 's Gravenhage onthoofde predikant, reeds in 1612, als predikant te Herveld in Overbetuwe, waar hij uit Zeeland [2]) als proponent in 1610 gekomen was, van Remonstrantisme verdacht werd gehouden, kan blijken uit art. 29 der acta van de Harderwijksche synode van 30 juni — 3 juli 1612, dus luidende: »alsoo Henricus Slatius geen genochsaam contentement den broederen gegeven heeft over die beschuldinge tegen hem ingebracht, soo wort hem nog belast in te brengen binnen een maant tijts *acte van eenigheyt* ende *suyverheyt in die leere* van die kerckendienaars binnen Middelborgh ende Sirckzee, alsoock acte van reconciliatie met deselve, dewelcke niet geschiedende, ofte niet in debita forma die uytbrengende, soo sullen die deputati synodi mette gedeputeerden des classis van Nieumegen sigh beraetslagen, ende dat op het spoedigste, wat hun vorder met

[1]) Zoon van Johannes Vredaeus, den eersten predikant te Tiel?

[2]) Hij was te Oosterland op Schouwen geboren, omstreeks 1580.

hem te doen sij. Ende sullen die Ed. heeren raden van allen desen bij tijts verwittigt werden. Worden oock die broederen des Nieumeegschen classis, nae die wetenschap, welcke sy van dese saken gehadt hebben, vermaent aen die broederen in Zeelant op het spoedighste te schrijven, ende haer te bidden dat sy doch haer niets en onthouden wat tot openinge der saken Slatii haer bewust is, ende en sal Slatius na den tyt sijnes verreysens nae Zeelant niet wederom den predikstoel becleeden, voor en aleer hij sigh sal gepurgeert hebben." Van die zuivering melden ons de synodale acta niets [1]) Kort daarna vertrok hij naar Bleiswijk. Doch dat de classis Nijmegen genoegen in die zuivering genomen en hem een gunstig getuigenis medegegeven had naar Zuidholland, toont zeker artikel der acta van de Arnhemsche synode 15 juni—28 juli 1608, volgens hetwelk ds. Henricus Arnold (Delft), als afgevaardigde der Hollandsche synode te Arnhem aanwezig, copye authenticq van boven aangevoerd art. 29 verzocht, »ende alsoo dien Slatio, vertrocken synde van hier naer Bleeswijck, aleer ende bevoorens hij die acten des synode voldaen hadde, attestatie by den classe van Nijmegen is gegeven, diewelcke hij *misbruyckt* heeft ende noch misbruyckt tot schade der kercken, verclaren die broederen des classis van Nijmegen hem *tot dien eynde* die niet metgedeylt te hebben, ende wanneer zij het hadden geweten, niet en souden hebben gedaen; oock niet meer van hem getuyght te hebben als van dien tijt dat hij bij hen was geweest. Edoch heeft die vergaderinge geoordeelt hierinne geheel onvoorsigtigh gehandelt te sijn, ende oversulcx noodigh geacht aen de kercken van Hollant ende Bleeswijck te schrijven van de meyninge der broederen des classis voorsz. aangaande attestatie hem Slatio metgedeylt." Hoe zal de afgifte dier gunstige attestatie de Nijmeegsche broederen later berouwd hebben, toen zij geheel achter het leven en streven van Slatius kwamen. Zie daarover Ypeij en Dermont, Geschied. der Ned. Herv. Kerk, II, 271, Aanteek. bl. 194—196.

J. ANSPACH.

---

[1]) De acta der Geldersche synode van 1613—1617 ontbreken; zie Brandt, Historie der Reformatie, II, 889: „de Geldersche synode, die ter oorzaak der twisten, door de heeren staten van dat landschap sedert het jaar 1612 was opgeschort, kwam den 15en van Zomermaand 1618 o. s. tot Arnhem bijeen". Hetzelfde vindt men elders vermeld.

Commissie ad autographa. Art. 34 der acta van de Zutfensche Synode 3—7 aug. 1631 luidt: »alsoo van den hoogmog. heeren Staten generaal geoctrojeert is dat alle drie jaren de synodale pampieren (de handschriften betrekkelijk de sedert 157¾ gehouden nationale synoden) *in den Hage* souden mogen worden gevisiteert, en dienvolgende a° 1628, 13 sept. de visitatie bij de respective daartoe gecommitteerden is gedaan met believen van deselve hare hoogmog., en nu wederom het derde jaar in sept. naestcomende sal wesen geexpireert, worden de gecommitteerden van de corresponderende synode versocht, reguard te nemen op de tegenwoordige expiratie van den tijt, over dit punt met haren respectiven synoden te willen spreken, dat denselven believe daarin met desen tegenwoordigen synode te corresponderen, en op commissie van persoonen ten fine voorsz. order te stellen, gelijck dan dese tegenwoordige vergaderinge tot soodanigh werck genomineert en gecommitteert", heeft ds. Damman (Zutfen). Elke synode had er recht op om predikanten uit haren boezem te zenden, dewijl de gedeputeerden der algemeene kerk van de vereenigde Nederlanden, die zich op last der Staten-Generaal in 't begin van juli 1625 te *'s Gravenhage* hadden bezig gehouden met het inventariseeren der stukken van de Nationale Dordsche synode, tegen de bedoeling der prov. synoden, die stukken onder zich wenschten te houden en niet weder uit de hand verkozen te geven; — 't geen blijkt uit art. 16 der acta van de Nijmeegsche synode 26 juli — 2 aug. 1625, waar men verneemt, dat de synode zulks «met verwonderinge ende droeffenisse verstaen" had, en de op hare provincie betrekkelijke stukken liever terug hadde bekomen, om die zelve te bewaren. Leert ons art. 17 der acta van Nijmeegsche synode 15—18 aug. 1632, dat ds. Damman nog in last had om vergeselschapt met den deputatis van de corresponderende provinciën de papieren der Synode Nationaal te visiteeren, de Bommelsche synode van 8—13 juni 1636 gaf op het quaeritur, »waar dat *de autographa der translatien des Bijbels* sullen verwaert werden," ten antwoord: »in *den Hage bij die andere nationale schriften*, in overeenstemming met het gevoelen der Overijsselsche synode, »dat die originele schriften des Bijbels in die kist, daer de schriften des synodi Dordracenae bewaert werden," mochten geborgen zijn. Van

het verblijf der synodalien van 1620–1640 te *Delft*, waarvan Ypeij en Dermout, Geschied. d. Ned, Herv. Kerk, II, 378, 79, op grond der acta van de Zuidh. synode, aldaar in de Aanteek. sub n°. 558, 59, bl. 272, 73 aangehaald, melding maken, weten derhalve de acta der Geldersche synoden blijkbaar niets. Deze kerkelijke schrijvers berichten ons (bl. 379, 80), dat in 1641 met goedkeuring der algemeene staten, bij de provinciale synoden der Ned. herv. kerk tot stand kwam eene *kommissie ad autographa*, bestaande uit twee of meer, door elke synode gekozen predikanten, die om de drie jaren in 's Gravenhage samenkwamen, om, in vereeniging met twee afgevaardigden der algemeene staten, de in de vergaderplaats der laatstgenoemden bewaard wordende synodalien na te zien, en dat zich deze kerkelijke commissie van daar naar *Leiden* begaf, om te zien of de oorspronkelijke handschriften betrekkelijk de vertaling des Statenbijbels zich in behoorlijke orde bevonden. Te Leiden werd deze kommissie door den burgemeester en den secretaris der stad aanvankelijk met groote deftigheid verwelkomd. Hield gezegde kommissie tot het jaar 1794 stand, 't bleek nogtans in verloop van tijd, dat die deftige verwelkoming later wel wat te wenschen overliet. Ten minsten, aldus was het in 1729, toen viel over de ontvangst te Leiden te klagen. Wij zien dit uit art. 4 der acta van de cl. antesynod., 1 aug. van dat jaar te Tiel gehouden, aldus: »gewagende van het rapport der hh. gecommitteerden ad autographa, waaruyt onder anderen bleeck, datse te Leyden *met geen behoorlijcke receptie waeren opgehaeld*, en dat bij dese hoogaensienlijcke vergadering (de gecommitteerden uit elke prov. synode) beslooten was deze saeck bij elc een classis ad referendum te neemen, en daervan rapport te doen, hoe daerinne te handelen: de ew. classis (van Tiel) heeft haere gecommitteerden (ad Synodum) in last gegeven om neffens andere hh. gecommitteerdens (ad synodum) ernstig te overleggen en hartelijc aen te dringen, dat doch dit verval van de aloude receptie mogte worden hersteld, ten eynde de hh. gecommitteerdens ad autographa *te syner tijd behoorlijc mogten worden onthaeld*, en twijfelen niet of sullen daertoe stante synodo 17 aug. eerstk. te Harderwijk te houden) op de eene of de andere wijse wel een bequaem middel beramen." Men vergelijke nopens de plechtigheid dezes onthaals en

onderzoeks de bij Ypey enz. in de »Aanteekeningen" op dl. II, bl. 279, sub n°. 462 aangevoerde schrijvers. Volgens art. 29 der classicale acta van Tiel van 10—11 apr. 1758 waren de acta der classis van Z.Bommel ter Tielsche vergadering ingediend, niet echter die van Nijmegen, welke achterbleven wijl den bibliothecaris, ds. In de Betouw een aanval van beroerte had getroffen. Doch later waren ook deze acta ter tafel gebracht, en uit beide acta bleek, dat de classes gezind waren de kommissie der synodale afgevaardigden ad autographa beurtelings aan de cl. Nijmegen, Tiel en Bommel op te dragen, gelijk in den coetus der afgevaardigden ad hoc, te Nijmegen bijeengekomen, was voorgesteld. Zulks in gezegde cl. vergadering goedgekeurd hebbende, bepaalde men dat, na de eerstgenoemde visie dier autographen, de dan na drie jaren volgende visie door den synodalen afgevaardigde uit Nymegen zou verricht worden, en zóó vervolgens naar den rang der classen.

J. ANSPACH.

VRAGEN.

Advokaten, onder Bilderdijk werkzaam. Bilderdijk vertelt in zijne brieven aan Tydeman, dl. I., bl. 97, het volgende:

»Ik heb, eer ik jonge lieden kon gebruiken om onder mij te werken, altijd (al waren zij aan de Universiteit fenixen geweest) moeten beginnen met hun het systema juris óp nieuw te doceeren, en dan, daarop, den praktijk systematisch te gronden. Maar bij de meesten moest ik nog hooger terug gaan, en met repetitie van de Logica beginnen."

Zijn er advokaten bekend, die onder Bilderdijk gewerkt hebben? Misschien ware het dan mogelijk iets meer van Bilderdijks rechtsgeleerde praktijk voor 1795 en vooral voor 1787 te vernemen.

De bluffige woorden, die ik mededeelde, zijn voor niemand eene beleediging: een verstandig man lacht er om.

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

Rijmen aan Vondel toegeschreven. (XXV, bl. 613; XXVI, bl. 19, 292, 396.) Dr. J. H. Halbertsma weet ons te vertellen, dat Vondel het bekende opschrift voor het Dolhuis te Amsterdam maakte,

> Die met krankzinnigheydt zijn begaeft,
> Die worden hier gespijst en gelaeft,

en dat daar eene hatelijkheid in opgesloten lag, waarop men den dichter niet vatten kon, tegen zekeren burgemeester, wiens zoon voor gek verklaard was om hem wegens moord van de galg te vrijen (Nav. XVI, bl. 171).

Het is eene anecdote, zoo als er vele van Vondel verteld worden, en die, even als al die andere, geheel verdicht is. Ten bewijze daarvan zal het voldoende zijn een paar jaargetallen te noemen. Vondel is geboren 17 november 1587 en het opschrift is boven de poort van het Dolhuis geplaatst in 1591. De dichter zou dus, toen hij zich die hatelijkheid jegens den burgemeester veroorloofde, nog geen vier of even vier jaren oud zijn geweest!

Hoe men er toe gekomen is dit rijmpjen op Vondels rekening te stellen en er eene zoodanige anecdote aan toe te voegen, is vrij goed na te gaan.

Wij lezen bij Commelin, Beschr. v. Amsterd., bl. 578: »De voorgevel [van het zuider gedeelte van het Dolhuis] met een hartsteene poort (nu toegemetzelt) pronkende, seer konstig uytbeeldende het spijsen en laven der kranksinnigen, met eenige Dolhuyskens, en doorluchtige ysere tralien seer aardig daar bij gemaakt, doch oneygentlijk, en alleen maar om 't oogh te vergenoegen, want de kranksinnigen heel anders bewaart en gespijst werden — — onder welk ciraatsel *het jaargetal* en dese vaarsen te lesen staan.

> Die met krankzinnigheydt zijn begaeft,
> Die worden hier gespijst en gelaeft.
> 1591.

Maar Joost van den Vondel heeft *naderhand*, dit op het Dolhuys geseyt.

Tree zacht, en wandelt onbeschroomt;
Hier wort de Razerny getoomt."

Er stond dus een opschrift boven de poort van het Dolhuis. Ieder Amsterdammer kende het. Want al behoorde de Spinhuïssteeg, waarin de zuiderpoort van het gesticht in uitkwam, tot de minst bezochte straten, eene enkele reis ging men er toch wel door en zag wat daar te lezen stond. Wie de maker was van dit opschrift was, wist men niet. Doch vele wisten, hadden ten minsten wel eens gehoord, dat Vondel ook een opschrift voor het Dolhuis gemaakt had. Het stond niet boven eene poort, maar alleen in 's dichters werken te lezen. Nu werd het aan ieder bekende opschrift van den onbekenden dichter met dat van Vondel, wat de meeste niet kenden, verward, en het eerste aan Vondel toegekend.

Het kan ons niet verwonderen, dat zeer vele Amsterdammers tot die dwaling vervielen. Maar wel zien wij vreemd op, wanneer wij bespeuren, dat ook een man, die het beter behoorde te weten, in die dwaling verkeerde, namelijk Jan Wagenaar. Zijn berigt omtrent het Dolhuis is zeer onnaauwkeurig. Van de vergrooting van dat gebouw in 1591 en de loterij, waardoor men het geld vond dat daarvoor noodig was, schijnt hij niets te weten. Want na de stichting in 1562 vermeld te hebben, zegt hij (Amsterdam, dl. VIII, bl. 434): »het zuidelykste gedeelte van 't gebouw, welk, in 't jaar 1615 getimmerd werdt, plagt ook eene Poort te hebben, die, sedert, toegemetseld is. Boven dezelve, is het voeden der krankzinnigen, in eenige Dolhuisjes met tralien, in een steen, uitgehouwen: waaronder men deeze regels leest, welken, in 't gemeen, aan Vondel toegeschreven worden:" — en nu volgt het opschrift *zonder jaartal.*

Zoo is het gekomen, dat men deze regels aan Vondel heeft toegeëigend. Maar, wij hebben het gezien, aan al zulke rijmpjens is eene anecdote verbonden. Deze mogt ook hier niet ontbreken. Het woord *begaeft*, in de eerste regel, wees daarvoor den weg. In vroegeren tijd gebruikte men het woord *begaafd* van hen, die aan pest, vallende ziekte, krankzinnigheid leden. (Zie Nav. XXVII, bl. 38). Doch in de 18e eeuw gebruikte men het in deze geval-

len niet meer. De meesten, die toen boven de poort van het Dolhuis lazen.

Die met krankzinnigheydt zijn begaeft,

vonden deze uitdrukking vreemd: daar moest, meenden zij, iets echter steken, eene woordspeling, eene aardigheid, eene hatelijkheid misschien. Er moest, toen dit opschrift geplaatst werd, iemand in het Dolhuis gezeten hebben, voor wien dat eene *gave*, eene gunst, eene uitkomst was, die daardoor voor iets ergers was bewaard. Zulk eene gunst te bewijzen, vermogt een gewoon burger niet, het moest iemand geweest zijn die lange armen had, en wie had ze te Amsterdam langer dan een burgemeester? Zoo kwam men van zelven aan de vertelling die men noodig had.

Zouden dr. Halbertsma en alle die als hij deze anecdote zonder erg hebben oververteld, wel geweten hebben, hoe het in de zestiende en zeventiende eeuw in het Dolhuis gesteld was? De krankzinnige werden daar elk afzonderlijk opgesloten in een »huisje", zegt Wagenaar: het verdiende misschien eerder den naam van een hok te dragen. Het schepte licht en lucht »door een rond gat boven den ingang, en door een tweede, in het schuin dak der galerye. Elk huisje is, met twee zwaare deuren, geslooten, en in de binnenste, is eene opening, waardoor den lyderen de spyze en drank wordt aangereikt. De buitenste wordt by nagt geslooten; en ook by dage, wanneer de lyders te veel gewelds maaken. In zeer koud weder, legt men, tusschen deeze twee deuren, heet gemaakte steenen, waarvan de lyders *nog eenige* warmte hebben." (Wagenaar, Amst., VIII, bl. 436.) Zeker, de galg was een bar vooruitzigt; maar het was toch eene wreede gunst, iemand daarvan te bevrijden en hen naar het Dolhuis te verwijzen. Ik kan mij voorstellen, dat er waren, wien de keus tusschen de Volewijk en de Spinhuissteeg moeielijk zou gevallen zijn.

P. LEENDERTZ WZ.

Parodie op Willem van Swaanenburg. In het Naschrift op de Voorlezing over Willem van Swaanenburg (zie mijne Nieuwe Taal- en Letteroefeningen, bl. 67—69) verzuimde ik te melden, dat door Pieter Langendijk eene Parodie op den genoemden dichter is ge-

maakt, onder den titel van: *Blaaskakeriana. Lykrede in Windzang, voor den Nederlandschen Mevius, met alle zyne winderige Dichtwerken overleden aan den IJstroom* (zie het Vierde Deel van 's Mans Gedichten, bl. 337—349). Het stuk, dat een godenfeest op den Olimpus beschrijft, geheel in den bekenden trant van Focquenbroch, is te lang en te weinig geestig om het over te nemen. De volgende regels zijn niet onaardig:

»Ach! ach! is Mevius gestorven!
Kom Zwaanenburg! ach! ach! ach! ach!
ô Dichter dien geen weêrga zag.
Aartspanker van myn zonnewagen,
Die ook aan d' IJstroom ligt verslagen!
Gy die der Goden harten vong,
Wiens geest tot in den Hemel sprong,
Die zonnen in een pan kon stooven,
En maanen bakken in den oven,
Die diamanten, slegt en best,
Kon smelten in een aarde test."

Men weet, dat Mevius een slecht romeinsch dichter en aanmatigend kunstrechter was, die, evenals zijn geestverwant Bavius, in het latere hekel- en puntdicht als de vertegenwoordiger voorkomt van wansmaak en kortzichtige kritiek.

In mijne Voorlezing over Van Swaanenburg heeft de schatting van hem als dichter bij een paar Beoordeelaars geene instemming gevonden.

Dit verwondert mij volstrekt niet. Langdurig en diep gevestigde meeningen geeft men niet zoo dadelijk op; daar is tijd voor noodig. Wat dr. G. Penon in het Schoolblad (Zesde Jaarg., N°. 4) van mij zegt, »dat ik (namelijk) veel goeds in Swaanenburg heb *willen* vinden," keer ik om. Mijn Beoordeelaar heeft in den genoemden Dichter niets goeds *willen* vinden. Ik twijfel geen oogenblik of ook door hem zullen, bij wat rijper overweging, regels als de volgende dichterlijk schoon gevonden worden:

»Gena, ô Zonnevorst! ô Temmer van 't groot Al!
Ik beur u hooger, nu ik zelver nederval.

Myn duiken is [1]) uw eer, het staamlen u verheffen;
Het missen van de zaak de waarheid zelve treffen....
Daar ligt de laage pen, die hemelen zou heffen;
De losse zwaanepluim, die 't ongezien woû treffen;
Die veêr van Was, die schaft van 't breinlooste onverstand" [2]) enz.

»Die hier het beste kampt, krygt namaals d' eersten prys.
Suft niet, verliezers van zo'n Held! om zyn afsterven;
Die Starren oogst, kan ligt een bruine wereld derven.
Hij mist slegts d' oude romp en krygt een nieuwer pluim,
Waardoor hy vaart van 't klein, naar 't onuitmeetlyk ruim." [3])

»Een Vogel neemt zyn streek met Grysaarts door de lugt;
Maar ik, ik voer u Hemelwaarts door myn gezugt,
En bid van God voor u, al wat u kan behaagen:
Kan wel een zwakke Zoon een Moeder verder draagen?" [4])

Deze weinige aanhalingen mogen volstaan! Ook op andere bedenkingen in de Beoordeeling zou ik kunnen wijzen, voortvloeijende uit een een wel wat te vluchtig geveld oordeel. Dat ik *kleiaard* voor *kleidrek* gesteld heb, wordt zeer euvel geduid, ja het recht tot die verandering mij ontzegd. Alsof ieder spreker, die in eenen beschaafden kring optreedt, niet gerechtigd, ja verplicht ware om, zoo hij in eenige aanhaling een onhebbelijk woord ontmoet, dit door een beter passend te vervangen. Ook weet ik niet, dat het door iemand aan Feith en Bilderdijk kwalijk is afgenomen, dat dezen, om de schoonheden van Van Harens *Geuzen* in het licht te stellen, het dichtwerk in beschaafder vorm hebben uitgegeven. Zoo ik er nog eens toe kom, om eene bloemlezing uit Van Swaanenburgs poëzie te leveren, zal ik er geen oogenblik over denken, het gebrekkige of thans onwelluidende in taal of vorm te verbeteren.

[1]) Door een hinderlijke drukfout staat in mijne Nieuwe Taal- en Letteroefeningen bl. 58 *in* voor *is*.

[2]) Parnas, bl. 18 en 19.

[3]) A. w., bl. 161 en 162.

[4]) A. w., bl. 126.

Dr. Penon vindt het wat erg van mij te beweren, dat de geschiedschrijvers onzer letterkunde »elkander eenvoudig hebben nageschreven." 'k Wil hem eene ervaring mededeelen, die hem nuttig kan zijn.

Toen ik in den avond van den eersten April 1853 mijn opstel over Van Swaanenburg in eene Vergadering van *Letterkunde* te Leiden zou voordragen, liet zich prof. Siegenbeek bij mij verontschuldigen, dat hij, wegens ongesteldheid, niet kon tegenwoordig zijn. Den volgenden morgen bracht ik hem — wat ik trouwens, te Leiden zijnde, gewoonlijk deed — een bezoek. Onder ons gehouden gesprek kwam het volgende voor:

— En waarover hebje gister avond gelezen?

— Over den dichter Van Swaanenburg, Professor!

— Zoo, over Van Swaanenburg! Ik moet u zeggen, Vriend! dat ik hem zelf nooit heb gelezen.

— Dat heb ik vermoed, Professor!

Rotterdam, Maart 1877. DR. A. D. J.

Nog iets over de verschillende uitgaven van De Groots Bewijs van den waren Godsdienst. Men heeft onder mijne aandacht gebracht, dat een Verslag van *de verschillende uitgaven van De Groots Bewijs van den waren Godsdienst*, als door mij in de »Nieuwe Taal- en Letteroefeningen" is geplaatst, reeds vroeger werd gegeven. Dr. Th. Ch. L. Wijnmalen wees mij, in De Nederl. Spectator van 21 Oct. 1876 op het door hem in 1869 uitgegeven geschrift: *Hugo de Groot als verdediger des Christendoms beschouwd.* Inderdaad komen achter dat werk (bl. 311—328) een drietal bijlagen voor over: *De allereerste uitgave van de Apologie in rijm; de verschillende uitgaven der Apologie in rijm*, en *de verschillende uitgaven der Apologie in Latijnsch proza.* Hadde ik deze stukken vroeger gekend, 'k zou zeker mijn opstel niet hebben geschreven in den vorm, waarin het nu is verschenen. Nu het eenmaal geschreven en verschenen is, verheug ik mij, dat van ons beider verslagen, althans niet met waarheid, kan gezegd worden, dat het eene het andere geheel overtollig maakt.

Dat Dr. Wijnmalen intusschen dit toch zoo heeft doen voorkomen, spijt mij. Zijn werk over De Groot was mij niet bekend;

ik erken dat. Daarin ligt echter geen opzettelijk verzuim. Voor iemand die alles weet, of voor eene specialiteit op het gebied der bibliographie heb ik mij nimmer aangezien of uitgegeven. Maar dat genoemde Heer, met mijn verslag vóór zich, de moeite niet heeft genomen, het met de vereischte aandacht in te zien, is, mijns bedunkens, minder verschoonlijk. En dat dit werkelijk het geval is, zal blijken uit enkele op- of aanmerkingen, die ik mij veroorloof hier mede te deelen, en die de strekking hebben, deels mijnen eigen' arbeid, deels en vooral dien van Dr. Wijnmalen aan te vullen en te verbeteren.

De uitgaven van het *Bewijs* van het jaar 1622 zijn niet zoo zeldzaam als ik meende. De door mij als de *tweede* beschouwde, waarvan ik verklaarde geen exemplaar buiten het mijne te kennen, komt in twee bibliotheken te 's Gravenhage voor. De beide uitgaven, ook Dr. Wijnmalen erkent dit, zijn hoogst zeldzaam.

Behalve de twee zoo even gemelde drukken van 1622 spreekt Dr. Wijnmalen bl. 317 van een derden van hetzelfde jaar, in dezer voege: »Nog in hetzelfde jaar, waarin de eerste druk van het gedicht het licht zag, verschenen er twee andere uitgaven. De eene geheel gelijk aan de straks besproken eerste uitgave; alleenlijk mist men er het opwekkend gedichtje en de medegedeelde voorrede van Rosaeus. Een exemplaar daarvan is ons welwillend ter hand gesteld uit het Museum Meermanno-Westreenianum; het is gebonden met tal van andere stukken van en over Hugo de Groot." — Tot nader bewijs denk ik hier aan eene vergissing, en houd het omschreven exemplaar voor een' eersten druk, waaruit eenvoudig de twee bladen, die de *Waerschouwinghe* en het achtregelig dichtje bevatten, zijn gelicht.

Wat er is van de op bl. 318 op verschillende wijzen vermelde titels der uitgaven van 1648 en 1652, is, meen ik, door mijne opgaven duidelijk geworden. Hoe de Schrijver aldaar bij de vermelding der uitgaven van 1648 en 1652 zeggen kon: »Dat we hier met een *tweeden* druk van het *Bewijs* te doen hebben, vinden we in de beide editiën niet medegedeeld" — is vreemd. De *tweede* druk dagteekent van het jaar 1622; hoe kunnen dan die van 1648 en 1652 insgelijks *tweede* drukken zijn?

Dat de uitgave van 1652 eigenlijk geen nieuwe uitgave is, maar

dezelfde als die van 1648, met anderen (ingeplakten) titel — zooals ik deed opmerken — is door Dr. Wijnmalen niet bespeurd, althans niet vermeld.

Boven is gezegd, dat de eerste druk van het *Bewijs* een dichtstukje en eene *Waerschouwinghe* inhield, die later werden weggelaten. Door mij werd alleen het dichtje opgenomen; door Dr. Wijnmalen ook het proza-opstel, dat dan ook merkwaardig genoeg is. Intusschen is het jammer, dat, zooals genoemde Heer de stukken overnam, ze voor een taalkundig gebruik ongeschikt zijn geworden. Zij zijn eenigszins naar later taalgebruik gewijzigd. Men vindt in de *Waerschouwinghe* wat gescheiden was, aan elkander: *dergeener, degeene, waerinne, tevreden, tegenstonden, evenals, daerom, overeenkomen;* men vindt wat — en op goeden grond — verbonden was, los: *seggen se, dat se, hebben se, dat men, staen se, sal men,* om van enkele andere achteloosheden, zooals *goddeloosheid* voor *godloosheyd,* niet te spreken. In het versje is meermalen de *ij* der oude uitgave door *y* vervangen, en één der acht regels als vers bedorven door *Christen* (bij den Dichter blijkbaar het meervoud van *Christ,* dat in den tweeden regel voorkomt) te veranderen in *Christenen.* Daar de beide stukken, als alleen in den zeer zeldzamen eersten druk voorkomende, voor weinigen toegankelijk zijn, ware eene nauwkeuriger mededeeling wenschelijk geweest.

Meer dan deze leemte acht ik echter berispelijk de weinige aandacht, door Dr. Wijnmalen verleend aan de laatste uitgave van het *Bewijs* (van 1844), en aan hetgeen door mij daarover is gezegd. Bij den Schrijver leest men na eene beknopte opgave van den inhoud, bl. 322: »De waarde dezer schoone uitgave wordt bovendien verhoogd door den schat van aanteekeningen, die.... vele woorden of zaken ophelderen en den lezer grooten dienst bewijzen." 'k Maak hierop *twee* aanmerkingen.

Waarin het *schoone* der uitgave van 1844 bestaat, blijkt niet. Sommige der vorige uitgaven overtreffen haar, wat vorm, papier en druk betreft.

De waarde van den *schat* der aanteekeningen is door den Schrijver blijkbaar niet onderzocht; verscheidene der meest belangrijke toch zijn gebleken onjuist te zijn.

En nu, met het oog op wat ik in mijne Taal- en Letteroefeningen leverde, heb ik nog een *derde* bezwaar.

Niets is in mijn opstel zoo breedvoerig besproken als de genoemde Aanteekeningen. 'k Wil zelfs erkennen, dat zij mij de eerste aanleiding gaven tot het bespreken van het dichtwerk, waaraan later het bibliographische als inleiding werd verbonden. Op dit gedeelte van mijn opstel was niet toepasselijk, wat in de Spectator-kritiek herhaaldelijk voorkomt: *dit werd door ons vermeld.* Was het billijk, er geen woord van te reppen? Was er reden, eene klacht aan te heffen over het geheel overtollige van mijn geschrijf?

Aan het slot van mijn opstel wijdde ik, bij wijze van aanhangsel, eene halve bladzijde aan De Groots latijnsche prozageschrift en de overzettingen daarvan, geenszins als volledige opgave van wat bestond, maar enkel van hetgeen ik daarvan bezat. Vooral te dezen aanzien moet ik nu de lezers mijner Taal- en Letteroefeningen verwijzen naar de *derde* en *vierde* der genoemde Bijlagen van Dr. Wijnmalen. Daar vindt men de verschillende overzettingen uitvoerig behandeld. Onder hetgeen ik er uit leerde is, dat in de dikwerf medegedeelde en ook door mij overgenomen bewering aangaande de vertolkingen van het latijnsche werk in de oostersche talen, wel eenige overdrijving schijnt te heerschen. Alleen de arabische zou met zekerheid bestaan; de persische alleen gedeeltelijk volbracht, doch niet gedrukt zijn; terwijl van de malabaarsche geen spoor zou ontdekt zijn.

Meer belang dan deze al of niet bestaande vertolkingen boezemen ons die in, welke in meer bekende talen zijn gemaakt, met name in het fransch, engelsch en nederlandsch. Daarom verblijd ik mij aan de opgaven daaromtrent van Dr. Wijnmalen nog iets te kunnen toevoegen.

De fransche vertaling van 1636, naar welks formaat bl. 337 gevraagd wordt, is, gelijk ik reeds vroeger meldde, in mijn bezit. Zij is in duodecimo, en getiteld: *Traicté de la Vérité de la Religion Chrestienne. Par Hugues Grotius. Traduit du Latin de l'aucteur.* A Amsterdam, Chez Jean Blaeu, 1636. — Behalve een *Préface du traducteur* (men zegt *Cordesius*) en een *Sommaire* aan het slot, telt het boekje 191 bladzijden.

De engelsche vertaling van 1669, bl. 340 onnauwkeurig vermeld, luidt: *H. Grotius, His most choise discourses out of that excellent treatise de Veritate religionis. Transl. out of the Latin by Cl. Barksdale.* Lond. W. Lee, 1669, 12mo.

Van de overzettingen door Oudaan (niet *Oudaen*) is aan Dr. Wijnmalen de eerste druk niet ter hand gekomen. Hij is in mijn bezit en heeft tot titel: *Hugo de Groot Voor de Waerheyt des Christelycken Godsdiensts. Op nieuws vertaelt; En daer by gevoegt alle des selfs Aenteeckeningen, tot noch toe noyt in Nederduyts gedruckt.* Tot Haerlem, Gedr. by Abraham Casteleyn, Stadsdrucker, op de Marckt, 1667 (372 blzz. kl. 8vo). — De Vertaler maakt zich niet bekend; hij geeft alleen vooraan een kort bericht aan den *Verstandige Leser*, en achteraan een *Bladwyser der Hooftstukken.*

Aangaande den *vierden* druk, aan Dr. Wijnmalen mede niet ter hand gekomen, kan ik berichten, dat hij dagteekent van 1706 en gelijk is aan den vorigen, doch vermeerderd met eene opdracht van den Uitgever Barent Bos aan *Izaak Ubing, Raat in Vroetschap* enz. *te Utrecht;* voorts een gedicht van D. Havart, Med. Doct.: *Op den vierden druk* enz. en twee bijschriften *op de beeltenis van H. de Groot,* door G. Brandt.

Het zoo even vermelde, hier en daar vrij kreupele, gedicht van »D. Havart" is hetzelfde als hetwelk mr. Jeronimo de Vries opnam vóór zijne uitgave van De Groots dichtwerk, doch onderteekend: »D. Hurant, Med. Doct." (verg. Dr. Wijnmalen, bl. 322.) Wat is dat voor een naamsverwisseling? *Daniel Havart* komt als bekend dichter voor bij Witsen Geysbeek. Doch ook *D. Hurant* in Van der Aas Vervolg, maar alleen op gezag van de overneming van Mr. De Vries.

Ten slotte nog een woordje met den heer Martinus Nijhoff. Deze ijverige boekhandelaar en boekkenner gaf in het laatste nommer zijner *Bibliographische Adversaria* (dl. III, n°. 5 en 6) bl. 122 een artikeltje: *Bibliographisch Nieuws,* dus aanvangende: »In de onlangs verschenen Nieuwe Taal- en Letteroefeningen van Dr. A. de Jager, Groningen, Wolters, 1876, wijdt de schrijver een opstel aan de verschillende uitgaven van de (*lees* De) Groot's

Bewijs van den waren Godsdienst. Dr. de (*lees* De) Jager heeft blijkbaar niet gekend de vrij uitvoerige bibliographie van dit werk, voorkomende in Dr. T. C. L. (*lees* Th. Ch. L.) Wijnmalen's Hugo de Groot als verdediger des Christendoms beschouwd. Utr. Dannenfelser, 1869. De bijlagen tot dit werk toch bevatten (enz.), Hiertoe bevat het opstel in de »Nieuwe Taal- en Letteroefeningen" GEEN ENKELE NIEUWE BIJDRAGE."

De heer Nijhoff heeft nu kunnen zien, dat zijne door mij gespatiëerde woorden ONWAARHEID BEHELZEN. Blijkbaar is mijn opstel door hem niet gelezen; maar alleen het Spectator-bericht nageschreven. Dat moest niet alzoo!

Als de heer Nijhoff in een volgend Nommer der Adversaria weder *Bibliographisch Nieuws* mededeelt, kan een vroeger »blijkbaar" verzuim door hem hersteld worden. Dl. II, bl. 182 is in het *Nieuws* van 1875 niet vermeld de nog al breedvoerige bibliographie van *Meijers Woordenschat* (Taal- en Letteroefeningen. Leiden, 1875, bl. 39—76).

Rotterdam, Dec. 1876. DR. A. D. J.

Het liedje van Onderwater. (Vgl. Nav. XI, bl. 37, 104.) In De Gids van Mei 1876, haalt de Luitenant-Generaal Knoop, in zijn opstel over den veldtocht der Pruisen van 1787 in Nederland, bl. 239, het begin aan van een volksliedje, dat, zijns inziens, ten bewijze strekt van de zeldzaamheid te dien tijde van de garnizoensveranderingen; had zulk eene verandering plaats, dan gaf zij aanleiding tot volksliedjes. De aangehaalde regels luiden dus:

»Onderwater moet marcheeren;
't is de order van de Heeren;
't is de order van den Staat
dat het naar Sluis in Vlaand'ren gaat." enz.

Het liedje van Onderwater is mij niet onbekend. In mijne jeugd heb ik het na de omwenteling van 1813 in vroolijke gezelschappen door bejaarde lieden meermalen hooren zingen, en zoowel de woorden (der eerste coupletten althans) als de zangwijs zijn mij in het geheugen bijgebleven. Ook bezit ik er een afdruk van in een blaadje oranjeliedjes van 1813, in den vorm als men vroeger

en later straatdeunen pleegt te leveren. De tekst van dezen druk komt met mijne herinnering overeen, doch van beiden verschilt het in De Gids aangehaalde couplet. Daar ik niet weet of het lied op den krijgsbevelhebber van 1787 in zijn' oorspronkelijken vorm ergens vermeld staat, geef ik het hier (met verbetering van blijkbare drukfouten) naar de lezing van mijn blaadje, waar het ten opschrift heeft: *Het van ouds bekende Lied, gemaakt op 't vertrek van Onderwater.*

STEM: *Van de Nagtegaal.*

1.

Onderwater moet marcheeren,
Het zyn orders van de Heeren,
En hy geeft de Commando,
Om te trekken na het Loo. (*bis*).

2.

Speelt op tromp, viool en snaaren;
Wilt het Oranje-huis bewaaren,
En bevry'n van tegenspoed,
Voor die het geweld aandoet. (*bis*).

3.

Laat ons dan maar lustig zingen,
Voor Oranje die wy minnen,
Zingen wy met Glorie lof:
God zegen' 't Oranje-hof. (*bis*).

4.

't Is Oranje daar wy van spreken,
't Is Oranje daar wy om smeken,
't Is Oranje die schoone Stam,
Waar door 't Land in vryheid kwam. (*bis*).

5.

Oranje mogt men niet meer noemen;
De Oranje-Boom behoud zyn Bloemen,
Oranje dat wierd wel gehaat,
Om te breken zynen Staat. (*bis*).

6.

Zou men dan Oranje laten,
Voor veel menschen die het haten?
Geen Oranjekleur of Lint
Mogt men dragen, Vrouw of kint. (*bis*).

7.

Laat ons dan Oranje schryven,
In ons herte laten blyven;
Oranje dat zal blyven staan,
Nooit in eeuwigheid vergaan. (*bis*).

8.

Oranje dat zal wel weer komen;
Als de twist is weggenomen,
Roepen wy met zoet geluid:
Viva den Oranje-Spruit. (*bis*).

9.

Die dit Liedje heeft gaan planten,
't Waren drie Oranje-klanten,
Van Onderwater, kloek van moed,
Strijdend voor 't Oranje-bloed. (*bis*).

Ik kan niet nalaten te wijzen op de treffende overeenkomst van den inhoud dezes lieds van 1787 met de les, waarmede de Luitenant-Generaal zijn opstel van 1876 besluit: het is van hoog belang voor Nederland, om zich nauw aan te sluiten bij het huis van Oranje: in die aansluiting is onze kracht gelegen, de beste waarborg voor den voortduur van ons onafhankelijk volksbestaan.... Als in bange dagen van oorlogsgevaar het Hollandsche volk vraagt, wie het bewaren zal voor de vreemde overheersching, dan moet altijd een Oranje met de zinspreuk zijner voorvaderen antwoorden: »*Ce sera moi, Nassau!*"

Rotterdam, April 1877. DR. A. D. J.

Licentieus boekdrukken in Gelderland. (Vgl. XXVII, 66). In de Geldersche synode 10—12 juni 1600 te Arnhem gehouden, opperde men (art. 41) de vraag, »hoe te remedieeren is het abuys, hetwelck in het drucken van allerley boecken is geschiedende?" En het antwoord luidde: »wert geremitteert ad synodum nationalem". Later schonk men zijn aandacht aan art. 24 der partik. Zuidh. synode van 27 aug. 1602 te Schiedam, dus luidende: »alsoo tot kennisse der vergaderinge gecomen is dat hoe langer hoe meer boecxkens gedruckt ende gestroyt werden, niet alleen tegens de suyvere leere, maer oock tegens de goede regeringe ende ordonnantien in sommige provincien opt stuck van de religie gemaeckt, so sal men niet alleen bij de h. Staten, maar oock bij de magistraten der steden int bijsonder neersiigh arbeyden ende aenhouden, dat sodanighe disordre ende schadelijcke licentie int drucken van allerlye geschriften geweert moge werden; te meer dewijle men verstaet dat de Ed. magistraet van Groeningen haer niet wel vernoecht en houdt, verstaende dat in dese provincien gedoocht werden verscheyde fameuse schriften tegen haer E. ordonnantien aengaende die conservatie van die suyverheyt der religie openbaerlijck int licht uytgegeven". Ook merkte men aldaar op art. 31, waarin sprake is van het drukken van allerlei boeken tot nadeel der religie en van de »gemeyne saecke des lants". De Arnhemsche synode van 26—28 juli 1604 keurde goed »den boeckdrucker van Aernhem te vermaenen, dat hij geene onstichtelijcke boecken, ende die goede niet incorrecte drucke". De Nijmeegsche synode van 15—18 aug. 1632 releveerde uit de acten der Utrechtsche synode het licentieus drucken der paepsche boecken", alsmede het verbod om »te drucken verscheyde bijbels, die als verbetert, tot vilipendentie van de lange verwachte translatie (des statenbijbels) uytkomen". Hiermede was de Arnhemsche synode van 20—24 aug. 1633 eenstemmig.

De gevolgtrekking, opgemaakt uit de onbetwistbare gegevens van Nav. XXVII, 67, 68, dat Tiel van het begin der 18e tot den aanvang dezer eeuw geen eigen boekdrukker gehad zal hebben, lag voor de hand. Maar hoe is daarmede te rijmen, dat Gerardus van Leeuwen in 1708 te Tiel gedruckt heeft: »Pene-ordonnantien op de Jaght, kl. 4°., en dat Jan van Leeuwen, boekverkooper, in 1724 te Tiel twee boekjes drukte? In 1798 was A. H. van Elten

te Tiel stadsdrukker en boekverkooper; zie dr. A. M. Ledeboer, Alfabetiesche lijst van boekdr. enz., bl. 107 en 53.

Bij bovenstaande vraag worde deze gevoegd: waar en bij wien is in 1724 gedrukt een werkje van den Tielschen predikant de With, getiteld, Kinderen Godts, in leerredenen voorgestelt aan Timotheus de gemeente van Thiel"?

J. ANSPACH.

Bijdrage tot de geschiedenis der statenoverzetting des Bijbels. De Geldersche synode te Zutfen 8 juni 1596 verklaarde (art. 11) overeen te stemmen met de Overijsselsche synode, dat men van wege Gelderland en Overijssel aan Wilhelmus Baudartius (pred. te Zutfen) moest opdragen de verbetering der Nederduitsche overzetting des Bijbels. De afgevaardigden dezer synode ter synode van Overijssel, t. w. Petrus Gellius de Bouma (Zutfen) en Johannes Fontanus (Arnhem) ontvingen volmacht om in vereeniging met de Overijsselsche synode, de synode van Utrecht over deze opdracht te raadplegen, tenzij dan dat deze een bekwameren persoon voor die taak mocht weten [1]. De Zutfensche synode wenschte (art. 12) in de Bijbeloverzetting »die particulas *uw* ende *ghij* voor *du* behouden te sien, ende dit om de eygenschap deser spraecke wille. Naerdien de synodus meynt, dat de hooghe heerlijckheyt des naems *Jehova* niet met den naam *Heer* ofte *Godt* genochsaem can uytgedruckt worden, soo behaeght haer het werck van Lutherus en die van Zurich, welcke in plaetse van *Jehova* setten met groote lettren tweemael *Heer*, *Heer*, ende houden niet onraetsaem (salvo aliorum meliori judicio) dat, daer dat woort *Jehova* ten eerste in de heylige schriftuer gestelt wort, daer in margine datselve woort verclaert worde, ende dat in alle plaetsen der geheeler schriftuer die vier letteren in Hebreusch in margine mochten gestelt werden.

Men verwees te dezer zake in de Geld. synode 10—13 juli 1599 te Harderwijk naar de nationale synode, welke men te gemoet zag en dat men deze zoo spoedig mogelijk mocht bekomen, zouden de praeses (Johannes Fontanus), de assessor (Petrus de Bouma)

[1]) Dit besluit werd op de Geld. sy . te Nijmegen 24 mei 1597 nagenoeg woordelijk herhaald; men zou er bij Werner Helmichius en Arnoldus Cornelii op aandringen.

en de scriba (Petrus Sonnius) dezer synode bij de »Amstelredamenses" trachten uit te werken. In de Arnhemsche synode van 10—12 juni 1600 (art. 40) deed men de vraag, »wat te verwachten sij van de translatie des Bijbels?" De gedeputeerden uyt Hollant [1]) hebben geremonstreert, dat Arnoldus Cornelii [2]) ende Wernerus Helmichius in hare synoden hiertoe sijn genoemt, doch op het behagen der andere provincien, namentlijk dat deselve persoonen, het werck voleyndight hebbende, dat sullen oversenden aen de persoonen, door een ijder provincie daertoe hier te vooren gedeputeert heeft ofte noch sullen gedeputeert worden ende wert van dese synode hiertoe gedeputeert Wilhelmus Baudartius, verbi minister binnen Zutphen, achtervolgende het decretum hiervan gemaeckt in synodo Arnhemensi a°. 1598, art. 5). De partic. Zuidhollandsche synode 28 aug. 1601 te Gouda vergaderd, wilde Arnoldus Cornelii en Wernerus Helmichius vermaand hebben, zonder uitstel het werk der translatie aan te vangen, en gelastte haren gedeputeerden met de kerk te Delft en Amsterdam raad te plegen over de vervulling van den dienst aldaar gedurende de afwezigheid dezer predikanten, als ook bij de hh. Staten Generaal de middelen te beramen ter voorziening in de kosten, die gemaakt zouden moeten worden ten behoeve van het te ondernemen werk, van gezegde predikanten, alsmede van die predikanten, wier dienst men tot hunne »verlichtinge" zou moeten inroepen. In de prov. synode te Harderwijk 22—24 juni 1602, art. 18, wilde men dat de afgevaardigde der Geldersche synode in de eerstkomende Zuidhollandsche synode zou adviseeren, met instemming van den magistraat ds. Drusius [3]) op te dragen om voort te gaan met de »versio Latinorum bibliorum cum notis", te welken einde hij zoodanige belooning zou moeten genieten als zijn werk verdiende [4]). In de partik. Zuidholl. synode te Schiedam 27 aug.

[1]) Libertus Fraxinus van wege de Zuidhollandsche, Jacobus Arminius van wege de Noordhollandsche synode, ter Arnhemsche synode op verzoek verschenen, tot bevordering van „goede eenigheyt in de leere ende godtsdienst."

[2]) Van der Linden.

[3]) Hoogl. te Franeker, zie Ypey en Dermont, a. w., dl. II, aanteekening bl. 247,

[4]) Het was voorwaar, een kenmerk van groote mildheid in de Geldersche synode, dat ze den uitlegkundigen arbeid van den door de strenge kalvinisten verketterden Johannes Drusius wenschte te bevorderen! zie Ypey enz., t. a. p., bl. 2468.

1602 verklaarde Arnoldus Cornelii, die daar voorzitter was, dat hij en Wernerus Helmichius wel een aanvang met de overzetting des Bijbels gemaakt hadden, doch niet zóóveel gevorderd waren als zij wel gewenscht hadden, »bijsonder bij gebreck van verlichtinge in haren dienst ende onderhoud voor de predicanten die men daerin gebruycken soude". Men vermaande hem toen met het aangevangen werk ijverig voort te gaan, »ende soo men verstont dat *bij eenige particuliere persoonen het werk van translatie voorgenomen was*, is goetgevonden 't selve geen voortganck te laten hebben, vermanende niet alleene allen classen hierop te willen letten, maer biddende oock de gedeputeerden van de andere synode 't selve oock bij den haren te verhinderen". In de partik. Noordh. synode te Alkmaar (14—17 juni 1605) liet Wernerus Helmichius berichten dat hij in 't werk der Bijbeloverzetting »met meerder neerstigheyt hoopte te voorderen", dan hij tot nog toe had kunnen doen, »'t we'ck de broeders met goet genoegen verstaende, hebben den deputatis opgeleyt tot hetselve aen te houden, ende alsoo ds. Arnoldus Cornelii in den Heere ontslapen is, aen de kercke van Amsterdam te bevoorderen dat hij, sooveel doenlijck is, van de kerkelijcke diensten ende lasten mochte ontslagen worden". In de prov. Zutfensche synode 18—20 juni 1605 kwam een voorstel ter sprake van Wilhelmus Baudartius, die zijnen dienst aanbood ter overbrenging der Hoogduitsche vertolking des Bijbels van Johannes Piscator in het Nederduitsch, gemercket die translatie d. Piscatoris niet alleen correcter dan onse versie gehouden wordt, maer dat hij oock nae veler goeder ende geleerder luyden oordeel verscheyde heerlijcke doctrinas bijgevoecht heeft; daerenboven dat oock *die oversettinge die bij den broederen in Zuidthollant voorgenomen is, seer langhsaem tot noch toe is voortgegaen*". Dit voorstel werd met vreugde aangenomen, en zou der Hollandsche synode worden aangediend, om »eendrachtige advijsen tot stichtinge der gemeynte" te verkrijgen. De prov. Zuidholl. syn. te Rotterdam (30 aug. 1605) wenschte dat W. Helmichius, »met sulcke neerstigheyt ende spoet als bij hem doenlijck sal wesen, voortgaende, voortaen aan (alle synodale vergaderingen van Zuid- en Noordholland jaarlijks vertoonen zou) wat hij in dat jaar verricht had, alsmede dat hij in 't overzetten zichhouden mocht aen de

woorden der oude Duitsche vertaling, »sooveel eenighsints de waerheyt can lyden". Ende alsoo ds. Wilhelmus Baudartius, dienaer des woorts tot Zutphen, den synodo verclaerde, dat de synodus van Gelderlant goetgevonden had hem toe te laten om over te setten uyt het hooghduyts d'oversettinge des bijbels d. Johannis Piscatoris, opdat men dese oversettinge soude mogen gebruycken terwijle men d' ander is verwachtende, ende om voor te comen dat deselve sonder ordre hier ofte daer door eenighe druckers int werck gestelt en worde, ende alsoo hierop versocht mede het advys deses synodi; is voor advys gegeven: naedemael dit een sake is, die alle Neerlantsche kercken int gemeyn aengaet, dat de synodus niet can goetvinden dat ijmant eenige oversettinge des Bijbels ofte verbeteringe in de oversettinge int besonder ofte oock door last eenes particulieren synodi aenneme sonder last des synodi nationalis, gelijck de gedeputeerden der kercke van Noorthollant verclaerden dat in haren synodo daervan soodanige een expresse resolutie was genomen." De Nijmeegsche synode van 17 juni 1606 hechtte zeer haar zegel aan het door Willem Baudartius ondernomen werk der bijbelvertaling van Joh. Piscator, en droeg haren afgevaardigde op tot de eerstkomende Z. hollandsche synode het verzoek te richten, om dit werk krachtdadig te bevorderen. In de Noordh. synode 12—18 juni 1607 te Amsterdam, bracht Johannes Wallesius van wege de partik. synode van Groningen o. a. rapport uit »ten aensien der oversettinge des Bijbels, dat sij haer wel hielden aen de Saxische [1]), doch niettemin seer wenschten, dat een goede, nieuwe oversettinge gevordert ende vercregen worde, waertoe sij den broederen, die tot hetselve werk gebruyckt wierden, des Heeren segen toewenschten". Tevens gaven zij bij monde van gezegden Joh. Wallesius lucht aan »hare droefheyt ende groot misnoegen over het boecksken, twelck onder den tijtel eenes *wechbereyders der oversettinge des Bijbels* was uytgegeven [2]), aengemerkt bevonden wort, niet alleen dat hetselve in der Duytsche sprake beschreven ende gedruckt is geworden, maer oock in sigh begrijpt, gelijck eenige beschuldighingen over de kercken, alsoo oock saken die de gemeene man tot harer ontstightige niet en verstraet, ende die in de christenheyt

[1]) Luthersche.

[2]) Door Willem Baudartius.

niet en behooren gehandelt te worden". Nadat Wernerus Helmichius in deze synode in een breedvoerig relaas de redenen ontvouwd had, waarom hij van zijne bijbeloverzettingen nog niet meer kon vertoonen dan de eerste 46 hoofdstukken van Genesis, kwam de vergadering na rijp beraad tot het navolgende besluit: »alsoo de synodus van Gelderlant tot het inwilligen der oversettinge des bijbels d. Piscatoris door Wilhelmum Baudartium is beweeght geworden, soo men verstaet, door het lange vertreck [1]) der oversettinge, bij den kercken goetgevonden, ende dat wellicht door den »Wechbereyder op de verbeteringe van den Nederlantschen bijbel", andere kercken buyten onsen synodo tot eenigen onlust tot deselve oversettinge beweeght ofte gebracht mochten sijn, dat de redenen ende oorsaecken des langen vertrecks, gelijck aen den synodum van Gelderlant voornamelijck, ende insgelijcx aen de andere synoden uyt name deses synodi tot ontschuldinge der kercken ende der persoonen, die daerin hebben gearbeydt, en nu d. Helmichii, die nu noch arbeydt, tot goet genoegen aller kercken, int lange met den eersten sullen overgeschreven ende haer toegesonden worden; opdat oock te meer den kercken een goede hope werde gegeven, sal hetgene twelck nu alrede in Genesi is gedaen ende van d. Wernero Helmichio is overgegeven, aen den persoonen, die uyt alle particuliere synoden tot de revisie bestemt sijn, tot dien eynde overgeschickt ende denselven behandicht worden. Sullen daerom vijf copijen ofte meer, — indien de Geldersche synodus, die tot noch toe met de synoden van Overijssel en Utrecht een persoon hebben bestemt, uyt haren synodo eenen daerbij voegen sal, 't welck hij met den eersten aen den broederen tot Amsterdam sal overschrijven, — gemaeckt oft geschreven worden, waertoe de synodus goetvint ende besluyt dat delcke classe, de broederen thuys gecomen sijnde, een predicant sal bestemmen, dewelcke haer te samen op den 2 Julij aencomende des avonds tot Amsterdam sullen laten vinden, om hetselve te bevorderen. Ten eynde oock de resterende oversettinge beter gespoeijt (bespoedigd) moge werden, vint de synodus wel goet, dat meer persoonen, die van hetselve haar werck souden mogen maken, ende insonderheyt

[1]) achterwege blijven.

ijmant in d. Arnoldi Cornelii plaetse zal bestemt souden werden; maer alsoo soodanige bestemminge mede tot den anderen synoden behoort, soo refereert hij hetselve tot den aenstaenden synodum nationalem, soo nochtans dat hij oordeelt en resolveert dat d. Wernerus Helmichius, die, naert goetvinden der kercken, int oversetten heeft gearbeyt, middelertijt, sooveel en neerstelijck als doenlijck is, in tselve sal voortgaen, oock hem bevlijtigende om in den text de eygen craght der Hebreeuwsche woorden, of sij schoon wat duyster souden vallen, te stellen ende die duystere aen den cant in de aenteeckeninge door eenige verclaringe naeckter uyt te drucken. Vint met eenen de synodus geraden, dat d. Wernerus Helmichius, om in den goeden voortganck niet verhindert te worden, door eenige goede middelen, tsij door hulpe van andere predicanten, die de kercke van Amsterdam daertoe soude versoecken, of andersins nae het goetvinden derselver kercke, die tot dien eynde bijeencomen sal, geholpen ende in zijne lasten verlicht sal worden". De gemeente te Amsterdam verklaarde evenwel haren predikant Werner Helmich niet te kunnen missen, noch te willen afstaan, weshalve de synode hem verzocht »*in tselve werck sooveel te voorderen als hem van wege sijnen last doenlijck sal sijn*". Hoezeer men in Holland met dezen predikant was ingenomen, blijkt mede uit den verklaarden wil dezer synode dat van het boekske van Wilh. Baudartius, (»Wegbereider",) *de copijen, die nog overigh sijn, ingehouden, vernietight, ende de uytgestroijde, sooveel doenlijck is, opgecocht, en alsoo uyt de handen der luyden gebracht mochten werden*". Aan de partik. Zholl. synode Delft 14—24 aug. 1607 overhandigden de afgevaardigden der Nholl. synode een geschrift, waarin ds. Helmichius zich verontschuldigde dat hij, wegens drukke bezigheden, slechts uiterst weinig aan de Bijbeloverzetting had kunnen arbeiden, en verzocht tevens dat hem meer hulp mocht worden toegevoegd; doch deze synode oordeelde, dat, vermits de nationale synode toch binnen korten tijd te wachten stond, men die zaak tot dan behoorde uit te stellen, aangezien al de vereenigde provincien daarin dienden gekend te worden [1]). Om de eenstemmigheid met de Holl.

[1]) Meldde de Zutfensche synode van 8 juni 1596 dat er „vernieuweringh" (*sic*) geschied was der Nederl. kerkelijke confessie, „opdat die eenmael in druck verveerdight sijnde, den consistoriis, classibus ende synodis seeckere exemplaria mochten

synoden te bewaren, was de prov. syn. Bommel 7 juli 1607 van oordeel dat Wilhelmus Baudartius met de overzetting van den bijbel van Piscator niet zou voortgaan. Intusschen behield de Geldersche synode zich de vrijheid voor, om, ingeval er van wege Holland in deze gewichtige aangelegenheid verder niets geschiedde, later op de onderneming van Baudartius terug te komen, doch zou dit nooit anders dan in overleg met de Hollandsche synode doen, gelijk ze dan ook hoopte, dat de Hollandsche synode wederkeerig niets te dezen aanzien zou besluiten of voornemen buiten voorkennis der synode van Gelderland. Was Holland met zijnen Helmichius ingenomen, Gelderland boogde niet minder op zijnen Baudartius, en wilde dus ook eerstgenoemd gewest in de verdonkering van het geschrift »De Wegbereider" niet ter wille zijn, dewijl er niets strijdigs met der christenen leer en leven in te vinden was; alleen ontving de geachte Geldersche schrijver den raad, om bij de uitdeeling der nog overige exemplaren zorgvuldig toe te zien dat ze niet in handen kwamen van »swacke ende quaetwillige menschen"; en men zou door zijn synodalen afgevaardigde aan de eerstkomende Noordhollandsche synode eene behoorlijk onderteekende akte ontlokken, ten bewijze dat er op schrijvers leer of leven niets te zeggen viel. Deze synode aarzeldė dan ook geen oogenblik, toen de afgevaardigde Cornelius Hillenius, pred. te Alkmaar, namens de Nholl. synode verzocht, dat Gelderland iemand mocht aanwijzen voor de herziening (revisie) der

---

toegesonden werden", en was aan Michael Kerckius, die met Reinerus Valck van wege de Overijsselsche synode te Zutfen tegenwoordig was, last gegeven hierover met den boekdrukker te Deventer (Simon Steenbergius (?), Zie dr. A. M. Ledeboer, Boekdr. in Noord-Nederl. 1872, bl. 130, 397 te spreken: — in de partik. Zholl. synode te Delft 14—24 aug. 1607 berichtten de deputati der vorige synode, wien was opgedragen de Nederl. Geloofsbelijdenis, die wel met verschillende woorden, doch één in substantie gedrukt was, te doorzien en met het oudste exemplaar, hetwelk in 't Latijn en in 't Fransch bij de Fransche kerken bewaard werd, te vergelijken, dat zij dit werk verricht hadden en toonden hiervan de bewijzen. De formulieren van Doop, Avondmaal en Huwlijksinzegening waren nu door den druk verspreid, en behoorden in al de kerken, tot bevordering der éénparigheid, gelijkelijk gebruikt te worden, zóólang totdat de groote nationale synode hieromtrent andere bepalingen mocht gelieven te maken.

overzetting des Bijbels, voorzoover die onder de hand van Helmichius gevorderd was of zou voortgezet worden, zijn stem éénparig te geven aan Wilhelmus Baudartius [1]). De Zutfensche synode van den jare 1610 wilde de afgevaardigden der synoden van Nholland en Zholland vermaand hebben om te beletten dat het werk de Bijbelvertaling van ds. Junius" geen voortganck en crijghe, ende soo ijmandt hier of daer eenige annotatien bij den Bijbel drucken wilde, dat sulcx niet geschiede sonder dat dieselve eerst nae ordre gevisiteerd sullen sijn". Ook de Nym. synode van 19—21 juni 1611 noemde het uitgeven der overzetting Bibliorum Junii ongepast (inconvenienter). Op de Harderw. synode 30 juni en 1—3 juli 1612 »sijn verscheydene propoosten ende consideratien gevallen over den nieuwen druck des Nederlantschen Bijbels, die nu onder handen is, ende is eyndelijck goetgevonden, dat die Ed. gedeputeerden der Hollandscher synoden sullen versocht worden, — gelijck oock die aenwesende gecommitteerde broederen, ds. Plancius (Amsterdam) en ds. Festus Hommius (Leiden) hierin belooft hebben hare hulpe, te doorsien het voorgemelde aengevangene werck, om daervan rapport te doen op de naeste bijeencomste der Ew. broederen, die corts uyt alle provincien in den Hage comen sullen, om bij denselven hierin voorder te doen, als sij raetsaem ende stichtelijck vinden sullen, gelijck oock dieselve broederen van wegen desen synodo gesamentlijck versocht worden, sooveel mogelijk is, te letten op die groote abuysen, die dagelijcx in het drucken ende herdrucken der h. bijbelen, der psalmboecken ende anderer theologische saken begaen worden, ende sulcx te remonstreren daer het voorderlijck sal mogen wesen. In de Nymeegsche synode van

[1]) In 1606 werd hij door de Geld. synode met Joh. Fontanus (Arnhem), Joh. Leo (Bommel) en Ant. Thisius (Harderwijk) gecommitteerd naar de verhoopte Synodus Nationalis aan wie de Synodus Praeparatoria van 22 mei 1607 te 's Hage Joh. Coetsius (Nijmegen) had toegevoegd, terwijl de cl. Arnhem een ouderling derwaarts mocht afvaardigen. Dat hij veel vertrouwen genoot, blijkt ook vooral hieruit, dat toen hij in de Arnhemsche synode van 22—24 juni 1624 evangelieboeken ter tafel bracht, gezuiverd van de pauselijke superstitiën, met het voorstel of 't niet raadzaam ware ze in de scholen van Gelderland in te voeren, en de andere daaruit te weren (gelijk reeds in Holland had plaats gehad), de Geldersche synode terstond besloot, ze zoowel in de Latijnsche als Nederduitsche scholen in gebruik te stellen.

7—10 aug. 1622 werd, bij het hooren voorlezen van art. 27 der acta van de Nholl. synode (Haarlem), goedgevonden dat de afgevaardigden der Geldersche synode bij het Hof van Gelderland de zaak der Bijbeloverzetting ten zeersten zouden bevorderen. In de Zutfensche synode van 22—30 juli 1623 en Arnhemsche synode van 22—24 juni 1624 bleef men bij dit gevoelen, en de Nymeegsche synode van 26 juli—2 aug. 1625 verstond, dat de naburige predikanten van Zutfen uit naam dezer synode zouden worden aangezocht om het gemis te vergoeden van Baudartius, vermits deze een tijdlang te Leiden zou moeten vertoeven, om door autoriteit der Staten Generaal, de taak der overzetting des Bijbels te helpen uitvoeren. Tot die naburige predikanten zouden, naar de meening der Harderw. synode van 2—4 aug. 1626, ook gerekend worden predikanten uit naburige steden, die van meer dan ééne evangeliedienaar voorzien waren, terwijl men »tot haar dechargement soodanige middelen ende bij soodanige collegien" zou pogen te verschaffen als »naer gelegentheyt van sake" noodig wezen zou. Volgens art. 9 der acten van de Nymeegsche synode van 23—26 juli 1628 had Baudartius uit zijn naam en dien der andere overzetters van het O. Testament, aan gezegde vergadering geschreven, dat zij, reeds een aanmerkelijk gedeelte der boeken van het O. T. vertolkt hebbende, krachtens het besluit der nat. synode voornemens waren eene copie der overzetting van de vijf boeken van Mozes aan de verschillende overzieners te zenden. Men vond goed, ds. Thysius (Harderwijk) te verzoeken, dat hij de taak van overzien namens Gelderland vervullen wilde; weigerde hij, dan zou men hem door Sebastianus Damman (Zutfen) vervangen. Ook wenschte men (Arnh. syn. 28 juli 1630), dat de translateurs van O. en N. Testament jaarlijks bericht van hunne werkzaamheden en vorderingen aan de Geldersche synode zouden mededeelen, gelijk ten aanzien der andere synoden reeds plaats had. Desovereenkomstig verscheen W. Baudartius in de Zutfensche synode van 3—7 aug. 1631, om te berichten, dat de overzetting des O. T. nu binnen een jaar wel zou voltooid zijn, vermits hij en zijne medewerkers reeds ver in de groote profeten waren gevorderd, doch dat wegens de benoeming van dr. Thysius in de plaats van wijlen Gerson Bucerus, predikant te Veere, als medewerker, aan

een ander het werk der »revisie" of »recognitie", in de plaats van Thysius diende te worden opgedragen. Men wilde nu deze taak toewijzen aan Sebastiaan Damman, pred. te Zutfen, doch dewijl deze reeds revisor was van het N. T., en zich ook om andere redenen verschoonde, benoemde men tot overziener des O. T. van wege de Geldersche synode den Harderwijkschen hoogleeraar van Diest, die zulks aannam te doen. Op Nym. syn. 15—18 aug. 1632 was van wege Baudartius geen bericht nopens de vordering in het werk ingekomen, doch deze schreef aan de Arnhemsche synode van 20—24 aug. 1633, dat de vertolking des O. Testaments volbracht was, en dat men nu tot de revisie zou overgaan: weshalve deze synode haren afgevaardigden in last gaf »ter gelegener tijt de heeren revisoren aen te manen tot die spoedighste bevorderinge ende uytvoeringe deses langh verwachten wercx". Ds. Gellius de Bouma (Zutfen) berichtte, op grond van een door Baudartius hem toegezonden brief, aan de Zutfensche synode van 3—6 sept. 1634, waarvan hij assessor was, dat ook de revisie was afgeloopen, en dat dus het O. T. eerlang in alle formaten in druk zou uitgaan. In deze vergadering werd uit de acta der Zhollandsche synode van 1633 voorgelezen dit artikel 44: »te versoecken bij de ho. mog. heeren staten dat de getranslateerde bijbels, die verwacht worden, niet vercocht worden boven behoorlijken prijs." Nadat 10 oct. 1635 de revisie der vertolking van het N. T., onder voorlichting van Piscator, volbracht was, stelde de Zuidhollandsche synode van 4 sept. 1636 voor, 1°. »dat voor den Bibel tweederley praefatien wet name der hoogmog. heeren staten [1]) en der gansche geunieerde kercke werden gestelt", 2°. dat de psalmen van veele stuc-woorden (stopwoorden) gesuyvert werden, 3°. dat de voysen (zangwijzen) tot weynigher gebracht werden". In de Zutfensche synode van 8—11 aug. 1638 besloot men (art. XXVIII) de nieuwe overzetting zooveel mogelijk overal éénparig in te voeren en »in trein te brengen", doch sal tselve gepractiseert werden met de meeste sachticheyt, discretie en voorsichticheyt". Dewijl echter

[1]) Dit is geschied. De acte van auctorisatie, die 29 juli 1637 van de algemeene staten uitging, en in de groote, oude bijbeluitgaven te vinden is, heeft aan die uitgaven den naam van „Statenbijbel" verschaft; vgl. Ypeij en Dermout, Geschied. d. Ned. herv. Kerk, II, 369.

vele kerkmeesters ten platten lande zwarigheid maakten de nieuwe bijbels ten gerieve hunner gemeenten aan te schaffen, besloot men in de Nymeegsche synode van 7—10 aug. 1639, de Landschap te verzoeken, om, gelijk in Groningen en Overijssel de staten gedaan hadden, den kerkmeesters zulks te gelasten. Volgens art. 10 van de acta der Arnhemsche synode van 15—18 juli 1640 moest die aanschaffing nog door den eerstkomenden Landdag bevorderd worden. Dit geschiedde echter met gunstig gevolg, zoodat men in de Zutfensche synode van 28—31 juli en 2 aug. 1641 berichten kon, dat de statenbijbel bijkans overal in Gelderland was ingevoerd, eenige weinige plaatsen uitgezonderd, waar die invoering ook eerlang zou plaats hebben. Terzelfder tijd besloot men dat niemand in den bijbeldruk, door de Staten geoctroijeerd, eenige verandering zou mogen maken, en alwie drukfouten vond, moest die den synodalen afgevaardigden aanwijzen, opdat deze daaromtrent ter bevoegder plaatse voorziening mochten maken.

Leert ons Nav. XXVI, 352, dat men in de classis Tiel in 1644 nog al eenige drukfouten scheen gevonden te hebben, in de Tielsche classisvergad. van 6 aug. 1759 verklaarde men te hebben opgemerkt dat in den nieuweren Gorkumschen bijbel, a°. 1748 in 4° bij Goetzee gedruckt, 1 Kron. 26 vs. 4 »Joa*b*" stond voor »Joa*h*", en Hoogl. 8 vs. 7 het geheele woord »soete" was ingelascht. Ook stond in een 8° bijbeltje van Pieter Keur (Dordrecht, 1724). Joh. 15 vs. 14 »weet" in plaats van »doet". In de Tielsche classisverg. v. 3 aug. 1761 merkte men op, dat in een klein 8° bijbeltje, gedruktin 1750 te Amsterdam bij Burgers, Oterlijk [1]) en C°., Rom. 10 vs. 15 »Elias" in plaats van »Esaias" gelezen werd.

De Harderwijker synode van 14 aug. 1765 verzocht aan de cl. Tiel (9—10 sept. 1765) eene bijdrage voor het drukken van een Boheemschen bijbel, die, ten behoeve der Boheemsche Hervormden te Berlijn, daar ter stede werd uitgegeven en in den herfst van 1766 in het licht zou komen.

[1]) door dr. A. M. Ledeboer, bl. 20 en 68 niet vermeld. Of zou „Oterlijk" een schrijffeil wezen voor „Oosterwijk"? Doch in dit geval verzwijgt dr. L. toch dit compagnieschap van Burgers.

J. ANSPACH.

KUNSTGESCHIEDENIS.

Portret van de Naerebouts. (XXVII, bl. 29, 119). Van Frans en Jacob Naerebout komen portretten voor op den titel van: Bericht wegens het verongelukte Oost-Indische schip Woestduijn. Dit werkje werd in 1780, zonder naam des schrijvers uitgegeven; doch is samengesteld door J. W. te Water. (Zie de lijst zijner geschriften achter zijn Levensbericht).

Domburg. H. M. KESTELOO.

[Zoo het schijnt, nog weder eene andere afbeelding beschrijft J. C. K. in den Navorscher XIV, bl. 336. — Op de plaat in het boekjen van Nierstrasz maakte ons ook C. K. te O. opmerkzaam.]

TAALKUNDE.

't Spinnewiel, (XXVII, bl. 244). Wol ji weten, meneer Winkler, hoe hier en in de noaïgheid al dat gerei an 'n spinnewiel — ze noem 't moar kortaf 't wiel — 'enoemd wordt, heur dan! 'k zal oe alles anwiizen en zeggen. We begint van benéën. 't Is zimme! de beste maniere. Dat sind de vier *pooten* of *beenen,* doar 't op steet; dat plankske met die lat is de *treê;* dat is 't *springbeen,* die 't rad doet dreiën; dat dikke stuk hout is de *bank;* an sommige wielen hef ze rechts in de bank een vierkant *bakje* met 'n *lidje* er op om er 't kort van wol of hennep in te doen of ze hef er sommige centen in voor de schooiers; bii oâre wielen is in steê van dat bakje 'n keuper *knopje* voor de mooïgheid; veerder hef i de *moêr* an de bank; dat is de *snoar* die om 't rad geet; dat is 't *rad,* en die gedreide houtjes er in sind de *speken* en dat lange iizeren ding in 't rad is is de *naaf* met *spil*; doar 't rad inleupt, die houten dingen dóár, sind de *ârms*; doar de ârms op stoan doar de klots tusschen dreit, is de *legger*; veerder sind er nog het *kla-*

wiel met de *hoakjes* er an en de *spil*; de *klots*, de *achterklots* doar de snoar overloopt en *'t tweernhout.*

Dat's alles! 'k Hebbe 't zoo duudelik verkloard as 'k met schik moar koste. As ji 't niet goed vatte, menheer, of ji wil nog es wat oars weten, je motte moar schriiven. Moar toch, 't is miseroabel, woar vroagen die Duutschers al noa?

Aan 't Uddelermeer. A. AARSEN.

VRAGEN.

Waterdorssen. De graaf van Dohna schreef 12 maart 1668 aan de Witt, om de subsidiën van de staten te verkrijgen, dat »soo lange als wij hem niet konden vertoonen een formeel pouvoir van H. H. M. om met hem te tracteren, het alles maar *waterdorssen* soude sijn".

Wat beteekent dit *waterdorssen* of liever, waar is de beeldspraak aan ontleend?

[Sartorius, die, Adag Chil. Sec. II, 32, deze spreekwijze vermeldt, plaatst daarnevens aquam in mortario tundere, *ὕδωρ ὑπέρῳ πλήττειν*. Water dorschen of, zoo als de Grieken en Romeinen zeiden, water in eenen vijzel stampen, mag wel een geheel vruchteloos werk heeten: de stof ondergaat daardoor niet de minste verandering, het is en blijft water.]

Patroon. Wat is de afkomst van het woord? namelijk van de patroon, de lading der geweren?

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Geslacht van Riviere. (XXVI, bl. 527). In eene noot t. a. p. wordt melding gemaakt van het geslacht Riviere en onmiddellijk

daarna gewaagd van het voormalige huis te Riviere aan de Maas nabij Schiedam, zoo dat het den schijn heeft, dat er verband tusschen beide vermoed wordt. Ik meen echter dat het niets dan eene geheel toevallige overeenstemming van naam is. In 1272 wordt van het bedoelde huis, destijds vermoedelijk een grafelijk tolhuis, het eerst melding gemaakt in eenen giftbrief van Alijd van Henegouwen en in 1339 beleende Willem IV, graaf van Holland enz., er Diderik van Mattenesse mede, in het bezit van wiens nakomelingen het achtereenvolgens is gebleven. Van Leeuwen, Bat. Ill. p. 1297, zegt dan ook, dat het altijd behoord heeft aan het geslacht Matenesse. Het blijkt uit niets, dat dit huis het stamhuis van een geslacht van dien naam zou zijn geweest. Noch in de lijst van den hollandschen adel in het Woordenboek van J. Kok, noch bij Goudhoeven of v. Leeuwen komt deze naam onder de hollandsche edelen voor.

Het geslacht van dien naam, aan het welk de heerlijkheden Bruchem, Gellicum, Kerkwijk, Nieuwaal en Itteren behoord hebben, behoorde, even als de mij bekende aangehuwde familiën, tot den gelderschen en brabantschen adel.

Het volgende is mij aangaande het geslacht Riviere bekend. In 1610 droeg Richard of Ricold v. R., heer van Bruchem en Nieuwaal, zijne goederen over aan zijn' broeder Ivo, na wiens dood de jongste broeder Johannes de beleening ontving. Diens oudste zoon Rutger droeg het leen op in 1632, en diens broeder Maximiliaan in 1633. In 1654 werd Jean Jacques v. R. met Bruchem en Nieuwaal beleend. Jan v. R., heer van Gellicum, edelman van Brabant en kapitein in Holland, tr. Cornelia v. d. Boetselaer, docht. van Rutger en van Agnes v. Bailleul Cornelisdr., uit welk huwelijk een zoon werd geboren, Rutger genaamd. V. Leeuwen, Bat. Ill. p. 875.

Richard v. R., heer van Itteren, tr. Jenne v. Merode, docht. van Hendrik, heer van Petershem, Duffel, Perwijs en Westerlo en van Françoise v. Brederode (v. Leeuwen p. 888). Johan v. R., heer van Gellicum en Kerkwijk tr. Josina v. Dorth, docht. van Seino, landdrost van het graafschap Zutfen en schout te Lochem en van Maria van Drosten. Josina was weduwe van Alexander Tengnagell, drost van Ravestein, aan wiens zoon, mede Alexander

genaamd, Jan v. R. voornoemd, omtrent 1620, Gellicum verkocht en in wiens geslacht die heerlijkheid sedert tot 1824 is gebleven. Met de heerlijkheid Kerkwijk werd in 1669 mr. Jan de Goeije beleend. (Hoogstraten, geneal. v. Dorth en ms. aant.)

H. C. VAN BAKKENES.

Geslacht de Brusselle. (XXVI, bl. 591). Philibert v. Brussel of de Bruxelles, heer van Heysbroek, geb. te Mechelen, was in het begin der 16e eeuw raadsheer in het parlement aldaar. Hij deed bij gelegenheid van de overdracht der regeering door keizer Karel V aan diens zoon Filips II te Brussel, uit naam des keizers de aanspraak. Het houden eener redevoering in de open lucht met ongedekten hoofde, te Antwerpen in 1570, ten einde Anna, de dochter van keizer Maximiliaan II te begroeten, veroorzaakte hem eene ziekte, die hem den 12en oct. van dat jaar ten grave deed dalen. Te Water in zijn Verbond der Edelen, IV, bl. 433, deelt mede, dat de heer v. Spaen v. Hardenstein een geslachtregister v. Brusselles bezat, waarin de afstammelingen van Philibert, wiens zoon president van den hove van Utrecht is geweest, waren opgenomen.

Philiberta de Bruxelles tr. Hendrik v. d. Burg. Hun zoon Casper, heer v. Veldhuizen, Bijleveld, Rosweide enz., tr. Maria v. Renesse van Wilp, † 3 jan. 1652, docht van Dirk en van Gisberta Botter v. Snellenburg (Hoogstraten, Woordenb. Geneal. v. Renesse). Hendrik v. d. Burg, zoon van Willem en van Magdalena Foeyt, tr. Geertrui de Bruxelles. Catharina Theresia de Bruxelles werd in 1653 met de ambachtsheerlijkheid Giesendam beleend, v. Leeuwen Bat. Ill. p. 1042, 1222. Mr. Roelof v. Bruxelles was in 1518 raad in den hove van Holland, zoo mede zijn zoon Philibert in 1539, v. Leeuwen p. 1481.

Petrus v. Brussel, geb. te 's Hertogenbosch in 1612, † 1664 als missionaris in de landen van Gulik en Berg en Maria Susanna v. Brussel, in het laatst der vorige eeuw gehuwd met Jacobus Cornelius te Water, behoorden zekerlijk tot een ander geslacht.

H. C. VAN BAKKENES.

Joan van Oldenbarneveld. (XXVI, bl. 309, 482, 590, 631; XXVII,

bl. 45, 131, 193). Tal van genealogische opgaven en bescheiden omtrent 't veluwsche geslacht Olden-Barneveld worden gevonden in de Waerachtige Historie van 't Geslachte, Geboorte, Leven, Bedrijf, Gevangenisse, Examinatie, Bekentenisse, Proceduren, Brieven, Laatste Woorden en Doodt van wijlen Heer J. van Oldenbarnevelt, ridder, heere van den Tempel, Berckel, Rodenrijs, advocaat en groot-zegel-bewaarder van Holland, etc. 'T Amsterdam, bij Josua van der Straten, anno 1669, blz. 2—9.

Aan 't Uddelermeer. A. AARSEN.

Geslacht v. d. Mast. (XXV, bl. 265, 424; XXVI, bl. 50, 158, 487.) Anna v. d. M., † sept. 1679, dochter v. Willem en Anna Rammelman, tr. 22 maart 1620 Isaac Elsevier, geb. 26 maart 1627, † 3 sept. 1684, schepen der stad Rotterdam, zoon van Abraham, boekhandelaar te Leiden en Eva v. Alphen Daniëlsdr. De voogden van Anna v. d. M. waren Hendrik Rammelman, burgemeester te Rotterdam en Jacob Roch, bewindhebber van de O. I. Compagnie, beide ooms van haar.

Cornelis v. d. M. Dirkszn tr. 1°. 16 maart 1649 Anna v. Hogenhuysen, docht. van David en Margaretha v. Waesberghe, 2°. 26 april 1672 Elisabeth La Noye. Uit het 1e huwelijk 10 kinderen, tw.: 1°. David. geb. nov. 1649, jong overl.; 2°. David, geb. feb. 1655, jong overl.; 3°. David, geb. juni 1656, jong overl.; 4°. Anna, geb. dec. 1657, jong overl.; 5°. Magdalena, geb. april 1659; 6°. Dirk, geb. nov. 1660 tr. Margaretha Opmans, uit dit huwelijk 10 kinderen, tw.: *a.* Cornelis, geb. maart 1697, *b.* Anna, geb. aug. 1698, jong overl, *c.* Agneta, geb. mei 1700, *d.* Christoffel, geb. maart 1702, *e.* Catharina, geb. feb. 1704, *f.* Dingeman, geb. nov. 1706, *g.* Anna, geb. dec. 1708, jong overl., *h.* Johan, geb. jan. 1711, *i.* Alida, geb. juni 1713, *k.* Anna, geb. mei 1716; 7°. Anna, geb. nov. 1662; 8°. Elisabeth, geb. april 1664; 9°. David, geb. jan. 1666; 10°. Dirk, geb. oct. 1667. A. M. Ledeboer, Het geslacht v. Waesberghe, 2e uitg. 1869, bl. 240. 245 en 248.

H. C. VAN BAKKENES.

Geslacht d'Orville. (XXIII, bl. 270, 632; XXIV, bl. 56; XXVI, bl. 52, 94, 162.) Als studenten werden te Groningen ingeschreven den 9en sept. 1645 Fredericus Dorville, Hagâ-Batavus, den 25en aug. 1646 Joh. Joachimus d'Orville, Hagâ-Batavus, den 22en juni 1695 Carolus d'Orville, Cassellano-Hassus en den 19en sept. 1735 Johannes d'Orville, Groninganus. Album Academiae Groninganae.

H. C. VAN BAKKENES.

Geslacht Eilbracht. (XXVII, bl. 142). Jacobus Eilbracht Casparuszn., geb. te Bemmel, trad in 1706 voor het eerst als predikant in dienst te Resen in de Betuwe, werd vandaar te Ruinen beroepen den 9en nov. 1708 en vertrok naar Hattem in het laatst van 1715. Hij kwam den 19en maart 1719 ongelukkig om het leven. Romein, De Herv. predik. in Drenthe, bl. 218.

Johan Philip Eilbracht, gehuwd met Johanna Pieternella de Mauregnault, Antonia Maria Eilbracht gehuwd met jhr. Pieter Aemilius v. Hogendorp en Johanna Elisabeth Bernardina Eilbracht waren kinderen van Jacob Eilbracht, geb. 1738, † te Palacatta 20 april 1804, laatste gouverneur der bezittingen van de Bataafsche Republiek op de Kust van Coromandel. J. H. Scheffer, Het geslacht v. Hogendorp, bl. 42.

H. C. VAN BAKKENES.

Geslacht van Ruyven. (XXIII, bl. 269; XXVI, bl. 485.) Als studenten werden te Groningen ingeschreven: den 30en aug. 1662 Theodorus v. Ruyven, Hagiensis en den 15en mei 1671 Henricus Wilhelmus a Ruyven, Hollandus. Album Academiae Groninganae. Laatstgenoemde v. Ruyven zal zekerlijk de t. a. p. genoemde secretaris H. W. v. R. zijn. De mede aldaar genoemde predikant was niet Ant. Matthes, maar Antonius Matthaeus, geb. te Groningen, † 1688, predik. te Garnwerd 1653, te Groningen 1662, oudste zoon van Conradus M., † 1639, en kleinzoon van Antonius M., † 1637, hoogleeraren in de geneeskunde en de rechtsgeleerdheid te Groningen, behoorende tot eene uit Hessen herkomstige familie.

H. C. VAN BAKKENES.

Geslacht Paling. (XXVII, bl. 147.) V. Leeuwen, Bat. Ill., bl. 966, maakt melding van Pieter Paling Claeszn., ridder, gehuwd met Josina v. Foreest Willemsdr. en van hunne dochter Willemina Paling, 16e eeuw.

H. C. VAN BAKKENES.

Wapen van de graven van Heemskerck. (XXIII, bl. 637; XXIV, bl. 52.) Na hunne verheffing tot de waardigheid van graaf van het H. R. Rijk voerde de familie van Heemskerck: d'azur au lion d'arg. arm. et lamp. de gu. Deux casques cour. C. 1e. l'aigle éployée de l'Empire surmontée de la couronne impériale. 2°. le lion de l'écu iss. L. d'arg. et d'azur. S. à dextre une aigle de sa. becq. et m. d'or, lamp. de gu. tenant une bannière d'or frangée d'or et de sa. et ch. de l'aigle éployée de l'Empire, surmontée de la couronne impériale, à sénestre un griffon d'or, la queue passée par les jambes, tenant une bannière d'azur, frangée d'azur et d'arg. et ch. d'un lion d'arg. arm. et lamp. de gu.

RUTGERS VAN ROZENBURG.

Geslacht Fremeaux. (XXIV, bl. 134, 377; XXVI, bl. 52; XXVII, bl. 131.) Den 22 aug. 1689 werd als student te Groningen ingeschreven Petrus Fremaut, Embda Fris., Theoloog. (Album Academiae Groninganae.)

H. C. VAN BAKKENES.

Geslacht Stellingwerff. (XXV, bl. 203, 260, 426; XXVI, bl. 484.) Den 14 dec. 1706 werd als student te Groningen ingeschreven Johannes Stellingwerff, Bellingwoldanus, Theoloog. Alb. Acad. Gron.

H. C. VAN BAKKENES.

Geslacht v. Hammerstein. (XXVI, bl 323, 590.) In 1730 werd Arend Karel baron van Hammerstein, als in huwelijk hebbende jkv. Anna Juliana van Diest, eigenaar van het huis te Doorn (prov. Utrecht): v. d. Aa, Aardr. Wb. III, bl. 445.

H. C. VAN BAKKENES.

Geslacht Bax. (vgl. A. R. I en II; XXVI. bl. 88.)

Bij het vele over de familie Bax mag het volgende, uit het archief der stad Bergen op Zoom, niet ontbreken.

Paulus Bax, geh. met

Eliz. Willems, bij den doop van het 3e kind (C) Betken Jochims genoemd, had 5 of 6 kinderen, althans de volgende vijf.

A. Anna geb.? ondertr. 22 sept., geh. 30 oct. 1607 kapitein David Balfour, waaruit:
 1. Elizabeth, ged. 24 junij 1609.
 2. Paulus, ged. 11 julij 1610; get. jhr. Jacob Bax, jvr. Consta. Bax.
 3. Jacob Michael, ged. 22 nov. 1611; get. Jan Bax.
 4. Marcel Robert, ged. 6 maart 1613.

 James Michiel (3) deed, als kapitein te Geertruidenberg liggende, den 9 febr. 1637 ondertrouwd in de Klundert met de aldaar wonende Agatha Stuart,

 waaruit,
 a. Anna Marga., ged. 6 sept. 1637; get. kolonel David Balfour, grootvader, kap. P. Stuart, grootvader, Anna Bax, grootmoeder.
 b. David, ged. 10 apr. 1639.
 c. Jacoba, ged. 2 febr. 1644, geh. 1°. Jan. van Stapele, vaandrig. 2°. 8 mt. 1682 Nelis Jederquist.

B. Margaretha, ged. 8 febr, 1589.

C. Constantia, ged. 4 april 1690, denkelijk geh. 1°. 11 maart 1615, Robert Couts, luitenant, en 2°. 26 nov. — 17 dec. 1625 jhr. Willem de Pisset. (Nav. XV bl. 251 Capiteyn Piseth).

D. oningevuld, ged. 31 oct. 1599; get. ordin. Zelandiae en onze magistraat.

E. Elizabeth, ged. 21 oct. 1605, denk. geh. 10 feb. — 4 maart 1626 jhr. Johan van der Meulen, zoon van Andries (Nav. XV bl. 217 zegt van der Muelen).

 Kinderen

1. Suzanna, ged. 6 jan. 1627; get. D. Balfour, in plaats van Andries van der Meulen.
2. Elizabeth, ged. 6 feb. 1628, jong overleden; get. Eliz. van der Meulen, wed. tresaurier Jan Panhuisen.

3. Elizabeth, ged. 19 jan. 1629; get. Charles de Laetseur.
4. Anna Elizabeth, ged. 26 dec. 1629.
5. Johannes, ged. 17 apr. 1631; get. jhr. Ferdin. Ruijsch, raadsheer in 't collegie der admiraliteit te Amst., Justina van der Meulen wed. kapt. David du Tour.
6. Paul Andries, ged. 3 julij 1633; get. Adr. van Beveren, schout v. Dordrecht.

De wed. Paulus Bax leefde nog den 10 junij 1622. De getuige Charles de Laetseur vermoed ik te zijn Charles l'Oiseleur dict Villiers, broeder van Rachel geh. met Domin. de Savornin.

Marcelis Bax huwt 21 aug. 1607 te Bergen op Zoom Maria Berck, van Utrecht, ondertr. 21 julij.

a. Anna, ged. 29 julij 1608; get. ritmr. Lambert van der Well.
b. Maria, ged. 13 oct. 1610; get. burgr. Pierlinck (Geerlach Pierlincx.)
c. (oningevuld) ged. 12 febr. 1612.
d. (oningevuld) ged. 23 febr. 1616.

Anna Maria van Berck hertrouwde 29 mei—23 junij 1619 jhr. Willem de Levin dict Famars, kolonel, en had bij hem deze drie kinderen.

aa. Cath^a^. Joh^a^., ged. 6 oct. 1620; get. Cath^a^. Hinckaert, vrouw van Famars, (misschien de grootmoeder van 't kind).
bb. Charles Filips, ged. 27 april 1625; get. vrouw van admiraal Haultain.
cc. Bergina, ged. 8 aug. 1628; get. de magistraat van Bergen op Zoom en daarom zeker Bergina genaamd; zoo als we weten, huwde zij Ch. van Manmaker.

Maria Marcelina Bax, dochter van Marcelis, denkelijk *b* of eene der oningevulde, huwt 31 mei 1632 Cornelis van Stapele, dr. en licentiaet in beide rechten, jm. van Steenbergen en had deze 6 kinderen:

1. Anna Adriana, ged. 7 julij 1633; get. ridder Johan Bax, A. M. Berck wed. Famars.
2. Anna Maria, ged. 5 julij 1635; get. luit. kol. jhr. Levin de

Caluaert. Zij werd de 1e vrouw van den kommandeur Patric Balfour; bij den doop van haar zoon Cornelis 24 sept. 1669 komt als getuige voor eene mij onbekende Charlotta Bax.

3. Filips, ged. 18 mt. 1636; get. Louise van Marnix, wed. Famars.
4. Marcelis Alexander, ged. 20 jan. 1638; get. Jac. Balfour, kapt., Eliz. Balfour vrouw van kap. Weijt. Deze is misschien Eliz., dr. van David Balfour en Anna Bax.

   Deze Marcelis Alex. werd licentiaet, schout tot Halsteren en Noordgeest, griffier en schepen van Bergen op Zoom en huwde 4 mei 1666 Pascasia Turcq.
5. Johan, ged. 5 oct. 1639; get. Barba. Bron (Brown), vrouw van Johan Cromwell, luit. kol., mr. Ant. van den Broecke.

   Hij huwde als vaandrig Jaca. Balfour en overleed vóór 1660.
6. Suzanna Mauritia, ged. 9 apr. 1642; get. Suza, de Caluaert, ritmr. Willem Maurits Bax. Deze volgens Nav. XVI bl. 218 zoon van kol. Johan Bax.

   Louise Bax, geh. met jhr. Willem Arnet, had deze drie kinderen.

   1*a* Michiel, ged. 5 maart 1642; get. Agnes Stuart, sir Michiel Arnet (baronet), mr. Corn. van Stapele.

   2*a* Constantijn, ged. 25 julij 1647; get. mr. van Zuylecom, secret. van Zijne Hoogh., Joha. Bruce.

   3*a* Charlotta, ged. 22 dec. 1648; get. David Robbertson de Coiller, Bergina de Levin dict Famars, uxor comm. Hofwegen [Ch. de Manmaker].

Met zekerheid kan ik niet zeggen wie deze Louise Bax is, doch ik vermoed dat zij eene der *oningevulde* kinders is van Marcelis; de getuige, mr. Corn. van Stapele zal dan de oom van 't kind zijn.

De twee beroemde gebroeders Paulus en Marcelis Bax hebben dus, zoo ver we hierboven kunnen nagaan, geene zoons nagelaten, zoodat het tegenwoordige geslacht van die twee niet kan afstammen, maar alleen van den derden broeder Johan, die geh. zijnde met Maria van Huchtenbroeck, zonen heeft nagelaten.

Zoo ver had ik geschreven, alvorens de stadsrekeningen te hebben doorgeloopen. Deze leeren ons juist het tegenovergestelde, wat Paulus betreft, want in de tweede hier volgende post wordt van

zijn zoon, denkelijk zijn' eerstgeborenen, gesproken, waarover de magistraat van Bergen op Zoom peter of gevader was:

Stadsrekening 1596—97.

bet. Corn. de Roovere gelaesmaeckere ter causen hij ten huyse van comm̄ Paul Bax 2 fransche gelaesen veijnsters met de stadts wapen daerinne geset heeft, voorg. rek. onbetaelt IX car. guld.

1600—1601 bet. P. van Velthem ter cause dat hij gelevert heeft aen burg. Corn. Willemz. eenighe *reijgerpluymkens* waermede beschonken is geweest de *zone van Gouverneur Paulus Bax. desen stadt peteren* — xxiij sept. 1600 — ix car. guld.

Alhoewel ik zijnen naam niet ken en verder geen spoor van hem meer heb gevonden, zou het toch kunnen zijn, dat hij zoo lang heeft geleefd tot hij nakomelingen heeft nagelaten, ofschoon ik zulks betwijfel, want het art. in Nav. xvij bl. 218 is uit familiepapieren genomen en daarin wordt de stamvader van het tegenwoordige geslacht Mathijs Janse [Janszoon] genaamd; dat die Jan de zoon van Paulus en dus Mathijs Janse diens kleinzoon zou kunnen zijn is onmogelijk, want in 1609 kan Paulus nog geen kleinzoon van die jaren gehad hebben.

S. Gilles-Waas. F. CALAND.

Wapens op het huis Breckelkamp. (XXVII, bl 39.) Henrick Bentinck, spaansch overste, huwt Sophia van Moerbeck, erfdochter van Breckelkamp.

Evert Bentinck, hr. van Breckelkamp, spaansch luitenant, gest. 1659, h. Fenne van der Mark, gest. 1647, dr. van Edzard toe Evenloe en N. Mulert tot Voorst.

Gerhard Adolf Bentinck, hr. v. Breckelkamp, 1672 roomsch- en munsterschgezind, h. Maria Christina van Ittersum tot Raen dr. van Robert tot Raen en Margaretha van Dorth.

Adriaan Wilhelm Bentinck, heer van Breckelkamp, h. Anna Hadewich van Ensse tot de Groote Scheer en Swaenenburg, dr. van Johan Godfried, hr. van de Groote Scheer, Brinck en Heest, en Catharina Sophia van Essen tot Swaenenburg.

Riegwijn Ignatius Bentinck, heer van Breckelkamp, triersche edelknaap, sterft 10 nov. 1737, h. 1712 Anna Maria van Westerholt tot Lembeck, gest. 2 julij 1770, dr. van Herman Otto, hr. van Alst, Haselune en Horstmar, en N. Ten Sande (uit Amsterdam).

Otto Maximiliaan Bentinck, heer van Breckelkamp, kamerheer van den keurvorst van Keulen en munstersch kapitein, gest. 4 nov. 1777, huwt Isabella Maria Walburgis van Hövell, erfdochter van Heeckeren, stiftsdame te Bocholt, gest. op Heeckeren 1 maart 1800, oud 73 jaren en 5 maanden, dr. van Joan Ernst Wilhelm tot Westerflier en Anna Isabella Theodora van Ensse, erfdochter van Heeckeren.

Adolf Bentinck stierf op Heeckeren bij Goor, 12 jaren oud.

Sophia Ludovica Maria Wilhelmina Ferdinanda Bentinck, erfd. van Heeckeren, geb. op Heeckeren 24 sept. 1759. h. te Goor 19 junij 1779 Godefridus Franciscus van Hugenpoth, hr. van Aerdt, Bimmen en Hengmeng, ritmeester bij de wurtembergsche garde du corps à cheval, lid der ridderschap van Overbetuwe, ambtman, richter en dijkpres. van Overbetuwe, lid der nationale vergadering en der gedeputeerde staten van Gelderland, ontwerper van het Bijlandsche kanaal, zoon van Alexander Walrad Diederick, hr. van Aerdt en Joanna Louisa van Doetinchem, geb. op Aerdt 11 febr. 1743, gest. aldaar 27 juli 1819; zij † op Aerdt 25 juni 1808.

's Hertogenbosch. JHR. MR. A. F. O. VAN SASSE VAN IJSSELT.

Geslacht van Cattenburch. (XIX, bl. 589, XX, bl. 157, 467, XXI, bl. 313, XXVI, bl. 260, 482, XXVII, bl. 96.) Vele leden van dit geslacht komen in de tielsche trouw- en doopboeken voor. Ik vond daarin:

Getr. 4 januarij 1586 Adriaan van Leeuwen en Johanna van Cattenburgh, weduwe van Jan van de Zande.

Getr. 24 maart 1598 Jan van Cattenburg Derckszoon van Tiel en Margriet van Wijck Gerhvas dochter; get. Dirk van Cattenborgh en Johan van Estveldt.

Getr. 19 julij 1601 Willem van Kattenborgh Derkszn. en Marietje Adriaans d., beide van Tiel; getuige Jan van Kattenborgh.

Getr. 12 febr. 1606 Henrick van Kattenburgh Derckszn. en Derckje de Man Jans d., beide van Tiel; get. Hendrik Man, Jan en Willem van Kattenburgh, sponsi fratres.

Getr. 5 maart 1609 Herberen van Kattenburg Derckszn. en Belijken Hermans d., beide van Tiel. Get. Willem en Hendrik van Kattenburg, gebroeders.

Getr. 27 jan. 1611 Derk van Cattenburg Derckszn. en Maria van Lenth Ottens d., beide van Tiel. Get. Dirk van Ooijen, Herberen van Ooijen, Jan, Willem, Henrick en Herberen van Cattenburg, gebroeders, sponsi fratres.

Getr. 14 aug. 1614 Henrick Suijrmont Willmszn. van Zoelen en Gerijken van Cattenburg Dircks d. Get. Jan, Willem, Derk en Herberen van Cattenburg, gebr.

Getr. 10 febr. 1627 Cornelis van den Lingen, j. m. van Buren en Gerritje van Cattenburgh, wed. Henrick van Suermond van Tiel.

Getr. 29 aug. 1637 Dirck Herberts van Cattenburg en Mechtelt van Holthuijsen, beide van Tiel.

Afk. 16 maart 1638 Dirick de Röver en Marijken van Cattenburgh, beide wonende te Tiel.

Afk. 15 julij 1642 Wilhelm Henricks en Margriet van Cattenburgh, beide van Tiel.

Afk. 3 junij 1648 (conf. te Nijmegen) Cornelis van Oijen wedr. Elisabeth van Cattenburg en Maria Relsken van Nijmegen.

Afk. 20 sept. 1650 (getr. te 's Hertogenbosch) Willem Henricks wedr. Margrita van Cattenburgh met Barbara Rijnshagt wed. Peter Jans van Giffen te 's Hertogenbosch.

Getr. 18 nov. 1655 Cornelis van Niel, wedr. van Maria Versteegh (eerder wedr. van Anneken de Röver) weeshuismeester met Dirckje van Cattenburgh, beide van Tiel.

NB. Hij hertrouwt volgens afk. van 19 dec. 1657 met Dirkje van den Kerckhoff van Tiel.

Afk. 16 mei 1658 (getr. te Buren) Johan Stevens van Soelen, wedr. van Margarita van Cattenburgh, van Tiel met Sussanna van Woudenbergh j. d. van Buren.

afk. 26 febr. 1671 Maurits Post, wonende te 's Gravenhage, en Cornelia Christina van Cattenburg, wonende te Tiel.

Gedoopt.

1651 nov. 23 Herbertus, zoon van Dirk van Cattenburch.

1655 dec. 30 Anna Elisabeth, dochter van Dirk van Cattenburgh.

1674 aug. 30 Jacomina Johanna, dochter van Johan Louis van Cattenburgh.

1677 maart 13 Pilgrom, zoon van Louis van Cattenburgh.

Lidmaten der herv. kerk te Tiel in 1689 Geertruij van Kattenburg, Belia van Kattenburg, Helene van Kattenburg en Anna Lijsbeth van Kattenburg.

Met attestatie vertrokken in 1670 naar Arnhem Helena van Cattenburg, jonge dochter.

In de 18e en 19e eeuw komt de naam van Cattenburgh in die boeken niet meer voor.

W. DE HAAS.

Wapen van het geslacht van Ommeren. (XXVII, bl. 64.) Het wapen van van Ommeren bestaat uit drie onder elkander geplaatste leeuwen van sabel op een veld van goud.

A. F. O. VAN SASSE VAN IJSSELT.

Wapen van het geslacht Keppel. (XXVI, bl. 492; XXVII, bl. 95.) Het wapen van de familie van Keppel in Gelderland bestaat uit drie zilveren St. Jacobs schelpen op een veld van keel, geplaatst 2 en 1, en niet uit 3 druivenbladeren met een schildvoet van goud, zoo als t. a. pl. vermeld wordt.

A. F. O. VAN SASSE VAN IJSSELT.

VRAGEN.

Familie Klinkert. Kan men mij ook eenige genealogische bescheiden mededeelen omtrent de familie Klinkert, van welken naam er een zekere Willem Klinkert is geweest, een geboren Schoonhovenaar, procurator te Deventer, vanwaar hij voor de pest is geweken naar het klooster de Hem bij Schoonhoven en zich aldaar bevond in 1401?

Familie Focke en Fock. Bestaat er verwantschap tusschen de familie Focke, oorspronkelijk uit Friesland, en de familie Fock?

Geslacht van Imhof. Bestaat er verwantschap tusschen het adellijke geslacht von Imhof en de zwitsersche familie Im-Hof? Beide voeren den zeeleeuw, de laatstgenoemde echter met brisures.

Familie Gommaerts. Deze familie voert hetzelfde wapen als de familie van Oordt (van goud met 3 zwarte molenijzers, 2 en 1), doch met brisure door een franc quartier in een der bovenhoeken, waarop: van lazuur met een schildhoofd van zilver, waarop een halve leeuw van keel. Bestaat er ook verwantschap tusschen deze familiën, alsmede de familie Kuijsten, welke insgelijks hetzelfde wapen voert, de kleuren echter omgekeerd?

MENGELINGEN.

Dauwtrappen, dauwslaan. Het Nav. XXVII, 48 besproken dauwslaan is eigenaardig beschreven door Caspar Coolhaas in zijn Comptoir-Almanach op het jaer MDCVI (Amst. 1606), geciteerd Nav. VII, 100 b.

J. ANSPACH.

VRAGEN.

Zeeuwsche chocolaad. Van waar 't vroegere volksgeloof, dat geen chocolaad zuiver en goed was of ze moest uit Zeeland komen of althans in een papier gepakt zijn, dat 't zeeuwsche wapen droeg? Bestond er werkelijk reden voor?

A.

GESCHIEDENIS.

Amputatie met muzijk. Men weet, dat het in ouden tijd niet zeldzaam was, dat krijgshelden, als ze een arm of been moesten missen, dat lid lieten afzetten onder geschal van trompetten en keteltrommen. Waartoe dat rumoer daarbij? — Was 't, omdat die krijgshelden te kennen wilden geven, dat zij den dag, waarop zij zulk een offer aan 't vaderland bragten, als een feestdag beschouwden? Of was het ten openlijken en hoorbaren blijke, dat de held zijn arm of been op *roemruchtige* wijze verloren had? — De vervolgers van Arend (Alg. Gesch. des Vad., III dl. 3e st. bl. 735) verklaren 't anders, waar zij van Christiaan van Brunswijk spreken, en zeggen, dat hij 't deed, omdat hij *de pijn niet telde*. Wel mogelijk, maar of hij de pijn *niet voelde*, is een andere vraag. Als 't eigenlijk met dat geschal te doen was om de pijn, zou 't wel als verdoovingsmiddel hebben kunnen dienen. Maar moesten die trompetten en keteltrommen dan dienen om den patiënt te verdooven? Of om de kreten te verdooven, die hij soms, ondanks al zijn moed, slaken mogt? — 't Laatste dunkt mij wel het waarschijnlijkst. Er moest zoo groot een rumoer gemaakt worden, dat het leger 't niet hooren kon, zoo den veldheer welligt een smartkreet ontsnapte.

J. TER GOUW.

Doopschgezinden en Socinianen. (XXVII, bl. 62). De vrager kan het verlangde antwoord vinden bij Blaupot ten Cate, Gesch. der Doopsg. in Holland, Zeeland enz., I dl. bl. 226 verv.

CONSTANTER.

Nicolaus Mulerius. (XXVII, bl. 113). Omtrent hem, zijn lotgevallen en zijn studiën is uitvoerig, met verwijzing naar de bronnen, gehandeld in de Doopsgezinde Bijdragen voor 1875, bl. 28 en verv. Daaruit blijkt dat zijne ouders waren Pierson des Muliers

en Claudine le Vettre. Zijne moeder stierf in 1568 den marteldood te Iperen. Van zijne half-zusters Maria en Martha huwde Martha met Dirk Volkerts Seylemaker, die later onder den naam van Theodorus Velius als schrijver der Kroniek van Hoorn beroemd werd.

CONSTANTER.

Gehucht Blau. (XXVII, bl. 113). Wordt de buurt Blauwvallaat in Achtkarspelen wel niet eens bij verkorting Blau genoemd? of zijn misschien de Weststellingwervers dit gewoon met hun Blauwhof onder Spanga?

CONSTANTER.

Uit den tijd van 't Barrière tractaat. (XXVII, bl. 1, 164). Bij de hervormde gemeenten in Zuidnederland, die sedert de hervorming bestaan, mag men nog voegen Roeselaere (Roulers) en Kortrijk. 't Is waar, zij leidden sedert Parmaas zegepralen tot voor een paar jaren een kwijnend, soms schijndood leven, doch de kiem bleef. Het meerdere of mindere vertoon van leven hing geheel af van de meerdere of mindere verdraagzaamheid der bisschoppen van Yperen of Brugge. In de XVIIIe eeuw verplaatsten zich nu en dan enkele personen of huisgezinnen naar Zeeuwsch Vlaanderen, met name naar Aardenburg en Sint Anna ter Muiden, waar me n z te onrechte Fransch-Vlamingen noemde, ten gevolge van vele fransche vormen die hunnen eigenaardigen tongval vormden. Uit mijne jeugd herinner ik mij nog Emanuel Cools en Isabella Ketele, namen die onder Protestanten geheel en al vreemd zijn, even als Pierre Houzée, meer bekend als Piet de Wale of koopman Piet, een achtenswaardig grijsaard van de meest kenmerkende evangelische richting. De waalsche bijbelcolporteur Pouteau vond in 1839 onder Rouselaere en Kortrijk huisgezinnen, wier leden nog als een schat hunne oude bijbels bewaarden en nooit te mis gingen. In 1832 bezocht een hunner op de hooge feesten geregeld de Engelsch Episcopale kerk in Brugge, om toch maar het evangelisch gezang te hooren en gemeenschappelijk te bidden, schoon de man geen woord engelsch verstond! De gewezen leekebroeder Henri van der Hoofd, een echt vlaamsch bijbelcolporteur, vond dezelfde verschijnselen in 1849 en 1850 en

de ijverige colporteur van Eelden, van het Britsch en Buitenl. Bijbelgenootschap (standplaats Maria Hoorebeke doch nu te St. Cruys bij Brugge) werkte op beide plaatsen met dat gevolg, dat beide gemeenten nu door een eigen predikant bediend worden. Een liberaal fabrikant steunt bij voorkeur protestantsche werklieden. Dit ter aanvulling mijner mededeeling.

G. P. ROOS.

De Dollart in Vlaanderen. (XXVII, bl. 229). In van der Aa, Aardr. Woordenb. der Nederl., dl. II, op het art. Braakman, leest men: »Deze tak van de Westerschelde, welke tegenover Borssele in Zeeuwsch Vlaanderen schiet, en die landstreek in twee deelen splitst, is ontstaan door den watervloed van 22 januarij 1440, en werd in den aanvang, om zijne onstuimigheid, de *Dullaert* of het *Woeste water* geheeten. Het liep toen verder landwaarts in en verdeelde zich in twee takken, n. l. het Axelsche en het Sassche gat."

In deel III, op het art. Dullaert-polder: »Deze polder ontleent zijnen naam van den ouden naam van den Braakman, welke, wegens de onstuimigheid van het water, vroeger de *Dullaert* genoemd werd. In dezen polder is in 1837 eene meestoof gebouwd, insgelijks de *Dullaert* genaamd."

In de verhandeling van J. ab Utrecht Dresselhuis: De prov. Zeeland in hare aloude gesteldheid en geregelde vorming beschouwd, wordt op bl. 15 almede van den *Dullaert* melding gemaakt.

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

Predikant Bruinier. (XXVII, bl. 113, 211.) Jan Berend Hendrik Bruinier was de zoon van ds. Jan Hendrik Bruinier, laatst pred. te Lochem en van Johanna Alberta ter Maaten, en werd geboren te Lochem den 24en nov. 1796. Na aan de lat. school aldaar zich voorbereid te hebben, studeerde hij te Leiden sedert nov. 1815 en werd in oct. 1821 cand. in Z. Holland. Ber. te Eck en Wiel 22 april en bev. 7 juli 1822 door behuwdbroeder ds. P. A. C. Hugenholtz, pred. te Vorden, later te Dokkum, met Matth. 23: 10^{b}, intr. Jac. 1: 21^{b}, afsch. 2 mei 1824 met 1 Thess. 3: 9. Ber. te Hillegom 15 en te Alblasserdam 16 jan. 1824, nam hij 1 febr. het beroep naar Hillegom aan; ald. bev. 9 mei 1824 door ds.

P. van der Willigen, pred. te Tiel, met 2 Tim. 3: 17, intr. Luc. 9: 35, en afsch. 6 mei 1827 met Coloss. 4: 18b. Ber. Leeuwarden 2 juli 1826, bev. 17 mei 1827 door ambtgen. dr. A. L. van der Boon Mesch, met Matth. 5: 14—16, intr. 20 dito met Joh. 18: 37b, afsch. 1 sept. 1833 met Gal. 6: 14a. Ber. te Amsterdam 26 maart, bev. 15 sept. 1833 door ambtgen. dr. H. J. Tol, met 1 Thess. 5: 11a, intr. 18 dito met Hebr. 10: 24b. Hij overl. aldaar plotseling in den nacht van 5 op 6 juli 1856 in zijn 60e jaar. Hij was 3 nov. 1824 gehuwd met Jeanne Marie Bonebakker, die hem 12 kinderen schonk, van welke een zoon, Jan Hendrik Zeno, in 1857 pred. werd te Pekalongang. (Zie: Vervolg op het Kerkel. Register der Amsterd. Predikanten, bl. 40—42, aangevuld uit Boekzaal-berichten).

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

[Hiermee stemt overeen het door E. A. P. medegedeelde, die naar hetzelfde werk verwijst.]

V R A G E N.

Begraafplaats van Oldenbarneveld. (Alg. Reg. I.) In mijne jeugd werd mij door oude van dagen te Overschie verteld, dat het lijk van Oldenbarneveld in de kerk van het dorp (in het koor) begraven ligt. Zou dat waar kunnen zijn? Zijne buitenplaats Rodenrijs was op 15 of 20 minuten gaans van het genoemde dorp gelegen.

Overschie. Wat weet men van het ontstaan van dit dorp? Wanneer wordt er de eerste melding van gemaakt? Hoe komt een zoo klein dorp, welks bevolking vroeger blijkbaar nog veel kleiner was, aan eene zoo groote kerk met hoogen en fraaien toren? Wanneer en door wie is het armenhuis gesticht?

Kaat Mossel. Wie was Kaat Mossel en in welke werken wordt wat naders omtrent haar gevonden?

[Over Catharina Mulder, alias Kaat Mossel, kan de vrager nazien da Costa, De mensch en de dichter Bilderdijk, bl. 53—55 en Verv. op Wagenaar, dl. VIII, bl. 356—358 en dl. X, bl. 193, vlg.]

OUDHEID-, MUNT- EN PENNINGKUNDE.

VRAGEN.

Eene onbeschrevene duitsche medaille. Met de bedoeling, om den Navorscher, zooals sedert zijn ontstaan reeds gepoogd is, ook nog voortdurend dienstbaar te maken aan de munt- en penningkunde, waarvoor ons een Nederlandsch tijdschrift ontbreekt, hoezeer dit zonder afbeeldingen, die er voorheen wel eens in houtsnede bijgevoegd zijn, thans moeielijk valt, wensch ik hier de vraag te stellen omtrent voorschreven medaille. Zij is van fijn zilver, 46 grammen zwaar en groot 50 strepen van den bekenden muntmeter. De voorzijde vertoont een leeuw met toegeloken oogen, liggende te rusten op eene korenschoof, terwijl een haan, achter den leeuw bezig is uit die schoof graankorrels te pikken. De keerzijde heeft alleen in acht regels dit opschrift: *Trau nicht dem appetit, die körner aus zu picken. Es kontte dir die lust in einer klau ersticken.* Op de dikte van den kant staat: *Trau nicht dem Schlaf hier liegt kein Schaf.*

Daar deze medaille de aanduiding van een jaartal mist en geen naam van den stempelsnijder draagt, is het moeielijk te bepalen ter welker tijd of bij welke gelegenheid zij vervaardigd is. Wat echter de geschiedkundige gebeurtenis, waarop zij betrekking moet hebben, betreft, kan het onderzoek daaromtrent in verband worden gebracht met andere medailles, waarop dezelfde afbeelding en inscripties voorkomen, maar waarvan de voor- of tegenzijde met andere afbeeldingen en inscripties verwisseld zijn en samenvoegd, zooals dit met meerdere medailles ook wel plaats heeft gehad. Ondanks echter deze aanwijzingen, is het ons dusver niet mogen gelukken met juistheid de bedoeling dezer duistere en, voor zoover wij weten, nergens in eenig penningwerk beschreven medaille uit te vorschen. — Wij wenschen nu deze aanwijzingen hier te laten volgen.

In de Revue Belge de numismatique van 1875, pag. 435, komt een artikel voor, getiteld: Vingt-deux Dames en bois du jeu de trictac empreintes aux coins de médailles historiques, par M. le Comte de Nahuijs. Van n° 19 luidt het aldaar: »Sur une banderole: *Carolus D. G. Rex Sveciæ.* Buste à droite de Charles XII, Roi de

Suède à mi-corps, avec le bâton de commandement dans la main droite. Revers: *Trau nicht dem Schlaf, Hier liegt kein Schaf.* Un lion dormant sur une gerbe de blé et un coq se nourissant des épis. Dans le lointain le Rhin, comme l'indique le mot *Rhein*, et plusieurs villes et chateaux incendiés." [1])

Eene andere aanwijzing in dezelfde Revue Belge de numismatique, zijnde die voor 1876, vindt men in een opstel, getiteld: Numismatique Namuroise, pag. 424. Dames de trictac ou de damier portant l'empreinte de médailles Namuroises, waar gezegd wordt: »Notre troisième disque historique porte, sur une face, le revers de la pièce précedente (*stadt Namur*). Entre ces deux mots, buste avec: *M E. Dux Bavar.* Namur bombardé [2]) et sur l'autre un lion dormant sur une gerbe de blé, et un coq becquetant les épis, avec la légende, *Ne fidas somno, non incubat agnus aristis* [3]). Dans le lointain le Rhin, comme l'indique le mot *Rhenus*; au delà une ville en feu. Cette face de notre disque est exactement le revers d'une dame se rapportant à Charles XII, roi de Suède, décrit dans la Revue 1875, page 435 n° 19, la seule différence est que la légende de notre pièce est en latin, tandis que celle de la Revue est en allemand."

Derde aanwijzing. In den Catalogus einer Sammlung Polnischer Münzen des Graven Stecki, Frankfurt a. M. November 1873, vindt men onder n°. 1607 vermeld: »Unedirtes Spottmedaillon, in schwarzes Buchbaumholz geprägt. *Stanis(laus)* I, *D. G. Rex Poloniæ.* Der König, mit gezückten Schwert, in Polnischem Costüm auf einem sich bäumenden Pferde; seine Mütze, wie der Kopf des Pferdes mit Reiherfedern geschmückt; unten fliehende Tartaren. Revers: *Ne fidas sommo non incubat agnus aristis.* Ein Hahn pickt Körner hinter dem Rücken eines schlafend scheinenden Löwen. Der avers dieses unedirten sogen. Dambrettsteins ist Catal. Micocki 2100, jedoch mit einem andern, nicht dazu gehörigen Revers, beschrieben. — N°. 1608. Gegenstück vorigen Damessteins. *Vigili nimivm*

---

[1]) Dit woord *Rhein* komt op onze in den tekst beschreven medaille niet voor, evenmin als de in brand staande steden en kasteelen.

[2]) A°. 1695.

[3]) Dit zijn dus in het Latijn dezelfde woorden als van het Duitsche kantschrift boven in den tekst voormeld.

ne crede sopori. Darstellung des Löwen und Hahns, fast genau wie vorige N°. Revers. *Trau nicht dem appetit, Die Körner aus zu picken, es konte dir die Lust in einer klau ersticken.*

Voorts melden wij nog, dat ook onze medaille reeds in den Navorscher van 1874 blz. 116 n°. 11 als houten gedenkpenning of toccadille schijf beschreven is door Mr. J. Dirks te Leeuwarden.

Al het vermelde samenvattende, laten wij het den meer kundigen geschiedvorscher over, naar deze gegevens onze vraag op te lossen, tot welke gebeurtenis deze medaille betrekking hebbe. Zij moet volgens bovenstaande mededeelingen gebracht worden tot hetgeen onder koning Karel XII van Zweden, den Poolschen koning Stanislaus I en den hertog van Beijeren, de Tartaren of Moscowieten, gebeurd is omstreeks het jaar 1695 of later. Wij willen hier alleen vermelden, dat in het jaar 1706 de vrede gesloten is tusschen den Poolschen koning Stanislaus I, Lesczynski, onder zijne kortstondige regeering en Karel XII van Zweden eenerzijds — en Augustus II anderszijds, afstand doende van den Poolschen troon, welke vrede slechts kort van duur was.

Amsterdam. J^e. DE VRIES JZN.

Twee oude opschriften. (XIV, bl. 114, 168, 233.) De Spenersche Zeitung deelde in mei of junij 1845 een voor oudheidkundigen belangrijk berigt mede, uit Gent ontvangen. Daar had men namelijk in de puinen van Sint Macarius eene marmeren tafel gevonden met het volgende opschrift:

CAI. IVL. CAES. ATH. LIVER. SARDINE. OFF. IX.
OGEN. DAN. S. P. INA. GEO. F. CANT. ER. CAES.

Waarschijnlijk zijn er wel onder de lezers van den Navorscher die het weten te verklaren.

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

Parodie op Feith's Alrik en Aspasia. (XXVII, bl. 230.) Om aan de verwarring een einde te maken, waarin men blijkbaar omtrent dit stukjen verkeert, zij hier gemeld, dat het 1. *niet* voorkomt in

den Post van den Helicon; 2. tweemaal kort op elkander is uitgegeven; 3. de ingelaschte versregels van Bilderdijk zijn, en de muziek van Kinker; 4. de vrager zijn begeerte, om er nader kennis meê te maken, weldra zal kunnen bevredigd zien, daar ik het heb laten herdrukken in een *eerstdaags* (bij den heer W. C. de Graaff, alhier) verschijnenden bundel, deels minder algemeen verspreid, deels onuitgegeven dicht en ondicht van Kinker, waarin tevens ook de gansche Post van den Helicon en het zangspel Machteld van Velzen zijn opgenomen. Eene opneming in den Navorscher wordt daardoor onnoodig.

Haarlem. V. VL.

Parodie op Feiths Alrik en Aspasia. (XXVII, bl. 230). Volgens mr. M. C. van Hall in zijne Bijdragen tot het leven, het karakter en de schriften van mr. Johannes Kinker, is het parodiëeren van Feiths bekende romance Alrik en Aspasia *uitsluitend en alleen het werk van Kinker.* »Wanneer men," schrijft van Hall verder, »de te scherpe spotternijen, daarin voorkomende en het blijkbaar doel om den toen nog minder bekenden oorspronkelijken dichter te beschimpen, kan voorbijzien, is het niet te ontkennen, dat deze parodie, waarvan, voor zooverre mij bekend is, geen voorbeeld was en nog gevonden wordt, even luimig-geestig gedacht als eenig in hare soort is. Door het in ieder couplet der romance inlasschen van sommige regelen, met die des dichters op eene zonderlinge wijze contrasteerende, poogde hij dien, zoo wel als het gedicht, belachelijk te maken, en slaagde daarin, tot spijt van velen en ook van mij, maar al te veel. Kinker heeft bij dit in een dartel oogenblik ter neder geschreven stukje een muziekplaatje gevoegd, en daarboven geschreven: *Andantine Amoroso.* Of de inhoud der muziek in geestigheid aan die der parodie beantwoordt, kan ik niet beoordeelen."

Aan 't Uddelermeer. A. AARSEN.

Parodie op Feiths Alrik en Aspasia. Een onzer medewerkers zond mij ter inzage een afschrift dezer parodie. Uit een der voorgaande antwoorden blijkt, dat er eerstdaags een nieuwe druk van in het licht zal komen: ik kan dus volstaan met het antwoord te geven

op de gedane vragen, voor zoo verre het afschrift, dat ik voor mij heb, mij daartoe in staat stelt. De eerste vraag is, bestaan er twee parodiën? Ik kan nu daarop antwoorden, neen. Wat aanleiding tot deze vraag gegeven heeft is het volgende. Gedeeltelijk is de romance geparodiëerd, eenvoudig door aan ieder couplet eene regel toe te voegen, zoo als b.v. in de eerste twee, die in het gemelde afschrift een weinig anders luiden, dan in de vraag, namelijk:

In ouden tijd in Frankenland
  Een goêlijk Maagdske leefde,
Die al de maagdskens van het land
In schoonheid *over* — (zegt de kwant,
  Hij meent *te boven*) streefde.

Haar koontjes waren elk een roos,
  Haar lipjes twee morellen,
En onder 't luchtig opperkleed
Scheen blank albast (de drommel weet
  Op welk een wijs) te zwellen.

Zoo ook in coupl. 14 en 16:

Terwijl de herders bij de kooi
  De zachte kudde telden,
En lange schaduwen het vee
(En 't tellend herdersvolkje meê)
  Door 't ledig veld verzelden:

Trad Jan, haar oude huisknecht, aan,
  En stoorde een poos haar rouwe.
»Een vrome pellegrim is daar
(*Daar*, zeg ik u, ge weet wel *waar*)
  Die vraagt naar u jongvrouwe!"

Elders evenwel is meer veranderd. Zoo coupl. 11, bij Feith,

Nu zat zij bij een groenen boom
  En zong om 't hart te scheuren.
Het windje ritselde in het loof
  En scheen met haar te treuren;

in de parodie:

Nu zat zij bij een groenen boom
  En zong om 't hart te scheuren,
(Voor dezen was dit vrolijkheid,
Maar in den nieuwen stijl van Feith
  Beduidt het niet dan treuren.)

De laatste drie coupletten zijn in de parodie tot éen zamengetrokken en om het getal weer effen te maken volgt dan deze

Slotzang.

In nieuwer tijd in Nederland
  Een goelijk Keesken leefde,
Dat al de Keeskens van het land
In rijmerij naar de oude trant
  Het onderst boven streefde.

Hij schatte zijn romance dood,
  In dezen trant geschreven.
Neen, beste Feith, dat is niet waar,
Al was zij ook nog eens zoo naar,
  Wij zullen haar doen leven.

Wat de tweede vraag betreft: volgens dr. van Vloten zijn de ingelaschte regels van Bilderdijk, de muzijk van Kinker. Naar de getuigenis van van Hall daarentegen, ons door den heer Aarsen medegedeeld, zijn zij van Kinker. Ik heb daaromtrent nog eene derde lezing. In het afschrift namelijk, waaruit ik het bovenstaande heb medegedeeld ligt een papiertjen, waarop het volgende van de hand van dr. A. de Jager: »Naar mij uit correspondentie met wijlen Abr. de Vries en Mr. M. C. van Hall (Kinkers vriend en biograaf) is gebleken, is de Parodie op Feiths Alrik en Aspasia vervaardigd door Kinker, doch heeft Bilderdijk er een handje aan geholpen," Wie heeft het hier aan het regte eind? P. LEENDERTZ WZ.

Bibliotheek van Constantijn Huygens. (XXVII, bl. 232). Een exemplaar van de, zeker zeer zeldzame catalogus dezer verzameling wordt gevonden in de Koninklijke Bibliotheek. Door de vriendelijkheid van den heer Campbell had ik gelegenheid haar

in te zien. Ik vermoed, dat vele lezers van den Navorscher wel eens zullen willen weten, uit welke werken de bibliotheek van een man als Huygens bestond en ook hoe men in dien tijd boekverkoopingen hield.

Ik vermoed, dat niet alle boeken van Huygens verkocht zijn. Zijn zonen zullen er wel eenige gehouden hebben. Want ik mis op de catalogus eenige werken, die Huygens zeer zeker gehad heeft. Zoo komen er van zijne eigene geschriften wel de Otia op voor van 1625, alleen deze uitgave, die niet meer dan vier stuivers kon opbrengen, en waarschijnlijk zijne Momenta Desultoria, de eerste uitgave, voor acht stuivers verkocht, maar noch zijne Korenbloemen, noch zijn werk over de orgels. Ook mis ik er Hoofts gedichten: daarvan wordt noch de uitgave van 1636, aan Huygens opgedragen, noch eenige andere vermeld. De catalogus bestaat uit twee deeltjens kl. 8°, waarvan het eerste op 182 bladzijden, de boeken in folio (1376 nommers) en in quarto (1570 nommers), het tweede op 145 bladzijden, die in octavo (1656 nommers) in duodecimo (1087 nommers) bevat. Dan volgen nog twee bladzijden met libri probibiti, waaronder werken van Hobbes, Spinoza, verschillende Socinianen, P. de la Court, Beverlant Peccatum Originale, Comoedia Vetus »en andere Remonstrantsche schriften," Leven en sterven van Johan van Oldenbarneveld, 1648, enz. De latijnsche boeken maken, zoo als men in dien tijd verwachten kan, de groote meerderheid uit: voorts zijn er een aantal hollandsche, fransche en engelsche, een niet klein getal italiaansche en spaansche en zeer weinig hoogduitsche.

Het is eene groote en schoone bibliotheek. Werken over godgeleerdheid en regtsgeleerdheid maken er te zamen omtrent een vierde deel van uit. De eerste dier afdeelingen is onder anderen rijk aan goede uitgaven van kerkvaders. Boeken over geneeskunde vindt men veel meer dan men bij een man als Huygens zoeken zou. Voorts eene groote en voortreffelijke verzameling van uitgaven van grieksche en latijnsche classici, en veel werken over grieksche en romeinsche antiquiteiten. Goed voorzien was Huygens ook van werken niet alleen over wiskunde en wat daarmede in verband staat, sterrekunde, landmeetkunde, zeevaartkunde — wij weten, hij was een ijverig beoefenaar dier wetenschappen — maar ook

over kruid- en dierkunde. Doch het rijkst in zijne bibliotheek aan werken over geschiedenis, vooral over de geschiedenis van zijnen leeftijd. Aan plaats- en inzonderheid reisbeschrijvingen ontbreekt het niet en van werken over penningkunde is er een voor dien tijd opmerkelijk groot aantal. De dichters (de oude grieksche en romeinsche uitgezonderd) zijn er niet talrijk vertegenwoordigd. Van de nieuwere latijnsche dichters treffen wij er eenige aan. Betrekkelijk grooter is het getal der italiaansche, Dante, Petrarca (verscheidene uitgaven), Ariosto, Tasso, (alleen echter de Aminta) Guarini, Marino, zelfs Burchiello. Van de fransche Voiture, Scarron, Malherbe, Corneille, Molière, Lafontaine (Contes) en eenen enkelen anderen, een paar spaansche, van engelsche bijna niets, van hoogduitsche in het geheel niets. Ook met onze eigene dichters is het vrij schraal gesteld. In de catalogus vinden wij de werken van Westerbaen, Cats (niet alles), Spieghel, van Someren, Krul en eenige andere, maar die van Hooft, Vondel en Bredero zoeken wij er vergeefs. Dit zal echter voor een gedeelte hieraan toe te schrijven zijn, dat de erfgenamen wel een groot deel van huns vaders nalatenschap onder den hamer gebragt hebben, maar niet alles.

De catalogus is voor dien tijd niet kwaad. Eene enkele reis is wel een boek onder een verkeerd hoofd gebragt b.v. De cierlijke Voorsnijder aller Tafel-geregten, Amst. 1644, onder de historici; maar zoo iets is toch zelden geschied. Het schijnt, dat een der zonen van Huygens aan de catalogus geholpen heeft: althans wij vinden dl. II, bl. 89 Patris Monumenta desultoria L. Bat. 1645, zeker wat onachtzaam overgenomen uit eene opgave van eenen hunner, die daarmede de eerste uitgave van zijns vaders Momenta desultoria meende. Veel latijn verstond de maker der catalogus niet.

De verkooping begon 's morgens te 9 en 's namiddags te 2 uur. De koopers betaalden minder opgeld dan in onzen tijd, namelijk van iederen gulden 5 *chalci* (zijn dit penningen of duiten?). De verkooper, Balduinus van der Aa op 't Rapenburg over de Academie, te Leiden, klaagt er over, dat de dagelijksche ondervinding hem geleerd heeft, dat er koopers zijn die de gekochte boeken niet na drie weken halen en betalen, ook wel die het eerste doen en het

laatste vergeten. Hij waarschuwt daarom in deftig latijn, dat hij boter bij den visch verlangt en dat zoo iemand bij deze veiling boeken koopt en ze niet binnen den bepaalden tijd afhaalt, hij ze bij eene volgende veiling voor risico van dien kooper, wiens naam er bij zal genoemd worden, op nieuw verkoopen zal.

In het exemplaar der Kon. Bibl. staan de prijzen aangeteekend die deze boeken opgebragt hebben. Er blijkt uit, dat men bij eenen stuiver opbood en enkele nommers zijn ook voor éenen stuiver verkocht. Voor dengenen die den prijs der boeken in dien en in onzen tijd wil vergelijken, teeken ik aan wat sommige daar gegolden hebben. Bijbel bij Keur 1686 (Groot Royael Papier in jugtleer met Goudt op Snee en in 't plat) 50 gulden; id. bij Elzevier (jugtleer) 28.—; Critici Sacri, 9 vol. Lond. 1660, 57.—; id. Amst. 1698, 94.—; Jo. Hus et Hieron. Pragensis Historia et Monumenta, Norimb. 1558, 2 vol. fol., 36.—; Maxima Bibliotheca Patrum, 27 vol., 199.—; Erasmi Opera, Basil. 1540, 9 vol. fol., 34.19; Groot Placaat-boek 1651, 3 vol. fol., 51.—; Corpus Hist. Byzant. Script. 37 vol. fol., 230.—; Cicero ap. Aldum, 10 tom. 4 vol. fol., 50.—; Ducange Glossar., Lutet. 1678, 3 vol. fol., 37.—; Moreri Gr. Dict. Hist. 2 vol. fol. Utr. 1692, 16.10; id. Amst. 1698, 23.—; Bayle, Dict. Hist. Crit. 4 vol. fol., 30.—; Blau, Atlas Major, Amst. 1675, 11 dl. (Exemplar deauratum et nitidissimum) 115.—; Graevii Thesaurus 12 vol. fol. (schilpadde banden, seer heerlijk op de ruggen en op het plat vol goudt schoon verg.) 189.—; Gronovii Thesaurus 11 vol. fol. (gr. pap. verguld op snee en plat), 176.—; H. Goltzii Opera Antv. 1645, 5 vol. fol. (gr. pap.), 55.—; hetz. Brugis 1553 etc. 7 vol. (curiosissimum exemplar) 80.—; d'Achery Spicilegium, Paris. 1665, 13 vol. 4°, 108.—. Men zou in onzen tijd niet, als toen, voor de uitgave van Melis Stoke van 1699, 4.15 besteden maar die van 1591 voor 17 stuivers laten gaan. Men geeft ook niet meer, als toen, voor Brandt, Leven van de Ruyter 12.10; voor Aitzema met vervolg, 9 dln., 59.19; voor Bor, 1679, 4 dln., 34.—; voor Strada, Rom. 1640, 2 vol. fol., 16½ gulden. Maar er waren ook nommers, waar het heel anders mee ging. Het Wonderboek van David Joris, 1651, werd er verkocht voor elf stuivers; ja, Rollenhagens Emblemata met de heerlijke gravuren van Crispijn de Pas, *beide deelen*, voor

vier en een halve gulden. Wat zou een liefhebber daar nu niet voor over hebben! P. LEENDERTZ WZ.

Dagboek bij den Bijbelschen almanak. (XXVII, bl. 232). Het is *niet* geschreven door de predikanten en theol. professoren te Leiden, maar door predikanten uit alle oorden des rijks. De namen der schrijvers waren alleen aan den uitgever bekend, die er ongetwijfeld wel een lijst van gemaakt zal hebben; maar waarschijnlijk zal die wel verloren gegaan zijn. E. A. P.

VRAGEN.

Bilderdijks gedichten. Dr. A. de Jager in den Tijdspiegel, januarij 1877, eene plaats aanhalende uit Bilderdijk, Virgil. Tweede herderszang, voegt daarbij, »niet door Da Costa opgenomen." Zijn er meer gedichten van Bilderdijk die daar ontbreken? Gaarne zou ik er eene zoo veel mogelijk volledige lijst van bezitten, met aanwijzing tevens waar zij gevonden worden of, voor zoo verre zij niet gedrukt zijn, wie er de gelukkige bezitter van is.

KUNSTGESCHIEDENIS.

Volksprenten met verzen in het Boerenfriesch. (XXVII, bl. 20, 168.) »Was vroeger in Friesland in alle A-B-boeken een haan op het titelblad afgebeeld", ook vele elders uitgegevene droegen dat symbool, vermoedelijk ten gevalle van het er doorgaans bijgevoegde:

Gelijk de wakk're haan tot kraaien is genegen,
Zoo laat u, lieve jeugd! tot leeren ook bewegen.

De haan dus als vertegenwoordiger van wakkerheid, ook in het toonen dat hij er is.

H. V. O.

TAALKUNDE.

Spreekwijze: Te kust en te keur. (XXVII, bl. 176). De geachte bestuurder noemt t. a. p. deze zegswijze als bestaande uit twee woorden van »nagenoeg dezelfde beteekenis". Indien ik daaruit mag opmaken, dat hij *kust* = *keus* stelt, gelijk Nav. III, bl. 339 en 340 is geschied, en door Harrebomée, I, bl. 398 en door meer anderen ook is gedaan, dan hoop ik, dat de heer Leendertz het mij niet te euvel zal duiden, wanneer ik op dit punt een weinig van hem verschil, en liever *kust* = *kost* stel.

't Is wel waar, dat *keus* en *kost* van denzelfden wortel afstammen (zie ten Kate, II, bl. 230—232) maar evenwel verschillen zij in beteekenis, en deze laatste is 't, die alleen in 't spreekwoord te pas komt. De spreekwoorden toch behooren tot de levende volksspraak, waarin de woorden gangbaar zijn voor de waarde, die zij in het dagelijksch verkeer hebben, en waarbij aan de gemeenschappelijke stamvaders van thans uiteenloopende familiën niet gedacht wordt.

't Is ook waar, dat »te keus en te keur gaan" een bruikbare spreekwijze oplevert, want *keus* en *keur* zijn niet precies hetzelfde, en de spreekwijze zou kunnen beteekenen: kiezen en beoordeelen. Maar 't zou dan toch redelijker zijn, dat de keur vóór de keus ging. »Te keus en te keur gaan" is echter de gebruikelijke vorm niet; men zegt: »te kust en te keur", en zoo zegt de heer Leendertz ook. 't Komt dus op de beteekenis van *kust* aan.

Bij Vondel vindt men nog een anderen vorm, die tusschen de beide genoemde schijnt te zweven, en waarvan de beteekenis ook wat zwevende schijnt.

In zijn Adonias vs. 223 en 224 laat hij Bersaba zeggen:

Een zoon van David blijf voor geene Abizag staen,
Ghy mooght door al het rijck ten kusse en keure gaen.

Vermits hier sprake is van »vrijen en trouwen", zou men kunnen meenen, dat Vondel gedacht heeft aan een afleiding van kussen; maar een andere plaats stort die meening omver. In zijn Faëton vs. 460, 461 laat hij Febus zeggen:

De hemel, aerde en zee staen open. Ghy mooght kiezen,
Te kusse en keure gaen.

Zoo Vondel hier aan een afleiding van *kiezen* gedacht heeft, dan is de spelling »kusse" wel wat zonderling. Maar mogelijk heeft hij in 't geheel aan geen afleiding gedacht, en slechts om de welluidendheid de *t* in de *s* laten wegsmelten.

Hooft echter gebruikte het spreekwoord onveranderd in een zijner zangerigste liedjes: »Klaere wat heeft er uw hartje verlept?"

Krielt het van vrijers niet om uw deur?
Mooghje niet gaen te kust en te keur?

Ik geloof *kust* = *kost* te moeten verklaren, zoodat »te kust en te keur gaan" zeggen wil: zijne gading te vinden zoowel naar de kosten, die men doen wil, als naar zijn zin en smaak. De winkelier, die thans in de courant adverteert, dat zijn winkel wel voorzien is »in alle soorten en tot alle prijzen", zegt ongeveer hetzelfde als 't oude: »te kust en te keur."

Wanneer ik, sprekende van huismoeders op de boter- en kaasmarkt, zeg, dat zij te kust en te keur gingen, dan gebruik ik het spreekwoord in zijne eigenlijke beteekenis. Maar Hooft en Vondel gebruikten het in de aangehaalde voorbeelden in overdragtelijken zin.

J. TER GOUW.

Te kust en te keur. *Keus* en *keur*, zegt de heer ter Gouw, zijn niet precies hetzelfde. Dat is zoo: het zijn wel twee vormen van hetzelfde woord, maar wij gebruiken ze in eenigzins verschillende beteekenis. Het is algemeen bekend dat de s meermalen in r overgaat. Zoo hebben wij van *verliezen, verloren*, van *vriezen* gevroren; van *kiezen* is, nevens *gekozen*, bij dichters ook *gekoren* in gebruik. De van dit laatste werkwoord afgeleide *keus* en *keur* zijn dus eigenlijk geheel hetzelfde. Maar synonyma, het mogen dan verschillende vormen van hetzelfde woord of woorden van verschillenden oorsprong zijn, hebben geen lang leven. Hebben wij twee nieuwe jassen van gelijke stof en vorm, dan hebben wij er eenen te veel: dien tweeden kunnen wij niet gebruiken, en moeten hem nog bewaren en tegen stof en mot verdedigen: hij hangt ons in den weg en daarom ontdoen wij er ons zoo spoedig

mogelijk van of wij laten er een vest of iets anders, wat wij juist noodig hebben, van maken. Even zoo doen wij, wanneer wij twee woorden bezitten die geheel hetzelfde beteekenen. Wij hebben er dan een te veel, en daarom zetten wij een van beide ter zijde of wij wijzigen de beteekenis daarvan eenigzins en maken het zoo doende bruikbaar. Zoo is het gekomen dat *keus* en *keur*, oorspronkelijk geheel hetzelfde, nu in beteekenis verschillen.

Kust is niet hetzelfde als *kost*, vooral als dat *kost*, waar de heer ter Gouw het mede vereenzelvigt. Er is driederlei *kost*, wat door Kiliaan ook behoorlijk onderscheiden wordt.

1°. *Kost*, een wortel, die in de apotheek gebruikt wordt. De naam is ontleend aan den latijnschen, *costus* of *costum*.

2°. Kost = de prijs dien men voor het eene of andere betaalt. Ook hiervan moeten wij den oorsprong in het Latijn zoeken. *Constare* beteekent in die taal o. a. *komen te staan op zekeren prijs*, juist hetzelfde wat wij uitdrukken door *kosten*. Van dit *constare* komt, met uitwerping der *n*, het fransche *couster*, later *coûter* en, waarschijnlijk door middel van het Fransch, ons *kosten*. Hiervan is weder het zelfst. naamw. *kost* afgeleid, wat wij nu alleen in het meervoud gebruiken. Vroeger evenwel was ook het enkelvoud in gebruik, b. v. Minnenl. II, vs. 868,

> Hi sloech daer neder zijn ghetelt [d. i. zijne tenten]
> Mit groten coste bijder stat.

3°. Van *kiezen* komt een oudhoogd. *kostôn* of *kostjan*, angels. *costian*, dat beproeven beteekent. In het tegenwoordige Hoogduitsch is het *kosten* en beteekent proeven. Wij hebben het in onze taal niet en het is mij ook niet gebleken dat wij het vroeger gehad hebben, maar wel het daaraan verwante zelfst. naamw. *kost* = hetgeen men proeft en vervolgens hetgeen men eet, spijze.

De heer ter Gouw heeft de aangehaalde bladzijden van ten Kate wat haastig ingezien. Deze toch noemt niet het onder 2°, maar alleen het onder 3° genoemde *kost*, als afleiding van *kiezen*.

Kust is weer een ander woord dan het laatstgemelde *kost*, maar er toch aan verwant. Het eerste heeft den klank van het praeterit. plur., het laatste dien van het participium van *kiezen*. Een vrouwelijk subst. *kust*, *kusti* vindt men reeds in het Oudhoogduitsch met de beteekenis van *waardeering*, *keuze*. Bij onze oude schrijvers komt

het ook voor. In zijn Archief, dl. IV, bl. 148, haalt dr. de Jager eene plaats aan uit den St. Amand, waar het voorkomt: hij verklaart het daar door keuze. In de Reyze van Jan Mandevijl (aangehaald Minnenloep, Woordenl. o. h. w.) beteekent het vrijheid om te kiezen, in welken zin wij *keuze* ook gebruiken. Dirc Potter verhaalt, Der minnen loep IV. 1033, van de dochters van Danaüs, wien de vader bevolen had ieder haren man om het leven te brengen:

Des nachts, als sy te bedde quamen
Ende sy ghevrolict hadden tsamen,
So dat den mannen slapens lust,
Volbrachten si hoirs vaders *kust*,

d. i. wat haar vader verlangde, wat hij gewild, verkozen had. Hieruit volgt dus, dat *kust* in onze taal weinig of niet in beteekenis verschilt van *keus*. In onze spreekwijze althans zal het er wel niet van verschillen. Als wij van de eene of andere soort van voorwerpen zeggen, »zij zijn er te kust en te keur", dan meenen wij daarmede, zij zijn er in groote menigte, zoodat gij er uit kunt kiezen en uitzoeken wat u aanstaat.

De heer ter Gouw zegt, dat, indien *kust* de beteekenis had van *keuze*, het beter zou zijn de spreekwijze om te keeren en te zeggen *te keur en te kust*, omdat het beoordeelen aan het kiezen vooraf behoort te gaan. Hij zou gelijk hebben, indien de spreekwijze in onzen tijd ontstaan was, of althans in eenen tijd toen *keur* reeds de beteekenis had, die wij er nu doorgaans aan geven, doorgaans, zeg ik, want in sommige spreekwoorden en spreekwijzen in ouderen tijd ontstaan, b. v. *keur baart angst*, leeft zij nog voort. Dat is echter het geval niet: de spreekwijze is ouder, zij behoort tot den tijd toen *keur* nog in de beteekenis van *keus* gangbaar was. Niet, dat ik zou kunnen aanwijzen wanneer die ontstaan is: dat kan men van spreekwoorden en spreekwijzen maar zelden. Maar dit is zeker, dat zij in de 17e eeuw reeds bekend was; Hooft b. v. zegt in een gedicht van 1621, Ged. dl. I. bl. 194,

Krielt het van vrijers niet om uw deur?
Mooghje niet gaen *te kust en te keur?*

En ten bewijze dat nog in wat lateren tijd *keur* in zijne oude beteekenis gold, laat ik een paar plaatsen uit Huygens volgen.

Korenbl. dl. II, bl. 282,

'k Sie mijnen vriend misdoen in onbevallickheden
Van reden, en beleid van leden en van zeden:
Wat doen ick? segh ick 't? Neen; ick kreegh hem aen den hals.
Wat doen ick? swijgh ick? Neen; dan waer mijn' liefde vals.
'k Weet min raed tot den keur, hoe dat ick 't meer behertigh:
Ick werd' onaengenaem, of ick blijv' onbermhertigh.

D. i. hoe ernstiger ik het ter harte neem, hoe moeielijker mij de keuze wordt.

Ald. bl. 414,

Wat soudt ghy liever wenschen
Waer 't u te keur gestelt;
De wijste mensch te zijn van alle wijse menschen,
Of d' allerrijckst in geld?

D. i., indien het u in uwe keus gegeven ware.

En als hij, I. bl. 143, van den boer en zijne vrijster zegt,

Soo rijden sy te keur door 't schuym van onse dagen,

dan is *te keur* daar, naar keuze, naar verkiezing, naar harten lust.

Dat Vondel, die *te kusse en keure* schrijft, zoo zou geschreven hebben om der welluidendheid wille, wil er bij mij niet in. Want vooreerst had Vondel te veel gezond verstand, om, gelijk wij dat in onze dagen nog al eens zien, ten gevalle der welluidendheid, zoo het heet, de taal te willen verminken en bederven. En ten anderen, hij had voor taal een zuiver en geoefend gehoor, iets wat tegenwoordig ook aan vele Nederlanders schijnt te ontbreken, zoo als blijkt uit de wonder vreemde dingen die er voor den dag komen, wanneer zij zich over welluidendheid laten hooren; (den heer ter Gouw, dit lezende, zullen er waarschijnlijk voorbeelden genoeg van voor den geest komen); en ik geloof, Vondel zou het met mij eens zijn geweest, dat in deze spreekwijze *kust* welluidender is dan *kus.* Eerder houd ik het er voor, dat Vondel, die, even als al zijne tijdgenooten, van etymologie niet veel

begreep, het woord *kust*, dat toen al verouderd was en alleen in deze spreekwijze voortleefde, voor een woord hield, door toevoeging van eene *t*, hetzij uit *kus*, hetzij uit *keus* bedorven. Tot die gissing kon hij ligt komen. In spreekwoorden en spreekwijzen kan gemakkelijker dan elders een woord misvormd worden, omdat men daar gewoonlijk slechts acht geeft op de beteekenis van het gezegde in zijn geheel, maar niet op die van ieder woord op zich zelven. Spreekwoorden en spreekwijzen op die wijze bedorven zijn er ook verscheidene. En van de aanvoeging eener *t* aan het einde van zelfstandige naamwoorden op *s* uitgaande, zijn in onze taal voorbeelden genoeg. P. LEENDERTZ WZ.

Alle gekken op een stokje. In de laatst verschenen aflevering van het Woordenboek (III, 6) wordt het woord *gekken* in dit spreekwoord voor een werkwoord verklaard. Zoo leest men kol. 959: »Dat *gekken* hier inderdaad het ww. en niet het meervoudig znw. *gek*, dwaas, is, blijkt ook uit Bredero, Roddr. 11, waar het ww. insgelijks met het vnw. *alle* verbonden voorkomt: »Nou deghelijcke deegh, alle *ghecken* laet varen." Maar deze plaats levert geen bewijs. In »alle gekken laat varen" is *gekken* wel een werkwoord, maar er is geen stokje bij. In »alle gekken op een eind" is dit evenzoo, en dit bewijst dus ook niets.

De gekken, die *op een stokje* gezet worden, moeten personen of figuren zijn, 't zij de nar zelf op zijn stokpaardje of zijn gekskop op den narrestaf. In het spreekwoord: »alle gekken op een stokje" is het woord *gekken* werkelijk het meervoudig zelfstandig naamwoord. J. TER GOUW.

Malefijt. (XXVII, bl. 78.) T. a. pl. komt eene, naar mijne bescheiden meening, nog al gezochte afleiding voor van den naam malefijt, volgens den heer Winkler door onze zeelieden aan den petrel of stormvogel gegeven.

Eigenlijk noemen ze dien vogel malefietje, eene dood onschuldige verbastering van mala-vista, den naam door de eerste portugeesche zeevaarders die naar Indië voeren, aan dien vogel gegeven.

Malavista = kwaad gezicht, kwaad voorteeken, vóór den storm.

Bedoelde vogel komt niet alleen in de noordelijke, maar meer nog in de zuidelijke zeeën b/z. de keerkringen voor en wordt op den weg naar Indië op de breedten bezuiden de Kaap de Goede Hoop in menigte gezien, vóór het inzetten van de aldaar heerschende westelijke stormen.

De opmerking bl. 80, regel 1 à 4 van boven van hetzelfde nummer is in dezen ook op den heer Winkler toepasselijk.

Hij moge nu uitmaken in hoever de familie Malefijt te Haarlem haren naam van kwaad voorteeken afleidt en van portugeesche afkomst zij.

NAUTONIER.

Delven enz. Ik heb de Overwintering op Nova-Zembla van Tollens eens in het Hoogduitsch gelezen. De naam van den overzetter is mij ontschoten, doch een der heeren Quack had deel aan die uitgave, eene zoogenaamd geïllustreerde. Ik merkte daarbij dat de overzetter meer dan een vrije overbrenging geleverd heeft, namelijk eene zeer naauwkeurige vertaling in verzen die voor een nederlandsch oor wel stootend is; maar de eigenaardige vormen en woorden van het Nederlandsch zijn zoo getrouw weergegeven, dat de heer Q. ze zeer dikwijls ten behoeve der Duitschers verklaren moest. Zoo na verwant Duitsch en Nederlandsch zijn, zoo zijn het ook de oude vlaamsche schrijftaal en nieuwe vlaamsche spreektaal.

Uit eenige voor mij liggende geschiedkundige hs. en uit onze spreektaal teeken ik enkele woorden aan, waarover ik iets te vragen en iets te zeggen heb.

Delven, met al het daarvan afkomstige *delf*werk is elders in Nederland onbekend of door *graven* vervangen. In Zeeuwsch Vlaanderen is het zeer eigenaardig in gebruik; het rijmpje,

Kuussen en delven
Betaalt z'n zelven,

aan den landbouw ontleend, verklaart het reeds, en het pachtkontrakt bepaalt in den regel, dat de pachter gehouden is zijne landerijen behoorlijk te mesten, wieden en *bedelven* en de waterloopen en slooten te *delven*. De *doodgraver* die het graf *graaft* is hier onbekend; het *graf*, schoon een *gegraven* iets, wordt hier *gedolven* door den *grafdelver*. Toch kennen wij hier de *delften* (stad

Delft met zijn Oude Delft, Lange en Korte Delft in Middelburg) niet en evenmin ook de *dulve* of *dulf* der Hollanders, die hier *ree* heet. Bij de vlaamsche geschiedschrijvers en in verscheidene akten lees ik van *delven* (voor slooten graven) *delfwerk*, *bedelving* en *opdelvinge*. Het laatste is eene soort van veldverschansing, sedert 1830 meer algemeen in gebruik gekomen, ofschoon het ontleend is aan de waterleiding, die b. v. twee kreken vereenigt, ten behoeve van waterafleiding of om als verdedigingslinie te dienen in oorlogstijd.

Delven kent de Noordnederlander in het gezegde *het onderspit delven*, en nu vraag ik wat beteekent dat? Wat is een *onderspit?* De krijgsman delft soms het onderspit in den strijd; maar ook de geleerde, de kunstenaar in den wedstrijd (kampstrijd, *prijskamp* zeggen de Zuidnederlanders niet ongeschikt). Het komt mij voor een gezegde te zijn, aan een vrij algemeen bekend landbouwwerk ontleend. Er moet, b. v. eene sloot gegraven worden: men doet dit aldus, eerst steekt men de lengte en breedte uit, dat is men teekent die met de spade af; vervolgens graaft men de eerste *steke*, 't zij de graszode of den harden bovengrond, af; dit verricht zijnde, graaft men de tweede, derde *steke* enz. (al naar de diepte bepaald is) uit, tot men de laatste steke uitgraaft. Dit is het moeielijkste en is, als men in vereeniging graaft, steeds het werk van den sterksten, want de onderste laag zit, vooral in oude slooten en waterleidingen zeer vast gezogen. Het vlaamsche *steke* is 't zelfde als het hollandsche *spit*, van *spitten* met de *spade*, dus een spade, een schop gronds. Is nu het onderspit delven een lastig en moeielijk werk, dan kan het daarvan gezegde, dat eerst op moeite en last wees, later eene meer uitgebreide beteekenis verkregen hebben en heeft men daardoor de uitkomst van eenen stoffelijken of geestelijken strijd willen aanduiden.

Bij deze gelegenheid teeken ik nog aan:

Een *steke* diep, twee steken diep enz. een spa diep, een spaboom diep, als dieptematen, waarvan het arbeidsloon in Zeeuwsch Vlaanderen afhangt. Het hollandsche *bedolven*, dat zoo vaak rijmt op *golven*, komt mij voor aan het delven of graven ontleend te zijn, schoon men het ook al overdrachtelijk gebruikt: onder de golven des tijds is menige verwachting bedolven, menig huis roekeloos op vlot- of welzand gebouwd is er onder bedolven. De Zeeuwsch-

vlaming gebruikt delven gelijk - en ongelijkvloeiend: de delver delfde of dolf de sloot.

Schêren (de ê als aî in het fransche maître enz.) is de naam dien men geeft aan eene fraaie donkerblauwe, isabellakleurige of bruinachtige sierplant, korter van stengel, breeder van blad dan de gewone gele lisch, doch overigens stellig eene veredelde soort der fraaie iris pseudacoris. Kan de naam scheeren wijzen op de groeiplaats, aan den vochtigen oever van kreek of vliet? Ik vraag dit, omdat het mijne aandacht trekt, dat aan de zweedsche en russische kusten der Oostzee, tallooze langwerpige, door ondiepe kanalen van elkander en van den oever gescheidene eilanden liggen, die den algemeenen naam van scheeren dragen en — zonderling genoeg — zien we de zwaluwen, bij stil weder langs het water op insecten azende, de vlakke oppervlakte scheren: en eindelijk weêr het scheren (den baard afdoen zegt de Zeeuwschvlaming) geschiedt met zeepsop, dus vochtig, en met een fijn lemmer, en de bladen onzer iris zijn mesvormig. Hoe deze fraaie bloemen ook den naam van doodkisten kunnen dragen, begrijp ik niet.

Izen. Dit werkwoord vond ik in een brief van 1672, door Cau aan den aardenburger magistraat geschreven. Hij raad dien, als voorzorg tegen vijandelijken overval, onder anderen aan, de stadsgrachten te izen, zij moesten de grachten ontizen, van ijs ontdoen, bijten of openhakken.

Slujeren. »Wij hebben hier (in Brussel met eene nederlandsche opera) in onze half verfranschte hoofdstad het voorbeeld gegeven en alles doet verhopen dat onze noordnederlandsche broeders, die zaak niet zullen laten *sluieren*, maar volhardend zullen werken om de nederlandsche opera op vaste palen te vestigen." Weekblad de Zweep van Brussel.

De Vlaming kende het woord uit de volkstaal, doch in plaats van den ouden spreekvorm slujeren of sluëren weêr te geven, heeft hij het verhollandscht.

Slujeren is in Zeeuwsch Vlaanderen een beweging aanduidend woord, men kan dat hooren, en toch de beteekende zaak is evenmin als *rusten* eene beweging, 't is meer eene daad.

Slujeren is gelijkbeteekenend met *verslujeren*, zou men oppervlakkig zeggen, vooral als men het den Zeeuwschvlaming wel eens

hoort verwarren, toch is het zoo niet. *Slujeren* is eene daad uit zorgeloosheid voortkomende, *verslujeren*, uit moedwil: »moēswillig verslujeren" zegt men daar om dikwijls.

Slujeren heeft wel iets van sliingheren (slingeren). Maar wat is nu slujeren? Het verdient behouden te worden in de schrijftaal, des noods met ui, als de *mundart* der meerderheid het eischt, omdat het door geen enkel hedendaagsch hollandsch woord kan weêrgegeven worden en dus omschrijving behoeft. Slujeren heeft iets van op 't sleeptouw houden, aan 't lijntje houden, op de lange baan schuiven, doch altoos door onachtzaamheid of vergetelheid van den *slujeraar*. Slujeren heeft echter dit voor boven verslujeren, dat het voorwerp of de zaak waarop het betrekking heeft nog wel hersteld of te recht gebracht kan worden; verslujeren heeft, zoo niet vernietiging van zaak of voorwerp, dan toch onbruikbaarheid, ten gevolge.

Ik zei, dat het ook wel iets heeft van *sliingheren* en *versliingheren*. Sliingheren is achteloos bergen, hier of daar neêrwerpen of laten liggen, zoodat men, als men 't noodig heeft, gewoonlijk zoeken moet. Het gevolg van het sliingheren en versliingheren, uit zorgeloosheid of moedwil is dus mede onbruikbaarheid of vernietiging.

De Zeeuwschvlaming gebruikt het overdrachtelijk, vooral van jonge meisjes: Antje is op al wat soldaat is *versliingherd* (*dol op*, zeggen de hollandsche stedelingen); Keetje is heelemaal *versliingherd*, ten gevolge van haar losbandig gedrag; 't is jammer van Keetje, dat ze zich, zoo jong nog, geheel heeft laten *versliingheren*.

Mijne dochter heeft wel eens de gewoonte om, als ik mijn handschrift laat *sliingheren*, het in te zien; ze deed het ook met dit opstel, dat ik even moest laten liggen en zegt, dat's aardig (zonderling, opmerkelijk) dat al dat *sl* zoo op malkander *trekt* (lijkt).

Slokeren, — wezenlijk dat heeft ook wel iets van slujeren. *Slokeren* en *verslokert* zijn werkingen der menschen, maar ook van de natuur zelve. Wat het is? Ja, ik ken er geen hollandsch woord voor. Als mijne vrouw zegt: die sla kan ik ni op tafel briinghen (brengen) want z' is eelemale *geslokerd* of *verslokerd;* dan zou de hollandsche vrouw, meen ik, zeggen *verlept*. Groote hitte verlept de planten; maar ook geplukte bloemen, gestoken of afgesneden groeten, verleppen door liggen.

Pellerijn. Plaatsaanduiding op eenen platten grond van Middelburg in Vlaanderen van de XVIIe eeuw, schavot met schandpaal. Het Fransch heeft *pilori.* Zou men bij het vlaamsche moeten denken aan *pellerine,* overkleed, van *pel,* vel, huid, bont, later pelgrimskleed, vervolgens boetgewaad, kleed der boetelingen en vandaar de naam van schandpaal, strafplaats?

Wat *pel* betreft, in Zeeuwsch Vlaanderen is het zeer algemeen in gebruik voor schil. Alleen aardappelen, appelen en peren hebben schellen; alle andere vruchten hebben pellen en opmerkelijk is het, dat dat kleed der vrucht wat eenige dikte heeft eene schel heet en dunner zijnde, pel. Er zijn geschelde en gepelde aardappelen: de eerste zijn door middel van het mes, de laatste door koken van het omkleedsel ontdaan.

Geleed. Is de vlaamsche vorm van geleiding, leiding, waardoor anders van elkander gescheiden stroomen of wateren vereenigd zijn, Fransch: *conduit d'eau.* De Vlaming kent tweeërlei *geleeds:* een gewone verbindingsgracht of sloot tot afvoering van het eene water in het andere en een geleed dat tunnelvormig is. De Hollander noemt het *duiker,* de Zeeuwschvlaming *duker,* de Franschman *conduit* en van daar 't vlaamsche *conduut.*

Ik merk op dat de hollandsche ei in Zeeuwsch Vlaamsch dikwijls, ja in den regel tot ee of eê wordt (zoo als in spreeuw, leeuw, schreeuw enz.). De grensscheiding van eene gemeente, ambacht of stuk lands heet, den onzijdigen vorm aannemende, *het gescheê:* spreiden is *spreêën,* (verspreiden kent de Zeeuwschvlaming niet); de Kadzantenaar gaat nog verder en trekt het samen, *spreên.* De wei die men van gekarnde melk, even voor het koken, kan afscheppen of beter afgieten, heet *scheêwei,* kadz. *scheêwêe.*

Kusen, kuussen. De hollandsche vorm zou moeten zijn en is ook, schoon zeldzaam, *kuischen. Kuus en elder,* kuisch en helder, *zoo schoone as 'n brand, brandschoon,* zijn gezegden waardoor men eene uiterst reine en zindelijke geaardheid aanwijst. Kuisch met zijne tegenstelling onkuisch, in anderen zin, zijn in Zeeuwsch Vlaanderen onbekend, ofschoon er anders tusschen kuisch en rein, zuiver, onbevlekt (van de H. Maagd b. v. sprekende) groote overeenkomst is. Van *kuussen* heeft de Zeeuwschvlaming *opkuussen* voor het schoonmaken van iets wat gestort of bemorst is of van de keuken,

de werkplaats, het hofplein en al zulke plaatsen waarop veel gewerkt wordt; dit is gewoonlijk de zaterdagavond-karwei.

Nog heeft de Zeeuwschvlaming *verkuussen*, wegjagen, alsof de huisvrouw of meid, man, vrijer of kind, die haar op 't oogenblik in den was, met den bezem wegveegde: vandaar dat men ook zegt *wegboenderen*. *Verkuussen* wordt ook overdrachtelijk gebruikt: »de Franschen besturmden in 't jaar 72 Erdenburg, maar ze wieren deur 'n andjevol soldaten, mans en vrouwen verkuust."

Putoore. Is een woord dat weinigen herkennen: 't is eenvoudig de fransche naam *putoir* (de Vlaming spreekt op zijn ouderwetsch den franschen oi-klank als oô uit: trois, troô, doit, doôt). Putoir is de hier zeldzaam gewordene roerdomp, ardea stellaris.

Boer. Dit woord speelt in Zeeuwsch Vlaanderen eene groote rol, zelfs zoo dat de namen kooper en koopman er in vele gevallen de plaats voor moesten ruimen. *Vischboer*, *kaasboer*, *assenboer*, *beirboer*, zijn handelaars in visch, kaas, haardasch en faecaliën, beide laatste als mestspeciën. Zoo hebben wij den *houtboer*, die langs zijne akkers rijen elzen of eiken, soms ook wilgen slaghout kweekt en verkoopt. De *biezenboer* is de bewoner van den zandigen Biezenpolder. De kassier bij het pacht- of klok-en-hamerspel is den *boer*. De ringrijder wien de potlepel te beurt valt is den *boer*. De *schorreboer* is hij die tegen loon pas bedijkte polders bewerkt. De handelaar wien het niet voorspoedig gaat, *boert achteruit* en vele renteniers hebben *overgeboerd*, na *vooruitgeboerd* te hebben. Een mensch die ongegeneerd op zijn stoel zit of veel plaats noodig heeft, beschikt over de ruimte van *schoppenboer*.

G. P. ROOS.

Delven enz. Naar aanleiding van het door den heer Roos medegedeelde of gevraagde, neem ik de vrijheid het volgende op te merken.

Over *het onderspit delven* kan vergeleken worden wat men vindt Nav. XIX, bl. 416.

Eenen steek, twee steken diep spitten, zegt men ook in Holland.

Bij *scheren* is het niet noodzakelijk aan water of zeepsop te denken.

Bij het scheren van den baard wordt dat wel gewoonlijk gebezigd, maar niet bij het afscheren van het hoofdhaar of bij het scheren van een schaap. Wanneer de barbier zijnen klant of de herder zijn schaap scheert, laat hij het scherpe werktuig langs de oppervlakte van de huid gaan. Daarom gebruiken wij dat woord *scheren* ook (maar in intransitive beteekenis) van de zwaluw, die bijna rakelings langs de oppervlakte van het water vliegt. Wie ons toeroept »scheer je weg", gebiedt ons eene dergelijke beweging te maken: want bij het wegloopen strijken wij met de voeten langs de oppervlakte van den grond. Even als *scheren* wordt ook *strijken* in laatstgenoemde beteekenis gebruikt: wij zeggen b.v. daar strijkt hij heen, of hij is met den prijs gaan strijken. Onze voorvaderen noemden het ook *schaven*. In den Roman van Limborch zegt Evax, VI, vs. 2114,

Te voet ghingic henen scaven,
Dat niemand dan miin knecht en wiste.

En Melis Stoke vertelt, II, vs. 222,

Maer teghen den nacht ghinghen si scaven,
Die Vriesen, weder te haren wiven.

Ook nog in de 17e eeuw sprak men zoo.

Gaa heene langs de werreld schaaven,

zegt Six v. Chandelier, Poësy, bl. 153. *Scheren* en *schaven* komen vrij wel in beteekenis overeen. Het is beide een strijken langs de oppervlakte. Het verschil bestaat hierin, dat *schaven* een krachtiger strijken te kennen geeft: wij nemen daarbij een deel van die oppervlakte zelf weg, terwijl wij schavende alleen wegnemen wat boven die oppervlakte uitsteekt. Wij scheren het haar van de huid van den mensch, de wol van de huid van het schaap, het vee scheert het gras van het veld af, maar die huid, dat veld blijven ongeschonden; de timmerman daarentegen, als hij schaaft, neemt een deel van de plank zelf mede.

Slingeren wordt in de door den heer Roos vermelde beteekenis in Holland ook gebruikt. *Slingeren* geeft eene beweging beurtelings naar de eene en de andere zijde te keeren, nu naar boven dan naar onderen, of nu regts dan links. Zeer juist zegt men daarom

van den ordeloozen knaap, dat hij zijne boeken of zijn speelgoed laat *slingeren*: want nu ligt het aan dezen dan aan dien kant van de kamer. *Verslingeren* in de eerste door den heer Roos vermelde beteekenis is in Holland insgelijks in gebruik: in de beide andere heb ik het er ook wel gehoord, maar toch zeldzamer.

Sluijeren kent men ook in Holland; evenwel niet in dezen vorm, maar in twee andere, namelijk *sleuren* en *sloeren*. Het eerste behoort tot de schrijftaal: het is een transitivum, beteekent langs den grond slepen en wordt alleen van voorwerpen gezegd. Het andere behoort uitsluitend tot de spreektaal: het is intransitivum en wordt alleen op handelingen toegepast. Het beteekent slepende blijven, in denzelfden toestand blijven, niet afgedaan worden, meestal tengevolge van luiheid of achteloosheid. Maar het zelfst. naamwoord *sl.ur*, d. i. gewoonte (steeds in ongunstigen zin) komt in beteekenis en gebruik minder met *sleuren* dan met *sloeren* over een.

Slokeren heb ik in Holland nooit gehoord. Wel echter kent men daar de zamenstelling *verslukkeren*. Men zegt dat van afgesneden groente, die door lang liggen week en slap is geworden. *Verlept* zegt men van groente die op het veld staat of van afgeplukte bloemen.

Pellerijn is hetzelfde als het fransche *pilori*. Kiliaan heeft *pilorijn* en *pellarijn*. Het woord komt van het middeleeuwsch-latijnsche *pilorium*, dat wel eene afleiding van *pila* zijn zal. Het beteekent de *draaikast* of de *houten huik*, twee strafwerktuigen van vroegeren tijd, waarvan in den Navorscher meermalen gesproken is, en vervolgens ook de plaats, waar men in die kast of met die huik ten toon gesteld werd, dus wat wij schavot zouden heeten.

Pelerine is van anderen oorsprong. Het kleedingstuk dat deze naam draagt, schijnt nog niet zeer lang in de mode geweest te zijn: ten minsten in de fransche woordenboeken van het midden der vorige eeuw en vroeger, die ik kan naslaan, vind ik het woord niet. Het komt van het fransche *pélérin*, dat, even als ons *pelgrim*, uit het latijnsche *peregrinus* (= vreemdeling) verbasterd is. Wij zouden het door *pelgrimskraag* of *-manteltjen* kunnen vertalen.

Pel verschilt weer in oorsprong van de beide genoemde woorden; het komt van het latijnsche *pellis*, waarin wij — wanneer wij bedenken, dat de tenuis, die in de overige arische talen gebleven

is, in vele gevallen in de duitsche eene aspirata is geworden — ons *vel* herkennen. *Pel* is nu in Holland, meen ik, nog alleen in gebruik in de beteekenis van spier: bovendien in de zamenstelling *pellegoed* = servetgoed.

Het onderscheid tusschen *pellen* en *schillen* is in Holland het volgende. *Pellen* is van het omkleedsel berooven, zoo, dat het binnenste ongeschonden blijft; maar *schillen*, het op zulk eene wijze doen, dat een deel van het binnenste mede weggenomen wordt. Men schilt appelen en peren, maar noten, eieren, garnalen, ook gort en rijst worden gepeld. Doch het hout van den bast ontdoen, heet *schillen*. Het schillen geschiedt doorgaans met een mes, het pellen met de hand of met den molen.

P. LEENDERTZ WZ.

VRAGEN.

Spreekwijze. Soldaat maken. Wat is de oorsprong van de spreekwijze, iets soldaat maken?

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Wapen van Twickelo. De adellijke familie van Twickelo is niet uitgestorven: zij bestaat nog in Westfalen onder den naam van von Twickel.

A. F. O. VAN SASSE VAN YSSELT.

Geslacht Foeyt. (XXVII, bl. 101.) Ik vind dienaangaande in het Archief voor de geschiedenis van het aartsbisdom Utrecht, 1e dl., bl. 142, het volgende.

De bewoners van den huize Emmeklaar bleven door al de troebele tijden heen katholiek. Zoo geeft Jac. de la Torre (zie achter Nuijens Gesch. der Nederl. beroerten, Ie werk, 2e dl.) onder zijn lijst der katholieke edelen:

Emmeclaer Foeyt. Illa est de Deuren In Castello suo de Emmeclaer prope Amersfordiam.

Den 4 sept. 1672 werd in de (later Jansenisten-)kerk op het Zand te Amersfoort gedoopt: Jacobus filius D. Florentii feijt, D. in Emeclaer.

In het doopboek der statie in de Muurhuizen te Amersfoort komt 20 april 1694 als patrina voor: Dnâ van Emmeclaer filia devota.

In het doopboek der statie »den Crommen Elleboog" vind ik den 5 sept. 1731 gedoopt: Maria Agatha f. praenobil. Dni hendrici feijdt et barbare van der perk.

En in het doodenboek: 10 april 1763, de hoogwelgeboren heer de heer Henderik foeyt lutenant colonel ten dinst deser landen ende groodt major der stadt Venlo.

Vervolgens vindt men in het Vervolg van het Utr. plakkb. I, blz. 187, — den 31 mei, 5 junij 1714:

Aan de Ed. Mog. Heeren Staten 's lants van Utrecht:

Geeft ootmoedelyck te kennen, Maria Elisabeth Agnes Foeyt, Vrouwe van den Gerechte van Emiclaar, gelegen op het Hoogeland by Amersfoort. Dat sy suppliante met het selve Gerechte van Emiclaar, Tins, Tiend, hoog en laag, wilt en tam, met eggen ende met eynden ende met allen synen toebehooren synde leenroerig aan de Abdye van St. Pauls, op den 28 Juny 1679, na doode van haar Vader Jonkh. Floris Foeyt is verleyd geworden, als blyckt by de Leenbrief hier anex.

De afstammelingen van Everard Wittert, heer van Hoogland, die 1749 met Emiclaer beleend werd, zullen waarschijnlijk in staat zijn meerdere inlichtingen aangaande afstammelingen van jhr. Floris Foeyt te geven.

A. F. O. VAN SASSE VAN YSSELT.

Geslacht van Beinhem. Het sterfjaar van Henric van Beynhem tot den Appelenburg, begraven te Ochten in de kerk, is niet, zoo als in Nav. XXVI, bl. 422 is opgegeven, 1650, maar 1605. Indien een der lezers van den Navorscher in het bezit is van eene genealogie van dit geslacht, zou met de inzage zeer verpligt zijn

IJzendoorn. W. DE HAAS.

Geslachten van Bueren en Oudheusden. (XXIV, bl. 306). Getrouwd te Tiel 28 dec. 1606 Jan de Cock van Oppijnen, Arndtszoon, wedr. van Aeltjen Gijsberts d. van Buyren met Marijken Jacobs d. van Buyren wed. van Lubbert Heinricks.

Afk. te Tiel 5 sept. 1607 jr. Jan de Cock van Oppynen zn. van wijlen jr. Arndt met jufvr. Catharijn van Buyren, d. van jr. Jan van Buyren, burgemeester van Tiel.

Afk. te Tiel 15 sept. 1610, attest gegeven om te Kesteren te trouwen 1 oct. 1610 jr. Justus van Buyren zoon van jr. Jan van Buyren met jufvr. Anna van Huessen, d. van wijlen Jan van Huessen. Dit huwelijk is beraamd en besloten op het Huis tot Leede.

30 dec. 1625 jr. Cornelis van Buyren en jr. Petronella van Brakel, beide van Tiel.

19 julij 1628 jr. Johan van Buyren, luitenant, wedr. van jufvr. Clara van Lier, met Jakomijn van Steenhuysen, geboren te Tiel.

15 aug. 1635 jr. Nicolaas van Out Heusden, residerende tot Giessen in 't land van Altena, en juf. Ida de Rövers, geb. te Tiel.

Gedoopt 7 nov. 1637 Margaretha, dochter van jr. Nicolaas van Oudheusden.

Als geërfde getuigen bezegelden 4 maart o. st. 1588 de edele erenfeste en vrome Johan van Buren en Willem de Roever een verkoopcontract van eene hofstede onder IJzendoorn. Het zegel des eersten met den beurtelings gekanteelden dwarsbalk is bewaard gebleven, terwijl dat van Willem de Roever is afgescheurd.

Volgens eene lijst van in 1675 te IJzendoorn gevestigde kapitalen bezat jr. Joost van Buren aldaar een stuk gronds, waarbij ook kapitein Buren geërfd was.

Het eerste perceel behoorde 1718 en later, volgens het leenboek van IJzendoorn, aan de erfgenamen van jr. van Buyren.

W. DE HAAS.

Grafzerk te Putten. Wapen van Honnepel. (XXVI, bl. 42.) Het wapen van Honnepel, ook genaamd Humpel, is een links gewend vogeltje van goud op een balk van lazuur; veld van zilver.

JH. MR. A. F. O. VAN SASSE VAN YSSELT.

Geslacht Thijssen. (XXVI bl. 538; XXVII bl. 202.)

Het is mij niet bekend of door den heer Daniël Thijssen, van Brighton, omtrent zijne voorouders, te Veere nasporingen zijn ingesteld. Mocht dit niet het geval zijn, dan ware het waarschijnlijk geen vruchteloos werk, te dier plaatse een onderzoek te doen,

aangezien er verscheidene leden van het bedoelde geslacht, in de 17e en 18e eeuw daar gevestigd zijn geweest.

Bij eene vluchtige inzage van de naamlijsten, voorkomende in het 6e deel van J. Ermerins, Zeeuwsche Oudheden, teekende ik het volgende aan:

Bastiaan Th. werd schepen 1 januari 1618 en overleed 12 nov. 1643.

Daniël Th., d'oude, werd schepen 1°. januari 1644.

Leendert of Leonhard alsv. 1 januari 1660, bij afwisseling tot 1694, toen hij afstand deed, hetzij schepen, hetzij burgemeester.

Mr. Daniël Th. Leenartsz. werd schepen januari 1691 en overleed 6 januari 1697.

Daniël Th. Bastiaansz. werd raad 1 junij 1689 en overleed 21 julij 1710. (Gehuwd met Jacoba Karman, overleden 18 juli 1717, c. f. Lantsheer, Zelandia Illustrata blz. 596.)

Pieter Th. werd raad 26 december 1698 en overleed 25 april 1704.

Mr. Adriaan Th. werd raad 27 mei 1704 en overleed 8 dec. 1739. Den 6 julij 1705 benoemd tot rekenmeester van Zeeland.

Als notaris worden vermeld:

Daniël Th. aangesteld 21 april 1668.
Gillis » 18 sept. 1679.
Jan » 12 nov. 1688.

Als commies-stapelier en equipagemeester wordt van 1637—1647 vermeld Daniël Th.

Domburg H. M. KESTELOO.

Geslacht van Schuijlenburch. (XXVII, bl. 141.) De heer van den Brandeler kan veel omtrent 't gevraagde vinden (ook de wapens) in de genealogie mijner familie. (Helraldieke Bibliotheek 1874, bl. 105).

Ik voeg daar nog bij: Adriaan van Schuijlenburgh, geb. te Wijk 3 maart 1614, st. te 's Gravenhage 19 febr. 1692, tr. Maria van der Vliet. BACKER VAN LEUVEN.

Geslacht van Laren. Leest men Nav. XXVI, 320, dat Daniël Larenus, predikant te Arnhem, naar den wil der Nymeegsche synode van 27 juli 1625, nog met de classis Arnhem afrekening had te houden nopens wangevoelen, die hij ten aanzien van het duizendjarig rijk van Openbar. XX zou koesteren: in de Harderwijksche synode 2—4 aug. 1626 deelde de voorzitter, Godschalk Altius,

pred. te Arnhem, mede, dat de cl. Arnhem »goet genoegen ende contentement over den handel van beroepinghe ende acten in den kerckeraet (te Arnhem) desenaengaende gepasseert", geschept had, »gelijck sulcx oock uyt de classicale acten, den synodo voorgelesen, is gebleken; de synodus laet 't bij hetgene gepasseert is voor ditmael berusten". In 1639 was hij legerpredikant, vgl. art. 34 der acta prov. syn. Nymegen 7—10 aug. 1639: »ds. Larenus, int legher gedetineert sijnde, heeft door ds. ab Heteren (Harderwijk) sich schriftlick laten excuseeren, dat sijnE. van sijne uytgevoerde commissie tot die correspondentie met den ew. synodo van Utrecht geen rapport konde doen, 'twelck excuys bij deser vergaderinghe geerne is aengenomen."

Komt Joost van Laren (Jodocus Larenus) in de Naamlijst bij de Jongh (zie Nav. XXVI, 321) als de tweede predikant van Kesteren voor, de acta der Geldersche synoden leeren ons, dat hij de vierde predikant daar ter plaatse geweest is. J. ANSPACH.

Geslacht van Wijck. (XXVII, bl. 135—138.):

Maria van Wijck, echtgenoot van Johan Strick (Johanszoon bij Sanderina van Gordijn van Crajestein), geb. te Utrecht, in 1580 secretaris der weder vereenigde provinciën, in 1582 secretaris der staten van Utrecht, in 1599 algemeen rentmeester, en in 1602 tevens raad en secretaris van Floris van Pallant, graaf van Culemborg.

Dirk van Wijck, als ouderling te Avezaath op de classisvergadering te Tiel 10—11 mei 1734.

Arnoldus van Wijck, aug. 1739 praeparatoir geëxamineerd door de classis Tiel.

Godard van Wijck, Nav. XXVII, 137 vermeld, was ook als ouderling te Ingen ter cl. vergad. van 20—21 apr. 1733, 10—11 mei en 13—14 sept. 1734, 25—26 apr. en 12—13 sept. 1735, 16—17 apr. 1736 en 17—18 apr. 1741 tegenwoordig.

Cornelis van Wijck, als oud. te Avezaath op Tielsche classis van 22—23 apr. 1776. J. ANSPACH.

Geslacht Zuerius Boxhorn. In den Navorscher dl. XXV, bl. 139 v., worden door den heer F. Caland eenige mededeelingen gedaan omtrent het geslacht van Zuerius Boxhorn en ten slotte eenige vragen gedaan, die aan den heer J. van der Baan aanleiding

hebben gegeven tot het leveren van eenige bijzonderheden, omtrent dit geslacht (ald. bl. 474.) Onder mijne familiepapieren heb ik eene vrij uitvoerige genealogie der familie de Zweers of de Weer aangetroffen, die in hoofdzaak overeenstemt met de mededeelingen van den heer van der Baan, maar tot vroegeren tijd opklimt.

Ofschoon aan dit stuk geen authenticiteit kan worden toegekend, meen ik er echter eenige waarde aan te mogen hechten, omdat ik op het eerste blad vermeld vond, dat Cornelis Bosschart »deese boom met eyge hand uytgeteekend" heeft; en verder, dat J. Zweerius bovenstaanden boom getrouwelijk nagevolgd heeft. De origineelen bezit ik echter niet, maar de copiën, gecertificeerd door J. H. Berdenis, 20 dec. 1758.

De twee eerste bladzijden van het geslachtregister bevatten letterlijk het volgende.

Willem Zweers of de Weer was getrout met ...... zijn kinderen waren

- Willem Zweers,
- Jan Zweers tot Venlo,
- Jan Zweers, alias de verver tot Venlo,
- Dirck Zweers gehuwd met Margarita van Eyck. Zijn kinderen waaren
  - Rennegard, Huijsvrou van ...... Haare dogter was:
    - Janneken, Huijsvrou van Aart van den Bosch en sterf zonder kinderen.
  - Heijndrica huijsvrou van ...... Pijnappel van den Bosch.
  - Margrieta eerst huijsvrou van Jan Beck, schout tot Helmond. Jan Bek met de zijne is van d' andere zijde. Haare kinderen waren
    - Jan Bek priester.
    - Michiel zijde lakenkooper tot Antwerpen. Zijn kinderen zijn
      - mr. Michiel canonik ten Dom te Uijtregt,
      - mr. Jan Bek tot Liere,
      - Catharina huijsvrou van ...... Vossius procureur generaal tot Uijtregt. Haar zoon was
        - mr. Jacob Vossius.
      - Reyndert tot 's Hertogenbos. Zijn kinderen waaren
        - Jan Bek zijde lakenkooper ten Bosch.

Reijndert.

Margrieta huijsvrou van Lambregt de Hase. Haar kinderen waaren

Janneken,

Grietien.

Alida, Religieuse.

Mr. Willem, monnik tot Postel.

Jan de Weer tot Helmond in den Hage. Zijn kinderen zijn

Willem Zweers, priester,

Gojert. Zijn zoon was

Jan de Weer,

Grietken,

Hilleken,

Heylken, de Blinde,

Mary.

Philippus de Weer of Zweers tot Helmond sterft a° 1523, was getroud met juffr. Marija van Geldorp, die sterft a° 1544, was de dogter van jonkheer Philips van Geldorp. Zijn kinderen waaren

Heilken, religieuse in den Hage tot Helmont, sterft a° 1568, 26 september,

Margriete, religieuse in 't klooster bij St. Goelen ... tot Brussel, sterft 1572 den 18 april,

Johanna huijsvrouw van Jan Harssaart, fourier der koniginne Mary, sterft 1533. Haar dogter was

Maayken, huijsvrou van Anteunis Knobbaart tot Antwerpen. Haar kinderen waaren

Adam,

Abraham,

Isaac.

Dirck Sweers, troude Catharyna dogter van Jan Morets ..... tot Ruermunde en sterft 1533. Zijn kinderen waaren

Aert en andere zijn gestorven.

Jan Sweers troude tot Nimwegen Lucia Valkenburg. Zijne kinderen waaren

Philips Sweers, geb. 1511. enz. Zie verder den geslachtboom.

Philips Sweers geb. te Helmond 1511, sterft 1574 30 maart, was getrouwd met Anna, dochter van Leepaert Chalet en Maria Moins, zijdelakenkooper te Antwerpen, geb. 1520 sterf 1562.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Philips geboren Antw. mei 1540, getr. met Maaij Gillis.	Leonard geb. Antw. 25 september 1541, getr. met Tanneken Rombouts.	Marcus geb. Antw. 26 febr. 1543, getr. met Anna Rielsdink 30 nov. 1567 en is gestorven 14 october 1585.	Jasper geboren Antwerpen 2 april 1544 getr. met Maaiken van Houten.	Maayken geb. Antw. 31 augustus 1545.	Melchior geb. Antw. 22 september 1546.	Jan geb. Antw. 15 mei 1549.	Jacob geb. Antw. 23 Aug. 1550, getr. met Catharina Hoefnagel.	Balthazar geb. Antw. 25 october 1551.	Tanneken geb. Antw. 13 januari 1553, getr. met Philips van den Heede van Brugge.	Janneken.

Kinderen van 1 (Philips):

1	2
Philips,	Michiel.

Kinderen van 2 (Leonard):

1	2	3
Catharina getr. met Hendrik Boot.	Guilliam getrouwd met de dochter van Balthazar Vlierden.	Leenard.

Kinderen van 3 (Marcus):

1	2	3	4	5	6	7
Philips geb. Antw. 19 dec. 1568, is getrouwd met...... heeft tot Danzig gewonnen deze vier kinderen:	Marcus geb. Antw. 8 nov. 1571, getr. met Catharyna van Roost te Bergen op Zoom 27 april 1593, sterft 15 oct. 1603.	Anna geb. 27 januarij 1574, getrouwd met Hubertus de Ridder predik. te Reijmerswaal, sterft 16 februari 1617.	Catharyna geb. 23 aug. 1576, getr. 8 julij te Bergen op Zoom met Cornelis Boogaart predikant eerst te Vosmaar daarna te Lillo, sterft 4 jan. 1612.	Jacobus geb. 27 junij 1579 te Elbingen in Pruissen, getr. met Anna dochter v. Henricus Boxhorn predikant te Woerden en Breda; sterft 14 mei 1617, geweest zijnde duitsch en fransch predikant te Bergen op Zoom.	Marya geb. 11 oct. 1581 is gegaan in het klooster der Clarissen, te Leuven, gestorven ...	Sara geboren te Elbingen 12 april 1584, gest. 5 julij.

1. Constantia.

2. Sibilla.

3. Cathalyna.

4. Hendrik geb. Bergen op Zoom sept. 1612, getr. met Catharyne van de Putte te Vlissingen, is predikant geweest op 't kruisfort Frederik Hendrik en St. Jacob en te gelijk daarna te Neusden, is gestorven aan een tering te Vlissingen 1642.

   1. Jacobus Zweers geb. te Lillo 3 febr. 1638 is geweest predikant te Krabbendijke, Wolfaartsdijk en laatst te Arnemuiden, eerst getrouwd met Cornelia Verbeek en voor de 2e maal met Abigel Immens.

   2. Cornelia Zweers geb. te Vlissingen 19 aug. 1640, gehuwd met Hendrik Berdenis predikant te Sluis.

      Jacobus geb. te Vlissingen in den vlugttijd 1673, getrouwd met Catrina van Elsdijk 12 dec. 1707.

      Cornelia geb. febr. 1710 getr. 26 mei 1733 met Daniel van Berlekom.

5. Marcus geb. Bergen op Zoom sept. 1612, getr. te Middelburg met Suzanna Duyvelaar is geweest Professor Eloquentiae et Historiae. te Leiden gestorven 3 oct. 1653.

   1. Johanna geb. te Leiden: haar eerste man was Willem de Witte.

      Elizabeth de Witte, in Oost-Indien getrouwd met Gillis Steur.

   2. Anna Justina geb. te Leyden 1651, getr. met Johannes van Miggrode.

      Marcus van Miggrode.

Hendrik Berdenis en Cornelia Zuerius hadden nog verscheidene andere kinderen, wier vermelding hier niets ter zake doet; ik heb alleen Jacobus en zijne dochter Cornelia genoemd, om te doen zien op welke wijze ik in het bezit dier geslachtregisters ben gekomen.

Bovenstaande genealogie was reeds door mij afgeschreven toen de heer Nagtglas, bibliothecaris van het Zeeuwsch

Genootschap der Wetenschappen, mij opmerkzaam maakte op de geslachtlijsten van de familie Sweers de Landas, voorkomende in Ferwerda's Genealogiën van oude adelijke geslachten II deel 1e stuk. Bij vergelijking bleek mij, dat mijn ms. eerst met de 10e generatie aanvangt, zoo als deze in bedoeld werk voorkomt. Ofschoon nu aan Ferwerda's arbeid, als grootendeels op authentieke bescheiden berustende, ongetwijfeld meer geloof moet worden gehecht, heb ik echter gemeend geen onnut werk te doen door het mededeelen van het onder mij berustende geslachtregister, omdat de daarin voorkomende afwijkingen en aanvullingen tot vernieuwd onderzoek aanleiding kunnen geven.

De vraag van den den heer A. A. Vorsterman van Oijen (Nav. XXV, bl. 317), of het geslacht Zuerius iets gemeens heeft met het tegenwoordig geslacht Sweers de Landas, wordt met eene verwijzing naar deze genealogie voldoende beantwoord.

Ook ten aanzien van het wapen kan ik eene bijzonderheid mededeelen. In mijn bezit is een ruitvormig wapenbord, waarvan de herkomst mij onbekend is, doch waarop van achteren vermeld staat, dat het het wapen was van Cornelia Berdenis. Dit kon echter niet juist zijn, omdat het wapen van Berdenis geheel anders is: t. w. een boom in een tuin. Dit wapenbord bevatte het volgende wapen:

Het schild doorsneden. — Beneden in goud drie (2 en 1) driehoekige eggen (herses) van sabel. — Boven gedeeld: links (van den beschouwer) in goud een hartschild van zilver met een schildhoofd van sabel: — rechts: doorsneden — beneden zilver, boven in zilver drie palen van sabel.

Helmteeken: een halve klimmende leeuw, op de borst een schild van zilver waarin een faas van keel.

Ter zijde: 16 — 53.

Van onderen: Obiit 3 Octō.

Dit wapen komt, volgens mededeeling van den heer F. D. O. Obreen te Rotterdam, overeen met dat van het geslacht Sweers de Landas. Volkomen stemt het daar echter niet mede overeen, althans niet volgens de beschrijving bij Rietstap in zijn Arm. gen. in voce [1]).

[1]) Het wapen van Sweerts, een der zeven patricische familiën te Brussel, bestaat uit vijf spitse in elkander schietende geeren, van zilver in keel; van Sweers de Landas een gouden veld met drie driehoekige eggen van sabel met het kwartier Sweerts.

Wel vindt men ook hier de drie driehoekige eggen van sabel op een gouden veld, maar inzonderheid wees het linkerhoekschild, waarvan de kleur niet meer duidelijk te herkennen is, met een dwarsbalk vermoedelijk van zilver, op eene belangrijke wijziging of bijvoeging. En die bijvoeging werd spoedig ontdekt. Nevens en onder het wapen vond ik vermeld, Obiit 3 oct. 1653, juist de sterfdag van Marcus Zuerius Boxhorn. Het wapen van Boxhorn nu bestaat volgens Rietstap o. c. uit een *hartschild van azuur met een hoofd van zilver op een goud veld.*

Het is dus meer dan waarschijnlijk, dat wij hier te doen hebben met het wapen van den beroemden hoogleeraar, zooals het is zamengesteld uit de beide wapens van Suerius en van Boxhorn.

Middelburg. D. A. BERDENIS VAN BERLEKOM.

Geslacht Zegers en van Geijn. (XXVI, bl. 629, XXVII, bl. 139).

Gerrit Zeghersz. avec son fils, soyeurs (scieurs?) de bois, bourgeois de la ville de Harderwijck, volgens sententie van Alva te 's Hertogenbosch 17 aug. 1568 gebannen, als beschuldigd »d'avoir prins (pris) les armes contre sa Majesté, et se mis au service de guerre du Sr. de Bréderode, notoirement rebelle contre sa dite Majesté (van Hasselt, Stukken voor de Vaderl. Historie, dl. I).

Mr. Peter Segers of Petrus Seccheri werd in 1609 tot den dienst aangenomen in de classis Tilo-Bommel, als pred. te Driel (Arnh. syn. 14—16 juli 1609), en verscheen met drie andere predikanten uit de classis Bommel in de Arnhemsche synode van 15 juni —28 juli 1618, in welke synode de afgevaardigden van Tiel die van Bommel beschuldigden dat zij de nieuw aankomende predikanten met opzettelijke akte verbonden, om onderlinge verdraagzaamheid te oefenen, geene gemeenschap te houden met de contraremonstranten, en in alles met die classis eenstemmig te zijn, zelfs in de verdediging der remonstrantie, namens het kwartier Nymegen te Arnhem overgegeven. Aldus had men gehandeld met Hendrik Vogels, bestemd tot predikant te Poederojen, en met Elias Sprankhuizen, bij eene acte van 14 febr. 1617, onderteekend door deze en door Wilh. Remautius (cl. praeses), Gerardus Adriani Duyfhuys (assessor) en Johannes Lorius (scriba). De classis Bommel was derhalve veel meer remonstrantschgezind dan de cl. Tiel;

zelfs legde deze die van Bommel te last, dat zij van sommige geloofspunten der hervormde leeraars een afkeer hadden, en liever geene predikanten waren dan hunne gevoelens te deelen. De afgevaardigden uit Bommel wilden zich dan ook in deze synode met de Tielsche niet vereenigen, tenzij deze vóór alles de verzekering gaven dat zij de Bommelschen wegens geschilpunten als de praedestinatie met den aankleve van die, niet bezwaren en hen als hunne broeders in Christus erkennen zouden. Als de afgevaardigden van Bommel niet met die van Tiel ter vergadering wilden zitten, insgelijks weigerden zich aan deze synode te onderwerpen, protesteerde Peter Zegers met zijne drie classisbroeders tegen de heftigheid der Bommelschen ten aanzien van die van Tiel, tegen de lasteringen, door de remonstantschgezinde predikanten in die classis tegen de classis Tiel uitgesproken, alsmede tegen de acte van 14 febr. 1617, er bijvoegende dat, bijaldien de afgevaardigden uit Bommel (Henr. Leo en Joh. Narcius, Ern. Marsmannus, Joh. Verschuyl, predd. te Bommel, Deil en Kerkwijk) de synode niet wilden bijwonen, zij genegen waren het in hun plaats te doen. Is er sedert dien tijd (1618) steeds sprake geweest van de twee gescheiden classen Bommel en Tiel, wij zien uit dit debat dat de Drielsche predikant, evenals de toenmalige Tielsche afgevaardigden, B. Bushovius (Zoelen), P. Colonius (Maurik) en Joh. Verhouwel (Eck), ijverige contraremonstranten waren. — In deze vergadering kwam een brief in vanwege Jacobus Taurinus, pred. te Utrecht, behelzende eene aanklacht tegen mr Peter Zegers, die hem beschuldigd zou hebben dat hij gemeenschap en briefwisseling onderhield met de Jezuieten te 's Hertogenbosch, — met verzoek dat de synode hem zou willen »afeyschen reden en bewijs van sijn seggen, of bij faute van dien hem tot schultbekentenis ende satisfactie constringeren ende hem (Taur.) daervan acte verleenen". Vermits Taurinus nog meerdere beschuldigingen tegen Zegers had ingebracht, vond de vergadering raadzaam dat hij zelf zou opdagen, en dan zou men Zegers ontbieden. Andermaal zond Taurinus een brief in, waarin hij zich beklaagde, dat men Zegers niet had gedwongen bewijzen te leveren of schuld te bekennen: want dat hij nu gerechtelijk tegen hem zou moeten procedeeren. Men besloot derhalve Zegers aan te schrijven en te hooren.

Van wege de cl. Bommel verscheen Petrus Zegeri, v. d. m. te Driel, op de Arnhemsche synode van 2 sept. 1619, waar hij met Zegerus Wilhelmi (St. Andries) tot inspector der cl. Bommel werd aangesteld, alsmede op de Zutfensche synode van 25—29 juli 1620. — Naar de Harderwijksche synode van 27 juli tot 2 aug. 1621 was vanwege de cl. Bommel afgevaardigd mr. Gerard Duyfhuys, maar Andreas Boltius (Haaften) was in zijne plaats gesteld, vermits hij, in dezen bijgestaan door Joh. Bloem (Bommel), tegen de cl. Bommel had geprotesteerd, dat deze mr. Peter Zegers, wegens aantijging van overspel, eerst den dienst te Driel verboden, en vervolgens, nadat hij door het Hof van Gelderland was vrijgesproken, zonder advies van de synode en zonder achtgeving op de ergernis, door die betichting verwekt, hem al te haastig en onbedacht in zijn dienst hersteld had. Duyfhuis was daarom uit de classis getreden; en omdat hij daar niet langer bij wilde wezen, kon hij dan ook niet tot de Harderwijksche synode worden toegelaten. De zaak van Zegers was voor den amptman van Bommel behandeld, en de cl. Bommel had hem 26 febr. 1621 voorloopig van alle kerkelijke exercitiën geschorst, »sullende tot naerder deliberatie comen". Had hij in die suspensie berust, deze synode wilde de cl. Bommel verzoeken, gedurende één jaar te zijnen voordeele de gemeente Driel te bedienen, tot vergoeding der schade, die hij klaagde geleden te hebben. Opmerkelijk is het aanhangsel van dit 18e artikel der acten van gezegde synode: »alsoo bij lecture der boven verhaelde schriften (die in 't proces crimineel bij den amptman van Bommel pro et contra hadden gediend) bevonden sijn verscheyden attestatien, beëedight bij Godt ende sijn heyligh Evangelium, d'welck een maniere van eedtsweeren is, die in Godes woort niet gefondeert noch toegelaten en wert, sullen die ed. heeren cantzlaer ende raden reverentlijck versocht worden, daerin te willen remedieren, ende voor te schrijven eenen eenparigen voet in conformiteyt van Godes heyligh woort, die voortaen mochte gehouden ende achtervolght worden."

Jan Zegers en Aalken Keynen, waren 3 juli 1712 getuigen bij het te Kuik gesloten huwelijk van Dirk Geurt Keynen uit St. Antonis, j. m., met Maria Aart Aarts, j. d. uit Heeswijk.

Gijsbert van der Geijn (Nav. XXVII, 140) was een der vijf

onderhandelaars tusschen den raad en de burgerij te Tiel, aangaande wie Jacob Pieck, raad van zijne kon. maj. in Gelderland, wonende te Tiel, 5 juli 1568 getuigde dat in de stad alles behoorlijk Spaanschgezind bevonden was. De vier andere onderhandelaars waren Claes van Avesaet, Henrick van Doernick, Joost Spruyt en Claes Holl. Zie v. Hasselt, Stukken voor de Vaderl. Historie, I, 277; Rink, Beschr. v. Tiel, bl. 56.

Everhard van Gein, ouderling te Barneveld, verscheen als afgevaardigde der classis Harderwijk op de Harderwijksche synode van 2—4 aug. 1626. J. ANSPACH.

Geslacht van der Meer. (XXIII, bl. 590.) In het geslachtregister van Pieter Jansz. de Beer, 22 april 1573 geworden vroedschap der stad Rotterdam en in 1588 burgemeester aldaar, getrouwd met Catharina van Vlooswijk, komen voor Cornelia Jacoba van der Meer, gehuwd met Cornelis Speelman Corneliszn., schepen en raad te 's Hertogenbosch en van Agatha van der Hoeven, vrouw van Heeswijk en Dinter in 's Hertogenbosch (hij was ridder baronet, heer van Heeswijk en Dinter, veertig in den raad der stad Leiden) en Susanna Beatrix van der Meer, gehuwd met Jacob Speelman, heer van Nieuwland, raad in de vroedschap der stad Gouda, broeder van Cornelis Speelman Corneliszn. — Cornelis Speelman de vader was zoon van Johan Speelman Corns Johszn, gouverneur van Neerlands Indië en van Debora Kivit, dochter van Jean Kivit, vroedschap en burgemeester van Rotterdam, raad en fiskaal van 't edelmogende collegie ter admiraliteit op de Maas, hoogheemraad van Schieland, gehuwd met Alida Tromp. — Deze familie van der Meer voerde als wapen drie groene meerbladen in een zilveren veld. A. A. REEPMAKER.

VRAGEN.

Wapen van Leeuwenhoek. De beroemde Leeuwenhoek was, volgens een duitsch dagblad, in tweede huwelijk gehuwd met Cornelia Swalmius. Kent men ook het wapen van deze beide en weet men ook of zij verwant was aan zekere familie Manrikua?

Geslacht Block. In de Uithangteekens van J. ter Gouw en J. van Lennep, deel I, bl. 170 staat »Pieter Adriaensz. Block van Emmerik (wiens zoon in 1663 met Elisabeth van Lennep, dochter van Warner, trouwde) woonden op den Nieuwendijk »in 't Block"; 's mans zoon Laurens Pietersz. trok na zijns vaders dood ook in 't Block".

Hoe is nu het wapen van dit geslacht Block en werd het reeds vóór 1600 gevoerd?

Behoort Elisabeth ... Block, † 1655 18 aug. te Amsterdam, gehuwd met Jan van Alderwerelt, † 1637 9 juni te Amsterdam, mede tot dit geslacht en in welke betrekking stond zij tot bovengemelden Pieter Adriaensz. Block? Ook met meer bizonderheden omtrent dit geslacht zal men zeer verplichten

's Gravenhage. J. DE ROO VAN ALDERWERELT.

Geslacht Gevers. Wie was de stamvader van dat geslacht en welk is zijn wapen? Verdere genealogische mededeelingen over die familie zullen gaarne vernomen worden. D. S.

Geslacht Rubbens. Kan een der zeeuwsche navorschers mij ook inlichten omtrent Johan Rubbens, die volgens een voor mij liggend document, in het jaar 1613 notaris te Middelburg was? Behoorde hij tot de familie van den beroemden Petrus Paulus Rubbens?

D. S.

Kwartieren gevraagd. Kan iemand ook soms opgeven de 8 kwartieren, zoo mogelijk uitgewerkt, van de volgende personen?

1°. Anna Wilhelmina Clant, gehuwd aan Johan Stachouwer, heer van Schiermonnikoog.

2°. Gratia Susanna Clant, gehuwd aan...... Tjarda van Starkenborch.

3°. Helena Christina Sighers ther Borch, gehuwd aan Rudolph Otto van den Clooster, heer van Rhebrugge, lid der ridderschap v. Drenthe.

4°. Dingena Beens, dr. v. Huybert Beens en Cattelijne van der Putte, gehuwd aan Cornelis Jansz. van der Hoop geb.... † 1625 te Dordrecht.

5°. Hendrik Camp in het laatst der vorige eeuw gehuwd aan.... v. Goudoever. R. V. R.

Geslacht de Wijs. Welk wapen voert het geslacht de Wijs, van hetwelk vele leden in de regeering van Amersfoort hebben gezeten en waartoe o. a. ook behoorde Albertus de Wijs, raad van de keizers Ferdinand I en Maximiliaan II en gezant te Konstantinopel, alwaar hij den 21en oct. 1568 overleed? B.

Geslacht de Brousson. In de vorige eeuw dienden er in het hollandsche leger eenige officieren van dien naam. Waren dit misschien nakomelingen van den bekenden predikant Claude de Brousson, geb. te Nismes in 1647, ter dood gebracht 4 nov. 1698, wiens weduwe van de staten van Holland een jaargeld van 1000 gld. ontving? B.

Vraag naar twee wapens. Welk geslacht voerde ecartelé, 1 en 4 goud met klimmenden leeuw van sabel, 2 en 3 goud met klimmenden leeuw van keel?

Welk geslacht voerde ecartelé, 1, drie visschen onder elkander geplaatst, 2 drie naast elkander geplaatste bloemen, 3 eene zespuntige ster, en 4 drie kroonen geplaatst 2, 1, en welke waren de kleuren?

Onder op 't paneel staat 1618. N.

Wapen van Diest. Welk geslachtwapen voerde Nicolaas van Diest, in 1719 rentmeester van Oud & Nieuw Vosmaer? N.

MENGELINGEN.

Spreeuwen in den winter. (XXVII blz. 208). Met alle respect voor den Sijngemmenaar, van wien de heer de Vlieger zijn bericht heeft, betwijfel ik de juistheid van het groot aantal op wormen en andere voorwerpen azende spreeuwen in den winter. Men kome bij ons in Kadzand en in Bewester Eede binnen een week of zes (ik schrijf 9 juli) en men zal dat verschijnsel juist in den zomer zien.

Koeien en paarden zijn dan omringd door heele vluchten spreeuwen. Men zegt dat ze in de sporen der dieren lossere aarde vinden, waaruit ze gemakkelijker de wormpjes kunnen halen. Ze buiten ook de mest uit en zuiveren de dieren van parasieten. Deze spreeuwen zijn rosachtig zwart. De echte zwarte spreeuw met metaalweerschijn is een aangename muzikant, die bij ons overwintert en reeds vroeg in 't voorjaar nestelt, bij voorkeur op hooge gebouwen of in oude muren. Deze is de bekende kersendief en kerkspreeuw.

G. P. ROOS.

Egyptische plagen. Bij het geen daarover voorkomt op bl. 240, komt mij in het geheugen een vijfregelig latijnsch versje; waarin zij alle vermeld zijn en dat waarschijnlijk vrij onbekend is, gelijk de maker. Het luidt dus:

Prima rubens unda; ranarum plaga *secunda:*
Inde culex tristis; *post* musca nocentior istis:
Quinta pecus stravit; anthraces *sexta* creavit;
Post sequitur grando; *post* bruchus dente nefando;
Nona tegit solem; primam necat *ultima* prolem.

Ontleend uit het Compendium Historiae Ecclesiasticae Gothanum tom. I, p. 85.

E. A. P.

De groote zeeslang. (XXVIII bl. 150.) Volgens een berigtgever uit Plymouth (Plymuiden, niet IJmuiden) ontving de Britsche Admiraliteit den 12den junij d. j. eene officieële verklaring van de officieren van H.m. koninklijk jagt Osborne (op dien dag uit de Middellandsche zee terug, na de prinses van Wallis naar Brindisi te hebben gebragt) betreffende een zeemonster, den 2den dier maand op de hoogte van Sicilië waargenomen. De tijd was 5 uur des morgens. De zee was buitengewoon stil en de officieren waren van goede verrekijkers voorzien Het gedrocht had een gladde huid, zonder eenige schubben, een kogolvormigen kop en een snoet als een alligator. Het had eene onmetelijke lengte en langs den rug liep eene reeks van vinnen, 15 voet lang en met tusschenruimten van 6 voet. Het ondier bewoog zich langzaam en werd duidelijk door alle officieren van het schip waargenomen.

Een telegram van de Central News voegt hier nog bij, dat het monster oostelijk zwom en de Osborne, een lange reis voor zich hebbende en in eene tegengestelde rigting koers houdende, geene gelegenheid had gehad om het naauwkeuriger op te nemen.

Met al mijne voorliefde voor zeeslangen kan ik niet nalaten hier aan eene achter elkander zwemmende school van dolfijnen te denken. Indien evenwel mijne gissing juist ware, zou de kop van 't gedrocht den officieren, die zoo goed zagen, dat het geen schubben had, in verhouding tot het monsterachtige ligchaam veel te klein zijn voorgekomen. *Adhuc sub judice lis est!*

J. H. VAN LENNEP.

VRAGEN.

Het vlaggen. Meermalen had ik gelegenheid om te betwijfelen, of wij »landkrabben", die van tijd tot tijd de vlag uitsteken, de vlaggespraak wel verstaan. Onze vaderlandsche vlag echter is in het oog van alle weldenkende Nederlanders te eerwaardig om er verkeerd mede om te gaan, en vooral om te kort te doen aan de haar verschuldigde etikette. Daarom neem ik dit tijdschrift te baat ten einde bij deskundigen onderricht en inlichting te zoeken. Aldus kan iedereen aan de weet komen »hoe het hoort" ten aanzien van het uitsteken der vlag.

Allereerst van de vlag zelve. De vereischte stof is vlaggedoek voor de roode en de blauwe baan; de witte schijnt doorgaans katoen te zijn, welke stof tegenwoordig ook veel voor de gekleurde banen schijnt gebezigd te worden. Maar het fatsoen? Men kan het voorschrift aan of gebruik bij de marine hier tot gids nemen; ik vraag: welke is de verhouding tusschen lengte en breedte? Men ziet vlaggen waaien die zoo goed als vierkant zijn, andere uit welke in de lengte ten minsten twee vlaggen zouden kunnen gesneden worden. Hoe behoort het?

Vroeger stak men bij feestelijke gelegenheden, zoo als 's konings verjaardag enz., eenvoudig de vaderlandsche driekleur uit; in den laatsten tijd is men er eene soort van wimpel boven gaan vasthechten. Ik meen wel eens te hebben gehoord, dat het recht om

eenen gespleten wimpel boven de vlag te hijschen, alleen aan 's rijks marine toekomt en dat op koopvaardijschepen enz., alleen een zoogenoemde kattenstaart, d. i. een ongespleten wimpel gedoogd wordt. Is dit zoo? Maar is het tevens zoo, dat het voor het overige tegen de vlag-etikette strijdt, lange smalle reepen, die men wimpels noemt, boven haar te hechten?

Nog al eene vraag: kan men vlaggen met wat men wil? Is het b.v. geoorloofd de vlag eener vreemde natie uit te steken? Dat gezanten of consuls hiervan zijn uitgezonderd spreekt van zelf. En is het dan ook geoorloofd de vlag uit te steken van een rijk, dat als zoodanig niet meer bestaat, b. v. van Hannover? Ik doe deze vraag met eenigen nadruk, omdat er wel eens een tijd zou kunnen komen, waarin het uitsteken eener bepaalde vlag eene politische partij-demonstratie ware. Er zijn maatregelen, waarvan men het belang niet inziet voor dat het te laat is.

De laatste dagen hebben mijne aandacht bijzonder op het gebruik van de vlag gevestigd. Na het overlijden onzer diepbetreurde koningin heb ik op zonderlinge wijze zien vlaggen; o. a. zag ik hier ter stede eene vlag, die ik op geene vlaggekaart heb kunnen vinden: geel, wit, rood, banen horizontaal. Ik geloof dat het eene doodonschuldige vlag is, maar het uitsteken eener vlag is iets openbaars, en het heeft voor mij eene allerzonderlingste houding, dat de wet uit betamelijk ontzien van den eenen burger tegenover den anderen de vrijheid beperkt om zich te laten hooren, maar niet die om zich te laten zien.

Die en al de andere dezer dagen uitgestoken vlaggen woeien halverstok, ten teeken van rouw. Maar dat »halverstok" is immers in de vlaggetaal HET rouwteeken? Dat wist men kennelijk niet, want al die vlaggen hadden het boveneind van den stok met zwart omwonden en de wimpelmanie uitte zich in den vorm van een rouwlamfertje. Ik twijfel of het zoo behoort.

Maar het uitsteken der vlag wegens het overlijden der koningin zelf dunkt mij hoogst ongepast. Ik kan het mis hebben, maar vraag inlichting. Geeft men rouw te kennen door eene vlag halverstok uit te steken, of door, indien er andere reden is om te vlaggen, dat bij rouw halverstok te doen, b.v. indien, terwijl het lijk der koningin boven aarde staat, 's konings verjaardag invalt?

Het uitsteken eener halverstokvlag om haar zelven is, dunkt mij, geen rouwteeken, zoo als b.v. het »sluiten" is. En is dit zoo, dan hebben zij, die gedurende de dagen 3—20 juni, hun vlag uitstaken, getoond de beteekenis der vlaggetaal niet te verstaan. Ik werd in mijne meening bevestigd door te vernemen, dat in de straten door welke de begrafenisstoet gisteren trok, geen halverstokvlaggen zijn uitgestoken.

Het allerzonderlingste scheen mij de, ik geloof trouwhartige, onkunde toe van onderscheidene mijner stadgenooten, die l.l. zondag op den verjaardag der koningin (en blijkbaar dáárvoor, niet voor Waterloo, want de vlaggen waren maandag weg) rouwvlagden. Het deed mij denken aan eene weduwe, nog in leven en mij bekend, die, omdat alles er toch reeds toe voorbereid was, hare gouden bruiloft statelijk vierde, niettegenstaande de man reeds eenige weken vóór zijn goudenbruigomschap in het graf lag. 't Is geen verzinzeltje, maar waarheid.

Eindelijk: ik heb mij wel eens laten verhalen, dat het tegen de fijne etikette strijdt, de vlag na zons-ondergang te laten waaien. Is dat zoo, dan wordt hiertegen wel het allermeest en het alleronschuldigst gezondigd.

Ik houd het er voor, dat met eene nauwkeurige aanwijzing, hoe wij burgermenschen eigenlijk met onze vlaggen moeten omgaan, aan velen een aangename dienst zal gedaan worden.

Haarlem, 21 juni 1877. H. M. C. VAN OOSTERZEE.

GESCHIEDENIS.

De Dollart in Vlaanderen. (XXVII, bl. 229, 323) De heer Winkler doet daar eene vraag, die mij zeer veel belang inboezemt; ik zou ze kortweg met neen kunnen beantwoorden, doch het onderwerp verdient, vooral met het oog op eenen door mij ter hand genomen geschiedkundigen arbeid, wel hooger opgehaald te worden. Tusschen 't voormalig 4e en 5e district der provincie Zeeland stroomt, voor zoo ver het nog stroomen heeten mag, de Dollaert, Dollart, Dullaert, Dullert, het dolle, booze water.

»Ik houd het ontstaan van den Dollaert voor het werk van den vloed van 1377 (16 nov.), toen Biervliet aan alle kanten van den overigen oever afgescheurd werd," zegt Dresselhuis, (Het distr. Sluis in Vlaanderen, Middelb. 1819, bl. 23). Doch hij zegt bl. 25, dat de tweede onzer tegenwoordige grensliniën in den zoogenoemden Brack- of Braakman gevormd werd door den vloed van 22 januarij 1440. Dit is in tegenspraak met het vorige en de waarheid zal wel in het midden liggen. Zeker is het, dat in 1377 IJzendijker ambacht verwoest werd. Het land scheurde uit elkander en de Brugsche vaart, een gekanalizeerde stroom, werd in gemeenschap gesteld met de Honte door twee breede armen, waarvan de N. later Jonkvrouwengat, de Z. Zuiddiep genoemd is.

Hugovliet, eene oude plaats met stadsrechten aan het stroompje de Hugo, en ten Hamer (O. L. V. ten Hamere) verdwenen voor altoos met het oude IJzendijke. Gaternisse, mede verwoest, werd later herbouwd. IJzendijke verrees in het begin der XVIIe eeuw meer zuidelijk.

In 1440 (22 jan.) ging ten onder Huighersluis (Sluis aan de Hugo), het eenige plaatsje W. van den stroom. De 5 t. a. p. nog genoemde plaatsen lagen ten O.

De stroom werd in den vloed van 17 sept. 1477 nog dieper in 't land gedrongen en verwoestte de zuidelijke streek van Philippine (het tegenwoordige namelijk) tot bezuiden Aardenburg en

Sluis, waardoor Zwin en Braakman vereenigd werden. Dit laatste feit heeft D. tot de dwaling verleid, dat langs die zuidergrens eenmaal de Sincfala stroomde.

Ik stel mij een en ander dus voor en wel omdat ik met de oude kaarten voor mij, of op den hoogen dijk wandelende, mij zelven de vraag doe: waarom braken de zee en de Honte juist op die plaatsen in, waar ze in de XIVe en XVe eeuw ingebroken zijn? 't Antwoord ligt voor de hand: hun weg was gebaand. Zoo voor den Braakman. Keizer Otto (de Groote) liet van het Gendsche kasteel tot in de Honte (nu Westerschelde) eene gracht graven (nog enkele sporen hier en daar zijn te zien) en dit was de beruchte Fossa Ottoniana der kronieken. Die Ottogracht heeft wat spels veroorzaakt. De geschiedenis leert ons, dat ze dienen moest om Keizers (Oostvlaanderen ongeveer) van Vlaamsch (nagenoeg West-) Vlaanderen af te scheiden, en nu, door den klank verleid, maakte men daarvan de Honte. Deze gracht liep door lage gronden, *murs*, *mooren*, *mor*, *moor* (Hoogd. mede *moor*) en de vloed, het sluiswerk aan den mond verbrekende, stoof met geweld in het enge kanaal en scheurde het wijder open. Ik zeg volstrekt niet te veel; daar waar in 1615 bij Aardenburg de Oostdijk van den Noordpolder lag, is nu eene breede kreek, de Bermsloot geheeten: niet alleen sloeg de dijk weg, maar zijne grondlaag werd opgescheurd en in eenen stroom herschapen!

In 1250 lag Biervliet op den vasten wal aan eenen stroom (vermoedelijk nog vroeger een arm van de Schelde) ongeveer ter breedte van den Holl. IJssel. IJzendijke, Hugovliet, Huyghesluis en ten Hamere lagen aan stroompjes op dien stroom afvloeiende van Brugge over Sluis, langs Oostburg en Nieuwkerk (niet ver van het tegenwoordige Groede). Langs de de Honte tot bezuiden Biervliet werd al het lage land beschermd door den beroemden Yeven — Iven — Hevene — dijk. Deze dijk brak in verschillende tijdperken op verschillende plaatsen door. (Ms. kaarten in 't Arch. van Oostvlaanderen.)

Kort na den vloed van 1377 was de toestand aldus: Biervliet een eiland in eene golf, waarop het van Gend komende water afvloeide. Deze golf heet, op de kaart van Vlaanderen in den bekenden atlas van Ortelius, Dollaert.

1408—1508. De golf is verdiept tot den Graaf-Jans-zijdelingsdijk (van Oostburg tot Sint Laurens). Boven Biervliet heet hij Dollaert; beneden Biervliet Brakman.

Op de kaart van 1540 van Joannes Estraborger (Arch. O.-vl.) bemerkt men reeds verzanding rondom Biervliet: de Dollaert komt er niet op voor, maar daar waar de Honte zuidwaarts indringt, heet het water Braakman.

In 1550 (beroemde kaart van onzen goudschen Pierre Pourbus) stroomt de Braakman tusschen Biervliet en het verdronken IJzendijker Ambacht, de Dollaert benoorden Biervliet.

In 1559 (kerkelijk kaartje bij Sanderus, Flandr. ill.) benoorden Biervliet Dollaert en ten Z, O. van Biervliet Braakman.

1604—1611 (Zie Atl. Mercator. Amst. J. Hondius, ed. 1619) eveneens; daar ziet men de oude golf, waarin Biervliet ligt; 't N. O. heet Dullaert, 't Z. Braakman.

In 1614 vinden we een derden naam, de Abeele; verre boven Biervliet in 't Z. weer den Braakman.

In 1615 (Vyerighe Colom, Amst. Jan Aertz. Colom) kent men enkel den Braakman; doch in 1621 vinden wij in 't Noorden de Abeele en voor Biervliet een vierden naam, de Ree. Even zoo in 1622 op eene ms. kaart van Pieter Gillessen.

In 't begin der XVIIe eeuw is dus de Dollaart als naam verdwenen; inderdaad het dolle water bezwijkt ook voor de verlanding.

Er bestaat nu nog een Braakman, dien men met de ouden te recht »eenen vernouden en verslijmden of vergroesden stroom, eenen onreynen diepe" mag noemen.

Nu is het met den Braakman aldus gesteld: noordoostwaarts van den in 1816 bedijkten Nieuwen Neuzenpolder vinden we de zandbank de Springer. Tusschen deze bank en den in 18.. bedijkten Elisabethpolder heet het vaarwater de Reede. Zuidwaarts, west van den Nieuwen Neuzenpolder, Abeele; tusschen de Isabellaplaat, waarop de in 18.. bedijkte Angelinapolder ligt, en den Clarapolder stroomt de Braakman in het Westen en het Hondegat in 't Oosten; het Axelsche en Sassegat, noord- en zuidarmen van den ouden stroom, verlanden met den dag.

Is nu Dollaert of Dullaert werkelijk het woeste water?

Is de naam van den frieschen aan den zeeuwschen stroom ontleend? Neen, de Dollaert in Friesland is immers een gewrocht der XIIIe eeuw?

Wat beteekent Brak- of Braakman?

Is de laatste vorm de beste?

Brak is half zout, bitterachtig water. Braak is omgeploegd, rustend, ledig liggend land. Braak en brak kunnen dus evenzeer op schorregronden wijzen. Over 't algemeen was de Braakman nooit zeer diep, natuurlijk een of meer geulen uitgezonderd.

G. P. ROOS.

Friesen aan de hoogeschool te Keulen. (XXV, bl. 484).

Anno 1468. Martius XXIIII: Nicolaus Ryquyns de Groenyngen ad artes juravit et solvit.

1470. Mai 19: Albertus Enenss de Groningen clericus Traiectensis ad artes juravit et solvit.

1470. Mai 19: Thomas Henrici de Groningen clericus Traiectensis ad artes juravit et solvit.

1470. September 18: Gotscalcus Doynya de Oesteren ex Frisia Traiectensis diocesis ad jura juravit et solvit.

1470. September 18: Theodericus Ylst de Frisia Traiectensis diocesis juravit, non solvit quia pauper, sed pro bedellis I album.

1471. 20 may: Gheraerdus / Johannes } Bernaerdi, fratres de Groningen Traiect. dioc. juraverunt et solverunt.

1471. Julius: Ewerhardus filius Janckonis up langweyr de Frisia ad jura juravit et solvit.

1471. December: Martinus Reyneri de Groningen ad artes juravit, pauper.

Tusschen 20 December 1471 en 31 Januari 1472:

Dominus Heynricus Hermanni de Bolswardia in Frisia ad jura juravit et solvit,

Syko Franeker ex Frisia ad jura juravit et solvit.

(Zie: Zwitzers, Ostfriesisches Monatsblatt, Emden 1877. Band V, bl. 287).

Haarlem. JOHAN WINKLER.

Kommandeur te Duren. Eene vriendschappelijke mededeeling stelt mij in staat de Nav. XXVII, bl. 229 gestelde vraag zelf te beantwoorden. Het Duitsche huis had o. a. eene kommanderie te Dieren bij Velp. De op de Veluwe gelegen aan deze orde toebehoorende goederen gingen in 1647 in eigendom over aan prins Willem II, die het kommanderiehuis te Dieren tot jachthuis inrichtte. De in het Zutfensche kwartier gelegen bezittingen bleven het eigendom van het Duitsche huis. De kommandeur te Dieren bezat de kerkgift te Drempt, waaromtrent van Heussen zegt in zijne Historia Episcopatuum foederati Belgii, Antv. 1733: »Sub Drusiburgensi judicatura pagus Zutphaniensis, cujus paroechialis ecclesia D. Georgio inscripta gubernatur per religiosum Presbyterum ord. B(eatae) M(ariae) V(irginis) Teutonicorum Equitum, quem ei assignat Dierensis Commendator, in qua unica B. M. V. vicaria, quae ad sacerdotales functiones obligat possessorem suum in dominica, feria VI et sabbatho, cujus patronatu anno 1571 potiebantur Boickholtii et Tellickhusii. Quo et de jure ex ecclesiae reditibus custodi cedebant floreni decem. Pastor a^0 1571 D. Joannes Lobiick." Vgl. Geldersche Volksalm. 1865, bl. 109. *Duren* is derhalve in art. 24 der acta van de Nijmeegsche synode van 17 junij 1606 eene feil van den copiïst voor *Dieren*. Want te *Buren* was wel eene kommanderie van de Maltheserridders of orde van St. Jan van Jeruzalem, even als te Ingen, doch deze orde mag niet verward worden met die der heeren van het Duitsche huis, ook Mariënridders, de Teutonische orde of orde onzer Lieve Vrouw te Jeruzalem geheeten. In 1610 zien wij Drempt met Angerlo vereenigd onder den herderstaf van Gellius de Bouma (zoon van Petrus Gellius), die als zoodanig van wege de classis Zutfen werd afgevaardigd naar de Harderwijker synode van 30 junij en 1—3 julij 1612, en in 1614 naar Gorsel vertrok.

J. ANSPACH.

Bijdrage tot de geschiedenis van het lager onderwijs. Uit een handschrift van een oud schoolmeester.

Izaak du Flo, afstammeling van fransche uitgewekenen »om der religie wil" te Groede, liet een paar handschriften na, bevattende eene zeer merkwaardige eigen levensbeschrijving en eenige aantee-

keningen van geschiedkundigen aard uit zijne onmiddelijke omgeving. Deze poëtische boerenarbeider bezat den moed en den wil om onderwijzer te worden en hij bracht het, dank aan die eigenschappen, zoo ver, dat hij een, voor zijnen tijd, zeer bekwaam plattelandsschoolmeester werd.

Zijne schoolaanteekeningen zijn weinige; zij loopen over 1736, 1737 en 1738 en bevatten eene eenvoudige schoolstatistiek, benevens den uitslag der jaarlijksche prijsuitdeeling.

Zijne aanteekeningen beginnen aldus: »1736 Den 8ste February De School van der Groede gevisiteert door den Predicant B. Roering, D' Heer S (ervaas) Loke en M. Karlier, (Carlier) Ouderlingen als Gedeputeerde van de Ed. Kkenraad van de Nederduytsche Gemeynte van de Groede voornt. — en hebben uijt gedeelt dese naarvolgende Prysen, voor eerst aan", enz. Hier volgen de namen van: »56 die cijfferen en schrijven. 54 A. B. Jongens, samen 110 Dagscholiers en 13 Meyskens."

Men ziet, het gevoelen, dat een meisje zooveel niet behoefde te kennen en kunnen als een jongen, leefde toen in volle kracht. Als bijdrage tot de kennis van de bestanddeelen der bevolking vermelden wij, dat onder deze namen voorkomen: 19 nederlandsche of zeeuwsche, 6 zuiver vlaamsche, 1 spaansche en dat de overige 97 fransche zijn.

Men had toen te Groede drie protestantsche gemeenten: eene nederd. hervormde met een school, eene waalsch-hervormde zonder — en eene luthersche met een school. Daardoor is dan het Fransch en Hoogduitsch in de gemeente spoedig uitgestorven.

Uit de aanteekeningen der beide volgende jaren blijkt alleen, dat er 19 kinderen minder dan in het eerste jaar de school bezochten.

De lijst der uitgereikte prijzen kenmerkt den geest der eeuw: ze bestonden uit:

1 Komst en Wellekomst. 2 H. Oorlogen. 3 Meester Kwaad. 4 Christens reize. 5 Donderslag der Goddeloozen. 6 Meij Vogel. 7 van Dort. 8 Salomons tempel. 9 Sions Hallelujah. 10 Adriaan van Loo. 11 Izaak Abrahams Croniek. 12 Uijlenbroek. 13 Duyfjen en Willemyntje. 14 Lusthof des gemoeds. 15 Maagdeklachtje. 16 Groot Harpje. 17 Geuse liedboek. 18 Spaansche tirannye. 19 Fransche tirannye. 20 Een brief. 21 Duymtje. 22 Een Beelde-

boekje. 23 't Heilig Avondmaal. 24 Jacobus Koelman en 25 Weg der zaligheid.

Bij de visitatie van 29 jan. 1738 staat »en hebben dit Jaar goedgevonden de Kinderen geen Prijsen meer te Geven."

Men glimlacht over het gehalte der prijzen, doch men bedenke tevens hoe later, als het schoolkind zelf vader of moeder geworden was, de in de jeugd verworven prijs, nog altoos in eere gehouden, met de »Schriftuere" en Cats, de huisbibliotheek vormde!

Van de prijzen wenschte ik iets te zeggen en ook wel iets meer te weten. 1—4 zijn van John Bunyan, wiens meesterlijke allegorie in onzen tijd weêr tot zijn recht gekomen is. The Pelgrims progress heeft eenen roem verworven, die, hoe ook verdrukt en verkleind, telkens weer herleeft. Men heeft het boek eenzijdigheid en somberheid van richting toegeschreven, doch zij die 't ook onbevooroordeeld in meer gevorderden leeftijd doorlezen, zullen anders oordeelen. Bunyans levenservaring had zeker invloed op zijn werk, doch de oplettende lezer vindt er zeer *liberale* punten in, die te veel over 't hoofd gezien worden, ook wellicht ten gevolge van het overheerschende der hoofdfiguur. Ik las het meer dan twintig malen en steeds vind ik nieuwe en eigenaardige schoonheden. Het dus genoemde tweede deel, de Christinne, heeft door zijne inkleeding minder aantrekkelijks: dit woog bij Lambertus de Beveren, die den Christen halfblad met de vertaling en halfblad met bevestigende bijbelteksten uitgaf, zoo zwaar dat hij de uitgave der Christinne op die wijze achterliet. Ds. Adama van Scheltema, die de laatste zeer groot 8° en geïllustreerde uitgave bezorgde, dacht er anders over.

2 H. Oorlogen. Dit is de H. Oorlog tusschen El-Schaddaï en Diabolos. Eene allegorie, teekenende den strijd tusschen Christus en Satan om de stad Mensch-ziele. Dit werkje verdient ook nog in onze dagen eene omgewerkte uitgave.

3. Meester Kwaad, een tegenhanger van Christen, is geene allegorie, maar eene verzameling van allerlei slechte voorvallen, een soort van godsdienstige roman, die naast den Christen niet verdient genoemd te worden.

5 Had in mijne jeugd nog eene zekere vermaardheid, ik ken het niet.

6 Des te beter. 't Zal toch wel zijn een vrij dik 8° werkje met

heel leelijke houtsneêfiguren vol stichtelijke verzen, waaronder b. v. de wet der reden of X geboden, zeer evangelisch behandeld. Nog is er een treurspel bij, Thamars ontschaking, dat niet veel beduidt. Aardig is en vooral den vromen geloofszin der vaderen kenmerkende, eene verzameling van tafereelen, getiteld Israel en Nederland, waarin waarlijk merkwaardige overeenkomst tusschen beide volken aangetoond wordt. Onder meer wordt het besloten door de Nieuwe vermakelijke bruiloftskroon. Dit is eene bonte verzameling van zoogenaamde »aandachtige en amoureuse liedekens."

7 Van Dort was een vraagboek, als vader Egelings bekende Weg der zaligheid.

8 Salomons tempel? Ik hoorde er alleen van spreken als een plaatwerk met kaarten.

11 Deze kroniek (als ze altoos waar is) bevat tal van geschiedkundige bijzonderheden, die de aandacht van den gemeenen man trekken. In mijn ex. zijn aandachts- en kantteekens van een werkman aangebracht.

9, 10, 15 (van Cats in langwerpig 12°). 16 en 17 waren toen bekende liedeboeken. In de Hallelujah komen enkele stukken voor die, om het rein godsdienstig gevoel en het zuiver poëtische, eene nieuwe omwerking verdienden.

12 Uylenbroek. Is mij geheel onbekend, dus?

13 en 14 zijn des te beter bekende. Het eerste is eene allegorie van Boëtius a Bolswerd, waarin men den mystieken katholieken geest ziet doorschemeren en heeft een zeer goede strekking. Sommige beelden schokken wel wat door het zonderlinge, soms is de taal rechte straattaal. Het tweede is een juweeltje van den ouden doopschgezinden, echt evangelischen predikant, later boekverkooper, Joh. Philip Schabalie, eene nieuwe uitgave overwaard.

18 en 19 zijn sterk gekleurde, helaas historische! tafereelen uit onze geschiedenis.

20 Komt mij voor iets merkwaardigs aan te duiden. Zulk een brief was op de ouderwetsche, eenvoudige vierkante manier gevouwen, doch op het adres en de keerzijde en op iederen omslag met plaatjes of versjes bedrukt. De inhoud liep soms op eene verrassing, soms op een schok uit. Voor een dertig jaren verscheen er een met het adres:

»Een brief aan u en mij om cito te bezorgen,
'tGewicht van de inhoud laat geen uitstel zelfs tot morgen;
Hij biedt de keus u aan van waar geluk of smart,
De plaats voor hem bestemd is
porto 10 cents. 't hart."

De inhoud is echter, wat de teekening betreft, al te schokkend, al te reëel zou ik zeggen.

21 Is de geschiedenis van klein Duimpje. We kenden er twee, Duimpje met de zeven mijls laarzen, positief-, en Duimpje uit de kool gekomen, een recht kwelduiveltje, negatief-zedelijke strekking.

22 zal zeker een prenteboekje geweest zijn?

23 en 25?

24 Wellicht dat godsdienstig boek, waarvoor een lange »toeëigenende brief aan de gemeente J. C. tot Sluys in Vlaanderen" voorkomt. Koelman was beroemd of berucht. Staaltjes van eigenwaan zouden we kunnen bijbrengen.

G. P. ROOS.

V R A G E N.

Eed of plechtige verzekering met speeksel. In de Mélusine (een nieuw fransch tijdschrift voor »Mythologie, Littérature Populaire, Traditions et Usages") komt in de aflevering van 5 Mei 1877, deze aanteekening voor:

Serment par la salive.

Pour jurer, l'enfant *saque son filet.*

Saquer son filet c'est tirer avec les deux doigts de la main droite le peau vis-à-vis du larynx et jeter en même temps un peu de salive à terre; si l'on employait la main gauche, l'acte serait nul. Ces gestes signifient, qu'on tire son âme de son corps et qu'on la livre pour gage de la sincérité de ce qu'on affirme. Quelquefois l'enfant passe le pied sur la salive, pour indiquer qu'en cas de parjure, il foule lui-même son âme aux pieds. *C'est le plus terrible serment des enfants; ils le garderaient même sous les verges. Il est si mystérieux, qu'un garçon pieux n'oserait jamais le prêter et qu'une jeune fille qui se le permettrait, serait regardée de ses compagnes*

comme une larnesse, ou, si l'on veut, une effrontée, une impie, une maudite de Dieu.

(Ext. de l' Hist. du village d'Esne, par l'abbé L. Boniface, Cambrai, 1863, p. 296).

In een volgend nummer der Mélusine (20 Juni 1877) leest men, onder 't opschrift: »Serments d'enfants":

»Une autre manière de rendre une promesse solennelle, c'est de lever la main après avoir craché dedans....."

Deze mededeelingen troffen mij, ook omdat ik mij herinnerde, dat ten onzent, en wel op 't eiland Urk, een dergelijk gebruik bestaat.

In de Woordenlijst van het Urker Taaleigen, door den heer K. Koffeman medegedeeld in den Taal- en Letterbode van 1875, blz. 24 vv., lezen wij, onder 't woord *Graft* het volgende:

»*Men pinkien op et graft*, — eed van bevestiging, onder de kinderen in gebruik, hetwelk daarin bestaat, dat hij, die niet wordt geloofd, verzocht wordt, »zen pinkien op et graft te doen": hiertoe behoeft hij echter niet naar de begraafplaats te gaan, maar eenvoudig »zen pinkien" *aan de tong nat te maken*, naar den grond te bukken, om er eenig slijk aan te doen en het alsdan onder het uitspreken van bovengenoemde woorden in de hoogte te steken; *hetwelk het uiterste redmiddel is onder de kinderen om de waarheid van hun gezegde te bevestigen*, wijl algemeen door hen wordt geloofd, dat zoo zij zich bij dusdanigen eed aan onwaarheid schuldig maken, na hun dood »eur pinkien" door kist en alles heen boven het graf zal groeien, en dit door geen »stien" er op zelfs kan verhinderd worden."

Bestaat de uitdrukking »pinkje op het graf" ook buiten Urk nog? — Kent men ten onzent ook nog eene of andere variatie op deze wijze van eed zweren? — Bovenal: weet iemand van 't gebruik een verklaring te geven, die wat gemakkelijker te slikken valt, dan de hierboven gemelde van den abbé Boniface?

Hoorn. AEM. W. WIJBRANDS.

OUDHEID-, MUNT- EN PENNINGKUNDE.

VRAGEN.

Muurtegels. Wie is bekend met den ouderdom, plaats van vervaardiging, waarde en andere bizonderheden van zoogenaamde muurtegeltjes op de gewone grootte, alle wit van grond, waarop twee figuurtjes in 't blaauw (kleur van porselein) de verschillende kinderspelen voorstellende, terwijl sommige zeer indecente voorstellingen afbeelden. In elk geval zijn zij zeker van ouden datum, wijl de afbeeldingen van de kinderspelen aan oude vormen herinneren. Zoo is o. a. het pijl-en-boog-spel afgebeeld naar een mij niet bekenden vorm van dat kinderspel. De beeldjes zijn naakt en schijnen twee geslachten voor te stellen.

Utrecht. A. V. R.

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

Parodie op Feith's Alrik en Aspasia. (XXVII, bl. 230.) De parodie is in mijn bezit onder de uitgebreide verzameling van Bilderdijks Werken, afkomstig van mijnen vader. Deze teekende daarbij aan; »De Alrik en Aspasia van R. Feith etc. etc., wordende dit stukje te regt toegeschreven aan W. Bilderdijk en J. Kinker. Het geheel van Bilderdijk, de slotzang en de muzijk van Kinker." Daar mijn vader tijdgenoot van beide laatstgenoemden en van Feith was, kan men in deze zijne getuigenis voorzeker vertrouwen stellen. Ik voeg hier nog bij, dat tusschen de laatste muzijkbalken, met de woorden *klink klank, hoef hoef*, de kop gegraveerd of geëtst is van een bulhond aan een ketting, in welke gravure, vergeleken met ander etswerk van Bilderdijk, men duidelijk diens hand herkent.

De parodie heet, als reproductie, kwansuis, »Tweede druk der Alrik en Aspasia van Mr. Rhijnvis Feith".

Amsterdam. J^o. DE VRIES JZN.

Licentieus boekdrukken in Gelderland. (XXVII, bl. 294). Op de vraag, aan het slot van dit art. op bl. 295 gedaan, dient tot antwoord, dat het geciteerde werk van Tim. de With in 1724 is gedrukt te Utrecht bij W. Kroon, volgens opgaaf in het Letternieuws der Boekz. van april 1725, bl. 483–484, gelijk dit ook blijkt uit de beoordeeling van dit werk in de Boekz. van Junij 1725, bl. 666—667, waar de titel volledig wordt vermeld.

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

KUNSTGESCHIEDENIS.

Volksprenten met versen in 't (boere-) friesch. (XXVII, bl. 29 en 168). De friesche volks-, liever kinderprenten van Eeltje Halbertsma, op bl. 168 vermeld, zijn, ofschoon tamelik zeldzaam tegenwoordig, bij friesche letterkundigen en bij boekverzamelaars volstrekt niet onbekend. Mij dunkt, de heer Fred. Muller kent ze gewis, en de heer W. Eekhoff althans kent ze zeker. Daarom heb ik gemeend bij 't lezen van des heeren Muller's vraach, dat op bl. 29 'n *andere* volgreeks van friesche kinderprenten bedoeld werd, als de bekende van Halbertsma. 'N volledigen afdruk, ingebonden, van die volgreeks kinderprenten vindt men in de boekerij van 't Friesch genootschap van geschied-, oudheid en taalkunde te Leeuwarden. Zie 't opstel van W. Eekhoff in De vrije Fries, dl. XII, getiteld: Voorlezing over het leven van Dr. J. H. Halbertsma. — Ook bij burger-geslachten in Friesland worden deze friesche kinderprenten nog wel aangetroffen, en als bizonderheit bewaard. Dit is onder anderen te Grou 't geval. Maar 'n volledige afdruk komt zelden voor.

Volgens den heer Eekhoff (ter boven aangehaalder plaatse) bedraacht 't getal dezer prenten niet meer als twaalf. 'T komt me zeer onwaarschijnlik voor dat er 31 wezen zouden, veel minder nog 54, maar wis niet 97, zoo als de volgnommers der prenten, door den heer M. bedoeld, aangeven. Ook om deze reden meende ik dat de heer M. andere friesche prenten bedoelde als de

bekende van Halbertsma; en de heer Eekhoff was blijkbaar ook van dit gevoelen.

Ten einde de zaak in 't reine te brengen, verzoek ik den heer Muller beleefd, de friesche prenten, in zijn bezit, en waar z'n vraach betrekking op heeft, in dit tijdschrift nader te willen beschrijven. en d' onderschriften daarvan hier mede te deelen.

Haarlem. JOHAN WINKLER.

VRAGEN.

Portret van een Jeruzalemvaarder. In een partikulier woonverblijf te Arnhem bevindt zich een levensgroote afbeelding van een kruisvaarder, met zwarte baret, zwarte pij, onder den hals vastgehecht door een gouden haak in den vorm van een kruis boven aan den hals is het rood wollen onderkleed even zichtbaar. Met de linkerhand houdt hij een paauwenveer omhoog, waarop hij met de rechterhand wijst, ten teeken dat hij werkelijk zijn tocht volbracht; terwijl hij die veder even met den voorvinger aanraakt, kijkt rondom de rechterhand een witte manchet uit. Onder de schilderij leest men op een geschilderd wit blad papier:

Gijsbert Robbertsz van Wijck te Duerstede
was te Jervsalem theylich graf visiteren
vijftien hondert schreef men een en veertig mede
godt wil hem namaels in vreugde logeren.

Aan weerszijden van dit onderschrift staat:

Int jaer oens heeren vijfthienhondert ende lvii Aert Gijsbert Robbertsz op den xxviii dach avgvstvs ontslapen. bit voer die zilen.

In den linkerbovenhoek der schilderij ziet men medaillonsgewijs geschilderd drie roode adelaars (2 en 1); daaronder een medaillon bezaaid met kruisen, en een soort van uil (waakzaamheid?) in 't midden. De rechterbovenhoek prijkt met een wit schild, beladen met drie leliën van sabel (2 en 1); onder welk schild men een rad bemerkt, waaroverheen een zwaard ligt van links naar rechts, met de punt schuins naar boven gekeerd. De kruisen van het medaillon zijn in denzelfden trant gevormd als de gouden haak der pij.

Het stuk is gevat in de oorspronkelijke houten lijst van verheven snijwerk.

J. ANSPACH.

Vraag naar eene prent. In mijn bezit is een zwarte kunst 4° formaat, zeer zeker van ouden datum, — dit doet ten minsten het achterschrift: »is van I. Tirion, echter niet door »*zijn*" gemaakt" denken, voorstellende een herberg, waarin eene vrouw, zeker de waardin, in zittende houding van plan schijnt een beker uit de aarden kan te vullen. Naast haar zit op een bank een der gasten, een reeds bejaard persoon, die zijn gouwenaar en kroes naast zich heeft gelegd om vrij spel te hebben, ten einde met zijn rechter arm de naar de uitdrukking zijner oogen begeerlijke Evaasdochter te omvatten en met zijn linker hand zich ter plaatse te begeven of zachtkens binnen te sluipen, waar Molières Tartuuf het noodig oordeelde een halsdoek over te schuiven. Een andere man staat, in eenigszins gebogen houding en met de handen op zijn buik gekruist, die minnekoozerij gade te slaan, hoewel de uitdrukking op zijn gelaat niet duidelijk aangeeft, of hij de naijverige waard dan wel de gezellige kameraad is. die het gelag met den ouden liefhebber deelt. De achtergrond geeft een schoorsteenmantel te zien, terwijl links daarvan, naast het pijpenrek, door den kerfstok het bewijs wordt geleverd, dat we wellicht in een herberg van Jan Steen zijn.

Heb ik mis gezien? Wie der heeren kunstnavorschers kan zeggen, naar welke schilderij deze zwarte kunst is gemaakt, wie de graveur is, en meer inlichtingen geven, die den vrager genoegen zullen doen en een misschien onbekend kunststuk (?) kunnen bekend maken.

Utrecht. A. V. R.

TAALKUNDE.

Omgekeerde of verdraaide spreekwoorden. Spreekwoorden verdraaien of om te keeren, is reeds een oude, en ook nog een hedendaagsche aardigheid.

Niet zelden geschiedt het voor de grap om een komisch effekt, al is dat ook niet van de verhevenste soort, te weeg te brengen; of wel, om in verband met een vroeger gezegde, door 't omgekeerde spreekwoord een satirieke steek te geven. Die aardigheden leven doorgaans slechts een oogenblik, en men moet ze in de vlugt waarnemen.

Somtijds echter geschiedt het met een ander doel, en dan krijgt de verdraaide of omgekeerde vorm een blijvend bestaan. Bij voorbeeld: Men wil met het spreekwoord zelf ook 't voorbeeld geven van hetgeen 't spreekwoord leert. »Een paard met vier pooten kan wel eens struikelen," heb ik bijna nooit anders dan verdraaid hooren gebruiken: »een paard met vier struikelen kan wel eens pooten." In dit zeggen moest dan gehoord worden, hoe ligt men zich, zelfs op 't oogenblik als men er zich over poogt te verontschuldigen, vergissen of verspreken kan.

Maar ook kan 't omkeeren van een spreekwoord ten doel hebben, op een satirieke wijze aan te vullen wat men in de toepassing van 't regte spreekwoord nog onvoldoende acht. En dit is, zoo ik mij niet vergis, 't geval met een spreekwoord, dat onlangs in den Navorscher weêr besproken is. Ik bedoel: »een hart onder den riem steken" en de omgekeerde lezing. Hierover op bl. 85 is reeds opgemerkt, dat »de verkeerde lezing" evenzeer als »de goede vorm" al »zeer oud" is. 't Is dus niet waarschijnlijk, dat die omgekeerde lezing zoo heel toevallig en slechts een vrucht van domme vergissing is.

Ongetwijfeld is »een hart onder den riem", of wat hetzelfde is, »onder den gordel steken", de oorspronkelijke en ware vorm. Vondel zegt ook in zijn *Eneas* (proza) II B., dat Jupijn den Grieken een hart onder den riem stak, wat in de dichterlijke overzetting luidt:

> De vader Jupiter geeft zelf den Griecken moedt,
> En zet ze krachten bij.

Elders spreekt Vondel van »een hart in den boezem steken" (*Samson* vs. 877) en ook van »een hart in 't lijf blazen" (*Helden Godes*, *Matathias*).

Er kan dus geen twijfel bestaan omtrent de beteekenis van »'t hart onder den riem". Wat baat het, of de krijgsman een sabel

draagt *aan* den riem, als hij *onder* den riem geen hart heeft? Mist hij dit laatste geef 't hem dan: steek hem een hart onder den riem. Ook moet *steken* hier niet in zijne *scherpe* beteekenis genomen worden, — het woord heeft een overdragtelijken, onbloedigen zin, die bijna aan *geven* gelijk worden kan, zoo als in *steekpenning*; en werkelijk beteekent het spreekwoord: »hart of moed geven."

Over de juiste lezing en de regte beteekenis kan geen verschil zijn. Maar al zijn deze gestaafd, — daarmeê is evenwel niet bewezen, dat de omgekeerde lezing een pure domheid is. Hij die de laatste 't eerst gebruikt heeft, schijnt te hebben willen zeggen: »Zulke helden, die noodig hebben, dat hun een hart onder den riem gestoken worde, hebben ook wel noodig, dat het vastgesnoerd worde, opdat het hun niet in een gevaarlijk oogenblik weêr ontzinke. 't Eerste alleen is onvoldoende; doe dus het laatste ook." En om dit spottenderwijze *met dezelfde woorden* uit te drukken keerde hij 't spreekwoord om.

Vraag mij niet: wie was 't, die 't eerst die omgekeerde lezing in dien zin heeft gebruikt? Ik ken hem niet, en wil alleen zeggen, dat de omgekeerde lezing geen onzin is, — mits men haar niet op zich zelven, maar in verband of liever, in tegenstelling met de regte lezing beschouwe. En daar die omgekeerde lezing al vrij oud is, geeft dit regt tot het vermoeden, dat zij in den aangeduiden zin gebruikt is.

Ik beweer ook niet, dat allen, die later de omgekeerde lezing gebruikten, haar dus begrepen hebben (waarom 't dus ook voor velen nuttig kan zijn, hun de juiste lezing te leeren kennen); maar alleen, dat voor 't dom gebruik van lateren de eerste uitvinder niet aansprakelijk is, die niet bij vergissing 't spreekwoord omkeerde, maar er een satirieken steek meê gaf.

J. TER GOUW.

IJdel = ledig (XXVII, bl. 150). — **Afkapping van woorden** (XXVII, bl. 129). Met 't bestuur van dit tijdschrift vraag ik: »waarom zou »de Flaming niet 't woord *ijdel* (beter *idel*) gebruiken mogen, waar »de Hollander *zijn* woord *ledig* gebruikt?" Omdat *ijdel* (in den aangehaalden zin), volgens den heer Roos, profaan klinkt in noord-

nederlandsche ooren? Is dat 'n goede reden? Me dunkt van neen!

De Flaming, van wien hier sprake is, schreef niet voor Noord-Nederlanders, maar voor z'n eigen landslui. Maar ook al was z'n geschrift voor alle Nederlanders bestemd geweest, had-i dan nog 't woord ijdel niet gebruiken mogen? Ei ja doch! Of hebben zich de Flamingen, de Zuid-Nederlanders in 't algemeen, waar 't onze nederduitsche taal betreft, te onderwerpen aan de Hollanders, aan de Noord-Nederlanders? Gelukkig niet, — voor den bloei onzer sprake, gelukkig niet! Of is misschien goed flaamsch minder goed nederlandsch, minder goed nederduitsch als goed hollandsch, als goed noordnederlandsch 't is? Wel! ik denk dat 't geval eerder anders om is!

Noordnederlandsch, wat is dat eigenlik? 'T is eenvoudig nieuerwetsch boekehollandsch.

Moeten nu Flamingen hun eigene, natuurlike, ongekunstelde, dus schoone en bevallige streekspraak verzaken, om de hollandsche tongval, die dan nog tot 'n stijve, gekunstelde, verouderde schrijftaal verwrongen is, aan te nemen? Moeten Friesen, Gelderschen, Brabanders dat doen? D' een zoo min als d' ander. Want hollandsch is niet beter als flaamsch, als geldersch, als brabantsch, — en groningsch, overijsselsch, limburgsch, zeeusch, ja ook oostfriesch, westfaalsch, nederrijnsch is zoo goed nederduitsch als hollandsch = noordnederlandsch 't is. En vaak nog veel beter!

In goed nederduitsch is zoo wel plaats voor flaamsch als voor hollandsch, voor brabantsch als voor geldersch. De volksspreektaal is d' oorspronkelike sprake; — de schrijftaal is maar 'n behulp. De schrijftaal moet voortdurend uit de spreektaal aangevuld, verjongd en verlevendigd worden; anders veroudert ze spoedig, en wordt 'n doode taal. De schrijftaal blijft jong door de spreektaal, de boeketaal frisch en gezond door de tongvallen van 't gantsche volk.

Die schrijft zoo als-i spreekt, houdt de taal frisch en levendig, dus bevallig en schoon; hij bereikt z'n doel, want-i schrijft *gezonde taal.* De schrijftaal moet zich steeds zoo nau mogelik aansluiten aan de spreektaal. En dus is 't ook recht en redelik dat d' afkapping der woorden, die in de spreektaal gehoord wordt, in de schrijftaal wordt afgebeeld.

Haarlem. JOHAN WINKLER.

Brand. (XXVII, bl. 187.) Dit woord beteekent niets anders dan (het blanke staal van het schitterende) *zwaard*. Ook de Engelschen, Zweden, Denen, Duitschers en Italianen kennen het in die beteekenis. Milton zegt b. v. van 't zwaard van den engel, bestemd om 't Paradijs te bewaken:

»Paradise, so late their happy seat,
Waved over by that flaming *brand*." *

Brand. *Brand*, in de spreekwijzen: zoo schoon, zoo helder, zoo zindelik als de brand, als 'n brand, enz. is 't friesche woord *brand*, *brân* = zweerd. De vrije Fries had van ouds z'n *brand*, z'n zweerd, *det gleaune swird*, 't gloeiende (d. i. blanke, blinkende) zweerd boven z'n huisdeur aan den wand hangen; 'n teeken van z'n vrijdom. De Friesinne stelde d'r 'n eere in dat waarteeken van haar mans vrijdom zoo glad en blinkend mogelik te houden; — daar mocht geen roestvlekje of ander smetje op hechten. En daarom zeit men nog heden: zoo zindelik, enz. als de *brand*.

Ook in 't angelsaksisch is *brande* en in 't ijslandsch *brandr* = zweerd. Zie Dr. J. H. Halbertsma's Lexicon Frisicum, op 't woord *brân*, bl. 168. Daar worden ook de friesche spreekwijzen: *It wiif is sa sindelik as di brân'*, en *Hy hat di brân' oan 'e wân* (hij heeft de brand aan den wand) vertaald met: fœmina (nitidior gladio) mundissima est, domum et utensilia accurate mundat ut omnia niteant; en met: procul a negotiis reditibus suis sustentat vitam, instar rude donati militis.

Ter vergelijking met *brand* = zweerd wordt door H. ook gewezen op 't latijnsche *flamma*, 't fransche *flamme*, friesch *flime*, hollandsch *vlijm*, enz.

Haarlem. JOHAN WINKLER.

[De heer Laurillard deelde ons insgelijks deze, allezins juiste verklaring mede, die ook reeds door de Jager in zijn Taalk. Mag. II, 209 en, met verwijzing daarheen, door Harrebomée gegeven werd. Zij betreft echter alleen de spreekwijze *schoon als een brand*. Maar wat is *brandnieuw?* Is het zoo schitterend nieuw als een nieuw zwaard? Of is het een variant van het meer gewone *gloed-*

nieuw, *fonkelnieuw*, ontstaan onder menschen, die de spreekwijze *brandschoon* kenden, maar verkeerd verstonden? Eindelijk wat is *klook un schlau as de brand?* Wordt hierbij gedacht aan den brand, de vlam, die door alle reten en spleten heendringt?]

De mansnaam Muus. (XXVII, bl. 80, 78). Of Muus oorspronkelik, volgens mijn meening, 'n goede, oud-germaansche mansnaam zij, of dat-i 'n verkorting, 'n verbastering zij van Bartholomeus, volgens den heer Leendertz, kunnen we nu wel in 't midden laten. We kunnen beiden gelijk hebben. Menich oorspronkelike, germaansche naam toch is door de roomsche kerk in den naam van 'n heilige veranderd; en omgekeerd, menich bijbelsche en kerkelike naam is door 't volk weer in 'n goed duitschen naam herleid, zoo maar op den klank af en op luk-raak, — dat weet de heer L. zoo goed als ik. En zoo kan 't ook met Muozo, Mootse, Muus = Bartholomeus, en met Bartholomeus = Meeuwis, Muus gegaan wezen.

Ook kunnen wij beiden niet uitmaken of de geslachtsnaam Mossel afgeleid zij van Mossel, Mossele, Mosselin, Mosselyn = Mosse, Muozo in verkleinform, of dat-i afgeleid zij van de mossel, 't bekende weekdier. En zoo lang we dus niets bewijzen kunnen, mogen we beiden meenen en denken wat we willen, en mogen we beiden, ieder z'n eigen meening voor de ware houden. En de heer L. moge dan zijn verklaring voor »eenvoudiger en waarschijnlijker" houden als de mijne, ik ben zoo vrij daar juist anders om over te denken. Ook mach de heer L. denken dat ik, door mij bij uitsluiting of bij voorkeur met één onderwerp bezich te houden, met m'n beweringen, op de klip van eenzijdichheit verzeile, ik houde 't 'r voor, dat 'n ander, door te weinig studie van 't een of ander onderwerp te maken, en dit te luchtig op te nemen, licht op de bank van opperflakkichheit stranden kan.

Zoo gaat 't, dunkt me, den man ook die de geslachtsnamen Paauw, Duif, Baars, Bot, enz. onvoorweerdelik beschouwt als afgeleid te wezen van de betrekkelike diernamen. Dit mach menigmaal 't geval wezen, 't is ook even vaak anders om. Toevallig is me daar van 'n voorbeeld bekend, wat den geslachtsnaam Baars betreft. In Friesland draacht 'n geslacht, mij bekend, dien naam — maar die naam is geenszins van den naam afgeleid van den bekenden

visch. Neen, maar-i is zóo ontstaan: In 't midden der vorige eeu kwam d'r 'n eenvoudig man die geen geslachtsnaam had (noemen we 'm maar Eabe, of, met z'n vadersnaam in den tweeden naamval daarbij, Eabe Sytses), uit 't dorp Beers in Friesland [1]) te Leeuwarden wonen. In die stad moest-i nu wel 'n geslachtsnaam hebben, ter onderscheiding van anderen, die misschien ook Eabe Sytses hietten. Daarom noemd'-i zich nu (of anderen noemden 'm zoo — 't is 't zelfde): Eabe Sytses Beers, naar z'n vorige woonplaats. 'N Hollander of 'n andere Nederlander zou zich in dit geval *van* Beers genoemd hebben. Maar deze form van geslachtsnamen met *van* voor 'n plaatsnaam, was in Friesland weinig of niet in gebruik. Van daar dat 'r haast geen plaatsnaam is in Holland of in 'n ander nederlandsch gewest, die ook niet, met *van* d'r voor, als geslachtsnaam dienst doet; terwijl zulke geslachtsnamen, van 'n frieschen plaatsnaam met *van* d'r voor geformd (van Leeuwarden, van Dokkum, van Harlingen) zeldzaam zijn. De Friezen hingen liever, op oud-friesche wijze, 'n *a* achter hun plaatsnamen, en maakten d'r zóo geslachtsnamen van: Dongjuma, van Dongjum; Ferwerda, van Ferwert; Swaga, van de Zwaag, enz. Of *stra* hingen ze d'r achter: Beetstra, dat is: Beetser, de man van Beets; Ylstra, de Ylster, de man van Ylst; Valomstra, de man van de Valom ('n gehucht bij Veenwouden), enz. Eindelik nog namen ze hun plaatsnamen ook wel onveranderd als geslachtsnamen aan; b. v. Dronrijp, Deinum, Dokkum, Gonggrijp (dat is: Goingarijp), enz. En zóo deed ook onze Eabe Sytses nu te Leeuwarden: E. S. (of ook: Æ. S., of A. S.) Beers.

Wel, E. S. Beers had 'n zoon die vrij wat uit 't friesche laach sloech, die graach den Hollander uithing, en dien de naam Beers wat al te plat in d' ooren klonk. Hij noemde zich alzoo graach Baars — dat klonk hollandscher, dus voornamer, naar z'n dom begrip. Beers is immers maar 't friesche woord voor 't hollandsche baars! En in 1811 liet-i zich werkelik in de boeken van den bur-

[1]) In Noord-Brabant leit ook 'n dorp dat Beers hiet (in 't Land van Kuik); in Overijssel (Amt Ommen) leit 't gehucht Beerse, en in 't Land van Antwerpen, bij Turnhout, nog 't dorp Beers. Naar dit laatste dorp draacht zeker 't antwerpsche geslacht van Beers, van den dichter Jan van Beers, z'n naam.

Wat beteekent die plaatsnaam?

gerliken stand als Baars inschrijven, en zóo hieten natuurlik z'n nakomelingen nu nog. Toch heeft *deze* geslachtsnaan Baars oorspronkelijk met den naam van den visch niets te maken.

Buitendien nog kan de geslachtsnaam Baars 'n tweede naamval wezen van den frieschen mansnaam Bare, Barre, (Barfred, Barwald). Van dezen zelfden ouden, verkorten mansnaam is ook de friesche geslachtsnaam Baarsma afgeleid. Baars staat dan in de plaats van Bare's Bare's zoon. En deze afleiding houd ik voor eenvoudiger en waarschijnlijker als d' afleiding van den vischnaam.

En zoo is 't ook met Bot. Ja, de geslachtsnaam Bot *kan* van den vischnaam bot afgeleid wezen; en met den geslachtsnaam de Both (te Leeuwarden) houd ik dit zelfs voor zeer waarschijnlik. Maar-i *kan* ook even zeer niets anders wezen als de friesche mansnaam Bot, Botte, Butte, Botho, Bote, waar ook de friesche geslachtsnamen Botnia, van Botnia, Bottinga, Bottenga, van Buttingha, Bottema, Botma, Bots, Botjes, Botke, Butjes van afgeleid zijn. En wat is eenvoudiger en waarschijnliker?

Laat ons eens nagaan, welke diernamen al zoo als geslachtsnamen in Nederland dienst doen, en zien w' eens of daar geen verkapte mansnamen onder schuilen.

Leeuw, de Leeuw. In de meeste gevallen zal deze geslachtsnaam ongetwijfeld wel oorspronkelik de naam van 't bekende roofdier zijn, en dikwijls aan een uithangteeken of gevelsteen van 'n huis ontleend. Voor zoo verre deze geslachtsnaam door Israeliten gedragen wordt, is 't altijd de diernaam, die daaronder verstaan worden moet. Want dan is 't of de leeu van Juda, of de naam Levi, die aan deze geslachtsnamen (ook aan de israelitische geslachtsnamen Leeuwensteen, Leeuwenstein, Löwenstein, Löwenstam, Leefsma, Levison, Levisohn, Löwe, Löb, enz.) oorsprong gaf.

Maar de friesche mansnaam Lieue (Lieuwe) kan althans bij sommige geslachtsnamen Leeuw ook 'n rol spelen. Wijl 't woord leeu in 't friesch ook *lieu* is, heeft men den mansnaam Lieue wel tot Leeuwe, Leeuw verhollandscht, tot Leo verlatijnscht. En zoo zijn, nevens de zuiver friesche geslachtsnamen Lieuwes, Lieuwkes, Lieuwema, Lieuwma, Liaukema, ook de verbasterde friesche geslachtsnamen Leeuwinga, Leeuwes, Leeuwens, Leeukama, Leeuwen, Leeven ontstaan.

Beer, de Beer. Ook hier kan de naam van 't bekende dier, op de zelfde wijze als met Leeuw, de Leeuw 't geval is, in 't spel zijn. Draacht 'n israelitisch geslacht dezen naam, dan heeft men zeker wel altijd aan den diernaam te denken. Ook in Duitschland is Bär als israelitische geslachtsnaam niet zelden.

Maar overigens is Beer, Bere als friesche mansnaam 'n verkorting van dèn een of anderen oud-germaanschen met Ber, Bere (Bar, Bare)) saamgestelden naam, vooral van Bernart, Beernaert, Barend, Berend. Deze naam Beer heeft aan de geslachtsnamen Bering, Berink, Beers, Bersma, Berring (in Engeland), Berenbroek? Beirink? Beijering? Beyerink? oorsprong gegeven. Door den verkleinform Berke nog aan Berkema, Berks en (door bemiddeling van 'n plaatsnaam) aan van Berkum.

Wolf, de Wolf. Als naam van 'n dier beschoud, geldt van deze geslachtsnamen volkomen 't zelfde wat van Leeuw en Beer is gezeid. Buitendien is Wolf 'n oud-germaansche, dus ook friesche mansnaam, 'n verkorting van Wolfbrecht, Wolfram, Wolfbrant, Wolffred, Wolfgang, enz. En even als de geslachtsnamen Wolfs, Wolfes, Wulfes, Wolffen, Wolfson ongetwijfeld van 'n mansnaam Wolf afstammen, en met den diernaam wolf onmiddellik niets te maken hebben, zoo kan dit ook met 't enkele Wolf, als geslachtsnaam, 't geval zijn.

Vos, de Vos, Voss, Vossius. Ook hier denkt men terstond aan den naam van Reineke, en 'k geloof ook wel dat Reintje peetvader is van menig geslacht dat een der bovenstaande namen draacht. Toch kan ook hier 'n mansnaam in 't spel zijn, namelik dezelfde waar ook de groninger geslachtsnamen Fossema en Vossema, nevens Fossen, Vossen, Vosse van afgeleid zijn.

Hond, de Hond, de Hondt, d' Hondt, Hondius. Graach geef ik toe, dat men bij deze namen, als 't lidwoord er voor staat, aan den naam van 't bekende dier moet denken. Maar Hond en Hondius doen me eerder aan d' oude mansnamen Hond (Hundo), Huntbalt, Huntprecht, Hundfrid, Huntgar, Honthart, enz. denken. De volgende geslachts- en plaatsnamen zijn van denzelfden ouden mansnaam afgeleid: Hondinga (in Groningerland), Hunting (in Friesland en Engeland), Hunding (in Engeland), Hundlingius (in Friesland), verlatijnscht van Hundling, Hundle-ing, van Hundle,

Hundele, Hundelin, Hundelyn, dat is de mansnaam Hund, Hond in verkleinform. — Hondschoote, stad in Fransch-Flaanderen; Hondeghem (Honding-hem), dorp in Fransch-Flaanderen; Hunting, dorp in Lotharingen; Huntingdon, in Engeland; Hundelghem (Hundeling-hem), dorp in Oost-Flaanderen, en even als de geslachtsnaam Hundlingius van den mansnaam Hundle afgeleid; Huntorf (Hunt-dorp), dorp in Oldenburg; Honnewarf? gehucht bij Norden in Oost-Friesland; en natuurlik ook Hondinga-sate te Pieterburen in Groningerland.

Hazewind, Hazewindt, en zelfs (verlatijnscht) Hazewindus, alle drie in Friesland voorkomende; bij deze namen is d' afkomst van den hondenaam buiten twijfel.

Kat, Cat, de Kat, Cath, Katje, Kater, de Kater. Van de kat, in betrekking tot familienamen, geldt 't zelfde als boven van den hond medegedeeld is. Kat, Katte, Catto is 'n oud-germaansche, dus ook friesche mansnaam, 'n verkorting van de volle namen Catuald (Katwalt), Catumer (Katmar), enz. Van dezen zelfden mansnaam Kat stamt ook de friesche geslachtsnaam Katsma, en ongetwijfeld ook menigeen van de talrijke geslachtsnamen Kats, Katz, Cats, ofschoon andere van deze zelfde familienamen ook van den naam van 't zeeusche dorp Kats afgeleid wezen kunnen. Tusschen Kat en Ket is slechts verschil van tongslach; zoo behooren ook de geslachtsnamen Keta (in Friesland), Kettema (in Groningerland), Ketjen (Doesburg), Ketting, enz. tot dit zelfde *kat*. Buitendien nog zeer vele plaatsnamen in alle germaansche landen.

De Kater en Kater kan even zeer beteekenen hutbewoner, keuter (boer) in Friesland, Kötter in Westfalen, van het saksische woord kate, kötte, dat kot of hut beteekent, en waar ook de saksische (twentsche) geslachtsnamen ten Kate, ten Cate, ten Bruggenkate, ten Doesschate, van afgeleid zijn.

Otter. Deze naam kan zoowel 't bekende dier beteekenen, als d' oude mansnaam Otter, Ottert, Otthart. Waarschijnlik komt deze zelfde mansnaam ook voor in den gelderschen dorpsnaam Otterlo — zekerlik in den limburgschen dorpsnaam Ottersum, dat is: Otters hum, Otthart's heim.

Muyshond. Is ongetwijfeld 'n diernaam, 't zij dan afgeleid van 't flaamsche muishond = wezel, of van 't woord muishond, dat

in de middeneeuwen (ni fallor) ook wel voor kat in gebruik was.

Muis, Muys. Hier kan zoo wel de diernaam als de mansnaam Muus in 't spel wezen.

De Rotte. Of hier de diernaam oorsprong gaf, schijnt mij zeer twijfelachtig.

Konijn. Is ongetwijfeld de diernaam.

De Haas, Haas. Even zeer als de diernaam, kan hier ook d' oude mansnaam Hase, Haas (Haso), de stam van d' oud-germaansche mansnamen Hasbalt, Hasbert, Hasger (Hasiger), enz. in 't spel zijn. Van dezen mansnaam Hase stammen nog de friesche geslachtsnamen van Hasinga en Haasma, en Haasens in O.-Friesland, Haasse in Holland. Maar de geslachtsnaam Koolhaas, Coolhaas is ongetwijfeld oorspronkelik de diernaam.

Hengst, Hinxt, Hingst, en Ros. Hierin zijn, dunkt me, eerder personennamen als diernamen te zoeken. Hengist en Horsa toch zijn bekende oudfriesche mansnamen.

Koe, de Koe, Kalf, Calf, 't Calf. Deze geslachtsnamen, even als Kuh en Kalb, Calb in Duitschland, zijn zeker van de diernamen afgeleid. En zoo is 't ook met

Schaap, Jongschaap en Ooilam. Maar de geslachtsnaam Lam kan oorspronkelik 'n mansnaam wezen. In Friesland komt de mansnaam Lamme voor (Lamkje als vrouenaam), als *koseform* van Lammert (Lamhart, Landhart), of van 'n anderen met *lam* (*land*) samengestelden oud-germaanschen naam. Van dezen zelfden mansnaam stammen de friesche geslachtsnamen Lamminga, Lammema, Lamsma. Verder nog Lamming (in Drente), en waarschijnlik ook Lemmens en Lems in West-Flaanderen, en Lemke, Lemcke.

Bok, de Bok, de Bock, de Buck, Buck. Hier kan, vooral bij Bok en Buck, de friesche mansnaam Bokke (Bocco, Bucco) schuilen.

Arend, van den Arend. In dezen geslachtsnaam schuilt ongetwijfeld 'n diernaam, die als huisnaam dienst doet. Maar Arend (Aarnt, Arnt, Arndt) zal in den regel wel de bekende mansnaam wezen.

Valk, de Valk, van der Valk. Voor deze namen geldt 't zelfde als hier boven van Arend gezeid is. Valk kan Valke, Falke wezen, 'n verkleinform van den frieschen mansnaam Falle, dat weer 'n *koseform* is van 'n oorspronkeliken oud-germaanschen mans-

naam. Van dit Falle, Falke stammen de friesche geslachtsnamen Fallinga, Fallema, Vallema, Vallenga, Falkema, Valkema, Falkena, Falckena, Valks, Valksz, enz. De geslachtsnaam Baumfalk komt te Leeuwarden voor, is van hooch-duitschen oorsprong, en van den diernaam afgeleid.

Kraai. Dat Kraai, Crai, 'n oud-germaansche mansnaam is, blijkt uit de geslachtsnamen Kraayenga (in Friesland), Kraaima (in Groningerland) en Craying (in Engeland). Misschien ook uit de plaatsnamen Kraaiwijk (Craywick) bij Grevelingen (Gravelines) in Fransch-Flaanderen, Kraaienisse op 't eiland Over-Flakee, en Kraaienwerf, 'n verdronken buurt op 't eiland Marken.

De Rouck, — houd ik voor den naam van den bekenden vogel roek.

Koekoek, Koekkoek, Coecoeck, Cockuyt is zonder twijfel van den vogelnaam afgeleid.

Specht is eveneens, zonder twijfel, oorspronkelik vogelnaam.

Vink, Vinck, van der Vink, von der Finck. Ook deze namen zullen in den regel wel diernamen wezen. Vink kan echter ook de mansnaam Finke wezen, 'n verkleinform van Fin, Finne, Fenne, Fene, van welken naam talrijke geslachts- en plaatsnamen afgeleid zijn.

Musch. Vogelnaam? Of met de geslachtsnamen Musschenga Muisschenga, Mossink, Muusses (zie boven op Muis) van den zelfden mansnaam afgeleid?

Mees. Zekerlik vogelnaam.

Zwaal, Swaal, Swalue. Ongetwijfeld vogelnaam.

Duif, Duyf. Kan zeer wel oorspronkelik de mansnaam Duif wezen, die oudtijds in Friesland in gebruik was. Zoo vind ik in 'n oorkonde, in 1582 te Leeuwarden geschreven: »Die erffge»naemen van Duyff Jelles in Sintte Jacobstraet" (zie: Oorkonden der geschiedenis van het Sint-Anthonij-Gasthuis, Leeuwarden, 1876, IIe dl., bl. 720). Van dezen zelfden mansnaam stammen ook de geslachtsnamen Duyfs en Duivis (te Zaandam) en Duyfjes (te Haarlem) af.

Hoen, 't Hoen, Haan, de Haan, den Haan, d' Hane, Hahn, Kip, Kuiken, zal in den regel wel diernaam wezen. Haan kan echter ook de friesche mansnaam Haan, Hane, Haantje wezen, die ook

aan de geslachtsnamen Hanema (in Friesland), Haning (in Engeland) en Haentjens (in Flaanderen) oorsprong gaf.

Veldhoen, is ongetwijfeld vogelnaam, en wel d' oorspronkelike nederduitsche naam van den patrijs.

Kalkoen, Calkoen, is zeker de bekende diernaam.

Pauw, Paauw, de Paauw, Paeu, kan zoo wel de bekende diernaam beteekenen als 'n gebruikelike verkorting van den mansnaam Paulus. Van hier ook de geslachtsnaam Pauwen.

Reiger. Kan hier ook 'n mansnaam schuilen, die ook in de friesche geslachtsnamen Reigersma, Rijgersma en van Rijgersma voorkomt?

Quack. De naam van den kwak of nachtreiger?

Kievit, Kieviet. Zonder twijfel afkomstig van den vogelnaam.

De Crane. De naam van de kraan of kraanvogel?

Zwaan, Swaan, Swaen. Zal in den regel wel oorspronkelik de diernaam (door bemiddeling van 'n huisnaam) wezen. Toch formt zwaan (swan) 'n deel van menig oud-germaanschen mansnaam: Swanberht, Suanabalt, Swanager, Suanehart, enz. Zwaan is in 't friesch swan; van daar de geslachtsnaam (eerst diernaam, toen huisnaam) van der Zwan (te Leeuwarden).

Gans. — Ganke, verkleinform van Gan, is 'n friesche mansnaam, waarvan de geslachtsnaam Gankema afgeleid is. Gans kan tweede naamval van Gan wezen; Gan's zoon.

Taling. Vogelnaam? Of patronymikon van den mansnaam Tale, Talle, die ook aan de friesche geslachtsnamen Talsma en Talma oorsprong gaf. Is de friesche patronymikon-geslachtsnaam Telenga 'n tegenhanger van den hollandschen (amsterdamschen) geslachtsnaam Taling? Me dunkt van ja,

Meeuw. Vogelnaam? Of verkorting van Meeuwis = Bartholomeus? De geslachtsnaam Meeuwse komt ook voor.

Kikker, Kikkert en Puit, Puydt, de Puit, den Puydt, zijn ongetwijfeld diernamen. Puit is flaamsch en zeeusch voor kikvorsch, en verwant aan de friesche en hollandsche diernamen Podde, Pod en Pad.

In de geslachtsnamen Snoek, Snouck, Zeelt, Cabeljaeu, Schol, Steur, van der Steur, Bruynvis, Stokvis, Pekelharing, zie ik niets als diernamen. Baars en Beers zijn hier boven reeds besproken;

zoo ook Bot en de Both. Paling en Haring kunnen diernamen wezen, maar ook even zeer mansnamen. Haring is nog heden in Friesland als mansnaam in gebruik. Paling kan 'n patronymikon wezen van den mansnaam Pale, Palle, Paltje, waar van de friesche geslachtsnamen Palma, Palsma en Pals afgeleid zijn; en de plaatsnamen Palling in Norfolk, Pallingham in Sussex, Pallington in Dorsetshire (alle drie in Engeland); Paligny (verbasterd van Palingen), in Burgondië; Palsepoel, 'n meerke bij Heeg, en Palmastate te Warga.

Mossel en Quaetvlieg, D' eerste geslachtsnaam is ter aangehaalder plaatste reeds besproken, en wat den laatsten zonderlingen naam, die in Limburg voorkomt, aangaat, zoo moet ik verklaren dat ik aan dien naam ter nauer nood 'n redelike beteekenis noch verklaring geven kan.

Ten slotte nog Van der Worm en Lintwurm. D' eerste naam is zeer waarschijnlijk van 't rivierke de Worm, in Limburg en 't land van Gulik, afgeleid, terwijl de laatste naam ongetwijfeld de diernaam is. Men denke hierbij echter niet aan het bekende ingewandsdier, maar aan den draak, in de middeneeuen, en vooral in Duitschland, ook lintwurm genoemd, dien St, Joris versloech.

Haarlem. JOHAN WINKLER.

De mansnaam Muus. De oorsprong der meeste gemeene zelfstandige naamwoorden in onze taal is wel te vinden. Van sommige is hij voor ieder duidelijk, van vele andere wordt hij ons duidelijk wanneer wij ons de moeite geven er naar te onderzoeken. Er zijn er, waaromtrent geen twijfel mogelijk is. *Wraak* b. v. is eene afleiding van *wreken:* het kan niets anders zijn. Hier is de vorm van het woord reeds voldoende om ons zekerheid te geven aangaande den oorsprong. Zoo is het evenwel niet met alle woorden. Wat b. v. is de oorsprong van *leer?* Is het eene zamentrekking van *leeder* (ladder)? Is het er eene van *leder?* Is het eene afleiding van *leeren?* Het eene zoowel als het andere is mogelijk. Maar hier helpt de beteekenis van het woord ons uit den nood. Hooren wij in welke beteekenis het woord gebruikt wordt, dan weten wij terstond welke van de drie afleidingen de ware is.

Anders is het echter gelegen met familienamen. Men vindt er onder, waarvan de vorm alleen met voldoende zekerheid den oor-

sprong aanwijst. Naar den oorsprong van mijnen familienaam b. v. behoef ik niet lang te zoeken. Want al wist ik ook niet, dat ten minsten sedert het begin der 17de eeuw sommige leden van dat geslacht den naam van Leendert hebben gedragen, Leendertz kan niet anders zijn dan zoon van Leendert. Doch waar de vorm alleen niet genoeg opheldert, staan wij verlegen. Want wat ons bij de gemeene zelfst. naamwoorden helpt, laat ons hier in de steek. Eene beteekenis toch hebben de familienamen niet. Wel hebben zij er eene gehad: op den eersten die den naam droeg, is hij inderdaad van toepassing geweest; maar hij is dat gewoonlijk niet meer op zijne nakomelingen, honderd of tweehonderd jaren later: zelfs kan hij voor hen zoo weinig passen, dat hij ons aan het bekende lucus a non lucendo denken doet, wanneer wij b. v. eenen man van zes voet Klein of eenen roodharigen Zwart hooren noemen, wanneer een kreupele den naam draagt van de Haas of een knorrepot dien van Vrolikhart. Derhalve, indien de naam van dien aard is, dat verschiliende afleidingen daarvan mogelijk zijn, kunnen wij het niet verder brengen dan tot meer of minder waarschijnlijke gissingen. Want historische berigten of betrouwbare overleveringen, zoo als de heer Winkler er ons eene mededeelt omtrent den naam Baars, hebben wij maar omtrent een klein gedeelte onzer familienamen. Somtijds is er voor de eene gissing juist evenveel grond als voor de andere. Nemen wij b. v. den familienaam Valk. Het kan zijn, dat de eerste die hem aannam, zich zoo noemde naar eenen vader of grootvader, die den naam (toen eenigen naam, later voornaam) Valk droeg. Want al luidt deze in Friesland altijd Falke (met e), in Holland zeide men al sedert eeuwen Valk. Zoo treffen wij te Amsterdam in 1628 Jan Valcksz (Wagenaar, Amst. IV, bl. 401) en Valk Theunisz (ald. bl. 402) en te Schoonhoven in 1471 Valk Mertensz aan (Nav. IV, 129). Maar hij kan zich ook zoo genoemd hebben naar het huis dat hij bewoonde, waar de valk in den gevel stond of uithing. Wij weten toch dat valken in allerlei kleuren, witte, groene, blaauwe, gouden, nog in onze eeuw aan onderscheidene huizen, vooral herbergen, uithingen en misschien nog hier en daar uithangen. Die voorvader kan ook valkenier geweest zijn of in eene andere betrekking bij de valkenjagt geholpen en daaraan zijnen naam ontleend heb-

ben. Hij kan ook een man geweest zijn met een bijzonder scherp gezigt en daarom onder zijne makkers en buren Valk geheeten zijn. Dat alles is even mogelijk en even waarschijnlijk [1]).

Maar er zijn ook een aantal gevallen, waarin, al kunnen wij het niet verder brengen dan tot gissing, de eene gissing toch meer waarschijnlijkheid heeft dan de andere. Zoo blijf ik het er voor houden, dat de afleiding van den familienaam Mossel van het dier dat zoo heet, eenvoudiger en waarschijnlijker is dan die van Muozo. Immers, zal men dit laatste beweren, dan moet men onderstellen dat Mosse in den tijd toen de familienaam Mossel ontstaan is, in Nederland in gebruik is geweest. De vrouwennaam Mootske, die een enkele maal in Friesland voorkomt, bewijst dit niet. Het is wel waar, dat een mansnaam verloren kan gaan, terwijl de daarvan afgeleide vrouwennaam voortleeft, al zullen daar weinig voorbeelden van te vinden zijn. Maar het is de vraag of wij hier met zoodanig een geval te doen hebben: want Mootske kan ook eene afleiding zijn van Mootsjes, verkorting van Timotheus. Dat de naam Mosse bestaan heeft, valt niet te ontkennen: de familienaam Mossink leert het ons. Maar Mossink is een drentsche familienaam, zeker oorspronkelijk de naam van een huis of erf, zoo als al die namen op ink in het saksische gedeelte van ons vaderland. Doch wie zegt ons, hoe vele eeuwen het geleden is dat deze plaatsnaam ontstond en dat hier dus een Mosse leefde? Tot nu toe althans hebben wij nog geenen enkelen Mosse kunnen vinden, iets wat wel reden geeft om te onderstellen dat deze naam reeds voor langen tijd zal zijn uitgestorven. En dat de familienaam Mossel zeer oud is, daar is geen bewijs voor en het is niet waarschijnlijk. Maar nu moet bij deze onderstelling nog eene tweede gevoegd worden, namelijk dat men van dit Mosse den verkleiningsvorm Mossele gemaakt heeft en dat ook deze naam in Friesland gedragen is. Ook weer louter gissing; want van Mossel heb ik evenmin als van Mosse, noch in Friesland, noch elders in ons land een spoor gevonden. Men moet dus tot verschillende onderstellingen zijne toevlugt nemen, die mogelijk zijn, het is waar, maar die men niet eens waarschijnlijk kan heeten. Wat daarentegen is gewoner, dan

---

[1]) Dit is evenwel niet het geval, waar de familienaam *de* Valk is.

dat men eenen koopman of eene koopvrouw, van wie men slechts den voornaam kent, eenen bijnaam geeft naar de waar die zij venten. In mijne jeugd heette men te Amsterdam Trijn die met zwavelstokken rondliep, Trijn Zwavelstok en Bet die met boenders aan de deur kwam, Bet Boender. Bilderdijks beruchte cliënt kende men te Rotterdam onder den naam van Kaat Mossel. Zij had eenen familienaam: de meeste Rotterdammers evenwel wisten alleen dat zij Kaat heette en dat zij keurster was van den schelpvisch en noemden haar daarom Kaat Mossel. Is het nu niet eene zeer waarschijnlijke onderstelling, dat het in eenen wat vroegeren tijd, toen de geringere burgers nog geene familienamen hadden, met dezen en genen even zoo gegaan is, dat zij, omdat zij zich met het krabben of verkoopen van mosselen bezig hielden, den bijnaam Mossel kregen, en dat deze bijnaam, even als menige andere, later familienaam geworden is?

Dat men door te weinig studie van een of ander onderwerp te maken en dit te luchtig op te nemen, ligt op de bank van oppervlakkigheid stranden kan, zal wel ieder met den heer Winkler eens zijn. Insgelijks, dat het den man zoo gaat, »die de geslachtsnamen Paauw, Duif, Baars, Bot enz." [dat wil, denk ik, zeggen, alle namen die diernamen zouden kunnen zijn] »onvoorwaardelijk beschouwt als afgeleid te wezen van de betrekkelijke diernamen." Maar als hij zegt, »dit mag menigmaal 't geval wezen 't is ook even vaak anders om," dan ben ik dat niet met hem eens. Ik geloof dat het waarschijnlijker te achten is, dat zij in verreweg de meeste gevallen uit diernamen ontstaan zijn. Want verder dan waarschijnlijkheid kunnen wij het bij dit onderwerp doorgaans niet brengen. Bij het onderzoek naar den oorsprong der gemeene zelfstandige naamwoorden hebben wij twee gidsen tot onzen dienst, den vorm en de beteekenis. Maar deze beide zijn nog niet altijd bij magte om ons den weg te wijzen. Soms moet er een derde te hulp geroepen worden, namelijk de geschiedenis. Wij weten wat de woorden *oorijzer* en *loodje* beteekenen: hun vorm is duidelijk genoeg; toch kennen wij hunnen oorsprong niet en begrijpen niet hoe een gouden of zilveren voorwerp *ijzer* en een stuk papier *lood* kan heeten, zoo lang de geschiedenis ons niet geleerd heeft, dat het hoofdsiersel, dat nu van goud of zilver is, bij de oude Friezinnen van ijzer was, en dat men in vroegeren tijd als toegang-

bewijzen looden penningen uitreikte. Nog erger wordt het, wanneer een woord zoo verminkt en bedorven is, dat de vorm niet alleen moeielijk meer te herkennen valt, maar dat wij er ook door verleid zouden kunnen worden om bij het zoeken naar den oorsprong eenen verkeerden weg in te slaan. Dit laatste evenwel zal niet vaak gebeuren. Het moge een enkele maal zoo zijn: het is b. v. allezins natuurlijk, dat wie den oorsprong van het woord *zondvloed* niet kent, in het eerste deel dezer zamenstelling het woord *zonde* meent te zien. Doch meestal waarschuwt ons hier de beteekenis van het woord. Want doet b. v. *suikerijwortel* bij den eersten oogopslag aan eene afleiding van het woord *suiker* denken, wij kunnen het toch niet gelooven, omdat de smaak van dien wortel niets suikerachtigs heeft. Evenmin zal iemand, die maar een weinig nadenkt, *luipaard* voor *lui paard* houden, want het dier is noch *lui* noch heeft met een *paard* groote overeenkomst. En de jonge dame, die mij eens in vollen ernst vertelde — waar zij die wijsheid had opgedaan, weet ik niet — dat *kantoor* zamengesteld is uit *kant* en *oor*, omdat het een kamertjen is aan den kant van den winkel, waar men alles afluisteren kan wat daar voorvalt, zal wel bij niet vele geloof vinden, omdat men het gezochte van die afleiding terstond gevoelt.

Maar wanneer een familienaam van vorm verandert, zijn wij den draad kwijt en doolen en doolen voort, zonder dat wij ooit te regt komen. Hoe kan het ook anders? De vorm is onkenbaar geworden, beteekenis heeft de naam niet, en zijne geschiedenis kennen wij maar zeer zelden. Die weinige waarvan de geschiedenis bewaard gebleven is, kunnen het bewijzen. Raad b. v. eens, lezer, wat beteekent de naam *Roosenik?* Iemand uwer zal misschien gissen dat de *i* uit *e* bedorven is, dat het eigenlijk *Roosenek* zal moeten wezen, en zijnen atlas opslaan om bij eene bogt van den Rijn of eene andere rivier van Duitschland te zoeken naar eene plaats die zoo heet. Een ander zal, op den uitgang lettende, vermoeden dat het een poolsche of hongaarsche naam is. Alles mis. Ik zal het u vertellen. In 1811 was er onder de vele die nog geenen familienaam hadden en er daarom eenen moesten kiezen, iemand die deze gelegenheid wilde waarnemen om den naam van zijne lieve vrouw te vereeuwigen. Zij heette Roosje. Maar daar hij begreep dat in den geslachtsnaam, dien zij beide van nu af aan dragen zouden, beide ook

moesten vermeld worden, noemde hij zich *Roos en ik.* Zoo is de naam *Roosenik* ontstaan. 't Was eene onschuldige aardigheid, waar wij vrede mee zouden hebben, ware het niet dat men met zulke aardigheden van andere wel eens wat nutteloos hoofdbreken vergt. Maar soms is het ook dwaze pedanterie, die het ons in dit opzigt lastig maakt. Zoo was het bij dien dommen kwast, waar de heer Winkler van verhaalt, die het fatsoenlijker vond Baars te heeten dan Beers. Maar geleerde kwasten hebben het wel eens niet beter gemaakt. Daartoe behoorde in de 17de eeuw Jacobus Trigland, vooral bekend door zijne Kerckelijcke Geschiedenissen en zijnen rooden neus. Zijne vrouw heette Christina Theodora *Astophia.* De naam klinkt grieksch; maar ik bid u, lezer, krijg uw grieksch woordenboek niet uit de kast om te zoeken of gij daar ook een zeldzaam voorkomend woord vindt, waar gij dat Astophia mede in verband kunt brengen: uw zoeken zou vruchteloos zijn. Gij behoeft ook zoo ver niet van huis te gaan. Want de goede vrouw droeg den zeer duidelijken en verstaanbaren naam van *Stoof.* Dat evenwel was te eenvoudig, te hollandsch. Wat er tegen te doen? Er was meer dan één middel dat men kon aanwenden; maar de geleerde man koos het zotste dat men uitdenken kon, hij veranderde namelijk en voegde bij, voor en achter, zoodat het door de onkundige menigte voor een grieksch woord werd aangezien, maar geen woord meer was, slechts een klank, een geluid.

Het is mogelijk dat zulke willekeurige veranderingen ook in andere namen hebben plaats gehad. Daaruit volgt, dat wij van geenen enkelen naam met volstrekte zekerheid den oorsprong kunnen aanwijzen, indien wij niet zijne geschiedenis kennen. Wij kunnen echter niet onderstellen dat zoo iets zeer dikwijls zal hebben plaats gehad, en wij zullen ons dus zelden vergissen indien wij zulke aardigheden buiten rekening laten.

De heer Winkler heeft eene vrij breede lijst gegeven van familienamen, die van diernamen kunnen afgeleid zijn. Heb ik wel geteld, dan zijn het er zeven en zestig. Ik heb er nog zeven en veertig aangeteekend. Wij hebben dus ruim een honderdtal. Laten wij eens zien, welke daarvan waarschijnlijk van diernamen zijn afgeleid, van welke het daarentegen meer waarschijnlijk is dat zij hunnen oorsprong aan persoonsnamen te danken hebben.

De volgende familienamen acht de heer Winkler aan namen van dieren ontleend. Hazewind, Muishond, Konijn, Koolhaas, Koe of de Koe, Kalf, Schaap, Jongschaap, Ooilam, de Rouck, Kip, Kuiken, Koekoek, Specht, Swalue of Swaal, Hoen of 't Hoen, Veldhoen, Kalkoen, Quack (ook de Quack wordt gevonden), Kievit, Kikkert, Puit of de Puit, Snoek, Zeelt, Cabeljau, Schol, Steur of van der Steur, Bruinvis, Stokvis, Pekelharing, Lintwurm, Quaedtvlieg. Bovendien rekent hij daartoe Mees, die echter misschien eenen anderen oorsprong heeft. Daarover straks nog een woordjen.

Ik kan er bijvoegen, Oliphant, Eenhoorn, Aap, Hert (waartoe waarschijnlijk ook de Hart behoort), Ree, Reekalf, Welp, Bontekoe. Stier, de Bull, de Ram, van der Paardt, Walvis, Rob, Vogel, Papegaai, Nachtegaal, Geelvink, Stork, Ojevaar, Rotgans, Malefijt, Raven, Buizerd, Leeuwrik, de Quartel, Exter, Putter, van der Sijs, IJsvogel, Visch, Salm, Voorn (en Vervoorn), Pos, Kreeft, Krab en van der Krab, Oester, de Vlieg, Mug, Spin, Kever, Draak.

Zulke namen zijn niet alle langs denzelfden weg tot familienamen geworden. Verreweg de meeste zijn zeker aan uithangteekens of gevelstukken ontleend. In onze steden, die van Holland vooral, had in vroegere eeuwen bijna ieder huis, ook in de dorpen menig huis een steen in den gevel of, was het een winkelhuis, een bord boven de deur staande of uithangende, waarop dit of dat voorwerp te zien was. De heeren van Lennep en ter Gouw, ik behoef dat naauwelijks te herinneren, hebben daar een uitmuntend overzigt van gegeven. Zeer dikwijls waren daar dieren op afgebeeld. Hier en daar kan men ze nog zien. Naar dat uithangteeken werden de bewoners dikwijls genoemd en in het einde werd het wel eens familienaam. Men weet b. v. dat de aanzienlijke amsterdamsche familie Reael zoo heette naar den gouden reael, die in den gevel stond van het huis op het Water dat zij bewoonde, en menigeen die verleden jaar de merkwaardige tentoonstelling te Amsterdam bezocht heeft, zal zich nog het portret herinneren van Laurens Jacobsz. met den gouden reael in de hand. De boekverkooper Dirk Pietersz. Pers ontleende zijnen naam aan de Witte persse, die den gevel van zijn huis versierde, toen hij op het Water en ook toen hij in de Oudenbrugsteeg woonde. De dichter, dien wij onder den naam van Gerbrand Adriaensz. Bredero kennen, noemde zich in het

eerst *in* Bredero, naar Heinderik Kapteinderik die voor zijn woonhuis te zien was. Zoo zullen wij waarschijnlijk den oorsprong van de namen Eenhoorn, Geelvinck, van der Sijs, van der Krab, Bontekoe en het grootste deel der andere boven genoemde in uithangteekens moeten zoeken.

En waren er ook, die hunnen naam ontleenden aan hun beroep. Sommige hunner werden genoemd naar de dieren waarin zij handelden. Kaat Mossel heeft er ons reeds een voorbeeld van gegeven. Denzelfden oorsprong hebben misschien de namen Oester, Visch, Stokvis, Pekelharing en enkele andere. De namen Walvis en Rob zijn waarschijnlijk het eerst door groenlandsvaarders gedragen.

Eindelijk kunnen namen van deze soort oorspronkelijk bijnamen zijn geweest. Zoo zou het b. v. mogelijk zijn, dat een vlug looper onder de naam van Hazewind bekend was geweest, dat een ander door de buitengewone lengte van zijne beenen den naam van Ojevaar erlangd had. Doch bijnamen ontstaan op zoo verschillende wijze en hebben zoo dikwijls hun ontstaan aan dit of dat onbeduidend voorval te danken, dat wij gewoonlijk slechts kunnen zeggen, het is mogelijk, en zelfs van geene waarschijnlijkheid kunnen spreken. Dit alleen weten wij, dat men in vroegere eeuwen nog ruim zoo mild was als nu in het geven van bijnamen en dat menige bijnaam familienaam geworden is.

Dat niet alle familienamen die van namen van dieren zouden kunnen schijnen te zijn afgeleid, dat inderdaad zijn, stem ik den heer Winkler volkomen toe. Zoo ben ik het met hem eens, dat wij bij de Rotte aan geene rat moeten denken. Ook van der Worm zou ik, met hem, liever van de rivier de Worm, dan van het dier van dien naam afleiden. Wel hebben wij van der Swan, van der Paardt, van der Krab, van der Leeuw, maar dit zijn of huisdieren, of dieren die men vangt of verkoopt, of dieren die als uithangteeken voorkomen en tot geene van die soorten behoort de worm. Van Kater is de oorsprong twijfelachtig; in de meeste gevallen geloof ik, dat wij daarbij aan een kater, keuterboer moeten denken. Onder de familienamen aan namen van dieren ontleend heb ik ook Post, Struis en Das niet genoemd. Want Post kan hetzelfde zijn als Pos, maar ook iets anders. Struis komt reeds vroeg in de 17e eeuw in Holland als familienaam voor en in dien

tijd was het adjectivum *struisch* (= forsch, stevig gebouwd), dat men in Zeeland en Brabant nog kent, ook in Holland in gebruik: het is dus de vraag, of het diernaam of bijnaam is. Zoo de familienaam Das ouder is dan het laatst der vorige eeuw, is hij diernaam; is hij jonger, dan zou hij aan het bekende kleedingstuk ontleend kunnen zijn ofschoon ook dit zijnen naam aan het dier te danken heeft. Maar de Bull en Putter heb ik gemeend onder de diernamen te mogen rekenen. Bij den eersten maakt het voorgevoegde lidwoord dit althans allerwaarschijnlijkst; en al heeft, wat mogelijk is, de stamvader der Putters dien naam gekregen omdat hij een nathals was, dan is die bijnaam toch eigenlijk vogelnaam.

Maar er zijn familienamen, waarbij het de vraag zou kunnen zijn, of zij in diernamen of wel in familienamen hunnen oorsprong vinden. De heer Winkler vermoedt, dat doorgaans het laatste het geval zal zijn. Ik geloof integendeel, dat wij daar meestal aan diernamen moeten denken. Laten wij ze eens wat nader beschouwen.

De heer Winkler noemt de volgende: Leeuw, Beer, Wolf, Hond, Kat, Otter, Muis, Haas, Hengst, Ros, Lam, Bok, Arend, Valk, Kraai, Vink, Musch, Duif, Haan, Paauw, Reiger, Zwaan, Gans, Taling, Meeuw, Baars, Bot, Paling, Haring, Mossel. Laat ik daarbij voegen Eland, Uil, Hen en Mol.

Herinneren wij ons eerst, op welke wijze uit voornamen — zoo als wij die tegenwoordig noemen — familienamen zijn ontstaan. De meeste personen hadden vroeger eenen enkelen naam. Daar echter het getal dier namen, hoewel veel grooter dan tegenwoordig, toch eenigermate beperkt was, kon het ligt gebeuren dat er in dezelfde plaats twee, drie en meer woonden die denzelfden naam droegen, vooral sedert het gewoonte werd, voor zijne kinderen niet eenen naam te kiezen, maar hen te noemen naar het eene of andere lid der familie, iets waar wij reeds vroeg voorbeelden van vinden en wat hoe langer hoe meer in gebruik kwam. Om zulke gelijknamige te onderscheiden, voegde men bij den naam dien des vaders. Volkert de zoon van Willem werd Volkert Willems, Volkert de zoon van Gerbrand Volkert Gerbrands geheeten. Maar nu werden, wanneer zoo iemand gewoonlijk met die beide namen genoemd werd, die beide namen ook wel eens achter dien van den zoon gevoegd. Zoo vindt men onder de burgemeesters van Amsterdam

in 1415 Jacob Jan Adams soons soon. Die bijvoeging van *zoon* was evenwel te lastig en werd gewoonlijk weggelaten, en men sprak van Ruysch Jacob Coppensz. en Allert Pieter Allertsz., dat is Ruysch de zoon van Jacob den zoon van Coppen en Allert de zoon van Pieter den zoon van Allert (beide burgemeesters van Amsterdam in 1425). De laatste naam nu, de naam des grootvaders, werd langs dezen weg dikwijls familienaam. Hieruit volgt, dat, zal een familienaam afkomstig zijn van eenen voornaam (zoo als wij dien nu heeten), die voornaam gedragen moet zijn in of weinige jaren voor den tijd, waarin de familienaam ontstond. Toetsen zijn aan deze regel de gemelde familienamen, dan zal het blijken dat er verscheidene onder zijn, waarvan het voor het minst zeer onwaarschijnlijk is dat zij van voornamen afkomstig zijn. Zoo zijn er zeer vele eeuwen geleden in duitsche landen geweest die namen gedragen hebben met Haas, Hond en Zwaan zamengesteld, maar het is mij niet gebleken, dat er in de laatste vier eeuwen — en in dien tijd zijn toch de meeste familienamen ontstaan — iemand met den voornaam van Haas of Hond of Zwaan in onze provinciën geleefd heeft. Nu wijze men mij niet op de vrouwennamen Haasje en Zwaantje, want familienamen van vrouwennamen afgeleid zullen wel, indien zij bestaan, tot de groote zeldzaamheden behooren en voor afleidingen van mansnamen houd ik de beide genoemde niet. Want in ouden tijd bestond ook de vrouwennaam Swanahild en misschien nog wel andere dergelijke, en het sedert eeuwen ontbreken van mansnamen met Zwaan maakt het waarschijnlijk, dat Zwaantje verkorting is van eenen vrouwennaam. De andere, Haasje, staat met Haas in geen verband. Ook den naam Otter, een goede duitsche naam, heb ik in Nederland in de laatste vier eeuwen niet aangetroffen, wat ons noopt om den oorsprong van den gelijkluidenden familienaam elders te zoeken. Dat de Haas, de Hond, de Zwaan, den Otter niet op persoons- maar op diernamen wijzen, is duidelijk. Over Mossel heb ik reeds gesproken.

Wat ik van Haas enz. zeide geldt nog veel meer van Kat. Immers, zoo ik mij niet vergis, vindt men namen met Kat zamengesteld slechts in den alleroudsten tijd, en komen zij reeds in de middeneeuwen niet meer voor.

Insgelijks van Hengst en Ros. Hengist en Horsa ken ik alleen

als de namen der veroveraars van Engeland in de 5e eeuw, en men zou zelfs nog kunnen vragen of die namen tot de historie of tot de overlevering behooren.

Het bewijs van den heer Winkler, dat Kraai een oud germaansche mansnaam is, gaat niet vast. Er is niets, wat ons verhindert bij de door hem genoemde nederlandsche plaatsnamen aan den vogel te denken. Uit de familienamen Kraayinga en Kraaima blijkt ook geen voornaam Kraai, evenmin als uit de familienamen Schuitinga en Schuitema een voornaam Schuit. Wij moeten het er dus voor houden, dat de eerste die den familienaam Kraai gedragen heeft, in een huis heeft gewoond waar de kraai in den gevel stond of zoo heette naar zijne liefhebberij van kraaien schieten, waar ook zeer waarschijnlijk de familie Craeyvanger naar genoemd is. Ook de hoogduitsche familienaam Krah wijst op den vogel.

Musch van den ouden naam Muozo, Mosso af te leiden, komt mij zeer bedenkelijk voor. Wij zouden dan moeten aannemen, dat de s aan het einde van het woord in sch veranderd was. Van zoodanige verandering is mij bij zelfst naamwoorden geen voorbeeld bekend.

Verscheidene zamenstellingen met Wolf vinden wij onder onze namen. De verkorting Wolf echter is mij maar zelden voorgekomen. In Duitschland daarentegen komt die vaak voor. Ik geloof daarom dat de familien Wolf hier te lande, voor zoo verre zij van hoogduitschen oorsprong zijn (en dat zijn zij voor een gedeelte) naar eenen persoon, maar voor zoo verre zij van nederlandschen oorsprong zijn naar het dier heeten, waarschijnlijk naar een uithangteeken waarop een wolf afgebeeld was, evenals de familiën de Wolf.

Gans en Hen heb ik alleen onder Israeliten aangetroffen. De meeste Israeliten hebben eerst in 1811 eenen familienaam aangenomen. Hebben zij daartoe eenen voornaam gekozen, dan zijn het gewoonlijk zulke, die onder hen het meest in gebruik zijn b. v. Meier, Levi, Salomo en dergelijke. Andere vindt men onder hen zelden als familienamen. Maar zeer vele hunner hebben zich genoemd naar hun beroep of naar het eene of andere voorwerp dat met hun beroep in verband stond. Ik geloof daarom Gans en Hen voor diernamen te mogen houden. De Hen is waarschijnlijk huisnaam.

Indien ik den geslachtsnaam Taling aan de overzijde der Zuiderzee had aangetroffen, zou ik misschien eenigzins in twijfel staan,

waar ik den oorsprong moest zoeken. Maar nu hij in Amsterdam voorkomt en ik onder de weinige die hem daar dragen eenen poelier vind, geloof ik dat hij, even als Gans en Hen, tot de beroepsnamen moet gerekend worden.

Wij hebben vernomen hoe een zekere pedante Baars aan zijnen naam kwam. Maar er zijn meer gelijknamige familiën. Dat bij eene enkele onder deze, indien zij uit Friesland oorspronkelijk is, Baars Bares d. i. zoon van Bare beteekent, is, ja, mogelijk. Want deze naam wordt in Friesland gedragen, al behoort hij niet tot de meest gebruikelijke. Maar er is toch veel meer wat ons noopt om aan den vischnaam te denken. Welke binnenvisch toch is meer gezocht dan baars? Er is dus aanleiding genoeg en voor den visscher van beroep en voor den liefhebber van hengelen en voor den vischkooper om den bijnaam van Baars te erlangen. Maar vooral krioelde het vroeger van baarzen in de gevels. Voor huizen, pakhuizen, herbergen, brouwerijen pronkte de baars, de gekroonde baars, de drie baarsjens enz, Deze zijn vermoedelijk de peetvaders der meeste Baarzen, zoo niet van alle, dien éenen frieschen en zijn nageslacht uitgezonderd.

Waar een voornaam tot familienaam werd, had hij, omdat hij eigenlijk vaders of grootvaders naam was, den vorm van den genitivus, en ging uit op s, nu en dan op en. Deze s evenwel werd wel eens weggelaten. Bij namen van twee lettergrepen, waarin de klemtoon op de eerste viel (met de overige hebben wij ons hier niet te bemoeien) had dit het meest plaats, indien zij op een of meer medeklinkers uitgingen. Dit brengt ons tot de vraag, moeten wij Arend, Eland, Haring, Paling en Reiger als voornamen of als diernamen beschouwen?

De arend is een dier, waar de mensch zich niet veel mee ophoudt, vooral hier te lande, waarheen er maar zelden een verdwaalt. Doch men hoorde van hem in gedichten en men zag hem op wapens; vandaar dat hij als uithangteeken nog al eens voorkwam. Maar Arend was ook en is nog een niet ongewone voornaam. Dit doet mij vermoeden, dat de familienaam Arend in de meeste gevallen van den voornaam afgeleid is. Enkele van de familiën echter, die dezen naam dragen, bewaren misschien den naam van hunne woning: die van den Arend heeten, zonder twijfel.

Eenigzins anders is het gelegen met Haring. Ook deze naam is in Friesland alles behalve zeldzaam. In Holland heb ik hem in vroegere eeuwen wel aangetroffen, maar toch niet dikwijls. In deze provincie was in der tijd de haringvisscherij en haringhandel een der voornaamste bronnen van bestaan: duizenden waren er mee bezig. Dit geeft ons, dunkt mij, voldoende reden om te onderstellen, dat de familienaam Haring, indien hij in Friesland ontstaan is van den voornaam, indien hij in Holland ontstaan is van den vischnaam zijnen oorsprong heeft.

Evenzoo zou ik Reiger, waar een friesch geslacht dezen naam draagt, liefst voor voornaam, waar hij elders ontstaan is eerder voor huisnaam of bijnaam houden. Reiger wordt door Wassenbergh als friesche voornaam opgegeven; elders heb ik hem niet ontmoet. In Holland komt de reiger als uithangteeken voor. Bovendien kan hij aan eenen bijnaam, aan de reigerjagt ontleend, zijnen oorsprong te danken hebben.

De Elandsgracht en Elandsstraat te Amsterdam strekken ten bewijze dat elandshuiden daar in vroegeren tijd bewerkt en verkocht werden. Naar zulk eene nering of misschien naar een uithangteeken, waarop het dier voorkwam, kan de familie Eland genoemd zijn. Te Amsterdam heb ik den naam gevonden. Maar Eland was ook voornaam, en het is dus evenzeer mogelijk dat deze den familienaam heeft doen ontstaan.

Paling wordt er zooveel gevangen en gegeten, dat hij op dezelfde wijze als Mossel en Oester aan het geslacht Paling, waarvan ik te Amsterdam leden genoemd vond, zijnen naam kan hebben gegeven. Ook indien deze familienaam elders dan te Amsterdam ontstaan is, wat mij onbekend is, vermoed ik dat hij aan het dier, niet aan den voornaam Pale ontleend is. Ik zou toch in het laatste geval, indien het eene friesche naam is eerder Palinga, indien het een drentsche is eerder Peling dan Paling verwachten.

Namen die op eene toonlooze e uitgaan werden niet zoo vaak als familienamen gebezigd, zonder dat de s van den genitivus er aan wordt toegevoegd. Wij vinden evenwel als zoodanig Foppe, Haye, Heye, Ide, Rinse en verscheidene andere.

Maar vooral, van zulke namen was men in Friesland niet gewoon de *e* weg te laten. Wel had dit bij sommige doorgaans, zoo niet

altijd, plaats, b. v. Ids, Oeds, Haans, Paals, Brand, Gialt, Murk, bij de meeste daarentegen zelden of noöit, met uitzondering altoos der namen van vreemden oorsprong, waaromtrent men zich grootere vrijheid veroorloofde dan omtrent de duitsche. De Hollanders, die de toonlooze e weglaten aan het einde van een aantal woorden, waarin zij bij de Friezen nog gehoord wordt, deden met sommige zoodanige namen ook wel eens zoo, als Fop, Hob, Foy, Bruin, Rijk, Sem, doch de meeste lieten zij in vroegere dagen ongeschonden, terwijl in latere dagen zulke namen hoe langer hoe minder in Holland voorkwamen. Reeds hierom zou ik de peters der familiën Leeuw, Beer, Vos, Bok, Lam, Mol, Vink, Haan, Uil en Bot liever onder dieren dan onder menschen zoeken.

Met Valk is het een ander geval. Zoo vermoed ik althans. De friesche voornaam Falle, dien de heer Winkler vermeldt, is mij nooit voorgekomen en een vollen duitschen naam, waarvan hij verkorting of verkleining is, ken ik niet. Doch al bestaan die, wat mogelijk is, dan geloof ik toch eerder, dat Falk, even als Havik, behoort tot het kleine getal niet zamengestelde duitsche namen. Het is de naam van het dier, lat. falco, hoogd. falke. Even als bij den naam van het dier, liet men in Holland al voor eenige eeuwen bij den persoonsnaam, die hetzelfde woord is, de e aan het einde weg. Vanwaar dus de familienaam zijnen oorsprong heeft, blijft onzeker, zoolang historische berigten daaromtrent ontbreken.

Onder de friesche namen op Wassenberghs lijst komt ook Meeuwe voor. Het is een vreemde naam, verkorting van Bartholomaeus. Het is dus wel mogelijk, dat hier de e aan het einde weggevallen is. Bovendien, als wij in aanmerking nemen, dat de meeuw een vogel is waar de mensch zich niet veel mee bemoeit, dat hij zeker op uithangborden of gevelsteenen ook niet veel gezien werd (mij is er althans geen voorbeeld van bekend), dan is er, dunkt mij, reden om te vermoeden dat de familienaam Meeuw uit den gemelden voornaam ontstaan is.

Een paar Hollanders heb ik gevonden met den naam van Duive. De heer Winkler vond in Friesland een voorbeeld van den verkorten naam Duyff. Nu die verkorting bewezen is, is het twijfelachtig of de familienaam zijnen oorsprong heeft van dezen voor-

naam of van den naam van het dier, dat tot onze huisdieren behoort en dat in menigen gevel pronkte.

Als wij opmerken, dat de Leeuw en van der Leeuw, de Beer, de Vos, de Bok, de Vink (en hoogd. von der Finck), de Haan, den Uil, de Mol somtijds, eenige daarvan doorgaans met het lidwoord voorkomen, in welk geval zij zonder twijfel diernamen zijn, dan maakt dit het waarschijnlijk, dat zij, waar zij geen lidwoord hebben, van denzelfden oorsprong zijn.

Laat ik voorts opmerken, dat ik in Holland van den naam Lieuwe allerlei vormen heb aangetroffen, Luwe, Leuwe, Leuve, doch altijd met e aan het einde: Leeuw zonder die letter is mij nooit onder de oogen gekomen. Denken wij daarbij aan de groote rol, die de leeuwen spelen in wapens en gevels, dan zullen wij den oorsprong van den familienaam wel bij voorkeur bij deze laatste zoeken.

Beer, Vos, Bok, Vink, Haan, Bot, Mol, Uil, als verkortingen van Bare, Fosse, Bokke, Vinke, Hane, Botte, Molle en Ule zijn mij evenmin bekend. Maar wel ken ik ze als namen van dieren, die hier en daar op gevels of uithangborden te zien waren en meestal nog te zien zijn. Om van ieder maar éen exemplaar te noemen, de Witte beer stond voor weinige jaren en staat misschien nog voor eene tabaksfabriek te Leeuwarden; het Vosjen op het Rokin zijn de Amsterdammers nog niet vergeten; den Bonten Bok kent men in Schoterland even goed als te Leiden de Vink; eenen meer dan levensgrooten Haan kan men te Amsterdam voor de bierbrouwerij van dien naam bewonderen; eene Vergulde bot herinner ik mij daar nog voor een huis bij de Slijpsteenen. In den Uil te Montfoort logeerde Huygens in 1628 (Korenbl. I, 506). Van een geslacht Mol te Delft weet men, dat het heette naar het huis waar het in woonde (J. van Lennep en J. ter Gouw, Uithangteekens, dl. I, bl. 36).

Er zijn er onder, waarbij men ook aan iets anders dan aan een huisnaam zou kunnen denken. De dikke beer, de norsche bok, het looze Reintje, naar wien ook buitenslands zoo vele familiën heeten, in Duitschland Fuchs, in Engeland Fox, in Frankrijk Renard, de Vink op zijn kruk, bij wien men gaarne den snijder op zijne tafel vergelijkt, Haantje de voorste, de naar het volksgeloof blinde mol kunnen aanleiding hebben gegeven tot bijnamen.

Eindelijk zouden Beer, Vos en Bok beroepsnamen, of eigenlijk bijnamen aan het beroep ontleend kunnen zijn, van looiers, Mol van brouwers, Bot van visschers of vischkoopers, welke laatste zonder twijfel de voorzaten zijn der familiën Botman en Botvanger. Maar dan zijn zij toch altijd (behalve bij Mol in het laatstgenoemde geval) hunnen naam aan het dier verschuldigd.

De familienaam Bot zou nog op andere wijze uit eenen bijnaam kunnen ontstaan zijn. Bot beteekent stomp, plomp; bodde of botte beteekent mand of kuip; botten beteekent stooten, ook bedriegen en valsch spelen. De eerste Jan of Gerrit of Klaas Bot zou dus ook iemand kunnen geweest zijn, die wat lomp en plomp was, die met eene mand liep of bij de eene of andere gelegenheid met eene mand eene gekke figuur gemaakt had, die gewoon was van zich af te stooten of zich bij kaart- of dobbelspel niet al te eerlijk gedroeg. Zulke bijnamen, al waren zij niet van de fraaiste, werden wel eens familienamen: onze voorouders waren op dat punt niet zoo kieschkeurig als wij. Zulk een oorsprong van den naam is wel niet de waarschijnlijkste, maar mogelijk is hij toch.

Den naam Lamme tot Lam verkort lees ik op Wassenberghs lijst. 't Is dus mogelijk, dat die eene enkele maal voorgekomen is, en ook mogelijk dat hij tot eenen familienaam aanleiding gegeven heeft. Maar veel waarschijnlijker is het toch, dat zij die dezen familienaam dragen, hem te danken hebben aan een of meer van de groote schaar van lammeren, die wij ontmoeten voor winkels van wol en wollenwaren, bleekerijen, brouwerijen, herbergen, boekwinkels enz.

Dat de Paauw en van der Paauw genoemd zijn naar den naam van het dier, waarschijnlijk naar een gebouw waar dat dier uithing, zal wel ieder toestemmen. Ook de amsterdamsche familie Pauw zal wel op dezelfde wijze aan haren naam gekomen zijn. Wij vinden haar reeds in de 15e eeuw. Of men toen reeds den naam Paulus tot Pauw verkortte weet ik niet, maar ik heb er geen voorbeeld van gevonden en ik verwacht het ook niet. Sommige namen van heiligen werden reeds in die eeuw te Amsterdam verkort of zamengetrokken, wanneer men sprak van personen aan wie ze gegeven waren, b. v. Jan, Claes, Andries, Tonis, Coppen, en de meeste daarvan werden ook gebezigd, wanneer men van zulk

eenen heiligen zelven sprak of van iets dat hem toegewijd of naar hem genoemd was, b. v. Sint Jan, Sinte Claes, Sint Andries: en van den Sint Teunis (de sluis naar hem genoemd) en Sint Teunis varken heeft men er ook al lang geleden gesproken. Maar evenmin als men er sprak van Sint Piet of Sint Pauw, verkortte men ook deze namen, wanneer personen ze droegen, op zulk een wijze. Ik heb er althans, ofschoon wij uit de 15_e en 16^e eeuw menigen amsterdamschen Pieter en Paulus kennen, geen enkel voorbeeld van gevonden. Het is en blijft altijd Pieter en Paulus of dit laatste wordt omgezet in Pauwels en daarvan, omdat men de s aan het slot voor het kenteeken van den genitivus aanzag, soms Pauwel gemaakt. Er bestaat ook een geslachtsnaam Pouw. Indien deze niet of niet veel ouder is dan 1811, kan hij wel verkorting van Paulus zijn.

Mees, zegt de heer Winkler, is zekerlijk vogelnaam. 't Is mogelijk, want mezen vangen behoorde tot de wreede uitspanningen van vroegeren tijd, die nu langzaam uitsterven, en een gevelsteen met de drie mezen was vroeger te Amsterdam te zien. Maar even goed kan de familienaam Mees uit den voornaam Mees ontstaan zijn, die eene verkorting is van Bartholomeus, zoo als de bekende burger van den Briel ons leert, die in 1572 den Watergeuzen goede diensten bewees en van wien in het archief dier stad briefjens gevonden worden, sommige onderteekend Rocus Bartelmeesz, andere Rocus Meesz. (Bijvoegsels op Wagenaar, Vad. Hist., dl. VI, bl. 88).

Dit brengt mij van zelven weer tot eene andere verkorting van denzelfden naam, tot Muus. Na al wat er reeds over gezegd is zou ik haast schroomen er op terug te komen. Maar mij is daaromtrent iets berigt, wat ik ter kennisse der lezers van den Navorscher moet brengen Mijn berigtgever, een lid van eene geachte noordhollandsche familie, deelt mij mede, dat zijn grootvader, een man wiens ambt hem in aanraking brengt met zeer vele, niet alleen in zijne woonplaats, maar ook in den omtrek daarvan, Michiel heette. In den huiselijken kring werd dit verkort tot Mies. Maar bij de meeste, vooral buiten de stad, was hij niet anders bekend dan onder den naam van Muus.

Het is een feit dat niet moeielijk te verklaren valt. De verkor-

ting van Michiel tot Mies is eene ongewone, willekeurige verkorting, die men misschien slechts in de genoemde familie aantreffen zal. Doch Mies was voor de Noordhollanders geen vreemde naam, zij kenden dien als ontstaan uit Miewis, Miews. Daarvoor hielden zij nu den naam waarmede de genoemde Michiel gewoonlijk werd aangeduid, en daar zij *hun* Mies (=Miews) gewoonlijk als Muus uitspraken, even als zij Diewertje en Sieutje als Duwertje en Suutje uitspraken (en nog uitspreken), sprak het van zelven dat zij ook *dit* Mies in Muus veranderden.

De naam Bartholomeus heeft een aantal verschillende namen opgeleverd. Wij spreken daarin tusschen de e en u eene j uit, al schrijven wij die niet. De u in den latijnschen uitgang us, waar die geenen klemtoon heeft, verzwakt ons volk gaarne tot toonlooze e: het zegt b. v. Paules, Jacobes voor Paulus, Jacobus. Zoo werd deze naam uitgesproken Bartelemejes en nu lag de zamentrekking Bartelmees voor de hand. Door afwerping van de eerste lettergrepen maakte men er vervolgens Mees van. Zoo hebben wij gezien dat het gegaan is met den naam van den brielschen timmerman. Elders is misschien de verkorting voorafgegaan, en dus de volgorde der vormen geweest, Bartholomeüs, Meüs, (Mejes) Mees. Want dat de naam ook verkort werd tot Meus, wordt ons door tal van voorbeelden bewezen. Om er een paar te noemen, die ik aanteekende, Meus Peter Reynersz. vinden wij te Amsterdam in 1444 (Wagenaar, Amst., II, bl. 242) en Meus Haviksz. in 1572 te Leiden. Dezen laatsten, bij Bor I, bl. 379b dus geheeten, noemt Hooft, Ned. Hist. bl. 254, Bartholomeus Haavixzoon. Uit Meus ontstond weder Meewis, een vorm die nog veel voorkomt, even als uit Mattheus Teeuwis en uit het latijnsche pharisaeus farizeeuw. De Noordhollander, die gaarne van ee ie maakt, en b. v. stien, bien zegt voor steen, been, maakte van Meewis Miewis, van welken vorm men voorbeelden kan vinden bij Roemer Visscher en Bredero. Hieruit weder Mieuws. Van eenen Mieuws Pieterszoon in 1566 maakt Wagenaar melding, Amst. III, bl. 199. Met uitwerping der w werd dit Mies. Op de lijst in het Belgisch Museum V, bl. 401 komt deze vorm voor en daarbij wordt naar Meeus verwezen. Van Mies eindelijk komt Muus. Wij zien dus dat de verschillende vormen

van dezen naam op de navolgende wijze de eene uit de andere ontstaan zijn:

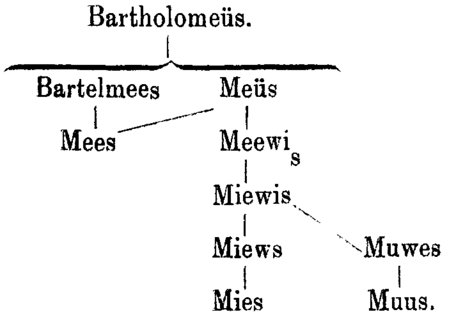

P. LEENDERTZ WZ.

VRAGEN.

Astrant. Wat is de oorsprong en de beteekenis van het amsterdamsche adjectief *astrant*? Op de Veluwe zegt men, in gelijken zin voor brutaal, vrijpostig, *strabant*. A.

[*Astrant* hoort men niet alleen in Amsterdam, maar ook benoorden het IJ en in Friesland. Het is *assurant*. Door slordige uitspraak veranderde de u eerst in toonlooze e en viel eindelijk geheel weg. Maar nu begon de laatste lettergreep met sr en deze zamenvoeging van letters is aan het begin eener lettergreep zeer moeielijk uit te spreken. Om den overgang van s tot r gemakkelijker te maken moest er dus eene t ingevoegd worden, en het werd *astrant*. Op dezelfde wijze is de t ontstaan in de woorden *stroop* (uit siroop) en *kastrol* (uit kasserol)].

Embroglio. Bij het bestudeeren van Jonckbloets Geschiedenis der nederlandsche letterkunde ben ik herhaaldelijk gestuit op vreemde woorden en zegswijzen, waarvan de beteekenis voor iedereen maar niet zoo dadelijk voor de hand ligt. Zoo heb ik ontmoet »estilo culto", »concetti", en meer andere woorden, maar tot heden hebben Kramers en andere woordenboeken mij niet in den steek ge-

laten. Nu echter verzeil ik op een moeielijker klip en wel op het woord *embroglio*. Te vergeefs heb ik allerlei handboeken er voor opengeslagen, maar niet één wijst mij te recht. De beteekenis is bij J. op bl. 459 wel uit den zin te vatten, maar dergelijke overzettingen zijn niet de nuttigste en ook niet van mijn gading. Een der navorschers zal mij daarom wel willen mededeelen, wat de heer J. er mede heeft willen zeggen en welk woord het eigenlijk is.

Utrecht. A. V. R.

[Ik heb geene gelegenheid de aangehaalde plaats uit Jonckbloets werk na te zien; maar ik vermoed, dat het woord waar naar gevraagd wordt, het italiaansche *imbroglio* zal zijn, dat verwarring, warboel beteekent.]

Gewend of ontwend.

»O plaets, soo troost'lijk en begeerlijk,
Die maar u vrugt, ja blad'ren kent
Is soo van 't aertsche .... (?) *gewent*,
Dat hij al wat de aerd' ooyt gaf
Verkoopt, als voor zijn ziel te laf."

Aardig is het dat beide woorden hier bruikbaar zijn: (af)gewend en ontwend.

Zijn er meer voorbeelden van verwisseling dezer woorden?

Wij Zeeuwen en Vlamingen hebben geen vrees voor verwarring, wij laten geen boek *leggen* en *leggen* niet te bed; doch ik vraag het met het oog op ons woord gewente in betrekking tot gewoonte en aanwensel, waarover ik later iets wenschte te zeggen.

G. P. ROOS.

[In Holland schrijft men *ontwennen*. In de spreektaal hoort men nog wel eenen enkelen keer het passive deelwoord *ontwend*; doorgaans echter zegt men *afgewend*. Als reflexivum gebruikt men *zich afwennen*, als activum *wennen van*.

De verwisseling van het eenvoudige en het met *ont* zamengestelde werkwoord, die de heer Roos bij *wennen* en *ontwennen* opmerkt, is mogelijk bij vele werkwoorden die eene beweging te kennen geven. Men kan b. v. vlugten uit Frankrijk en Frankrijk

ontvlugten, uit den strijd loopen en den strijd ontloopen, enz. Ook bij sommige andere, b. v. zijnen buurman iets ontstelen en iets van zijnen buurman stelen, enz.]

Een pak slaag. Talloos zijn de varianten van dit gezegde. *Eene dracht slagen*, *eene vracht slagen* enz., hooren we in Holland. Van een student die een pak gekregen had, hoorde ik zeggen, »daar heeft hij mij waarlijk eene prachtuitgave van *Klopstok* opgedaan."

Zijn, zoo vraag ik nu, de volgende varianten ook elders gebruikelijk?

Een *rossinge*, (afrossen ook in Holl.). 't Zal wel overdrachtelijk van ros kunnen wezen.

Een *koteringe*. Van den koewachter, die zijn vee met een stok in de lenden kittelt, ontleend.

Een *dekkinge*, met het bedrijvende *toedekken*, misschien verwant met pak, en dan zou pak de kleeding beteekenen. Men verwarde het misschien, door misverstaan, met vracht en dracht.

Toebakkinge, Misschien van het nachtelijk bedelen op den openbaren weg, toebaksgeld vragend of met geweld een aalmoes afvorderend.

Een *mouteringe*. Misschien aan 't brouwen ontleend. Slaan met den mouter.

Een *bulsteringe*. Ontbolsteren?

Een *akkemandatie*. Zeker basterd-fransch, even als akkemanderen, toebereiden, schoon maken.

Al deze varianten worden in Zeeuwsch Vlaanderen en Vlaanderen gebruikt.

Ook elders? G. P. ROOS.

[De naam *dekkinge* zal wel niet aan verwarring toe te schrijven zijn. Ik vermoed, dat men er oorspronkelijk bij dacht aan slagen, die zoo vele waren en zoo digt op elkander vielen, dat de persoon er, om zoo te spreken, mede bedekt was. In Friesland spreekt men van *dek-op geven*. Omtrent *rossinge* hoop ik later nog eene opmerking mede te deelen.]

Braaf. Komt dit woord ook elders voor in den vorm van *zeer*,

sterk en dergelijke? 'k En braaf pine, 't doe braaf zeer, 'k en braaf moeten werken voor ik heb zware pijn, het doet erg zeer, 'k heb zeer (hard) moeten werken, enz.

In de beteekenis van braaf soldaat, fr. un brave militaire, een dapper man, enz. bedoel ik het niet. G. P. ROOS.

[Ook in Holland gebruikt men het bijwoord *braaf* als intensivum. Doorgaans echter heeft het daar wat zwakker beteekenis dan *zeer* (in de spreektaal *erg*); het komt meer overeen met *vrij wat.*]

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Familie Petreus (Petrus of Peters). Zien wij Nav. XXVI, 414 melding gemaakt van Johannes Petreus uit Harderwijk, die in 1639 het conrectorsambt te Tiel bekleedde, van dezen naam kwamen ons nog voor:

Johannes Petreus (Petrejus), secretaris van Idaarderadeel, waarschijnlijk woonachtig te Leeuwarden, en vermoedelijk de eerste boekdrukker daar ter plaatse, aldaar werkzaam geweest in 1557,58; zie dr. A. M. Ledeboer, Boekdr. in Noordnederl., bl. 229a

Cornelius Jacobi Petreus, gewezen rector der school te Edam, werd, volgens art. 8 der acten van de partik. Noordh. synode 14—17 juni 1605 te Alkmaar, tot predikant te Edam aangenomen. Hij maakte deel uit van de commissie, die uitspraak deed in het geschil tusschen de classes Alkmaar en Hoorn, zoodat Oterleek en Ursem, niet-gecombineerd, onder de classis Hoorn zouden blijven (art. 13 d. acten partik. syn. Amsterdam 12 juni 1607). Als pred. te Elburg werd hij van wege de cl. Harderwijk afgevaardigd naar de Nymeegsche synode van 23—26 juli 1628, waar hij als scriba fungeerde, en, aan de Nymeegsche synode van 15—18 aug. 1632, tegelijk met Mehenius en van Staveren uit de cl. Harderwijk, door de synodale afgevaardigden voorgesteld als leenpredikant voor Venlo, Roermond of Stralen, vertrok hij in 1634 van Elburg naar Kampen.

Carolus Petri, pred. te Purmerende, werd met Joris Jorissen Strijdt, pred. te Ransdorp, van wege de cl. Edam, met Wouter Adriaans (pred. te Graft en Rijp) en Cornelis Jansen (pred. te Schellinkhout) van wege de andere Noordholl. classes, afgevaardigd naar Broek in Waterland, om eenige leden dezer gemeente te bevredigen, die geen genoegen namen met de verzoening, welke tusschen hunne gemeente met haren predikant Petrus Emilius en tusschen de classis Edam 27 juli 1604 tot stand was gekomen. Uit kracht van die verzoening zou Petrus Emilius »bij den classem van Edam voortaen voor een medebroeder bekent ende gehouden worden". Hadden sommige leden der gemeente te Monnikendam, uit naam des kerkeraads aldaar, der classis Edam euvel geduid, dat ze het hangende geschil in dezer voege beslechtte, en een »onbeleefden, onverstandigen" brief aan de classis geschreven, den vier gecommitteerden predikanten werd tevens in last gegeven zich te Monnikendam te vervoegen, ten einde de auteurs van dien brief tot hun plicht te brengen.

Petrus Petreus, werd door de Zholl. synode te Rotterdam 30 aug. 1605 voor dat jaar met Cornelius Martini tot visitator der cl. Woerden aangesteld.

Arnoldus Petraei, door de Arnhemsche synode 20—24 aug. 1633 te gelijk met Philippus Verstegen (pr. Nunspeet) tot inspector der cl. Harderwijk benoemd. J. ANSPACH.

Familie Bax. (XXVII, bl. 88—93). Bij mr. G. van Hasselt, Stukken voor de Vaderl. Historie, dl. I, sub no. 117, 172 en 183 vindt men nog:

Le beau filz de Johan Bacq naguaires chanoine, tenu la cène calvinistique, te Culemborg, volgens sententie van 29/31 mrt 1568 te Brussel door Alva gebannen.

Johan Beak te Culemborg, één persoon met straksgenoemden Bacq, 3/11 juni 1569 als een der principaulx fauteurs et adhérens des sectaires et des briseurs d'imaiges gebannen.

Peter en Reinier Becx, gebroeders te Roermond, fort hanté, conversé et communiqué auec les prédicans et ministres des sectaires, 27 sept. 1569 gebannen.

J. ANSPACH.

Geslacht van Oijen (XXVII, 200) **en Vorsterman**:

Hendrik van Oijen was met Peupenius, diaken, en Israël Lamberts, kerkmeester, tegenwoordig bij het 9 aug. 1695 te Kuik in de gereformeerde kerk gesloten huwelijk tusschen den heer Otto Hendrik Hoevell en juffvrou Antonetta van Wevelinckhoven.

De Nav. XXVI, 621 vermelde Louis Antonie van Oijen, capiteyn eener compagnie infanterie ten dienste dezer landen, verscheen als ouderling te Kesteren, op de Tielsche cl. vergad. van 9—10 sept. 1737, 21—22 apr. en 8—9 sept. 1738.

Willem van Oijen, oud. te Ochten, verscheen op de Tielsche classis van 6—7 mei 1737.

Jan Evertse van Oijen, 2 mei 1740 namens de Tielsche classis door de predd. Egbertus van Dolandt (Echteld), Bogislaus David Cassius (Zoelen) en Matthias Pronk (Maurik) als custos voor Rijswijk te Tiel geëxamineerd, verscheen als oud. van Rijswijk op de Tielsche classis van 3—4 mei 1745.

Wouter van Oijen (Nav. XXVII, 200), ouderling te Rijswijk, op Tielsche classis 2—3 mei 1740.

Cornelis van Oijen (Nav. XXVII, 200), oud. te Rijswijk, op Tielsche cl. 22—23 apr. 1776.

Gerrit van Oijen, in 1782 werkzaam als boekdrukker te Amsterdam (dr. A. M. Ledeboer, Boekdrukkers enz. in Noordnederl., 1872, bl. 68).

Wat de familie Vorsterman betreft, in de Stukken voor Vaderl. Historie van mr. G. van Hasselt komen voor:

Jan Vorsterman Jansz. en Antonis Vorsterman } te Bommel, 2 jan. 1569 voor de derde maal gedagvaard (a. w. I, 322); volgens sententie van Alva te Brussel, 30 apr./2 mei 1569 gebannen (I, n°. 170).

Geurt Vorstermansz. te Venlo, wegens rebellie onder Brederode 21/23 juni 1569 gebannen (I, n°. 176.)

J. ANSPACH.

Geslacht Feith. Het Nav. XXVII, 205 voorkomende bericht laat zich nog eenigermate aanvullen uit de Geslachtk. Aanteek. van mr. J. van Doorninck (Dev., 1871), bl. 369, waar men aantreft,

dat Cornelia Charlotte Feith, geb. in 1743, den 5 nov. 1812 overleed op het adellijk goed Windesheim, dat haar echtgenoot Joachim baron van Plettenberg (geb. in 1739, † ald. 18 aug. 1793) van Carel Lodewijk Christiaan graaf van Wartensleben gekocht had, en dat hare erfgenamen, Arnoldina Jacoba, Cornelia Charlotte Florentina, Bernardina Wilhelmina en Ursula Martha Feith, wonende te Utrecht, mitsgaders eenige leden der familie van Braam dat landgoed in 1813 weder verkochten.

Treft men in dat werk nog vele leden van dit geslacht aan, waarvan ik gaarne mededeeling doen wil, zoo men het mocht verlangen, en wordt aldaar, bl. 703 bericht, dat het lijk van des bekenden dichters grootvader, Rhijnvis Feith († juli 1772) uit Zwolle naar Elburg is vervoerd, om daar, vermoedelijk in een familiegraf, te worden bijgezet; reeds in 1603 was Lambert Feith in laatstgenoemde stad woonachtig, en werd in dit jaar als ouderling der gemeente aldaar, door de classis van Harderwijk naar de prov. Geld. synode te Harderwijk (12—14) afgevaardigd.

In 1621 op de Harderwijksche synode (27 juli tot 2 aug.) beklaagde zich Claas Feyt, lidmaat te Elburg, dat »seeckere onvriendelijckheyt ontstaen" was tusschen hem en Gerrit Feyt, mede lidmaat te Elburg, weshalve hij eerst bij den kerkeraad dier plaats en daarna bij de Harderwijksche classis had »aengehouden om reconciliatie"; daar dit vruchteloos geweest was, beproefde hij het thans bij de synode, die bij gevolg Gerrit Feyt voor zich ontbood. En als deze zich schriftelijk verontschuldigde, vaardigde de synode Godschalk Altius (pred. te Arnhem) en jhr. Herman van Wijnbergen (oud. te Zutfen), benevens Coop Schrassert (ouderling te Putten, door de Harderwijksche classis reeds vroeger aangewezen), na afloop dezer vergadering, naar Elburg af, om ten overstaan van den kerkeraad aldaar alles te beproeven wat zou kunnen strekken tot bevordering van verzoening en vrede. Dat deze krachtige poging niet ijdel was, leert art. 31 der acten van de Nymeegsche synode van 7—10 aug. 1622, hetwelk bericht, dat »de reconciliatie gevolgd" is.

J. ANSPACH.

Geslachtwapen van Panthaleon. (XXVII, bl. 197.) Er bestaat eene

nauwe betrekking tusschen St. Panthaleon en de ridderlijke orde van St. Jan van Jerusalem (Malthezers), wier woonstede, het eiland Rhodus, in 1480 een zwaar beleg der Turken had te verduren. Na twee maanden worstelens, werd aan de halve maan eene beslissende nederlaag toegebracht en daar dit plaats vond op St. Panthaleons dag, 27 juli, werd van nu af aan, vooral door de St. Jans Ridders, die heilige in hooge eere gehouden. Paus Innocentius VIII gaf daarin het voorbeeld met eene breve van 31 mei 1485, Redemptor noster caet. Waarschijnlijk is wel eenige inlichting nopens de waarde van het wapenfiguur af te leiden uit de stukken, medegedeeld in de: Bijdragen voor de geschiedenis van het Bisdom van Haarlem, dl. II, bl. 195.

Haarlem. C. J. GONNET.

Geslacht Rogiers. (XXVII, bl. 147.) Een mijner voorouders, van wien ik in rechte lijn afstam, Jacob Reepmaker Hendrikszoon, geboren 23 maart 1562, werd ten gevolge van het octrooi van 20 maart 1602 een der eerste bewindhebbers der Oostindische compagnie, kamer Amsterdam, en bleef daarin tot 1 jan. 1641, in welk jaar hij den 27 november overleed. (Zie François Valentyn, Oud en Nieuw Oost-Indie, Dordrecht en Amsterdam 1724, folio, dl. I, bl. 301.) Hij was in 1601 ook kerkmeester van de Nieuwezijds kapel te Amsterdam. — Hij huwde 26 januari 1593 te Amsterdam Martina of Martijntje Rogiers, geb. in 1565, ob. aldaar 2 december 1624. — Na dien tijd is mij dit geslacht niet voorgekomen.

A. A. REEPMAKER.

Wapen Hubert. Indien Anna Maria Hubert behoort tot het geslacht H. waaruit verschillende leden in de vroedschap te 's Hertogenbosch waren, dan is haar wapen een schild in twee gedeelten, waarvan het bovenste is van blaauw met 3 nevens elkaar geplaatste zespuntige gouden sterren, terwijl het onderste van keel een loopenden zilveren leeuw draagt.

Kan de steller dezer vraag welligt opgeven de in het navolgende ontbrekende data?

Abraham Hubert, schepen en raad te 's Hertogenbosch, geb. ...., † 's Hertogenbosch 11 nov. 1737, ondertrouwd 12 jan. 1685 met Catharina Meermans, geb. Breda 28 oct. 1667, †...... X.

Familie Eilbracht. (XXVII, bl. 142.) Omtrent deze familie heb ik gedurende mijn verblijf te Bemmel geene andere bijzonderheden kunnen opsporen, dan die ik heb medegedeeld in den Gelderschen Volksalmanak voor 1848, bl. 67 en vv. — Daar deze almanak niet in ieders handen is, zal ik dat gedeelte, wat op de heldendaad van Casparus betrekking heeft slechts mededeelen.

Toon Lodewijk XIV in junij 1702 Nijmegen belegerde, vereenigden al de burgers, zonder onderscheid van godsdienst, hunne krachten, slepen het geschut, bij gebrek van paarden, vol geestdrift op de wallen. Ja, vrouwen en kinderen slaan met ijver mede de handen aan 't werk. Maar hoe nu met het kanon gehandeld, daar geen konstabels bij de hand zijn? Hoe het gerigt, dat vijanden getroffen en vrienden gespaard worden? Niemand durft het wagen een stuk af te steken. Eindelijk treedt er een eerwaardig heer toe, die dit werk ondernam: Casparus Eilbracht, predikant te Bemmel c. a. in de Overbetuwe, die zich toevallig in de stad bevond, waarschijnlijk om eene liefdebeurt voor een zijner collegaas te vervullen. Van waar hij deze krijgskunde heeft opgedaan, is ons niet gebleken. Zijn schieten moge den spotlust der Franschen hebben gaande gemaakt, omdat de kogels te hoog vlogen; de misslag werd weldra verbeterd, en het goed onderhouden vuur hield hen op een bepaalden afstand.

Zij ondervonden wat moed en eendragt, door vaderlandsliefde aangevuurd, vermogen. Ofschoon reeds ten tweeden male meester van 't werk, Kijk in den Pot genoemd, op den weg naar Kleef gelegen, werden zij door het kanon van de wallen, (bestaande uit eene batterij van 8 stukken,) en een troep burgers en soldaten voor goed daaruit verdreven. Inmiddels vermeerderde het getal Franschen van tijd tot tijd, zoodat zij aan de landzijde de stad omsingelden en een aanval beproefden op twee verschillende poorten, welke echter met een gelukkig gevolgd werd verijdeld, door een levendig vuur uit kanon en musket. Van allen kant tegenstand vindende, ofschoon men op verraad van binnen gerekend had, besloot de hertog van Bourgondië, door 't mislukken van zijn aanslag ontmoedigd, den aftogt te blazen, blijvende het overige van den dag tot op één uur afstands in slagorde staan, omstreeks den Dukenburg. — Of de predikant C. Eilbracht eene

vereerende onderscheiding heeft genoten is mij onbekend. Na het opslaan der klassikale aanteekeningen van Nijmegen en der kerkboeken van Bemmel, is het buiten kijf, dat Casparus Eilbracht als proponent het eerst beroepen is te Weurt en Ubbergen in 1681, en in 1683 als predikant van Bemmel en Ressen, zijnde te Bemmel overleden in febr. 1719. J. C. K.

Geslacht van der Meer. (XXVI, bl. 590; XXVII, bl. 189, 362). Misschien kan, bij hetgeen de heer van Bakkenes reeds in dit tijdschrift heeft medegedeeld, het volgende den vrager nog van dienst zijn.

Mr. Jacob van der Meer, geb. te Leiden 4 febr. 1724, heer v. Hoogeveen, 40 raad, schepen en burgemr. v. Leiden, wegens die stad gecommitteerd in het collegie ter admiraliteit te Amsterdam, hoogheemraad van den lande en grootwaterschap van Woerden enz., zoon van mr. Jacob v. d. M , heer v. Hoogeveen, 40 raad en schepen te Leiden en van Geertruid Helena van Assendelft, huwt te Leiden 8 junij 1756 Hillegonda Françoise Cunaeus, dochter van mr. Petrus, 40 raad en burgemr. te Leiden en van Maria Elizabeth Velters, geb. 26 junij 1733. Zij stierf 31 mt. 1782, hij 24 april 1796. Beide in de Hooglandsche kerk met hunne 8 kwartieren begraven.

v. d. Meer.	Assendelft.	Cunaeus.	Velters.
Panhuys.	v. Alphen.	Sageman.	Schorer.
Hoogeveen.	Malebesy.	Calandrini.	v. Heijningen.
Hoogeveen.	Trigland.	v. d. Muelen.	v. Vierssen.

Hij zal dus wel dezelfde zijn als de op bl. 192 vermelde Jacob v. d. M. en waarschijnlijk de achterkleinzoon van de mede aldaar vermelde Herman v. d. M. en Eva v. Hoogeveen.

Zij hadden 5 kinderen:

1°. Mr. Jacob v. d. M. v. Hoogeveen, geb. te Leiden 17 april 1757, baljuw v. Oegstgeest en rentmeester van het capittel te Hogelande, memorien-, getijden- en kerkmeester der hoofdkerken te Leiden. Hij mesallieerde zich te Amsterdam in 1797. Zijne kinderen zijn mij niet bekend.

2°. Pieter Adriaan v. d. M. v. H., geb. 19 dec. 1759, stierf ongehuwd in O. Indië 4 febr. 1780.

3°. Elisabeth Cornelia v. d. M. v. H., geb. 23 dec. 1761, = te Leiden 7 dec. 1784 mr. Pieter Frederik v. Kuffeler, geb. te 's Gravenhage, 40 raad en schepen v. Leiden en wegens die stad gecommitteerd in het collegie ter admiraliteit te Amst. tot 1794, toen hij bedankte, zoon van mr. Jacob de Blocq v. K., wegens Friesland in de Staten Generaal gedeputeerd en van zijne 2de vrouw Elisabeth Hooft Hendriksd. ex Barbara v. Essen. Zij hadden 3 kinderen.

4°. Johanna v. d. M. v. H., geb. te Leiden 8 april 1764, = aldaar 9 mt. 1790 mr. Johan Gronovius, zoon van mr. Laurens Theodorus, 40 raad en schepen te Leiden en van Apollonia Verbeeck. Zij ob. 16 sept. 1796. Zij hadden 2 kinderen.

5°. Mr. Jan Jacob v. d. M. v. H., geb. 19 oct. 1767, schout v. Leiderdorp en commissaris van huwelijkszaken te Leiden, was in 1799 nog ongehuwd. Of hij later gehuwd is, is mij onbekend.

RUTGERS VAN ROZENBURG.

Geslacht van Westreenen. (XXVII, blz. 207). De ouders van dezen Jan v. Westrhenen waren Antony, zoon van Jan v. West Rhenen, en Anna Vonke; terwijl zijne kinderen heetten,

Adriaan, geboren in de Marsch bij Lienden, den?

Agnita, geboren aldaar den?

Adriana, geboren aldaar den 20en junij 1687, gehuwd met Gabriel van Charante,

Antony, geboren aldaar den? gehuwd met Antonia van Beest,

Anna, geboren aldaar den? 1695, gehuwd met C. van Rossem,

Tobias, geboren aldaar den? 1696.

Geslacht Mollerus. (XXVI, bl. 221, 480).

Georgius Mollerus, pred. te Doetinchem, verscheen op Arnh. synode 26—28 juli 1604, en werd op Zutfensche synode 22—30 juli 1623 tot inspector der classis Zutfen aangewezen.

Henricus Mollerus schreef in 't Hoogduitsch commentariën over de Psalmen. In art. 25 der particularia van de acten der Nholl. synodus particularis te Amsterdam van 12—18 juni 1607 leest men: »wort bij de classe van Hoorn gevraeght, dewijle tot harer kennisse is gecomen dat de uytlegginge d. Henrici Molleri over de

psalmen bij ymandt *overgeset* soude worden, of in de vergaderinge der broederen ymandt is, dewelcke van sulcke kennisse heeft, ende indien tselve bekent wordt, dat die tot neerstige voorderinge soude mogen vermaent worden, — is den broederen van Hoorn aengedient, dat het bij twee broederen, eenen in de classe van Alcmar, ende d'ander in de classe van Enckhuysen over (vóór) eenigen tijt is ter handt genomen geweest; sullen daerom deselve broeders haer vermaent houden int selve werck met neerstigheyt voorttegaen ende ten eynde te brengen".

Wilhelmus Mollerus, kwam in 1614 in dienst te Baar en Lathum (cl. Zutfen), behoorde in 1618 tot de afgetreden predikanten der classis Zutfen, en tot de aangenomen predd. der cl. Arnhem, als pred. te Brummen (zie slot der acta van Arnh. syn. 2 sept. 1619), en was in 1632 met den Arnhemschen pred. Godschalk Altius inspector der classis Arnhem.

Johannes Mollerus, pred. te Waardenburg en Neerijnen, was reeds 14—16 apr. 1651 correspondent der cl. Zaltbommel op de classicale vergadering te Tiel.

Christophorus Mollerus, pred. te Opijnen en Heesselt, was correspondent van Zaltbommel op de Tielsche classisvergadering van 13—15 sept. 1652.

In de stukken voor de Vaderl. Historie van mr. G. van Hasselt, I, n°. 111, bl. 228, staat, volgens sententie van Alva, uitgevaardigd te Brussel 26/8 febr. 1568, als gebannen vermeld

Renyer Willemsz. alias Moller te Randwijk (Overbetuwe), chargé d'avoir servy et prins (*pris*) les armes dessoubz feu le Sr. de Brederode contre sa Mé (d'Espagne). Zou hij tot hetzelfde geslacht hebben behoord?

J. ANSPACH.

Geslacht Swalmius. (XXVII, blz. 262). Mr. Adriaan Swalmius, pensionaris der stad Schiedam, bewindhebber der W. I. Compagnie, geb. 20 junij 1689, had in 2e huwelijk op den 6 december 1714 getrouwd jvr. Adriana de Bries, geb. 27 december 1695, overl. 23 junij 1717, (dr. van mr. Philip de Bries, advocaat voor den hove van Holland, en Theodora van Middelhoek).

Hun zoon, Johannes Swalmius, med. dr., geb. 7 september 1715,

trouwde den 4 november 1738 Magdalena Ysembaar, geb. 11 october 1721, overl. 5 dec. 1751 (dr. van mr. Jan Hendrik Ysembaar, advocaat voor de respective hoven van justitie en Anna Maria de Normandie).

Deze hadden o. a. een zoon, Jan Hendrik Swalmius, raad in de vroedschap en hoofdcommies der posterijen te Brielle, geb. 9 october 1744. Hij overleed (na 1807, want hij was in dat jaar nog postmeester te Brielle) ongehuwd; of hij echter toen weduwnaar was, is mij onbekend. Op eene andere plaats vond ik hem ook betiteld: »president, raad, schepen en postmeester."

Arnhem. N.

Geslacht Tonis. (XXVII, bl. 147.) In 1821 overleed, zonder kinderen na te laten, mr. Hendrik Nicolaas Tonis, lid van de staten van Holland en van den raad der stad Amsterdam. Hij was een zoon van Nicolaas Tonis en Maria de Marees, en gehuwd met T. E. Kramer.

Is dit nu dezelfde N. T., als de in de vraag bedoelde, dan is mij wel bekend, dat er nog descendenten in leven zijn van volle nichten en neven van zijne vrouw Maria de Marees; doch of er nog andere betrekkingen, en wel van zijnen kant, bestaan, is mij onbekend. N.

Genealogische bescheiden gevraagd. (XXVI, bl. 590; XXVII, bl. 204). Een naar ik meen niet adellijk geslacht Hammerstein in Duitschland voert: in goud drie roode kerkvanen, twee en een, en op elk een zilveren kruis.

v. o. n°. 2.

Geslacht Prillevitz. (XXVII, bl. 147). In Duitschland woont nog een geslacht von Prillwitz, vroeger alléén Prillwitz, hetwelk tot wapen voert: dwarsgedeeld, boven in zwart twee zilveren vleugels waartusschen een zilveren ster; onder in blaauw een burgt op groenen grond. v. o. n°. 2.

Gobius. (XXVII, bl. 262). Otto Willem Gobius, lt. admiraal, tr. 1797 te Montfoort Cornelia Maria de Brauw.

Hij was de zoon van Hendrik Antony Gobius en Margaretha Falck, en stierf 3 junij 1843 aet. 84 te Vlissingen.

Hij kan de broeder geweest zijn van J. F. G., doch deze moet dan vrij jong gestorven zijn. B.

VRAGEN.

Geslacht de Raet. Wordt verzocht aanvulling van de hieronder staande genealogie met opgaven van geboorte- en overlijdensplaatsen, geboorte- en sterfjaren, verblijfplaatsen, betrekkingen enz.

I. Jacob de Raet of Raadt, burgemeester van Bommel, stichter van het Groote Gasthuis aldaar, huwt Maria Fey. Hij sterft 1563, zij 1559. Hun zoon,

II. Willem, diende in het leger der Hugenoten onder admiraal de Coligny en Hendrik van Navarre, huwt Jeanne de Jan. Hij sterft in Frankrijk. Hun zoon,

III. Louis Antoine, geb. te Lyon, keert naar de Nederlanden terug, dient onder prins Maurits, die hem wegens zijne dapperheid in den slag bij Nieuwpoort een lauwerkrans in het wapen schenkt; huwt in Frankrijk N. de la Place. Hun zoon,

IV Charles Jean, geb. te Lyon 1612, huwt 1636 Corn. Henr. de Romoillers. Hun zoon,

V. Guillaume Frédéric, geb. te Lyon 1640, huwt Gerh. de Renesse. Hun zoon,

VI. Richard, geb. 10 mei 1648, h. 1723 Dorothea de Raadt. Hun zoon,

VII. Geurt, kommandant van Schenkenschans, geb. 1725, gest. 1801, huwt

1°. N. Steinhoff.

2°. Corn. Henr. van de Pavort.

3°. Catharina Creutz. V. SASSE V. YSSELT.

Wapen van Romoillers. Welk was het wapen van de familie de Romoillers.

V. SASSE V. YSSELT.

Wapen Reck van Mulhuysen. 12 sept. 1719 tr., vermoedelijk te Breda, luitenant collonel Johan Hendrik Reck van Mülhuijsen met Johanna van den Brandeler Jacobsdr., weduwe van Walter Macdonald de Bowie, in leven commandeur der Willemstad.

Zou iemand de goedheid willen hebben mij op te geven, welk wapen genoemde Reck van Mülhuijsen voerde, als ook wie zijne ouders, grootouders etc. waren, en welk zijn geboorte- en sterfjaar was? * n°. 2.

Geslacht van Oordt of van Oort. Hoe heetten de ouders van Lammert van Oort, omstreeks 1520 te Amersfoort geboren? Hij was de vader van den bekenden historieschilder Adam van Oort (1557-1641); en wie was Jacob van Oort (1660), schrijver van »Stuart's ongelukkige heerschappij," »Ontloken roos," enz. te Bommel?

v. o. n°. 2.

Geslacht van Oosten. Kan men mij ook genealogische gegevens mededeelen van het geslacht van Oosten, waartoe behoord heeft Marinus van Oosten (1498), welke een zoon had Jan van Oosten, 9 februarij 1569 in Zeeland met vuur verbrand; Cornelia van Oosten, gehuwd 1623 met Thomas de Rouck; Jan van Oosten, in 1690 bontwerker te Amsterdam. En hoe heetten de afstammelingen van Arij van Oosten, gehuwd met —? zoon van Jan Gerritszoon van Oosten, geboren 19 februarij 1628? v. o. n°. 2.

Geslacht van Rossem of van Rossum. Behoort de beruchte Maarten von Rossem tot het geslacht van Rossem of van Rossum? In Utrecht wonen verscheidene van Rossums. Van Rossems wonen in Rotterdam en zijn oorspronkelijk uit Gelderland. Ook is er een geslacht van Rossem of Rossum, uit de omstreken van Oldenzaal afkomstig. Tot welk van deze drie geslachten behoort hij? v. o. n°. 2.

Geslacht Bacs of Bax. Jan Bacs of Bax (ook Baks?) zoon van? en van? geb.? st.? gouverneur van de Kaap, tr.? Alida Hinlopen, Jacobs en Maria Huydecoper van Maarsseveendr. Winnen slechts Jan, geb.? st. ongeh. te? 1680.

Hoe is 't wapen dezer familie? BACKER VAN LEUVEN.

Adriaan van Brevoorde. Zijn er ook utrechtsche navorschers, die in staat zijn mij op te geven, welk wapen gevoerd werd door Adriaan van Brevoorde, raad en schepen van Utrecht, overleden aldaar in 1528 (cf. J. v. d. Water, Placc. boek)?

DE ROEVER.

Isselt of Ysselt. Kan iemand ook eene genealogie geven van deze adellijke utrechtsche familie?

Van Hövell. Wat is er bekend van de betuwsche familie van Hövell, die op een gouden veld een leeuw van azuur als wapen voerde? Ik ken van dit geslacht deze personen: N. van Hövell (in 2e huwelijk gehuwd met Johanna Gertruyt van Eck) had van zijne 1e vrouw deze kinderen:

1°. Johan Bartolt, heer van Andelst, geb. dec. 1670, gest. 23 mei 1731, h. 10 dec. 1713 Maria Isabella Antonia de Ridder van Groenestein, geb. op Rijenstein 21 mei 1683, gest. 15 junij 1750, dr. van Theodorus Johannes Albertus de Ridder:

Lieten na:

a. Johanna Maria Gertrudis, geb. op Andelst 18 febr. 1715, eerst non te Huissen in het klooster van St. Elisabeth, daarna in het Ursulinen klooster te Elten.

b. Hendrica Theodora Ferdinanda Petronella Catharina, geb. te Andelst 22 febr. 1719, sterft daar julij 1790, h. op Andelst 23 mei 1736 Joannes Petrus Speijart van Woerden, geb. te Haarlem 11 aug. 1712, zoon van Dirk en Eva Maria de Kies van Wissen.

c. Bartha Cornelia Clara, geb. op Andelst 3 april 1721, sterft op Andelst 2 april 1733.

2°. Otto Wilhelm van Hövell tot Hienderoort, stierf aldaar 25 april 1754.

3°. Maria Agnes, h. Otto Carel van Heerma, kapitein te Groningen bij het regiment Veltman. Zij stierf te Groningen 8 jan. 1742, 60 jaren oud; hij overleed aldaar 6 febr. 1745.

Van deze familie wordt 1741 nog vermeld een van Hövell te 's Heerenberg, neef van Johan Bartold van Hövell.

JH. MR. A. F. O. VAN SASSE VAN YSSELT.

Geslacht Rutgers. Kan iemand mij ook het eene en andere mededeelen omtrent de voorouders en, als hij ze gehad heeft, omtrent de afstammelingen van Dirk Hendrik Rutgers, predikant te Calantsoog, gehuwd in junij 1778 met Clasina Catharina Susanna van der Gronde, dr. van Jacob van der Gronde, ritmeester, en van Rachel van Beest.

Amsterdam. R. R.

Geslacht Ramp. Willem van Heemskerck, geb. 1526, ob. 28 febr. 1592, burgemeester van Leiden 1564, '72, '83, tr. 1°. Margaretha Engelberts Ramp alias Proost (Ferwerda gen. v. d. Dussen deelt haar familienaam niet mede), geb. 1531, ob. 26 febr. 1590. 2°. Neeltje Pieters, weduwe van Joost Jacobsz. de Bye, raad nevens den prins van Oranje.

Kan men mij ook eenige bijzonderheden mededeelen omtrent deze familie Ramp?

Hoe is het wapen? Op eene schilderij van Joan Scorel, in het stads museum te Haarlem, voorstellende de Jeruzalemvaarders, komt voor als wapen van Willem Harmans Ramp: van keel met een molenrad van zilver. Dit wapen geeft Rietstap ook op. Maar in de Groote kerk te Haarlem wordt het wapen gevonden van Trijntje Cornelisdr. Ramp, huisvrouw van N. van Swieten, en wel: van goud, in het schildhoofd 3 harten (2 en 1) en in den schildvoet 3 ruiten (2 en 1) van keel.

Wanneer is Neeltje Pieters geboren, gehuwd en overleden?

Had zij nog een familienaam en zoo ja welken?

Amsterdam. R. R.

Geslacht van der Straaten. Weet ook iemand iets naders van dit geslacht, dat naar mijne meening reeds oud moet wezen. Dr. J. ten Brink spreekt in een zijner geschriften van een zekeren jhr. van der Straeten van Hazerswoude. Is dit slechts een pseudoniem of heeft dit plaatsje eertijds aan dat geslacht behoord? Een jhr. van der Straeten was laatst afgevaardigde van het belgische Hof bij de begrafenisplegtigheid van wijlen H. M. de koningin. Heeft dit geslacht, waarvan circa zestig jaren geleden een zekere tak den naam De Voogd bij dien van Van der Straaten voegde, ook een wapen

gehad? Wie kan mij hier iets naders van meêdeelen? Wel te verstaan niet van de familie Verstraten of die van Van Straaten, welke beide namen insgelijks bestaan, ook hier te lande.

L X.

Geslacht Fannius. Wie waren de ouders, grootouders, enz. van Anna Margaretha Fannius, in de eerste helft der XVIIe eeuw gehuwd aan Elbert Testart?

Amsterdam. R. R.

MENGELINGEN.

Zeeuwsche chocolaad. (XXVII, bl. 320). De tweede vraag eerst. Er bestond reden om in vroeger tijd die chocolade alleen voor zuiver en goed te houden, die in Zeeland gemaakt werd, omdat in den beginne ze nergens elders zoo vervaardigd werd en daarheen uit Suriname de beste en zuiverste cacao kwam.

De eerste vraag is dus van zelven beantwoord. Later waarborgde het pakpapier de echtheid niet meer.

In 't laatst van junij las ik in een onzer groote bladen nog eene aankondiging uit eene hollandsche stad van echte zeeuwsche chocolade, met bijvoeging, dat ze uit de fabriek van den heer Fak Brouwer te Middelburg kwam. Inderdaad is deze fabriek, even als die der firma de Ruiter te Vlissingen, nog in bijzondere achting.

Dergelijke verschijnselen behoeven niemand te verwonderen.

De zeeuwsche admiraal Crynsen veroverde Suriname en gaf Zeeland daardoor een overwicht in die volkplanting. Aersen van Sommelsdijk en van de Perre waren er aanzienlijke zeeuwsche plantage-bezitters, die door den aanbouw van de cacao en een vrij sterk monopolie van rechtstreekschen handel op de moederprovincie, in Zeeland de chocolaadfabrieken in 't leven riepen.

Over een en ander zie men ook van Kampen, Geschiedenis der Nederlanders buiten Europa. G. P. ROOS.

Een allegorisch grafschrift op John Cotton, een der hoofden van de engelsche Puriteinen, die zich in Amerika vestigden.

Hij was een levende Bijbel, tafelen, waarop beide verbonden in het breede gegraveerd waren. Evangelie en wet hadden beide kolommen in zijn hart. Zijn hoofd was een bladwijzer tot het gewijde boek. Zijn naam zelfs een titelblad; en geheel zijn leven eene verklaring van den tekst. O wat monument van onschatbare waarde, wanneer hij in eene nieuwe uitgave zal verschijnen, zoo wij mogen verwachten, zonder drukfouten, en in bladeren en bindsels voor de eeuwigheid gewrocht.

Ontleend uit: De Pelgrimvaders of Puriteinen, vertaald door dr. Swalue, bl. 52. E. A. P.

VRAGEN.

Van de kermis. Het is misschien de moeite wel waardig, door middel van een tijdschrift als de Navorscher de aandacht te vestigen op voorwerpen en vertooningen, die van de kermissen verdwijnen, terwijl andere nieuw opkomen. Niet wetende hoe anderen daarover denken, durf ik nauwlijks meer dan een paar regels plaats vragen voor 't geen misschien in veler oog al te onbeduidend is. Meer en meer zeldzaam worden kaleidoskopen, niet als koopwaar, maar als vertooning. Nieuw zijn daarentegen de schaatsenbanen. Voor 't eerst zag ik dezer dagen op de haarlemsche kermis twee niet onaardige toepassingen van werktuigen: den oudvaderlijken pikkel voor het »stap op en laat je wegen" vervangen door een stoeltje in verband tot eene veer en een cirkelboog, op de wijze van de bekende briefwegers; en een blok, tot een afschuwelijk menschenhoofd gesneden, bovenop voorzien van eene opening, waarin eene losse stop gestoken wordt. Op die stop slaat men met een houten hamer; daardoor wordt een wijzer opwaarts gedreven langs eene schaal, op welke men afleest met hoeveel kracht de slag is aangebracht.

Zou het de moeite waard worden gerekend, vooral het verdwijnende tegen algeheele vergetelheid te bewaren? Hoe menige vraag

is niet in dit tijdschrift gedaan naar oude volksspelen en dergelijke, die niemand meer weet te beschrijven, omdat er niets dan de naam van is overgebleven.

Haarlem. H. M. C. VAN OOSTERZEE.

Groese. Eene soort van kroos wordt in Zeeuwsch Vlaanderen *groese* genoemd. In een handschrift lees ik: Door het leggen der Oostsluyse aan de werken van Sluis, is de Crabbekreek thans zoo verre *vergroesd* enz.

Inderdaad groeien onze kreken dicht, langzaam maar zeker; men zegt, dat dit het werk van een plantje is.

Komt het verschijnsel elders voor?

Is een plantje oorzaak?

Hoe heet dat plantje? G. P. ROOS.

Volksspelen. Zoodra de maand Mei aanbrak, zochten de jongens een takje van den wilgenboom meester te worden, om daar fluitjes of hoppen uit te fabriceeren, waarbij dan gewoonlijk onder 't kloppen gezongen werd:

»Sap! sap piepe! Wanneer bun ij riepe?
Te Meije! te Meije, as de veugeltjes eijers legt.
Dan kommen de *Hessen*,
Met de lange messen.
Die wilden 't kätje
't Oor af sniën ezv."

Hoe komen hier de Hessen bij te pas?

B J. C. K.

GESCHIEDENIS.

Ketelboetersweerd te Lienden. Zigeuners in Nederland. (XXVII, bl. 180). Te Leeuwarden bestaat er nog heden zulk 'n geslacht, dat ontwijfelbaar van Zigeuners afstamt. De leden van dit geslacht, die, voor zooverre mij bekend is, allen de traditioneele beroepen van scharesllijper en speelman (muzikant) uitoefenen, onderscheiden zich, zeer in 't ooch loopend, door 'n eigenaardige, matte, bruingetinte huid, door raven-zwarte, niet kroeze, maar golvende haren, door eigenaardige, eenigszins naar 't joodsche type zweemende gelaatstrekken, en 'n min of meer schorre stem, ook bij de vrouelike leden. Ik had overvloedig gelegenheit d' eigenaardigheden dezer lui op te merken, wijl ik als arts, een hunner wel 'n jaar lang, dageliks in z'n woning bezocht. Ofschoon deze menschen nu al ten minsten in 't tweede, en ook reeds in 't derde geslacht met Friesinnen getroud zijn, vertoonen toch de kinderen steeds weer duidelik 't Zigeuner-type. 'T merkweerdigste is mij nog dat ze, onbewust, nog steeds de dageliksche leeuwarder omgangstaal (tongval), met 'n eigenaardigen tongslach (accent) spreken — ofschoon ze van hun oude, eigene zigeunertaal geen woord meer verstaan. Die eigene uitspraak laat zich vooral in talrijke aanblazingen (aspiraties) bemerken; — dat moet wel aan 'n bizondere bou van hun spraakwerktuigen liggen. Dat ze overigens in Friesland volkomen ingeburgerd zijn, blijkt uit hun geslachtsnaam (Jansen) en hun godsdienst (nederduitsch-herformd).

Haarlem. JOHAN WINKLER.

Begraafplaats van Oldenbarneveld. (Alg. Reg. I; XXVII, bl. 324). Op een request aan de »Ed. vermogende Heeren, de Gedelegeerde Rechteren van de Hog. Mog. Heeren Staten Generael" van de weduwe en kinderen van »saalig. ghed. den Heere van Olden-Barnevelt om hun Supplianten gunstelyck toe te laten, syn doode lichaem eerlyck te mogen begraven, binnen de Heerlyckheyt van

Berckel met de minste Ceremonie," stond geschreven: »Aldus geappoincteert," en door H. Pots, ter ordonnantie van Heeren rechteren werd geantwoord, dat zij »verklaren haar niet gelast te vinden yet te veranderen in de Resolutie, desen aengaande, op heden bij de Heeren Staten Generaal, op ghelyck versoeck genomen." — In een brief door Pr. Hanneman, »actum Hage den 13 Mey 1619 aen syn cousyn Abraham van der Bruggen, studerende tot Leyden" geschreven en die een »kort ende getrouw" relaas bevat van de executie en den dood van den bekenden staatsman, wordt gezegd, dat Oldenbarnevelds lichaam met 't hoofd er aan gezet en in een eiken kist van volkomen lengte gelegd »is gestelt in een graf dat men seyde hem selver toe te hooren."

Wij ontleenen deze bijzonderheden aan de Waerachtige Historie van 't Geslachte, de Geboorte, Leven, Bedrijf, enz. enz. van wijlen Heer J. van Olden-barnevelt. bll. 515, 516, 517.

Aan 't Uddelermeer. A. AARSEN.

Sint Maarten. (XXVI, bl. 439; XXVII, bl. 54). T. l. a. pl, staat achter Harderwijk een vraagteeken. Dit kan wegvallen. De r. k. kerk alhier is gewijd aan St. Maarten. Het altaarstuk is eene schilderij, zonder kunstwaarde, voorstellende St. Maarten als romeinsch ruiterhoofdman, zijn mantel met een zwaard doorsnijdende om eenen armen te kleeden, voor de poort van Amiens, geloof ik.

VRAGEN.

Du Moulin. Op een der steenen hoofden van eene brug in de onmiddellijke nabijheid der herberg de Ligtmis (onder de gemeente Nieuw Leusen) wordt de navolgende inscriptie gevonden.

LINEARIUM INUNDANDIS AGRIS
MUNIMENTORUM PRIMUM AUSPICIIS DUCTUQUE
C. DU MOULIN
MILITARIS ARCHITECTURAE APUD BELGAS
PRÆFECTI GENERALIS
INCHOATUM ET PERFECTUM
ÆRÆ CHRISTI
ANO
CIↃDCCLXXXVI

Voormelde brug moet vroeger toegang hebben verleend tot de zoogenaamde Bisschopsschans die bij de Ligtmis gevonden werd, en de inundatiewerken, waarvan de inscriptie gewag maakt, moeten gediend hebben tot verdediging van het stedeke Hasselt.

Is iemand ook iets naders bekend omtrent den bouwkundigen du Moulin?

Bestaat er eene biographie van hem?

MR. R. J. W. F. VAN HOËVELL.

OUDHEID-, MUNT- EN PENNINGKUNDE.

Twee oude opschriften. (XIV, bl. 14, 168, 233; XXVII, bl. 327.) Het oude opschrift, medegedeeld XXVII, bl. 327, laat zich misschien aldus verklaren:

Cajus Julius Caesar at liever sardinen of negenoogen (zekere riviervisch) dan spinazie of kanterkaas (komijne kaas).

Domburg. H. W. KESTELOO.

[Nog verscheidene andere verklaringen van dit zoogenaamde opschrift hebben wij ontvangen. Uit eenige daarvan is ons gebleken, dat er zijn, die het artikel, bl. 327, voor iets anders houden dan het is. Er was iemand onder, die het voor een raadsel hield den medewerkers opgegeven, misschien om er den eenen of anderen te laten inloopen. Hij had zeker niet opgemerkt, dat het niet onder de vragen, maar onder de antwoorden en aanteekeningen staat. Een ander meende, dat men er mij mede bij den neus had gehad. Hij had zeker de plaatsen uit dl. XIV, die er bij aangehaald worden, niet nageslagen, waar gesproken wordt van het opschrift van Montmartre, — waar fransche geleerden allerlei diepzinnige gissingen over maakten, tot dat het bleek dat er niets anders stond dan, ici est le chemin des ânes, — en eenige andere van dezelfde soort. Er bestaat een aantal van zoodanige aardigheden, en heeft men lust er nog meer te maken, dat is zoo moeielijk niet. Iemand daarmede beet te nemen en hem voor het publiek eene gekke figuur te laten maken, is niet fraai. Is het bedrog zoo lomp als

doorgaans het geval is, dan ontdekt men het spoedig. Maar somtijds is het bedrog zoo fijn aangelegd, dat de kundigste en schranderste ongelukkig genoeg kan zijn in den strik te loopen. Ook hier te lande houdt men wel van zulke aardigheden. Daarom is het niet kwaad, wanneer iemand op dergelijke wijze verschalkt is geworden, daar de aandacht op te vestigen, opdat andere er voorzigtigheid uit leeren. Men zegt dat het Prudens van Duyse is geweest, die den redacteur der Spenersche Zeitung dit opschrift toezond. Het is wel vreemd dat deze geen lont rook: want dat zelfde opschrift was reeds lang in Duitschland in omloop geweest in eenigzins anderen vorm, namelijk, CAI. IVL. CAES. A. SS. LIBERAV. STERNVND. IX. AVG. ENALS. SAVERN. COLVNT. Q. KAES.]

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

V R A G E N.

Evangelisch gezang 43. Een sedert vele jaren overleden predikant heb ik eens hooren vertellen, dat het oorspronkelijk handschrift van dit gezang bevatte,

't Oog omhoog, het hart naar boven enz.:

doch dat de copiïst, welligt door den vorm van '*t* misleid, er van gemaakt heeft,

Hoog omhoog enz.,

wat sedert altijd zoo gebleven is. De eerste lezing komt mij veel schooner voor.

Is dit zoo?

Aanhaling. Le Batave effrayé s'enfuit dans ses marais, of s'enfonce en ses marais. Van wien is deze regel of tot welk gedicht behoort zij?

T A A L K U N D E.

Gehucht en buurt. (XXVII, bl. 130.) Een buurt bestaat uit een groep bij elkander gelegen huizen, die zich door ligging of door

eenig eigenaardig kenmerk, soms ook door eene of andere overeenkomst in de soort van bewoners onderscheiden van de overige gedeelten eener gemeente (stad of dorp). Zoo spreekt men van een kerkbuurt, een achterbuurt, een ooster- of westerbuurt, een armenbuurt, een Jodenbuurt, een Mennistenbuurt. Wanneer zulk een buurt in de kom der gemeente of in de onmiddellijke nabijheid daarvan gelegen is, zal niemand haar een *gehucht* noemen. Eerst dan ontvangt een buurt dien naam, als ze op eenigen afstand en wel door onbebouwde eigendommen van de hoofdplaats der gemeente, b. v. een eind buiten de stadspoort of buiten het eigenlijke kerkdorp, verwijderd is. Zulk een groep huizen wordt *gehucht* genoemd, wanneer men ze als een afzonderlijk geheel beschouwt, maar *buurt* of *buurschap* als deel der gemeente, wanneer men derhalve daarbij acht geeft op de betrekking, waarin zij tot de hoofdplaats staan. Vergis ik mij niet, dan spreken de Hollanders bij voorkeur van *gehuchten*, maar de Gelderschen, Overijselaars en Drenthen van *buurschappen*, waaronder zij niet alle buurten, maar bepaald zulke van de hoofdplaats verwijderde buurten verstaan, als aanstonds werden aangeduid. Ergo: een buurschap is altijd een buurt en altijd een gehucht, even als een gehucht altijd een buurt of een buurschap der hoofdplaats is; maar het omgekeerde is niet waar, want ik ken menige buurt in stad en dorp, die geen Hollander ooit een gehucht of een Gelderschman (naar ik meen) een buurschap zou noemen.

CONSTANTER.

Gehucht en buurt. 'N gehucht bestaat uit eenige (twee, drie of meer) boerehoeven, boereplaatsen, saten (in Friesland), heerden (in Groningerland), landhoeven, hofsteden, boerderijen, die wel meer of minder nabij elkander liggen en aan elkander grenzen, maar waarvan de huizen toch elk voor zich afzonderlik op 'n eigen hiem, werf of erve staan, en niet onmiddellik naast en tegen elkander aan geboud zijn. 'T woord gehucht is gehuchte, gehufte, gehöfte, gehoefte, ge-hoeve-te; 't woord hoeve, zoo als men ziet, is de wortel daarvan.

'N buurt daarentegen bestaat uit 'n versameling huizen, die onmiddellik naast en aan elkander geboud zijn, uit 'n samenhan-

gende rij huizen, die zich aan éen of aan beide zijden van 'n weg of 'n straat uitstrekt. 'T woord buurt of gebuurte (ge-buur-te, even als ge-hoeve-te = gehucht) heeft 't woord buur tot wortel.

'N buurt komt zoowel ten platten lande voor, als in de beboude kom van 'n dorp of 'n stad; 'n gehucht vindt men natuurlik slechts in 't open veld.

De juiste beduidenis van gehucht en buurt blijkt uit d' ontleding van beide woorden.

Haarlem. JOHAN WINKLER.

Tekstkritiek. Middeln. Dramatische Poezie, bl. 342, vs. 335. — Hoewel den hoogleeraar mr. H. E. Moltzer alle lof toekomt voor zijn uitnemend werk: de Middelnederl. Dram. poëzie, vindt men bij grondige studie en vergelijking, wel eens eene andere en misschien betere verklaring dan de heer M. geeft, en zou het bij uitvoerige behandeling gemakkelijk vallen de leemten die het werk, bij de vele goede eigenschappen die het heeft, aankleven, in het licht te stellen. De Navorscher is daartoe misschien niet de plaats, maar toch meen ik een woordverklaring te moeten vermelden, die misschien wel het beste bewijs voor deze uitspraak levert. De Heer M. zegt op bladz. 342, noot 3, — naar aanleiding van den regel 335:

Dijns aenscijns dijn broet eten vornoemt,

uit het mysteriespel, genaamd, De eerste bliscap van Maria, — het volgende: »*Vornoemt* d. i..... (?). Of mogen we *Vornoemt* in *verdoemt* veranderen en zoo den tekst herstellen?"

M. i. kan hier geen sprake zijn van tekstherstelling, maar ligt zelfs de verklaring zeer voor de hand. Bij eene enkele lezing van den geheelen zin: Oec seldi int zweten Dijns aenscijns dijn broet eten vornoemt, Tot dat ghi weder ter erden coemt," behoeft men slechts een komma te plaatsen tusschen *eten* en *vornoemt*, om dan bij de overzetting in nieuw Nederlandsch, de volgende zeer duidelijke regels te krijgen: ook zult gij in het zweet uws aanschijns uw brood eten, *verneem het*, tot dat gij weder op nieuw geboren zult worden. Het plaatsen van een leesteeken waar het niet staat toch is toegestaan, wanneer men weet, dat de middelnederlandsche letterkunde daaromtrent in zuiverheid niet uitmunt, en nu moge

dit »verneem het" als tusschenzin een stoplap zijn [1]), zeer aannemelijk komt het mij voor dat de dichter aan God die woorden heeft in den mond gelegd, én omdat ze te veroorlooven zijn, èn om den hoorders duidelijk te maken, dat God spreekt, en om gegemakkelijker het rijm te vinden voor »coemt". Voor dit laatste wordt in die letterkunde in het algemeen veel geplooid. Nu zou mij nog overblijven de vertaling van »vornoemt" in »verneem het" te verdedigen, maar dit is haast onnoodig. Het afwisselen van *ver* met *vor* komt dikwijls genoeg voor, maar ook wijst het verleden deelwoord »vernomen" voldoende aan, dat men hier met een voorbeeld te doen heeft, waarin men het sterke verleden deelwoord zwak heeft gebruikt en dien zwakken vorm in de gebiedende wijs heeft overgebragt. Het zamenloopen van den vorm des werkwoords met het lidwoord dunkt mij geene nadere toelichting noodig te hebben.

Door deze verbeterde (?) conjectuur hoop ik eene hernieuwde aanleiding te hebben gegeven tot warme waardeering van des heeren Moltzer veel omvattenden arbeid en de Navorscher moge uitspraak doen of mijne meening de ware is.

Utrecht. A. V. R.

Tekstkritiek. Om goed over deze plaats te kunnen oordeelen, moet men meer onder de oogen hebben dat dit enkele vers. De meeste lezers van den Navorscher zullen het boek wel niet bezitten: ik zal daarom beginnen met er zoo veel uit over te schrijven, als daartoe noodig is.

Ende, Yeve, ic sal di onsoete
Vermenichfuldegen u ermoe,
In arbeide seldi spade ende vroe
Dijn kinder baren, ende sonder fijn
Selstu onder tsmants macht sijn.
Adam, om dat ghi sonder noot
Uut uus wijfs rade, dwelc ic verboot,
Aet van den bome, sal deerde, wilt merken,

[1]) In de regels 329 en 330 vinden we een dergelijke inlassching, waar echter de komma allen twijfel voorkomt:

„. . . . . sal deerde, *wilt merken*,
Vermalendijt sijn in uwen werken;"

Vermalendijt sijn in uwen werken;
In arbeide seldi van haer gevoet sijn;
Dornen, distelen, aldus moet sijn,
Sal si u bringen; crude seldi eten
Der erden; oec seldi int zweten
Dijns aenscijns dijn broet eten vornoemt,
Tot dat ghi weder ter erden coemt:
Want van slike ende van eerden
Si di gemaect ende weder selt werden.

Dat *vornoemt* in vs. 335 heeft den heer Moltzer gehinderd, en A. v. R. insgelijks. De eerste wil in plaats daarvan lezen *verdoemt;* de laatste stelt eene andere verbetering voor. Hij denkt aan *begrepen,* dat wij wel eens gebruiken als slotwoord van eene ernstige vermaning of bedreiging, b. v. als wij tot eenen ondeugenden knaap zeggen, »als dat weer gebeurt volgt er nog strenger straf: begrepen?", en meent nu dat *vernoemt,* d. i. vernomen, hier eene dergelijke beteekenis heeft, namelijk die van, hebt gij het vernomen? verneem dat. Mij komt deze gissing niet gelukkig voor. Dat van sommige sterke werkwoorden het deelwoord wel eens in zwakken vorm aangetroffen wordt, is bekend. Maar deelwoorden te smeden met de klankverandering van den sterken en de d van den zwakken vorm, is de taal jammerlijk verknoeien. Dat deden onze oude schrijvers niet. Ik wil niet beweren dat het geheel zonder voorbeeld is. Bekend is het deelwoord *begost,* dat althans in 16e eeuw meermalen gevonden wordt: in dit werkwoord echter werden reeds in den verleden tijd sterke en zwakke verbuiging verward. *Gescaept,* van scheppen, trof ik in de vertaling der Gesta Romanorum aan: het is van een werkwoord, dat, hoewel oorspronkelijk sterk, toch meermalen zwak verbogen werd. Maar met *nemen* was dit nooit het geval: *neemde* of *geneemd* heeft nooit iemand geschreven. Van *genoemd,* voor genomen, is mij evenmin een voorbeeld bekend. Wij moeten ook niet vergeten, dat, indien de schrijver hier *vernoemd,* als deelwoord van *vernemen,* gebezigd had, zeer weinige zijner lezers hem zouden begrepen hebben. Want zij kenden *vernoemd,* als deelwoord von *vernoemen* en daarvoor zouden zij het woord hebben aangezien en hebben blijven aanzien. Eindelijk twijfel ik zeer, of het woord *vernemen* hier op zijne plaats zou zijn

geweest. Wij hebben hier toch niet te vragen, wat beteekent het woord nu, maar, wat beteekende het in den tijd toen dit stuk geschreven is? Het had toen wat ruimer beteekenis dan in onzen tijd. Nu beteekent het gewaar worden door middel van het gehoor of wel door middel van geschrevene of gedrukte stukken, wat in dit geval hetzelfde is: want schrijven vervangt de plaats van spreken en men deelt ons iets door middel van geschrift mede, omdat men te verre van ons af is om het ons bij monde mede te deelen, wat men anders doen zou. Maar het had oudtijds ruimere beteekenis, namelijk die van gewaar worden, bespeuren, bemerken, door middel van het gehoor niet alleen, maar ook door middel van gezigt, gevoel enz. Het heeft die nog in Friesland. Wie daar b. v. in eene donkere kamer rondtast om eenen uitgang te zoeken en dien niet vindt, zegt, ik verneem hier geen deur, en wie vergeefs naar een schip heeft uitgezien, zegt, ik heb het schip nog niet vernomen. Zoo zou ook hier, indien aan Adam, nadat hij reeds eenigen tijd met zwaren arbeid bezig was geweest, gezegd werd, in het zweet uws aanschijns zult gij uw brood eten, er bijgevoegd kunnen worden, hebt gij het vernomen? Maar nu het tot hem gezegd wordt eer hij aan dien zwaren arbeid begint, komt deze bijvoeging niet te pas.

Moest ik kiezen tusschen de beide conjecturen, dan zou ik aan die van den heer Moltzer de voorkeur geven. Doch ik weet hier met dat *verdoemt* ook geen weg. Want het zou of op Adam moeten slaan of op het brood, en over geen van die twee, wel over de aarde, is de vloek uitgesproken (vs. 380).

Ware hier eene conjectuur noodig, dan zouden er nog wel andere te maken zijn. Men zou b. v. kunnen gissen, dat de schrijver vs. 376 geschreven had,

Tot dat ghi weder coemt ter erden,

dat een afschrijver bij vergissing *ter erden* vóor *coemt* geplaatst had en dat een later afschrijver, om het rijm, dat zoo verloren gegaan was, te herstellen, achter vs. 375 het woord *vornoemt* gevoegd had. Wij zouden dan tweemaal achtereen drie rijmende verzen hebben. Willems en Jonckbloet meenden dat onze middeleeuwsche schrijvers wel eens drie verzen op elkander lieten rijmen, en wie die meening toegedaan is zal misschien door deze conjectuur den tekst hersteld achten. Doch ik heb reeds negentien jaren geleden

gezegd, dat ik niet geloofde, dat onze oude dichters zoo gedaan hebben en dat ik het er voor hield, dat, waar wij zulk een drietal verzen vinden, een afschrijver of een vers bijgevoegd of een vers weggelaten heeft [1]). Ik heb nog geene reden gevonden om er anders over te denken en geloof dus dat de tekst niet op die wijze verbeterd moet worden.

Men zou ook kunnen meenen, dat de dichter vs. 395 had geschreven,

Dijns aenscijns eten dijns broet,

en dus *broet* en *coemt* laten rijmen. In sommige oude gedichten komen zulke slechte rijmen wel voor. In dit spel echter vinden wij ze nergens en daarom geloof ik ook niet dat wij ze hier mogen onderstellen.

Maar ik vraag, is hier wel verandering noodig? Wanneer wij het gedeelte dat ik uitgeschreven heb, vergelijken met den tekst van Genes. III in de Vulgata, dan zien wij, dat de dichter er zich op heeft toegelegd om woordelijk weer te geven wat hij daar vond. Maar hij moest hetgeen hij zeide ook laten rijmen. Beide te doen was onmogelijk. Om nu toch te rijmen zonder van den tekst af te wijken, nam hij het eenige middel te baat waarvan hij zich bedienen kon: hij voegde er namelijk hier en daar eenige niets beteekende woorden tusschen. Hij doet dat in deze weinige verzen een aantal malen. Onsoete vs. 322, spa ende vroe vs. 324, sonder fijn vs. 325, sonder noot vs. 327, wilt merken vs. 329, aldus moet sijn vs. 332, het zijn alle zulke stoplappen. Vornoemt vs. 335, is er ook een. Ik geloof dat dit eenvoudig ons bekende woord *voornoemd* is. Zijn brood voornoemd zal Adam in het zweet zijns aanschijns eten, te weten dat brood waar, al is het dan ook met andere woorden, van gesproken is vs. 330,

In arbeide seldi van haer gevoet sijn.

Het zal voor de meeste lezers wel niet noodig zijn op te merken, dat A. v. R. zich vergist, wanneer hij vs. 336,

Tot dat ghi weder ter erden coemt,

weergeeft door, tot dat gij weder op nieuw geboren zult worden. Het beteekent, tot dat gij zult sterven, donec revertaris in terram de qua sumtus es.

'tIs wel meer gebeurd, dat men eene plaats voor bedorven aanzag en eene verbetering voorsloeg, waar nogtans de lezing zuiver

[1]) Letteroefeningen 1858 no. 12 en uitvoeriger Navorscher dl. IX bl. 319 vlg.

was. Ik herinner mij nog een voorbeeld uit dezen zelfden bundel. Op bl. 193, vs. 74 en verv. klaagt iemand die met eene kwade vrouw opgescheept is, aan eenen buurman zijnen nood en zegt,

Gebuer, wetti wat mi deert?
Ic hebbe een quaet wijf, als ghi wel wet,
Die mi altoes sceelt ende et:
Si sceelt mi tsnachts wel seven werven
Soe sere, mi dunct dat ic sal sterven,
Ende weerdic mi, [1]) als si mi slaet
Si doets te meer, soe eerst al quaet.
Ende smekicse, sine houter niet af.

Hoffmann verklaarde »die mi altoes sceelt ende et" in het derde vers, door »die mich allezeit schimpft und frisst, beisst." De heer Moltzer evenwel vindt daar bezwaar in. »*Gebeten*", zegt hij, »(posito dat *eten* kon beteekenen *bijten*) lees ik in dit heele stuk nergens dat de man werd." Hij wil daarom, in plaats van *et*, lezen *het* »van *heeten* d. i. gebieden met de gewone verkorting van *ee* tot *e*."

Oudemans, die in zijne Bijdrage o. h. w., *eten* te dezer plaatse, in navolging van Hoffman, door bijten, schelden, toesnaauwen verklaard had, komt er aan het einde van het derde deel op terug en zegt daar, dat door den hoogleeraar Moltzer aan de juistheid van Hoffmans verklaring met grond getwijfeld wordt. Ik geloof dat hij beter gedaan had met bij zijne eerste verklaring te blijven.

De heer Moltzer spreekt van eene gewone verkorting. Mij dunkt dat hier meer reden zou zijn om van eene ongewone te spreken. Er zijn voorbeelden genoeg van eenen korten klinker in den tegenwoordigen tijd en in de gebiedende wijze van sommige werkwoorden. Het zijn werkwoorden, die in den infinitivus korten klinker hebben, meestal sterke, als *breken*, *spreken*, *nemen*, *stelen*, *wreken*, *steken*, *eten*, *meten*, *vergeten*, *geven*, *lezen*, *treden*, *kleven*, *wezen*, *zien*, *gaan*, *staan*, *slaan*, *dwaan*, *dragen* en enkele zwakke, als *leven*, *maken*, *jagen*, *klagen*. Maar wij vinden hier toch eigenlijk iets anders dan verkorting. Deze werkwoorden hadden vroeger in de tegenwoordigen tijd en de gebiedende wijs korten klinker, men zeide b. v. *hi gevet* en *gif* of *gef* en als wij nu en dan bij onze mid-

[1]) Ik zou liever lezen, were ic mi.

deleeuwsche schrijvers daar een korten klinker vinden, dan is dat een overblijfsel van den ouden, toen reeds verouderenden vorm.

Vele begrepen dat toen niet meer, en hieraan is het toe te schrijven dat wij dien korten klinker ook vinden in sommige werkwoorden waar hij niet te pas komt: namelijk in *zwijgen*, *smijten*, *vragen*, *weten* en *doen*. *Vragen* heeft lange a; maar het onderscheid tusschen lange en korte a werd reeds toen niet altijd meer in de uitspraak in acht genomen: van daar dat wij een enkele maal den imperativus *vrach* vinden, indien dit althans geene schrijffout is. Naast *zwijgen* en *smijten* had men de vormen *gezwegen* en *gesmeten* met korten klank. *Weten* heeft korten klank in het meervoud van het praesens en in den infinitivus. Ook bij deze werkwoorden was dus althans eenige aanleiding om den langen klinker door den korten te vervangen. *Doen* stelde men gelijk met andere verba monosyllaba, *zien slaan, dwaan*. Gelijk men van deze in den imperativus *sich, slach, dwach* maakte, wat zeer goed was, maakte men in navolging daarvan, van *doen*, *doch*.

Maar een praesens of eenen imperativus met korten klank te maken van *heeten*, ging zoo gemakkelijk niet. *Heeten*, oorspronkelijk een reduplicerend werkwoord, had geenen vorm met korten klank die er aanleiding toe kon geven. En dat de e hier lang is, hoorde men zoo goed, dat zelfs de Hollanders die in ie veranderden en, ten gevolge daarvan, het werkwoord wel eens voor zwak aanzagen en in de verleden tijd *hietede* zeiden.

Voor verandering in den tekst vind ik ook geene noodzakelijkheid. Het is wel waar, in het geheele stuk lezen wij niet dat de man door zijne vrouw gebeten is. Maar wij weten toch dat *bijten* niet altijd in letterlijken zin behoeft te worden verstaan. Het wordt dikwijls gebruikt van het spreken en handelen van den nijdigen of kwaadaardigen mensch. Men denke aan de spreekwijze *van zich af bijten*, *iemand iets toebijten*, *iemand iets in het oor bijten*. Willem van Hildegaersberch, een tijdgenoot van den dichter van het spel waartoe deze plaats behoort, zegt van de »papen ende heren" die in »discoert ende onvrede" leven, bl. 134 vs. 83,

Ymmer vinden si dit off dat,
Dat sy malcanderen witen wat,
Daer si om grymmen ende *biten*.

Dat *eten* toen in den zelfden zin gebezigd werd, leert ons Dirc Potter, Der minnen loep, I 1813 en vv., waar hij spreekt van nijders,

Die nacht ende dach daer op schulen
In schalken laghen ende in kulen,
Hoe si die goede saken werren,
Ende ist, dat si yet sien van verren,
Daer sy nochtan niet off en weten,
So gaen si grimmen ende *eten*
Ende verteren hoirs selfs lijff,
Ter tijt toe dat si een guet wijff
Hebben gheschent off guede man.

Onze statenvertalers hebben ook niet geschroomd de woorden van Paulus, Gal. V, 15, letterlijk weer te geven, »indien ghy malcanderen bijt ende vereet". (*δάκνετε καὶ κατεσθίετε*). Zij hielden zich, zoowel als Dirc Potter, overtuigd, dat hunne lezers daarbij niet aan bijten of eten, in de eerste beteekenis dier woorden, zouden denken.

Laat ik hier iets bijvoegen omtrent eene andere plaats in denzelfden bundel, waar het den uitgever juist anders om gegaan is. Hij heeft daar namelijk vrede gehad met de lezing van het handschrift, terwijl die zonder twijfel verkeerd is. In hetzelfde mijsteriespel, waartoe de plaats behoort die A. v. R. ter sprake bragt, zegt, vs. 1156 en verv. (bl. 375), Gerechticheit,

Hoert mijn vermaen:
Suster Ontfermicheit, dat gi segt,
Luyt vremde; want na dat ghi sprect,
Soe soude de mensce van sinen mesdaden
Ongecorrigeert bliven en(de) bi genaden
Nuyt gaen van dat hi mesdoet,
So dadense hem so lief quaet als goet.

»*Nuyt*," lezen wij in de aanteekening, »voor *uyt*. De zondaar, wil G. zeggen, zou dan weer uit zijne schuld kunnen komen." Ik heb tegen deze verklaring meer dan één bezwaar. Uitgaan van hetgeen men misdoet, voor van zijne schuld ontslagen raken, is eene uitdrukking, die onze voorouders evenmin gebruikten als wij: de woorden kunnen dat ook niet beteekenen. Daarenboven kan de dichter geen *nuyt* voor *uit* geschreven hebben. Men zal dat evenmin ergens vinden als *nin* voor *in* of *nop* voor *op*. Voorvoeging

van *n* heeft wel eens plaats, maar niet bij alle woorden die met eene vocaal beginnen. Wanneer het volk verandering maakt in zijne woorden, letters weglaat of bijvoegt of omzet, dan doet het dat niet willekeurig; er bestaat altijd reden voor. Die reden behoeven wij in dit geval zoo ver niet te zoeken als vele haar gezocht hebben. Zij valt van zelven in het oog, als wij zien bij welke woorden die voorvoeging plaats heeft. Het zijn alle (behalve *naarstig*, waar de *n* eenen anderen oorsprong heeft) zelfstandige naamwoorden. Wij vinden *noom* voor oom, *nokernoot* voor okernoot, *naars* voor aars, *naam* voor adem, *narm* voor arm, *nelleboog* voor elleboog, *neglentier* voor eglentier. Deze voorvoeging werd eenvoudig hierdoor veroorzaakt, dat de genoemde woorden doorgaans voorafgegaan werden door een woord dat op *n* uitging, *een*, *den*, *mijn*, *zijn* of een adjectivum in verbogen vorm. Door dat men nu bijna altijd voor deze woorden de *n* hoorde uitspreken, begon men te meenen dat de *n* er toe behoorde. Dit kon ligt geschieden: want de meeste onzer landgenooten zijn gewoon de woorden zoo aan elkander te verbinden, dat zij *een arm* en *een narm* geheel op dezelfde wijze zullen uitspreken. Men begrijpt, dat dezelfde oorzaak ook het tegenovergestelde ten gevolge moest hebben, namelijk dat men aan het begin van sommige andere woorden, waar de *n* behoort te staan, deze wegliet. Daardoor komt het dat wij de *n* weglaten voor *aak* (hoogd. nachen en *adder* (hoogd. natter), dat wij *arreslee* zeggen voor narrenslede, de Friezen *oast* voor noest, knoest, en de Zeeuwen *avel* voor navel. Voor dit laatste heeft ook Kiliaan *affel* even als hij voor nerf *erf* heeft. Bij onze schrijvers uit de 17e eeuw lezen wij *ikker* voor nikker en *avager* voor navegeer (in het Friesch *noagger*), en bij onze oude rijmkronijkschrijvers *Assouwe* voor Nassou. De *n* van het laatste woord is veroorzaakt door het voorzetsel *van*, dat daar gewoonlijk aan voorafging.

De plaats is gemakkelijk te verbeteren. Het is maar om éene letter te doen. In plaats van *Nuyt* leze men *Quyt*.

Quyt gaan, beteekent vrij gaan, vrij worden, vrij raken, en heeft dus bij onze middeleeuwsche schrijvers het zelfst. naamw. in den genitivus of met *van* bij zich, evenals *quyt worden*, *quyt maken*, *quyt scelden* enz. Later evenwel, reeds in de 15e eeuw begon dat, dacht men zich die twee woorden als éen, en dit had ten

gevolge, dat men het woord dat van *kwijt* afhing, maar dat men zich nu voorstelde als afhangende van *kwijt worden*, *kwijt maken* enz., in den accusativus plaatste. Met dezen casus gebruiken wij nog *kwijt schelden*, *kwijt maken*, *kwijt raken* enz. en gebruikte men ook in de 17e eeuw nog het nu verouderde *kwijt gaan*. Zoo zegt Hooft, Ged. I, bl. 284,

hoe ze, wintz' een hart, weer gaet het haere quyt.

Vondel, Gijsbrecht v. Aemstel, 3e bedr.,

Hier meê ga ick mijn' man, naest Godt mijn toevlught, quijt.

Huygens, Korenbl. II, 474,

metter tijd
Vuylt en bemeuselt sy, en gaet haer' luyster quijt.

Gerechticheit zegt hier dus: ging het zoo als gij wilt, dan zou de mensch voor zijne misdaden niet gestraft worden en door genade vrij raken van (de straf voor) hetgeen hij misdoet; maar het gevolg daarvan zou wezen, dat zij even gaarne kwaad als goed zouden doen.

In het laatste vers is het woordjen *hem* te veel.

P. LEENDERTZ WZ.

Doorluchtig. Met het Vlaamsch in mijn oor, heeft de bestuurder gelijk (XXVII, blz. 245). De Vlaming zegt voor *het licht*, de luchte; opmerkelijk echter is het, dat hij het uitsluitend bezigt van kunstlicht. Een doorluchtig heer is dus bij uitnemendheid verlicht. Ik herinner hierbij den naam Doorluchtige school, voor Athenaeum Illustre, dien ik bij Wagenaar en bij schrijvers uit de vorige en 't begin dezer eeuw, meermalen aantrof.

't Doorluchtig slot der van der Spruijten
Is nog doorluchter dan voorheen:
Toen pronkte het met groote ruiten
Thans heeft het raam noch ruiten meer!

is dus goed, als op licht doelende in verband met de ruiten als licht doorlatende. (Alm. voor Blijgeestigen 182 ?)

G. P. ROOS.

Doorzigtig. (XXVII, bl. 245). Op deze bladzijde, reg. 13, komt een voorbeeld voor, hoe sommigen het woord *doorzigtig* thans in

passieven zin gebruiken, als »doorzien wordende." De heer Leendertz keurt dit gebruik af, en ik geloof teregt.

Zigt beteekent »het zien", gelijk *inzigt* »het inzien" en *doorzigt* »het doorzien." *Doorzigtig* moet dan alleen in actieven zin worden gebruikt als »doorziende". En zoo deed Vondel ook.

Hij had Gijsbrecht van Aemstel in »de Voorrede" laten zeggen:

Dat weet hij, die het al bezichtight uit den hoogen,
En wat in duister schuilt, met zijn alzienden oogen
Ontdeckt tot op den grond, en aller harten kent.

Zóó staat in den eersten druk van 1637. Later begreep hij, dat hier sprake was van oogen, die niet alleen alles zagen, maar ook alles doorzagen tot op den grond, en hij veranderde *alzienden* in *doorzichtige*.

Hij gebruikte dit woord toen niet voor de eerste maal in zijne poëzij. Reeds in de Warande der Dieren N°. LXIX liet hij een slak den wensch uitdrukken, »dat zij 's weerelts kloot met een doorzichtigh oogh eens overgapen mocht."

En later in de opdragt van zijn »David herstelt" noemt hij Plutarchus »den doorzichtigen zedekenner." Almede dus in actieven zin Plutarchus was geen doorschijnend wezen, maar hij doorzag der menschen aard en zeden.

J. TER GOUW.

[Zou de reden waarom Vondel in dit vers uit den Gijsbrecht verandering maakte, ook deze zijn geweest, dat hij later meende dat *alzienden* (met *n*) daar niet deugde? Maar nam hij de *n* weg, dan werd het vers eene lettergreep te kort. Hij was dus wel genoodzaakt een ander woord te kiezen.]

Bargaant. (XXVII, bl. 184). Ongetwijfeld is 't oostfriesche woord bargaant = bergeend. De bergeend of brandeend (*tadorna vulpanser*, in 't westfriesch *bergein*, in 't noordfriesch *barigenth*, in 't engelsch *bargander* of *shieldrake*, in 't hoochduitsch *bergente*, *brandente*, in 't zweedsch *grafgas*, in Schotland *skeeling-goose*, op de Orkneys *sly-goose* genoemd), is 'n algemeen bekende vogel langs de flaamsche, hollandsche en friesche kusten der Noordzee, van Duinkerken tot Sylt.

Ik neem deze gelegenheit te baat om er op te wijzen dat ik bij dit zelfde woord *barigenth* (*bergein*, *bargaant*), in 't zelfde vers als 't besprokene in »Van de Schelde tot de Weichsel" voorkomende, reeds 'n aanmerking schreef; zie »De vrije Fries," deel XII, bl. 81, 124. Daar ter plaatse zal men 't vers (in »Van de Schelde tot de Weichsel" in 'n oostfriesche vertaling opgenomen, onder den naam van »De bruudsvaartshövel op Sylt of 't mirakel van Eidum,") in 't oorspronkelike sylter noordfriesch medegedeeld vinden, met 'n westfriesche en 'n nederlandsche vertaling en met aanteekeningen van mijne hand voorzien, onder den titel van: »De bruidshoogten op het noordfriesche eiland Sylt, of het wonder van Eidum." 'T oorspronkelike noordfriesche vers, uit allerlei oude sylter volksrijmkes samengesteld, is van de hand van den bekenden frieschen letterkundige C. P. Hansen.

Haarlem. JOHAN WINKLER.

Het tiil- of tijlgat. (XXVII, bl. 244). 'T zoogenoemde vluchtgat aan de bijekorven hiet in goed nederduitsch: ijlgat, iilgat, het ijlgat, 't iilgat. Zoo de velusche ijmkers tegenwoordig het vluchtgat of ijlgat *tijlgat* (*'t tiilgat*) noemen, dan is dat taalverkrachting — dan is de *t* van 't lidwoord aan 't hoofdwoord blijven hangen. Evenzoo kan men 't flaamsche volk wel van *nadder*, *naars*, *nelleboog*, *necht*, hooren spreken, in plaats van adder, aars, elleboog, hecht. Hier is de *n* van 't lidwoord *den* (*den adder*, *de nadder*; *den hecht*, *de necht* = het hecht of heft van 'n mes) aan 't hoofdwoord hangen gebleven.

Het *ijlgat* is wel 't gat waar de bijen door *ijlen*?

Haarlem. JOHAN WINKLER.

Waterdorssen. (XXVII, bl. 307.) 't Beteekent een geheel vruchteloos werk doen. In 't land van Aalst hoorde ik als variant, water in 'n teemse (zeef) dragen; in Westvlaanderen, water in 'n mande, en wijlen Jan van Rijswijk stond, luimig als altijd, bij het banket na het Brugsche Taalkongres, verscheidene malen stil bij de redekunstige figuur, waterdragen — de Schelde leegputten — in 'n traliekorf.

G. P. ROOS.

Alle gekken op een stokje. (XXVII, bl. 340.) Dit spreekwoord luidt te Leeuwarden steeds: alle *gekheid* op een stokje.

J. W.

Scheren. (XXVII, bl. 343.) Deze naam komt eigenlik aan de blaue lischbloemen onzer tuinen niet toe, want oorspronkelik is-i de naam van 'n bekende inlandsche waterplant, van de *Stratiotes aloïdes*, die ook onder de namen Waterkaarde, Ruiterkruid, Krabbenklau, Stekelkruid, Waterster (Loosduinen), Stikelkreusen of Aalstikel (Groningerland), Moeras-aloë, Water-yucca, enz. bekend is. Overal in Nederland, in stilstaande, zoete wateren, is Scheren 'n zeer algemeene plant, ook zeer bekend, wijl ze veelvuldig als mest gebruikt wordt.

Zoo de blaue lischbloemen in Zeeusch-Flaanderen *schêren* (in flaamsche spelling *scheiren*) genoemd worden, dan is haar deze naam wis bij overdracht toegeleid, omdat de lischplant zelve, bij den eersten oogopslach, niet vreemd is in voorkomen van d' echte scherenplant.

De donkerblaue lischbloem, zoo algemeen in onze tuinen gekweekt, is geenszins, zoo als op bl. 343 beweerd wordt, 'n veredelde soort van *Iris pseudacorus*, van de gemeene, geel-gebloemde lischplant onzer stroomoevers. Eerstgenoemde plant is wel degelik 'n afzonderlike soort van Iris; 't is de *Iris germanica* der plantkundigen. Daar is ook nog 'n Iris-soort met witte bloemen, die ook wel in tuinen gekweekt wordt; dat is d' *Iris florentina*, de moederplant van den welriekenden, zoogenoemden Violewortel (*Radex Iridis florentinae*) onzer artsenijwinkels.

Of de naam van de rotsachtige eilandjes aan de skandinaafsche kusten, Scheeren, wel van nederduitschen oorsprong is, moet ik betwijfelen. Die benaming zal, dunkt me, wel 'n verduitsching wezen van 't zweedsche woord *skär*, rots. Dit zelfde woord luidt in 't friesch *skeärri* (*skjearri*). Het komt b. v. voor in den schoonen, hartroerenden zang van Goike Liereman, in 't gedicht van E. Halbertsma, It Boike fen Seisbierum (Rimen ind Teltsjes fen de Broárren Halbertsma, bl. 202):

Meast op fluit - oaf koffescippen
Teagen wy om hout to fjild,

By de Noaren yn hjar scjeárries,
Ind forthjinnen fry hwat jild;
Om den uws scoánne hieren
Op 't iis wer to forswieren.

Haarlem. JOHAN WINKLER.

Scheren. *Scheren* wordt ook gebezigd van een leitje of derg. met kracht zoo tegen de wateroppervlakte te werpen, dat het herhaaldelijk opspringt. Met eene kleine wijziging gebruikt Tollens het van eenen steen op het ijs in Dirk Willemsz.:

Hij rukt
een steen van uit den kranken muur,
En scheert hem langs het ijsvlak heen.

H. V. O.

Schoolvos. (XXVII, bl. 236). De Prov. Gron. Courant zoekt den oorsprong van dit woord, dunkt mij, wel wat al te ver. Dat een met vossenvel gevoerde overrok, door een jenaasch hoogleeraar gedragen, een bij ons zoo algemeen gebezigden bijnaam als schoolvos in zwang gebragt zoude hebben, is in mijn oog even onwaarschijnlijk, als dat de oude Vossius (gelijk Jochem van Ondere in zijn boekske Van hemel en aarde, bl. 196 vermoedt) de stamvader van het woord schoolvos zijn zou. Dan ben ik het meer met dr. Laurillard (Nav. XXVI, 617) eens, al deel ik ook niet in alle opzigten zijn gevoelen. 't Komt mij voor, dat wij minder te denken hebben aan de gniepigheid en valschheid, waarvan de schooljongens hunne onderwijzers (en vooral de ondermeesters) zoo gaarne betichten, als wel aan de sluwheid en de geleerdheid beide, waardoor zich de middeneeuwsche Reinaert onderscheidt. Men weet, dat in de dierensage Reinaert de verpersoonlijking der geestelijkheid is, en dat, aangezien de wetenschap in de middeneeuwen vooral door geestelijken beoefend werd, hij tevens de geleerdheid vertegenwoordigt. Hij behoort tot een geestelijke gemeenschap, een *scole*, zoo als hij zelf zegt (reg. 378 bij Willems) en is dus inderdaad een *schoolvos.* Ook in andere samenstellingen komt het woord vos voor. In een Duitsch werk worden de geleerden minachtend »Federfuchser und Foliantenfresser" genoemd; Huygens noemt een advokaat een *pleiter-vos,* als hij in zijn Kostelick Mal vraagt:

Wie sal een Pleiter-vos sijn hoogh-geleerde Mouwen,
Wie sal een Rechter-heer sijn Tabbaerd-eer onthouwen?

en denkt daarbij waarschijnlijk aan de handigheid, die men gewoonlijk aan advocaten toeschrijft; en eindelijk wordt in het Salve Regina van Jan van Hulst de duivel, die door listige kunstenarijen den mensch in den val lokt, de *helsche vos* geheeten (Dietsche Warande 1876, afl. 4). CONST. B

Boezeroen. 'N kleedingstuk, gewoonlik van bont gestreept katoen of linnen, als 'n kort overhemd of korte kiel, en dat overal in Nederland en Neder-Duitschland veelvuldig door handwerkslui en andere arbeiders in hun werk gedragen wordt, draacht in 't geijkt nederlandsch den naam van *boezeroen.* Zóo komt die naam voor o. a. in Van Dale's woordeboek. Maar in menig nederduitschen tongval luidt 't woord eenigszins anders, namelik als *baseroen.* Te Leeuwarden b. v. wordt altijd *baseroen*, *baasroen*, *baasroentsje* gezeid, en in menige streek van Zuid-Nederland is dit eveneens 't geval. In 't Algemeen vlaamsch Idioticon van Schuermans immers komt dit woord voor als *bazeroen, bazeloen*, *bazeron*, terwijl 't in De Bo's Westvlaamsch Idioticon vermeld staat als *bazeron,* nevens *boezeron,* en zelfs *buzeron.* Maar Stürenburg's Ostfriesisches Wörterbuch heeft 't woord onder den form *buseruhn* (boezeroen), *buseruhntje* en *buserundje,* en in den frieschen tongval van 't eiland Wangeroog hiet 't *brezûnti.* Te Keulen eindelik draacht 't bedoelde kleedingstuk den naam van *baselum,* in verkleinform *baselümpche,* en dit *baselum* schijnt wel d' oudste form van dit zonderlinge woord te wezen, — zoodat 't friesche en flaamsche *bazeroen* en *bazeloen* beter form is als 't hollandsche *boezeroen.*

Verschillende woordafleiders hebben hun meening aangaande den oorsprong van dit woord te kennen gegeven. Schuermans schijnt aan 'n verbastering van 't woord *boezelaar* te denken, of althans te meenen dat beide woorden *bazeroen* en *boezelaar* in eenig onderling verband staan. De Bo vermeldt 't fransche woord *bergeron* bij z'n artikel *boezeroen;* Stürenburg brengt ook 'n paar zeer avontuurlike afleidingen; volgens hem zou 't woord *buseruhn* samenhangen met 't oostfriesche woord *buus, buse* (boes), 't engelsche *boose*, stal, koestal, en dus zooveel als stalkiel, stalhemd, stalbuis

beduiden; of ook met 't oostfr. *büst*, borst. In 't wangerooger *brezûnti* vindt-i 't engelsche *breast*, borst.

Maar Fritz Hönig, in z'n pas verschenen Wörterbuch der Kölner Mundart (Keulen, 1877), slaat, dunkt mij, beter den spijker op den kop, als-i bij 't keulsche woord *baselum* aanteekent: »(span: *besar* »*los lomos*, verkürzt: *besalomos*), wörtlich: Lendenküsser, Arbeiter- »Oberhemd, welches bis zu den Hüften reicht; die Spanier trugen »selbe unter dem Panzer zur Schonung des Waffenrockes."

Zoo komt 't nederduitsche *baselum*, *baseloen*, *baseroen*, *boezeroen* waarschijnlijk van 't spaansche *besalomos;* spaansche krijchslui hebben 't kleedingstuk en 't woord beide in Nederland en Neder-Duitschland ingevoerd.

Dat 't bedoelde kleedingstuk werkelik oorspronkelik niet in Nederland t'huis behoort, bewijst ook d' omstandichheit dat de *baseroen* eerst in den jongsten tijd in Friesland ingevoerd is. In de friesche steden is dit kleedingstuk tegenwoordig wel algemeen bij den handwerks- en arbeidersstand in gebruik, maar ten platten lande is dit geenszins 't geval. In m'n jongensjaren (25 jaar geleden) trokken ouderwetsche handwerkslui bij 't verrichten van hun werk, slechts hun jas of buis uit, en waren dan gekleed in vest en hemdroksmouen ('s zomers witte, 's winters blaue). En Ehrentraut, waar-i in 't Friesisches Archiv, in den wangerooger tongval der friesche taal, de kleeding beschrijft van de wangerooger visscherlui, zeit: »Brezûntîs un troil da häbbet ya êrst in de fransk tîd krîgîn", boezeroentjes en truien (gebreidene wollene buisen) die hebben ze eerst in den franschen tijd gekregen.

Ten slotte nog 'n staaltje van volks-woordafleidkunde. Te Leeuwarden maken velen zich d' eenigszins moeielike uitspraak van 't woord *baasroen* gemakkelik door d'r 'n *g* in te voegen, en *baasgroen, baasgroentje* te zeggen. En door die uitspraak op 't denkbeeld gebracht, heb ik te Leeuwarden wel beweren gehoord, dat dit kleedingstuk daar ingevoerd was door zekeren timmermansbaas Groen, die daar voor 'n twintigtal jaren woonde, en dat 't daarom *baasgroentje* hiette.

Haarlem. JOHAN WINKLER.

Malefijt. (XXVII, bl. 78, 340.) Indien, zoo als Nautonier t. l. a pl.

zegt, de vogel in het Portugeesch mala-vista heet, is zijn naam verklaard. Maar nu de familienaam? Nautonier zegt daar niets van; hij maakt alleen omtrent het door den heer Winkler gezegde een paar aanmerkingen, die — ik moet het ronduit verklaren — kant noch wal raken. Vooreerst, wat verband er zou kunnen bestaan tusschen het gezegde van dien heer bl. 78 en de aanmerking op bl. 80, begrijp ik niet, en ik verwacht dat niemand der lezers van den Navorscher het zal begrijpen. Ten anderen zegt hij, »hij" (d. i. de heer Winkler) »moge nu uitmaken in hoeverre de familie Malefijt te Haarlem haren naam van kwaad voorteeken afleidt en van portugeesche afkomst zij." Heeft hij ook hier niet goed gelezen? Of maakt hij er zich vrolijk over, dat de heer W. bij den naam van het dier aan den familienaam denkt? Is dit laatste het geval, dan moet ik hem doen opmerken, dat de naam niet Malavista is, maar Malefijt, dat de hollandsche vorm niet op portugeesche maar op hollandsche afkomst wijst, en dat de heer W. bovendien den familienaam niet van den vogelnaam afleidt, maar eene andere afleiding voorslaat. Zijne aanmerking, indien zij eenigen grond had, zou dan altijd nog meer op mij passen. Want in het volgende nommer (bl. 401.) kan hij zien, dat ik den familienaam wel met den vogel in verband breng. Eerder dan met den heer W. aan te nemen, dat de naam aan een scheldnaam ontleend, en dat die door verbastering onkenbaar geworden is — beide in éenen naam te onderstellen, komt mij minder waarschijnlijk voor, al heeft zoo wel het eene als het andere wel eens plaats gehad — vermoed ik, dat de stamvader der genoemde familie of een zeeman is geweest en ten gevolge van wie weet welk voorval aan boord den bijnaam van Malefijt ontvangen heeft, of of dat hij in een huis gewoond heeft, waar zulk een vogel in den gevel stond. Malefijt schijnt wel nog eene andere beteekenis te hebben, maar ik geloof eene zeer ongunstige. Geheel duidelijk is mij die niet en ik neem daarom de vrijheid de aandacht onzer lezers nog eens te vestigen op de vraag daaromtrent, bl. 165.

P. LEENDERTZ WZ.

Spreekwoorden en spreekwijzen aan den Bijbel ontleend. (Vervolg van bl. 244.)

Schoen, *schoenriem*, *schoeien*. — *Trek uwe schoenen van uwe voeten, want de plaats waarop gij staat, is heilig land* (Exod. 3 vs. 5, vgl. Joz. 5 vs. 15). Behoorde het oudtijds tot de bewijzen van hooge eerbiedenis, nog heden in het Oosten niet ongewoon, dat men ongeschoeid eene gewijde plaats betrad; dit bijbelwoord wordt dikwerf gebezigd bij het betreden van gewijde plaatsen, het binnengaan van kerken, het intreden in het kabinet van een groot staatsman, de studeerkamer van een uitstekend geleerde; niet in eigentlijken zin, natuurlijk, maar oneigenlijk, symbolisch, aldus: »treed met eerbied nader!" — Bovengenoemd gezegde bezigt men ook ten opzichte *van* en *in* boeken en schrifturen, om te kennen te geven: »verzamel nu in ernst al uwe gedachten!" b. v. bij de ontwikkeling van een geheimvolle zaak, tafereel of drama, bij den aanvang van een hoogst belangrijk hoofdstuk, dat de ontknooping behelst of naderbrengt, bij de oplossing van een moeilijk vraagstuk, enz. enz. En zoo zegt men: *hij beweegt zich* (met zijne geschriften, gedichten enz.) *op gewijden bodem* = in eene heilige, bijbelsche of christelijke atmosfeer.

Hoe men met Tuinman (Nederduitsche Spreekw. I, 3) uit de Exod. 3 vs. 5 voorkomende uitdrukking kan afleiden: *men komt met kousen en schoenen in den hemel niet*, is niet duidelijk, wijl in den tekst geenzins van den »hemel" gesproken en deze ook nimmer »heilig land" genoemd wordt. Van dit gezegde, dat vooral op het platteland uit den mond van ouderwetsche lieden dikwijls vernomen wordt, geeft hij de dubbelzinnige verklaring: »de hemelpoort staat voor elk niet open". Het beduidt: 't is zoo gemakkelijk niet in den hemel te komen, daar gaat een zware wijs op," en heeft met den bijbel niets gemeens, maar is ontleend aan de voormalige gewoonte der dorpers om barrevoets te loopen, waartegen het gemak van in kousen en schoenen te gaan gunstig afsteekt.

Wijl de Israelieten veertig jaren lang rondzwierven in de woestijn (Num. 32 vs. 13, Joz. 5 vs. 6), maakte het volk, op spitsvondigheden verzot, daaruit de gevolgtrekking op, dat zij ook veertig jaar lang altoos dezelfde schoenen hadden gedragen. Indien dit eenigzins, al was het dan ook voor eene veel meer beperkte tijdruimte, navolging vond, zou dit niet tot voordeel strekken van de schoenmakers. Van hier in de vorige eeuw rijmen boven schoen-

makerswinkels van dezen of soortgelijken inhoud (zie Boek der Opschriften door Mr. J. van Lennep en J. ter Gouw, bl. 288):

Hier maekt men laerzen en schoen,
't Is voor 't geld dat wij het doen.
Als de Israelieten in Egypte (?) waren
Droegen zij hun schoenen veertig jaren.
Moest die tijd nog wederkeeren,
Wie, duivel, zou het schoenmaken leeren?

waarin men een historisch abuis aantreft. Een variant daarvan, waarin dit abuis verbeterd is, kwam op een uithangbord voor (Uithangteekens, II, 60):

Toen de kinderen Israels in de woestijn waren,
Droegen zij haar schoenen veertig jaren.
Als de boeren en burgers nu ook zoo deden,
Mocht de droes zijn kindren op 't schoenmaken besteden.

Ook vormde zich het ironisch gezegde: *hij doet als de kinderen Israëls in de woestijn, hij draagt zijn schoenen veertig jaar*, nopens iemand, die niet sleetsch aan zijne voeten is, en daarbij zijne schoenen lang draagt, al verkeeren ze ook in ongeredderden toestand. — Volgens Ruth 4: 7, 8 was het bij ruilingen en overdracht van zaken en belangen de gewoonte onder Israel, dat de persoon, die gaarne van de zaak wenschte af te zijn, zijn schoen uittrok en dien gaf aan den persoon, die zich de overdracht wilde laten welgevallen. Zoo vinden wij dan hier wellicht ons spreekwoord terug: *in iemands schoenen treden* (onderscheiden van »in iemands voetstappen treden") of *in eens ander mans schoenen de voeten steken* = zich in zijne zaken steken, zijn belang aanvaarden of overnemen. Het wordt in gunstigen en ongunstigen zin gebezigd. — Een ander gebruik wordt Deut. 25: 9 vermeld, dat namentlijk de weduwe, aan wie het plichthuwelijk geweigerd was, den weigerachtigen broeder haars overleden mans den schoen uittrok en in zijn aangezicht spuwde. Diens mans naam werd genoemd in Israel: »degene, wien de schoen is uitgetogen". Was dit een diepe vernedering en groote smaad, van hier dan misschien het gezegde onder ons: *ik geef niet zooveel om hem (haar) als om mijn ouden schoen (slof)*. — Het tegenovergestelde van straksgenoemd bijbelsch gezegde is: *hij werpt er zijn schoen op* (Ps. 60: 10, 108: 10) = geeft zijn

recht daarop zichtbaar te kennen, eigent zich dat toe; want met den schoen betreedt men een stuk gronds, en wat men onder zijn schoenen, d. i. voeten heeft, heeft men in zijne macht (zie Bijbelsch Woordenboek, III, 290b, en daarom geeft men aan iemand, die verklaart niets te bezitten, wel eens schertsend ten antwoord: *gij bezit toch altijd nog twee voet gronds*). Al zulke gebruiken hadden plaats in de dagen, toen de schrijfkunst nog niet algemeen bekend was, en men dus geene contracten kon teekenen (vgl. Harreb., Spreekwdbk., II, 254). — *Hij geeft hem schoenen aan de voeten* (Luk. 15: 22), van iemand, die een ander in het pak steekt; vgl. òns: *hij had geen schoenen meer aan de voeten*, van iemand, die doodarm geworden is. — *Hij zou hem voor een paar schoenen verkoopen* (vgl. Amos 2: 6, en de tweede verklaring van v. d. Palm aldaar) = voor een bagatel, een klein voordeel aan onrecht en verderf prijs geven. — *Ik wil geen draad of schoenriem van u hebben* (Gen. 14: 23, betuiging van Abram voor den koning van Sodom), d. i. zelfs het allergeringste niet, vgl. Bijb. Wdbk., I, 254. — *Iemand de schoenen nadragen* (Matth. 3: 11, v. d. Palm en synod. overz., alsmede Bijb. Wdbk., III, 291a: *aandragen;* Vulg. meer algemeen: portare calceamenta, Gr. *ὑποδήματα βαστάσαι*) of *de schoenriemen ontbinden* (Mark. 1: 7, Luk. 3: 16, Joh. 1: 27, Hand. 13: 25) beduidt: zich iemand geheel, zelfs tot in de geringste zaken ten dienste stellen. — *Hij heeft hem de schoenriemen vastgebonden* = zich uitgeput in dienstbetooning voor hem, uit zucht om te vleien en den hoveling te spelen. Wijl dit het werk der geringste slaven was, beteekent de uitdrukking: *ik ben niet waardig hem de schoenen na te dragen*, enz., door Johannes den Dooper omtrent Jezus gebezigd: ik sta onuitsprekelijk ver beneden hem. — Wijl de Oostersche schoenen in zolen of sandalen van hout of leder bestonden, die boven den voet met riemen werden vastgemaakt, spreekt men in dichtertaal van *de voeten schoeien* = zich opmaken tot de levensreis!

Staf. De aartsvader Jacob had, toen hij voor zijn broeder Ezau vluchtte, niets anders bij zich dan zijn staf, maar was bij zijne terugkomst in Kanaän een vermogend man; daarom zeide hij Gen.

32: 10: *met mijnen staf ben ik over de Jordaan gegaan en nu ben ik tot twee heiren* (heirlegers) *geworden.* Dit gezegde is nog wel de taal van iemand, die bij verandering van woonplaats van grooten vooruitgang in zijn levenslot weet te spreken, die van niets *iets*, neen *veel* geworden is. — *Den staf in de hand nemen* = zich opmaken om heen te gaan, vgl. Exod. 12: 11, 1 Sam. 17: 40, is een gezegde, ontleend aan het bedrijf der ouden, die zich alzoo reisvaardig maakten; van hier *pelgrimstaf*, dien wij op onze levensreis ter hand nemen, dichterlijk: *staf des zwervers*, die »aan de poorte staan blijft", als Gods volk in den hemel aanlandt. En zoo spreekt men ook van den *prikkelstaf des lijdens*, naar een zinnebeeld, ontleend aan den ossenstok (Richt. 3: 31) der veehoeders, die van eene ijzeren punt voorzien was (vgl. 1 Sam. 13 vs. 21, Pred. 12: 11, Hand. 9: 5, 26: 14, *κέντρον*, *βούκεντρον*, en zie Bijb. Wdbk., III, 135a). — *De Heer weidt de zijnen met den staf des vredes* (vgl. Mich. 7: 14 met Gen. 49: 10, alwaar van eenen »scepter" of »staf des wetgevers" sprake is in verband met *Schilo*, d. i. rust- (quies) of vredegever (pacificator). Hiertegenover staat: *hoeden met een ijzeren staf* (Ps. 2: 9, Openb. 2: 27) = zijne oppermacht duchtig doen gevoelen. — De Heer is *de stok en de staf* (Ps. 23: 4) van zijn volk, d. i. hun voorname steun, vgl. Ev. Gez. 165: 4b: »Gij blijft den ouderdom *ten staf*," en zie Hebr. 11: 21: »leunende op het opperste van zijn staf"; wordt ook van menschen gezegd: *hij is mijn stok en mijn staf*; — vgl. *staf des broods* (d. i. het brood, waardoor het menschelijk lichaam gesteund wordt, waaraan de mensch zijn *hartsterking* heeft), die gebroken wordt, wanneer er hongersnood ontstaat (Lev. 26: 26, Ps. 105: 16, Ezech. 4: 16; 5: 16). — *Onder den staf des eenigen Herders* (Jezus Christus, Joh. 10: 11, 14) *terugbrengen* (vgl. Ezech. 34: 23, 37: 24) = verdoolden tot het ware geloof terugbrengen, bekeeren. — Mozes nam den staf Gods (den wonderstaf) op (Exod. 4: 20). Wij moeten den *staf Gods in de hand nemen*, d. i. met God moeilijke tochten, gewichtige ondernemingen, enz. aanvangen. — Äärons staf bracht bloesem voort in de tent der getuigenis, ten teeken dat Mozes' oudere broeder de van God gewilde hoogepriester was (Num. 17: 8, Hebr. 9: 4); van hier spreekt men schertsend van een *bloeienden Äärونsstaf*, als men zich van een

stok bedient, waaraan nog bloesem zit; en zegt: *die kansel is aan een bloeienden Äronsstaf gelijk* of *bloeit als een Äronsstaf*, van een bij bizondere, heuchelijke gelegenheid met groen versierden predikstoel. — *Herderstaf* (vgl. Ezech. 34: 13, 14, 23, Joh. 21: 15, 16b, 17b met Mich. 7: 14, Mark. 6: 8; zie ook Ps. 23: 1a, 4b) wordt allegorisch gebezigd van de geestelijke hoede van zieleherders. *Hij is de herderstaf van die gemeente* wordt gezegd van een predikant, op wien in geestelijke en kerkelijke aangelegenheden de gansche gemeente ziet, steunt en bouwt. *Den herderstaf in de hand nemen* = het herder- en leeraarambt in eene gemeente aanvaarden; *den herderstaf nederleggen* = emeritus worden, of ook: eene gemeente voor eene andere verlaten. — Hiervan is onderscheiden: *den evangeliestaf in de hand nemen* = het werk der evangelieverkondiging aanvaarden, evangelist worden; en even zoo: *den evangeliestaf nederleggen*, enz.

Tabernakel, voorhof, heilige (der heiligen), hoogepriester, voorhangsel, heiligdom, tempel. — De Israelieten hadden in de woestijn een draagbaar gebouw, als plaats van godsdienstige samenkomst, (מִשְׁכָּן geheeten, a rad. שָׁכַן,) dat in 't algemeen »zich legeren, halt houden" (vgl. Exod. 24: 16, Num. 9: 17, 18, 22; 24: 2, Deut. 33: 20), en meer in 't bizonder »wonen" [vgl. Gen. 9: 27, Deut. 22: 5, Richt. 8: 11 (שְׁכוּן = logé) enz.] beteekent. Daar dit woord in de Vulgata (op Ex. 25: 9, 26: 1, 40: 9) is overgezet door »tabernaculum", spreekt men van den *Israelietischen* of *Mozaïschen* (oneigentlijk: *Joodschen*) *tabernakel.* Onder ons wordt een kerkgebouw ook wel eens een *heilige tabernakel* genoemd. Van een vreemdsoortig ingerichte tent, kamer of huis heet het wel in scherts: *wat is dat voor een tabernakel?!* Was Moloch een afgod der Kanaänieten (Lev. 18: 21, 20: 2—5. enz.), en verwijt Stephanus (Hand. 7: 43) aan het Jodendom, dat zij den tabernakel Molochs hadden opgenomen; steilrechtzinnigen zeggen van eene kerk, waar niet naar hun zin gepredikt wordt, nog wel: *dat is een tabernakel Molochs.* — *Laat ons hier tabernakelen maken* (vgl. Matth. 17: 4, waar het voorkomt als een woord van Petrus tot Jezus bij 's Heilands verheerlijking op Thabor) of *bouwen* = lang vertoeven *Wij zullen hier*

geen tabernakelen bouwen (Harreb.), *'t is hier geen plaats om tabernakelen te bouwen, ik zou daar niet graag tabernakelen bouwen* heet het omtrent eene plaats of plek, die ons niet bizonder aanstaat; — wordt ook afgewisseld met »tenten opslaan" (vgl. Gen. 4: 20, 9: 27, 13: 3, enz., Spr. Jez. Sir. 24: 9: *κατασκηνοῦν*), doch dit laatste kan in 't algemeen van het Nomadenleven der Oosterlingen en aloude Grieken ontleend zijn. In plaats van »tabernakelen bouwen", heeft onze volkstaal ook het werkwoord *tabernakelen* gefabriekt, 't welk wij 't best kunnen omschrijven door »blijven plakken". — Was de israelitische tabernakel verdeeld in twee vertrekken: »het heilige" en »het heilige der heiligen" (= het allerheiligste), omgeven door eene onoverdekte ruimte, *de Voorhof* geheeten (Ex. 26: 33, 27: 9, Bijb. Wdbk. III, 420a), en mocht het volk, met uitzondering van de priesters en den hoogepriester, alleen dezen voorhof betreden, men zegt: *hij staat nog in den voorhof des tabernakels* = in het voorportaal der wetenschap, d. i. hij is nog een eerstbeginnende, hij is nog op verre na niet doorgedrongen tot de diepte, den grondslag, de konsekwentiën van dit of dat wijsgeerig stelsel, van dit of dat omvangrijk vak van kennis, kunst, enz. Die diepte, grondslag, uiterste konsekwentie wordt dan metaphorisch het *binnenste heiligdom*, het *heilige der heiligen* genaamd. Ook bezigt men de uitdrukking: *zij staan in den voorhof des tabernakels*, van kweekelingen, novitii, adeptae, catechumenen in de Christelijke kerk, van nog niet volkomen ingewijden in geheime genootschappen (b. v. vrijmetselarij), ook van degenen die de kloostergelofte nog niet voor goed aflegden, wijl zij nog in het proefjaar verkeeren, enz. Is men eenmaal voor goed aangenomen of ingewijd, dan heet het: *hij verkeert in het heilige*, of als men een vurig aanhanger, krachtig belijder, strijder, voorstander zijns genootschaps, zijner orde is: *hij verkeert in het heilige der heiligen des tabernakels.* Ook zegt men: *die leerstukken zijn (waren vroeger) voor hem het heilige der heiligen* = eene *ondoordringbare*, onbepaalde eerbiedenis en huldiging vorderende geheimenis. Hiermede in verband staat de uitdrukking: *priester der wetenschap*, d. i. iemand, die de wetenschap met vrucht dient, beoefent, die *in haar heilige* verkeert. [Zoo wordt Spr. Jez. Sir. 24: 11 de wijsheid *priesteres* voor Jehova in den heiligen tabernakel enz. geheeten (volgens de vertaling van v. d. Palm),

Sept.: ἐν ἁγίᾳ σκηνῇ ἐλειτούργησα, Goetzee (1748), ibid. vers 10: in eenen (?) heyligen Tabernakel hebbe ick in sijne tegenwoordigheyt gedient]. Doch deze uitdrukking zal wel, even als »priester der kunst", uit het Heidendom herstammen, vermits, bijv. in Egypte de priesterkaste de vertegenwoordigster was der geleerdheid, en men in de taal der classieken spreekt van »atrium Musarum, tempel der Musen, der kunst" enz.; daarbij blijkt uit de Schrift nergens de bizondere geleerdheid of wetenschappelijke vorming der priesters onder Israel (zie Bijb. Wdbk., in voce). Al is dus de uitdrukking »priester der wetenschap" niet aan de oudtestamentsche bedeeling ontleend, ze was evenwel, volgens de aangehaalde plaats uit Jezus Sirach, aan de latere Joodsch-Alexandrijnsche letterkunde niet vreemd, en dit is, m. i. zeker, dat naar analogie van die Heidensche uitdrukking, uit den Mozaïschen eerdienst ontstaan is de benaming: *hoogepriester der wetenschap*, nopens iemand, die in het heilige der heiligen of het binnenste heiligdom der wetenschap doordrong, daarin eene aanmerkelijke hoogte bereikte. — Wijl het Christendom de volkomenste Godsopenbaring is (vgl. Hebr. 12: 27, 28), waaraan de levitische eerdienst tot voorafbeelding strekte (vgl. Hebr. 10: 1a) alsook omdat onder de nieuwtestamentsche bedeeling geen hoogepriester als middelaar tusschen God en menschen behoeft in te gaan in een »heilige der heiligen", aangezien alle belijders een »priesterdom" uitmaken (1 Petr. 2: 9), gewaagt men van het *heilige des Ouden Verbonds,* als voorafschaduwing van het Nieuwe, en van het *heilige der heiligen des Nieuwen Verbonds,* waarin de Christenen verkeeren; terwijl men nopens een steilrechtzinnig Christen, die niet tot den vrijen geest des christendoms doordrong (Gal. 5: 1), maar zich buigt onder het juk der dienstbaarheid van oudtestamentsche begrippen, verklaart: *hij staat nog in het heilige des O. V.* — Steller dezer regelen trad eens het huis van een zijner vrienden binnen, waar de spreekkamer het *voorhof*, de kinderkamer *het heilige*, en de kamer van den heer en de vrouw des huizes *het heilige der heiligen* werd geheeten. Dat was Oud-Israelietische deftigheid! Ook heeft hij eens hooren vertellen van iemand, die een bevrienden predikant kwam bezoeken, en door dezen in de heele pastorie werd rondgeleid. Op eene kamer gekomen, welke veel te keurig en prachtig en ook veel te ordelijk was voor een studeerkamer, zeide de

predikant: *dit is nu mijn heilige der heiligen!*" »Juist," hernam de ander, »*daar komt de hoogepriester slechts éénmaal in 't jaar*" (vgl. Hebr. 9: 7). Hij wilde zeggen: eene zoo keurige en prachtige en ordelijke studeerkamer draagt er de sporen van, dat gij ze slechts *uiterst* zeldzaam bezoekt.

Het voorhangsel is voor goed gescheurd (met Jezus' dood), is ontleend aan aan het eigenlijke scheuren van het voorhangsel van den tempel ten gevolge der aardbeving van Matth. 27 : 51; en wil zeggen: de door Jezus' dood gestichte verzoening verleent iederen zondaar rechtstreekschen toegang tot en vrijmoedigheid voor Gods troon (zie Hebr. 4: 16); vgl. Gez. 119: 10, »het voorhang scheurt, de weg staat vrij," enz. *Zij trachten het voorhangsel weêr dicht te naaien* = zij zoeken het O. T. ten koste van het Nieuwe te verheffen en te handhaven, wat van steilrechtzinnigen gezegd wordt. *Het voorhangsel is gevallen* = de (godsdienst)waarheid is voor elk toegankelijk, ligt voor ieder open. *Alle voorhangsels vielen* = drogredenen en uitvluchten, waarachter de schuchterheid, traagheid, enz. zich verbergt. — Onder Israel werd de tabernakel (vgl. Exod. 36: 1, enz.) en de latere tempel (vgl. 1 Kron. 22: 19) het *heiligdom* genoemd, Hebr. קֹדֶשׁ, מִקְדָּשׁ, d. i. »hetgeen geheiligd is" (zie Bijb. Wdbk.. I, 539 a en b). Wordt met dit woord ten onzent in 't algemeen eene plaats van openbare Godsvereering aangeduid, en spreken wij in dezen zin van een *Joodsch* of *Christelijk heiligdom* (= kerk): wij gewagen ook (vgl. het Latijnsche *sacrarium*) van *het heiligdom der kunst*, *het heiligdom der wetenschappen*, zijnde plaatsen, waar kunsten en wetenschappen bizonder beschermd en beoefend worden. *Dat is mijn heiligdom*, heet het wel van een villa of buitentje, waar men zich terugtrekt van het woelige leven, van een stil, afgezonderd vertrek in een huis, waar men zich aan geestesarbeid (kabinetswerk) toewijdt, of ook met zijne gedachten en plannen de eenzaamheid zoekt. In dezen zin zegt men: *hij heeft mij zijn heiligdom* (= huiskamer, studeervertrek, enz.) *ontsloten*. Bijbelsch is de uitdrukking: *heiligdom des harten*, *des gemoeds* (d. i. de plaats, waar de Heer moet wonen en geheiligd worden) vgl. 1 Petr. 3: 15.

De gansche aarde moet een heiligdom des Heeren worden = alom, door alle volken en menschen moet de Heer worden gehuldigd en aangebeden, vgl. Joh. 10: 16, Rom. 11: 25b, 26a.

Naar analogie van de benaming *sikkel des heiligdoms* (of *heilige sikkel*, vgl. Exod. 30: 13, 24, enz. Levitic. 5: 15 enz, Num. 3: 47, 50 enz.), die het dubbel bedroeg van een gewonen sikkel, dus vier Attische drachmen (zie bijb. Wdbk. III, 328a), gewaagt men van *de weegschaal des heiligdoms*, ofschoon deze combinatie niet letterlijk in den Bijbel voorkomt. In ascetische schriften duidt men daarmede de »goddelijke weegschaal" aan, in welke b. v. onze wèlvervulde plichten, onze gebreken en zonden niet kunnen opwegen, vgl. Dan. 5: 27.

De aartsvaders woonden als nomaden in tabernakelen (Hebr. 11:9) of licht vervoerbare tenten, waarvan de zeilen met pinnen in den grond bevestigd werden; en van hier zegt men met het oog op dat nomadenleven als symbool onzer vreemdelingschap hier beneden (Ps. 119:19, Hebr. 11:13, 1 Petr. 2: 11) *men moet de pinnen niet al te vast slaan* (vgl. eenigermate Jes. 33:20, 54:2) = zich niet zóó gedragen, alsof men hier eigentlijk te huis behoorde, zich niet al te veel vasthechten aan de wereld. — Tegenover gene tabernakelen staan de *eeuwige tabernakelen* (Luk. 16:11) of *tabernakelen der eeuwige rust*, *des eeuwigen vredes*, als omschrijving van de plaats der eeuwige gelukzaligheid, waar alle onrust en onlust, uit het tenteleven onzer aardsche vreemdelingschap voortkomende, voor altoos een einde neemt. Deze omschrijving van den hemel is meer in gebruik, dan die, welke aan den tabernakel, het aloude israelitische heiligdom ontleend wordt en waarop Hebr. 9:11 (vgl. Openb. 15:5, 21:3) zinspeelt. Immers veel gepaster dan »hemelsche tabernakel", is de uitdrukking *hemelsche tempel*, èn met het oog op Openb. 7 : 15, èn omdat de tempel onder Israel den tabernakel vervangen heeft. — Apostel Paulus, 2 Kor. 5 : 1 gewagende van des Christens uitzicht op inwoning in den hemel, duidt het lichaam aan als »het aardsche huis dezes tabernakels," en van hier wordt in onze volkstaal het lichaam soms *de aardsche tabernakel* geheeten in spreekwijzen als: *hij doet zijn aardschen tabernakel te goed* (= gebruikt zijn nat en droog ordentelijk), *hij heeft veel met zijn eigen tabernakel op* (= besteedt veel zorg aan zijn lichaam), *mijn aardsche tabernakel wordt bouwvallig, maar ik heb er nog een stutje onder gezet* (= ik begin wegens ouderdom erg te sukkelen, maar heb mij weder wat op de been

geholpen), *ik voel mij bezwaard in mijn aardschen tabernakel* (= door dit loome lichaam ter neêr gedrukt. zie 2 Kor. 5 : 4), *ik zal mijn tabernakel haast afleggen* (= voel, dat ik aanmerkelijk verzwak, vgl. Spr. v. Eyk, Spreekw. gebr. v. bijbeltaal, bl. 11, en zie 2 Petr. 1 : 14), *zoolang ik nog in dezen tabernakel ben* (= zoolang ik nog leef, 2 Petr. 1 : 13), *zijn aardsche tabernakel wordt verbroken, valt uit elkander* (= hij gaat sterven, 2 Kor. 5 : 1). Vgl. Job 4 : 19: leemen huis of hut (בֵּית־חֹמֶר, volgens de kantteek. = lichaam. De vergelijking van het stoffelijk en sterfelijk lichaam met eene brooze hut, die afgebroken, of eene tent, die opgebroken wordt, is ook den ongewijden schrijveren niet vreemd; zie v. d. Palm's Bijbelvert. op 2 Petr. 1 : 13; vgl. Gen. 2 : 7. — Ook zegt men naar diezelfde beeldspraak: *hij krijgt, men speelt hem op zijn tabernakel* = hij krijgt ransel. Tuinman, Nederd. Spreekwrd. I, 10 geeft op: *iemand op zijn tempel komen* (= afrossen), *iemand op zijn tempel zitten* of *rijden* (= ergens krachtig toe aansporen), en vraagt: »zou dit *tempel* voor »huid" niet met misbruik genomen zijn uit 1 Kor. 3 : 16, 17? men zegt eveneens: *iemand ergens om ten halze liggen!*" Zoo bovengenoemde, door Tuinman opgegeven spreekwijs, die men bij Harrebomée en Calisch niet aantreft, geldig is, dan moet men die, m. i., niet afleiden uit 1 Kor. 3 : 16, 17, waar de Korinthiers zelve, dus naar lichaam *en ziel*, Gods tempel genoemd worden, maar uit 1 Kor. 6 : 19 of Joh. 2 : 21, die bepaaldelijk van den *tempel des lichaams* melding maken. Liefst zou ik echter zeggen, dat in deze spreekwijs, door begripsverwarring »tempel" voor »tabernakel" staat. — Even als van *heiligdom der waarheid, heiligdom des harten*, spreekt men in godsdienstigen zin ook van *tempel der waarheid* (1 Tim. 3 : 15, Efez. 2 : 21), *tempel des harten* (1 Kor. 3 : 16), als omschrijving van »Christelijke, in het Evangelie gegronde waarheid", en van »het Gode in Christus geheiligde hart." Even als de *tempel des harten* gedurig *gereinigd* moet worden *van alle ongerechtigheid* (1 Joh. 1 : 7, 9), moet er ook nu en dan eene *reiniging* plaats hebben *van den tempel der christelijke waarheid* (vgl. Matth. 21 : 12, Mark. 11 : 15, 16, Joh. 2 : 15, 16), door uitzuivering van schadelijke bestanddeelen in leer en leven. Doch men »vertrouwe nooit op bedriegelijke woorden, dus luidende: *des Heeren tempel is hier*" (Jer. 7 : 4); want noch de uitwendige

eerdienst, noch de verkondiging van het Evangelie op zich zelve, maar het geloof van het waarheidzoekende hart en het beleven van het verkondigde woord geven wezenlijk heil. — Onjuist spreekt men Oud-Testamentisch weleens van *gaan naar den tempel* (vgl. Luk. 18 : 10) of *tempelwaarts gaan*, in plaats van »gaan naar de kerk." Ons woord *tempel* is van het Latijnsche »templum" (vgl. Vulg. op 3 Kon. 6 : 3 enz., Matth. 4 : 5, enz., afgeleid. Maar gepast is het van *een tempelgang in het heiligdom der natuur* te gewagen, wijl deze uitdrukking op eene »godsdienstige" natuurbeschouwing wijst. Ook mag men zich van deze symbolische taal bedienen: *het is een eerpost de wacht te houden rondom den tempel* (gelijk de Leviten deden onder Israel, vgl. Num. 3 : 23 vg.) = door bijdragen, gebeden, belangstelling en een goed voorbeeld de zaak des Christendoms te bevorderen, al is men geen evangeliegezant; èn: *niet aan iedereen is het gegeven binnen het heiligdom te dienen als priester* (vgl. Hebr. 9 : 6, Luk. 1 : 8) = predikant of zendeling te wezen; alsook: *menigeen kan niet meer doen dan bouwstoffen verzamelen voor den tempel, waarin de arke des verbonds* (het heiligdom der evangeliewaarheid) *beschutting en eene rustplaats vinden zal* (vgl. 1 Kron. XXII, XXVIII, 11–19) = bijdragen enz. schenken ter bevordering en voortplanting van het Christendom. Dat deze symbolische taal gepast is, bewijst Efez. 2 : 21, 22, 1 Petr. 2 : 5.

Over *tempel der toekomst* zie bij *Mozes*, Navorscher XXV, bl. 84.

Verzoendag. Aan eene der plechtigheden, volgens. Levit. XVI onder Israel op den Joodschen Verzoendag in zwang, is in onze volkstaal ontleend *grooten verzoendag houden* = zich verschoonen, d. i. reinigen en schoon linnen aandoen; vgl. òns *Zaterdag houden.* Ontleend aan de verplichting des Hoogepriesters, om op dezen Israelitischen boetedag »zijn vleesch met water te baden" en »linnen kleederen aan te doen." Men behoeft slechts Levit. 16 : 4 even in te zien, om op te merken hoe geestig dit gezegde aan die verplichting ontleend is. 't Wordt vooral gebezigd in en omtrent een *huisgezin*, waar vele jonge kinderen zijn.

Dat is Gods vinger. Zoo spraken de Egyptische toovenaars (Exod. 8 : 19), toen Aäron op Gods bevel zijn staf had moeten uitstrekken en luizen verwekt had als stof. Zij vermochten met hunne goochelkunsten deze wonderbare handeling ook zelfs niet na te bootsen. Dus kwamen zij tot de overtuiging, en spraken die ook werkelijk uit, dat eene machtige godheid de hand in dit werk had.

Hoewel derhalve deze uitdrukking oorspronkelijk van heidensche lippen gevloeid is, wordt ze door gemoedelijke, godvreezende menschen in onze christelijke maatschappij menigmaal overgenomen in dezen zin: dat is het Godsbestuur of Gods bestiering." *Daar kan men een vinger Gods* (ook wel alleen *vinger,* soms *vingertje*) *in zien,* wordt gebezigd zoowel nopens zegenrijke omstandigheden, om tot dankbaarheid aan en erkentenis van God op te wekken, alsook omtrent wederwaardigheden, die iemand overkomen om hem te waarschuwen. In dezen laatsten zin zegt men ook: *Gods vinger was in dat treffend ongeval dreigend opgeheven.* Van iedere beslissende wereldgebeurtenis moet zelfs de grootste tegenstander zeggen: *dat is Gods vinger.* Bij heuchelijke uitkomst of uitredding heet het ook wel: *dat is de vinger der Voorzienigheid;* zie W. Broes, Tekstenrol, Aanhangsel, 4to, bl. 225, 226. — Is de hemel of het uitspansel *het werk van Gods vingeren* (Ps. 8 : 4); wij zeggen ook: *dat is als met den vinger Gods geschreven,* van iets dat onfaalbaar, onbedriegelijk en onherroepelijk is, ontleend aan de door Gods hand beschreven steenen wetstafelen onder Israel, zie Ex. 31 : 18, 32 : 16, Deut. 5 : 22, 9 : 10. Wordt, naar eene dichterlijke voorstelling, aan God een boek toegekend, waarin zijne raadsbesluiten staan opgeteekend (vgl. Ps. 139 : 16 en Bijb. Wrdb. I, 157*a*), als 't ware zijn van eeuwigheid her geordend archief der wereldgeschiedenis; wij zeggen mitsdien van een treffend voorval of verschijnsel: *dat is ook éene der bladzijden van het groote boek, hetwelk door den vinger Gods met de lotgevallen van het menschelijk geslacht is beschreven* (aldus spreekt het Bijb. Wdbk. III, 447 van de symboliek, die in den Israelitischen tabernakeldienst voor ons christenen ligt). — Gelijk wij alzoo spreken van den *vinger Gods,* dien men in der menschen lotgevallen bespeurt, desgelijks van Gods *hand,* die zijn volk behoedt (Ps. 136 : 12) en goede gaven uitstort (Ps. 104 : 28); Gods *arm,* die den goddelooze treft (Exod. 15 : 16, Luk.

1 : 51) en zijn volk behoudt (Ps. 79 : 11, Jez. 33 : 2, 51 : 5, 9, Hand. 13 : 17); Gods *voeten*, die op de aarde rusten als op eene voetbank (Jez. 66 : 1, Matth. 5 : 35); Gods *oogen*, die het heelal doorloopen (Spr. 15 : 3, vgl. Gen. 9 : 3*a*) en de harten der menschenkinderen doorzien (1 Sam. 16 : 7); Gods *oor*, dat de gebeden hoort (Ps. 34 : 16); Gods *neus* of *neusgaten* (Exod. 15 : 8), waarin de reuk opstijgt der offeranden, die Hem welgevallig zijn (Gen. 8 : 21, Deut. 33 : 19); Gods *ingewanden*, die rommelen van barmhartigheid (Jez. 63 : 15). Dat zijn altemaal anthropomorphistische uitdrukkingen; dewijl wij op geene andere dan menschelijke wijze van den majestueusen, onzichtbaren God, van Gods wezen en daden kunnen gewagen, om voor ons zelven en anderen verstaanbaar te wezen. Wilde men op Gode waardige wijs van God getuigen, dan zou men het zuiver geestelijk moeten doen; want God is een geest (Joh. 4 : 24), en daartoe onuitsprekelijke woorden behoeven, die het ons menschen niet gegeven is te spreken (2 Kor. 12 : 4).

Vuurkolom. De Heer zal des daags voor u uitgaan in eene wolk en des nachts in eene vuurkolom (Exod. 13 : 21, 22) wordt in de tale kanaäns gebezigd om aan te duiden: gij zult dag en nacht onder de Goddelijke hoede wezen. Boek d. Wijsh. 18 : 3 heet de *Vuurkolom* eene »onschadelijke zon" (die niet door hitte verteerde, ἥλιος ἀβλαβής). De *Vuurkolom* was voorheen ook wel het uithangteeken van boekdrukkers; want zij moesten voor de »verlichting" zorgen, en stelden daarom ook dit teeken op de titelbladen hunner uitgegeven werken ten toon; zie De Uithangteekens I, 50.

Wang. Wie u op de rechterwang slaat, keer hem ook de andere toe! (Matth. 5 : 39), of *hem die slaat ook de andere wang toekeeren* wil zeggen: zich over verongelijkingen niet door wedervergelding wreken, geene wraak nemen, maar ten uitersten zachtmoedig wezen; wat wel is waar niet uitsluit, dat men op eene redelijke wijs zijn recht mag handhaven, en alles niet over zijn kant behoeft te laten gaan. Doch *het is* altijd *beter onrecht te lijden dan*

onrecht te doen. Vgl. Klaagl. Jer. 3 : 30: »hij geve zijne wang aan wie hem slaat"; waar ons derhalve geleerd wordt dat men alles moet *willen* lijden, wat men naar Gods bestel lijden *moet.* Dit voorschrift van Jezus is oorspronkelijk gekant tegen de leer der Joden, die, om in 't geheim wraakgierig te kunnen wezen, beweerden, dat men verongelijkingen wel betaald mocht zetten, mits men maar *met gelijke munt* betaalde. Het tegenovergestelde van het gemoedsbestaan, in de spreekwijs aangeprezen, is; *steeds op zijn paardje te wezen* (wat mij toeschijnt aan het middeneeuwsche ridderwezen ontleend te zijn, wijl de ridders, bij de minste verongelijking, fluks hun ros bestegen om te vuur en te zwaard voldoening te zoeken) = het minste of geringste niet te kunnen verdragen of lijden, maar bij alles op te vliegen in drift. — Sommigen brengen met het Matth. 5 : 39 voorkomende gezegde in verband de uitdrukking: *geef mij aan de andere zijde ook wat*! die wij bezigen, als iemand ons een schimpscheut geeft, of wanneer wij iets opvatten als spottenderwijs gesproken, in dezen zin: »ga maar zoo voort met schimpscheuten of steken te geven!" Doch dit geschiedt, volgens Tuinman, I, 363, »niet zonder misbruik van 't Heilig Woord." Harrebomée daarentegen (Spreekwdbk. II, 502) past het toe op aangename zaken, en zegt, dat het uit kortswijl gebezigd wordt, zonder evenwel die aangename zaken nader te omschrijven. Misschien doelt hij er mede op vrijaadje, want dan zegt diegene van het minnend paar, die kussen ontvangt, om goede vrienden te blijven wel eens in scherts: »geef mij aan de andere zijde ook wat!" Doch in dezen laatsten zin zou het misbruik al zeer grof en de afleiding uit Matth. 5: 39 daarenboven onnatuurlijk zijn. In den eerstgenoemden zin zou die afleiding er nog beter door kunnen. Doch men ziet de noodzakelijkheid niet in, om deze uitdrukking, die toevalligerwijs ontstaan kan zijn, uit de aangehaalde schriftuurplaats af te leiden.

IJverig, *ijver* (*jaloerschheid*), *ijveren*, *ijveraar*. — *God is een ijverig God* (Exod. 20: 5, 34: 14, Deut. 4: 24, 5: 9, 6: 15, Joz. 24: 19, Nah. 1 : 2) d. i. een naijverig God. De eigentlijke oorsprong dier

uitdrukking moet niet gezocht worden in het uitsluitende van den dienst des Heeren, dat Hij Zijne eer aan geen ander, aan geene afgoden geeft (vgl. Jez. 42: 8, 48: 11, Bijb. Wdbk. III, 625a), maar in de betrekking, waarin Jehova tot zijn volk stond, welke vergeleken wordt met die der ondertrouw tusschen man en vrouw (Jer. 2: 2, Hos. 2: 19); zoodat afgoderij in die betrekking zooveel was als de ontrouw van overspeligen, in de kantteekening zeer naïf »hoerdom" genoemd. Vgl. Deut. 31: 16, Richt. 2: 17: »andere goden nahoereeren," Jerem. 3: 9, 20. Uit dit oogpunt beschouwd wekte afgoderij, menschelijkerwijs gesproken, naijver of jaloerschheid op bij God, en was natuurlijk het voorwerp van Gods toorn. Van hier heet de Heer een *naijverig God*. En zoo beduidt dan de spreekwijs: *God tot ijver of jaloerschheid verwekken* (Deut. 32: 16, 21, 1 Kon. 14: 22, Ps. 78: 58, Ezech. 8: 3) eenvoudig, Gods toorn of gramschap opwekken (vgl. het parallelisme ll. citt.), zonder dat hierbij sprake kan zijn van den »edelen naijver", waarvan Rom. 11: 11, 14, 2 Kor. 11: 2 gewaagt, en dien het Bijb. Wdbk. II, 65a ll. citt. onderstelt. Ook wij spreken in tweeledigen zin (gunstig en ongunstig) van: *iemand jaloersch maken*. — *De ijver voor Gods huis heeft hem verteerd*, Ps. 69: 10 omtrent Davids verkleefdheid aan den godsdienst gezegd, wordt Joh. 2: 17 op Jezus toegepast, nadat hij den tempel te Jeruzalem had gereinigd, en is nog toepasselijk op iemand, die het slachtoffer wordt zijner geloofsovertuiging; vgl. Ps. 119: 139. Ook van elken hartstochtelijken ijveraar zegt men: *hij wordt door ijver verteerd*. — Wij spreken van een *brandenden ijver*, (vgl. Ps. 79: 5), een *vurigen ijver*, (vgl. Zeph. 1: 18, 3: 8); en zeggen »*in het vuur van zijnen ijver deed hij dit*, sprak hij zoo", (vgl. Ezech. 36: 5); doch in deze spreekwijzen beduidt *ijver* »geestdrift", terwijl het ll. citt. »gramschap" aanduidt (Deut. 29 : 20). — *Hij is een ijveraar*, Hand. 21: 20; 22: 3 (vgl. Galat. 1: 14; Philip. 3: 6), met betrekking tot den joodschen godsdienst gebezigd, wordt ook onder ons meest gezegd van iemand, die ijvert in het belang eener kerkelijke partij of geloofsrichting — *Hij heeft een ijver tot God, maar niet met verstand* (Rom. 10: 2), heet het van iemand, die een kwalijk bestuurden, onbesuisden ijver voor de zaak van den godsdienst aan den dag legt, inzonderheid van een dweeper. *Het is ijver zonder verstand* (= zonder overleg). Wij spreken in 't algemeen

van *onverstandigen ijver* (= onberaden geestdrift), en zeggen ook: *ijver* (*nering*) *zonder verstand* (*is*) *schade voor de hand*. In gunstigen zin spreekt men van *ijveren voor den Heer* (= zich de eer van God aantrekken), vgl. Num. 25: 13, 1 Kon. 19: 10, 14. Te *ijveren*, *ijverig te zijn naar de beste* (1 Kor. 12: 31), d. i. naar *geestelijke* (1 Kor. 14: 1 en 12) *gaven*, naar de betooning van die liefde, die niet *ijvert* of afgunstig is (*οὐ ζηλοῖ*, 1 Kor. 13: 4), *altijd te ijveren in het goede* (Galat. 4: 18) — ziedaar de beste jalousie of *ijvergeest* (Num. 5: 14, 30), die denkbaar is; terwijl ons (Openb. 3 : 19) *ijver* in het zoeken van onze bekeering en heiligmaking wordt aanbevolen, opdat wij *ijverig* in (Tit. 2: 14) of *voorstanders* van (Tit. 3: 8, 14) goede werken wezen mogen!

J. ANSPACH

Spreekwoorden en spreekwijzen aan den Bijbel ontleend. (XXVII, blz. 237). — De voorjaars-tijdeloos heet in Zeeuwsch Vlaanderen paaschlelie. Een uitgedoscht kind: paasch-blomme ook pinksterblomme.

Maar van waar de vuile handeling van sommige meisjes uit de mindere standen, die achter en voor de rokken oplichtende Paschen en Pinksteren te gelijk laten zien, maar daarvoor dan ook wel van dito moeders een pak ontvangen, bij voorkeur met de slof of den schoen, met de aanmerking, 'k zal je Paschen en Pinksteren geven?

De plage, wordt in Zeeuwsch Vlaanderen vooral gezegd van veeziekte. Van de bekende aardappelziekte hoort men bijna niet anders dan, de *plage* is er in.

Roode zee. 't Spijt me — maar ik moet den geachten schrijver vragen, of hij, juist met het oog ook op Tit. 3: 5, niet te haastig is met zijn *valsch vernuft*, of moet het cursief *zoodanige* hier op vergelijking, overbrengen in het dagelijksche leven, doelen? dan — verschooning!

Op rotsen ploegen: het Z. Vl. heeft nog nadrukkelijker, *de* rotsen ploegen.

G. P. ROOS.

VRAGEN.

Bezegelen, verzegelen. »Bezegelen" is: het zegel drukken of hangen aan een brief. Dit komt te pas bij »open brieven."

»Verzegelen" is: iets sluiten door 't opdrukken van een zegel. Wat verzegeld is, is gesloten.

Figuurlijk beteekent »bezegelen" *bekrachtigen*, en »verzegelen" *geheim houden.*

Evenwel schreef Vondel in Lucifer, vs. 488 en 489:

> De zuivre Wijsheit wou ten deel haer wil bezegelen,
> Ten deele ontsluiten.

De tegenstelling bewijst, dat dit *bezegelen* = *sluiten* is. Dan heeft Vondel zich vergist, en had *verzegelen* moeten schrijven.

Men zegge niet, dat *bezegelen* hier zou kunnen verklaard worden als: met een zegel bedekken, zoodat het geschrevene daaronder verborgen ligt, want dit is strijdig met den aard van het zegel. Het zegel is de kracht, — het zegel is het slot, — maar het zegel is geen overdekking.

J. TER GOUW.

Handvest. Wat beteekent *hand* in »handvest"?

Aan handteekening of handmerk valt hier niet te denken, want het zegel gaf de kracht. De onderteekening kwam eerst in later tijd, en wel aan 't einde der middeleeuwen. In de 15e eeuw kwam die nog zeldzaam voor, en dan nevens het zegel, als er een bijzondere reden toe bestond.

Aan handslag tot bevrediging valt evenmin te denken, als uit de handvesten zelf blijkt. Er wordt wel in verklaard, dat »in oirconde" of »in kennisse der waerheit" of om 't verleende voorregt »vast ende gestade" te houden, het zegel aan den brief is gehangen, maar er wordt van geen handslag in gesproken.

Moet men, om »handvest" te verklaren, opklimmen tot de Merovingers, die hunne diplomatieke stukken met hun naam of monogram onderteekenden? Maar onze handvesten klimmen tot die koningen niet op.

Of heeft *hand* hier een andere beteekenis dan »de hand"?

J. TER GOUW.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Grafzerken te Frenswegen. (XXVI, bl. 622 en XXVII, bl. 246). Wijhe van Steine was een drukfout, dit moest Sterne wezen. — Ware ik oplettender geweest, dan was het mij in het oog gevallen, dat het Armorial geen Wijhe van Herne vermeldde, en ik vermoed, dat ook Sterne in 't Armorial foutief is en de H door onduidelijk schrift St is geworden. — Wije in de opgegeven kwartieren voert dus alleen den halven leeuw.

Ik gaf op wat ik vond, maar wil trachten uit andere gegevens den gevraagden kwartierstaat op te maken.

Adriaan	Joachim	Willem Spies	Zeger van Rechteren,
van	van	tot Moets	hr. van Rechteren en
Reede	Wijhe	en Schimpern	Bredenhorst
tr.	tr. 1581	tr.	st. 1614,
Anna	Josina	Katharina van	tr. 1593
van	van den	Thulen en	Margareta van Mönster
Duras.	Bongart,	Wijcheler.	st. 1649.

Gerhard van Reede tot Saesfeldt	Herman Spies tot Bullesheim en Schimpern
tr. 1609	tr. voor 1 julij 1620
Maria van Wijhe tot Herne.	Katharina van Rechteren.
	Zij weduwe 1658.

van Reede tr. Spies.

Het Armorial geeft voor 't wapen van Tuil, Thülen of Thulen: d'or à un manche de mandoline (soort van guitaar) de sable.

Frenswegen ligt aan den straatweg tusschen Nordhorn en Neuenhaus, daar waar de Vecht dien weg doorsnijdt.

BACKER VAN LEUVEN.

Van Braam. (XXVII, bl. 259.) De oudste stamvader van dit geslacht, die authentiek is geconstateerd, is Daniel Gielse Braam, getr. met Pietertgen Tijs, wien 19 aug. 1621 een zoon werd geboren, genaamd Gilles, wiens trouwacte (Rott. 16 febr. 1653) luidt: »Gilles van Braam j. m. woonende in 't Hang met Helena »de Wijn j. d. van Rotterdam woonende in de Wijnstraat."

Aansluiting van dien Daniel aan de vlaamsche oude familie Braam steunt uitsluitend op gelijkheid van naam. (Gelijkheid van wapen heeft ten aanzien van n. nederl. familiën niets te beduiden).

Ernstige onderzoekers hoeden zich voor dergelijke gissingen en nemen ze niet als feiten op, dan wanneer ze kunnen bewezen worden. Moge die wenk door den ijverigen inzender (zie bl. 259) in zijn eigen belang worden behartigd — ook in zijn Annuaire!

o[2].

Vonck van Lienden. (XXVII, bl. 262). Butkens (Gen. de la maison de Lynden) behandelt de questie of V. v. L. tot de familie van L. behoort. Hij schijnt dit te ontkennen. Intusschen zegt hij, dat V. v. L. in de Betuwe voerde het gouden kruis op rood veld, en woonde »dans le bourg même de Lynden." Doch in eene geneal. V. v. L. wordt het wapen vermeld als een zwart anker; en elders als een *omgekeerd* rood anker op gouden veld. Dit laatste echter als behoorende aan de familie *Vonck* (tout court). D.

Vonck van Lienden. Dirck Vonck van Lienden, zoon van Dirck en Janne de Kemp, trouwde N. van Lockhorst en had een zoon Jan Vonck van Lienden, gehuwd met N. van Braeckel.

Het wapen is hetzelfde als dat der familie van Lijnden: in rood een gouden kruis.

Zeist. V. A. V. W.

Van Eck van Pantaleon. (XXVI. bl. 163), De ouders der genoemde personen zijn mij onbekend. Een zoon evenwel was Cornelis Verbrugge, geb. te Sparendam, tr. 8 apr. 1693 Elisabeth van Trigt, geb. aug. 1666, Hendrik en Reesje Abrahams van der Schie dr. Hieruit wederom een zoon.

Tot mijne bevreemding vond ik 't wapen van Maria van Eck van P. als volgt: in zilv. zw. leeuw vergez. van 5 id. penningen, regts en onder in 't schild en orle geplaatst.

Van der Lelij, bij wien ik deze gegevens vind, zal toch wel 't wapen dezer van Ecks gekend hebben?

Verbrugge voert in groen 3 zilv. pijlen, de punten omlaag.

BACKER VAN LEUVEN.

Familie Bax. (A. R. I en II; XXVII, bl. 88, 259). Op Wilmede onder Echteld bij de voormalige kapel te Medel ligt een perceel gronds (gr. 2½ morgen), geheeten Baexsloot, waarmede in 1481 beleend werden Herman Sas genm̄t Paddepoel en zijne huisvrouw Gertrud, die het aan Johan Haeck Sas overdroegen (Geld. Lregister f°. 183ro). Onder Maurik heeft men de Baxwaarden [1].— De Nav. XXVII, 89 vermelde Jasper van Baex was gehuwd met Wilhelma Pieck, weduwe Claes van Haeften Willemzoon, welke in 1492 als erfgenaam van haren zoon Claes van Haeften, beleend werd met huis en hofstad en visscherij in den gerichte van Tuil in een stadt geheiten den Essche (Neys of Nes), alsmede met het land, huis en hof van Rodenburch (Geld. Lr., f°. 212). Zou dus, zoo kan men vragen, met het huyss genaempt ten Nes, in het bezit waarvan Jasper van Baeckxen en Cornelis Pieck myt honnen vrinden ende maigen 18 aug. 1494 door hertog Karel bevestigd werden, wel bedoeld zijn de Nes en de Meer onder Aalst in Bommelerwaard, gelijk Nijhoff (Oorkonden, VI, 1, bl. 77, noot 1) meent? Moet men, volgens het Leenregister, dien Nes niet te Tuil in den Tielerwaard zoeken? Er zijn toch meer dergelijke plaatsnamen; ook te Hien heeft men een hofstad den Esch. — Weet men nog van den Nav. XXVII, 91 vermelden Wolter van Baix, dat hij behoord heeft onder de edelen, die hertog Willem van Gulik in 1543 van den eed aan zijn persoon ontsloeg (vgl. Sligtenh. bl. 465b): het nopens de beleening van Hendrik van Baxen 26 nov. 1561 met de Oude Tiende te Ingen ibidem aangevoerde kan uit het Geldersch Lr. (Nymegen, f°. 152 r°) aldus worden aangevuld, dat Otto van Darthuysen het onbelemmerd bezit van dit pand niet bekomen heeft, want Henrik van Baexen d'olde maakte dit 10 jan. 1593 aan zijns zoons Maximiliaans zoon Henrik v. B. jr. Den 24 apr. 1595 was Max. v. B. erfgenaam zijns vaders Henrik, en droeg het 10 aug. 1598 over aan Frederik v. B., zijn jonger zoon, doch alzoo

---

[1]) Van het leengoed Malderik zijn afgesplit 3 perceelen uiterwaard onder Maurik aan de Stichtsche zijde van den Rijn, genaamd de benedenste Baxweerden, groot 36 morgen, en door Louise Anna vorstin van Waldeck, gravinne van Pyrmont-Culemborg 16 mrt. 1697 opgedragen aan Godert graaf van Athlone, baron van Reede, die daarmede beleend is door Godfried Otters als hulder.

dat den graaf van Buren de wederhelft toekwam. Maximiliaan v. B., erfgenaam zijns vaders Frederik, werd 19 dec. 1626 door zijn hulder Huibert van Os beleend, en van hem verviel het 4 dec. 1630 op zijn broeder Ewold v. B., van wien het 3 juni 1645 op Coenraad Borre van Amerongen, als man en momber van joffer Nicola v. B. overging. — Johannes Bax (cl. Dordrecht) staat vermeld op eene proponentenlijst van juli 1750, te vinden in de Boekzaal voor de Gel. Wereld, van dat jaar. — Omtrent de verschillende wapens der geslachten van dezen naam vgl. men Nav. XXVII, 259.

J. ANSPACH.

Geslacht Wolbock. (XXIV, bl. 230; XXVI, bl. 484).

Nicolaas Wolbooker, naamgenoot van den Tielschen schepen van 24 aug. 1454 (Rink, Beschrijv. v. Tiel, bijl. M., bl. 20) en

Mechteld Wolbooker, vermoedelijk zijne zuster, leefden in 1570, als wanneer er eene deelingsacte tusschen hen werd opgericht, waarbij Johan de Roever als magescheid en tweede dedingsvrind optrad (ms. eigendom van graaf Wolbock). Zij woonden hoogstwaarschijnlijk te Tiel.

Petrus Wolbouker, ouderling te Tiel, was van wege de classis Tiel (toenmaals met die van Bommel vereenigd) op de Harderwijksche synode van 14—16 juni 1608 tegenwoordig. Ook verscheen hij reeds als zoodanig op de Zutfensche synode van 8 juni 1596, met den Tielschen predikant Johannes Vredaeus, en deden zij »haer ontschuldingh van haer voorgaende uytblijven ende beloofden voortaen meerder neerstigheyt te bewijsen."

Immanuel Wolboocker, ouderling te Tiel, op de Tielsche classis van 13—15 sept. 1652.

J. ANSPACH.

Geslacht van Wijck. (XXVII, bl. 135).

Gerit van Wijck Floriszoon, bezegelt met Dirk van Brakell, als geërfden van Rijswijk, den Lingebrief des lands van Buren met de dorpen in Nederbetuwe, van 13 mei 1456 (Gr. Geld. Plakaatb., append., kol. 131; Nijhoff, Oorkonden, IV, n°. 307). Hij mag niet verward worden met

Geridt van Wijck Loefszoon, heemraad in Nederbetuwe, die

des Dinghsdachs den heyligen Derthiendach epiphania domini den Lingebrief voor Overbetuwe, Nederbetuwe en eenige dorpen van Tielerwaard van 1456 mede bezegelt (ibid. kol. 122). [1])

Margaretha van Wijck, weduwe van Cattenburgh, leenvolgerse van Gerrit van Wijck uyt den Egtelse kamp, is in 1637 overleden, zoodat hare dochter Elisabeth v. C., huisvrouw van Cornelis van Oijen, in dit jaar hare erfgenaam wordt (Geld. Lregister, vgl. Nav. XXVI, 482).

Tot aanvulling van Nav. XXVII, 138 strekke, dat Nav. XXVI, 258 een voorzaat van Johanna de Kemp vermeld wordt in den persoon van Gherijt die Kempe.

J. ANSPACH.

Geslacht van Oijen. (XXVII, bl. 200). Willem van Oijen, geh. m. Odilia van den Steenhuys, had tot zoon Dirk van Oijen, in 1590 echtgenoot van Maria de Roever (vgl. Nav. XXVII, 47). Nav. XVII, 190 leert ons de echtgenoot en den zoon kennen van den Nav. XXVI, 621 genoemden L. A. van Oijen, en bericht ons tevens, hoe de geslachtsnaam Cock aan den geslachtsnaam van Oijen (vgl. Nav. XXVI, 621) werd verbonden. Nog leert ons dat artikel, dat Willem v. O., zoon van Hendrik bij Johanna van Liesveldt, gehuwd was met Adriana Piper, dochter van Louis bij Johanna Wilhelmina Cock. Deze Adriana Piper had, volgens de aldaar opgegeven kwartieren, niet van Beynhem (Nav. XXVII, 48), maar van Benthem tot grootmoeder van moederszijde. Desgelijks zou wel achter de Nav. XXVII, 48 genoemde Anna van Beynhem eene van Benthem kunnen schuilen. De moeder van Louis Piper heet Nav. XVII, 190 niet de Haem, maar de Haene. Heet ter laatstgemelder plaatse Adriana's overgrootmoeder van moederszijde Biël, Nav. XXVII, 48 Biel genoemd, en leest men bij Rink (Beschr. van Tiel, bl. 315, 316) van mr. Johan Biël, in 1675, en van Jan Jacob Biël, in 1723 schepen van Tiel: deze geslachtsnaam luidde oorspronkelijk Bijl. Johan Bijl, landschrijver van Maas-Waal en schepen van Tiel, verscheen als onderling op de tielsche

[1]) Met zijn voorganger en vele andere edelen bezegelde hij in 1442 een transfix-brief, behoorende bij den verbondsbrief der drie kwartieren van Gelre en Zutfen van den jare 1436. Zie ibid. kol. 191.

classis van 7—8 mei 1677, 15—16 apr. en 5 aug. 1678. In 1689 had hij dezelfde functiën, en kwam toen 9 sept., wegens eene bij meerderheid van stemmen door den tielschen kerkeraad gemaakte nominatie voor een tweeden predikant, bij de classis Tiel in beroep. Jan Jacob Biel verscheen, als burgemeester en ouderling van Tiel, 9—10 apr. 1731 op de tielsche classis, die hem 10—11 sept. van dat jaar, hoewel afwezig, van de boete vrijsprak.

J. ANSPACH.

Van Bijlandt. (XXVII, bl. 263.) Jean Nepomucène Charles Henry von Bijlandt, geboren 7 aug. 1755, tr. te Keulen Maria Barbera Theberath, — waarbij o. a. een zoon, geb. 30 maart 1813 (de door zoo velen steeds betreurde haagsche geneesheer, later met zijn broeder in den gravenstand opgenomen en n. f. getrouwd met eene dochter van prof. Nasse te Bonn). Vermelde Jean had ongeveer in 1450 een gemeenschappelijken stamvader met de andere graven van Bijlandt, die echter eerst in 1678 den grafelijken titel bekwamen. Op zekere ms. genealogie komt gemelde Jean voor met de bijvoeging: »heirath eine unadliche". o.

Geslacht de Quay. (XXVII, bl. 249.)

Frans Ludolph de Quay, heer van Duckenburg, st. te Grave 2 nov. 1728, schout en richter ald. en van den lande van Kuik, dijkgr. van genoemd land, tr. te Neerbosch 27 nov. 1703 Hendrina Ingeneel of Ingenool, st. te Grave 19 aug. 1732.

Voor de wapens zie men de Kwartierstaten van Nederl. geslachten.

Hendrina, weduwe geworden zijnde, werd de derde vrouw van mr. Adriaan van Schuylenburgh (ex van der Wiele). Hij was weduwnaar 1°. van Cornelia Soetens (ex Ymants), en 2°. van Brigitta Catharina Rooseboom (ex Brigitta Backer).

BACKER VAN LEUVEN.

Geslacht de Quay. Jan Karel Adolf de Quay, overleden te Boxmeer den 25 dec. 1835 oud 72 jaren, en zijne echtgenoot, vrouwe Catharina Barbara van Ham, overleden te Borculo den 7 aug. 1851 ruim 82 jaren oud.

Hare dochter Regina Constantia de Quay, die gehuwd is ge-

weest met een protestantsch heer, A. Hovendaal, woonde te Borculo in de Karnemelksteeg, en is aldaar overleden en begraven op het r. kath. kerkhof — wanneer, heb ik niet kunnen navorschen.

B. J. C. K.

Geslacht Persijn. (XXV, bl. 205, 425, 519, 521).

Ds. Lambertus Persijn komt in 1695 voor als gehuwd met Wijbcke Brongersma, dochter van Julius Brongersma, advokaat in den hove van Friesland, en Cunira van Sjaerda. Cunira, die eerst was gehuwd geweest met Suffridus Riemersma, — o. a. in 1616 notaris te Kollum en later secretaris van Achtkarspelen, — had bij haren tweeden man nog eene dochter, genaamd Maria Brongersma, gehuwd met ds. Regnerus Rheen. — Wijbcke en Maria komen in 1695 voor als erfgenamen van Hendrick Persijn, van eigendommen gelegen te Kollum. Cunira stierf 25 sept. 1649. — Tot verdere inlichtingen ben ik bereid.

A. J. ANDREAE.

Geslacht van Cuyck. (XXV, bl. 219; XXVII, bl. 251.)

Op de aangehaalde plaats wordt gezegd, dat Jan van Cuyck van prins Willem I de heerlijkheid Domburg (in Zeeland) verwierf. Dit is onjuist. De stad en heerlijkheid van Domburg werden in 1581 door prins Willem I aangekocht, terwijl prins Maurits hem in het bezit opvolgde en deze het goed naliet aan prins Frederik Hendrik. De heerlijkheid Domburg-buiten behoorde noch geheel, noch ten deele aan prins W. I. Eerst in 1604 kreeg prins Maurits daarvan een deel in bezit.

Op het jaar 1636 vond ik hier vermeld jkhr. Godschalk van Cuyck.

Domburg. H. M. KESTELOO.

Geslacht van Cuyck. In de Kroniek van 't Historisch Genootschap te Utrecht, V, 166, deelt jhr. J. J. de Geer eene oorkonde mede, zijnde een attest van burgemeester en schepenen der stad Brussel, gedagteekend: »hac octaua Junii, 1628", strekkende tot waarmerk, dat in de Stadhuisboeken, sub annis 1381, 82, 90 en 91 melding wordt gemaakt van het geslacht Myerop (Joannes de

Myerop de Vorsselen); — alsmede, betrekkelijk den slag bij Baesweiler (Baswildere, 24 aug. 1371): »die 29e rotte, heer Henrick van Cuyk zynen hoop, hy is bleuen doot in velde; heer Godevaert van Ymmersele; Jan van Mierop; heere Jan van Meere", etc. Bedoeld attest is verstrekt »ten versuecke van den edelen joncheere Hugo van Myerop, heere van Calslaghe ende Sweeten"; voorts nog bevestigd en beteekend »door Jeronimus van Becberghe, herault ende roy d'armes van Brabant". —

't Geen Nav. XXVII, bl. 251 vg. voorkomt, kan in dezer voege nog eenigzins aangevuld of verbeterd worden:

Wenemar of Wemmer van Cuyk, sedert 1352 heer van Meteren en Malsen, sedert 1382 heer van Kuik, wiens dood in 1390 gesteld wordt, had volgens Dr. Wap, Geschied. v. h. land en der heeren van Cuyk (Utrecht, 1858) bl. 139, drie kinderen, t. w. Jan, laatsten heer van Kuik, † 1394 (vgl. van Spaen, Inleid., III, 318), Johanna, laatste vrouwe van Kuik, en nog eene andere Johanna, gehuwd met Herbert van Heukelom, heer van Acquoij. De moeder van die kinderen was volgens dezen schrijver, niet Aleida de Cock, maar Aleida, dochter van den heer van Haaften. Aleida de Cock zal de vrouw geweest zijn van Gerard, Wenemar's broeder (dr. Wap, bl. 134). De vraag, hoe Johanna, de laatste erfvrouwe van Kuik, 15 dec. 1400, hare goederen aan hertog Willem van Gelre kon afstaan in ruiling o. a. tegen Meteren, dat haar vader reeds in 1352 bezat, wordt wellicht best beantwoord met de gissing, dat deze laatste heerlijkheid door den dood haars eenigen broeders (Jan V van Cuyk, † 1394), als laatsten mansoir der dynasten van Kuik, aan den hertog zal zijn vervallen. — Johan van Cuyk, heer van Meteren, zegelde in 1442 het verbond der landschap, staat op eene riddercedul van omstr. 1460, en was schepen van Deijl (van Spaen, Inleid., III, 322, vgl. dr. Wap, a. w., bl. 71). — Het bericht, dat Jan van Cuyk, heer van Herpt, die nog lang na 1573 leefde (Te Water, Verbond der Edelen, III, 444), in eersten echt verbonden zal geweest zijn met eene bastaarddochter (Johanna) van heer Gerard van Culemborg, gelijk de Nieuwe Uitgaaf van het Biogr. Wdbk. meldt, wordt weersproken door dr. Wap, die bl. 188 zijner prijsverhandeling, haar de stammoeder noemt van den, volgens hem (bl. 181) 27 september, volgens Miraeus (I, 488) 7 october

1609 als tweede bisschop van Roermond overledenen Hendrik van Cuyk, dien hij Johannes van C. tot vader en een goudgekroonden zilveren leeuw op sabel, waaroverheen een roode fasce met twee gouden kruisen, tot wapen geeft. Deze schrijver vermeldt als wapen van Johannes Cauchius († $\frac{17\ \text{nov.}}{15\ \text{dec.}}$ 1566), in 1544 burgemeester van Utrecht, kleinzoon van eenen Jan van Cuyk en van Johanna, bastaarddr. van hr. Gerard v. Culemborg, een zilvergekroonden leeuw op sabel, waaroverheen een zilveren fasce met twee roode leliën. Als diens moeder geeft hij op de dochter van Bruno Pijll, schepen van Utrecht, bij Bertrade N....., alhoewel hij mededeelt dat in de stadhuisboeken van 1530 af onder andere Cuyken als raden of schepenen dier stad, ook eene enkele maal (in 1540) een *Bruininck* van Cuyk voorkomt. De burgemeester van 1544, die vervolgens in het ambteloos leven terugtrad, had bij zijne gade Elisabeth (van) Moerendael verscheidene kinderen, onder wie sommige in Italië, waarschijnlijk te Venetië studeerden, — Volgens Pontanus was Antonie van Cuyk de leermeester van twee gebroeders uit de prinsen van Holstein, van wie de een Philippus was genaamd. De vrouw van dezen Antonie, Margaretha Boll overleed in 1623. Hare moeder heette, volgens sommigen, Aleida van *den* Eede. Vóor eene door Antonie vervaardigde Grammatica Latina schreef Justus Lipsius een lofdicht. »Al deze Cuyken," zegt dr. Wap (bl. 182), »muntten in de grieksche en latijnsche letteren uit, gaven geleerde werken in 't licht, openden eene humaniteitsschool, athenaeum of gymnasium in Utrecht, hunne geboortestad, en droegen de lofspraak van Manutius en Graevius, de vriendschap o. a. van Torrentius en Adrianus Junius in hooge mate weg. Een andere Joannes Cuyk wordt ergens betiteld: regius Graecarum literarum professor, Duaci (Douay) ex vulnere mortuus a° 1592. — Uit de aanteekeningen van wijlen den heere Pieter van Cuyk, in leven kunstschilder te 's Gravenhage (vgl. Nav. XXVII, 254), wiens dochter daar ter stede met den heer de Mey was gehuwd, stelde J. G. van Oldenbarnevelt genmd Tullingh te Delft, Brieven over Texel en de nabijgelegen eilanden samen, die hij in 1789 geïllustreerd uitgaf; vgl. dr. Wap, a. w., bl. 240, noot 95, die, behalve de twee straksgenoemde, van den Roermondschen bisschop Hendrik v. C. en van den Utrechtschen burgemeester Johannes Cau-

chius, — nog vierderlei afwijkende wapens van Cuyk opgeeft, t, w. I. van zilver, met eene roode faas, beladen met twee zilveren leliën; II. van blauw met een zilveren hartschild, beladen met een geknotten paal van rood, ondersteund door eene faas van dezelfde kleur, waaronder drie roode koeken naast elkander, terwijl het zilveren schildhoofd beladen is met drie achter elkander geplaatste roode meerlen (of hoenders? vgl. dr. Wap, a. w., bl. 6); III. van zilver, beladen met twee boven elkander geplaatste, gekanteelde zwarte kepers; IV. drie gevaireerde palen met een rad in het schildhoofd, zonder bijvoeging van kleuren, welke kleuren benevens het helmteeken in het Armorial van Rietstap te vinden zijn, als behoorende aan eene familie Cuyck uit de prov. Holland, in dezer voege: »de gueules à trois pals de vair; au chef d'or, chargé d'une roue de gueules; cimier: la roue entre un vol d'or". Ook de beschrijving van het wapen der Utrechtsche Cuyken is verschillend bij laatstgenoemden schrijver, die opgeeft: »de sable, au lion d'argent, armé, lampassé et couronné de gueules; à la fasce d'or, brochant sur le tout et chargé de trois croix pattées de gueules". Mist men eindelijk bij dr. Wap, in diens hoofdstuk, »het wapen van Cuyk" (bl. 5—7) de aanwijzing van het helmteeken enz. bij het wapen der aêloude Cuyksche dynasten, ook hieromtrent laat Rietstap ons niet verlegen, als hij twee buffelhorens noemt in goud en rood, met den wapenkreet »Cuyck!" en er bijvoegt, dat die dynasten in hunne hoedanigheid van burggraven van Leiden voerden gevierendeeld: 1 en 4 van goud, dubbel gefaasd van rood, verzeld van acht roode meerlen, geplaatst 3, 2, 3 (2 en 1), het bekende wapen van Cuyk; 2 en 3 van blauw, gefaasd van goud, zijnde het wapen van het Leidsche burggraafschap.

J. ANSPACH.

Wapens gevraagd. (XXVII, 262). Deze vraag kan uit het Armorial van Rietstap nagenoeg volledig worden beantwoord. Bosch van Drakestein (Sticht, Jonkheer, 10 dec. 1829) voert: gevierendeeld, 1 en 4 op goud een stilstaand hert van rood; 2 en 3 op zilver een groenen eikentak, schuins geplaatst (van rechts naar links), bezet met twee eikels van natuurlijke kleur; helmteeken, uitkomend hert van rood; dekkleeden, rechts goud en rood, links zilver en

groen; schildhouders, twee gevleugelde draken van goud; wapenspreuk, virtute et labore. -- De Wijs (Sticht) heeft gegeerd (gironné) van blauw en goud. — Van Weleveld (Overijssel) voert: doorsneden, 1 op goud het hoofd en den hals van een wolf in rood, voortkomende uit de snijlijn; 2 op blauw drie rozen van zilver; gedekt met een gekroonden helm; helmteeken, twee struisveeren, goud en rood, *of* rood en blauw, *of* het hoofd en den hals van een wolf tusschen twee struisveeren van zilver. — Enthens (Overijssel) voert: gedeeld, 1 rood met een omgekeerden vogelvleugel (abaissé) van goud, uitkomende uit de deellijn; 2 goud met eene faas v. blauw, beladen met eene zilveren ster; helmteeken, een zwaan van natuurlijke kleur, die zich eene veer uit de borst rukt. — Ewsum (Friesland) heeft een oud en een nieuw wapen; het oude is: gedeeld, 1 effen rood, 2 goud gefaasd van blauw; helmteeken, zwaan v. zilver, rood gesnebd met uitgeslagen vleugels; het nieuwe is: van zilver, dubbel gefaasd en dubbel gekanteeld v. rood, met een vrij kwartier v. blauw, beladen met eene ster van goud. — Sigherster Borgh (jonkhr., Drenthe) voert: op goud een zwarte raaf, links gewend met uitgeslagen vleugels (vol levé), in zijn snavel dragende een kruisboog van blauw, met roode schacht; gedekt met een gouden helm en kroon v. vijf paarlen; helmteeken, de raaf van het schild, wiens uitgespreide vleugels omwonden zijn met een rood rechts en links golvend lint; schildhouders, twee zwarte raven met omgewenden kop, staande op grasgrond.

Het wapen der Geldersche, uit Languedoc afkomstige familie Dutry van Haeften komt volgens Rietstap geheel overeen met dat van het Mechelsche geslacht Dutrieu de Terdonck, dat op blauw voert een zilveren stijgbeugel, gebonden van rood, verzeld van drie gouden sterren; en tot helmteeken heeft een uit een gekroonden helm uitkomenden man, blauw gekleed met gouden knoopen en zilveren kraag, gedekt met een blauwe antieke muts (bonnet albanais) met opgeslagen zilveren rand, en in zijne rechterhand den stijgbeugel van het schild houdende; dekkleeden van blauw en van zilver; wapenspreuk: bien faire et ne rien craindre.

Ten opzichte van laatstgenoemde familie teekende ik uit het Geldersch Leenregister, f°. 211vo aan: Beatrix en Dorothea (van Spaen, Inleid. III, 303, Theodora) van der Pijl dragen huis en hof-

stad te Haaften (en Hellouw) op aan Benjamin Dutry, die 9 sept. 1712 daarmede beleend is (hulder André Ranne). Cornelis Dutry krijgt 13 febr. 1733 consent om ten laste van Benjamin Dutry voor 46779 gl. 18 st. »cum interesse en versterf van sijn moeders goet" te procedeeren. Benjamin Dutry laat 24 apr. 1734 zijn besloten testament approbeeren. Cornelis Dutry, erfgenaam zijns vaders Benj. Dutry, wordt 3 dec. 1754 beleend. Elias Dutry laat 30 aug. 1768 registreeren clausulas concernentes het testament van zijn grootvader Benj. Dutry van 9 sept. 1747, wordt als erfgenaam zijns vaders Corn. Dutry, ten zelfden dage beleend, laat zijn besloten testament van 19 sept. 1768 den 24 sept. registreeren, en doet zijn besloten testament van 15 sept. 1782, den 18 sept. approbeeren. Hij en zijne huisvrouw S. Bruggink laten de superscriptie hunner testamentaire beschikking, 17 apr. 1809 besloten gepasseerd, 26 mei 1809 registreeren.

Wat de Nav. XXVII, 263 verlangde wapens betreft, Rietstap vermeldt Kater als eene familie uit Guyenne, die op rood voert een gouden schip, zeilende op eene groene zee, terwijl het zilveren schildhoofd beladen is met drie omziende Moorenkoppen, voor wier oogen een zilveren band gebonden is; — en geeft vierderlei wapen aan Francken. Francken (prov. Holland) voert in blauw een roode faas (cousa), beladen met een zilveren hart en verzeld van drie hanen van dezelfde kleur. Francken (prov. Brabant) voert in rood een zilveren leeuw, getongd van goud. Francken (Noordbrabant) voert op blauw twee zwemmende snoeken van natuurlijke kleur, de eene boven de andere, en een gouden schildhoofd, beladen met een snoek van het schild. Francken (Saxen, 17 mt. 1773 geadeld) voert: doorsneden van blauw op zilver; het blauw beladen met het bovenste gedeelte van een leeuw (lion naissant) in goud, uitkomende uit de snijlijn; gedekt met een gekroonden helm, en heeft tot helmteeken den uitkomenden leeuw tusschen twee buffelhorens doorsneden beurtelings van zilver en blauw. De dekkleeden zijn zilver en blauw.

Het wapen Vonk van Lienden (prov. Utrecht) is op rood een gouden kruis.

J. ANSPACH.

Familie Wybrandi. De Nav. XXVII, 145 vermelde Johannes

Wybrandi Wigersma ving volgens de Nieuwe Uitgaaf v. h, Biogr. Wdbk. d. Nederl., zijn dienst aan in 1736 te Nes en Wierum (bij Dokkum). Eene predikantenlijst van Zoelmond bericht echter, dat hij zijn dienst aanving als predikant en rector te Hinloopen, en van daar eerst naar Nes en Wierum, vervolgens naar Mill (land v. Kuik) vertrok. Wat is hier waarheid? — Gezegde lijst bericht verder, dat hij krachtens acte van autorisatie van den prins van Oranje van 18 aug. 1743, den 13 nov. beroepen, en 19 juli 1744 bevestigd is te Zoelmond door Tjeerd Post, predikant te Erichem, uit Luk. X, waarop hij terstond zijne intrede deed met Jes. 45: 20; dat hij »om de weerbarstigheyt van sommige alhier tegen de waerheyt en onderrichtinghe, en den grooten nood en de beweeglijke lichtveerdigheyt der kercke", een beroep naar O.-Indië aangenomen hebbende, 2 sept. van kerkeraad en gemeente (ten overstaan van ds. Monhemius, pred. te Erichem), 3 sept. van de classis losgemaakt, 1 dec. 1748 uit Hand. XIII zijn afscheid predikte. Hij kan dus niet in augustus 1748 naar O.-Indië vertrokken zijn.

J. ANSPACH.

Wybrandi. Wybrandi is sedert ongeveer eene eeuw een familienaam geworden. Het is de genitivus van Wybrandus (Wybo).

Mij is bekend Wybo of Wybrandus Sybrandi (Sybren) vice-secretarius van Kollumer- en Nieuw-Cruisland 1698, secretarius 1710, 1712.

Hij had: Beitske Wibrandi, ged. Kollum 5 apr. 1705, en

Sybren Wibrandi, ged. Kollum 3 jan. 1704, secretaris als boven, tr. 6 jan. 1732 Trijntje Johannis, geb. 26 jan. 1702 te Kollum, dr. van Johannes Folkerts.

Zij hadden eene dochter, die genoemd is Maria Wibrandi, ged. Kollum 17 jan. 1734, † 15 junij 1821, tr. 14 sept. 1760 Daniel de Blocq van Haersma, zoon van Arent Aulus en Martha Cecilia van Bouricius.

Wybo Sybrandi bovengenoemd komt voor in 1698, met een helm met een eenhoorn en cimier.

Maria W. voerde links een halven arend, regts boven 2 klaver-

bladen, beneden een halve maan en een 6 p. ster. — Kleuren niet bekend. Dit alles authentiek. D.

Geslacht van der Mast. (XXV, bl. 265, 424; XXVI, bl. 50, 158, 487, en XXVII, bl. 310). Nicolaas van der Mast Bartholomeusz., geb. 22 oct. 1585, st. 7 aug. 1669, 40r. en secretaris van Delft, tr. 7 mei 1609 Catalina van der Graaff Arentsdr., geb. 27 nov. 1588, st. 27 maart 1679, waaruit:

1°. Anna, geb. 3 juni 1610, tr. 24 mrt. 1636 Jan Lieftingh Gerritsz., geb. 13 sept. 1604.

2°. Maria, geb. 22 mei 1616, st. 18 jan. 1689, tr. 26 mei 1642 Jan van Ophoven Jorisz., geb. 14 mei 1607, st. 3 apr. 1645, schout van Voorburg, substituut secretaris van Delft.

Deze familie van der Mast voert: in zilv. drie goud get. zw. leeuwenkoppen. Dit werd door Nicolaas gevierend. met in zilv. een zw. keper vergez. van drie vogels van 't zelfde.

BACKER VAN LEUVEN.

Wapen van Honnepel. (XXVII, bl. 42; XXVII, bl. 351.) Dit wapen komt toch voor in 't Armorial op Impel. Het wordt daar als volgt beschreven: in zilv. bl. fasce, waarop regts een zw. kraai zit. In de Heraldieke Bibliotheek, 1876, 2de afl., wordt het veld bl., de fasce zilv. opgegeven. Verder: zilv.-bl. wrong; Ht.: kop en hals van een rund, doorsneden van zilv. en bl. met bl. horens.

BACKER VAN LEUVEN.

Geslacht de Wijs. (XXVII, bl. 364). Op een zerk te Barneveld, onderaan: »De erfgenamen van Ambrosius van Ommeren, Anno 1650.

Bovenaan: »......? Barnevelt ende Alberta van Ommeren sijn huijsvrou obiit, de vrou den 6 october Anno 1691."

De schilden: regts Oldenbarnevelt, links van Ommeren, namelijk: drie aanz. leeuwen boven elkaar. Gekr. helm. Helmt.: een toegew. vlugt, waartusschen drie pluimen.

De vier kwartieren van beide waren:

Oldenbarnevelt.	Van Ommeren.
Hennekeler.	de Wijs.
een ankerkruis.	van Delen.
een ankerkruis.	van Delen.

Hennekeler voerde twee hermelijnen.

De beide ankerkruizen, waaronder de namen zeer zeker nog leesbaar zijn, kan ik niet verder aanduiden. Ik vind wel: getr. te Barneveld 6 apr. 1623 Jonker Nicolaas van Oldenbarnevelt van Nijkerk met Jacoba van Dompseler.

De Wijs: vier golvende dwarsbalken, en in een kwartierhoek drie degens, punten omlaag, schuinregts en barre gerangschikt. Dit zal mogelijk 't gevraagde wapen zijn.

Alberta van Ommeren was ged. te Barneveld 3 julij 1636 en eene dochter van den scholtus ald. Dirk van Ommeren, welke den 6 aug. 1625 (attest. naar Nijkerk) te Barneveld aanteekende met Johanna de Wijse van Nijkerk.

BACKER VAN LEUVEN.

VRAGEN.

Geslacht van der Werff. Zoude iemand mij ook eenige mededeeling kunnen doen omtrent Adriaan van der Werff of van der Werven, baljuw van Bommenede, overleden en begraven te Sommelsdijk in 1674, o. a.

Wie waren zijne ouders?

Wanneer was hij geboren?

Wanneer was hij gehuwd en met wie?

Welk geslachtwapen werd door hem gevoerd? N.

Geslacht Talma. Was de beroemde tooneelspeler Talma van friesche afkomst? De naam schijnt het te kennen te geven.

X.

Een tweetal geslachtwapens.

N°. 1. Van lazuur met vier zespuntige sterren, geplaatst 2 en 2, en een schippershaak? en pal. Gesloten aanziende helm met eene kroon: het schijnt eene gravenkroon te zijn, doch de afdruk in lak dien ik voor mij heb, is niet duidelijk genoeg om het met zekerheid te zeggen.

N°. 2. Van keel, met fasce bretessée. Tenants, twee windhonden

met halsband. Gesloten helm (? niet duidelijk) en een windhond daaruit komende.

Wie deelt mij mede, van welke geslachten deze wapens zijn? Ik vermoed dat zij in Frankrijk te huis behooren.

MENGELINGEN.

VRAGEN.

Kinderrijm. Is ook nog hier of daar bij 't volk van Nederland, of aan dezen of genen navorscher zeker kinderrijm, in z'n geheel of ten deele bekend, waarin sprake is van 'n man die ergens komt, en die daar tot z'n verwondering allerlei vreemde zaken ziet, 'n soort van verkeerde wereld, waar dieren huiselike bezichheden verrichten? Dat rijm is nog over geheel Neder-Duitschland bij 't volk bekend, ofschoon verre van algemeen, wijl ook daar, even als overal in de wereld, al 't oorspronkelike, volksaardige langzamerhand uitsterft en verdwijnt. Natuurlik komt 't in de verschillende streken van Neder-Duitschland ook in verschillende lezingen voor, ofschoon 't toch in de hooftsaak overal 't zelfde is. Zoo kent men 't in Sleeswijk-Holstein o. a. in dezen form: »Hot, »Hot, Hadermann, — Treck dyn Fader syn Stäveln an. — Sett »dy up dat beste Peert, — Bistu hundert Daler weert. — He »reed bet hier, — He reed bet daar, — He reed wul hen na »Franken. — Un as he hen na Franken keem, — Da muss he syn »Verwunnerung seen; — Daar seet de Ko by 't Füür un spun, — »Dat Kalf leeg in de Weeg un sung, — De Kat de wuss de »Schötteln ut, — De Hund de knäd de Botter ut, — De Fledder»mus, — De fäg dat Hus, — De Swölken mit är spitze Snut, — »De Swölken drogen den Dreck herut; — Un achter de grote »Schüen, — Da döschden dree Kapüen, — Se döschden af, — »Goot Haverkaff, — Da bruen se goot Beer daraf. — Dat Beer »fung an to brusen, — De Bruut leep ut dem Huse, — De Höner »up den Wimen, — De deden darvan beswimen, — De Heister up

»den Tuun, — De word darvan so duun, — De Kukuk in »'t Nest, — Versoop in den Gest, — Kalf in den Stall, — Peert »in den Eck, — Haan up 't Reck, — Kükerükü!"

Dit is wel de volledigste form. Te Bremen b. v. is 't rijm veel korter. Daar luidt 't: »Ik gung mal hen na Gramke, — Da keek »ik aver de Planke, — Un as ik in dat Buurhuus kam, — Da »seeg ik mit Verwunnerung an: — De Ko de sat bi 't Füür un »spun, — Dat Kalf lag inner Wegen un sung, — De Katte »karnde de Bottern, — De Hund de wusch de Schotteln, — De »Fleddermuus, - De fegd dat Huus, — De Swalke drog den Stoff »herut, — Mit eren langen Flögeln, — Sunt dat nich dicke »Lägen?"

Dat zelfde kinderrijm is ongetwijfeld oudtijds ook in Nederland bekend geweest, en wellicht bestaat 't nog hier of daar in ons land. Wie kent 't nog? en waar is 't nog bekend? In m'n jeugd (dertig jaar geleden), kende men 't nog te Leeuwarden, maar niet meer volledig, geloof ik. Ik kan mij althans de volgende regels nog slechts herinnneren: »De koe die sat bij 't füür en spon, — »'T kalf leid' in 'e wieg' en song, — De fleermüüs, — Die feegde »'t hüüs, — Met har fergüldene fleugeltsjes, — Bin dat gien dikke »leugentsjes?"

In van Vloten's Verzameling van Nederlandsche baker- en kinderrijmen komt dit rijm niet voor, maar wel twee, waarin enkele regels uit dit oude rijm gevonden worden. Te weten een, dat begint: »Achter de kerk, daar leit 'n muis, — Is m'nheer de Wit niet 't huis?" en dat eindigt: »Twee gouen platen, — Twee gouen beugels, — *Zijn dat geen groote leugens?*" — En 'n ander dat begint: »*Karne, karne boter*, — *De hond die wou de schotel*, — *Kattepoes likt* »*de borden af*, — *'T zwaaltje giet den aschpot uit*, — Achter in de loch»ting, — Daar de vogeltjes vochten," — enz. Dit woord lochting (lochtynk) verraadt, dunkt me, den flaamschen oorsprong van dit kinderrijm.

Voor mededeelingen, aanvullingen, enz. aangaande dit rijm, in dit tijdschrift, houden zich aanbevolen

Hamburg. Haarlem. W. H. MIELCK. JOHAN WINKLER.

GESCHIEDENIS.

ADRIAAN KOERBAGH.

I.

Uit de lage deur van het Willige Rasphuis te Amsterdam — het stond aan het einde van den Buitenkant, digt bij het Schippersgrachtjen — werd in october 1669 een lijk uitgedragen. Zeker was het dat van een groot misdadiger. Want al was er niet veel meer dan een jaar verloopen sedert hij die poort was binnengetreden, hij had nog slechts een klein deel ondergaan van de straf, hem door de heeren van den gerechte opgelegd en die straf was naar het oordeel zijner tijdgenooten niet te zwaar. Met afschuw spreken zij van »den goddeloozen Koerbagh, die niet onverdiend in het tuchthuis geraakt is." Die afschuw zal niet verminderd zijn bij de »honderden" nieuwsgierige, die op dien octoberdag aan de vensters en onder de luifels van den Heiligen weg verzameld waren: want, zoo verhaalt men, »zijn dood lijk zullende gravewaards gedragen worden, vloog, bij toeval onder 't henengaan, een pik-swarte henn' op de kist, die er lang op bleef zitten, zonder dat ze met dreijgen, goojen of weuven met de hoeden, daar was af te jagen" [1]). Een onweersprekelijk bewijs voor de meeste uit dien tijd, dat het een kind des duivels was, wiens overschot die kist besloot.

Het oordeel over Koerbagh is hetzelfde gebleven. In de eerste helft der achttiende eeuw werden zelfs Spinozaas werken weinig gelezen, ja »nauwlijks lezenswaardig" geacht [2]): het is dan geen wonder, dat men op dat van den minder bekenden Koerbagh geenen acht sloeg. Of men zich later verwaardigd heeft het verafschuwde boek naauwkeuriger te bezien, weet ik niet; maar wel weet ik, dat men er op dezelfde wijze van bleef spreken. In de catalogus van Crevenna wordt de schrijver genoemd »auteur scélérat, qui a pris occasion de ce Dictionnaire pour produire les plus abominables impiétés, dont un fanatique incrédule puisse être

[1]) Navorschers Bijblad 1855, bl. CXXXI.

[2]) Wagenaar, Amsterd. dl. XI, bl. 325.

capable." Voor het exemplaar dat ik bezit, schreef eene hand, welke ik voor die van een beroemd man uit deze eeuw meen te herkennen, »zeer zeldzaam en berucht werk". Er is maar éene stem over hem.

Toch mag dat eenstemmig oordeel, al wordt het bevestigd door het vonnis der schepenen van Amsterdam, ja zelfs door de getuigenis dier pikzwarte hen, ons niet weerhouden uit eigene oogen te zien. Wij zullen die moeite wel beloond vinden. Koerbaghs boek en zijne geschiedenis leveren eene niet onbelangrijke bijdrage tot de kennis van dien tijd.

De titel van het boek is: »Een Bloemhof van allerley lieflijkheyd sonder verdriet Geplant door Vreederijk Waarmond, ondersoeker der waarheyd, Tot nut en dienst van al die geen die der nut en dienst uyt trekken wil. Of een vertaaling en uytlegging van al de Hebreusche, Grieksche, Latijnse, Franse, en andere vreemde bastaart-woorden en wijsen van spreeken, die ('t welk te beklaagen is) soo inde Godsgeleertheyd, regtsgeleertheyd, geneeskonst, als in andere konsten en weetenschappen, en ook in het dagelijks gebruyk van spreeken, inde Nederduytse taal gebruykt worden. Gedrukt te leyden voor Goedaart onderwijs. In 't jaar 1668."

Wie echter het boekjen naauwkeurig doorzag, kon bemerken dat de schrijver geen Leidenaar was. Want op sommige plaatsen maakt zijne spraak hem openbaar. Als hij *graaden* (wat hij met *graten* verwart) vertaalt door *bienen*, *vischbienen*, *expelleren* door *uitbossen*, als hij *chirurgie* de kunst noemt »om *narmen* of beenen, of andere leden, die uit het lid zijn, wederom in 't lid te setten" en even zoo het vreemde *matutin* door *nogtendstondig* wil vervangen, herkent men daarin den Noordhollander. Nog nadere aanduiding geven ons de woorden, »alhier te Amsterdam," die hij, wat onvoorzigtig, op bl. 11 heeft laten staan. Doch niet lang behoefde men naar den schrijver te zoeken. Toen een gedeelte der exemplaren verkocht was, trok hij de stoute schoenen aan: hij voegde aan den titel, zoo als ik dien hiervoor vermeld heb, de woorden toe, »door Mr. Adr. Koerbagh, regtsgel. en geneesmr." en verving den verdichten naam des leidschen drukkers door »t' Amsterdam, Gedrukt voor den Schrijver. In 't jaer 1668." [1]).

---

[1]) In sommige der nog overgebleven exemplaren van het nu zeldzame boekjen vindt men den eenen, in sommige den anderen titel. Mijn exemplaar heeft ze beide.

De Bloemhof schijnt, als men op den titel afgaat, een doodonschuldig boekjen te zijn. Het is eene lijst van bastaardwoorden, met de vertaling en somtijds eenige verklaring er bij. Koerbagh ergerde er zich aan — hij zegt ons dit in zijne Voorreden, die bijna twaalf bladzijden groot is — dat men het aanleeren van kunsten en wetenschappen zoo moeielijk maakt door zich van menigte van vreemde woorden te bedienen, en dat, terwijl, naar zijn oordeel, onze taal »de heerlijkste, rijkste en beduytsaamste taal der waereld" is. »Om het daar toe te brengen, dat de konsten en weetenschappen in de Nederduytse taal mogten beschreven worden", zegt hij, »soo is noodsaakelijk, datter eerst allerhande ligte benaamingen, en wijse van spreeken in de konsten en weetenschappen gebruykelijk, bedagt worden, waar toe ik my, op 't spoor van een of twee die stuks gewijs sijn voorgegaan, op 't hoogste heb bevlijtigt, en my daar toe nog meer sal bevlijtigen, dat de grondslag mogt ter degen gelegt worden, dat alles op 't heerlijkst eens in onse Neederduytse taal mogt voor den dag komen, en dat al die duystere en vreemde bastaart woorden verworpen wierden, om meer en meer met gemak in konst en weetenschap te konnen voortgaan." De regtsgeleerde, vervolgt hij, moesten zich van bastaardwoorden onthouden. »De rede waarom is, om dat sy schuldig zijn en verpligt, an die geene die by hunlieden komen om raadvraaging in hun regtssaaken, soodanige raadgeving te geeven ('t zy mondeling of by geschrift) die duydelijk en klaar is, en vande raadvraagers kan verstaan en geleesen worden, 'twelk niet en kan geschieden, soo lang men soo verwart spreekt en schrijft. Want al het meeste volk onkundig die vermengde taal, kan niet anders oordeelen, als of dat sy geduurig bedroogen worden, of dat die geene, welkers spreeken en schrijven men behoorde te verstaan, niet en willen (op sen Caligulaas) dat men het verstaat: welke beyde vermoedens die geene, die beschermers des regts willen sijn, behoorden van hun te weeren." Dat is ook de pligt van regters en bestuurders van den staat. Hij herinnert, hoe »de Staaten van Holland eertijds de Graaven van Holland, die uyt Beyeren, Henegouwe, of Bourgonje, daarmen geen Nederduytsch en spreekt, afkomstig waaren, voor een wet, die sy nevens andere wetten mede mosten besweeren na te komen, opleyden, dat sy alle saaken 's Lands stand raakende in goed Nederduyts mosten

verhandelen, en insettingen, bevelen, wetten of voorregten mede in die selfde taal, op datse van een iegelijk soude konnen verstaan worden, laaten beschrijven. — Veel minder voegt het de Godsgeleerde in hun schriften en vermaaningen tot de gemeenten en in de gantsche Godsdienst, sodanige vreemde onverstaanbare woorden te gebruyken, en dat uytdrukkelijk tegen de vermaaning des gesants Pauli, die niet en wil, datmen tot de gemeente sal spreeken in een vreemde taal, en die ook nutter agt, maar vijf woorden te spreeken, die verstaanbaar, als tien duysent, die onverstaanelijk sijn." De »geneesmeesters, heelmeesters en kruydmengers" worden in dit opzigt geprezen, want zij »hebben, als seer wel weetende die spreuk, *het leeven kort*, *maar de konst lang*, al getoont in eenige dingen, dat sy de konst, die lang is, en ook swaar door die vreemde benaaming, niet langer of swaarder, maar liever korter of ligter, door ligter benaaming, wilde maaken." Evenmin past het in de overige kunsten en wetenschappen vreemde woorden en wijze van spreken te gebruiken. Hij wenscht dat »alle de Liefhebbers van de Duytse taal" hem helpen, ze, zooveel doenlijk is, te weren. »De Grieken", zoo besluit hij zijne voorreden, »hebben met alle vlijt getragt, hun taal te verheerlijken, en beroemt te maaken, de Latijners van gelijken: en 't is hun wel gelukt. Waarom soude wy afgeschrikt worden, nog meerder vlijt en naerstigheyd an te wenden, als die luyden gedaan hebben, om onse uytsteekende taal heerlijk, en beroemt te maaken."

Slaan wij op het boekjen zelf het oog, dan zien wij dat Koerbaghs taalkennis niet groot was. Echt nederlandsche en bastaardwoorden weet hij niet altijd goed te onderscheiden. *Druif*, *zalf* en *vonnis* b. v. brengt hij tot de laatstgenoemde soort. Zijne woordafleidingen raken soms kant noch wal. De *weste wind* is, volgens hem, de wegste, d. i. de verste, de *ooste wind* de hoogste, de *suyte* (zuiden) *wind* de zoete, de *noortse wind* de nortse, en deze afleidingen komen hem zoo juist voor, dat hij ze ons viermalen te lezen geeft (op *Meridionaal*, *Occidentaal*, *Orientaal*, *Septentrionaal*). *Lente* komt van lenssen d. i. ontdoen (op *Martius*) en *somer* van samen, versamen. *Damast* is afgeleid van dame, omdat het tot vrouwenkleederen dient, *kraam* van kermen (op *Abortieren*, *Abortie*). Een *kleinood* heet zoo, omdat het van kleine nood is, omdat men het

niet van noode of van doen heeft (op *Juweel*) en *lichaam* is leeghadem, iets wat geen leven of adem heeft (op *Corpus*) Een *weeskind* is een kind van wee, eene *bruid* eene die *bereid* is een huwelijk aan te gaan (op *Nymph*), een *hopman*. een man van een hoop of vaandel krijgsknechten (op *Capiteyn*). Een *ketter* is een ketser, volger, die iemands gevoelen navolgt (op *Hereticq*) en een *bankroetier* iemand die oet- of uitgebankt is. Laten wij daar evenwel Koerbagh niet hard over vallen. Bedenken wij dat wij in het jaar 1667 zijn. Lambert ten Kate is nog niet geboren. Er is nog niemand, die er eenig begrip van heeft, hoe de woorden die onze taal uitmaken, ontstaan zijn. Zoekt men den oorsprong van een woord, men kan, zoo het niet eene afleiding of zamenstelling is van aan ieder bekende woorden, er slechts naar raden: men slaat er naar op goed geluk, en het is niet vreemd dat men zoo doende gewoonlijk misslaat. Dat men er zich vrolijk over maakt, als men in onze eeuw *lawaai* hoort afleiden van *laat waaien, maltentig* van *malle tante* en honderd dergelijke fraaiigheden meer, daar is reden voor; maar als wij de mannen uit het midden der 17de eeuw op zulk eene wijze zien dwalen, verwonderen wij ons daar niet over noch duiden het hun ten kwade: want toen was er nog niemand geweest die den goeden weg gewezen had.

Wij hebben, zullen wij over Koerbaghs Bloemhof oordeelen, alleen te vragen, heeft hij de vreemde woorden die hij behandelt goed verklaard en heeft hij er goede nederlandsche voor in plaats gegeven? Ik geloof dat in dit opzigt zijn arbeid lof verdient. Nu en dan smeedt hij wel woorden, die met den aard der taal in strijd of niet duidelijk of te lang zijn, doorgaans ruwe, al te letterlijke vertalingen van het vreemde woord, b. v. *onverbetering* (incorrectie), *ongeselschappig* (insociabel), *uitwerkig* (effectif), *onovereenkoming* (inconvenientie), *begrijpeloosheid* (incapaciteit), *leerplaatsig, leerhuysig* (schoolastijck), *onderstandigheid* (substantie), *toelatiglijk* (permissif) *gelijkgedaantigen* (configureren), *hoedanigmaking* (qualificatie), *welriekendkruidachtig* (specerijachtig); maar hij maakt het toch zoo erg niet als zijn vriend Lodewijk Meijer, die weinige jaren later in zijnen Woordenschat, een boek van dezelfden aard, woorden schrijven dorst als *medemakingbeurder* (collegatarius), *scherpgekking* (oxymoron), *herhoofdstoffing* (anastoicheiosis), *allenthalvenheit* (ubiquitas),

bekwaamheidig (aptitudinalis), *watheidig* (quidditativus). De vertaling van *Christus* door *besmeerde* en *Christen* door *besmeerder* is niet fraai: doch men bedenke daarbij, dat Koerbagh *gezalfde* niet kon gebruiken, omdat hij *zalf* niet voor een nederlandsch woord hield. Vreemd klinkt ons zeker het woord *waterbrander* (distellateur); maar men zal er in zijnen tijd minder vreemd van opgezien hebben, toen men ook van *gebrande wateren* sprak. Daarentegen vinden wij bij hem een aantal woorden die inderdaad fraai vertaald zijn, zooals *geneesballekens* (pillen), *inneemselbriefje* (recept), *spanbedstede* (ledekant), *streekwijzer* (compas), *tafelvuurpan* (comfoor), *voorlaken* (serviet) — men denke daarbij aan de wijze waarop men, nog in het begin van onze eeuw, het servet plag voor te doen, — *wandelgang* (gallerij), *ley-pen* (griffie), *merkring* (cachet). *koolgebraad* (carbonade), *kleinoodkamer* (cabinet), *digtlood* (soldeersel), *blijkschrift* (acte), *stofscheidkunde* (alchymie), *starrekrachtkunde* (astrologie), *warrevogel* (chicaneur), *onderschoolvoogd* (conrector), *schafmeester* (dispensier), *koopvriend* (caland), *minnemaat* (rival), *ladderanslag* (escalade), *naweer* (duplijk), *swerfgedachten* (fantasie), *huisgemeen* (familiaar), *taalvaardig* (eloquent) en meer andere. Uit zijne vertaling zien wij, dat hij de woorden die hij behandelt, goed verstaat. Verstaat hij ze niet, wat maar zelden het geval is, dan komt hij er rond voor uit. Bij *Amortissement* zegt hij, »Ik weet eygentlijk niet wat dit woord wil te kennen geven: het schijnt te beteekenen een vernietiging van een regtsmiddel." Bij *Bregadiere* [1]), »Dit woord schijnt te betekenen een krijgsampt: dog wat voor een weet ik niet alsoo ik het selve nieuwers heb konnen vinden. Derhalven die het weet, mag het, er by schrijven." Bij *Erremeus* vinden wij iets dergelijks aangeteekend [2]). Het woordenboek dat Koerbagh geleverd heeft, is dus voor dien tijd zeer goed: menigeen kon er »nut en dienst uit trekken."

Bij een aantal woorden geeft hij niet alleen de vertaling, maar ook nog eene meer of minder breedvoerige verklaring. Vele van die artikelen betreffen woorden, bij de regtsgeleerde en geneeskundige in gebruik. Namen van planten vooral vertaalt hij zelden

[1]) Het zal *brigadier* moeten zijn.

[2]) Ik ken het woord ook niet. Misschien was het daar, waar Koerbagh het gevonden heeft, schrijf- of drukfout voor *erroneus*.

zonder er eene beschrijving van de plant bij te geven. Maar ook bij andere woorden is hij wel eens uitvoeriger dan men in een werk van dezen aard verwachten zou. Zoo bij *Accijsmeester*, waar hij het onderscheid opgeeft dat er is tusschen dezen en den tollenaar; bij *Pensionaris*, waar hij de werkzaamheden van dit ambt beschrijft, terwijl hij omtrent het woord zegt, »pensionaris, een loontrekker, is in 't algemeen een ieder die ampts of bedieningshalven eenig loon van een land of stad trekt, tot een vuylnis man of stilleveeger toe. — Ik verwonder my hoe dat een loonraad, raadsman, hulpraad, raadgeever, of spreeker des raads, die het woord voerd wegens den raad, soo des lands, als van een stad, sik met soo een geringe naam, gelijk pensionaris, 't welk soo een slegte betekenis heeft in sik selfs, laat vernoegen: voor my ik wilde liever loonraad heeten." Bij *Marmelaete* geeft hij een voorschrift om dit geregt klaar te maken, zoo volledig, dat de schrijfster van een keukenboek het onveranderd zou kunnen overnemen. Zijne vertaling van *Masse* door *klomp* verleidt hem tot eene kleine uitweiding over de houten klompen die de boeren, en de klompen of muilen, van onderen hout van boven leer, die de vrouwen dragen als zij het huis schrobben. Wanneer hij *Medailje, pronkpenning, potstuk-geld* genoemd heeft, dan voegt hij er ter verklaring van dit laatste woord bij, »dat is, een oud of moy stuk geld 't welk lang in een pot is verborgen geweest. By ouds pleegen de gierige luyden wel het geld in potten te vergaderen, ende het selve so gepot zijnde inde aarde te begraaven, op dat het hun niet soude ontstoolen worden." Wij kunnen naauwelijks twijfelen, of die laatste woorden zijn hem ingegeven door Hoofts Warenar, een stuk, dat de Amsterdammers altijd met even veel genoegen zagen spelen.

Maar er worden hier ook verklaringen en uitweidingen gevonden van geheel anderen aard. Koerbagh ziet in de maatschappij waarin hij leeft, allerlei gebreken en verkeerdheden, en waar hij er aanleiding toe vindt, wil hij ze aanwijzen en ten toon stellen. Hij verklaart er den oorlog aan en deelt aan alle kanten zijne slagen uit. Hij spot met de *Astrologisten*, »die iemands geluk of ongeluk, sijn dood of lang leeven, weten te voorseggen uyt sijn geboorte-ster. Dog die konstenaars hebben dat even wel soo vast niet. Maar dewijlser altijd na slaan, gebeurt het wel, datse het raan." Het

Corpus juris is »een seer groot boek, daar ook veel schoone grollen en onnoodige wetten ten ansien van ons instaan: en om die nog te ondersoeken, moeten wy duytsen een andere taal, als onse moeders taal, o groote slaafsheyd! leeren met groote kosten, en grooter moeyten en arbeyd, en verlies van eenige jaaren van onze korte leevens tijd. — Men zoude in een half soo grooten boek meer wetten, die ons noodiger, en die klaarder en bondiger na de reden waaren kunnen beschrijven in onse eygen taal, als in 't gantse Roomse wetboek staan. Dat zijn wy, die sulke vrye luyden zijn, gelijk wy self seggen, die ons verbinden an een ander volks taal en wetten; o dwaasheyd! Het schijnt my toe, dat mer mede te kennen geeft, dat God die Heydense volkeren meer met wijsheyd en rede had begiftigt als ons!" — De regtsgeleerde — wat hebben zij, zegt hij (op *Loy*), »al wetten, en wat een verwart wetboek. Dog sy weeten 't alsoo wel als Plato die eertijds gesegt heeft, by die volkeren, die veel wetten hebben, zijn ook veel twisten of krakkelen, kwade gebruyken, of wijsen van leeven. Uyt de meenigte van twisten en krakkelen hebben de regtsgeleerde voordeel." — De taal bederven zij, zij gebruiken b. v. *clerec* in de beteekenis van schrijfknecht of schrijfjongen, »maar waar sy die betekenis van daan haalen, dat weet ik niet. De geding-besorgers, openbaar-schrijvers en andere aapen dat al mede na. Een aekster klapt ook wel woorden na, alsse hem voorgesegt worden, maar sonder verstand." Nog erger evenwel maken het de Joden. »Het schijnt," zegt hij (op *Lof-offer*), »dat de Jooden speelen met de betekenis en uytlegging der woorden: en daarom is de hebreuse taal al een bedriegelijke taal." Den liefhebbers van vreemde en dure spijzen geeft hij eenen steek, als hij van de *Caviaar* zegt, »van smaak isse of men seep kauwde, word van sommige luyden evenwel lekkernijs halven gegeeten," en hun die onaangesproken (d. i. ongenoodigd) ter begrafenis gaan, verwijt hij (op *Voluntaris*) dat zij het doen »om den wijn die der geschonken word," Ook de vrouwen ontvangen haar deel. Zij zijn, zegt hij o. h. w. *Juwelen*, »van aart hovaerdig en trots" en »meynen datse wel dapper pronken en brallen, alse met die vodden en leurdereyen behangen zijn." En bij *Pendanten*, oorhangsels, merkt hij aan: »het schijnt, dat de vrouwen al vry seer aarten na den aart der sotten, en daarom moetense met die bellen behangen zijn, of sy en zijn niet seer wel te vreeden, en

men kander kwaalijk huys me houden, als sy die niet hebben mogen."

Waar zoo op alles ingehouwen werd, was het te verwachten, dat ook godsdienst en kerk het niet ontgaan zouden, die inderdaad vrij wat kwetsbare plaatsen hadden. Het was vooral te verwachten in dezen tijd. Want wel hadden op de synode van Dordrecht de Contraremonstranten gezegevierd, maar de Remonstranten waren toch niet uitgeroeid, en waren deze klein in getal, de meerderheid bestond uit beschaafde en bekwame mannen. De vervolgingen, die zij ondergaan hadden, hadden hun meer vrienden verschaft dan hunnen tegenstanders en menigeen vond men in de heerschende kerk die, al kwam hij er niet voor uit, de gevoelens der Remonstranten toegedaan was. Intusschen waren er andere vijanden opgestaan, die niet ligter te achten waren. De natuurwetenschap begon ijverig beoefend te worden en opende de oogen voor de zwakke zijde van het eene en andere geloofsartikel. Descartes leefde en schreef in Holland en, hoe voorzigtig hij het ook aanlegde, aan niemand die de oogen goed open had kon het verborgen blijven, dat van zijnen kant Aristoteles en de kerkleer groot gevaar dreigde. Zijne denkbeelden waren reeds te Utrecht door Renerius en Regius, te Leiden door Heereboort verspreid. En na Descartes kwam Spinoza.

Spinoza en Koerbagh waren tijd- en stadgenooten. De eerste toch werd te Amsterdam geboren den 24sten november 1632. De laatste was in julij 1668 35 jaren oud. Hij moet dus tusschen julij 1632 en julij 1633 geboren zijn. Hij was een Amsterdammer, zoo als uit den titel van zijn dissertatie blijkt, en hij heeft waarschijnlijk te Amsterdam gestudeerd. Ik maak dit hieruit op, dat in het gedrukte Album studiosorum der academie van Leiden zijn naam niet voorkomt, terwijl hij daar nogtans den 13den april 1661 in de regten gepromoveerd is [1]). Ook in de medicijnen schijnt hij gepromoveerd te zijn: hij noemt zich althans op den titel van zijn

---

[1]) Was het in de 17de eeuw nog geen gebruik, dat zij, die elders gestudeerd hadden, maar te Leiden promoveerden, daar vooraf als student werden ingeschreven? In de 18de eeuw geschiedde dit wel. Zoo is b. v. mijn overgrootvader Hendrik Korp, die, na te Amsterdam gestudeerd te hebben, den 24sten november 1759 te Leiden in de medicijnen promoveerde, daar den 16den van die maand ingeschreven

boekjen regtsgeleerde en geneesmeester. Na zijne promotie bleef hij te Amsterdam wonen, ten huize van zijne moeder, met zijnen een jaar jongeren broeder Jan, die theol. doctor en proponent was. In die stad had Spinoza toen ter tijd verscheidene vrienden en geestverwanten. De regenten wisten het, maar vielen hun niet lastig, sommige omdat zij voorstanders waren van vrijheid van denken en eenen afkeer hadden van het vervolgen van menschen, wien niets anders kon te laste gelegd worden dan dat zij van de leer der kerk afweken; de meeste omdat zij zeer goed inzagen, dat zij door vervolging de zaak nog erger zouden maken: immers daardoor zou men de aandacht vestigen op die afwijkende gevoelens, er zou over gesproken, zij zouden onderzocht worden, en vermoedelijk zou er wel deze en gene zijn die ze aannemelijk achtte. Men hield zich dus, alsof men er niets van bespeurde; maar inderdaad was men zeer goed onderrigt. Men wist wie Spinozaas vrienden waren en nu en dan de stad verlieten om hem te bezoeken. Men wist dat die vrienden ten huize van eenen hunner, Jan Knol in de Nes, zamenkomsten hielden, waar gesprekken gehouden werden, die alles behalve regtzinnig klonken, waar niet alleen b. v. de vraag werd opgeworpen, »of men zou kunnen bewijzen, dat de Heere Jezus uit den stamme Davids was", en ontkennend beantwoord, maar ook andere onderwerpen van meer belang, tot theologie of philosophie betrekking hebbende, in dien zelfden geest behandeld werden. Dit nu waren de mannen, in wier kring Koerbagh verkeerde. Waarschijnlijk heeft hij de meeste hunner gekend. Van enkele weten wij dit zeker. Daartoe behoort in de eerste plaats Spinoza zelve. Koerbagh zegt, omgang met hem te hebben gehad en eenige malen bij hem geweest te zijn. Misschien dat wij dit zoo moeten verstaan, dat hij met Spinoza, toen deze nog te Amsterdam woonde, omgegaan en hem later te Ouderkerk of te Rijnsburg wel eens opgezocht heeft. Dat hij toch reeds vrij lang voor 1668 in dezen kring verkeerd had, blijkt hieruit, dat hij, volgens zijne eigene verklaring, reeds vijf of zes jaren geleden bezoeken gemaakt had bij een ander persoon, die in dien tijd niet minder dan Spinoza in het oog gehouden werd, namelijk bij den leermeester van dezen, dr. Franciscus van den Ende. Hij zegt dat hij daar maar »eens of twees" geweest is;

doch het kan wel meermalen gebeurd zijn: het is de vraag, of Koerbaghs bekentenissen tot in kleine bijzonderheden toe te vertrouwen zijn. Een derde bekende was de genoemde Jan Knol [1]). Koerbagh was niet alleen somtijds op de vergaderingen te zijnen huize tegenwoordig geweest, maar had hem ook buitendien wel eens een bezoek gebragt. De meest vertrouwde vrienden van Koerbagh echter waren van Berckel en Iederhoff of Jederhoff. Abraham van Berckel was een Leidenaar van geboorte, zeven jaren jonger dan Koerbagh. Den 11den aug. 1662 was hij te Leiden als student in de medicijnen ingeschreven. Ik vermoed dat hij vroeger elders gestudeerd heeft. Althans wij vinden 21 april 1664 zijnen naam op nieuw in het leidsche Album met den titel van Dr. M., en al wordt van hem getuigd, dat hij »een gaeuw [d. i. scherpzinnig, schrander] man" was [2]), een studietijd van ruim anderhalf jaar is toch, dunkt mij, voor eenen medicus, zelfs van die dagen, wat heel kort [3]). Zijn misschien in zijne jeugd zijne ouders uit Leiden naar Amsterdam verhuisd en heeft hij daar zijn eerste studiejaren doorgebragt en met de gebroeders Koerbagh kennis gemaakt? Adriaans verklaring in 1668, »dat met Berckel geen of wynich conversatie sedert enighe jaren heeft gehouden," [4]) geeft wel aanleiding om te gissen, dat zij vroeger in dezelfde stad hebben gewoond en drukken omgang met elkander gehad, maar dat hun later door van Berckels verhuizing de gelegenheid daartoe benomen is: de vriendschap toch was niet verflaauwd. Van Berckel had zich daarna, waarschijnlijk als arts, te Kuilenburg neergezet. Het schijnt hem daar niet naar wensch gegaan te zijn. Althans hij had daar niet zeer lang voor den aanvang van Koerbaghs proces »in gyselinghe geseten". Of het was omdat hij wat stout voor zijne gevoelens uitkwam of om eene andere

---

1) Hij is afgebeeld op eene schilderij in het weeshuis de Oranjeappel te Amsterdam. Zie Nav. XXVI, bl. 610.

2) De Jager, Archief voor Ned. Taalkunde, dl IV, bl. 88.

3) Een tijdgenoot van Koerbagh, Six van Chandelier, zegt (Poësy, bl. 491) van eenen vriend, die te Leiden in de medicijnen gepromoveerd was,

hij heeft hier *twee paar jaaren,*
't Eelste van syn groene jeughd
Afgeslooft.

4) De Jager, Archief, dl. IV, bl. 94.

reden, weet ik niet [1]). Hoe het zij, een jaar later, in julij 1669, liet hij zich weer als student te Leiden inschrijven. Uit beide omstandigheden zamengenomen meen ik te mogen opmaken, dat hij toen Kuilenburg verlaten heeft en te Leiden misschien bij eene andere faculteit is gaan studeren. Of het vooral op aansporing van van Berckel geweest is, dat Koerbagh zijne boeken heeft geschreven en laten drukken? De man die het ons verhaalt [2]) is een Judas, die niet het minste vertrouwen verdient. Maar onwaarschijnlijk acht ik het toch niet, als ik zie, hoe veel moeite van Berckel zich gegeven heeft om den druk en de correctie van Koerbaghs tweede geschrift te bevorderen. — Van den anderen vriend, Jederhoff, weet ik zeer weinig. Hij woonde te Amsterdam. Het lofdicht voor den Bloemhof houd ik voor zijn werk. Het schijnt toch dat voor de uitgave van dit boek, behalve de drukker, niemand er mede bekend was, dan broeder Jan, van Berckel en Jederhoff, en in de spreuk, waarmede het lofdicht onderteekend is, *Zijt voor Ider,* meen ik eene woordspeling met den naam van dezen laatsten te vinden.

P. LEENDERTZ WZ.

(*Wordt vervolgd.*)

VRAGEN.

Goten in de Krim. In Gustav Freytag's werk: Aus dem Mittelalter, — Leipzig, 1867 — vind ik de volgende mededeeling: »Ein Theil des Stammes" (der Oost-Goten namelik) »war an der Grenze »von Europa und Asien zurückgeblieben, und hatte sich, in den »Bergen der Krim, vom Meere geschützt, gegen die Mongolen»haufen gehalten; einige Dörfer desselben scheinen das ganze »Mittelalter überdauert zu haben; ihre letzten unsichern Spuren »wurden noch im 16. Jahrhundert von einem Reisenden erkannt."

Naar aanleiding hier van vraag ik, door welken reiziger werden die achtergeblevene Goten in de Krim ontdekt? Bestaat er 'n be-

---

[1]) Gijzeling beteekende in die dagen niet alleen gevangenschap wegens schulden, maar ook preventive gevangenschap.

[2]) De Jager, Archief, IV. bl. 88.

schrijving van die reis, waar bij die belangrijke ontdekking gedaan werd? Of waar anders kan ik iets naders aangaande deze Goten, en vooral aangaande hun taal, lezen of anders te weten komen?"

Haarlem. JOHAN WINKLER.

[Van die Gothen spreekt Aug. Gisl. Busbecquius, Epistol. 4. Vgl. Navorscher VI, bl. 305; IX, bl. 384].

Alberda-burcht. Stond de Alberda-burcht oudtijds te Eenrum of te Enum, in de provincie Groningen?

Eabinga-state. Dragen Eabinga-state te Hyum en Eabinga-state te Blya haar namen naar een en 't zelfde geslacht Eabinga, waarvan jonker Idsert Eabinga van Humalda, in de eerste helft dezer eeuw levende, de laatste afstammeling was? En welke van deze twee staten is de oudste, en moet als stamstate van 't geslacht beschouwd worden?

Eabinga-state te Blya vind ik ook als Abinga-state vermeld. Is Eabinga en Abinga eenvoudig een verschillende spelwijze van den naam van een en 't zelfde geslacht? ARCADIUS.

Kerkelijke geschiedenis der Joden. Bestaat er ook eene kerkelijke geschiedenis van de Joden in Nederland? Wat is dan de titel van dat werk, en in welke publieke bibliotheek is het te verkrijgen?

Bisdom Hamburg. Was Hamburg in de middeneeuwen bisschopszetel?

Botnia en Hottinga. Is Botnia-state en Hottinga-state te Nijland in Friesland, één en de zelfde state?

OUDHEID-, MUNT- EN PENNINGKUNDE.

VRAGEN.

Looden legpenning. Mij zijn onder de oogen gekomen exemplaren van een looden penning, voerende aan de eene zijde het wapen

van Frankrijk — de drie leliën — met twee hazewinden als schildhouders: aan de andere een negerkop, met het randschrift: »Jetton (sic) Hollandais."

Kan iemand mij daaromtrent inlichting geven?

C. P. K. WINCKEL.

Stooter. De geldswaarde van $12\frac{1}{2}$ cent wordt in Friesland nog steeds een stooter genoemd. Vroeger was dit ook in andere provinciën van Nederland 't geval. Heeft er werkelijk eertijds zulk een muntstuk bestaan? Hebben de Romeinen eene munt gehad, die statera genoemd werd? en is van dat latijnsche woord ons woord stooter afgeleid?

[De stater (*στατὴρ*) was eene grieksche zilveren munt en had de waarde van vier drachmen.]

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

Betje Wolff over Martinet. In het Album Amicorum van den bekenden schrijver der zamenspraken, die »Catechismus der natuur" tot titel hebben, komen twee gedichten voor, welke m. i. bekendheid verdienen. Ik deel ze hier mede met vergunning van den tegenwoordigen eigenaar van dit Album, ds. J. van Loenen Martinet.

I.

TER GELEGENHEID
van het aanstaande Huwelyk
VAN
den WelEerwaarden Zeer Geleerden Heere
JOHANNES FLORENTIUS MARTINET
A. L. M. Phil. Doct., Predikant te Edam,
MET
Jongvrouwe MARIA MARGARETA OSSENBERGH.

Bewaar, o zuiver blad, het echte teken
Der vriendschap, U gelijk in zuiverheid.
Zoo vaak ge zult tot lezende oogen spreeken,
Getuig' Uw trouw, dat, uit genegenheid,
Des schrijvers hart, vereent met pen en mond,
Den zegen heeft gewenscht op hun verbond.

Ex tempore. A. Wolff,
Edam, 12 April 1763. *Predikant in de Beemster.*

Tegenover dit blaadje schreef zijne vrouw den volgenden heilwensch:

II.

Deugd alleen is schoonheid waard.
Zalig, die zo is gepaart!
Margareta zij uw deel:
Margareta, een Juweel,
Hoog om haar waardij te schatten:
Zo de namen *iets* bevatten
Van de gaven of gelaat,
Dan zoo is ze een Pronksieraad,
Geestig, zedig en zachtaardig.
Lei haar gras in dezen oord.
't Geen een Martinet behoort
Is mijn diepsten eerbied waardig.
OpperGoedheid! huwlijks God,
Schenk hun een zoo wenschelijk Lot.
Wil hun met Uw heil omringen,
Bron van alle zegeningen.
Deugd alleen is schoonheid waard:
Zalig 't paar door U gepaard.

(Ex tempore.) E. Wolff,
Edam, 12 April 1763. geboren Bekker.

Medegedeeld door

J. I. VAN DOORNINCK.

VRAGEN.

Nieuwe Vaderl. Bibliotheek. Welke is de spreuk op den omslag der Nieuwe Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak, die in het laatst der vorige en in 't begin van deze eeuw is uitgegeven?

In die Bibliotheek, Ve deel, no. 2, komt eene recensie voor van A. Fokke Simonsz, Leven van Lucifer. Weet men ook den naam van dien recensent?

KUNSTGESCHIEDENIS.

Geheimzinnig portret. (XXV, bl. 451, 497.) Het tot nu toe geheimzinnige portret, thans op het Mauritshuis te 's Gravenhage, met twee priktollen en het bijschrift: *Elck sijn tijdt*, is de afbeelding van Jan Jacobz. Verburg, in 1584 burgemeester van Amsterdam, wiens wapen was een staande en een liggende priktol op een zilveren veld, zoo als mij gebleken is uit eene beschilderde vensterruit in de antieke kamer, door den heer Teunissen dezen zomer ten toon gesteld in het Paleis van Volksvlijt aldaar. De naam en het wapen zijner vrouw zijn op eene andere ruit aldaar geschilderd.

G. A. S.

Dirk van Hoogstraaten. Van dezen graveur, vader van den meer beroemden schilder Samuel van Hoogstraaten, zijn weinige schilderijen bekend. Ik bemerkte dezen zomer in den kapel van Wiardastate een goed geschilderd en onderhouden stuk, voorstellende Maria met het kind Jezus, waarop stond: *Dirk van Hoogstraaten*, 1634.

G. A. S.

TAALKUNDE.

Malefijt. (XXVII, bl. 453, 340, 78). Nautonier vermeldt, ter aangehaalder plaatse, dat de stormzwalu door de nederlandsche zeelui niet *malefijt* genoemd wordt, zoo als ik opgegeven had, maar eigenlik *malefietje*. Maar tusschen die beide benamingen is immers geen wezenlik verschil! Nautonier zal 't woord uit den mond van friesche of zeeusche zeelui vernomen hebben, die de *ij* als *i* uitspreken, terwijl ik 't van hollandsche (rotterdamsche) zeelui hoorde, die natuurlik deze zelfde letter op z'n hollandsch, als *ei* uitspraken. Maar ten bewijze dat ik wel degelik goed hoorde, kan ik nog vermelden dat de zeeman dien ik den naam van 't bewuste vogeltje vroech, toen ik 't voor 't eerste zach, mij antwoordde:

»Dat is 'n Malefijt,
»Die regen en wind schijt."

Uit dit rijmke, dat ik later nog dikwijls van hollandsche zeelui hoorde, blijkt tevens dat 't bijgeloof aangaande de stormvoorspellende of ook stormverwekkende eigenschap van den malefijt, bij 't zeevolk nog bestaat, althans nog niet bij hen vergeten is.

Maar 't schijnt toch alsof de naam van de stormzwalu zeer onstandvastig is, want ik lees in dr. M. Cohen Stuart's werk: Zes maanden in Amerika (Haarlem, 1875), Dl. I, bl. 16, 't volgende, aangaande dezen vogel: »Ik weet niet, waarmeê de onschuldige »diertjes den schimpnaam van *malefeiters* verdienen, of 't moest »zijn, omdat zij, ondanks hun zwenken en zwieren, steeds ons gelijk »blijven en dus onzen trager gang schijnen te bespotten."

Haarlem. JOHAN WINKLER.

Een pak slaag (XXVII, bl. 415) wordt in de platte volkstaal van de Veluwe met een tamboersterm een *kond-roffel* genoemd. De ware Veluwnaar, zijn gevoelen niet onder stoelen en banken stekende, is gewoon het kind of de zaak bij den rechten naam te noemen. De toenemende beschaving evenwel doet op 't eigenaardige in zijne wijze van spreken en doen gaande weg haar belangrijken invloed gelden.

Aan 't Uddelermeer. A. AARSEN.

VRAGEN.

Schoot, schoten. Wat is de beteekenis van 't woord *schoot* in de plaatsnamen Oude en Nieuwe Schoot (met 't daarvan afgeleide Schoterland), Winschoten, Linschoten, Schoten bij Haarlem, Bunschoten, Voorschoten, Honschoten, enz.?

Engelsche familienamen. Men verlangt opgave van engelsche familienamen die op *kin* uitgaan, of waarin die lettergreep voorkomt, b. v. Aitkin, Aikin, Jenkin, Sytkin, Atkinson, Thomkins, Wilkins, enz.

Beets. Wat is de beteekenis, de oorsprong, van den naam der beide dorpen Beets in Noordholland en in Friesland? Worden deze namen in oude oorkonden ook anders geschreven? Staat de familienaam Hoogerbeets ook met dezen dorpsnaam in verbinding?

ARCADIUS.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Geldersche tak van het geslacht de Roever. (XIX, bl. 309, 633):

Her Gheerlic die Rouere, riddere,
Johan die Rouer, praest van Boxtel, knape,
Henric Jacobszoen, knape,

staan als leenmannen van Diderik van Meerhem en Maria van Cuyk [1]), heer en vrouwe van Boxtel, over den brief van 9 jan.

---

[1]) Nijhoff t. a. p. noemt haar kortaf Maria van Boxtel. Zij, erfvrouwe van Boxtel en Oijen, was uit het geslacht der heeren van Kuik, dochter van Willem (III) van Cuyk en van Cunigonda gravin van Dalen, vrouwe van Diepenheim, weduwe van Otto van Tekelenburg. Diderik van Meerhem was haar tweede man; haar eerste gemaal heette Dirk van Herlaer, heer van Ameide. Zie de dynastie Cuyk-Boxtel achter het in den tekst aangehaalde werk van dr. Wap.

1361, waarbij deze echtelieden, ten behoeve van Maria van Brabant, gemalin van hertog Reinald III van Gelre, opdracht doen van hunne heerlijkheid (slot en land te) Oijen (tegenover Maasbommel, aan den linker Maasoever), onder verband, dat uit dit goed jaarlijks dertig schellingen zouden worden uitgekeerd aan her Johan den Rouere, riddere; zie Nijhoff, Oorkonden, II, n°. 102. Die brief wordt ook vermeld door van Spaen, Inleiding, IV, 117—125. Deze de Rovers zijn dus hoogstwaarschijnlijk, omdat *zij*, en geene andere leenmannen over dien brief staan, gegoed geweest te Oijen, dat nu sedert 1361 tot Gelderland werd gerekend, en 26 Nov. 1481 door Maximiliaan van Oostenrijk weder bij Brabant is gevoegd (vgl. dr. Wap, Geschied. v. h. land en der heeren v. Kuik, Utrecht, 1858, bl. 162; Paringet, Memoriaal v. Grave, bl. 556 vg.). Ook was Johan de Rover, heer van Nemelaer en tot Haren, door zijn huwelijk met Isabella van Cuyk, een behuwdbroeder van bovengenoemde Maria van Cuyk-Boxtel (dr. Wap, a. w., bl. 65). Hij voerde drie (2 en 1) gouden molenijzers (fers de moulin) op een rood veld. Bovengenoemde de Rovers hebben echter den straks vermelden opdrachtsbrief niet mede bezegeld. Dit deden, behalve Diderik van Meerhem en Maria van Cuyk, op hun verzoek, Wenceslaus van Boheme en Johanna, hertogin van Luxemburg, Lotharingen, Brabant en Limburg, markgravin des heiligen Roomschen rijks. — Uit den oudsten tak van dit geslacht, dat reeds in de 12e eeuw aan de stad 's Hertogenbosch regenten leverde (zie Nav. XVI, bl. 23), is de Geldersche tak gesproten.

Heer Emond [1]) de Roovere, ridder (Emondus Rover, miles), schepen van 's Hertogenbosch 1566—68, strijdgenoot van Wenceslaus, hertog van Brabant, in den slag bij Baesweiler (22 aug. 1371) tegen Willem van Gulik (Sligtenh., bl. 147), † 13^{79}_{86}, was gehuwd met Elisabeth van Keeldonck, uit den huize Erp, dochter van Leo v. K., welk geslacht voerde het wapen van Erp (Nav. XIII, bl. 319), gebroken met een hartschild, waarin een leeuw. Deze Emond, die in 1556 geteld wordt onder de borgen van den hertog en de hertogin van Brabant (Butkens, Trophées

---

[1]) Van Spaen, Inleid. III, 287, noemt hem Ewout.

de Brabant, I, 47), voerde [1]) de molenijzers (Nav. XVI, bl. 23, XIX, bl. 214), gebroken met in 't hart eene zespuntige ster [2]), blijkens zijn schepenzegel, dat nog hangt aan eene acte, in 't bezit der thans levende Amsterdamsche leden van dit geslacht. Heeft o. a. tot zoons:

a. Arnold de Roovere (Arnoldus Rover), die, schoon gehuwd met Margaretha van Tuyl, bij Luytghard (dood in 1435), dochter van Arnold van Houwenynghe (dood in 1435) een natuurlijken zoon verwekt, met name

Emondus de Tuyl, in 1435 vermeld in eene schepenacte van 's Hertogenbosch [3]).

b. Dirck de Roovere [4]), een der strijdgenooten in het Brabantsche

---

[1]) Op de wapenkaart der aan Cuyk verwante geslachten bij dr. Wap zijn de molenijzers als fers de moulin afgebeeld, vertoonende een klein ingebogen St. Andrieskruis met eene ruitvormige opening in 't midden. Er zijn echter (volg. Rietstap, Armorial, in Westfalen woonende) de Roeuer's, die een anderen vorm van molenijzer voeren, bekend onder den naam van „antiek molenijzer", en door Rietstap als „anille" aangeduid. In dezen vorm neemt het gewone heraldieke molenijzer de gedaante van een „muuranker" aan, en behoort dan ook volgens de Magny, La science du Blason, p. LIII, eigentlijk aldus betiteld te worden: vgl. in de Herald. Bibliotheek voor 1873 een opstel van den heer A. de Roever Nz. te Amsterdam, onder het opschrift: „De Molenijzersche familiën en het geslacht de Roover". De Roovere (prov. Brabant) voert de oude molenijzers (fers de moulin) niet op rood, maar op blauw, en heeft ook dergelijk molenijzer tot helmteeken; doch de Rovere de Montfoort voert, met gansch onderscheiden helmteeken, diezelfde molenijzers op rood, wat het oorspronkelijk émail van dit geslacht schijnt te wezen. Het Nav. XIX, 214 aangevoerde helmteeken der Westfaalsche Roeuers, beschreven door Fahne, wordt door Rietstap in zijn Armorial, p. 890, aldus nauwkeuriger aangeduid: een zwarte aap, gezeten op een kussen, een spiegel in den vorm eener malie, gesteeld van natuurlijke kleur, in de hand houdende.

[2]) De ster komt ook voor in het wapen van een tak de Rovere in Luikerland, die voert: doorsneden, 1 op goud het hoofd en den hals van een os in rood, voortkomende uit de snijlijn, 2 op blauw drie gouden sterren, terwijl een zilveren faas de snijlijn dekt.

[3]) Emondus de Tuyl, filius naturalis Arnoldi Rouer (filii domini quondam Emondi Rover, militis) et domicellae Margarethae de Tuyl, relictus quondam Luytghardis, filiae quondam Arnoldi de Houwenynghe.

[4]) Noemt van Spaen, Inleid. III, 287, hem „Ewoutszoon", deze schrijver gewaagt ook (ibid.) van Edmond Hellu, als Edmondus Rover, die niet slechts den naam, maar ook het wapen van Rover op zijn zegel voerde, en aan wien zijne

leger in den slag bij Baesweiler (24 aug. 1371), was 1386—99 schepen te 's Hertogenbosch, welks rijksarchief nog zijn zilveren schepenzegel bewaart. Hij voerde ook de gewone molenijzers, en huwde 1°. Elisabeth van Rijsingen, Johansdr. (uit een geslacht, dat zijn stamgoed van denzelfden naam, onder St. Oedenrode bezat), dood in 1391, bij wie:

Willem de Roovere, ridder der duitsche orde.

Adriana de Roovere, gehuwd met Daniël Roesmont, schepen te 's Hertogenbosch.

Elisabeth de Roovere, non in 't adellijk convent Hooydonk [1]).

Dircks tweede vrouw was Beatrix van Tuyl, die van haren bloedverwant Ghiselbert van Tuyl (zoon van Johan van Haeften bij Elisabeth van Tuyl Ghiselbertsdr), de erfpacht der kerkgift te Tuil erfde en in 1414 als zijne weduwe voorkomt, bij wie:

b. Gijsbert de Roovere, in 1424 schepen te 's Hertogenbosch, vermoedelijk omstr. 1435 aldaar ongehuwd overleden.

c. Emond de Roovere, heeft denkelijk ook te 's Hertogenbosch gewoond.

d. Gerlach de Roovere, vestigde zich elders of overleed ongehuwd.

a. Dirk de Rover, was betrokken in de geschillen tusschen de heeren van Arkel en den Utrechtschen bisschop Frederik van Blankenheim (vgl. Sligtenh., bl. 181, c. 57). Men leest in den Codex Diplomaticus Neerlandicus, uitgeg. door h. Histor. Genootschap, gev. te Utrecht, 2e serie. 3e dl., 1e afd. 1855, bl. 373: »Dirc Rouersz. is tot Arnhem beset ende en can van den gericht niet gecomen" (loskomen). Dit was eene klacht van die van Amersfoort tegen de Gelderschen in 1410, vgl. ibid. bl. 385 [2]). — Met

---

bloedverwante Agnes van Hellu, Johansdr weduwe van Hubert van Golverdinge, in 1393 de halve tiende en de kerkgift te Haaften opdroeg (ibid., bl. 304, 306). In dit jaar (1393) staat hij vermeld als scultetus de Tuyl, d. i. volg. v. Spaen (ibid., bl. 342) „heer van Tuyl."

[1]) In de Meijerij van 's Hertogenbosch, bij Eindhoven, gem Nunen, Gerwen en Nederwetten, aan den weg van Nunen op Son. In 1300 bestond dit klooster reeds, en later werd er een kasteel bij gebouwd. Van een en ander zijn nog slechts ruines over.

[2]) Insgelijks wordt ibid. bl. 350 vermeld Airntken Jan Rouersz. onder de aanvoerders der „gesellen", die „des sonnendaghes voir sinte Symon ende juden dach a°. xiiij^c ende thien namen den luden in den landen van der Ameyden

Willem, heer tot Yzendoorn, en 63 andere edelen, in de gelederen van jonkheer Willem van Arkel, bij gelegenheid van het gevecht te Gorinchem tegen Jacoba van Beijeren, in 1417 gevangen genomen, ontving hij uit handen van hertog Jan van Beijeren schadeloosstelling van gemaakte kosten, terwijl Willem van Isendoorn, bij brief van 16 febr. 1418 bekent voor zijne kosten en schaden voldaan te zijn (van Mieris Gr. Charterboek, IV, 527 [1]); K mp, Beschr. van Gorinchem, bl. 207). — Als Dirck van Tuyl zal hij 6 mei 1419 deel genomen hebben aan het verbond van ridderschap en kleinere steden van Gelre en Zutfen van 3 mei 1418 (vgl. Gr. Geld. Plakaatb., App., kol. 178). — Is vermoedelijk één persoon met Dirc die Ruever Derpt (*sic*), richter te Tiel, die van de Hollanders en Stichtschen in 1422 eene schadevergoeding verlangde van 600 vlaamsche gl.. voor het platbranden van zijn huis te Ravenswaay, waarbij een kind van hem het leven verloor, dat hij voor 1000 oude schilden in rekening bracht; zie Cod. Diplom. Neerl., t. a. p., bl. 469: »dit is die scade, die Dirc die Ruever Derpt, richter tot Tiel, nu indertijt heeft van de ondersaeten der heren van Hollant ende der stat van Utrecht: dat is te weten, dat die ondersaeten der heren van Hollant ende der stat van Utrecht ghescaet hebben den voirs. Dirc die Ruever VIc Vlemsche gl. aen een huus ende aen meer reessceppen (*gereedschap*), dat si hem afghebrant hebben tot Ravenswade in mijns liefs ghenedighen heren lant van Ghelre, noch dat Dirc die Rueuer Derpt [2]) voer-

op die tijt also veel goets als hiernae bescreuen staet, dat die lude bi horen eede bigebracht hebben hoeveel elc weert was, dair her Heinric die parochipaep waeckenlic is dat si die beeste ende dat goet up dreuen ende vuerden duer den lande van Gelre *tot* Tyel *toe*", enz. enz.

[1]) In zijne bekende prijsverhandeling over het Land en de Heeren van Cuyk (Utrecht, 1858) bl. 234, noot 19, velt dr. Wap een allerongunstigst oordeel over dit uitgebreid werk van v. Mieris, zeggende: „de bekwame rijksarchivaris, dr. R. C. Bakhuizen van den Brink heeft (in 1857) het Charterboek van v. Mieris zóódanig gevonnist, dat het misschien beter ware alle betrekkingen met dien schrijver op te zeggen, en de handen aan 't werk te slaan voor een geheel nieuw Groot Charterboek."

[2]) Ik vermoed dat *Derpt* eene verkeerde lezing is voor *Derxs.* (Dirkszoon), daar in het oude schrift de letter *p* zich van onze letter *x* alleen door een langer haal onderscheidt.

screuen gheen viant en was des heren van Hollant noch der stat van Utrecht, ende hebben hem daertoe ghescaet dusent aude scilden aen ein kynt, dat si hem op dieselue tijt ofghebrant hebben.." — In 1419 zal hij een derde deel in de alingertiende te Enspijk [1]) en een derde deel in de oude smaltiend aldaar, benevens zes morgen lands in het Ammerzodensche broek, waarmede reeds zijn vader in 1402 en zijne moeder Beatrix in 1414 beleend waren, te gelijk met den windmolen te Tuil aan zijn broeder Gijsbert (de Roeuer van Tuyl) hebben overgedragen, en ontving deze leenen in 1435, na zijns broeders dood terug. — In 1423 werd hij als Dirk de Rover van Tuyl één der raden, die den zwakken Arnold, hertog van Gelre, moesten ter zijde staan (Kemp, a. w., bl. 225). Blijkt hieruit, dat hij geboren Gelderschman was, en staat hij in 1423, '45 en '47 in schepenacten van 's Hertogenbosch vermeld; in 1442 voegde hij met Henric Rover van Bueren en Gerrit van Bueren Roverssoen (= Gerrit Rover Henrik's zoon) en anderen een derden transfixbrief bij 't verbond der drie kwartieren van Gelre en Zutfen van den jare 1436 (Geld. Plakaatb., App., kol. 191). In 1459 was hij dood, en werden straks gemelde leenen alstoen overgedragen op zijn zoon

Dirck de Roeuer van Tuyl, omstr. 1415 geboren, sedert 1442 dagelijksch heer en amptman van Tuil, dat hij niet van zijn vader erfde, vermits in 1420 Willem van Haeften (van Renoy) vermeld staat als heer van Tuil. Hij voerde parti Rover en Tuil, en komt tot 1476 voor. In den brief van 30 juni 1459, waarbij het convent van Marienweerd en ridderschap en geërfden van den Tielerwaard een verdrag maakten over het schoonhouden en schouwen van het stroompje de Linge (Gr. Geld. Plakaatb., App., kol. 137, vgl. Nijhoff, Oorkonden, IV, n° 338), o. a. door Dirck die Roever van Tuyl en straksgenoemden Willem van Haeften Claeszoon beide bezegeld, wordt Dirk de Roever als heer en amptman van Tuil van Willem van Haeften als riddermatig geërfde uitdrukkelijk onderscheiden. Ook houdt men hem voor één persoon met Dirk van Tuyl, die Servaasdach 1476, op verzoek van en namens zijn zoon,

[1]) D. i. de korentiend over geheel Enspijk, onderscheiden van de oude smaltiende, d. i. bloedtiend aldaar. *Alinge* beteekent geheel, vgl. mr. E. D. Rink, Beschrijv. v. Tiel, bl. 56, noot 1).

Gerrit van Tuyl, omdat deze, ofschoon toenmaals dagelijksch heer van Tuil, geen zegel had, het verdrag tusschen zes dorpen van den Tielerwaard en de stad Zaltbommel betreffende de Boutensteinsche sluis bezegelde (Geld. Plakaatb., App., kol. 102). Zie van Spaen, Inleiding, III, bl, 288, welke schrijver (bl. 287) de heerlijkheid van Tuil stelt in het bezit der hofstad Tuyl en Nessche, de hofstede Rodenburg met het water en de visscherij genaamd Nessche. In het Geldersch Leenregister vindt men nogtans van Dirk (de Roever) van Tuyl en zijn zoon Gerrit van Tuyl geene melding gemaakt [1]).

---

[1]) De gegevens in het Geld. Leenreger. luiden aldus: Gijsbert Voocht van Tuyl en Agnes zijn vrouw transporteeren huys en hof in den Neys tot Tuyle gelegen behoef van Gijsbert van Haeften in 1312. Elisabeth weduwe van Wouter van Tuyl en haar soon Derck hebben huys en hofstadt te Tuyl en twee mergen lants daerbij gelegen, in 1329 vercoft aen Jacob van Mirlar, ridder, en Johan Moliard, kapellaan. Goeswijn van Tule helt in 1326 te leen syn huys en hofstadt te Tuyl met twee mergen lants, dat dagelix gericht op ten Es en tien pond gelts uyt den tol van Zulinchem en een thiende tot Amberhoye in den Broicke (*het Ammerzodensche Broek*) ten Zutfenschen rechte. Dirk van Brakell bij transport Gijsberts die Vaecht (*Voogd*), heeren Willems Vaechtssoon van Tuyle, beleent met huys en hofstadt, met visscherien in den ghierichte van Tuyl in een stadt geheiten den Essche enz. in 1379. In 1402 treedt Gijsbert de Voogd van Tuyl als eigenaar op, en is van geene „beleening" sprake. Van Spaen (Inleid III, 286) gewaagt daarentegen van Ghiselbert (Gijsbert van Tuyl) zoon van Johan van Haeften, gehuwd met Elisabeth van Tuyl Ghiselbertsdr., in 1376 verleid met de kerkgift te Tuil en twee morgen lands te Haren), die den naam zijner moeder aannam, maar het wapen van Haeften voerde. (Zie boven, bl. 513) Willem van Haeften van Renoy, Claeszoon bij Elisabeth de Voicht van Tuyl (v. Spaen, III, 287), ontfinck in 1420 huys en hofstadt, item het land, huys en hofstadt van Rodenburch. Zijn zoon Claes van H. tocht 24 sept. 1473 zijn vader Willem en zijne moeder Geertrui Cock, hem aan al het goed en haar aan honderd klinckaerts 's jaers, en vernieuwt 19 apr. 1486 den leeneed. Zijn zoon Claes erft 16 sept. 1490 van hem, en laat in 1492 zijne moeder Wilhelmina Pieck (hertrouwd met Jasper van Baex, vgl. Nav. XXVII, 89) erven. Gijsbert van Haeften Willemzoon werd er in 1492 ook al mede beleend. Otto v. H., bij deeling met zijn broeder Arend, ontving de hofstad Rodenburg met een perceel gronds er bij gelegen en de tiend over het gansche leengoed de Nes in het kerspel Tuil, ten byzonderen leen ten Zutfenschen rechte 7 apr. 1530. Zijn zoon Willem erft 13 mei 1549 van hem, en vernieuwt 10 juni 1556 den leeneed. Dezes zoon Otto erft 22 april 1570 alleen de hofstad Rodenburg en het perceel gronds, zonder de tiend. Wijnand van Broeckhuysen, bij overdracht van Otto v. H., draagt 30 juni 1591 dit leen op aan Mayken van Wijngaerden Paulsdr., die het 5 febr. 1605 aan Egen Dirckszoon overdraagt. Zijn zoon Dirk Egens, 10 febr. 1627 beleend, draagt

Komen in de registers van schepenen van 's Hertogenbosch voor:

Wilhelmus Rover ac filii in 1377, en

Wilhelmus dictus Rover (in 1394), filius quondam Johīs Tengenagel de Tiel

Kennelijk behooren tot denzelfden stam, als ridders, met wie Jan van Blois en zijne gemalin Mechteld, na den dood van hertog Eduard van Gelre, 2 nov. 1376 verklaren verzoend te wezen:

Rover, Willem en Jacob Tegnagelszoons van Zandwijk, alsmede Roven van Boelwijk (Sligtenh., bl. 158b), juister door Nijhoff, Oorkonden, III, bl. 23 aldus geschreven: »Roeuer Tegnagelzoen van Zandwijck, Willem ende Jacop siin bruederen", en »Roeuer van Boelic". Dit beduidt dan hoogstwaarschijnlijk »de Roever" van Zandwijk, zoon van Tegnagel de Roever, met zijne broeders Willem en Jacob de Roever, hoewel Nijhoff in zijn register achter dl. III, bl. 404, aan »Roever van Zandwijk", zoon van »Tegnagel van Zandwijk" denkt, en dus »Roever" als voornaam, »van Zandwijk" als geslachtsnaam beschouwt [1]). Als zoodanig beschouwt hij ook bl. 393 »Roever van Boelic", houdende »van Boelic" voor een geslachtsnaam, terwijl hij bl. 29 melding maakt van »Roever van der Bollic", die 6 jan. 1377 den landvrede mede bezegelde [1]). Men neme evenwel in aanmerking, dat het Geldersch Leenregister gewaagt van een mansus »den Bollick" te Avezaat, dat »den Bulk"

---

het aan Joost Gijsberts van Berendonck over (tenzelfden dage beleend). Dezes dochter Johanna v. B., 1 febr. 1632 krachtens maascheid beleend, laat 20 aug. 1635 hare dispositie en tucht approbeeren. Hare dochter Aleida uit haar huwelijk met Huibert Roosboom, als hulder, 16 juli 1647 beleend, huwt Johan Muysken, die voor zich zelven en als vader zijner kinderen, bij Aleida R. verwekt, beleend zijnde, dit leen, na gedane afdracht van het verzuim, overdraagt aan Hendrik de Laet (beleend 10 jan. 1683). Hoe deze gegevens zijn overeen te brengen met het bericht van van Spaen (a. w., III, 288) dat de heerlijkheid Tuil in 't begin der 17de eeuw aan 't geslacht van Laeswyk (Lawick?) behoorde, blijkt niet, tenzij dan dat men van den aanvang af streng onderscheid maakt tusschen de kerkgift van Tuil en den hof aldaar, en aan beide verschillende bezitters toekent.

[1]) De schrijver van het bl. 508, noot 1 genoemde opstel in de Herald. Bibliotheek voor 1873, schijnt ook van meening te zijn dat hier sprake is van Tengnagell's en van Bolken, omdat hij gewaagt van Brabantsche en Geldersche geslachten, die door een voorgevoegd „Rover" hunne oorspronkelijke verwantschap met den stam de Roover zullen bewijzen. Dat intusschen „Tegnagel zeer goed een voornaam wezen kan, blijkt o. a. uit „Tegnagel Hasert en »Claes sijn brueder", Nijhoff, Oorkonden III, bl. 29 vermeld.

nog een bekende naam is van twee tiendblokken te Kapel-Avezaat, van perceele gronds op Zandwijk, te Buurmalsen en Nieuwaal van hofsteden te Ingen en Ochten, en dat Ophemert zijn »Bulkheuvel", Deil zijn »Bulkestein" heeft. Straks zullen ons een »Jan Roever van Bolk"en een »Willem de Röuer van den Bollick" voorkomen, zoowel als een »Claes die Roever van Sandtwijk". De gissing is derhalve misschien niet al te stout, dat, even als »Zandwijk" in dit laatste voorbeeld een plaatsnaam is, desgelijks »Bulk" als samentrekking uit »Bollick" of »Boelic" = Boelwijk, een plaatsnaam moet wezen en niet vereenzelvigd mag worden met een familienaam »van Bolken".

Her Henric den Roeuer, is vermoedelijk in 1392 gasthuismeester (regent van het groote gasthuis) te Tiel geweest; want onder de uitgaven van den tolontvanger te Tiel van St. Marg. 1392 tot St. Marg. 1393 treft men aan: »Hern Henric den Roeuer gegeuen tot des Gasthuys behoef tot Tiel, dat men hem jairlicx schuldich is van eenre hofstat anden Tolhuse binnen der stat, tsamen 54 Grooten"; zie mr. E. D. Rink, Beschrijv. v. Tiel (1836), Bijlage I (1836), bl. 11 vgl. met bl. 176 van de Beschrijving zelve.

Jan Hack Rouersoen, zegelt 20 mei 1420 mede den ontzegsbrief van hertog Reinald IV van Gelre aan Frederik van Blankenheim, bisschop van Utrecht [1]). De overige zegelaars waren Wenemar en Otto, gebroeders, zonen van Otto van Bueren, Arend van Tiel Ottensoen, Roelof Hac Gherijdssoen, Jan de Wilde en Gerrit van Alphen; vgl. Matthaeus, De Rebus Ultraject., p. 198.

Gerijt de Rover, te Tiel, won in 1409 met dobbelspel van den Gelderschman Kiekenbast eene grauwe merrie ter waarde van vijf Engelsche nobels, die hij buit maakte op Hendrik Zwedersz., inwoner van het land van Vianen [2]).

---

[1]) Vgl. Nijhoff, Oorkonden, III, bl. CLIV, V.

[2]) Cod. Diplom. Neerl., t. a. p., bl. 358: item so is gecomen Kieckebast des sonnendaghes na sinte Victoirsdach snachts doe die ... toequam anno voirscr. (1409), ende nam Heinric Zwedersz. i graeuwe merij ende vuerdense tot Tiel, dair hi se verdobbelde tiegen Gerijt den Rover, dair se Heinric voirs. veruolchde ende sach siin merij aldair, so dat hi den scout toesprack ende mit him dedinghe, hadse Heinric weder willen copen om XVI gulden, so had .... mogen hebben, anders en konde hi der niet geerigen, des en woude him niet geuen, so dat si him verloren bleef, ende si was wael weert doe hise hadende him gegolden mocht hebben, also hi mit sinen eede bibracht, V Eng. nobel."

Roever van Bolk en Jan Roever van Bolk, met Jan, Dirk, Wouter en Steven van Grootveld, Gerit Krauwel, Alard van Wese en Jelis van Meerten Dirksz. door den raad der stad Utrecht ter dood veroordeeld als gevangen eedgenooten van Jan van Arkel, heer van Hoekelom, die een aanslag tegen Utrecht had gesmeed, 19 febr. 1436 onthoofd (Burman, Utr. Jaarb., I, 470).

Hendrick Röver Dirckssoon, in 1436 hulder voor 't Karthuizer klooster te Remont (bij Hoei in Luik) bij de beleening met de Wijndsenreweert (te Winden in Maas-Waal), met hoog en laag gericht. In 1440 staat Meynert Bije als hulder vermeld.

Thomas Roever, procurator van het klooster Bethlehem (bij Arnhem), waaruit hij zich in 1437 verwijderde wegens onwettige, zelfs oneerlijke handelingen, die men den proost aldaar, Isebrants toeschreef. Drie jaren later kwamen, door bemiddeling van twee heeren uit het geslacht van Wisch, bij wie zich de proost en de deken van St. Walburg te Arnhem gevoegd hadden, hij en zijn bloedverwant, denkelijk broeder Willem, in het kapittelhuis, en baden Isebrants om vergeving, welke hun geschonken werd. Het gansche vereenigde convent verklaarde nu de geruchten tegen den proost voor valsch, belovende hem als een man van eer en deugd tegen ieder te zullen handhaven. Niet onwaarschijnlijk stond dit geschil in verband met de scheuring in 't Bisdom tijdens Rudolf van Diepholt; zie Nijhoff, Bijdr. v. Vaderl. Gesch. en Oudh., 1854, IX, 28.

Henric Rover, kerkmeester te Doesburg, verkoopt met Bernt van der Golde, kerkmeester, Arnt ten Kolke en Dirk Lensenzoon, hospitaalmeesters, bij vergunning van burgemeesters, schepenen en raden der stad, 25 mei 1442 de helft eener huizinge en hofstede, gelegen in de Hameydenpoortstraat aldaar (De Geer, Gesch. d. D. Orde Balije van Utr., II, 769, n°. 641). Is misschien één persoon met den straks vermelden Hendrick Röuer Dirckssoon, en met Henric Rover van Bueren, die met Dirck de Rover van Tuyl (zie boven, bl. 511) Gerrit van Bueren Roverssoen [1]) en anderen

[1]) Dezen tot één persoon te maken met Gerrit van Buren, die als geërfde van Ravenswaaij den Lingebrief van 13 mei 1456 mede bezegelt (Nijhoff, Oork. IV, n°. 307), is al te gewaagd, vermits het „Roverssoen" bij zijn naam ontbreekt.

in 1442 een derden transfixbrief voegen bij 't verbond der drie kwartieren van Gelre en Zutfen van den jare 1436.

Gerrit de Roever, burgemeester van Tiel, en

Claes die Roever, van Zandwijk (buurtschap o. Tiel), schepen van Tiel, staan beide vermeld in eene buurtspraak van 1444 (op St. Lebuinusdag), rakende de verplichting der ingezetenen van Tiel en Zandwijk tot het in orde houden der naastgelegen dijken (aangehaald door Rink achter zijne Beschrijving v. Tiel, bl. 26); vgl. Nav. XIX, 310. Als Nicolaus de Rover de Tiele komt laatstgenoemde voor in eene schepenacte van 's Hertogenbosch van 19 oct. 1448 (en wel als overleden), even als zijne dochter

Elisabeth die Röver, in leven huisvrouw van Wilhelmus Goyaertsoen (ook dood), welke echtelieden een zoon hadden nagelaten, met name Mattheus [1]).

Her Dyrck die Rover van Drömell (Dreumel), pastoor te Beers (bij Kuik), staat 22 juni 1449 vermeld als scheidsman in een geschil tusschen den pastoor en den kerkmeester der St. Maartenskerk te Tiel betreffende de plaatsing van een Mariabeeld en een stok of offerkist door den laatstgenoemde in eene kapel aldaar (De Geer, Gesch. D. O. Bal. v. Utr., II, 688, n°. 586).

Theodorus Rover, presbyter, decanus christianitatis Betuae, te Tiel, ten wiens woonhuize de acte wordt verleden, waarbij Johan van Brakell aan zijne echtgenoote Gerarda van Dinter de macht geeft om onder de levenden of bij doode over gemeenschappelijke of eigene goederen te beschikken. Vgl. Antonii Matthaei »Veteris aevi analecta, II, 323: »Johannes de Brakel sponte et ex recta eius scientia animoque ut asseruit deliberato dedit expresse et concessit domicellae Gerardae eius uxori praesenti et acceptanti plenariam potestatem, auctoritatem et licentiam, de omnibus et singulis bonis mobilibus et immobilibus etc. agendi et experiandi atque etiam defendendi litesque suscipiendi." Dezelfde vrije beschikking erlangt hunne dochter Henrica (domicella). Acta fuerunt haec in opido Tielensi Trajectensis dioeceseos in domo habitationis honorabilis viri dni (*domini*) Theodorici Rover, presbyteri, decani

---

[1]) Mattheus filius quondam Wilhelmi Goyaertsoen tanquam relictus quondam Elisabethae suae uxoris, filiae quondam Nicolai die Rover de Tiele.

christianitatis Betuae, praesentibus ibidem tunc dno Theodorico praedicto Traiectensis, et Gerardo Boelart, clerico seculari memorati dni Theodorici Leodiensis dioecesis testibus ad praemissa vocatis et rogatis. Et ego Gosuinus de Lienden, clericus Traiectensis dioeceseos, publicus Imperiali auctoritate notarius, curiaeque Leodiensis juratus, quia praemissis" enz.

Hillegonda Röuers, huisvrouw van Otto Tengnagell van Hoesden (Opheusden), wordt 1453—61 door haren man getocht aan eene lijfrente uit tien morgen lands op de uiterwaarden te Oud-Avezaat [1]), welke lijfrente zij in 1492 haren zoon Gerrit overdraagt.

Henrick de Roever, genoemd onder eenige eerzame Tielsche burgers, tegen wie, als zouden zij met de Bourgondiërs, de natuurlijke vijanden van hertog Karel van Gelre, in verstandhouding staan, Berend van Wees van den Pluimenburg (o. Dodewaard), in 1492 valsche aanklachten wilde afpersen aan Otto van Wijhe, ridder, heer tot Echteld, dien hij verraderlijk had doen oplichten en te Wageningen in de gevangenis op de poort deed pijnigen (Nav. XXVI, 535). De andere burgers heetten Seger Pels, Dirk van Straelen, Dirk Nerings, Maarten den Brouwer, Lambert van Heesselt [2]), enz. enz. Deze Tielsche ingezetenen worden van de ridders of edelen, Otto van Wijhe, Berend van Wees, Gerrit van Beynhem, Johan van Balveren, Berend van Hackfort, rechtstreeks onderscheiden als behoorende tot de burgerij; zij staan in een in 1538 opgemaakt rapport vermeld als »luyden bynnen Tyell, dair hy (Otto v. Wijhe) nyet aff en wyst ind dair sy vermeynden gelt aff te krijgen". Hendrick de Roever werd dus onder de gegoede ingezetenen, maar niet onder de riddermatigen geteld. Vgl. Geld. Volksalm. 1843, bl. 18, waar echter, in plaats van 1538, moet gesteld worden het jaartal 1492, gelijk in den Geld. Volksalm. van 1878

---

[1]) D. i. Kapel-Avezaat, in onderscheiding van Kerk. Avezaat, waarin het dorp Avezaat, ook „wel de beide Avezathen" geheeten, verdeeld is.

[2]) Rink vermeldt (Beschr. v. Tiel, Bijl. E, bl. 3) eenen Peter van Heessel, in 1463 schepen van Tiel. — Johannes *Lamberti* ab Heessel, gehuwd met Elisabeth Arents, kwam als prop. 20 sept. 1640 te Hien en Dodewaard, in 1643 te Meerkerk, in 1650 te Goes, in 1651 te Zwolle, waar hij in 1656 overleed.

is aangetoond. Hij en Lambertus van Heesselt (Lambertus de Heessel), layci Traiectensis dioecesis, zijn met magister Johannes Neryng, pastoor te Zoelen, en Johannes de Bocoldia, rector van het zusterhuis te Wamel, presbyteri Traiectensis dioecesis, 28 juli 1494 getuigen bij de verleening van privilegiën door den pastoor der St. Maartenskerk te Tiel aan het besloten convent van St. Caecilia van de Augustijner orde binnen diezelfde stad (de Geer, a. w., II, 707, n°. 594.)

Aleydis Rovers, in 1501 non in 't klooster Sion te Doetinchem (Geschied. v. h. Bisdom Deventer, II, 518).

Gerit de Rover, ontvangt 23 aug. 1504 van hertog Karel van Gelre 13 hollandsche morgen gemeentegrond in het land van Kessel, om die tot bouwland aan te maken (Nijhoff, Oorkonden, VI, 1, n°. 422, bl. 299.)

N. N. de Roever, huwt omstr. 1530 jhr. van den Steenhuys (Henrick Zoudenbalch's kwartierstaat in de kerk van St. Marien te Utrecht.)

Peter die Roeuer (Roeuer), is gehuwd met Elisabeth Jansdr., die als erfgenaam haars broeders Alert Janszoon, 15 apr. 1532 beleend wordt met eene hofstede te Oud-Avezaat, en 22 sept. 1538, 12 juli 1544 haren leeneed vernieuwt [1]). Hij wordt op last van hertog Karel, door Joost van Zwieten, amptman van Nederbetuwe, en den stadhouder Reinier van Arler 2 jan. 1534 aangesteld tot schepen van Tiel [2]). In 1543 is hij aldaar burgemeester, en behoort onder de edelen, die door hertog Willem van Gulik van hunne beloften te hemwaarts worden ontslagen (Sligtenh., bl. 465*b*). Als afgevaardigde der stad Tiel (Nav. XIX, bl. 633) is hij bezegelaar van het traktaat van Venlo (12 sept. 1543), waarbij Karel V

[1]) Het Leenregister, f°. 139, r°. luidt verder aldus: Goossen Claeszoon, bij transport Elisabeth voorn., beleend 30 mei 1548, vernieuwt eed 23 oct. 1557. Jasper Goossensz. vernieuwt eed 11 oct. 1581, en wordt 15 aug. 1594 als erfgenaam zijns vaders beleend met „huys en hofstat met den lande daeran, tsamen groot omtrent 8 hout, gelegen in den kerspel Capel Avesaet an de eene zijde naest Claes Dirkszoon, an d'ander joffrou Isabel van Brakell, weduwe Willems de Roeuer."

[2]) Alard van Yzendoorn, Dirk Nering en Hendrik Vogel werden 2 jan. 1534 als schepenen gecontinueerd; doch Johan de Cock, Floris van Riemsdijck, Johan van den Steenhuys jr. en Peter de Roever toenmaals nieuw aangesteld (vgl. Nijhoff, Oorkonden VI, 3, n°. 1742, bl. 1046).

baanderheeren, ridderschap en steden 's lands van Gelre in zijne keizerlijk-hertoglijke genade aanneemt (Gr. Geld. Plakaatb., praelim., dl. I, kol. 27.)

Jhr. Johan de Roever, beleent als »Johan de Rover" in 1544 zijne zuster Goswina van Driel [1]) met een steenenkamer (hofstede) in den gerichte van Zandwijk (Geld. L. reg.); — is in 1560 als »Joannes Röver" kerkmeester (aedituus) der St. Maartenskerk te Tiel, en houdt als zoodanig met Hubertus Gijsbertus opzicht »in exstruendo templo ac nova strictura navis ecclesiae" i. e. Cruyswerk (Chron. Tiel., p. 564); — staat als Jan de Roever in 1567 met Willem de R. en Gerrit de R. (die straks volgen), Thomas de R. en Dirk de R., vermeld in een handschrift uit de vorige eeuw, gevonden in van Hasselts exemplaar van het Chronicon Tielensse, uitgave (1789) van mr. C. J. D. van Leeuwen, doorschoten en met aanteekeningen. In 1570 trad hij als Johan de R. op als magescheid en tweede dedingsvriend bij eene deelingsacte tusschen Nicolaas en Mechteld Wolbooker (M. S., eigendom van graaf Wolbock. Zie Nav. XXVII, bl. 475.) Is in 1553, 70 schepen, in 55, 74 burgemeester van Tiel [2]), en trad in laatstgenoemd jaar met den landdrost Anderlech, van wege Spanje gouverneur te Tiel, in eene redewisseling, welke niet van zijne spaanschgezindheid getuigde (Rink, a. w., bl. 61). Is in 1583 met Balthasar van Niel getuige bij het huwelijk van Marija Roevers [3]), eene wees en gewezen conventualin

---

[1]) Zij was dus eene Gosewina de Roever (Rover), gehuwd met eenen van Driel. Een Goert van Driel overleed en werd begraven te Altforst als pastoor aldaar 25 mrt. 1542, en jhr. Arnold van Driel verscheen op de Tielsche classis van 8—11 sept. 1651 als ouderling van Tiel.

[2]) Vgl. Rink, Beschrijving, bl. 312, 13, waar hij nogtans op het jaar 1574 niet als burgemeester vermeld staat. Dat hij echter in dit jaar werkelijk burgemeester was, blijkt uit a. w., bl. 61.

[3]) Misschien behoort ook tot dit geslacht Truicken *Ruivers*, weduwe van zal. Hans Koster, 4 febr. 1590 te Deventer gehuwd met Johan Fockink, die in 1611 als weduwnaar van Truken *Roevers* optreedt; zie mr. J. van Doorninck, „Geslachtk. Aanteek." (Dev., 1871), bl. 639. Ibidem, bl. 436 leest men van Aaltje Roevers, gehuwd met Henrik Assinck te Deventer, wier dochter Geertruid 6 april 1619 met Wilhelmus Marienburgh, J. U. D., in den echt trad. In het register achter zijn werk gewaagt deze schrijver alleen van „Roevers" niet van „Ruivers."

van het St. Caecilia-klooster te Tiel, met mr. Johan Aughendoubler, een Oostenrijker, weduwnaar van Anna van Delden te Arnhem (Trouwb. v. Tiel).

Gisbertus Roever, pastoor te Deil, kanunnik te Bommel, † 1558. Voor zijne nagedachtenis werden zes philipsguldens gegeven.

Jhr. Gerrit de Roever, in 1562 schepen van Tiel (Rink, a. w. bl. 313; vgl. Nav. XIX, bl. 310), geeft in 1563 geld op de Bloemkamp, een perceel weiland te IJzendoorn, welke hypotheek Reinold Jan van Stepradt in 1670 van zijne nazaten inlost; — is in 1592 als vader, met Quirijn van Niel, getuige bij het huwelijk van

Peter de Roeuer Gerydsz. met Francijne van Niel Geritsdr. (Trouwb. van Tiel). Hun zoon is

Dirick de Röver, maart 1638 te Tiel gehuwd met Marrijke van Cattenburgh [1]) te Tiel, wier zoon

Dirck de Roeuer, geb. 28 dec. 1638, den 23 juni 1669 te Amsterdam in den echt treedt met Elisabeth Wittebol, dr van Arend Paulusz. W. bij Lijsbeth Jansdr Cnoop, waarbij als getuige staat Dirk van Cattenburgh (begr. 30 sept. 1704 in de Nieuwe kerk te Amstrd.). Hij is de stamvader der thans nog te Amst. levende leden van dit geslacht. Zijn tweelingzuster was

Trenske de Roever, geb. 28 dec. 1638 (doopb. van Tiel).

Jan de Rouver, schepen van Tuil, bezegelt in 1570 met Maarten van Rossem, schepen van Tuil [2]), eene acte (Nav. XIX, bl. 633).

Maria de Roever, leeft in 1590 als echtgenoote van Dirk van Oijen, Willemzoon bij Odilia van den Steenhuys. Zij zou één persoon kunnen wezen met de in 1583 voor het eerst gehuwde Marija Roevers (zie boven, bl. 511).

Willem de Roever (Röver), bezegelt met Johan van Buren 4 mrt (o. st.) 1588 het verkoopcontract eener hofstede onder IJzendoorn (Nav. XXVII, bl. 351); is in 1594 geërfd op den Bulk te Kapel Avezaat (G. Leenr., f°. 134 r°.) en in hetzelfde jaar dood (vgl. boven, bl. 522, noot 1), als weduwe nalatende Isabella van Bra-

---

[1]) Aan deze familie (vgl. Nav. XXVI, 260, 482; XXVII, 96, 317) herinnert nog de Kattenburgskamp, uiterwaard onder Eck en Wiel.

[2]) Niet te verwarren met den beruchten veldoverste († 1555).

kell, die in eene acte van 20 apr. 1598 voorkomt als gade van Johan van Drueten, en in ditzelfde jaar beleend wordt met landerijen op de Leper te Avezaat; in welk leen haar zoon en erfgenaam

Melchior de Rover haar 7 juli 1638 opvolgt. Hij is dood in 1646, als wanneer dit pand 22 juni overgaat op Melchior de Cock van Opijnen, zoon [1]) van Johan, zijn erfgenaam [2]) (Geld. L. register).

Cornelis de Roever Gijsbertszoon, wiens vier kwartieren waren: de Roever, Vosch van Avesaet, van Bemmel en van Maren [3]), trouwt Geertruid van den Zande, dochter van Arend, 1594—1607 schepen van Utrecht.

N. de Roever, gehuwd met Clementia van den Steenhuys, Gerritsdr bij Elisabeth van Ermelo, die, als zijne weduwe hertrouwd met Maarten van Buchell (in 1579 schepen van Tiel en Zandwijk, Rink, a. w., bl. 313; Nav. XXV, bl. 524), 20 dec. 1593 van hare moeder de veerstad te Zoelen erft, haren tweeden man tocht, den leeneed vernieuwt, en 28 jan. 1613 maakt, dat haar voorzoon Henrick de Roeuer, en nazoon Gerhard van Buchell »ter gelijcker deylinge gaen en haren susteren joffrouwen Elisabeth en Gijsberta van Buchell elck 500 gl. verwissen sullen." En zoo wordt dan »wt craght van sijner moder Clementia makinge ende broderscheidinge", gezegde

Jhr. Hendrik de Roever, 1 sept. 1626 met die veerstad beleend, waaraan hij zijne vrouw Hillegonda de Raadt Gijsbertsdr, in 1631 in een charter van 't Geldersch archief als zoodanig vermeld, 13 sept. 1641 tocht. Hem werd in 1630 door Maria Juperel, echtgenoot van jhr Johan Walcourt te Luik, een rentebrief overgedragen van 18 gouden rijdersgl. jaarlijks, waarmede de hofstad

---

[1]) Volgens Nav. XXIV, 307 bij Johanna, dr. v. Johan v. Buren, burgemeester v. Tiel, en diens derde vrouw Johanna van Avezaat; volgens Nav. XXVII, 351 bij Catharina v. Buren; — ten zij dan dat J. de Cock v. Opijnen, nà Catharina v. Buren, nog wederom voor de vierde maal met eene dochter van Burens in den echt zij getreden, en wel met Johanna, zuster van Catharina.

[2]) Hoe Johan de C. v. O. erfgenaam van Melchior de Rover kon wezen, verklaart zich hieruit, dat als zijne moeder genoemd wordt Aleid van Brakell.

[3]) Een Gerrit van Maren was in 1612 schepen van Tiel (Rink, Beschrijving v. Tiel, bl. 314).

de Hoeve te IJzendoorn in 1557 door Jan Jansz. ten behoeve van jhr Gerrit van den Steenhuys (in 1553 schepen van Tiel), zijn grootvader van moederszijde, bezwaard was. Heeft eene dochter

Ida de Roever (de Rövers, de Rovere), geb. te Tiel, Aug. 1635 gehuwd met jhr Nicolaas van Oudheusden, heer van Est en Donk, wonende te Giessen, in 't land van Altena (vgl. Nav. XXVII, bl. 351 m., ibid. XXIII, bl. 39, XXIV, bl. 310), die als hulder voor zijn zoon Johan v. O., 30 mei 1644 met genoemde veerstad beleend wordt [1]). Deze Johan v. O., als kleinzoon van Hendrik de Roever, doet 13 apr. 1662 zelf den leeneed, laat 18 oct. 1705 zijn besloten dispositie approbeeren, en 21 dec. 1706 zijne geopende dispositie registreeren (Geld. Leenr., f°. 118 r°.). Aan hem werd 6 dec. 1677 straks vermelde rentebrief met 300 goudgl. gelost.

Jan de Roever Antonisz., weduwnaar van Maria van Hasselt, hertrouwt 19 febr. 1603 Elisabeth van Bergeyck (alias, van Eyck de Brusselle genmt van Bergeyk), dochter van mr. Bartholomeus van Bergeyck te Rhenen (vgl. Nav. XVI, bl. 318 met XXVI, bl. 591).

Dirk de Roover Antonisz., in 1624 schepen van Gorinchem en den lande van Arkel, in 1626 niet als vroedschap beëedigd, in 1628 schepen en fabriekmeester, in 1629 tresorier (Kemp, Beschr. v. Gor., bl. 466, 67).

Dirk de Rover, in 1626 schepen ibidem (Kemp, a. w., bl. 466).

Jan de Roever, Peterszoon bij Francijne van Niel Geritsdr., weduwnaar van Hilleke Jansz., trouwt 27 nov. 1627 te Tiel Gerrieke van Schaerdenborch Willemsdr (Trouwb. v. Tiel). Zijne weduwe, of eigenlijk hun zoon Willem de R. betaalt in 1659 de verponding van zijn huis op Zandwijk in de voorstad te Tiel (verpondingsboek van Tiel).

Thomas de Röver, tr. in 1632 Willemke van Schaerdenborch Willemsdr.

Anneke de Röver, tr. in 1638 Cornelis van Niel [2]), die als

---

[1]) Het Nav. XXIV, 310 veronderstelde sterfjaar van Nicolaas v. O. (1644) is dus waarschijnlijk abusief. Eene dochter van hem, Margaretha, gedoopt te Tiel 7 nov. 1637, staat Nav. XXVII, 351 vermeld.

[2]) Onder Zoelen heeft men nog de van Niels weide.

ouderling van Tiel verscheen op de Tielsche classis van 30—31 aug. en 1—2 sept. 1647, en 10 aug. 1659 ter buitengewone classisvergadering te Tiel inleverde »seecker tractaet, bij sijn Ed. gemaekt", met verzoek, dat het door de classis mocht worden onderzocht en goedgekeurd, om het vervolgens in druk te doen uitgaan. Deze zaak werd den classicalen afgevaardigden aanbevolen, om te doen naar behooren. Het trouwboek van Tiel meldt, dat hij als weduwnaar van Anneke de R., 31 mei 1640 hertrouwde met Maria Versteegh, j. d. van Utrecht.

Gerrit de Roever, glazemaker [1]) in de Vleeschstraat te Tiel, wiens vrouw Aaltje Jansz., met wie als jonge dochter uit Geldermalsen hij 27 mrt 1654 gehuwd was, 25 mei 1659 van zijn woonhuis benevens van één morgen lands op de Groote Lok op Zandwijk de verponding betaalt. Had misschien tot zoon

Gerrit de Roever de jonge, in 1658 vermeld in het verpondingsboek van Tiel, gehuwd te Utrecht, na huwelijks-afkondiging 10 oct. 1656 te Tiel, met Henrica van Suylekom, j. d. van Arnhem.

Claes de Roever, betaalt 1 oct. 1658 de verponding van zijn huis in de Weerstraat te Tiel en van zijn hof op Zandwijk.

Evert de Roever, betaalt in 1659 de verponding der remonstrantsche kerk [2]) in de voorstad te Tiel. Was dus vermoedelijk kerkmeester bij de remonstrantsche gemeente, en had wellicht tot zoon

Pieter de Roever, in 1660 leerling van den Tielschen rector Johannes van Aelhuysen [3]), teekende als zoodanig in diens album

---

[1]) Ook onder de Brabantsche de Rooveres komt in 1596 een glazemaker voor, zie Nav. XXVII, 316.

[2]) Deze kerk heeft tot 1787 bestaan; Rink, a. w., bl. 205.

[3]) Zoon van Johan van Alenhuys, die bij opdracht van Jan Michiels, 21 mei 1641 beleend werd met een perceel gronds te Andelst (Overbetuwe). Hij zelf, eerst conrector (1652—54), daarna rector (1654—85) der Latijnsche school te Tiel werd als erfgenaam zijns vaders, door zijn hulder Adolph Barten 20 nov. 1667 daarmede beleend, en droeg het over aan Steven Hendriks. Den 29 maart 1657 trad hij in den echt met Johanna Cock, j. d. te Zoelen. Zie over dezen geleerde Rink, a. w., bl. 305. O. a. gaf hij uit „De 150 Psalmen in het Latijn," ten einde ze bij het doen van predikatiën, in die taal aan de hoogescholen te kunnen zingen, weshalve ze te Leiden in 8°. met muzieknoten ten gebruike der studeerende jeugd gedrukt zijn; vgl. v. Hoogstraten en Brouërius van Nidek, Gr. Algem. Hist. Woordenb. I, 2; Chalmot, Biogr. Wdbk. Peerlkamp, „De poëtis Neerlandicis", p. 435, 36, spreekt een ongunstig oordeel over hem als dichter uit.

zijn wapen, zijnde een klimmende leeuw van sabel op een veld van goud [1]). Hij overleed als remonstrantsch predikant te Alkmaar in 1692.

Jhr Gerard de Roever (die Rover), dood in 1670, had op dit tijdstip de navolgende kinderen:

a. Jhr Gerard de Roever, in 1657 vermeld in het verpondingsboek te Tiel, wordt bij overdracht van Hendrik de Jongh (beleend 18 mrt 1650), die het leen 2 juli 1652 belast had met 4000 gl. tegen 5½ % ten behoeve van Geertruid van Esveldt, weduwe van den kapitein Johan van Welderen, 8 juni 1660 beleend met eene hofstad te Kerk-Avezaat »mit heuren timmer ende tobehooren", benevens eene tiende te Kapel-Avezaat »in den weerdt". Hij is dood 29 febr. 1665, als wanneer zijn broeder

b. Jhr Johan de Roever te Wamel, in 1657 voorkomende in het verpondingsboek als eigenaar van huis, berg en bouwhuis aan het Hoogeinde te Tiel, beleend wordt met dit leen, dat hij 27 mrt 1667 »tot meerder securiteyt" ten behoeve van Steven Schull, secretarius der stad Tiel, voor twee schepenbrieven, een van 2500 en een van 600 gl. verbindt. Den 24 sept. en 16 oct. 1667 belast hij dit leen met 3000 gl. ten behoeve van Mattheus van Eck; insgelijks 2 jan. 1669 met 900 gl. ten profijte van Geertruid van Esveldt, wed. van Oijen [2]). Krachtens autorisatie van het Hof van Gelderland, is dit leen in 1682 verkocht; zie Geld. leenr., f°. 125, dat aldus voortgaat: »dr. Johan van Eck uyt cracht van authorisatie van het hoff prov. van 4 dec. 1682 wegens den broeder (die volgt) van Johan de Roever beleend zijnde, draagt dit leen op aan dr. Johan van Lidth de Jeude, secretaris van Tiel, die 5 dec. 1682 is beleend."

---

[1]) Volgens Rietstap, Armorial Général (1875) voert de stichtsche familie de Ruever op zilver een zwarten leeuw, genageld en getongd van rood; zie ald. p. 907[a] (vgl. Nav. XV, 189). Op p. 873[b] geeft hij aan het Nederl. geslacht de Reuver hetzelfde wapen, doch voegt er een helmteeken bij, en wel den uitkomenden aanziende leeuw.

[2]) Vgl. Nav. XXVII, 47, waar zij de weduwe van Willem v. O. genoemd wordt. Hij was waarschijnlijk een zoon van Dirk v. O. Willemz., in 1590 echtgenoot van Maria de Roever; zie boven, bl. 520.

c. Joffer Jacomijne de Roever.

d. Joffer Maria de Roever.

e. Jhr. .... de Roever, vooroverleden, met achterlating van kinderen, van wie in 1670 R. J. van Stepraedt de hypotheek van 1563 op de Bloemkamp te IJzendoorn inloste (zie boven, bl. 520).

Mariken Willemsdr Reuvers, j. d. van Ophemert, trouwt 10 oct. 1675 Dirk Willemse, j. m. van Avezaat (Trouwb. v. Ophemert).

Jenneke Willemsdr de Reuver, j. d. van Ophemert, tr. 21 nov. 1680 Dominicus Adriaansz. van Beeck, j. m. van Buren (ibidem).

Christina de Roever, tr. in 1683 Johannes de Kruyff, in 1702 deken van 't cramersgilde te Tiel (Trouwb. van Tiel).

Willem de Reuver, en zijne huisvrouw Jenneke Driessen woonden Oct. 1689 als lidmaten te Tiel.

Fransken de Reuver,
Willem de Reuver, } idem.

Laatstgenoemde waarschijnlijk één persoon met

Willem de Reuver, in 1690 ouderling te Tiel, als zoodanig op de Tielsche classisvergaderingen van 3 aug. en 5 sept. 1691, 20—22 sept. 1709, 5—6 mei en 4 aug. 1710 tegenwoordig. Gehuwd met Anna Maria Quakel, welke echtelieden in 1698 als doopgetuigen optraden te Tiel.

Anneke de Reuver, doet 17 april 1690 te Tiel belijdenis.

Willemke de Reuver, item 10 april 1691.

Geertruid de Reuver, april 1696 met lidmaatattestatie uit Utrecht te Tiel gekomen, vertrok weder van daar juli 1702.

Aaltjen Reuvers, doet 18 juli 1696 te Tiel belijdenis.

Willem de Reuver, item 9 oct. 1696.

Thomas de Reuver, item 22 apr. 1698.

Willem de Roever (Reuver), apr. 1705 met attestatie van Amsterdam aangekomen, lakenkoopman te Tiel.

Everard de Roover, lakenkoopman te Tiel, laatst weduwnaar van Margrieta Bartens, laat april 1700 te Tiel zijn huwelijk afkondigen met Maria van Pelt (sedert 5 oct. 1695 lidmaat te Tiel), weduwe Willem Waimansz. Hem wordt attest gegeven. Heeft misschien tot zoon:

Everhardus Roever, Thiela-Gelrus, geb. in 1704, in 1724 ingeschreven als student in de medicijnen te Leiden.

Jannigje Jansdr de Rover, huisvrouw van Jan Louis van Holten, die als weduwnaar van haar 15 aug. 1716 ondertrouwt Driesje van Riemsdijk (Trouwb. v. Ophemert), zuster van

Willem Jansz. de Roever, woonachtig in de Weerstraat te Tiel, 15 jan. 1703 aangesteld tot gemeensman daar ter stede (Rink, a. w., bl. 316, noot), † 1761, terwijl in 1763 zijn huis verkocht wordt. Trouwt 1°. Catharina van Pelt (sedert 22 apr. 1698 lidm. te Tiel); 2°. te Rhenen in 1721 Geertruid van Suylen, wed. Aart de Geer.

Ex uxore 1_{ma}:

1. Harmen de R., geb. in 1701.
2. Rutger de R., geb. in 1706.
3. Aletta de R., geb. in 1708, sedert 1734 lidm. te Tiel.
4. Johanna de R., geb. in 1709.
5. Catharina de R., geb. in 1711, sedert 1729 lidm. te Tiel.

Gerrit de Rover (Gerhard de Roever), is 10 nov. 1700 hulder zijner huisvrouw Elisabeth Nooth, als erfgename haars broeders Jelis Nooth aangaande Overste Strijmen [1]). Na den dood haars mans vernieuwt zij 8 sept. 1722 den leeneed, terwijl Jacob Steenhouwer hulder is. Zij draagt dit pand vervolgens op aan Cornelis de Vrede en Anneken Alders, echtelieden, die er 17 mrt 1730 mede beleend worden (Geld. Leenr., f°. 115vso.) Hebben deze tien te Tiel geboren kinderen :

1. Hermina de R., geb. in 1699, † 29 nov. 1792 te Tiel. waar zij 4 dec. op het kerkhof buiten de Burensche poort in graf n. 176 werd bijgezet (Protokol der grafsteden).
2. Willem de R., geb. in 1700, doet in 1725 te Tiel belijdenis.
3. Roelof (Rudolf) Adriaan de R., geb. in 1701, sedert 1731 lidmaat te Tiel, † ongehuwd.
4. Diderik de R., geb. in 1703.
5. Evert Jan de R., geb. in 1704, doet in 1724 belijdenis, wordt in 1730 aangesteld tot gemeensman te Tiel [2]), en in 1731 op pinkstermaandag als scholtus aan den Waalkant tot ouderling

---

[1]) De Strijmen, verdeeld in bovenste en benedenste, is een blok landerijen te Zoelen.

[2]) Het collegie van gemeenslieden, veertien in getal, heeft te Tiel van 1703 tot 1747 bestaan; zie Rink, a. w., bl. 269, 70.

te Echteld verkozen, is hij als zoodanig tegenwoordig op de gewone classisvergaderingen te Tiel van 28—29 apr. 1732, 14—15 sept. 1739 en 2—3 mei 1740. Hij staat in 1740 ook als richter en dijkgraaf der hooge heerlijkheid IJzendoorn vermeld, en zegelde in 1742 met een klimmenden leeuw. Ook in 1742 werd hij tot ouderling te Echteld gekozen, doch was 21 mei 1744 uit de kerkeraadsvergadering afwezig. In 1743 was hij ook gesubstitueerde landschrijver van Nederbetuwe, en overleed in 1744 (na sept.) als procureur. Hem aangaande leest men in de acten der classis Tiel van 6—7 mei 1737, en ter plaatse teruggevonden, en nog in het kerkelijke archief te Nijmegen voorhanden, art. 20: »ds. quaestor (Arnoldus Coermans, pred. te Tiel), geauthoriseert sijnde geweest om het bewuste kapitaal (der classicale kas toekomende), ten lasten van Camphoff, gerigtelijk en door schriftelijke insinuatie op te seggen, is reets geschiet door den hr. procurator de Roever, volgens berigt van ds. quaestor." Den 2 mei 1740 verschenen Camphoff en zijne vrouw voor de vergadering der classis Tiel, met het aanbod, om het perceel, waarin de classis Tiel geld had gevestigd, in vrijwillig verwin over te geven, welk aanbod aangenomen, en tot Jan Willem Goldbach, pred. te Tiel, als quaestor, benevens den hr. de Roever het verzoek gericht werd, om daarin »na costume regten ten meesten voordeele van de ew. classis te handelen." Den 12 sept. 1740 berichtte ds. Goldbach, dat hij in onderhandeling was getreden met den hr de Reuver, die de zaak ten einde had gebracht in dien zin, dat het in verwin zijnde goed voor 60 gl. jaarlijks ten voordeele der classis verpacht was. In de Tielsche classisvergadering van 20—21 april 1744 berichtte de quaestor, dat de hr de Roever beweerde, wegens salaris ten aanzien van het predikantstraktement te Ommeren, van de classis nog iets te vorderen te hebben, weshalve dezen specifieke rekening zou worden afgevraagd. In de vergadering van 14—15 sept. 1744 werd die rekening ingediend, en men besloot op de beste wijs met hem te accordeeren; 3—4 mei 1745 deelde men mede, dat met *wijlen* den hr de Reuver voor 50 gl. akkoord was getroffen. Gehuwd in 1731 te Tiel met Sophia van Kleef, werden hem deze vier geboren:

a. Wilhelmina Theodora de R., gedoopt te Echteld 14 oct.

1731, getuige juffr. Engel Lam, huisvrouw van monsr. Frans van Kleef.

b. Gerrit de R., in 1733
c. Willem Theodorus de R., in 1736
d. Engelberta de R., in 1738
} geb. te Tiel.

6. Peter de R., geb. in 1707.

7. Margaretha Elisabeth de R., geb. in 1708, doet in 1730 belijdenis te Tiel.

8. Jan de R., geb. in 1709, rentmeester en gemeensman te Nijmegen, waar hij tevens 1747—1753 een boekhandel dreef, en in 1747 op den hoek van de Markt en Grootestraat, in 1753 op de Markt woonde, dood in 1785. Gehuwd met Margaretha Christina Repelius (geb in 1715), die in 1785 als zijne weduwe lid was van 't cramersgilde te Tiel, had hij deze 2 dochters:

a. Jacoba de R., geb. te Nijmegen en gedoopt 12 mrt 1749, † te Tiel 5 mei 1844; tr. 1o. te Echteld 3 juli 1796 Henricus Luymes jr., geb. te Haaften in 1752; 2o. 28 mei 1799 op Teisterbant (Avezaat) mr. Johannes Diderik van Leeuwen († 8 mrt 1817, vgl. Nav. XXVI, bl. 379), weduwnaar van Johanna Henrica ab Hooglandt, geb. te Tiel in 1737, en wonende aldaar [1].

b. Gerarda de R., geb. in 1762 te Nijmegen, † juli 1814, tr. 24 febr. 1810 Rombout van Riemsdijk, geb. in 1773, weduwnaar van Johanna Maria van Herwijnen, in 1802 schepen en lederfabrikant te Tiel († 1842).

9. Theodora Antonia de R., geb. in 1710.

10. Peter de R., geb. in 1711.

Gerrit de Reuver, doet in 1707 belijdenis te Tiel, en staat aldaar in 1722 vermeld als pachter van den wijnaccijns over Tiel en Zandwijk (Resolutieboek van den magistraat). Trouwt aldaar 21 dec. 1708 Fenneke Hesselinghs, weduwe van Johan van Hoorn, bij wie deze 6 kinderen:

1. Willem de R., geb. in 1709, doet in 1730 te Tiel belijdenis.

---

[1]) Volgens de actenboeken had hij bij het aangaan van dit laatste huwelijk den leeftijd van 62 jaren bereikt, zoodat zijn geboortejaar derhalve moet gesteld worden, niet op 1739 (Nav. XXVI, 379), maar op 1737, wat ook met zijne promotie in 1757 beter strookt.

2. Roelof de R., geb. in 1711, chirurgijn te Tiel, komt in 1772 bij eene lijkschouwing voor. Ondertrouwt 3 juni 1739, tr. te Nijmegen Anna Margrita Crahes, j. d. te Nijmegen, bij wie:

a. Clasina de R.
b. Catharina de R. } tweelingzusters, geb. in 1739.

c. Anna Geertruid de R., geb. in 1741, doet in 1759 te Tiel belijdenis.

d. Gerrit Balthasar de R., geb. in 1743.

e. Peter de R., geb. in 1744.

f. Christoffel de R.. geb. in 1756.

b en *c* staan vermeld in het Fiscaalsjournaal te Tiel van den jare 1772; en *b* deed in 1761 te Tiel belijdenis en vertrok 2 mei van dat jaar met attestatie naar Rotterdam.

3. Andries de R., geb. in 1713.

4. Andries de R., geb. in 1715.

5. Jenneke de R., geb. in 1718, deed in 1744 te Tiel belijdenis, en vertrok 20 mrt 1752 met attestatie naar Nijmegen.

6. Margaritha de R., geb. in 1720.

Weduwe Rovers te Zaltbommel, bij wie mrt 1726 de inschrijving wordt opengesteld op het vervolg van Flavius Josephus door Jacob Basnage, uit te geven door Gerard Onder de Linden, boekverkooper te Amsterdam, en Reinier Boitet [1]), boekverkooper te Delft (Boekzaal van Mrt 1726, bl. 275).

Jenneke de Reuver, doet in 1729 te Tiel belijdenis.

Gerard de Roever, sedert 1715 lidmaat te Tiel, is als schout aan den Waalkant, ouderling te Echteld 8—9 sept. 1732 tegenwoordig op de gewone classisvergadering te Tiel.

Roeland de Reuver, omstreeks Sept. 1738 van Delft gekomen met attestatie naar Tiel.

Sibertus de Roever, richter der hooge heerlijkheid IJzendoorn,

---

1) Zie over hem De Boekdrukkers, enz. in Noordnederland, door dr. A. M. Ledeboer (Dev., 1872), bl. 115, in welk werk Gerard Onder de Linden niet vermeld staat; dezen echter, werkzaam 1716—26, treft men aan in schrijvers Alphabetische Naamlijst, bl. 109. Weduwe Rovers in 1726 te Zaltbommel, vermoedelijk boekhandelaresse, is onvermeld gebleven, doch wel lezen wij van Johannes Rovers, 1668—74 boekverkooper te Amsterdam.

ouderling te Echteld, verscheen op de Tielsche classisvergadering van 20—21 apr. 1744. Schriftelijk verontschuldigde hij zich wegens afwezigheid op den tweeden dag (21 apr.), omdat hij bij de vergadering van den dijkstoel moest tegenwoordig zijn, en verzocht door middel van een brief te mogen helpen afvaardigen, »soo de predicanten ad synodum als de kercke" (*sic*); welk een en ander hem per plurima (vota) werd toegestaan.

Michiel (Machiel) de Reuver, doet in 1722 te Tiel belijdenis; wordt 11 juli 1743 beleend met het perceel gronds te Andelst (O. B.), waarmede de Tielsche rector Johannes van Aelhuysen 20 nov. 1667 beleend was (zie boven, bl. 523, noot 3); is in 1758 vaandrig der burgerwacht te Tiel (Bommelsche Almanak), en overlijdt in 1765. In 1722 gehuwd met Johanna Bissier (Besier), die in 1720 belijdenis deed, had hij deze vier te Tiel geboren kinderen:

a. Willem Jan de R., geb. in 1724, doet in 1742 te Tiel belijdenis, wordt 1 oct. 1765 als naaste erfgenaam en leenvolger zijns vaders beleend met straks genoemd perceel gronds te Andelst, en ondertrouwt 6 nov. 1777 te Tiel, trouwt te Drumpt Grietje van Wichen, j. d., geboren en wonende te Tiel, sedert 1750 lidmaat, en staat in 1785 vermeld als lid van 't Cramersgilde te Tiel.

b. Peter de R., geb. in 1727.

c. Peter de R., geb. in 1730.

d. Geertruid de R., geb. in 1732.

Antonie de Reuver, doet omstr. Juni 1750 belijdenis, vertrekt 11 mrt 1751 met attestatie naar 's Gravenhage, en huwt te Tiel 2 mei 1754 Hadelina van de Graaf, j. d. te Tiel.

Jan de Roever (Reuver), doet 23 dec. 1692 te Tiel belijdenis, huwt te Tiel Cornelia de Raadt, die 22 dec. 1693 te Tiel belijdenis deed, bij wie deze 10 te Tiel geboren kinderen:

1. Servaas de R., geb. in 1705.

2. Gerard de R., geb. in 1706, was in 1785 te Tiel lid van 't Cramersgilde, en bewoonde in 1787 een huis in de voorstad aldaar, hetwelk in den laten avond van 1 Juli van dat jaar, tijdens de geschillen tusschen de Stadhouders- en de Nieuwstaatsgezinden, door beschonken gepeupel geplunderd werd, omdat hij tot het genootschap der exerceerende burgers behoorde. Het genootschaps-

huis dier Nieuwstaatsgezinden werd bij die gelegenheid ook geplunderd (Rink, a. w., bl. 136, vgl. m. bl. 131; zie ook Nav. XIX, bl. 633). Indien hij degene is, die in 1736 te Tiel belijdenis deed, dan heeft hij, volgens het »Naemboeck der ledemaeten", zich nog op hoogen leeftijd, en wel 22 juli 1793 metterwoon te Nijmegen gevestigd. Gehuwd 7 jan. 1750 te Tiel met Sibilla Heessen, die in 1745 belijdenis deed, had hij deze 6 te Tiel geboren kinderen:

a. Hermina de R., geb. in 1750.

b. Jan de R., geb. in 1752.

c. Cornelis de R., geb. in 1755.

d. Gerhard de R., geb. in 1758, ondertrouwd 30 dec. 1789 te Amsterdam met Anna Maria Hasselaer, weduwe Pieter Revelje, van Amsterdam.

e. Izaak de R., geb. in 1760.

f. Willem de R., geb. in 1764.

3. Willem de R., geb. in 1708, deed in 1728 belijdenis te Tiel.

4. Johanna Christina de R., geb in 1710.

5. Wilhelmina de R., geb. in 1711.

6. Johanna Maria de R., geb. in 1715.

7. Servaas de R., en 8. Gerrit de R., geb. in 1718 als tweelingen; laatstgenoemde kwam in 1745 met attestatie van Rotterdam te Tiel.

9. Cornelia de R. (in 1749 lidm.), en 10. Cornelis de R. (in 1742 lidm.), geb. in 1721 als tweelingen.

Juff. de Reuver, woont in 1772 in de herberg naast de Kleibersche poort te Tiel (Fiscaals-journaal).

Rutger de Reuver, sedert 1754 lidmaat te Tiel, dood in 1785, tr. Maria Brouwer, die in 1754 met attestatie van Leiden te Tiel kwam, en hem deze 2 kinderen schonk:

a. Wilhelmus Wouterus de R., geb. in 1756.

b. Wilhelmus Wouterus de R., geb. in 1759.

De weduwe van dezen Rutger de Roever staat, even als

Willem de Roever, dien wij achter een der drie laatst vermelde personen van dien naam moeten zoeken, vermeld in 1785 als lid van 't Cramersgilde te Tiel.

Zagen wij boven (bl. 518), dat Gerrit de Roever in 1504 van

hertog Karel van Gelre landerijen ontving te Kessel, het is opmerkelijk, dat tegenover deze plaats aan de Maas (gem. Besel, arr. Roermond) het gehucht *Reuver* ligt. Op Zandwijk onder Tiel vindt men nog *'t Reuvershofke*, dat in de N. Tielsche Courant van 16 dec. 1876 werd aangeduid als bevattende 22 aren fijnen tuingrond. Dit hofje kan oorspronkelijk behoord hebben tot de hofstad van Claes die Roever van Santwijck, die in 1444 leefde.

J. ANSPACH.

VRAGEN.

Geslacht van Heinsbirch. Gelijk Balen ons vermeldt op bl. 1124, voegden de nakomelingen van Govert, heer van Heinsbirch, gehuwd met Machtild, dochter van graaf Aarnoud van Loon, het wapen hunner moeder bij dat van hun geslacht. In eenige zeer net uitgewerkte kwartierstaten van het geslacht van Mewen (uit den huize van Heinsbirch), in mijn bezit, dateerende, naar het schrift te oordeelen, van het begin der 18e eeuw, vind ik in het eerste kwartier van het wapen der heeren van Heinsbirch, (zijnde het wapen der graven van Loon) behalve de gouden visschen, op het veld van keel, nog 4 regelmatig geplaatste kruisjes van goud, terwijl op het bekende grafmonument van Jan IV te Breda, waar van Goor eene teekening van levert in zijne beschrijving van genoemde stad, in het wapen van Heinsbirch een onbepaald aantal kruisjes onregelmatig door elkander geplaatst zijn.

Zou iemand mij kunnen mededeelen welk het juiste wapen der graven van Loon is? Hoe kwam Jan (de vader van Maria, gehuwd met Jan IV, graaf van Nassau) bij den titel van graaf van Loon ook dien van Heinsbirch te voeren? Hoe was hij geparenteerd aan de nakomelingen van Govert van Heinsbirch, die in 1333 overleed?

Met de beantwoording dezer vragen zal men mij zeer verplichten.

's Gravenhage. P. A. J. VAN DEN BRANDELER.

Geslacht Wassenaar. Wassenaar had sedert eeuwen den naam dat het onder de adellijke geslachten van Holland het oudste was. De

dichter J. Six van Chandelier zegt daaromtrent in een gedicht aan den admiraal van Obdam, Poësy, bl. 462,

Dewyl, o zoon der Wassenaaren,
Uw boom, voor sestienhondert jaaren,
Gereekent werd, uit Vorstlik bloed
Der Katten, dat toen heeft gehoedt,
Als Prins, de Batavieren,
Toen al, met Room, gekranst van krygslaurieren,
En dat nochtans uw oude naam niet sturf.
Maar eedeler, noch krans, op krans verwurf.
Prins Veromeer misschien veel ouwer
Van aadel noch, die was de bouwer
Van uwen naam, en waaterheer,
Nu Wassenaar, door letterkeer.

Aan welke overleveringen of legenden omtrent de Wassenaars denkt de dichter hier?

Geslacht van der Kloot. Hoe is dit geslacht verwant aan het geslacht Gobius; en hoe is dit laatste geslacht verwant aan de geslachten Testas en Täschenmacher?

v. o. n°. 2.

Geslacht Mees. Behoort het akensche geslacht Mees tot het adellijke geslacht von Mees of Meess in Duitschland? Beide voeren een vogel in hun wapen, doch met verschillende bijvoegingen.

v. o. n°. 2

Geslacht Beeckman. (XXVII, bl. 99, 257.) Behoort het geslacht de Bonvoust Beeckman tot het in den Navorscher genoemde geslacht Beeckman? v. o. n°. 2.

Wapenspreuk van den Oranje-vrijstaat. In een duitsch werk vindt ik 't wapen van den Oranje-vrijstaat afgebeeld, met deze wapenspreuk er onder: »Vreiheid-Gildos in Heid. Immigratie." Dit is zeker een fout? Hoe moet het wezen?

ARCADIUS.

Geslacht van Diest. Wie waren de ouders, grootouders enz. enz., van ds. Cornelis van Diest, geb. te 's Gravenhage en omstreeks 1808 te Delft getrouwd met Willemine van der Chijs, geb. te Delft 27 sept. 1777, weduwe van mr. Arnoldus Cornelis Duker?

N.

Geslacht Bakker Korff en Bakker. Zoude iemand mij ook kunnen opgeven de ouders, grootouders enz. van mr. Johannes Bakker Korff, 1840 à 1850 secretaris generaal van 't departement van koloniën, voor een 15 à 20 tal jaren te 's Gravenhage overleden; alsmede de verwantschap met het geslacht Bakker en genealogische bijzonderheden van dit laatstgenoemde geslacht? Bestaan er ook geslachtwapens en hoe zijn die?

Kan tot deze geslachten ook behoord hebben Hendrik Willemszn. Bakker, voerende een zilveren veld »avec gazon d' où sortent 3 feuilles de....? en sinople". Zie Delfts archief, boeken der vroedschappen enz.

N.

Geslacht van der Meer. (XXVI, bl. 590; XXVII, bl. 189, 362 en 422. Wie waren de ouders van mr. Abraham van der Meer, ontvanger generaal van het land van Altena, secretaris te Woudrichem 1673, gehuwd met Johanna Mouthaan? Hun zoon, mr. Hugo van der Meer geb. te? den? 1669 huwde te? den? Maria van Walcheren. Meerdere inlichtingen worden gevraagd. Zij behoorden tot het geslacht, dat de drie pompe- of meerbladeren voerde.

ANDANTE.

Geslacht Frieswijk. Wie heeft de goedheid genealogische gegevens omtrent dit geslacht mede te deelen? 't Geen bij de Haan Hettema voorkomt is bekend.

ANDANTE.

MENGELINGEN.

Volksspelen. (XXVII, bl. 432.) De vraag is: Hoe komen hier de Hessen bij te pas? Ik denk, dat met die »Hessen met lange messen" de Duitschers bedoeld worden, die hier gras komen maaien, ofschoon die *meestal* uit Westfalen komen. — Wat de zaak zelve betreft, herinner ik hierbij, dat in Reuters Hanne Nüte kinderen voorkomen, die fluitjes maken, onder 't zingen van:

Pipen, Papen, Pasterjahn,
Lat de widen Fläut afgahn,
Lat s' ok nich verdarwen,
Lat s' recht lustig warden,

Bij *Pasterjahn* geeft Reuter de aanteekening: »Corrumpirt aus *Sebastian*, an welchem Tage nach der Volksmeining bei der Weide der Saft in den Bast tritt." Merkwaardig, dat ook in Mecklenburg de *wilg* (*Wide*, platduitsch voor *Weide*) tot het vervaardigen van fluitjes moest dienen, en dat ook daar van *kloppen* spraken is. Immers, het kinderlied wordt in ingeleid door den regel;

Nahst möst Du kloppen un möst beden.

De dag van St. Sebastiaan is 20 januari.

E. LAURILLARD

Volksspelen. Een variant van 't door ds. J. C. K. aangehaalde kinderrijm wordt ook nu en dan op de Veluwe gehoord. 't Rijm zelf is niet jong meer. 't Dateert uit den tijd toen de reiswegen en de middelen van vervoer nog veel te wenschen overlieten. Immers er woıdt in gesproken van de Hessen. Dat was de algemeene naam voor alle duitsche voerlieden, die den moed hadden met hunne »peerden en geriien," meestal met zware vrachten beladen langs ongebaande zandwegen, van stad tot stad, van dorp tot dorp te trekken. De transporten en de tochten der Hessen moeten in vroeger dagen, volgens de traditie, voor dien tijd vrij belangrijk zijn geweest, en wel der vermelding waardig is wat omtrent hen door een plattelands-burgemeester wordt bericht. Op bl. 53 van zijn interessant werkje, Barneveld onder de regering der Ampts-Jonkers,

1648—1795 lezen we dienaangaande: »Eene enkele herinnering nog aan het vervoer door de Hessen, dat sedert den aanleg van den Rijnspoorweg geheel heeft opgehouden. Dat dit vervoer in vroeger dagen, in vroegere eeuwen moesten wij zeggen, belangrijk is geweest, blijkt genoegzaam uit de benaming van »Hessenweg" die de wegen van Amersfoort over Barneveld op Arnhem en die van Amersfoort over Voorthuizen naar Deventer droegen: de Hessen waren de kameelen der zandwegen, die de koopwaren van Holland naar Duitschland en van daar naar Holland overbrachten; zij trokken hier [te Barneveld] dinsdags en vrijdags door, en overnachtten gewoonlijk in ons logement de Roskam, — op den hoek staat nog de schamppaal, die den tolboom droeg, alwaar een stuiver per paard werd ontvangen.

Vroeger bezigden de Hessen groote karren, later lange wagens; het gespan verschilde van zes tot 20 hengsten van het zwaarste ras, prachtige dieren; zij droegen bellen om den kop en platte breede zadels en waren met netwerk en franjes beschut tegen de vliegen; men zegt dat de Hessen groote liefhebbers waren van drie zaken, namelijk *snaps*, *worst* en *zuurkool*; nu, alle goede zaken bestaan, naar 't spreekwoord, in drieën. Hun hoofd was versierd met een hoed, tuitvormig van achteren en breede voorklep; soms moest de hoed plaats maken voor eene lange, dikke, grijze slaapmuts met scherp gekleurden band; verder droegen zij een lichtblauwen rok met blanke knoopen, lichtgestreept vest, korte broek en slopkousen, die boven de knie waren gegespt en door eene dicht aaneengesloten rij beenen knoopen tot aan de zolen der zwaargespijkerde schoenen reikten.

Hoe handig wisten zij het hengstengespan met de zweep te leiden; hoe liep oud en jong in het dorp uit als de zware voertuigen vastraakten en met handwinden moesten worden uitgemodderd; hoe dankbaar zouden de krachtvolle dieren thans hinneken, nu die oude Hessische zandkanalen in uitmuntende straat- en grindwegen zijn herschapen!"

Aan 't Uddelermeer. A. AARSEN.

GESCHIEDENIS.

ADRIAAN KOERBACH.

II.

Men vlegt dit hoofd een krans, van Myrten en Lauwrier,
Dat ons de weetenschap, in suyver Duyts wil leeren,

zegt Jederhoff in zijn lofdicht. Maar heeft hij dat gemeend, dan heeft hij of den tijd waarin hij leefde of het boek van zijnen vriend in het geheel niet begrepen. Geheel iets anders dan een myrte- of lauwerkrans had hij te wachten, die zich over godsdienst, kerk en kerkleer uitlaten dorst als deze. Zonder schroom, ja dikwijls ruw en bitter spreekt hij zijn oordeel uit over al wat in zijn oog ongerijmd of bijgeloovig is. Eenen enkelen keer moeten de Joden het ontgelden, als hij b. v. (op Beweeg-Offer) spreekt van de »overgeloovigheid, daar dat volk vol van was en nog is: gelijk sulks hun schriften, en dagelijks doen nu nog genoeg te kennen geeven." Maar krachtiger is zijn aanval op de roomsche kerk. Als proeve een paar artikels.

Catholijke Religie, algemeene Gods-dienst. Die van de Roomsche Gods-dienst noemen hun selven die te zijn die van de algemeene Gods-dienst zijn, en hun Gods-dienst, de algemeene Gods-dienst. Dog dat scheelt nog wel een hand-breed, dat hun Gods-dienst niet en is de algemeene Gods-dienst, nog ook nimmer de algemeene Gods-dienst is geweest. Want de eerste oosterse kerk verscheelde in veel dingen van dese westerse Roomsche kerk, en de Roomsche wederom verscheelt veel van de nieuwe herstelde kerk van Hoog en Nederduyts-land en andere landen, want die komt meer met de oosterse overeen, als de westerse met de

oosterse. De eerste eygende sik de naam toe van algemeen, en dat met regt in 't begin: maar naderhand zijnder gedeyltheden en scheuringen gekomen, en zijn tot nog toe geduurig gebleeven. Over sulks en isser geen een algemeene kerk: maar eenige gedeylde kerken. En elk van die meynt de oudste en schriftmaatigste te zijn, en 't meeste met de leere des Saligmaakers over een te komen. En elk van die eygent sik de naam toe van algemeen. Maar geen van allen kan die naam alleen hebben: want sy belijde hen alle Christenen te zijn: soo en kan geen een kerk in 't besonder de algemeene kerk zijn: maar wel al de Christenen te saamen souden de algemeene kerk uytmaaken, als slegts de liefde groot en kragtig genoeg was, datse al schoon de een een weynig anders van gevoelen was als de ander, in eendragtigheyd en vrede te saamen leefden onder hun hoofd den Behouder, sonder malkanderen te haaten, vervolgen, bannen, vervloeken, en dood te slaan.

Altaar, heyliging-plaats of wying-plaats, daar men allerley giften of gaven, die men God toeheyligde, bragt. By die vande Roomsche Gods-dienst hebbense mede nog heyliging-plaatsen, daar de Heyligers [d. i. priesters] de Gods-dienst dagelijks op doen. Maar die en bestaat niet in beest-slagting, gelijk by de Jooden of Heydenen, maar in al vry wat wonderlijker saak, te weten, in mensch maaking. Want sy kunnen, 't welk God selfs niet kan doen, alle stonden van den dag, van een kleyn rond stukjen meelgebak, een mensch maaken, en 't blijft een kleyn rond stukjen meel-gebak, gelijk 't van te vooren was, en men geeft het malkander voor een mensch, niet mensch alleen, maar Godmensch, te eeten. O groote onsinnigheyd! Ik lees wel van water tot wijn gemaakt: maar dat bleef geen water, want de Breydlofs-gasten smaakten wel haast den goeden wijn, en proefden verandering: want sonder dat al had den Saligmaaker tien maal gesegt, het is wijn gelooft het maar, sy en souden het niet gelooft hebben, als sy de verandering niet bemerkt hadden. Maar dese luyden willen, sonder datter verandering geschied, dat men sal gelooven, datter verandering geschied is: ja ook soo een verandering die onmogelijk is.

Quadragesima, de vasten, de veertig daagse vasten of veertigdaagse spijs verkiesing. Men schrijft, dat Jesus (Behouder) veertig

dagen en nachten in de woestijne heeft gevast sonder eeten of drinken te nuttigen. Na dit voorbeeld hebben de Geestelijken vande Roomse Godsdienst mede een veertigdagse vasten ingestelt, onder het gantsche volk, niet dat sy die veertig dagen en nachten sonder iets te nuttigen overbrengen, of het volk gebieden de selve sonder eeten te nuttigen over te brengen (want dat soude hen al wat te lang vallen, gelijk 't my ook doen soude, ook vrees ik dat ingeval imant, hy sy wie hy zy, die veertig dagen sonder iets te nuttigen wilde halssterklijk vasten, dat hy wel tot in eeuwigheyd soude konnen vasten, want het eeten soude hem, eer veertig dagen verloopen waren, al vergeeten zijn) maar sy maaken slechts eenige verkiesing van spijse in die tijd, en al de andere spijsen verbieden sy als dan te eeten wel scherpelijk, ja maakender een dood sonde af, indien imandt in die tijd, (ten zy een siek mensch of beluste vrouw) vleesch of eenige andere verbode spijs at. Somtijds eens te vasten en maatig te zijn is niet quaad, wat seg ik niet quaad, ja het is goed, ook gesond: maar wanneer men het malkander als lasten oplegt en soo an verbind, dat men de gemoederen der menschen daar mede beswaart, dan is 't quaad, en ook gelijk 't geschied als een Godsdienst om het oneyndig noyt begonnen wesen daar mede te behaagen, dan deugt het immers niet; want dat is een groote verwaantheyd, te seggen, God te konnen behagen en dienst te konnen doen met vleesch te eeten van daag, en met visch te eeten morgen; dat heeft immers geen schijn of zijn van Godsdienst."

Voorts verwijt hij hun dat zij »de Heydenen meest in alles navolgen," b. v. in het doen van »een jaarlijkse ziel-mis voor iemand die gestorven is" (op *Anniversarien*), in het eer bewijzen aan »de beelden van Petrus, Paulus, Maria enz. — 't welk afgoderij of by Godsdienst is" (op *Idololatrie*), en nog veel meer.

Zulke dingen mogt men vrij zeggen. Men had volkomene vrijheid van spreken over godsdienstzaken, zoo men maar niet raakte aan de heerschende kerk en hare leerstukken. Doch deze spaarde Koerbach evenmin. *De Gereformeerde religie* zegt hij (o. h. w.) alhoewel zij »de naam heeft van herstelde of gesuyverde Godsdienst; ten dien ansien, datse een weynig verandert is van de Roomsche; soo magse nogtans die naam met regt niet voeren,

om datse nog veel (trouwens al de andere Godsdiensten, die opentlijk beleden worden, al mede) verscheelt van een redelijken Godsdienst, die op wijsheyd, waarheyd en rede steunt." *Catechisatie* is »een onderwijsing des geloofs, of van de stellingen des geloofs, sijnde eenige stellingen den Gods-dienst raakende, die de Kerk wil, dat men moet gelooven, 't zy datse waar zijn of onwaar, mogelijk of onmogelijk, gelijker eenige zijn." De *Catechismus*, zegt hij elders (o. h. w.) »zijnde eenige stellingen de voornaamste gronden der Godsdienst raakende, vraag en antwoords-gewijs voor gestelt, is te Heydelberg van eenige mannen van de herstelde Godsdienst, of die van de Roomsche Kerk afgevallen waren, gemaakt of by een gestelt uyt de Schrift, alhoewel der wel eenige stellingen in zijn, die onwaar, onmogelijk, en buyten de Schrift zijn; soo is nogtans het selve boekje by die Leeraars van de herstelde Gods-dienst van Nederland in soodaanigen agting en geloofbaarheyd, dat sy dat selven ten uytersten beschermen en verklaaren te zijn regtsinnig, schriftmaatig en waar. En willen ook dat een ider der Gemeente het selve daar voor houden sal sonder eenig tegenspreeken op de boete van uytsluyting, al wast ook dat imant beter wist en sag." Als hij *Symbole* verklaard heeft »door geloofs teken, geloofs begrijp, inhoudende de twalef stellingen des algemeenen geloofs," voegt hij er bij, »dit geloofsteken word gesegt van de 12 gesanten t'samen gestelt te zijn, dog men raad 'er maar wat na. En al hadden sy 't gemaakt, so valt 'er evenwel nog wel wat op te seggen, om datter eenige stellingen wat tegensprekelijk zijn." En dat hij meer overeenstemt met de Remonstranten dan met hunne tegenstanders (wat trouwens op meer plaatsen in zijn boek blijkt) is reeds op te maken uit zijne woorden omtrent de synode van Dordrecht (op *Contraremonstranten*), »dog dat geeft my geen wonder, dat de Broeders of Leeraars van de Herstelde Gods-dienst de overwinning kregen, tegen de uyt gestootene Broeders of Leeraars. Want sy waaren selfs beschuldigers, en regters met een, en sy hebbense veroordeelt, sonder toe te laaten, datse sik mogten verantwoorden. Dit is een schoone tegen betooning of overwinning! maar een plompen boer soude ook soo wel gelijk hebben en verwinnen de geleerste man der weereld, al was sijn saak nog soo klaar en waar."

Wie zich in het openbaar zoo dorst uitlaten, zou, dit kon niet missen, in moeielijkheden raken met den kerkeraad: doch daar hield het misschien mede op. Maar legde hij zijne gevoelens duidelijker bloot en tastte hij bepaalde leerstukken aan, vooral de leerstukken die toen voor de allergewigtigste gehouden werden, dan zou het daar niet bij blijven. En dit deed Koerbach. »Men tragt en poogt ons wijs te maken," schrijft hij, »dat de duyvel een boose geest is, dewelke inden beginne goed gemaakt is, dog is voort vervallen van een goede en gelukkige stant in een kwade en ongelukkige; alhoewel men in de gantse schrift niet een enkel woord daar van leest," (op *Duivel*). En elders, (op *Creature*), »De Waereld is niet geschaapen uyt niet, maar de Waereld in 't algemeen heeft van eeuwigheyd geweest, of die het selve niet belieft te gelooven, die most die regel, uyt niet komt niet, met bondige reden konnen wederleggen, 't zy met de Schrift of met de Waerelds wijsheid. Met de Schrift en kan men niet, want het staat in de Schrift niet, dat de Waereld uyt niet soude gemaakt zijn: nog minder kan men het met de Waerelds wijsheid doen, want daar strijd het regt tegen." Reeds dit was misschien erg genoeg; maar erger nog maakte hij het, door aanmerking te maken op een paar leerstukken, die men niet straffeloos weerspreken mogt. »De Godsgeleerden," schrijft hij (op *Persoon*), »seggen datter dry persoonen, selfstandigheden, zijn in 't Goddelijk wesen: daar het gantsche geheel al maar een selfstandigheyd uyt maakt. Dog het selve is seer ongerijmt en ook buyten de schrift: want van al die beteykenissen, die het woord heeft, en isser geen, waar van men sonder tegenstrijdigheyd soude konnen seggen datter sulke dry in 't Goddelijke wesen soude konnen zijn: gelijk een ieder, die maar een redelijk oordeel, bevrijd van vooroordeel heeft, ligtelijk merken kan." »Zoo der drie selfstandigheden gestelt worden", zegt hij elders (op *Triniteyt*), »soo worden der drie Goden noodsakelijk gestelt, 't welk onredelijk is en een tegenspreeking in sik sluyt. Maar soo veel is 'er van dat de stelling der Dryeenheyd een versiering is der geestelijken buyten de schrift gestelt." Omtrent *Jesus* lezen wij bij hem (o. h. w.), »wie eygentlijk de vader van dese Behouder is geweest, en weet men niet, en daarom hebben eenige onwetende luyden hem gesegt te zijn geweest God, God van eeuwigheyd, en

een soone Gods van eeuwigheyd, en dat hy inder tijd is gebooren van een maagd sonder toedoen des mans: maar die stellingen zijn ook buyten de schrift, en tegen de waarheyd." En daarmee in overeenstemming is zijn gezegde (op *Idololatrie*), »of dat ook geen afgoden dienst of by Godsdienst is, wanneer men benevens den eenigen waaren God, nog een mensch tot een God stelt, en die segt te zijn de eenige troost beyde in leeven en sterven; daar dog onsen eenigen troost niet anders zijn kan, of nergens anders in kan bestaan, als in de kennisse van het hoogste goed, en inde gemeenschap met het selve (want gemeenschap uyt kennisse spruyt) wat is of kan nu anders zijn het hoogste goed, als den eenigen waaren God of eenvoudig noyt begonne Wesen? Hoe kanmen nu benevens een eenvoudig Wesen, zijnde het opperste goed, nog een mensch stellen als sijn eenigen troost, of hoogste goed, sonder by Godsdienst te begaan?" Even onbeschroomd loochent hij de satisfactieleer. »Behouden is ook", zegt hij (op *Jesus*), »wanneer men imant door onderwijsing uyt onwetentheyd en vooroordeel brengt tot de weetenschap en wijsheyd, door welke men komt tot de kennisse van het hoogste geluk, en eeuwig heyl en welvaaren: soo dat die behoudenis is de grootste behoudenis die 'er kan bedagt worden, als zijnde een behoudenis dewelke de siel raakt. En soodanigen Jesus of Behouder stel ik, onder de Jooden van dien naam geweest te zijn Jesus, een timmerman, de soon van Maria. — Dat hy onse behouder soude zijn, omdat hy ons met sijn Lijden en Sterven, en met sijn bloedvergieten, heeft verlost van alle onse sonden, en daar door voor de selven volkomentlijk heeft voldaan en betaalt, sijn stellingen buyten de schrift, en oook tegen de waarheyd." (Zie ook op *Eucharistie* en *Sacrament.*)

Wij hebben gezien, dat hij zich meermalen op de *Schrift* beroept. Doch daaruit make men niet op dat hij daar hooge waarde aan hecht. Willen wij weten hoe hij daarover denkt, dan hebben wij slechts zijne aanmerkingen bij het woord *Bibel* te lezen. »Wie de schrijvers zijn van de Joodsche schriften, kan men niet weeten, eenige der uytsteekendste Gods-geleerden meynen, datse eenen Esdras uyt meer Joodsche schriften uytgeschreven heeft. Al de schriften van het nieuwe Verbond, sijn een geruyme tijd na de dood des Behouders of Saligmaakers geschreven, en

een langen tijd daar na, in eenige Kerkelijke vergaderingen van Opsienders en geestelijke bij een vergadert, en voor Gods woord verklaart, en voor regel-maatige schriften gehouden, als ook de schriften des ouden Verbonds. Dog een langen tijd daar na zijnder eenige wederom van andere Kerkelijke vergaderingen verworpen, en de Goddelijke geloofbaarheyd benomen, en voor onregelmaatig verklaart. Met dat selve regt waar mede het de eene vergadering voor regel-maatig verklaart, met dat selve regt kan het een andere vergadering voor onregel-maatig verklaaren; want alles behoorde of moet maar zijn tot den tijd der verbeteringen. Dog daar is in de Schrift iets 't geen vast is en met de rede overeen-komt, 't welk ook by my maar alleen voor de schrift gehouden word, 't welk wederom, in 't maaken van andere schriften, soude stant grijpen: Maar de rest is voor ons onnut en idel, en kan over sulks sonder swaarigheyd wel verworpen worden. En ten waar de Schrift door gewelt, van vuur en swaard, staande gehouden wierd, sy soude in 't kort vervallen."

De Bloemhof is, volgens des schrijvers eigene getuigenis (op *Incarnatie*) in 1667 geschreven. Waarschijnlijk heeft hij er tegen het einde des jaars de laatste hand aan gelegd. Althans omstreeks dien tijd was hij aan een ander werk begonnen,[1]) en in maart 1668 kwam de Bloemhof in het licht. Hij was gedrukt bij van Aalst [2]) en bevat, behalve het voorwerk, 672 bladz. in klein 8°.

Het boek moest aan vele, die aan de kerkleer gehecht waren, ergernis geven, en men zou verwachten dat menigeen, verontwaardigd over Koerbachs scherpen aanval daarop, de pen had opgenomen om hem te weerleggen. Maar dat gebeurde niet. Of ja, éen was die het ondernam: het was een gemoedelijk lid der gemeente te Amsterdam, een beeldhouwer, Jan Pietersz. geheeten. Hij was voorzigtig genoeg om vooraf zijn boek aan schepenen ter goedkeuring aan te bieden. Den heeren schepenen echter kon dat niet behagen en zij stuurden den eerlijken man met een

---

[1]) De Jager, a. w. bl. 94.

[2]) Misschien hetzelfde wien Ledeboer noemt Herman Aaltsz of Aeltsz, in de Kalverstraat bij den Dam. De van Aalsten waren Collegianten. De schilderij, die de familie Hercules voorstelt en waarop ook Jan Knol afgebeeld is (zie boven bl. 499) is afkomsig van Willem van Aalst, die regent was van den Oranjeappel.

kluitjen in het riet; zij prezen zijnen ijver om de »ketterye ende quaet gevoelen togen te staen" en bedankten hem daarvoor; doch burgemeesteren en schepenen zagen liever dat op het boek van Koerbach niet geantwoord werd, »om de gemeente tot geen onderzoek te verwecken" en gelastten hem daarom zijn geschrift niet te laten drukken. [1] De predikanten te Amsterdam dachten er even zoo over: ook zij zwegen, maar den 18en mei zond de kerkeraad eene commissie, bestaande uit ds. Abraham de Roy en eenen ouderling, naar burgemeesteren en schepenen, om hen te bedanken voor hetgeen zij reeds in deze zaak gedaan hadden en hen te verzoeken daarmee voort te gaan. Wij ergeren ons als wij zulke handelingen zien. Wanneer een roomsch inquisiteur, inderdaad geloovende dat de leer zijner kerk volkomene waarheid is en dat wie er van afwijkt zich voor eeuwig ongelukkig maakt, anders denkende naar het schavot of den brandstapel verwijst, dan betreuren wij zijne kortzigtigheid en hebben medelijden met de slagtoffers daarvan. Maar voor de laagheid en oneerlijkheid van lieden, die zoo zeer overtuigd zijn van de onhoudbaarheid van hun stelsel, dat zij vreezen dat de gemeente het begint te onderzoeken, en daarom hen die er zich tegen durven laten hooren liever opsluiten of verbannen dan weerleggen, hebben wij niets dan afkeer en verachting. De magt er toe hadden zij: het plakaat van de Staten van Holland van 1653 tegen de godslasteraars, dat is die schrijven »tegens God ende syn eygenschappen, tegens de Godheyt ende voldoeninghe Christi, ende de heylighe Drievuldicheyt ende teghen de fondamenteele gronden ende hooftpoincten van de ware christelyke religie," oorspronkelijk tegen de Socinianen gerigt, maakte het hun gemakkelijk Koerbagh met geweld tot zwijgen te brengen.

Het eerste wat schepenen deden, bestond hierin, dat zij, hetzij nog in maart, hetzij in april, den Bloemhof lieten ophalen. De schout begaf zich ook naar Koerbaghs woning, en nam de exemplaren mede die hij daar vond. Gaarne had hij ook hem zelven, die verklaarde dat hij het boek geschreven en daaraan niet kwalijk gedaan had, gevangen genomen: doch schepenen durfden daar geenen

---

[1]) De Jager, a. w. bl. 86.

last toe geven, omdat burgemeesteren er zwarigheid in maakten. Koerbach beloofde te zullen compareren, wanneer hij ontboden werd: doch, uit dit begin opmakende wat volgen zou, verliet hij Amsterdam en begaf zich naar Kuilenburg. Hier hoopte hij in veiligheid te zijn. Kuilenburg toch was in dien tijd eene vrije heerlijkheid, behoorende aan den graaf van Waldeck: noch de staten van Holland noch de staten generaal hadden er iets te zeggen. Hij gaf van zijn vertrek kennis aan schout en schepenen, met verzoek om vrij te mogen komen en zich te verantwoorden.

Hij had het intusschen bij zijn eerste werk niet gelaten. Vooreerst had hij een boekjen vertaald De trinitate. (De eerste woorden van den hollandschen titel waren, Een kort en vlijtich ondersoeck.) Het schijnt gedrukt te zijn. Wanneer het evenwel geschreven en gedrukt is, weet ik niet. Maar in het laatst van 1677 of in het begin van het volgende jaar, toen hij zijnen Bloemhof voleindigd had, was hij aan een derde werk begonnen, getiteld: Een ligt schynende in Duystere Plaatsen, Om te verligten de voornaamste saaken der Gods-geleertheyd en Gods-dienst. Hij had het grootendeels te Amsterdam, voor een klein gedeelte (misschien nog na zijne vlugt) te Utrecht en te Kuilenburg geschreven. Een maand of twee na den Bloemhof (waarschijnlijk na dat deze was afgedrukt) was men met het drukken daarvan aangevangen, deze reis evenwel niet te Amsterdam, maar te Utrecht. Hij zelf ging uit Kuilenburg daarheen om op het drukken en de correctie toe te zien; doch toen zijn broeder daar bij hem kwam en hem mededeelde, dat de justitie hem zocht, oordeelde hij het geraden naar Kuilenburg terug te keeren. De proponent en van Berckel namen nu op zich er verder voor te zorgen. Zij kwamen van tijd tot tijd te Utrecht om te corrigeren en den drukker aan te sporen om met zijnen arbeid voort te gaan. Deze toch, hoewel hij niets zou doen dan enkel drukken — want het papier was door Jederhoff te Amsterdam gekocht, en het schijnt, dat van Aalst zich met het verspreiden van het boek zou belasten — begon bezwaar te maken om voort te gaan, toen reeds tien vellen afgedrukt en in even zoo veel pakken aan Jederhoff verzonden waren; deze zou ze bij Jan Koerbagh brengen, die ze bewaren zou tot alles afgedrukt was. Vooral op den 23sten april had daarover ter drukkerij eene

vrij hevige woordenwisseling plaats. »Het boek deugt niet" zeide de drukker. »Wat wilt gij dan drukken," antwoordde de proponent, »als gij de waarheid niet drukken wilt? een deel almanakken en leugenboeken? Ik wil het met mijn bloed betuigen, dat het waarheid is." Hij beloofde den drukker, dat deze er geen last van zou hebben: men zou het den heeren laten zien, eer het verspreid werd. Ook doctor van Berckel verzekerde dat zij voor de gevolgen zouden instaan. Doch het baatte niet: de drukker weigerde voort te gaan, en eischte bovendien de afgedrukte vellen terug. Of hij die ontvangen heeft, weet ik niet; maar wel, dat hij van het gebeurde aan het geregt kennis gaf.

Dit had ten gevolge, dat Jan Koerbagh, wien reeds de classis van Amsterdam den 19den maart en andermaal den 7den mei den predikstoel verboden had [1]), omstreeks den 17den der laatstgenoemde maand gevangen werd gezet [2]). Niet even gemakkelijk was het, Adriaan in handen te krijgen. Den eersten mei was hij ingedaagd, maar niet verschenen. Daarop zond men iemand naar Kuilenburg, waar men wist dat hij zich bevond, om te beproeven of men hem daar wilde vatten en uitleveren. Deze vond den stedehouder des graven tot hulp bereid. Koerbagh toch had zich ook daar niet stil kunnen houden: hij had er met de predikanten getwist, en was zeker bij die gelegenheid onbeschroomd voor zijne gevoelens uitgekomen. De poorten werden gesloten en de stad doorzocht; maar de vogel was gevlogen. Toch geraakte hij eindelijk in den strik. Een valsche vriend te Kuilenburg, die veel met van Berckel omging, en daar zeker met Koerbagh kennis had gemaakt, die nu ook nog briefwisseling met hem hield, bood den schout van Amsterdam aan, hem, tegen betaling van eene goede som, in zijne handen te leveren. Den schepenen was het aanbod

---

[1]) Ik vermoed, de eerste reis, nadat de naam des schrijvers van den Bloemhof bekend was geworden, de andere, nadat men kennis gekregen had van het te Utrecht gedrukte boek.

[2]) Van de dankzegging van den kerkeraad aan schepenen, 18 mei, maakt Bontemantel (de Jager, a. w., bl. 85) melding voor het verhaal van J. Koerbaghs gevangenneming. Den 27sten julij wordt gezegd (ald. bl. 101) dat hij omtrent tien weken in hechtenis was geweest. Deze moet dus 17 mei of zeer kort te voren aangevangen zijn. In het begin van mei was hij nog eenige dagen te Utrecht en te Kuilenburg geweest.

welkom, en na eenig dingen werden zij het met hem eens voor duizend gulden. Toen deelde hij hun mede, dat Koerbagh, eene zwarte pruik dragende om niet herkend te worden, zich te Leiden ophield, noemde het huis en de kamer waar hij woonde, en wees aan hoe men hem het gemakkelijkst zou betrappen. Dit werd naar Leiden geboodschapt: het geregt aldaar begaf zich 's morgens te zes uren naar zijne kamer, waar het hem te bed vond en gevangen nam. Na eenige correspondentie met de heeren van Leiden, werd de gevangene naar Amsterdam overgebragt [1]).

De behandeling der zaak duurde niet lang. Den 20sten julij begonnen de verhooren, den 27sten werd het vonnis gewezen. Koerbagh was verslagen, hij betuigde dat hij zich »de kerk en hare ordre" wilde onderwerpen, maar trad men in bijzonderheden en roerde men eenig punt aan, dat hij in zijne boeken behandeld had, dan bleef hij bij zijn gevoelen. De eisch van den schout was, dat hem op een schavot de tong met een gloeiende priem doorstoken en de regterduim afgehouwen zou worden: voorts zouden de boeken verbrand worden, hetzij in het openbaar, hetzij op eene stille plaats, naar goedvinden van den regter: eindelijk zou hij de kosten van het geding betalen, zijn overige goederen verbeurd verklaard en hij zelf voor dertig jaren opgesloten worden. Dat hoorende ontzonk den armen Koerbagh de moed, hij verklaarde dat hij berouw had over hetgeen hij had gedaan en beloofde beter leven te leiden.

De schepenen waren tot strengheid geneigd: want al schijnt er onder hen geene sprake geweest te zijn om de geëischte schavotstraf toe te passen, men verlangde toch opsluiting, sommige voor tien, andere voor twaalf, nog andere voor vijftien jaren, en vervolgens verbanning voor tien jaren, eindelijk betaling van 6000 gulden boete en 2000 voor geregtskosten. Schepen Bontemantel nogtans was van een ander gevoelen. De straf, zeide hij, door de Staten van Holland bij plakaat van 1653 op godslastering gesteld, was verbanning. Deze en geene andere behoorde hier dus toegepast te worden. Er was echter nog wel een middeltjen te vinden

[1]) De Jager, a. w., bl. 86—92.

om zich aan het plakaat te houden en toch den schepenen hunnen zin te geven die den patient, eer hij in ballingschap ging, eenigen tijd wenschten gevangen te houden. Het kon ook geen kwaad de straf wat zwaarder te maken: want het plakaat was gemaakt tegen de Socinianen, en Koerbagh was veel verder gegaan dan zij. Men moest ook »wat verder zien, dat opt gepasseerde" en »soeken voor te komen dat int toecomende soodanige boeken niet werden gemaekt." Indien men hem nu veroordeelde om zoo lang in hechtenis te blijven, tot hij borg gesteld had, tot genoegen van schepenen, dat hij in het toekomende geene zoodanige boeken schrijven zou, en borg gesteld hebbende gebannen te worden uit Holland en Westfriesland, *zou men die som wat hoog kunnen nemen.* Dan zou misschien gedurende eenige jaren niemand borg voor hem willen blijven. De schepenen die in latere jaren regeerden, »siende het beter comportement van den patient, souden dan connen disponeren, nae het geraden duncken souden, of het bannissement laten voldoen, *of soo als te raede souden oordeelen*" — of hem tot zijnen dood toe in de gevangenis houden, meende Bontemantel, maar hij schaamde zich misschien, het met ronde woorden te zeggen.

Die listige voorslag evenwel werd niet aangenomen. Men veroordeelde Koerbagh tot »tien jaren in besloten hechtenisse, tien jaren daerenboven gebannen uyt dese stadt ende jurisdictie, een mijle in 't ronde, ende in mulcte van 4000 gl., de helfte voor de armen ende de andere helft voor den schout, ende in de ordinaris ende extraordinaris costen ende mise van de justicie, de so. van 2000 gl."

Na den middag, bij de resumtie van het vonnis, kwamen er nog een paar punten ter sprake. Het eerste was, of men den veroordeelden ook bannen zou uit Holland en Westfriesland. Maar Bontemantel merkte op, dat dan het vonnis, na klokslag, van het stadhuis moest worden afgelezen en voorts aan alle schouten enz. in Holland en Westfriesland bekend gemaakt. Zoo iets kwam in het geheel niet over een met het verlangen der vrome schepenen om de zaak zoo stil mogelijk te houden, ten einde »alle occasie wech te nemen onder de gemeente van dat de boeken niet gelesen werden." Men besloot daarom, het bij verbanning buiten de stad

en hare jurisdictie te laten: dan kon het vonnis in de pijnkamer uitgesproken worden en de zaak maakte zoo weinig gerucht als mogelijk was.

Ten anderen dacht men er over om Koerbachs boeken te vernietigen. Doch men begreep, dat al werd de Bloemhof, voor zoo verre men dien had kunnen magtig worden, »in stillicheyt" verbrand, de reuk daarvan tot de gemeente zou doordringen en haren lust opwekken naar het verboden geregt. Men oordeelde het derhalve beter dat na te laten, te meer daar het drukken en verkoopen door de plakaten genoegzaam verboden was. Van het Ligt schynende in duystere plaatsen, waren maar eenige vellen [1]) gedrukt en »alleen onder de heeren ende weynich daer buyten verdeelt:" daaromtrent behoefde men dus geene vrees te hebben.

Den proponent Jan Koerbach, die wel op verscheidene punten kettersche gevoelens had, maar daarover niet had geschreven, besloot men onder handtasting te ontslaan, hem veroordeelende in de kosten van gevangenis en justitie, ook in aanmerking nemende, dat hij reeds omtrent tien weken in de gevangenis had gezeten.

Adriaan Koerbach werd later, volgens besluit van schepenen van 19 september 1668, naar het Willige Rasphuis overgebragt, om daar, onder bedelaars en deugnieten tien jaren door te brengen. Wij weten dat hij er maar ruim een jaar heeft geleefd.

(Slot volgt.) P. LEENDERTZ WZ.

Amputatie met muzijk. (XXVII, bl. 321). De heer ter Gouw heeft 't, geloof ik, bij het rechte einde; immers weet men en kan men lezen, dat bij het verbranden der vrouwen van een hindoesch opperhoofd — of van welken volksstam dan ook, die zich aan de dwaasheid schuldig maakt om de vrouwen te verbranden, wanneer de echtgenoot gestorven is, — door honderden musici zulke wanklanken worden uitgestooten en met de muzijkinstrumenten zoo'n geraas wordt gemaakt, dat niemand iets kan vernemen van de smartelijke kreten, die door de ongelukkige worden geslaakt. Niet dus om de lijdende personen zelf, maar om de omstanders zal men die trompetten in den ouden tijd hebben doen schallen.

Utrecht. A. V. R.

---

[1]) Elf vellen.

Zwaan of vaan als eerste windwijzer op de Luthersche kerk te Rotterdam. Den 16 december 1736 werd te Rotterdam de nieuw gebouwde Luthersche kerk ingewijd, en, ter herinnering aan den kerkbouw, door den medailleur Martinus Holtzhey een zilveren penning vervaardigd, op de keerzijde waarvan eene afbeelding der kerk voorkomt, zoo als deze zich, behoudens enkele punten van verschil, thans nog aan het oog voordoet.

Een zoodanig verschil is o. a., dat Holtzhey den toren afbeeldde met eene zwaan — het bekende zinnebeeld der Lutherschen — tot windwijzer, terwijl Schultz Jacobi, in zijne Geschiedenis der Evang. Luth. Gemeente te Rotterdam blz. 286 den penning beschrijvende, daarvan zegt, dat zulks onder meer eene fout van den graveur is, en zijnerzijds blz. 285 spreekt van een »*vaan*dragend torentje", dat dan ook nog derwijze op de kerk te zien is.

Op blz. 287 vermeldt S. J. »het nog op de orgelgaanderij aanwezige model in hout, dat aan Burgemeesteren is vertoond," overeenkomstig het daartoe door den kerkeraad zelven gedane aanbod (blz. 270), natuurlijk opdat B. zouden weten, welke bouwplannen de Lutherschen hadden.

Eenigzins vreemd nu kwam het mij dezer dagen voor, ook op dat houten model eene *zwaan* als windwijzer op te merken, iets wat vroeger mijne aandacht ontsnapt was.

Ik moest daarbij of aannemen dat Schultz Jacobi zich vergiste, en er vroeger werkelijk eene zwaan op den toren had gestaan, met welke onderstelling ik mij evenwel niet zoo dadelijk kon vereenigen, de bekende naauwkeurigheid en voorzichtigheid van S. J. in aanmerking nemende, die niets nederschreef, waarvan hij niet volkomen zeker meende te zijn, en blz. 272 zelfs den maker van het «ijzeren vaantje" weet op te geven. Of wel: men had althans plan gehad er eene zwaan op te zetten, maar zulks om eene of andere reden nagelaten. Maar ook hiertegen rees een gewichtig bezwaar in de door S. J. t. a. pl. in de noot medegedeelde zinsnede uit de kerkeraadsnotulen van 23 junij 1735: »Ook is gere- »solveert op de kerk geen Swaantie maar een vaantie te stellen," terwijl bovendien de blz. 287 vermelde oude prentafbeeldingen, die ik, op eene enkele min belangrijke na, heb kunnen raadplegen, alle eene *vaan* te zien geven.

Er bestond hier dus, naar het scheen, eene tegenstrijdigheid van getuigenissen, die ik wenschte op te lossen. Ik klom daarom nog eens opzettelijk naar de orgelgaanderij ten einde het model wat nader te bezien. Er was geen twijfel aan: er stond een zwaan op.

Weder beneden komende, ontmoette ik den koster J. A. van Son, en met hem in gesprek gerakende, deelde ik hem een en ander mede, zonder te vermoeden dat hij in staat zoude zijn de kwestie op te helderen.

Toch was dat zoo. Op het *model*, zeide hij glimlachend, had noch het een noch het ander, — er had *niets* op gestaan, doch zijn vader, koster vóór hem, had in der tijd, waarschijnlijk geërgerd dat er geen zwaan op de kerk stond, er een laten maken voor eigen rekening, en die op het model geplaatst.

Hiermede was voor mij de zaak volkomen in orde. Maar, vroeg ik mij zelf, zal men in later tijd, misschien over 100 of meer jaren, nogmaals op dezelfde tegenspraak stuitende, haar bij ontstentenis van thans nog levende getuigen, en wanneer alle mondelinge overlevering in dezen waarschijnlijk zal te niet gegaan zijn, nog even gemakkelijk, neen ook maar mogelijkerwijze kunnen oplossen; en zou het dus niet goed zijn, dat de Navorscher deze mededeeling opnam, tevens als een tot omzichtigheid wekkend voorbeeld, hoe somtijds door eene op zich zelf onbeduidende omstandigheid de historische waarheid en trouw van een vroegeren tijd tegenover de waarneming en beoordeeling van later levende geslachten verdacht kunnen gemaakt worden?

Rotterdam. E. PH. ERFMANN.

Vrij wind. (XXVII, bl. 16, 265). »De koornmolen [van Barneveld] dagteekent van 1389 en was een *dwanckmolen*, d. i. een molen die het uilsluitend recht had om koorn te malen en daarvoor eene geldelijke uitkeering betaalde aan den Graaf of Hertog *voor het recht van den wind* dat de Heeren van den Lande zich toeschreven; Willem van Gulick was toen Hertog en gaf het *recht van wind* uit aan Goosewijn Gruithuis van Aller op 18 april 1389, zijnde Paaschdag; in 1624 behoorde die molen aan Joffer Antonia van Ommeren."

»De Callenbroeker en Puurveensche molens zijn reeds vóór 1584

bekend; de laatstgenoemde betaalde het *windtrecht* aan den Hertog »niet te best," waarom de spil en steen uit den molen gesmeten en de molenaarsknecht doodgeslagen werd." Barneveld onder de regering der Ampts-Jonkers, 1648—1795, door een Plattelands-Burgemeester, bl. 45.

Aan 't Uddelermeer. A. AARSEN.

Olivier Veranneman. (XXVII, bl. 160). Hij werd te Roulers den 29 april 1629 geboren en stierf te Middelburg, 25 sept. 1666. Hij promoveerde den 15 julij 1635 te Dôle, waar zijne vrouw Anna Maria Marischal woonde, die te Gent stierf den 8 oct. 1665; doch beide werden te Aardenburg in de St. Bavo kerk begraven. Uit hun huwelijk vier kinderen, en daaronder Jacob Veranneman, die den 30 januarij 1731 geadeld werd. Uit hem bestaan nog afstammelingen in Hongarije en te Brugge.

Olivier was voor Vlaanderen raadsheer in 't hof te Middelburg en zal welligt daarom te Aardenburg gewoond hebben. Misschien was hij, zoo als de heer Roos vermeent, de hervormde leer toegedaan, daar bovengenoemde J. V. te Gent werd geboren den 24 julij 1662, doch met zeker voorbehoud gedoopt te Roulers den 28 sept. 1666, dus eenige dagen na den dood van zijn' vader.

Maastricht. VORSTERMAN VAN OIJEN.

Twee twistzaken in 1787. (XXVI, bl. 553 en XVII, bl. 111). De heer Welcker zegt t. l. a. pl. bl. 112. »De vermelding van den heer van Zuylen is hier blijkbaar een vergissing." De heer Welcker vergist zich. Bedoelde heer van Tuyll van Serooskerke was heer van Zuylen, en wordt, gelijk dat in vroeger tijd de gewoonte was, tot onderscheiding van andere leden van zijn geslacht, Zuylen genoemd. A. J. C. KREMER.

Linnenpapier. Het oudste linnenpapier, dat in Europa gebruikt werd, is, voor zoo ver het bekend en overgebleven is, dat waarop een document voorkomt, geteekend en gezegeld door Adolph graaf van Schaumburg op 22 april 1239. Dat stuk berust in de bibliotheek te Rintelen.

A. J. C. KREMER.

Zonderling gevecht. Men leest bij Fahne, Dortmund, I, S. 224 — In 1606—20 aug. lagen te gelijker tijd spaansche en hollandsche troepen te Dortmund.

Eerstgenoemde stonden onder bevel van Gerhard Kritha, een edelman uit Deventer, en waren in de herberg »in den Pott" op den Osterhelweg afgestegen. De staatsche (hollandsche) ruiters stonden onder bevel van ritmeester Albert Streuff (Struif?) en luitenant Reinhard von Hanxeler, die in den Rehfusz op den Westerhelweg hun herberg hadden. De eene partij daagde de andere door hare trompetters uit, de herberg te verlaten en zich met elkander in het open veld te meten. Te gelijker tijd trokken van ieder kant de zes sterkste uit de burgtpoort. In strijdwoede ontbrand schoten zij op elkander, voor zij de hameien gepasseerd waren. Kritha en een zijner medestanders bleven dood, twee werden zwaar gewond, Hanxeler nam het veldteeken van Kritha, zijne medgezellen trokken de lijken naakt uit, en namen drie paarden als buit mede. De lijken werden door de Dominikanen begraven. Kritha begroeven zij voor het altaar in de kerk, de andere op hun kerkhof. De gewonden werden te Dortmund verpleegd.

Streuf vindt men in 't zelfde boek bl. 232 weer vermeld, anno 1610.

»Op 3 mei trok Streuf van Landstein met een compagnie ruiters en twee vendels knechten over Corne en Wambel langs Dortmund; zij deden veel schade."

Op 3 april van dat jaar was te Dortmund een keizerlijk patent aangeslagen, waarbij Rembert von Hanxler werd ingedaagd. Misschien is de voorvermelde Reinhard von Hanxler daarmede bedoeld.

A. J. C. KREMER.

Barbaarsch oorlogvoeren. Fahne zegt in zijn Dortmund, aan het einde van zijne mededeelingen omtrent het beleg van die stad door de aartsbisschop van Keulen en den graaf van Mark in het einde der XIVe eeuw:

»Dat het oorlogshandwerk in dien tijd algemeen uitliep op branden, rooven en opligten, blijkt uit het relaas van het beleg van

zelf; maar dit ging nog met andere gruwelen gepaard, zoo als die nu nog slechts bij de ruwste volken en onder regeringsloosheid voorkomen.

Indien het een niet te weerspreken waarheid is, dat men de beschaving en zedelijkheid af kan meten naar het gedrag der mannen tegenover de vrouwen, dan heeft men in de verhouding van vijandelijke troepen tegen de vrouwelijke verwanten hunner vijanden een goeden maatstaf. De kronijkschrijver zegt: »in dezen oorlog hebben zich de vijanden, maar toch meer de marksche dan de keulsche, zeer onbeschoft en onbehoorlijk gedragen. Voornamelijk hebben ze schandelijk met de vrouwen omgegaan, zij ontnamen deze niet alleen haar geld, haar linnen, hare kleederen, schoenen, alles wat zij hadden, maar sloegen en verwondden ze ook nog zeer onbarmhartig. Eenige vrouwen hebben ze zelfs de armen afgesneden, en andere met de voeten vertreden, vele hebben ze geschonden en vervolgens menige, nadat zij haar de kleederen om de borst afgesneden hadden, ontbloot naar huis gezonden. Het gruwelijkste was echter dat zij de vrouwen die zwanger waren verdronken. Daarbij werd niet gelet op stand of rang; zelfs de kloostervrouwen werden niet verschoond.

A. J. C. KREMER.

Slag van Nieuwpoort. In april een paar dagen te Nieuwpoort in Westvlaanderen verblijvende, werd mij de gelegenheid gegeven het archief te bezien, dat rekeningen der gemeente bezit van het einde der XIVe eeuw af.

Zoo ver ik heb kunnen nagaan is er echter niets bepaalds over den slag van 1600 of de belegering der stad aanwezig: het journaal zal wel door de spaansche oversten medegenomen zijn. Ik vroeg daarom de rekeningen van dat en een paar volgende jaren en nam daaruit de navolgende aanteekeningen. In de raadzaal van het schoone deftige stadhuis bezag ik de schilderij van den slag van Nieuwpoort, door Z. M. Willem I aan de stad geschonken, alsmede nog eene oudere en eenige portretten.

1600—1601 Pieter Begeram eñ Jooris de Caerle aerbeyders van bij hem lieden begraven te hebben *zesthien* psonen verdroncken ten dagne van de bataille zijn p ordonnantie betaelt ij £ ii β par̃.

Boudens Verschoore van een voiage by hem ghedaen thebben tot Dunckerke omme de Canonniers vañ armeede alhier ghecommen tot wederstant vañ vijant
es per ordonnantie betaelt. . . . . viii £ par̃.

mr. Jacob de Francke chirurgien binnen deser stede over zijne goede debvoiren ghedaen by hem omme de ghequetste ghecomen zynde wtt de slach te helpen cureren en hem toegeleyt voor een gratuyteit es per ordon. betaelt. . . . . . . xxiiij £ par̃.

Anthonis Kempe schuuteman van bij hem ghevoert thebben nae Vuerne de nomb(er) van acht en dertich ghequetste soldaten op ordonnancie bet. . . . . viiij £ p.

mr. adriaen dolieslaghere burgemeestere van der Courpse voor zijne moeienesse eñ goede debvoiren bij hem ghedaen int logieren eñ fourniren vañ soldaten alhier in garnisoen ligghende tydt van 1 jaer. . . . . xlvij £ par̃.

Pietro portugues soldaat hem ghejont by mynen heeren van de wet voor een gratuiteyt voor zynne goede debvoiren ghedaen alhier gheduerende tbelech deser stede int adviseren eñ van brieven over eñ weder te draghen is per ord. bet. . . . xxiiij £ par̃.

Adriaen Tack is insghelycx hem ghejont voor een gratuiteyt ov̄ zynne goede debvoiren ghedaen wtghesonden zynde ten diverschen stonden naer de forten ligghen̄ voor Osthende ontrent de tyde van de beleghery̅n deser stede is p. ord. bet. . . . xxiiij £ par̃.

1601—1602. mr. Jan Boudens van bij hem ghelevert thebbene gheduerēn tvoorseyde belech tot behouve van ziecke eñ ghequetste soldaten van alzulcke medicamenten eñ wynckelware hem lieden nodich zijnde per ordon. bet. . . . . ijc £ par̃.

Gedurende het beleg werden er xxxiiij streckende roeden palissaden rondom de stad gezet, alsmede pecktonnen gebrand op den kasteeltoren tot waerschuwinghe van die van den lande. Jacques Mueninex leverde 3200 ℔ loot gebruijckt int musquet voor
vc xij £ par̃.
als ook 53 ellen cannevets verbesight voor tmaken van cardoesen, beloopende met het maken der cardoesen. . . . xxxiiij £ p.

terwijl eindelijk Jacob Clou 107 stoopen wijns leverde voor de ghequetste eñ zieke soldaten.

Mr. adrn. dolieslaghere was $burg_r$. en doctor.

De kasteeltoren bestaat nog. 't Is een groot, vierkant gebouw. Het verdwenen kasteel behoorde aan de Tempelheeren, misschien hun refuge te Nieuwpoort: want hun klooster stond te Slijpe. Ook de oude halle op de markt draagt een' zwaren toren met belfoort voorzien.

St. Gilles-Waas. F. CALAND.

De Dollart in Vlaanderen. (XXVII bl. 229, 323 en 369). In mijn artikel is eene storende (druk- of stel-) fout ingeslopen, die ik herstelle: blz. 370, regel 12 en v. van onderen staat: »IJzendijke — lagen aan stroompjes op dien stroom afvloeiende van Brugge over Sluis." Men leze: »op dien stroom afvloeiende. Van Brugge over Sluis — langs (niet . Langs) de Honte tot bezuiden Biervliet."

De IJzendijk vormde eene ellipsvormige lijn, wier top in het N. ongeveer tusschen Breskens en Nieuwerhaven (thans 't gehucht Numero Een) lag. Blz. 371 staat Estraborger, lees: Estraborgis. De Elisabeth polder (Biervliet) is in 1866 — de Angelina polder in 1847 — bedijkt.

Niets is bestendiger dan de onbestendigheid, mag ik wel zeggen: een paar dagen geleden lees ik het berigt, dat de haven van Philippine door eene stoomboot is bezocht. Gedurende den oorlog met België, werd de Braakman enkele malen door eene boot aangedaan, doch deze waagden zich nooit verder dan tot even beneden Biervliet. Het is dus zeker, dat de Braakman in de laatste halve eeuw weer aan diepte gewonnen heeft. Dit verschijnsel is niet moeielijk te verklaren; het water wil speelruimte. In 1818 bedijkte men den Nieuwen Neuzenpolder en zoo vernaauwde de breede Braakman-monding. Het afdammen van Sloe en Ooster-Schelde wijzigden de strooming der wateren: deze vonden zich de oude wegen van het Axelsche en Sassegat door bedijking afgesloten en wat ze aan stroomlengte verloren trachtten ze dus door stroomdiepte te winnen. G. P. ROOS.

VRAGEN.

Diederijck bisschop van Doornik. Waar kan ik iets vinden over Diederijck, bisschop van Doornik, die in 484 afgezet werd »omdat hij bij kersten gheloove niet en bleef"? Paus Felix III benoemde den heiligen Eleutherius in zijne plaats. Van dezen laatsten wordt verhaald, dat hij den Apollo van Doornik vernietigde en de christelijke leer predikte zoo als hij die van St. Piat geleerd had. Is ook hieromtrent meer bijzonders te vinden? G. P. ROOS.

Kegelschole. Willem de Ram, inwoner der gemeente Nieuwpoort in Westvlaanderen, stichtte 5 mei 1469 een Goidshuus voor de orde van S^t^. François. Dit Godshuis stond benoorden — bewesten — beoosten de *keghelscole* eñ bezuden der strate die te casteele wairt strect.

Komen in andere gemeenten ook kegelscholen voor?

F. CALAND.

[O ja, men vond ze en vindt ze nog op een aantal plaatsen. Want eene kegelscole is niet eene plaats waar men onderwijs geeft in het kegelen — waar misschien de tegenwoordige beteekenis van school iemand aan zou doen denken — maar eene plaats waar men bij een komt om te kegelen, eene kegelbaan. Zoo vindt men in dien tijd ook gesproken van dobbelscolen. Men make daar evenwel niet uit op, dat toen in die nuttige kunst onderwijs werd gegeven; het waren eenvoudig speelhuizen.]

Familienaam van Gabbe Jacobs Selsma. In de belangrijke, door W. Eekhoff bewerkte verzameling »Oorkonden der geschiedenis van het Sint-Anthonij-Gasthuis te Leeuwarden", vind ik, als ouders van den bekenden leeuwarder voorstander van vrijheid en hervorming Gabbe Jacobs Selsma, aangegeven: Jacob Seldenryck en Rixt Gabbes. Waarom voerde Gabbe zijn vaders geslachtsnaam niet? Of was dit Seldenryck slechts een bijnaam, en droeg Jacob Seldenryck eigenlijk ook den familienaam Selsma? Komt deze laatste naam ook eerder in Friesland voor, of was Gabbe Jacobs de eerste die dezen naam voerde? Is de familienaam Selsma ook van elders bekend?

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

Brief van Valckenaer aan Bilderdijk.

Meer en Bosch 16 nov. 1806.

Nu nog eens, mijn vriend; eer het geheel winter wordt!

Voor 14 dagen sprak ik u te Leyden; dog mijn tijd was te bepaald, om u ampeler te onderhouden. Ik schreef aan Brugman, en zond u dien brief. Ik kreeg van u nog van hem andwoord. Nu zie k uit een brief van de Veer, gedateerd voor Hamelen 9 nov. dat Brugman te Paderborn zit, zeeker bij zijne hospitalen! Eene bezigheyd, die, hoe heylzaam ook voor de lijdende menschheyd, niet schijnt bestemd te zijn voor een zoo schoon Genie als dat van dien man.

Nu wenschte ik tog wel eens nader met u te overleggen, wat gij worden of beginnen zult. Daar ik u stellig aangeraden heb, in Holland te blijven (en nu na de revolutie in Brunswijk zult Gij moeten blijde zijn die partij te hebben gekoozen), zo hangd mijn hart over u, uw lot, uw bestaan, uw huysgezin.

Dan zo gij niet geheel dichter zijt, dat is, ongeschikt om te bereekenen, dat men hier om te leeven, eene gegevene quantiteit van *moneij* nodig heeft, zo kom eens met mij overleggen uwe zaken. Gij zult een' warmen haard, en wat beter is, een warm hart vinden.

Verklaar mij dan eens, wat werk van de Luc gij bedoeld, waarin dat betoog der overeenstemming der H. S. met alle Physiologische moderne decouvertes, in uwe noten achter het buitenleeven, bl. 27, en waarvan gij dáár spreekt, als had gij het geleezen, terwijl gij bl. 35 er van gewaagt als van een verwacht wordend werk; van 't welk gij bij voorraad gelooft, dat hij dat bewijzen ZAL!!! intusschen zoo gij zijne *lettres au Professeur Blumenbach* hebt, waarvan gij gewaagd, breng ze eens voor mij mede.

Nunc vale, amicorum illustrissime, ac cito ad me veni!

Mes respects a madame votre Epouse. Valckenaer.

[Bilderdijk woonde in 1806 te Leiden op den Hoogenwoerd; het beviel hem daar echter zoo slecht, dat hij in januarij 1807 naar Katwijk verhuisde.]

VRAGEN.

Anonymen — tevens bijdrage tot de opgaven van zonderlinge titels van boeken. Wie is A. M. S., de rijmer van de Hemelsche Taruw-Schoof, te samen gebonden van veele geestelycke Airen. Bestaande in verscheyden geestelycke Liedekens ende Lof-Sangen. 't Alckmaer, By Ysbrant van Houten, Stadts-Drucker, in 32° z. j.?

In de Lamentatie, bl. 90, zingt hij:

Adriaen Snellius licht is verdwenen,
Dat tot Alckmaer heeft geschenen.
Op Godes Kercks-kandelaer,
Omtrent d' tijdt ven dertigh jaer,

In het liedeken, bl. 135, Op de Welkomste van dom. Joannis Snellius, zingt hij:

U hert in groote sorgh lagh,
Eer Godt U resolutie gaf
Om Schoonhoofs Kercke te verlaten,
Door beweginge van schoon praten.
Bevestigd van Adrianus Snel,
In 't Nieuwe-Jaer wilt wel beklijven,
Duysent ses veertigh acht wij schrijven!

Was deze rijmer ook een Snel of Snellius?

G. P. ROOS.

TAALKUNDE.

Brand. (XXVII, bl. 187.) Tot aanvulling van het medegedeelde op bladz. 386 in de 8e afl. van dezen jaargang kan nog dienen, dat ook in de middelnederlandsche poëzie het woord brand in de beteekenis van zwaard voorkomt. Zoo vinden we in Een abel spel ende een edel dinc van den Herthoge van Bruyswyc, hoe hi wert minnende des Roedelioens dochter van Abelant, voorkomende in Moltzers Middelnederlandsche Dram. poëzie, op blz. 111 het volgende:

»Met rechten ic dat wel claghen mach
»Dat ic verloren hebbe minen Brant.
»Bi mijnder trouwen, haddicken in mijn hant,
»Ghine sout mi niet vangen, fel keitijf!

De heer M. teekent daarbij aan: »Brant d.i. zwaard. Wal. vs. 446 wordt verhaald, dat de held »vergat sijn *goede swaert*", en wat later vs. 521, dat hij, bij den kamp met het »felle serpent" in diens »staert ghewonden", eindelijk »verloste sine ene hant" en daarna »taste om sinen *brant* an sine side", maar bevond dat »hi was verloren". Dit is niet de eenige bewijsplaats dat »brand" zwaard kan beteekenen, alhoewel het schrijven van 't woord met een hoofdletter, allicht de meening zou kunnen veld doen winnen, dat »die hertoghe" zijn zwaard slechts dien bijnaam gaf, om het te onderkennen van andere zwaarden. Bijna zouden we dit aannemelijk achten, na het lezen van de volgende regelen, in hetzelfde stuk op blz. 117, op welke blz. het woord op nieuw tweemaal met een hoofdletter voorkomt. De hertog zegt daar:

»Och, haddic minen desterier
»Valantijf metter hant
»Ende mijn sweert, *den goeden Brant*".

Wij cursiveeren die enkele woorden, eveneens als we dit doen in de woorden door Rogier tot zijn heer gesproken:

»Nu siet hier, hoghe gheboren man,
»Valantijf, u goede paert,
»Ende uwen *Brant, dat goede swaert*,
»Daer u herte soe sere op rast".

Niet één voorbeeld vinden we verder in dat stuk, dat een gemeen zelfstandig naamwoord met een hoofdletter wordt geschreven, dat wel overwogen mag worden vóór we aan »Brant" de beteekenis van zwaard toekennen. Bijna zouden wij geneigd zijn te zeggen, dat des hertogs zwaard als zóó scherpsnijdend en daardoor als zóó vernielend bekend was, dat het in verdelgen gelijk stond met een brand. Wellicht ware het beeld van het hel flikkeren bij 't zwaaien, het vonken slaan op helmen en harnassen in den strijd nog begrijpelijker, om het zwaard een brand te noemen.

Utrecht. A. V. R.

[Ten bewijze dat *brand* in de middeneeuwen ook de beteekenis had van zwaard, zou men verscheidene plaatsen uit de werken der schrijvers van dien tijd kunnen opgeven. Het zal echter voldoende zijn, als ik er hier eene uitschrijf, die het zeer duidelijk bewijst, namelijk Rijmbijbel, vs. 19519—19524. De profeet Jeremia verschijnt daar aan Judas Machabeus.

Jheremias hilt j. *swerd*
Van goude, diere ende werd,
Ende gaeft Machabeuse in die hant,
Ende seide: »Nem den heilighen *brant*,
Dien sendti God: du salt verslaen
Dine viande daer mede saen!"

Hetzelfde voorwerp dat de dichter eerst *swerd* genoemd heeft, noemt hij naderhand *brant*.

De oorsprong van den naam *brand* aan het zwaard gegeven, zal, vermoed ik, deze zijn. Brand beteekende ook in de middeneeuwen een brandend stuk hout. Wanneer nu de ridder zijn blank geschuurd zwaard zwaaide en het zonlicht het deed schitteren, had het groote overeenkomst met een vlammend stuk hout, eenen brand. Aan die overeenkomst zal het zwaard den naam van brand te danken hebben.

Aan het zwaard werd soms een naam gegeven. Men denke b.v. aan Roelands Durendal. Nu is het wel waar, dat brand, ook in deze beteekenis, een gemeen zelfst. naamwoord is, en dat een woord, dat eenvoudig zwaard beteekent niet geschikt is om als eigennaam van een zwaard te dienen. Maar als wij zien, dat op beide aangehaalde plaatsen gesproken wordt van »uwen brant, dat goede swaert" of van »mijn sweert, den goeden brant" en dat beide malen daarnevens genoemd wordt Valantijf, u goede paert, dan valt er wel niet aan te twijfelen, of de dichter van het abele spel heeft daar Brant als eigennaam gebezigd en de heer Moltzer heeft wel gedaan, dat hij het woord met eene hoofdletter geschreven heeft.]

Gehucht en buurt. (XXVII, bl. 130, 436.) In de voorreden van het Alphabetisch Register van alle bewoonde oorden des rijks, te zamen gesteld bij het topographisch bureau van het departement

van oorlog ('s Gravenhage bij de Erven Doorman 1850), leest men achter een lijst van verkortingen:

»Hier omtrent dient de verklaring, dat, uithoofde nergens eenige bepaling dienaangaande is aangetroffen, men heeft gemeend te moeten verstaan:

door *gehucht*, iedere vereeniging van huizen of woningen, die op zichzelve een eigen naam voeren, doch niet als dorp kunnen worden aangemerkt;

door *buurt*, iedere vereeniging van huizen, die bekend staat onder den naam van den weg, dijk of straat, aan welke dezèlve gelegen zijn; en

door *buurtschap*, op gelijke wijze, de zoodanige, die worden aangeduid door den naam van het veld of oord, waarop of waarin dezelve zich bevinden...."

De zamenstellers van het bedoelde register vergisten zich, wanneer zij meenden, dat nergens eene bepaling der beteekenis dier drie woorden zou zijn te vinden. Evenwel moet het gezegd zijn, dat hunne definitie niet geheel verkeerd is.

Die van het woord *gehucht* is bepaald goed. In Noordbrabant heeft het in 't gebruik de beteekenis van het register. *Gehucht* heeft betrekking op de ligging van huizen bij elkander. Het is een geographische naam.

Door *buurt* verstaat men in Nbr. een gedeelte van een vlek, dorp of groot gehucht. Dat woord heeft op het platte land ongeveer dezelfde beteekenis als het woord *wijk* in de steden. De buurten zijn gewoonlijk van elkander gescheiden door een brugje of vonder, en de bewoners van dezelfde buurt vormden — want de oude zeden verdwijnen al meer en meer — maar vormen toch nog tamelijk algemeen, eene soort van kunstmatige familie of klan. De buren hebben wederkeerig verpligtingen te vervullen [1]), bij geboorte, huwelijk, begrafenis, enz.. Vroeger deden de mannen van dezelfde buurt dezelfde hand- en spandiensten onder een »rotmeester." — Waarschijnlijk had men vroeger ook »buurtmeesters", eene soort van schouten, die politie uitoefenden. Ik heb geen spoor

---

[1]) Zoo ik mij wel herinner, spreekt Cicero in zijn „De officiis" over dergelijke buurtregten. Bij Melis Stoke vindt men buren = landlieden.

van grondhoorigheid of lijfeigenschap bij deze inrigting ooit ontdekt. Het woord *buurt* sluit ook niet in een bij elkander liggen der huizen. Er is geen huis, hoe afgelegen ook, of het behoort tot eene bepaalde buurt. Eene buurt beslaat zeker grondgebied; al de op dat gebied vespreide huizen behooren tot de buurt. Als geographische naam schijnt het woord *buurt* minder gepast, daar men er niets uit kan opmaken, wat de ligging der huizen betreft. Waarschijnlijk is de verdeeling in buurten ontstaan uit die in buurschappen.

De definitie van het woord *buurtschap* in het Alphabetisch Register is ongeveer juist. Tot eene *buurtschap*, elders *buurschap* of *boerschap*, behooren al de huizen, gelegen in een zeker veld of oord, waarvan de ingezetenen in de middeleeuwen hofhoorig, of keurmiedig waren onder hetzelfde verband. 't Waren heerlijkheden van grooter of kleiner uitgebreidheid en het onderscheid tusschen buurschap en buurt zou misschien het best zijn aan te duiden door eene vergelijking met heerlijkheid en marke. In Noordbrabant bestaan geen marken, maar wel buurten, wier eigengeërfden regt hebben en gemeenschappelijk gebruik van grootere of kleinere uitgestrektheid woeste gronden, die het eigendom zijn, niet der gemeente, tot welke de buurt behoort, maar van de buurt.

Van den maatschappelijken en regtstoestand der ingezetenen van een buurschap is veel te zeggen, maar dit ligt thans buiten mijn bestek. Dit zij thans voldoende, dat sommige hier te lande tot in het laatst der vorige eeuw door eene onvrije bevolking werden bewoond.

A. J. C. KREMER.

[Dat de definitiën van den schrijver van het Alphab. Register niet goed zijn, zal den heer K. blijken, als hij de allezins juiste verklaring gelezen heeft der woorden gehucht en buurt, door den heer Winkler op bl. 477 gegeven. — *Buurtschap* deugt niet. Het is door onkundige schrijvers uit *buurschap* bedorven.]

Nieuwe woorden. Nu en dan worden in onze taal woorden uit vreemde talen overgenomen, soms met eenige verandering in de uitspraak, soms onveranderd. Zou het niet nuttig zijn, zoo de

medewerkers van dit tijdschrift de nieuwe woorden, die hier te lande verschijnen, mededeelden, natuurlijk met de beteekenis?

Om een begin te maken, noem ik het woord »stoppen" voor »doen stilstaan," naar het engelsche »to stop," en ook het bij de spoorwegmachinisten in gebruik zijnde »pruimen," afgeleid van het engelsche »pruiming," waardoor verstaan wordt het ontsnappen van stoom met water vermengd (zie Tijdschrift der Maatschappij ter bevordering van Nijverheid, febr. 1877, bl. 58).

A. J. C. KREMER.

Gersten-, gruit- en kuitebier. Te Dortmond werd in 1472 door den raad aan iedereeen vergund te brouwen; maar wie gerstenbier brouwde, zou geen gruitenbier brouwen en omgekeerd.

In 1471 werd aldaar voor het eerst hoppenbier gebrouwen. Het kwam later weêr buiten gebruik, en in 1610 kwam het »koete" (kuite?) in zijne plaats.

Fahne zegt in zijn Dortmund op het jaar 1544. »Tot nu toe was te Dortmund sedert 200 jaren meest gruitbier gebrouwen en volgens bepaling van den raad vertapt. Maria Magd. 1543 werd dat veranderd, en in de plaats daarvan bepaald »koete" te brouwen. De gruitmeester, Johann Werner, maakte echter met de gruitheeren (raadsheeren, die het opzicht hadden over de bierbrouwerij) een verdrag volgens 'twelk hem vergund werd, voortaan voor zieke personen gruitbier te brouwen, wat hij ook deed tot 1551."

A. J. C. KREMER.

Grens. (XXVI, bl. 619.) In de Kolln. Ztg. van 26 april komt onder de lokale berigten de beantwoording voor der tot de redactie van dat blad gerigte vraag, waarom men in dat blad »graenze" (gränze) schrijft en niet »grenze." De redactie antwoordt daarop, dat hare voorgangers zoo schreven en zij daarom ook gränze schrijven en niet grenze, dat de ä aanduidt, dat in het wortelwoord eene a aanwezig is en niet eene e, — en verder dat het woord grens afkomstig is van het russische woord *granzia*, afgeleid van het wortelwoord *gran*, dat hoek beteekent.

Bij Melis Stoke treft men het woord *grens* niet aan, maar het

woord *marke* in die beteekenis; ook het woord *lake* werd voorheen gebruikt in de plaats van grens. Hoe en wanneer zou het woord in onze taal zijn opgenomen?

A. J. C. KREMER.

Proeve van etymologie. In het brugsche weekblad, De stad Brugge, komt van de hand van zekeren heer Amand Delplace, een opstel »Naamsoorsprong" voor. Daarin leest men o. a. het volgende.

»Bij het in bezit nemen van een woesten grond is de volkplanter, hetzij hij den landbouw beoefent, het zij hij van veeteelt of jacht zijn bestaan betracht, verplicht zich op de hoogte te vestigen.

Naarmate hij zich uitbreidt, wordt hij gedwongen, afwateringwerken te verrichten, zonder welke de hellingen, welke meest altijd moerassig zijn, al moesten zij slechts tot weide dienen, hem van geen nut kunnen zijn.

Daar de wegen ontbraken, kon men slechts bij middel van waterleidingen gemeenschap houden; daarom werden de woningen langs of in de nabijheid van eenen waterloop geplaatst.

Vandaar de menigvuldige uitdrukkingen van *a*, *œ*, *ac*, *e*, *ec*, *eec*, *en*, *ei*, *i*, *ic*, *ing*, *u*, *uc*, *ud*, *ut* al welk waterloop beduidt: *erd* een door bedelving droog gemaakten grond ; *hel*, *hoog* en *laag*, welke men in de plaatselijke benamingen aantreft. Hoe talrijker de volkplanters en de volkplantingen zijn, hoe meer men gedwongen is van de verhevenheid af te zakken, des te meer is men genoodzaakt de namen af te wisselen, om niet in dezelfde uitdrukkingen te verwarren. Hiertoe hebben ook de onderscheidene aankomende landverhuizers, door hunne eigene tongval en uitdrukking vele bijgedragen.

Aelbeke, Couckelare, Coudekerke (Heijst) Dudseele, Helchin, Houcke, Hulste, Keijem, Oedelem, West en Oostroosebeke, Ouckene, Poucke, Rolleghem, Roeselare, Thielt, Zonnebeke, en menigvuldige andere, hebben dezelfde beteekenis, te weten de afhelling van den grond en bijgevolg diens afwatering.

Wanneer het woord eene lettergreep heeft welke tot *hem* — woning — uitkomt, beduidt dit de kom der gemeente of van de heerlijkheid waarvan zij voortkomt, anders is het de aanduiding

van den grond; en deze is de oudste of oorspronkelijke benaming, terwijl zij tevens den omtrek van eene mindere of meerdere uitgestrektheid aanduidt.

Aelbeke.

A-el-beke — A-hel-beke. De loop van het water der helling.

Aelbeke ligt op de verhevenheid die ten Oosten Belleghem — B-el-ghem, woning nabij de helling — en ten zuiden Rolleghem heeft; verhevenheid welke het water zuidwaarts ter Schelde en noordwaarts ter Lei doet gaan.

Couckelare.

Co-uc-el-are — Hog-uc-hel-are. — Loop van het water der hooge helling.

In vele gevallen is door sterke aanblazing de *g* en *h*, welke een woord begint, tot *c* of *k* overgegaan, hetwelk hier het geval is; wanneer zij niet aangeblazen werd, is zij veelal weggelaten.

De *h* is door aanblazing tot *c* of *k* overgegaan in Cachtem, Caeyghem, Coolkerke, Coolskamp, Coudekerke, Cortemarck en Cuerne.

Voor de menigvuldige werken tot ontginning van het groot watermeer waarvan Couckelare — en met haar de geheele verhevenheid waaraan zij behoort — het einde van den vasten grond was, waren er twee bijzondere [afzonderlijke] afwateringen: de westersche en de noordsche.

De westersche vloeide in het meer, waar thans de gemeente Moere zich bevindt, en vormde eindelijk den Houckevliet — Hoog-uc-vliet — de vliet van den hoogen waterloop, — nu St. Pieters Capelle.

De noordsche na zich vereenigd te hebben met de waterleidingen van den westkant van Aertrycke, liep langs Roxem — R-o-acs-hem — ter hoog acs-hem — ter woning aan den waterloop der hoogte — te Oudenburg — O-ud-ee'n-burg — hoog-ud-ee'n-burg, aan den loop van 't water der hoogte — waar het in de zoete zee viel.

Deze plaats wordt ook in oude handvesten *Flansburg* genaamd; dit komt van den watergang der lagere streek, waarvan ons de benaming van Plasschendaele gebleven is: P-la's-ee'n-dale — op laag's een dale — op de daling van den loop van het laagwater.

Flansburg: F-la-n's-burg, beduidt: F, verandering van V, verkorting van *up*, *op*; *la* verkorting van *laag*; *n's* verkorting van *een's*, waterloop en *burg*; dus de burg op den lagen waterloop. Oudenburg duidt den zuidkant, Flansburg den noordkant der plaats aan.

Wat de uitdrukking eens waterloops der laagte betreft, men vindt die nog nabij Oostende, in *Slijkens* — S-l-ijk-ens — laag-ijk-ee'ns — de loop van het water van de laagte, te weten de Noordzee, benevens dezen van Vladsloo — laag-erd's-loop-ambacht, waarvan de afloop aldaar is.

Cachtem.

C-ach-t-em — hoog-ac-te-hem. — Woning ter plaats waar de hooge waterloop in een ander valt.

Coeyghem.

Coe-y-ghem — Hoog-y-ghem. — Woning aan den loop van het water der hoogte.

Coolkerke.

Coo-l-kerke — Hoog-el-kerk. — De kerk op de hooge helling, ten Berge.

Coolscamp.

Coo-l's-camp — Hoog-hel's-Camp. — De uitgestrektheid van de hooge helling; te weten de verhevenheden die de Roede van Thielt uitmaakten.

Cortemark.

Co-r-te-mark, Hoog-erd-te-mark: *erd* is een grond door bedelving gebruikbaar gemaakt.

Cortrijk.

Cor-tr-ijk — Hoor-trecht-ijk. De overgang van het water, waar de grond slijkig is."

Van nog zeventien andere plaatsen wordt de naamsoorsprong gegeven. Ik geloof echter, dat ik het hierbij kan laten. Want het medegedeelde zal allezins voldoende zijn, om de lezers van den Navorscher te doen zien, wat men in Vlaanderen de goe gemeente soms nog laat slikken. Wel worden wij in Holland nu en dan nog eens op een vreemden poespas onthaald; maar zulke geregten durft men ons toch niet meer voorzetten.

V R A G E N.

Sporen der friesche taal in de volksspraak van Noord-Holland. Ten jare 1649 hielden roomschgezinde boeren, tegen de wetten des lands, 'n groote kerkelike vergadering te Zijdewind, 'n dorp in Noord-Holland. Deze vergadering werd door de bevoegde macht van Niedorp, waartoe Zijdewind behoort, verstoord en de boeren uit elkander gejaagd. De boeren verzetten zich gewapender hand tegen d'openbare macht; ze scholden ook den voerman uit, die de bewindvoerders van Niedorp met z'n wagen naar Zijdewind gebracht had, en voegden dezen toe: »Dou schelm! waerom hebt stouse »hier gebracht! Dou machste den Officier doot brenghen tot Nieu- »dorp, maer niet levendigh! Bruytse allegaer mette wagen van den »dijk, ende haeltser niet meer uyt!" —

Deze woorden staan letterlik zóo opgeteekend in 'n verhaal van bovengenoemde gebeurtenis, opgesteld door K. van der Bijl, secretaris van Niedorp, en in druk uitgegeven in dat zelfde jaar 1649 »tot Zardam, by Willem Willemsz., Boeck-verkooper, woonende op »den Dam, by de Oude kerck", onder den volgenden titel: »Ver- »haal ofte verklaringen van 'tgunt Schout, Burgemeestren, ende »Scheepenen der steden Nieudorp is gerescontreert in 't visiteren »van de paapsche vergaderinge, op de Sijdwind, in den banne van »Oude Nieudorp, den 23 Augusti, 1649."

De boven aangehaalde woorden verdienen d' opmerking van taalvorschers, omdat ze bewijzen dat de noordhollandsche landlieden, in 't midden der zeventiende eeu, in hun dageliksche spreektaal nog 't friesche woortje *dou* (overeenkomende met 't engelsche *thou* en 't duitsche *du*), voor den tweeden persoon enkelvoud van 't persoonlike voornaamwoord gebruikten. En dat wel, ook wat de vervoeging der werkwoorden betreft, die door dit voornaamwoord beheerscht worden (*hebt stouse*, beter *hebstou se*, en *machste*), vol-komen op friesche wijze.

Tegenwoordig is dit oorspronkelike, friesche *dou* in geheel Noord-Holland door 't hollandsche *jij* en *jou*, in de spreektaal, verdrongen [1];

[1] Natuurlik behalve op 't eiland Ter Schelling, waar d' oude friesche taal nog tamelik onverbasterd gesproken wordt. Maar dit eiland behoort dan ook slechts in staathuishoudkundigen zin (en dan nog niet eens ten volle) tot Noord-Holland. Oorspronkelik en aardrijkskundig behoort 't tot Friesland tusschen Flie en Lauers, want 't leit beoosten eerstgenoemden stroom.

wel tot groote schade van 't oorspronkelike, eenvoudige en ongekunstelde in dien zelfden tongval.

Sedert de graven van Holland er eindelik, na herhaalde oorlogen, in geslaagd waren, West-Friesland (bewesten Flie) geheel aan hun macht te onderwerpen, dachteekent reeds 't verval der friesche taal in deze oorden. Het is dus wel 'n bewijs hoe langzaam 't uitsterven van eenige taal, in den mond des volks, gaat, wanneer we uit bovengenoemde meedeeling bespeuren, dat zulk 'n kenmerkend friesch woord nog in 't midden der zeventiende eeu in volle gebruik was bij de Noord-Hollanders. Trouens, elders in Noord-Holland is dit friesche *dou* nog langer in de volkstaal in 't leven gebleven, namelik tot in de vorige eeu op 't eiland Marken. --

Zijn er in de archiven van 't oude Friesland bewesten Flie, van noordelik Noord-Holland dus, ook nog oorkonden aanwezig, die in de friesche taal geschreven zijn? Of heeft het hollandsch van de jongere middeneeusche oorkonden uit die streken onmiddellik 't aanzijn der oudere stukken vervangen?

Haarlem. JOHAN WINKLER.

Baaitabak. Vanwaar deze naam van eene soort van tabak, die vooral in Friesland gerookt wordt? Dr. L. A. te Winkel rekent, in zijne Grondbeginselen der nederl. spelling § 155, het woord onder de benamingen van koopwaren, waarin het eerste lid de naam is van de landstreek of plaats, die de waar oplevert. Waar komt, of liever waar kwam in ouden tijd de baaitabak van daan?

Tartaar. »De inlassing der r in dit woord heeft zich volgens het verhaal aldus toegedragen. Toen de horden van dit woeste ras tijdens de regeering van den heiligen Lodewijk (1226—1270) Oost-Europa verheerden, riep de vrome koning bij 't verhaal der door hen aangerichte verwoestingen met afgrijzen uit: »Wel mag men ze *Tartaren* noemen, want hunne werken zijn die van booze geesten, uit den Tartarus opgestegen." De veranderde benaming vond wegens hare gepastheid bijval, en sedert dien tijd hebben de Fransche schrijvers en, naar hun voorbeeld, de overige bewoners van Europa de *Tataren* steeds Tartaren genoemd. Of het verhaal volkomen op waarheid gegrond is, doet weinig ter zake; iedereen

ziet in dat het zeer goed waar zou kunnen zijn, en dat dergelijke oorzaken tallooze dergelijke gevolgen kunnen te weeg brengen."

Zoo lees ik in Taal en taalstudie, voorlezingen enz. door W. Dwight Whitney, voor Nederlanders bewerkt door J. Beckering Vinckers, bl. 104. Is dit, vraag ik, werkelijk de oorsprong der r in de eerste lettergreep van dit woord?

Spreekwijzen. Hoe zit de vork in den steel. Op zijn poot spelen. »Hoe de vork in den steel zat?" Zou dit ook soms moeten wezen, »hoe de vork in de staal zat?" Men stelde mij onlangs de vraag en ik doe haar wederkeerig den lezer dezes.

»Staal" was volgens de bewering van dien persoon, het woord waarmede men eertijds den mesthoop bedoelde of betitelde en men vraagde dus, »hoe de vork in den mesthoop (de staal) zat". Een tweede vraag is deze: »op zijn poot spelen", vanwaar die uitdrukking, zoo algemeen gebruikelijk in de volkstaal?

D. s.

[Hoe de vork in een mesthoop zit, zal niemand vragen. Ieder weet het. Maar men heeft hier ook niet aan eene mestvork te denken maar aan tafelvorken, en wel zulke als men in vroegeren tijd gebruikte, namelijk ijzeren, met stelen van hout, been of andere stof. Dat de vork in den steel zit ziet men; maar hoe? — dat ziet men eerst, als men de vork uit den steel losmaakt.]

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Geslacht van Beinhem. (XXVII, bl. 350). Eene genealogie zal moeielijk te geven zijn. In den Navorscher is wel iets te vinden, waarbij ik nog dit weinige voeg.

Jonker Joost van Beinum, Beinhem of Beinhomm tr. te Harderwijk 17 jan. 1636 Wilhelmina van Wenckum, dochter van Gerard, burgem^r^. ald., getr. ald. 13 nov. 1597 en Geertruyd van Wijnbergen. Z. oir.

In de huwelijksvoorwaarden worden vermeld zijn vader Walrave, van wien hij erfde, de cornet Johan ter Bruggen, Johan v. Wijnbergen, kapitein luitenant, idem Johan v. W., burgemr. te Harderwijk, en van haren kant Albert Voeth, burgemr., Gerhard van Wenckum op Hogervorst, oud 43 jaar, Johan van der Hell op 't Holthuis, burgemr. en Arend van Wijnbergen.

BACKER VAN LEUVEN.

Geslacht van Oldenbarneveld. (XXVI, bl. 309, 482, 590, 631; XXVII, bl. 45, 131, 193, 309). Omtrent eenige te Amsterdam gevestigde Oldenbarnevelds, die waarschijnlijk afstammen van de uit Amersfoort geëmigreerde leden van dit geslacht, kan ik het volgende ter aanvulling mededeelen. Hoe ze in dit geval aan elkaar verwant zijn, heb ik niet kunnen opsporen.

Aert of Arend van Oldenbarneveld, geboren omstreeks 1710, had een zoon, Rijk van Oldenbarneveld, die te Amsterdam in 1742 geboren werd en met Geertruy Riviere (Davidsdr. ex Geertruy Rooman welke in juni 1757 overleed) gehuwd was. Deze Rijk v. O. is den 31 juli 1814 te Amsterdam overleden. Hij woonde in 1792, bij het huwelijk zijner dochter, op een buitenplaats in de Diemermeer. Deze dochter, Antje, geb. te Amsterdam 24 aug. 1770, overl. te Amsterdam 22 october 1828, huwde te Amsterdam den 4 april 1792 met Wijnand de Roever Jr.

Eva Gerritsdr. van Oldenbarneveld was in 1700 echtgenoot van Arend Büszing, die in 1716 op 80-jarigen leeftijd te Nieuw-Haarlem in Nieuw-Nederland overleed.

Marie van Oldenbarneveld, wed. van Bartholomeus van Havik, werd den 11 januari 1766 in de Noorderkerk begraven.

Margaretha van Oldenbarneveld was 1842 echtgenoot van Lubbertus Bouwmeester. Den 26 maart 1847 overleed hun tweejarig zoontje Lubbertus van Oldenbarneveld Bouwmeester.

Anna Maria van Oldenbarneveld, echtgenoot van Jan de Groot en moeder van Kasper de Groot, die 25 april 1847 te Amsterdam geboren was.

Voorts teekende ik aan uit Revius, Beschr. v. Deventer, Warner v. Oldenbarneveld, schepen van Deventer 1570, 71, en uit eenige almanakken, zoogenaamde heerenboekjes mr. Jan Rutger van

Oldenbarneveld, schepen, raad en burgem^r. van Elburg 1770—1788, verwalter richter van 't kwartier van Veluwe sedert 1765 en verwalter dijkgraaf van 't Oldebroek insgelijks sedert 1765.

DE ROEVER.

Geslacht Zwerius, Sweers. (XXV, bl. 139, 474; XXVII, bl 353). Het wapen van Marcus Zwerius Boxhorn, dat de heer Berdenis v. Berlekom beschrijft, bestaat, behalve uit dat der familie Boxhorn, uit het wapen van de fam. van de Water (de eggen) en van Eyck (de verkorte palen), zonder dat het geheel eenige pretentie verraadt op eene afstamming òf uit de familie Landas, òf uit de brusselsche gepriviligieerde regeeringsfamilie Sweerts. Beide familiën voeren, ofschoon niet in gelijk aantal, een van rood op zilver ingekeperd schild.

Met dezelfde wapens (v. d. Water en v. Eyck) kwarteleerden de voorouders van den vice-admiraal Isaac Sweers, terwijl zij een hartschild van zilver met een keper van keel sur-le-tout (zijnde het wapen der fam. v. Geldorp) voerden. Anders was het met den vice-admiraal zelf. Volgens zijn met het familiewapen geborduurde portefeuille, ten vorigen jare onder n°. 809 van den Cat. te Amsterdam in 't Oûmannenhuis geëxposeerd, voerde hij gekwarteleerd, 1 en 4 Landas, 2 van de Water, 3 van Eyk, hartschild van Geldorp.

De tegenwoordig nog bestaande familie voert eveneens van de Water met een franc-quartier van Landas en als hartschild het wapen van..... (wellicht een of andere heerlijkheid). Rietstap, in voce Sweerts de Landas, acht ik onjuist. Die familie voert het naar mijne meening terecht, niet omdat de familie Sweerts uit den huize Landas stamt, niet omdat zij daardoor te kennen wil geven verwant te zijn aan de brusselsche familie, maar omdat hun voorvader Jacob Sweerts gehuwd was met Joanna Lopes de Villanova, wier moeder Sara de Landas was. De zonen van dit echtpaar begonnen zich omstreeks het midden der 17de eeuw Sweers de Landas te noemen.

De vice-admiraal Sweers, en de kleinkinderen van genoemden Jacobs broeder, die het volle wapen van de Landas aannamen (de vice-adm. door kwarteleering) pleegden dus evenzeer een onrecht als Jannetje Sweers, dr. van Arend en Griettie Wilhems (welke

Arend een zoon was van Jan broeder van den vice-admiraal en Maria van de Voorde) die den 25 dec. 1707 met Wijnand de Roever huwde en ook de Landas voerde.

Ferwerda, die m. i. te recht door prof. Alberdingk Thijm »de ellendige genealoog" wordt betiteld, omdat hij geloovig schijnt te hebben opgenomen wat men hem verkoos in de hand te stoppen, pretendeert dat de Sweertsen uit het geslacht Landas stammen. Hij geeft zich niet eens de moeite, zulk een onwaarschijnlijk feit met eenige bewijzen te staven. Gelooven op gezag is helaas nog te veel het geval, waar het genealogiën geldt. De heer B. v. B. hechte dus niet te veel waarde aan de gen. Sweerts, zoo als zij bij F. voorkomt.

Het schijnt mij toe, dat de fam. Sweerts of de Weert niet van zoo hoogen ouderdom of ouden adel is. Had zij wel een wapen? Waarom nam ze er dan een aan, dat een staalkaart van de wapens der verwante familiën schijnt? Zou de oude schrijfwijze van den familienaam niet aangeven dat de stamvader de zwaan had uithangen? — In de brabantsche volkstaal en schrijfwijze werd de Weerd, Sweerts even als de Mulder, Smulders — de Graauw, Sgraauwen — de Roever, Sroevers werd.

Ik geef mijne meening gaarne gewonnen, wanneer men mij van de juistheid van Ferwerda's genealogie zal overtuigen. Tot op dat oogenblik hecht ik oneindig meer waarde aan de genealogie door Cornelis Boschart »met eyge hand uytgeteekend."

DE ROEVER.

Familie Gommaerts. Op de tentoonstelling van Amsterd. oudh. ten vorige jare gehouden vond ik op het wapenbord der (overlieden van het makelaarsgild?) het wapen van Anthonie Gommers, zijnde van zilver met 2 en 1 blaauwe molenijzers, het eerste bedekt door een vrij kwartier van rood met een schildhoofd van zilver, waarin een uitkomende roode leeuw. Het jaartal 1672 stond er bij. Ik wil hier onbeslist laten, welke nu als de oorspronkelijke kleuren te beschouwen zijn; maar ik acht dit, al stemden ze met die van het wapen der fam. van Oordt overeen, nog volstrekt geen bewijs voor verwantschap. Ik zou misschien wel 20 verschillende familiën kunnen opgeven die alle zwarte molenijzers

in goud voeren, en voor het grootste gedeelte oorspronkelijk zijn uit de Meierij van 's Hertogenbosch, zonder evenwel, voor zoover namelijk te bewijzen valt, verwant te zijn.

De familie Gommaerts nu schijnt ook uit Brabant te stammen. Immers Adriaan Gommertsz werd, omdat hij hervormingsgezind was den 28 augustus 1568 te 's Hertogenbosch opgehangen. (Cf. J. v. Oudenhoven, Beschr. v. 's Hertb. editie 1670, bl. 148).

DE ROEVER.

Wapen van het geslacht Keppel. (XXVII, bl. 319). De heer jhr. mr. A. F. O. van Sasse van IJsselt vergist zich zeer, door het geslacht Keppel te verwarren met het geslacht *van* Keppel.

v. o. n°. 2.

Marcelis en de Bas. (XXIII, blz. 637; XXIV, blz. 101). De door mij vroeger gedane vraag kan ik nu beantwoorden, en ben zelfs in 't bezit gekomen der door Jan Marcelis en Sophia de Bas gebruikte cachetten. Hij geb. 17 mrt. 1707, st. 23 dec. 1745, tr. te Amst. 26 apr. 1735 Sophia, die later hertr. 6 dec. 1746 met mr. Jan Balde, (ex Kieft.)

Ik kan nu opgeven, dat de 8 kwartieren mijner overgrootmoeder zijn:

Marcelis.	de Bas.
van Lennep.	Reael.
Bruyn.	de Marees.
Seyen.	Huydecoper.

Maar welke wapens voerden de hier genoemde familiën Bruyn (in bl. een gaande griffioen?) Seyen (Jan van Lennep tr. 3de Maria Seyen zie XXV, blz. 13) en de Marees?

Omtrent de Marees verkeer ik in twijfel, daar deze naam ook als de Marez voorkomt en de wapens van deze familiën wel eenige overeenkomst hebben.

Johannes de Marees Danielsz tr. Elizabeth de Schilder, dochter van Pieter, bewindhr. der O. I. C. en van Elisabeth Cobbault (ex van Valkenburg). Hieruit Sara de Marees tr. (wanneer en waar?) Lodewijk de Bas, heer van Horstermeer, Ossenburgh en Heinoordt (ouders?)

BACKER VAN LEUVEN.

Wapen van het geslacht van Eede. (XXVII, bl. 102). Tot antwoord op deze vraag diene, dat het wapen van Jacoba van Eede H.dr., gehuwd met Johan baron v. Reede en Renswoude, te vinden is op den gevel boven de kerkdeur te Renswoude. De heer F. W. van Eeden, secretaris van de maatschappij van Nijverheid alhier, is, zoo ik mij niet vergis, nog in 't bezit van dat wapen of ten minsten van een afdruk daarvan. Het is gevierendeeld: 1 en 4 uitkomende leeuw: 2 en 3 eene bande met 3 besans. Helmteeken, de leeuw van het wapen. Kleuren niet aangeduid.

Jacoba v. E. (of de Heda) was eene dochter van Henrik van Eede en ...... Kieb. Zij is overl. 22 sept. 1671, oud 77 jaren.

Bij van Loon, Historiep. III, bl. 130, 131 vindt men den penning, dien v. Rheede heeft laten slaan op zijn 55jarigen trouwdag. Ik meen, dat de naam van Eede in het Latijn daarop voorkomt: *de Heda* of *ab Heda.*

Haarlem. H. GERLINGS CZ.

Wapen van het geslacht van Eeden. Dit geslacht komt voor onder de namen van Eede, van Eden en van den Eeden en voert: goud met een halven zwarten leeuw, getongd en genageld van rood, goud gekroond.

Ms. genealogie van Reede, met wapens.

Maastricht. A. A. VORSTERMAN VAN OIJEN.

[Even zoo beschreef ons de heer v. Asch v. Wijk het wapen.]

Geslacht Vonck van Lijnden. (XXVII, bl. 262). Dit geslacht voert, even als het thans bestaande geslacht van Lijnden en Aspremont van Lijnden, rood met een staand gouden kruis. — J. H. Vonck van Lijnden was van 1736—1756 uitgever en boekdrukker te Utrecht. (Zie A. M. Ledeboer, Alph. naamlijst van Boekdrukkers, bl. 113.)

Maastricht. A. A. VORSTERMAN VAN OIJEN.

[Ook de heer v. Asch v. Wijk gaf er eene beschrijving van dit wapen.]

Wapens gevraagd. Bosch van Drakestein. Gevierendeeld: 1 en 4

in goud een staand rood hert; 2 en 3 in zilver een schuinlinksgeplaatste groene eikentak met twee groene eikels.

De Wijs: gegeerd van blaauw en goud.

L. H. J. M. VAN ASCH VAN WIJK.

Wapens gevraagd. Bijna al de gevraagde wapens komen in het Armorial général van Rietstap voor. De naam du Fachet is echter abusivelijk geschreven in die vraag: 't moet du Faget van Assendelft zijn. (Vergelijk Nav. A. R.)

Maastricht. A. A. VORSTERMAN VAN OIJEN.

Wapen geslacht van Oort. (XXVII, bl. 263.) In goud twee roode dwarsbalken, elk beladen met drie aanstootende ruiten van zilver.

L. H. J. M. VAN ASCH VAN WIJK.

Geslacht van Lannoy. (XXVI, bl. 428.) Over dit geslacht kan ik den heer Vorsterman van Oijen nog mededeelen, dat Dominicus Johannes de Lannoy niet éénen zoon, maar twee zoons gehad heeft. De eerste was Rudolphus, van wien ik in den vorigen jaargang reeds melding maakte. De tweede was Adriaan, secretaris van de weeskamer te Breda, naderhand secretaris te Ginneken. Hij trouwde 1°. met Johanna Elisabeth van Alphen, 2°. met Margaretha v. Rives.

's Gravenhage. P. A. J. VAN DEN BRANDELER.

Geslacht van Riviere. (XXVI, bl. 527; XXVII, bl. 307). Dit geslacht moet wel hetzelfde zijn als dat, hetwelk veelvuldig in de Herckenrode's Collection de Tombes, Epitaphes et Blasons de la Hesbaye onder de namen van van Riviere, de Riviere, de Riviere-d'Arschot en d'Arschot-de Riviere voorkomt. Het geslacht de Riviere is een tak der familie d'Arschot. De eerste die den naam de Riviere aannam, was Renier d'Arschot (1265), heer van Riviere of diens vader Charles d'Arschot (1197, 1223, 1247), heer van Riviere, geh. met Beatrice gravinne de Looz. Voerde de familie d'Arschot, d'or à trois fleurs-de-lis au pied nourri de sable, de daaruit afstammende de Riviere-d'Arschot's (22 maart 1623 verheven tot graven van Heers of Heere en van het H. R. Rijk) veranderden het metaal van het veld en voerden: d'argent à trois fleurs-de-lis au pied nourri de sable,

Joan van Ryckel, zoon van Raes en v. Isabelle v. Printhagen, tr. omtreeks 1550 eene Anna van Riviere (bl. 201; op bl. 545 wordt zij Anne de Riviere-d'Arschot genoemd), dochter van Raes en van Marguerite Uyttenbroeck.

Dieudonné de Riviere-d'Arschot, baron van Heers, st. 1502, tr. Thiriette de Hamal. Hun zoon, Richard of Everard, st. 1540, tr. Jeanne Scherffart de Mérode, dochter van Reinier tot Bornheim en van Cath. de Flodrop. Zij hadden tot zoon Everard de Riviere-d'Arschot, baron de Heers, d'Orpmael, Jesseren (Itteren?), Wijmertingen, st. 20 juli 1582, tr. Jeanne de Mérode, dochter van Henri baron de Mérode de Petershem en van Françoise van Brederode.

Richard de Riviere-d'Arschot (bl. 372, de Riviere op bl. 331), baron van Heers, tr. Anne de Mérode, dochter van Guillaume, heer van Waroux en van Jeanne, vrouwe van Thiant (Ferwerda noemt haar Benne van Thrant of Thraats). Hun zoon, Ernest d'Arschot-de Riviere, heer von Bruckom (Bruchem?) tr. Marguerite Luys, dochter van Jacob Luys (st. 8 jan. 1599), heer van Clingelande en v. Georgine de Lynden, vrouwe van Nederven en Tolfende. Zij hadden tot zoon Ernest François baron de Riviere.

Hoewel men bij de Herckenrode nog vele leden van het geslacht de Riviere-d'Arschot kan vinden, houd ik de opgave van bovengemelde voor voldoende om, in verband met hetgeen in den Nav. XXVII, bl. 208 voorkomt, mijn beweren aannemelijk te maken, dat de bedoelde van Riviere's identiek zijn met het thans uitgestorven zuidnederlandsche geslacht de Riviere of de Riviere-d'Arschot, dat uit d'Arschot gesproten is. J. D. WAGNER.

Geslacht van Riviere. Met belangstelling kennis genomen hebbende van de Nav. XXVII, bl. 308 voorkomende opmerking nopens het Huis te Riviere aan de Maas bij Schiedam, wil ik gaarne bekennen, dat ik bij het schrijven van Nav. XXVI, bl. 527, noot 4, wel verband vermoedde tusschen den naam van dit huis en den daarmeê overeenkomstigen geslachtsnaam. Ik duidde echter dit verband niet rechtstreeks aan, dewijl mij de zekerheid ontbrak. Thans gis ik evenwel, dat de naam van Riviere op den Rijn doelt. Want »Hille van Riviere" als naam der gade van den derden heer tot Echteld (Nav. XXVI, bl. 527) zag ik in een oud familiedocument

afgewisseld met »Hille van de Reynerey". En Rinderen (Rijneren of Rijnharen), dat tusschen Kleef en den Rijn ligt, heette volgens van Spaen eertijds «Rivera". Immers deze schrijver zegt, Inleiding, III, 401, dat graaf Ebroin aan Willebrord goederen schonk te Riveree (Rinderen) benevens de kerk van Millingen. Zouden derhalve, is de vraag, van Rivere, van de Reynerey en van Rienderen eigenlijk geene namen zijn van één en hetzelfde geslacht, of ten minsten van één en denzelfden stam, wiens bakermat men te zoeken hebbe te Rinderen aan den Rijn in Kleefsland?

J. ANSPACH.

Geslacht van Wijck. (XXVII bl. 135, 138 en 353) In den Navorscher XXVII bl. 353 worden door den heer J. Anspach eenige mededeelingen gedaan omtrent het geslacht van Wijck, en o. a. daarin gezegd »dat Maria van Wijck, echtgenoot van Johan Strick, was Johansd bij Sanderina van Gordijn van Crajestein." Dit laatste is eene dwaling, die meermalen voorkomt, ook b. v. bij van der Aa, Biogr W. XVIII. 1044 (in het voorbijgaan gezegd, eene heel slechte autoriteit in genealogische opgaven). Johan Strick (ik zal hem hier den ouden noemen) geb. 1521 † 1584 was in eerste huwelijk getrouwd met Cornelia Koevoet van der Burgh, geb. 1511 † 1573 en in tweede huwelijk met Sanderina van Gordijn van Craejestein, bij welke laatste geene kinderen. Johan Strick = Maria van Wijck, is geboren 1556 † 1604 (v d Aa geeft zijn geboortejaar niet op, maar zegt, dat hij zou zijn gestorven in 1694!). Als regelregte afstammeling van dit echtpaar kan ik nog mededeelen, dat Maria van Wijck dochter was van Adriaan Evert van Wijck en (Anna) Frijdach. Denkelijk zou een lid van de familie van Asch van Wijck deswege den heer J. Anspach nader kunnen inlichten. Ik geloof niet, dat de door hem opgegeven ouderlingen te Avesaeth van hetzelfde geslacht waren.

Utrecht. J. I. D. NEPVEU.

Focke en Fock. (XXVII bl. 320.) Ik neem deze vraag te baat om eene opmerking te maken ten nutte van sommige vragers. In Vlanderen heeft men de Fockes, in Zeeuwsch Vl. de Fokkes, elders ook in Fokké overgegaan. Zoo vraagt men mij gedurig naar van Casteel (de vragers houden het toch in memorie, ik *kan*,

met den besten wil van de wereld, niet allen in 't bijzonder antwoorden). In Aardenburgs kerkelijke registers komen ze niet voor. Even als met de Fock's en Focke's is het met van Kasteel of Casteel, Catel, Castel, du Chastel, van de Kasteele, Casteau en Castro.

Even zoo van den Bosch, Bossche, du Bois, de Bois, de Bo, van Houte en Sylvius.

Even zoo met v. d. Sloot, v. d. Gracht, du Fossée, van der Fosse.

't Schijnt dat al deze geslachtsnamen, Utenhoue, Wttenhowe, Delcour, Delcurie, Utentune niet te vergeten, zich vervormden naar woonplaats, bedrijf en kerkgenootschap. G. P. ROOS.

Geslacht Foeyt. (XXVII, bl. 101, 349). Betreffende de afstammelingen van Florentius Foeyt heb ik nog het navolgende gevonden in het doopboek der kerk op het Zand te Amersfoort.

26 dec. 1729: baptisatus est Florentius Henricus filius Henrici Feijt et Barbarae van der Pecht (en niet van der Perk, zoo als in het Arch, v. h. Bisdom van Utrecht staat). Susc. Bertha van der Pecht. (Na. parentes hujus infantis necdum junctos cum paroch.)

Begrafenisboek van St. Joris te Amersfoort.

16 febr. 1763. Jonkheer Hendrik Foeyt onder Emiclaar overleden, laat kinderen na.

5 oct. 1765. Vrouwe Barbara van de Pegh, huisvrouw van jonker Foeit.

19 dec. 1789. Jonkheer Florus Gijsbert Foeyt van Emiclaar.

Doodenboek van St. Joris aldaar.

23 nov. 1730 een kind van jhr. Hendrik Foeyt.

Doodenboek van den Crommen Elleboog te Amersfoort.

29 sept: 1765. Vrouw Barbara van der Pegh, vidua praen. domini Feit.

In het doopboek van de kerk op het Zand te Amersfoort worden nog deze 2 geboorten genoemd.

17 mei 1795 bapt. est Joseph filius Francois Feit et Maria Raaijemaker.

13 maart 1799 bapt. est Francois filius eor.

Het is mij evenwel onbekend of deze personen tot het adellijke geslacht behooren.

A. V. SASSE VAN IJSSELT.

Geslacht Foyert. (XXVII, bl. 260).

Cornelis Foyert. Wat als extract uit het geldersch Leenregister, — eene in der tijd mij van elders verstrekte mededeeling — Nav. XXVI, bl. 427, nopens hem te lezen staat, moet aldus verbeterd worden: »als erve sijns ooms Hendrik van Doornick (geh. m. Wanna Schaesen) 8 nov. 1627 beleend met eene hofstad te Kerk-Avezaat met heuren timmer ende tobehoren; item met een thiende, gelegen tot Alden Avezaat (Kapel-Avezaat) in den weerdt. C. Foyert verbond zich, in geval van kinderloosheid deze panden aan het weeshuis te Tiel te schenken. Doch deze making te niet doende, laat hij 7 mrt 1646 zijne nadere dispositie approbeeren (14 mei 1647 herhaald), en draagt deze percelen op aan Hendrik de Jongh, die er 18 mrt 1650 mede beleend wordt (f°. 125.

Joachim Foyert (Nav. XXVI, bl. 314, 315, 427, XXVII, bl. 260), landschrijver van Nederbetuwe en curator van den boedel van Frederik van Voorst en Maria Wtenweerde, weduwe van Johan van Eck van Pantaleon, gaf uit kracht van gerichtelijke subhastatie de huizinge Topsweert te Zoelen, »met sijnen toebehoor" over in handen van den stadhouder van leenen, en wordt krachtens gerichtelijken aankoop 8 apr. 1671 zelf daarmede beleend. Den 15 dec. 1682 vertoonde hij eene kwitantie, geteekend door Paschina Ruysch, weduwe van den kapitein Adolph de Gomes, als bewijs der aflossing van duizend gld., waarmede dit pand ten behoeve van laatstgenoemden bezwaard was. Hij deed afstand van dit pand en gaf het aan den stadhouder over, die er 24 nov. 1691 mede beleende zijne dochter

Theodora Foyert, en haren man Johan van Eck, burgemeester van Arnhem, tevens hulder. Bernard van Welderen tot Valburg, amptman, richter en dijkgraaf van Nederbetuwe, liet 28 nov. 1691 registreeren acte van beslag, met vergunning van den leenheer op dit pand gelegd. Gezegde echtelieden doen afstand van de wettige opdracht en beleening, 24 nov. 1691 door hen verkregen, »kunnende lijden, soveel haer aengaet, als een mede-erfgenaem sub beneficio inventarii van Joachim Foyert en Elisabeth van Lidth de Jeude, dat Dirk van Rossendael, scholtus der heerlijkheid Lienden, 23 juni 1699 daermede beleend wort." Deze is in dato hulder van Johan Foyert, Johan van Eck en Theodora

Foyert, als deze, erfgenamen sub beneficio inventarii van hun vader zijnde, beleend worden, en in deze hoedanigheid dit pand opdragen aan Hendrik Willekes, die in dato er mede beleend wordt, waarbij Johan van Suchtelen hulder is.

Mr. Johan Foyert, straks genoemd, en

Francyna Foyert, staan vermeld op eene Tielsche lidmatenlijst van oct. 1689.

Elisabeth Foyert, doet 24 dec. 1694 te Tiel belijdenis.

Neeltje Albertsdr Foyert komt 11 apr. 1696 m. attestatie van Buren te Tiel.

N.... Foyert, gehuwd met Lucretia Judith Piper. Zij doet als zijne weduwe apr. 1696 te Tiel belijdenis, even als

Wilhelmina Foyert.

Cecilia Catharina Junckers, genaemt Foyert, komt oct. 1713 m. attest. van Kampen te Tiel.

Mr. Willem Foyert (Nav. XXVI, bl. 316, XXVII, bl. 260), aangesteld tot curator over den desolaten boedel van Hendrik Has, en 22 juni 1715 met de Steenenkamer op Zandwijk beleend (Geld. Leenr., f°. 109vo.), komt Paschen 1720 m. attest. van Lienden te Tiel.

J. ANSPACH.

Wapen van Twickelo. (XXVII, bl. 102, 349.) Het helmteeken der familie van Twickelo wordt gevonden in de Herald. bibl. 1876, bl. 129: drie roode tentpennen met zilveren koppen, terwijl het Armorial gén. van Rietstap aan de Reichsfrei- en Bannerherren von Twickel het helmteeken geeft: drie omgekeerde zilvergevoerde roode tulbanden, met opslagen gevormd door eenen roodzilveren hoofdwrong.

J. D. WAGNER.

Wapen van Twickelo, enz. Leest men Nav. XXVII, bl. 349, dat dit geslacht nog in Westfalen voortleeft, dan kan men uit het Armorial van Rietstap het helmteeken van zijn wapen bepalen. Het schild, gedekt met twee gekroonde helmen, heeft een dubbel helmteeken, 1°. zes vanen doorsneden van goud op zwart, waarvan er drie rechts en drie links wapperen; 2°. drie tentpinnen van zwart,

met vierkante koppen van goud [1]). De dekkleeden zijn van goud en zwart. Dit grafelijk geslacht voert op zijn schild, gevierendeeld: 1 en 4 geschuind van goud op zwart; 2 en 3 op zilver een driehoekige schoorsteenhaal (cremaillère triangulaire (vgl. Rietstap, Handb. der Wapenkunde, bl. 245.) Gezegde schrijver geeft echter van een ander, en wel hanoveraansch geslacht van Twickel, 19 juli 1708 tot baron geadeld, als wapen: op goud een driehoekige schoorsteenhaal van zwart, — met een gansch verschillend helmteeken, t. w. 3 omgekeerde tulbanden van rood, gevoerd van zilver, waarvan de opgeslagen randen omwonden zijn met een hoofdwrong van rood en zilver.

Het utrechtsche geslacht van den Eeden, waaruit Jacoba Hendriksdr († 22 sept. 1671), 26 juni 1616 gehuwd met Johan van Reede, in 1623 beleend met Renswoude, als gezant bij Karel I, koning van Engeland; tot de waardigheid van baron verheven, ridder der Olifantsorde, enz., enz. voert, volgens Rietstap, òf op goud, een zwarten halven leeuw, genageld en getongd van rood, gekroond van goud, òf gevierendeeld, 1 en 4 als onmiddellijk boven, 2 en 3 op goud een zwarten schuinbalk, beladen met 3 schelpen van zilver.

Indien Anna Maria Hubert, huisvrouw van Jacobus Kloeck, uit eene Brabantsche familie Hubert stamde, dan voerde zij op rood een leeuw van zilver, met een opgenaaid schildhoofd van blauw, beladen met drie sterren van goud.

Het wapen der Hollandsche familie Schelten is, op groen een eendekuiken van zilver, gebekt en gepoot van rood.

De Hollandsch-Zeeuwsche familie Swalmius (Nav. XXVII, bl. 362) voert op zilver een roode keper, verzeld in het schild van een antiek molenijzer van zwart, in den top van een vliegende zwaluw van zilver, en op elk been van drie gouden sterren. Het wapen van Leeuwenhoek wordt in het Armorial niet opgegeven. Ook is mij eene verwantschap van Leeuwenhoek's tweede vrouw, Cornelia Swalmius met eene familie Manrique onbekend. Geeft Rietstap de wapens op van Spaansch-Vlaamsche geslachten Maurigne mij is bekend eene Angelia Manrique (of Maurigne?), die als

[1]) Het émail verschilt dus hier van de opgaaf in de Herald. Bibl., 1876, bl. 129. Zie het naastvoorgaande artikel.

weduwe van Bernhardus Oldenburgius († 1645 als pred. te Kesteren), Aug. 1647 hertrouwde met Johan Quint, scholtus te Leersum. Deze B. Oldenburg was in 1640 als proponent te Kesteren gekomen (vgl. de vraag van N.N., voorkomende Nav. XXVII, 147). —

Het hollandsche geslacht Gevers (met den jonkheerstitel) voert op blauw eene zilveren lelie, en tot helmteeken de figuur van het schild tusschen eene vlucht van zilver. Wapenspreuk: hora ruit. De zilveren lelie is ook de hoofdfiguur in de wapens en helmteekens van twee takken, Gevers (sedert 24 oct. 1857 baronnen) en Gevers Deynoot.

J. ANSPACH.

Geslacht Fannius. (XXVII bladz. 430.) In eene bij mij aanwezige copie genealogie vind ik aangeteekend:

Mr. Anthony van Wesel, fiskaal van den hove van Holland, trouwt Cornelia Fannius van Oud-Haarlem, dochter van den raadsheer Fannius en zuster der vrouw van mr. Elbert Testart, burgemeester van Haarlem.

De vraag zal nu verder uit het onderstaande kunnen beantwoord worden; alléén dient men te weten, wie hier boven met den raadsheer Fannius wordt bedoeld, mr. Pieter Fannius van Oud-Haarlem, dan wel Cornelis Fannius van Cortenbosch en Oud-Haarlem, hetwelk naar het mij voorkomt op de hier bedoelde copie genealogie niet zeer duidelijk wordt aangegeven.

Rochus van Wesel Goverdszn. .. zijne jongste zuster..	Agatha van Wesel.
trouwt Margaretha de Vries.	trouwt Gerard Baan.
hun zoon Jacob van Wesel Rochuszn. trouwt Sara van Windhuizen.	hunne dochter Cornelia Baan. trouwt Mr. Pieter Fannius van Oud Haarlem.
hun zoon hierboven bedoeld, Mr. Anthony van Wesel trouwt Cornelia Fannius van Oud-Haarlem.	hun zoon Cornelis Fannius van Cortenbosch en Oud-Haarlem. trouwt Judith Guldewagen.

Cornelia Fannius trouwt Mr. Anthony van Wesel.	Anna Margaretha Fannius trouwt Mr. Elbert Testart.

Arnhem. N.

Geslacht Gevers. (XXVII, bl. 363.) Het, tot heden, oudst bekende lid van dit, naar enkelen meenden uit Frankrijk afkomstige geslacht, is Pieter Abraham, geb. te Rotterdam in 1436 en aldaar overl. 1499. Zijn wapen was hetzelfde, dat nog heden ten dage door de familie G. wordt gevoerd: de zilveren lelie op 't midden van een veld van azuur.

Als regeeringsgeslacht was het eeuwen achtereen gevestigd te Rotterdam.

Paulus Gevers, schepen en hoofdofficier dier stad, geh. met Adriana Leuven, had tot zoon mr. Abraham Gevers, pres. burgemeester van Rotterdam en haren bewindhebber der O. I. Compagnie. Geb. aldaar in 1712, overleed hij in 1780 op zijn buitengoed het voormalige kasteel Crooswijck (sinds 1829 begraafplaats) hetwelk ongeveer twee eeuwen aan de familie G. heeft toehehoord.

Van dezen Abraham zijn alle bekende thans levende, leden van dit geslacht afkomstig.

De afstammelingen uit zijn huwelijk met Kenau Deynoot dragen de namen van Gevers en Gevers Deynoot; terwijl uit het tweede huwelijk, met Catharina Wilhelmina van der Staal, drie zonen:

Dirk Cornelis Gevers van Endegeest van Kethel en Spaland,

Arnout Johannes Gevers Leuven en

Claudius Pieter Gevers, zijn gesproten, van welke alle overige leden van het geslacht afstammen.

De jongste thans levende generatie is, Pieter Abraham medegerekend, de dertiende, wat betreft de descendenten uit even genoemd eerste huwelijk van A. G., en de twaalfde, voor zoo ver betreft die uit het tweede huwelijk.

Na Abraham zijn er respectievelijk vijf en vier generatiën.

G.

Emmerentia van Aerssen. (XXVII, bl. 100.) E. van Aerssen, gehuwd met Adriaan van Cuyck van Meteren, was de dochter van Jacob van A, heer van Triangel en van Maria van der Veecken (v. d. Vekene) terwijl E. van Aerssen, gehuwd met Philip van Steelant, de dochter was van François van A., heer van Sommelsdijk, en van Petronella Borre.

Uit mijne ms. genealogie van Aerssen. Bij Ferwerda is ook

meer omtrent hen te vinden. Goethals geeft in zijn Dictionnaire généalogique de geslachtlijst van het geslacht van Steelant.

Maastricht. A. A. VORSTERMAN VAN OIJEN.

Geslacht van Oldenborgh en Cooijmans. (XXVII, bl. 147.) In mijne breedvoerige genealogie Coijmans, opgemaakt door R. van Heemskerck, komt genoemde Johanna Cooijmans niet voor. Wel vind ik aangeteekend in de doopregisters alhier: 8 julij 1694 ged. Jacob, zn. van David Billebeeck van Breda en van Margriet Coeijmans. — 24 junij 1700 ged. Louis, zoon van de voorgaande.

Maastricht. A. A. VORSTERMAN VAN OIJEN.

Wapen Brunet de Rochebrune. (XXVII, bl. 102.) Dit wapen komt voor in de Publications de la Société archéologique, 1867, in de Notices généalogiques sur la noble famille de Dopff, door den ondergeteekenden indertijd opgesteld.

Maastricht. A. A. VORSTERMAN VAN OIJEN.

Het geslacht Bolle. (XXVII, bl. 44 en 256.) Ik bezit een geteekend wapen van een geslacht Bolle, zijnde: rood, met drie zilveren kinderkopjes, met *bolle* wangen, geplaatst 2 en 1.

In het Armorial général van Rietstap komen ook verschillende wapens op dien naam voor.

Maastricht. A. A. VORSTERMAN VAN OIJEN.

Geslacht de Quay. (XVII, bl. 218; XXVII, bl. 249.) Er bestond voorheen een protestantsche tak dezer familie; doch ik geloof, dat die uitgestorven is, terwijl de roomsch-catholijke tak nog voortleeft. Het wapen door dit geslacht gevoerd is: zilver met een' groenen balk, waarboven, doch er op rustende, een groen gesteeld blad. Het schild gedekt met helm. Cimier, een blad. Dekkleeden, groen en zilver.

Maastricht. A. A. VORSTERMAN VAN OIJEN.

Geslacht de Quay. (XXVII, bl. 249, 477.) Volgens een lakafdruk in mijn bezit voert het geslacht de Quay: in zilver een groenen dwarsbalk, in 't schildhoofd vergezeld van een groen meerblad met steel: helmteeken eene vlucht. J. D. WAGNER.

Geslacht van Coehoorn. (XXVII, bl. 146). Sytscke van Coehoorn was de dochter van Gosewijn v. C. en van Aaltje van Hinkena. Joh. Fullenius was ontvanger te Bergen-op-Zoom. Zie gen. v. C. bij J. Kok en van Sypesteyn, Leven van Menno v. Coehoorn.

Maastricht. A. A. VORSTERMAN VAN OIJEN.

Familie Gobius. (XXVII, bl. 262.) De ouders van Joan Frederik Gobius waren Johan Frederik G. en Maria Louisa Meijnertshagen. Uit mijne breedvoerige genealogiën Gobius en Meijnertshagen.

Maastricht. A. A. VORSTERMAN VAN OIJEN.

Geslacht van Bijlandt. (XXVII, bl. 263). Den vrager kan ik gedeeltelijk helpen: er is eene fout in de vraag geslopen.

Maastricht. A. A. VORSTERMAN VAN OIJEN.

Geslacht van Imhof. (XXVII. bl. 320.) Auf die Frage betreffs van Imhof ist zu erwidern, dass einer der vielen Zweige der genannten Familie, der sogenannte »Siedenbacher", Rchsfrh. 25 janr. 1781, eingetr. in die K. baijer. Adelsmatrikel bei der Freiherrenklasse 23 aug. 1813, der das Stammwappen allein führt, sich auch »Im-Hof" schreibt. — Diese Familie ist ein altes, stifts-und ritterbürtiges Geschlecht, welches sich in frühster Zeit: im Hof, von Hof, in Curia, de Curia und auch de Villa nannte, und von welchem sich die ersten Spuren in Graubündten finden, wo Wilhelm Im Hoff 1289, und der Sohn desselben, Jaegli, 1332 Landamman zu Davos war. Dasselbe kam in das adelige Patriciat der Reichsstädte Nürnberg, Augsburg und Rothenburg, wurde der schwäbischen u. fränkischen Ritterschaft einverleibt u. breitete sich auch in anderen Ländern aus. — Die Ludwigische oder Italienische Hauptlinie liess sich zu Barri in Apulien unter dem Namen »in Curia" nieder. Dieselbe schied sich in 2 Speciallinien in die Donatische, welche im 17 Jahrhundert ausstarb und in die Georgische, welche mit dem letzten Luigi in Curia zu Anfange des 18 Jahrh. im Mannsstamme erloschen ist. Die Erbtochter, Antonia vermählte sich mit Ottavio di Tarsia, welcher für sich u. seine Nachkommen den Namen di Tarsia in Curia annahm. — Die Familie blüht nament-

lich in Oesterreich, Bayern, Thüringen und Holland. Der gegenwärtige Bürgermeister von Groningen ist ein Baron v. Imhoff.

Werdohl. JOHANN THEODOR DE RAADT.

VRAGEN.

Stuyvesant. Wie kan mij eenige bijdragen aanwijzen tot de genealogie en geschiedenis van dit geslacht, vóór de benoeming van den gouverneur van Nieuw-Nederland? FREDERIK MULLER.

Huydekoper. Een tak van dit geslacht ging in de 1e helft der 16e eeuw tot de Doopschgezinden over. Is de genealogie van dezen tak bekend? Hun wapen wijkt eenigszins af van dat der Huydecopers van Maarseveen.

Van waar die afwijking? FREDERIK MULLER.

Wapen Buijs. Wie heeft de goedheid, mij op te geven, hoe het wapen is van het geslacht Buijs, waarmede een der van Teylingens gehuwd was.

De moeder van Joanna van Teylingen die gehuwd was met mr. Johan v. d. Bergh burgemeester te Leiden 1702—1728, was genaamd Buijs. Hoe was haar wapen?

En hoe was het wapen van jonker Cornelis Theus, heer van Cabau, die gehuwd was met jonkvr. Maria van Sonneveld Jansdochter?

Haarlem. VAN BLAAUW SONNEVELT VAN DEN BERGH.

Geslacht Rijckaert. Constantijn Huygens, oudste zoon van den dichter van denzelfden naam, was getrouwd (28 aug. 1668) met Susanna Rijckaert. Hare ouders waren, volgens Nav. XXVI, bl. 43, Jacob Rijckaert, geb. 1616, en Constantia Bartolotti van den Heuvel, geb. 1611, getrouwd 7 oct. 1638. Wie weet iets meer te vermelden omtrent dezen Jacob Rijckaert en zijn voorgeslacht?

Gekroonde dieren enz. in wapenschilden. Heeft het eene bepaalde beteekenis, wanneer in een wapenschild een gekroond voorwerp

voorkomt, b. v. een gekroonde leeuw, gekroonde valk, gekroonde eenhoorn, gekroonde roos, gekroond zwaard? Zoo ja, welke?

A. J. C. KREMER.

De Kip. In 1635 verliet Hendrik de Kip ons land om zich naar Nieuw-Amsterdam te begeven. Hij was een zoon van Rudolf of Roelof de Kip. Wie kan mij van dezen Amsterdammer iets naders berigten?

FREDERIK MULLER.

Familie de Sauvage. Bestaat er verwantschap tusschen de belgische en nederlandsche geslachten van dien naam? Leven er nog afstammelingen van hem, die in 1821 in den gravenstand is verheven? En stamt dit geslacht van de ridders de Sauvage, seigneurs d'Esquibecq af?

Wapen op een beker. Op een beker van het jaar 1795, gevonden in 't voormalige (thans afgebrokene) huis Middelwijk in de buurschap Averlo, onder Diepenveen, vindt men een wapen (zonder aanduiding van metalen of kleuren) met een leeuw, houdende in zijn voorpooten een wapenbord in de vorm van een ruit, waarop een figuur, die het meest heeft van een passer; tusschen de beide beenen is echter een verbinding.

Zoude dit het wapen zijn der familie Bauer of Markel Bauer? Het is mij namelijk bekend, dat Middelwijk vroeger in dat geslacht is geweest.

MR. R. J. W. F. VAN DEN HOEVELL.

Drie wapens gevraagd. Kan iemand mij ook opgeven het geslachtwapen van mr. Gerard Daniel Denick, raad in de vroedschap en burgemeester van Rotterdam, raad en advocaat fiskaal van het collegie ter admiraliteit op de Maas, in 1754 gehuwd met.... Bisdom?

Welk geslachtwapens voerden: Elisabeth Abrahamsdr. de la Saulx, geb. 1654, overl. 1731, gehuwd 1685 .... en Michiel Verdonck, geb. 1656, overl. 1738? Zij hadden o. a. eene dochter, Mettina Verdonk, geb. 1689, overl. 1759, in 1708 gehuwd met Wessel Kluppel, zoon van Wessel Kluppel en Elise Boom. N.

Geslacht van den Heuvel. Op bl. 8 deel XXI »Geschiedenissen der Vereenigde Nederlanden", uitg. te Amsterdam bij Johannes Allart in 1793, — leest men onder anderen:

»Terwijl dit te Nimwegen voorviel, was de Baron van den Heuvel te Thiel gedagvaard geworden om aldaar tegen den twintigsten November te verschijnen, om aldaar te zien en te hooren overleggen zoodanigen Eisch en Besluit, hetzij tot kerkering als anderszins, de Rechters, als dan tegens den gedaagden, zouden willen doen en neemen.

Gemelde heer Jan Baptist van den Heuvel, heer van Blijwerven en beschreven in de ridderschap van Gelderland, was beschuldigd geworden, aangegaan te hebben tegens de publicatie van het Hof van Gelderland van den zesden julij deezes jaars 1787, waarbij aan alle ingezetenen of onderzaten van die provintie verboden was, om uit welgemelde provintie te trekken en zig ten oorlog of in krijgsdienst te begeven voor de stad Utrecht, of in 't algemeen, voor wien het ook zijn mogte, zonder uitdrukkelijk verlof en toestemming der staaten van Gelderland, gelijk gemelde heer ook wezenlijk, zoo te Utrecht als elders gedaan en de partij der Staatsgezinden gestijfd had, zonder het voorgemelde verbod veel geteld te hebben."

Tegenover gemelde bladzijde vindt men een portret van dien heer, waar hij vermeld wordt als J. B. baron van den Heuvel, cap. van de Geldersche jagers.

Blijwerven is een heerenhuis in de Nederbetuwe, prov. Gelderland, $2^1/_4$ u. ten noorden van Tiel, 1 uur ten westen van Lienden, $^1/_4$ uur ten zuiden van Ingen.

Volgens A. J. van der Aa, Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden, is het waarschijnlijk vroeger het kasteel te Ingen geweest.

Kan iemand mij ook zeggen of deze persoon behoort tot de familie Bartolotti van den Heuvel?

In de genealogie der van Hoevells of van Hövells komt hij niet voor.

MR. R. J. W. F. VAN HOEVELL.

Familie van Mijhlberg. Zekere mevr. van Mijhlberg was overle-

den en te Eck en Wiel begraven. Het bij die begrafenis gebruikte doodkleed gaf de richter Arnoldus Dirksz. van Wijk 6 oct. 1772 aan de diakonie dezer gemeente ten geschenke, maar de koster overhandigde het den kerkvoogd, die het voor de kerk in bezit nam. De kerkeraad liet het nu gerechtelijk met behulp van den schout uit de kerk nemen, en gaf de zaak aan een advokaat in handen, zag echter daarna van zijn eisch af, en de predikant J. Stapelmoer gedroeg zich hier als een echte vredestichter; want hij maakte aan de zaak een einde door zelf een doodkleed aan de diakonie te schenken. Wat is er van eene familie van Mijhlberg bekend? De leden er van, die alhier te Eck en Wiel gewoond hebben, — de man van straks genoemde vrouwe was bij hare uitvaart nog in leven — zijn misschien aan den toenmaligen heer der plaats, Evert Jan baron van Neukirchen genaamd Nijvenheym, destijds gehuwd met Geertruida Margaretha Mom, vermaagschapt geweest. Ten minsten, eene commissie uit den kerkeraad zou dien heer voor het geschenk van het doodkleed gaan bedanken. Later trok men in twijfel of straksgenoemde richter Van Wijck wel van den heer van Mijhlberg de bevoegdheid had ontvangen, om gezegd voorwerp aan de diakonie weg te schenken. Die richter woonde te Avezaat, en was rentmeester van het huis te *Wiel*.

J. ANSPACH.

MENGELINGEN.

Merkwaardige boomen in Nederland. (XXV. bl. 383; XXVI. bl. 102, 166, 326, 494, 495; XXVII. bl. 104.) Bij Doornenburg in de Bovenbetuwe staat een oude groote eikenboom, die zeer veel door den tijd heeft geleden. Of hij vereerd wordt weet ik niet, wel vertelt men, dat hij nog zou stammen uit den romeinschen tijd.

Te Heeze bij Eindhoven staat in den akker bij de buurschap »aan het kruis" een tweegetakte eik. In 1652 werd het bij dien

eik staande kapelletje door den vorster Harik Leenders afgebroken en de eik afgehouwen; op den afgehouwen stam sproten toen takken uit, die nog leven en een wijd uitgestrekte kruin vormen. Tusschen de takken bevindt zich een putje, waarin meest altijd eenig water. Om dien eik is een kale kring, veroorzaakt door het om den boom nederknielen van lieden, die des vrijdags daar hulp komen zoeken bij de Moedermaagd: want deze heeft op haar reis naar Egypte onder dien boom gerust!

Te Eersel in de Kempen staat ook een heilige boom, en te Meerveldhoven een in eene kapel. Dat is te zeggen, een boomstam die al lang dood is. De bladeren zijn van groen geverwd blik. Bij dien boom zoekt men genezing van verschillende ziekten en offert zilveren afbeeldsels van het zieke lichaamsdeel of zilveren hartjes, die in de kapel worden opgehangen.

A. J. C. KREMER.

Hessen. (XXVII, bl. 432.) Het verwondert mij niet, dat de heer J. C. K. niet begrijpen kan, hoe de Hessen in het door hem medegedeelde volksdeuntje te pas komen. Wat mij betreft, ik geloof, dat zij, die dat liedje zongen, evenmin aan de Hessen als aan de Pruisen of Oostenrijkers dachten, maar met het woord *hessen* eenvoudig *knapen* bedoelden. 't Is in onze taal geen ongewoon verschijnsel, dat de naam van een kleedingstuk overgaat op den persoon, die het draagt. Enkele voorbeelden kunnen dat ophelderen. Beginnen wij van boven. Eene stemmige dienstmaagd met eene neepjesmuts noemen wij een *kornet*, en haar jonge, ijdeltuitige kameraad eene *tulle-muts*. »Is het een hoed of een pet?" vragen wij, als wij weten willen of er sprake is van iemand, die zich *heer* of die zich *baas* laat noemen. Een *pruik* is een persoon, wiens denkbeelden tot den pruikentijd behooren, al prijkt zijn hoofd ook met een natuurlijken haardos; een *witte das* een man, wiens deftig wezen wij ons haast niet anders dan met een zoodanig kleedingstuk kunnen voorstellen. Vrouwen uit de volksklasse heeten wij *jakken en rokken*. Een luiaard schelden wij voor een *luiwammes* uit, hetgeen uit *luiwambuis* verbasterd is. Een matroos is een *pekbroek*; en als Huygens in zijn Voorhout ons aangetoond heeft, waarom.

de Avond-stonden
Altijd soeter als het licht,
Altijd handiger bevonden
Tot de vrye Vryer-plicht

zijn, dan laat hij er op volgen:

Hier uyt is het niet te houwen
Al wat op het vryen staet,
Hier uyt moeten *Broeck* en *Bouwen*
Met de Vleer-muys op de straet.

CONST. B.

[Mij verwondert het in geenen deele dat J. C. K. in die Hessen geene jongens gezocht heeft. Vooreerst toch zijn de lange messen in het liedjen, wat al te gevaarlijke wapenen om ze aan jongenshanden toe te vertrouwen; maar ten anderen weet onze hoog bejaarde medewerker J. C. K. zonder twijfel ook wel, dat *hes*, als naam van een kleedingstuk, een zeer jong woord is, nog geene halve eeuw oud.

In het vorige nommer heeft de heer Aarsen ons eene zeer duidelijke en levendige teekening gegeven van de hessische voerlieden die met hunne zwaar beladene karren ons land doortrokken. Eene zaak echter heeft hij niet vermeld: het is deze, dat zij op reis veelal over de daar beschrevene kleeding heen een blaauw linnen kiel aanhadden, om zich tegen stof en ander vuil te beschutten. Onze huismoeders begrepen het nut van dat kleedingstuk. Zij lieten daarom hunne zoontjens in de school en in den tuin zulke blaauw linnen *hessenkielen* dragen. Later, toen men het buisjen een te stijven vorm van kleeding vond voor knapen, verving men dat door een *hessenkiel*, natuurlijk van fijnere stof dan blaauw linnen. De naam, *hessenkiel*, was intusschen verkort tot *hesjen* en hiervan werd in het einde de verkleiningsuitgang afgeworpen. — In 1830 waren de Belgen, die tegen ons streden, meestal in zulke blaauwe kielen gekleed. Dit heeft gemaakt dat zij uit Holland in dat jaar op eens verdwenen zijn.]

GESCHIEDENIS.

Eed of plechtige verzekering met speeksel. (XXVII, bl. 377). Ik meen gronden te hebben, — die ik hier nu maar niet uiteenzet, — om te gelooven, dat het gebruik berust op eene physiologische waarneming. Te weten: de speekselafscheiding houdt op bij angst, schrik, enz. Die dus, eene verklaring afleggende, daarbij in de hand of op den grond kan spuwen, toont, dat hij gerust is, dat geen schroom of angst hem bezwaart. Hiermee beweer ik niet, dat degenen, die op de bedoelde wijze zweren, dááraan denken, of dat weten. Ik meen alleen, dat in 't genoemde physiologische feit de oorsprong van 't gebruik kan schuilen.

E. LAURILLARD.

VRAGEN.

Driesum. Is de kerk van 't dorp Driesum in Friesland, vóór de hervorming, aan St. Andries gewijd geweest?

Ingena-state te Nijland. Is er onder het behoor van 't dorp Nijland in Friesland een state, Ingena genoemd?

Epping-Forest. Leit 't bekende Epping-Forest, de hoofd-legerplaats der engelsche Zigeuners, in Sussex?

Haarlem. JOHAN WINKLER.

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

Vereeringen voor opdragten en aanbiedingen van boekwerken enz. aan de StatenGeneraal 1615—1630.

Fol. CLVIJ^v Johannes Aglaeus.

Den Staten Gener. enz. ordonneren enz. te betalen J. A. de somma van vijftich ponden eens van xl. gr. den selven toegeleit voor de dedicatie ende presentatie by hem aen haer Ho. Mo. gedaen van zeecker boucxken geintituleert: Inauguratio Philippi Secundi Regis Hispaniarum, qua se juramento Ducatui Brabantiae et ab eo dependentibus obligavit etc. Ende mits enz. Gedaen enz. xij Novembris xvj^c. twintich.

Fol. IJ^C LVIIJ^V. Sixtinus Amama.

De Staten Gener. enz. ordonneren enz. te betalen S. A. professor in de Hebreusche tale in de Akademie tot Franeker de somma van hondert vijftich ponden van xl. gr. deselve tot eene vereeringe toegeleyt voor 't maecken ende dedicatie van de Bijbelsche Conferentie, dienstich tot verclaringe van veele duystere plaetzen enz. Ende overbrengende enz. Gedaen enz. den xxvj Martij 1624.

Fol. LXXXIIJ. Guilielmus Amesius.

De Staten Gener. ordonneren enz. te betalen G. A. de somma van hondert vijftich ponden van xl. gr. denselven toegeleyt voor de dedicatie ende presentatie by hem aen hare Ho. Mo. gedaen van zyne vuytgegeven boecken geintituleert, Coronis ad Collationem Hagiensem, qua Argumenta Pastorum Hollandiae adversus Remonstrantium quinque Articulos de Divina Predestinatione et capitibus ei adversis producta ab horum exceptionibus vindicantur Ende mits enz. Gedaen enz. den xv Maerte xvj^c ende Achtien.

Fol. IIJ^C LXXX. Johannes Baers.

De R. v. St. enz. ordonneren enz. te betalen aan J. B. D. d. H. E. op de vaert de somma van vijftich ponden van xl. gr. den-

selven by ordre van haer Ho. Mo. eens toegevoecht, over de offre ende presentatie van syn Beschryvinge van de veroveringe der stat Olinda int Lant van Brasilie in de Capitania van Phernabuco, aen haer Ho. Mo., gedaen. Ende overbr. enz. Gedaen enz. den 29 augusty 1630.

Fol. IJCXVIJ. Casparus Barleus.

Die Staten Gener. enz. Ordonneren enz. te betalen C. B. de somme van hondert vijf en tnegentich ponden van xl. gr. over de leveringe van seven en twintich boucken in de Latijnsche tale, inhoudende den stant ende gelegentheyt van de WestIndiën voor de Heeren Gedeputeerden van hare Ho. Mo. vergaderinge ider bouck tegens vijf ponden, daerinne begrepen tsestich ponden, die hem syn toegeleit voor die dedicatie ende presentatie aen hare Ho Mo. gedaen. Ende mits enz. Gedaen den xi Junij xvi^c twee en twintich.

Fol. IIJCLXIIJ. Ds. Barlaeus.

Die R. v. St. enz. als voren. aen Ds. B. wonende tot Leiden, de somme van hondert ende vijftich ponden van xl. gr. denselven by ordre van haer Ho. Mo. toegevoecht in recompense van de Beschrijvinge van de belegeringe der stadt 's Hertogenbosch. Ende overbr. enz. Gedaen enz. den 17 December 1629.

Fol. XLVI. Godefroidt Basson Bouckverkooper tot Leyden.

Die Staten Gener. ordonneren enz. te betalen aen G. B. de somme van vijftich ponden van xl. gr., die hem zyn toegeleit voer thien boucken by hem aen hare Ho. Mo. gepresenteert geintituleert: Dominici Baudij Poemata nova editio, tertia parte nunc locupletata et in concinniorem ordinem redacta. Ende mits enz. Gedaen enz. den vi September 1616.

Fol. IJCXCIIJV. Hugo Baijerus.

Die R. v. St. enz. ordonneren enz. te betalen A. B. Predicant alhier in den Hage, de somme van twintich ponden van xl. gr. denselven by ordre van haer Ho. Mo. voor desen voor de dedicatie van syn predicatie opten doop van den jongen Prince van Orangien gehouden, eens toegeleit. Ende overbr. enz. Gedaen enz: den 22 Septembris 1626.

Fol. IJcLXXv. Johannes Bogermannus.

Die R. van St. enz. ordonneren enz. te betalen aen J. B. D. d. G. W. binnen Leeuwarden de somme van twee hondert ponden van xl. gr. denselven by ordre van hare Ho. Mo. over de dedicatie van syn bouck geintituleert: Het Christelyk overlyden van den Doorl. ende Hooch geboren Prince van Orangie H. L. M. eens toegeleyt. Ende mits enz. Gedaen enz. den xi Junij 1625.

Fol. IIJcLIIIJ. Pr. Bor Christiaensz.

Die R. v. St. ordonneren enz. te betalen aen Pr. B. C. History schryver de somme van hondert ende twintich ponden van xl. gr. denselven by ordre van haer Ho. Mo. eens toegevoecht voor syne moeyte ende sorchvuldicheyt int vervolgen vant beschryven van syne Historie der Nederlantsche oorlogen. Ende overbr. enz. Gedaen enz. den lesten May 1629.

Fol. IIJcLXXIIJ.

Als voren de somme van vyftich ponden voor de presentatie vant Ve deel van syn historie der Geschiedenissen geduyrende de Nederlantsche beroerten aen haer Ho Mo. gedaen. Ende overbr. enz. Gedaen enz. den 23 Aprilis 1630.

Fol. IIJcLX. Marcus Boxhornius Suerius.

Die R. v. St. enz. ordonneren enz. te betalen aen M. B. S. de somme van hondert ponden van xl. gr. denzelven by ordre van haer Ho. Mo. eens toegevoecht voor de dedicatie van syn boecxken geintituleert: M. B. S. Bergen op Zomi Triumphi. Ende overbr. enz. Gedaen den xxxi Octobris 1629.

Fol. LXVIIIJ. Franciscus Broeckerus Bed. d. G. W. tot Binnenwysent ende Westwoude.

Die Staten Gener. enz. ordonneren enz. te betalen aen F. B. de somme van hondert vyftich ponden van xl. gr. denselven toegeleit voor seecker bouck by hem laten vuytgaen ende aen hare Ho. Mo. gedediceert ende gepresenteert tot seecker getal geinscribeert Corpus theologie ofte de somme der Christelycke Religie onder stichtelycke ende vreedsamige Predicatien enz. Ende mits enz. Gedaen enz. den xviij Octobris xvi^{c} ende seventhien.

Fol. IJcXXXVv. Everardus Bronchorst.

Die Staten Gener. enz. ordonneren enz. te betalen E. B. Daventriensi de somme van hondert twintich ponden van xl. gr. denselven toegeleit tot eene vereeringe voor zeecker bouck by hem aen hare Ho. Mo. gepresenteert ende gededicee't, geintituleert: Aphorismi Politici, Primo ex varijs scriptoribus per Lambertum Danaeum collecti deinde multis egregiis et memorabilibus exemplis illustrati auctore E. B. Dav. Ende mits enz. Gedaen den iij aprilis xvjc drieentwintich.

Fol. CLV. D Johannes Buxtorfius Professor in Academia Basileensi.

Die Staten Gener. enz. ordonneren enz. te betalen aen J. B. de somme van twee hondert ponden van xl. gr. denselven toegeleit voor dat hij haer Ho. Mo. heeft gededicee't ende doen presenteren Commentarium suum cum toto opere Biblico ab ipso perpurgato et illustrato bestaende in drye boecken die hare Ho. Mo. de universiteyt van Leyden hebben vereert. Ende mits enz. Gedaen enz den x Junij xvjc twintig.

Fol. CXXXIIIJv. Isaac Jansz. Byl borger der stadt Rotterdam.

Die Staten Gener. enz. ordonneren enz. te betalen aen J. J. B. de somme van vyftich ponden van xl. gr. 't stuck, deselven toegeleit voor eene recognitie voor dat hy aen hare Ho. Mo. gepresenteert ende gededicee't heeft zeecker tractaetgen getranslateert vuyte Spaensche in de Nederlantsche sprake, geintituleert Historiaele Beschryving der Goudrycke landen in Chili ende Arauco ende andere Provincien in Chili gelegen, mithsgaders d'oorlogen die d' Inwoonders aldaer gehadt hebben teghens de Spaignaerden In Spaens gemaect by Don Alonso de Ercilla ende Cuniga, Ridder van St. Jacobs orden, Edelman vande Camer der keyserlycker Maj. Carolus de Vijffde Hoochloffelycker gedachten. Ende mits enz. Gedaen enz. den xiij Novembris xvjc. negenthien.

Fol IIJcXXVIIJv. Henricus Caesarius.

Die R. v. St. enz. ordonneren enz. te betalen aen H. C. outkerckendiener de somme van vyftich ponden van xl. gr. denselven door ordre van hare Ho. Mo. voor de dedicatie van syn boeck,

geintituleert: Schuldige plicht der onderdanen tegen haere soo hooge als lage overheden enz. eens toegeleit. Ende overbrengende enz. Gedaen enz. den xvj Februarij 1624.

Fol. xxx. Isaac Jansz Canyn, bouckdrucker tot Dordrecht.

Die Staten Gener. enz. ordonneren enz. te betalen aen I. J. C. de somme van dryehondert ponden van xl. gr., de hondert ponden hem daervan toegeleit voor de dedicatie aen hare Ho. Mo. van secker boeck geintituleert, Den Lusthoff der Medicynen, inhoudende den gront van cranckheden ende gebreken daer de menschen mede moogen overvallen worden, van de hooffden aff tot de voeten toe enz. beschreven ende nagelaten by den welgeleerden Medicyn D. Johannes Hagius ende nu eerst int licht gebracht door zynen zoon Matthys Hagens; ende de resteerende twee hondert ponden over de leverantie van twintich van voorn. boucken voor de Heeren Gedeput. ter vergad. van hare Ho. Mo. Ende mits enz. Gedaen enz. den xi februarij xvj^c ende sesthien.

Fol. LXXV^v. Nicolaes de Clerck woonende tot Delft.

Die Staten Gener. enz. te betalen aen N. de C. de somme van tweeentseventig ponden van xl. gr. denselven toegeleit voor seeckeren bouck by hem aen hare Ho. Mo. gedediceert geintituleert Toneel der beroemde Hertogen Princen Graven ende cryexhelden van Christenryck binnen dese drie leste eeuwen vervattende oyck hare Beeltenissen, afcompsten ende voornaemste daden mitsgaders den huydigen staet der vermaerde Republicquen van Venetien, Genua, Zwitserland, ende Geneve enz. Ende mits enz. Gedaen enz. den xx December xvj^c ende seventhien

Fol. CIIJ. François van den Cruyce Drucker tot Middelburch.

Die Staten Gener. enz. ordonneren enz. te betalen aen F. v. d. C. achtien ponden van xl. gr. 't stuck, die hem zijn toegeleit voor zeecker boucxkens by hem aen hare Ho. Mo. gepresenteert, houdende de beduydinge van de Comete die haer onlancx verthoont heeft. Ende mits enz. Gedaen enz. den vij januarij xvj^c negenthien.

Fol. LXXVIIJ. Abelus Curiander, schoonsone Johannis Drusij saliger.

Die Staten Gener. enz. ordonneren enz. te betalen aen A. C. de somme van hondert twee en tseventich ponden van xl. gr. De hondert ponden daervan denselven toegeleit voor de dedicatie by hem aen hare Ho. Mo. gedaen van seecker bouck geintituleert, Cl. v. Joh. Drusij ad loca difficiliora Pentateuchi id est quinque librorum Mosis Commentarius etc. Ende de resterende twee en tzeventich ponden over de leverantie van ses en dertich exemplaren vant voorn. bouck voor de Heeren Gedeput. van hare Ho. Mo. vergaderinge. Ende mits enz. Gedaen enz. den sesten octobris xvic en seventhien.

Fol. IJCXVIIJV. Agnes Drusii weduwe van wylen Abelus Curiander.

Die Staten Gener. enz. als voren, aen A. Dr. weduwe van wylen A. C. in zyn leven geweldige [1]) des Vriesschen Regiments de somme van twee hondert ponden deselve toegeleit voor de dedicatie ende presentatie aen hare Ho. Mo. gedaen van seecker bouck, geintituleert: Veterum Interpretum Grecorum in totum vetus Testamentum fragmenta collecta versa et notis illustrata ab Joh. Drusio etc. Ende mits enz. Gedaen den xx Augusty xvic twee en twintich.

Fol. CXC. Jan Danckaert Notaris.

Die Staten Gener. enz. ordonneren enz. te betalen aen J. D. de somme van derttich ponden van xl. gr. denselven toegeleit voor de presentatie van zeecker boucxken aen hare Ho. Mo. geintituleert Grondich verhael van den standt des Christendoms in 't quartier van Amboise, mitsgaders van de hoope ende apparentie eeniger reformatie ende beternisse van dien, gestelt door Sebastiaen Danckaerts Pred. d. G. W. aldaer. Ende mits enz. Gedaen enz. den xxvj julij xvjc een en twintich.

Fol, IIJCXIIJ. Jan Claesz. van Dorp.

Die R. van St. enz. ordonneren enz. te betalen aen J. C. v. D. Bouckdrucker tot Leyden de somme van hondert ponden van xl. gr. denselven by ordre van hare Ho. Mo. voor de dedicatie van

[1]) Provoost geweldige.

het nieuw Opus D. Pauli Merulae za. aen haer Ho. Mo. gedaen, eens toegeleit. Ende overbrengende enz Gedaen enz. de ix junij 1627.

Fol. XLVIIJC. De erfgenamen van wylen den Professor Drusius.

Die Staten Gener. enz. ordonneren enz. te betalen aen de erffgenaemen van D. J. D. in syn leven Professor in de universiteyt tot Franeker de somme van seven hondert ponden van xl. gr. Die vierhondert ponden daervan in voldoeninge van de achthondert ponden den voorz. D. in syn leven toegeleit by hare Ho. Mo. resol. van den xxvij junij xvjc ende veerthien Item hondert ponden voor de presentatie aen hare Ho. Mo. gedaen van seker bouck, by haren vader saliger in syn leven beschreven geintitueer t Commentarius ad voces Ebraicas N. Testamentj et Annotationum in N. T. altera pars. Ende de resterende tweehondert ponden op reeckening van toegeseeghde dusent ponden by de voorn resol. als zy gedruct sullen presenteren ende overleveren het werk dat d' voorn. D. aen genomen heeft. Ende mits enz. Gedaen enz. den laetsten septembris xvjc ende sesthien.

Fol. CLXXXIIJ. Mr. Govert van der Embd.

Die Staten Gener. enz. ordonneren enz. te betalen aen Mr. G. v. d. E. de somme van vyff en twintich ponden van xl. gr. denselven toegeleit voor zeecker bouck by hem aen hare Ho. Mo. gepresenteert, geintituleert Werelt spiegel der Rycken, Staten ende Furstendommen bescreven door D. J. v. P., ordinaris Edelman des Coninex van Vranckryck, ende by voorsz. Mr. G. vuyt de Francoische sprake verduyst. Ende mits enz. Gedaen enz. xxvj maye xvjc een en twintich.

Fol. IX. Johannes Fenacolius.

Die Staten Gener. ordonneren enz. te betalen J. F. D. d. G. W. tot Maeslant Sluys de somme van hondert vyftich ponden van xl. gr. denselven toegeleit tot eene vereeringe van het bouck by hem hare Ho. Mo. ende zyn Extie. gedediceert, geintituleert Wyt beroemde Commentarien van Caius Julius Cesar ierste Keyser van Roomen, by hem vuyten Latyne verduyst, daervan hy eenige exemplaren hare Ho. Mo. heeft gepresenteert. Ende mits enz. Gedaen enz. den vij aprilis xvjc ende vyffthien.

Fol. XLIJv. Als voren de somme van tweehondert ponden voor dat hy aen hare Ho. Mo. gedediceert ende gepresenteert heeft zyne oversettinge vuyt het Latyn in de Nederduytsche sprake van de hoochberoemde Historien Cornelij Tacitj Borgemeester van Roomen, vervatende sesthien Annales ofte Jaerboucken enz. den 1 julij 1616.

Fol. CXVIIJ. Als voren de somme van hondert ponden als voren van syn translatie Suetonij Tranquilly in de nederduytsche spraecke vuyte latynsche spraecke, den xvj julij xvjc negentien.

Fol. LXV. Joannes Gael Harlemensis Batavus Jurisconsultus.

Die Staten Gener. enz. ordonneren enz. te betalen J. G. de somme van vyfentseventig ponden van xl. gr. deselve toegeleit voor de dedicatie by hem aen hare Ho. Mo. gedaen van seecker boucxken geintituleert Tractatus Novus et Brevis de Testamentis seu ultimis voluntatibus et Jure codicillorum etc. Ende mits enz. Gedaen enz. den xxix Meye xvjc ende seventhien.

Fol. IIJcLXXX. Petrus Gruterus.

Die R. v. St. ordonneren enz. te betalen aen P. G. wonende tot Amsterdam de somme van twaalff ponden van xl. gr. denselven by ordre van haer Ho. Mo. eens toegeleit over de presentatie van syn boeck geintituleert: P. Gr. Epistolarum centuria secunda. Ende overbr. enz. Gedaen enz den 29 augustus 1630.

Fol. LXXXV. Jan de la Haye Bed. d. G. W. in den Hage.

Die Staten Gener. ordonneren enz. te betalen aen J. d. l. H. de somme van tweehondert vyftien ponden van xl gr. denselven toegeleit tot eene vereeringe voor dat hij haere Ho. Mo. gededicеert ende gepresenteert heeft het bouck van Emanuel de Meteren dat hy vuyt de Nederlantsche in de Francoische sprake overgeseth ende getranslateert heeft. Ende mits enz. Gedaen enz. den iiij Mey xvjc ende Achtien.

Fol. IJcLXXI. Johannes Haselberck.

Den Raden enz. ordonneren enz. te betalen J. H. Predicant ter Schelling de somme van vyffentwintich ponden van xl. gr. den-

selven by ordre van hare Ho. Mo. eens toegeleyt over de presentatie van syn Lyckdicht over de doot van den doorl. Prince van Orangien H. L. M. Ende overbrengende enz. Gedaen enz den xj junij 1625.

Fol. XCIIIJv. Justus Heurnius Johannis Filius.

Die Staten Gener. enz. ordonneren enz. te betalen J. H. J. F. de somme van hondert ponden van xl. gr. die hem zyn toegeleit tot eene vereeringe voor de dedicatie ende presentatie by hem aen hare Ho. Mo. gedaen van seecker boucxken by hem vuytgegeven geintituleert De legatione Evangelica ad Indos capessenda. Ende mits enz. Gedaen enz. den xxv september xvjc en achtien.

Fol. XCVv. Festus Hommius.

Die Staten Gener. enz. ordonneren enz. te betalen F. H. de somme van hondert vyfftich ponden van xl. gr. die hem zyn toegeleit tot eene vereeringe voor de dedicatie ende presentatie by hem aen hare Ho. Mo. gedaen van seecker boucxken by hem vuytgegeven geintituleert: Specimen controversiarum Belgicarum etc. Ende mits enz. Gedaen enz. den xix october xvjc ende achtien.

Fol. CXIIIJ. Hendrick Hondius.

Die Staten Gener. enz. ordonneren enz te betalan H. H. de somme van vierentwintich ponden van xl. gr. die hem syn toegeleit in erkentenisse voor dat hy hare Ho. Mo. heeft gepresenteert Een tafereel van den welstandt der Vereenichde Nederlanden enz. Ende mits enz. Gedaen enz. den xij junij xvjc negenthien.

Fol. XLIXv. Jodocus Hondius.

Die staten Gener. ordonneren enz. te betalen, J. H. de somme van hondert ponden van xl. gr. denselven toegeleit voor de dedicatie ende presentatie van seker bouck geintituleert: Theatrum Imperij Magnae Brittanie exactum, Regnorum Angliae Scotie Hiberniae et Insularum adjacentium Geographiam ad oculos ponens una cum comitatibus, centuriis, urbibus et primariis comitatum oppidis intra Regnum Angliae divisis et descriptis etc. Ende mits enz. Gedaen enz. den lesten Septembris xvjc ende sesthien.

Fol. LXVJ^v. Ghysbert Hoogendorp.

Die Staten Gener. ordonneren enz. te betalen aen G. H. de somme van eenenderttich ponden van xl. gr., die hem toegeleit syn voor de exemplaren die hy hare Ho. Mo. heeft gepresenteert van de Tragedie by hem gemaeckt van de moort van syne Prinselycke Ex^tie. Hoochloff. memorien. Ende mits enz. Gedaen enz. den xxij junij xvj^c ende seventhien.

Fol. CXC. Dominicus van Hottinga.

Die Staten Gener. enz. ordonneren enz. te betalen aen D. H. vuyt Vrieslandt de somme van derttich ponden van xl. gr. 't stuk denselven toegeleit voor de presentatie by hem aen hare Ho. Mo. doen doen van seecker bouck geintituleert Poligraphie Universelle de l'escripture etc. Ende mits enz. Gedaen enz. den xxix julij xvj^c eenentwintich.

Fol. CLXXXXV^v. Mathys van den Hove, Licentiaet in de Rechten.

Die Staten Gener. enz. ordonneeren enz. te betalen aen M. v. d. H. de somme van tweehondert ponden van xl gr. denselven toegeleit om eenige goede consideratien, tot voirderinge van zynen goeden yver, ende in recognitie van zyn gedane debvoiren ende neersticheyt om by den anderen te vergaderen meest alle de Privilegien, Edicten, Placcaten ende Rechten, so by hare Ho. Mo. als andere voorgaen — de Princen ende Regeerders van dese Landen vuytgegeven, om die in druck te laeten vuytgaen. Ende mits enz. Gedaen enz. den xvj. Maye xvj^c Een en twintich.

Fol. IJ^c XIIJ^v. Als voren de somme van hondert ponden voor als voren den 13 mei 1622.

Fol. XCV^v. Hans Casymir du Jon.

Die St. Gener. enz. ordonneren enz. te betalen aen H. C. d. J. sone D. Francisci Junij in zyn leven geweesen Professoir in de Theologie tot Leyden, de somme van vijfentzeventich ponden van xl gr. denselven toegeleit in consideratie van de goede diensten by denselven des suppliants Vader de gemeene Saecke gedaen. Ende mits enz. Gedaen enz. den xxij Octobris xvj^c ende achtien.

Fol. IIJ^c^XXXJ^v^. Johannes Junius.

Die R. v. St. enz. ordonneren enz. te betaelen aen J. J. Predicant tot Assendelft de somme van vijffentwintich ponden van xl. gr. denselven bij ordre van hare Ho. Mo. eens toegeleit voor de presentatie van syn tractaet vande Waere ende eeuwige Godtheit J. C. tegens Faustum Socinum. Ende overbrengende enz. Gedaen enz. den xiiij julij 1628.

Fol. XXIJ^v^. Johannes Lamotius.

Die Staten Gener. ordonneren enz. te betalen aan J. L. de somme van veertich ponden van xl. gr. denselven toegeseit tot eene vereeringe voor de presentatie bij hem aan hare Ho. Mo. gedaen van seecker bouck geintituleert: de Stercke Helper vuytet Engelsche in 't Duytsche overgeset. Ende mits enz. Gedaen enz. den xxvij Octobris xvj^c^. ende vijfthien.

Fol. XLIV. Als voren de somme van vyftich ponden enz. om eenige goede consideratien voor eenige exemplaren die hy hare Ho. Mo. heeft gepresenteert, van Heylige A. B. C. voor Sions scholieren gemaect in Engels door den Bisschop van Galoway Wilhem Cowpier ende by hem in 't Nederduyts overgeset. den 20 Sept. 1616.

Fol. LXIJ. Als voren de somme van hondert ponden enz. tot eene vereeringe voor de dedicatie ende presentatie by hem aen hare Ho. Mo. gedaen van seker bouck by hem getranslateert vuyte Latynsche in de Nederlantsche sprake geintituleert: Eerste deel der Historische betrachtingen Philippij Camerarij Rechtsgeleerde ende Raetsheer der Keyserlycke Stadt Nurenberg enz. den xxiiij Meerte 1617.

Fol. LXXXI. Als voren de somme van vyfftich ponden denzelven toegeleit voor seecker bouxken geintituleert: Sevendaeghsche conferentie overgeset hebbende in de Nederlantsche sprake daervan hy eenige exemplaren aen hare Ho. Mo. heeft gepresenteert enz. den ij Meerte xvi^c^. ende Achtien.

Fol. CXIJ^v^. Als voren de somma van tweeentzeventich ponden enz.

zoo voor zeker bouxken geintituleert: Twee proffytelycke ende Goddelycke tractaten tot troost der bedructen, te weeten vañ Hemelsche wooningen ende den lof der pacientie, als dat hij Mr. Johan van Olden barneveldt in den nacht, als hem zyn sterven aengeseght was, vermaent ende voorts by geweest heeft tot zyn sterff vuyre toe. Ende mits enz. Gedaen enz. den xxv Meye xvjc. ende negenthien.

Fol. CXXXIIJv. Als voren de somme van tsestich ponden enz. tot eene vereeringe voor zeecker boucxken by hem vuyt het Engelsch in de Nederlandsche sprake overgeset geintituleert: Een formulier der gesonde woorden dat is der fondamenteele waerheden noodich gelooft te syn ter salicheyt enz. ierst vuytgegeven bij N. Byfield D. d. G. W, tot Islewoorts in Middelsex? den i Nov. 1619.

Fol, LXXXVJ. Als voren de somme van vyfftich ponden enz. voor zeecker boucxken geintituleerd Davids boetveerdicheyt, bij hem vuyte Engelsch in de Nederlantsche spraecke overgeseth enz. den xxiiij Junij 1621.

Fol. CIJC XXVJ. Weduwe wylen Lamotius.

Die R. v. St. enz. als voren aan de wed: van wylen J. L. geweesen D. d. H. E. alhier in 's Gravenhage de somma van vyftich ponden van xl gr. deselve by ordre van haer Ho. Mo. enz. toegevoucht voor de translatie van verscheyden Engelsche stucken in de Nederlantsche tale by haer za. man gedaen. Ende overbrengende enz. Gedaen enz. den x Martij 1628.

Fol. LXIJv. Joannes Lampadius.

Die Staten Gener. enz. ordonneren te betalen J. L. S. Theo. et Hist. Prof. Brem. ofte desselfs Gecommitteerden de somme van tweehondert ponden van xl gr.; die hem zyn toegeleit voor de dedicatie ende presentatie by hem aen haere Ho. Mo. gedaen van seker bouck geintituleert Casaubonus Redivivus id est mellificium Historicum integrum authore Christophoro Pezelio et Johanni Lampadio enz. Ende mits enz. Gedaen enz. den v Aprilis xvjc ende seventhien.

Fol. xcijv. Johan Lamrinck Bouckdrucker van de Heeren Staten van Vrieslandt.

Die Staten Gener. enz. ordonneren enz. te betalen J. L, de somme van vyffentzeventich ponden van xl gr. denselven toegeleit voor de vierentwintich boucken by hem aen Hare Ho. Mo. gepresenteert geintuleert Sibrandi Lubbertj Commentarius in Catechesin Palatino-Belgicam. Ende mits enz. Gedaen enz. den xx Septembris xvjc ende Achtien.

Fol. iijcxv. Jacob Laurentsz.

Die R. v. St. enz. ordonneeren te betalen aan J. L. Bed. d. G. W. tot Amsterdam de somme van vijftich ponden van xl. gr. denselven by ordre van haer Ho. Mo. eens toegeleyt voor de dedicatie van syn bouxken genaemt: Vindicatio pro Cathechesi Heidelbergensi Orthodoxa. Ende overbrengende enz. Gedaen enz. den i augustus 1627.

Fol. xxij. Johannes Lidius.

Die Staten Gener. ordonneren enz. te betalen J. L. de som van hondert ponden van xl gr. denselven toegeleit voor de dedicatie ende presentatie by hem aen hare Ho. Mo. gedaen van seecker bouck geintituleert Scriptores duo Anglici Coetanei ac Conterranei, de vitis Pontificum Romanorum videlicet Robertus Barns en Johannes Barens enz. Ende mits enz. Gedaen enz. den xiiij Octobris xvjc ende vyfthien.

Fol. iijcvv. Jacob Lieffertsz.

Die R. v. St. ordonneren enz. te betalen aen J. L. de somme van derttich ponden van xl gr. denselven bij ordre van hare Ho. Mo. eens toegeleit voor de presentatie van syn bouxken gestelt op de geboorte van den jongst geboren Prince van Orangien enz. Ende overbrengende enz. Gedaen enz. den xiiij januarij 1627.

Fol. cxlvijv. Johannes v. Lodensteyn D. d. H. E. tot Soeterwoude.

Die Staten Gener. enz. ordonneeren enz. te betalen aen J. v. L. de somme van vyffentseventich ponden van xl gr. denselven toegeleit voor seecker boucxken by hem getranslateert vuyt de Latijnsche

in de Nederlantsche sprake geintituleert: Anatome Arminianismi D. D. Molenaei. Welck hy aen hare Ho. Mo. gededicecrt ende gepresenteert heeft. Ende mits enz. Gedaen enz. den xij Meert xvjc twintich.

Fol. CXXX. Abraham Mellinus van Vlissingen D. d. H. E. in St. Anthonis Polder.

Die Staten Gener. enz. ordonneren enz. te betalen aen A. M. de somme van driehondert ponden van xl gr. denselven toegeleit omme verscheyde goede consideratien voor dat hy hare Ho Mo gedediceert ende gepresenteert heeft het ierste deel van zyn vuytgegeven Groot Christen Martelaers Bouck. Ende mits enz. Gedaen enz. den viij Octobris xvjc Negenthien.

Fol. VIIJC. Johannes Meursius.

Die Staten Gener. enz. ordonneren enz. te betalen J. M. Professor in de universiteyt tot Leyden de somme van driehondert ponden van xl. gr. denselven toegeleit voor de vereeringe die hem toegeseit is, beschryvende in het jaer veerthien de Historien van de zaecken die gepasseert zyn, in den voorleden jaeren van xvjc negen thien ende elffve. Ende mits enz. Gedaen enz. den eersten april xvjc ende vyfthien.

Fol XXXV. Als voren de somme van dryehondert ponden, over het beschryven van de Historie van het ghene sich toegedragen heeft nae 't besluyt van den treves enz. den 30 april 1616.

Fol. LXVJ. Als voren de somme 300 £ voor de continuatie van de beschryvinge der Historien van het ghene sich toegedragen heeft nae 't besluyt van den Treves, den vi junij 1617.

Fol. LXXXIIIJ. Als voren de somme van 300 £ voor als voren, enz. den 13 april 1618.

Fol CLIJ. Als voren, de somme van dryehondert ponden van xl. gr. enz over 't gene dat hy beschreven heeft vant leven ende de onsterffelycke daden van den Heere Prince van Orangien Hoochl. gedachtenisse, door last van hare Ho. Mo. enz. den 24 Meye 1620.

Fol. IJcXIIJ. Aert Moeurs.

Die Staten Gener. enz. ordonneren enz. te betalen aen A. M. Bouckdrucker alhier in den Hage, de somme van tsestich ponden van xl. gr. hem toegeleit voor xxiiij Exempl. gelevert voor de Heeren Gedept. van hare Ho. Mo. vergader. van het bouck genoempt Bartas overgeset by den Heere van Asperen in de Nederduytsche sprake daerinne begrepen het exemplaer van de Beschrijvinge van Oostende, by hem oock gelevert voor de Camer van haere Ho. Mo. Ende mits enz. Gedaen enz. den iiij februarij xvj^{c} tweeentwintich.

Fol. CXXXV. D. Petrus Molinus B. d. G. W. van de Kercke van Parys.

Die Staten Gener. enz. ordonneren enz. te betalen P. M. off. aen denselffen Gecommitteerden de somme van tweehondert sonne croonen in specie ende eenen gouden penninck van de weerde van hondert vyfftich ponden van xl. gr. van het synode nationael gehouden binnen Dordrecht hem toegeleit tot eene vereeringe ende memorie respective voor de presentatie ende dedicatie by hem aen hare Ho. Mo. gedaen van zyn vuytgegeven bouck geintituleert Anatome Arminianismi etc. Ende mits enz. Gedaen enz. den negenthienden novembris xvj^{c} negenthien.

Fol. IIJcXLJ Michael Monserratus.

Die R. v. St. ordonneren enz. te betalen aen M. M. Spaignaert de somme van hondert ponden van xl. gr. denselven by ordre van haer Ho. Mo. eens toegeleit tot vervallinge van de oncosten van het doen drucken van syn tractaet Coena Domini contra papam, m issam et transubstantionem etc. Ende overbr. enz. Gedaen enz 22 novembris 1627.

Fol IIJ^{c}LIX. Als voren M. M. Portugues de somme van twaalfhondert ponden deselve by ordre van haer Ho. Mo. eens toegevoecht den 24 oct. 1629.

Fol. IIJ^{c}LXXXV. M. de M. Spaignaert als voren de somme van derttich ponden denselven eens toegevoecht tot vervallinge van de oncosten over het doen drucken van seecker syn boeck haere Ho. Mo. gedediceert, den 21 novembris 1630.

Fol. ijclx. Jhr. Henrick van Nassauw.

Die Staten Gener. enz. ordonneren enz. te betalen aen H. v. N. de somme van tsestich ponden van xl. gr. denselven toegeleit om dat hy voor desen hare Ho. Mo. heeft gedediceert seecker tractaetgen geintituleert Strato-character Nassavius. Ende overbrengende enz. Gedaen enz. den iiij April 1624.

Nog eenige malen wordt hem eene »gratuiteit toegeleit, mits dat hy haer Ho. Mo. in toecomende voortaen sal laten ongemolesteert" 7 Aug. 1624.

Nog eens uyt compassie toegeleyt de somme van vyfftich ponden, den 15 aug. 1630.

Fol. vijv. A. Neomagus.

Die Staten Gener. enz. ordonneren enz. te betalen aen A. N. de somme van vyftich ponden van xl. gr. denselven toegeleit tot eene vereeringe van seecker boucxken dat hy aen hare Ho. Mo. heeft gepresenteert, geintituleert: Expeditio Mauritiana Flandrica, cum exercitu Potentissimorum Ordinum Vnitarum Neerlandiae Provinciarum. Ende mits enz Gedaen enz. den xxv Meert xvjc ende vyfthien.

Fol. ijclxv. Johannes Richardus de Nerée.

Die Raden van Staten enz. ordonneren enz. te betalen aen J. R. d. N. D. d. G. W. int leger de somme van twee hondert ponden van xl. gr. denselven toegeleit over de translatie vant Synode nationael van Dordrecht uyt het Latyn in de Fransche tale. Volgens d'ordre van Ho. Mo. Heeren St. Gen. Ende overbrengende enz. Gedaen enz. den xx januarij 1625.

Fol. xviij. Jan Orlers.

Die Staten Gener. enz. ordonneren enz. te betalen aen J. O. de somme van vyftich ponden van xl. gr. denselven toegeleit tot een vereeringe voor de dedicatie by hem aen hare Ho. Mo. gedaen van seker bouck geintituleert Genealogie et Laurier de Tres noble et ancienne famille des Contes de Nassau. Ende mits enz. den xiiij Augusty xvjc ende vyfthien.

Fol. CXXIIJV. Als voren de somme van tweehondert ponden voor seecker bouck by hem vuytgegeven geintituleert, De Oorlogsdaden van Doorl. Vorst Maurits van Nassau, off den nyeuwen vermeerderden Nassauschen Laurencrans, daer voren hy gehouden sal syn derthien derselver boucken te leveren aen de Heeren Gedeputeerden in hare Ho. Mo. vergaderinge. Ende mits enz. Gedaen enz. den xvij Augusty xvjc. negenthien.

Fol. IJCXCJ. Doctor Simeon Partlicius.

Die Raden van Staten enz. ordonneren enz. te betalen aen Dr. S. P. de somme van veertich ponden van xl. gr. denselven by ordre van de Ho. Mo. Heeren St. Gener. eens toegeleit tot subsidie van het drucken van suum Metamorphosin Mundi. Ende overbr. enz. Gedaen enz. den xxx julij 1636.

Fol. XXVV. Kinderen ende Erffgenamen van wylen Francois Le Petit.

Die Staten Gener. enz. ordonneren enz. te betalen aen den Gecommitteerden van de K. ende Erffgen. van wylen F. Le P.[1]) eertijts Greffier van Bethune in Arthois de somme van tweehondert ponden van xl. gr. die haer toegeleit zyn voor de dedicatie ende presentatie van seker bouck by hen aen hare Ho. Mo. gedaen ende in drucke vuytgegeven, beschreven by den voorsz. J. F Le P. geintituleert Nederlantsche Republicque, geconfereert met die van de Swytsersche Cantoenen enz. mitsgaders van seeckere caerte houdende de affbeeldinge van den vrydom des Nederlantschen verbonts enz. Ende mits enz. Gedaen enz. den iij Decembris xvjc ende vyffthien.

Fol. IJCXLVIJV. Drie Predicanten van Bergen opten Zoom.

Die Staten Gener. enz. ordonneren aen Dr. Pr. der Gem. J. C. binnen B. o. t. Z. de somme van hondert vyftich ponden van xl gr. die haer zyn toegeleit voor dat zy aen hare Ho. Mo. gedediceert hebben zeecker bouck, geintituleert: Bergen opten Zoom belegert den xviij july ende ontlegert den iij octobris 1622. Vol-

[1]) Hier staat Jan F. L. P.

gens de beschryvinge van de voorn. drye Predicanten. Ende mits enz. Gedaen enz. den iij Novembris xvjc dryentwintich.

Fol. IIJcLXXX. Andries Princen.

Die R. v. St. enz. ordonneren enz. te betalen aen A. P. de somme van hondert ponden van xl. gr. by ordre van haer Ho. Mo. eens toegevoecht voor de dedicatie van syn bouck geintituleert Scriniolum animae. Ende overbr. enz. Gedaen enz. den 28 augustus 1630.

Fol. IIJcXIX. Jacobus Revius.

Die R. v. St. enz. ordonneren enz. te betalen aen J. R. Predicant tot Deventer, de somma van vyftich ponden van xl. gr. denselven by ordre van hare Ho. Mo. voor de dedicatie van syn boeck genaemt: Belgicarum Ecclesiarum doctrina et ordo, eens toegeleit ende overbrengende enz. Gedaen enz. den 28 octobris 1627.

Fol. CLXXJ. Marcus Rogeau.

Die Staten Gener. enz. ordonneren enz. te betalen M. R. de somme van hondert ponden van xl. gr., den selven toegeleit tot eene vereeringe voor de dedicatie by hem aen hare Ho. Mo. gedaen van zyn vuytgegeven bouck van de Historie des Conciliums van Triente by hem vuyte Italiaensche in de Nederlantsche sprake overgesedt, beschreven door Petrum Soane Polanum. Ende mits enz. Gedaen enz. den ij januarij xvjc Een en twintich.

Fol. IIJcLXXIIIJ. Th. Screvelius.

Die R. v. St. ordonneren enz. te betaelen aen Th. S. de somme van hondert ponden van xl. gr. den selven by ordre van haer Ho. Mo. eens toegevoecht voor de dedicatie van zyn boucxken geintituleert Eucharisticum ad Deum Opt. Max. scriptum occasione rerum gestarum. Ende overbr. enz. Gedaen enz. den sesten May 1630.

Fol. IJcXXIX. Abrahamus Schultetus.

Die Staten Gener. enz. ordonneren enz. te betalen Domino A. S. Professori Palatino de somme van hondert vyftich ponden van xl. gr. denselven toegeleit soo voor syne dedicatie aen hare Ho. Mo.

gedaen van zyn vuytgegeven bouck, geinscribeert: Observationes Grammatico Theologicae in historiam concionum et miraculorum a Domino nostro J. C. ab initio ministerij ad passionem ejus usque editorum et ab Evangelistis Mathaeo et Marco descriptorum etc. als om eenige andere goede consederatien. Ende mits enz. Gedaen enz. den laesten Decembris xvjc. twee en twintich.

Fol. IJcXLVJv. Danielus Souterius.

Die Staten Gener. enz. ordonneren enz. te betalen D. S. D. d. G. W. tot Haerlem, de somme van tsestich ponden eens van xl. gr. denselven toegeleit voordat hy hare Ho. Mo. gededicеert heeft zeeckeren bouck by hem vuytgegeven, geintituleert: Nuchteren Loth, dat is, Middel om op te staen vuyt de ziel verderfelycke sonde van dronckenschap, tot een matich ende Godvruchtich leven enz. Ende mits enz. Gedaen den xviij octobris xvjc. dry en twintich.

Fol. IIJcXV. Die R. v. S. als voren de somme van hondert ponden denselven by ordre van hare Ho. Mo. voor de presentatie van syn bouck inhoudende zes sainctes funerailles etc. eens toegeleyt. Ende mits enz. Gedaen enz. den 24 Maert 1627.

Fol. CXJ. Joris van Speilbergen (Spilbergen).

Die Staten Gener. enz. ordonneren enz. te betalen de somme van vierhondert ponden van xl. gr. denselven tot eene vereeringe voor de dedicatie ende presentatie by hem aen hare Ho. M. gedaen van zyn bouck geintituleert Oost- en West Indische compagnie, Spiegel der nyeuwe Navigatien daer inne verthoont werdt de leste reyse gedaen door Jooris van Speilbergen Admirael van dese vlote, in wat manieren hy de werelt rontsom geseylt heeft. Ende mits enz. Gedaen enz. den x Meye xvjc. ende Negenthien.

Fol. IIJcLXXIJv. Dionisius Spranckhuysen.

Die R. v. St. enz. ordonneren enz. te betaelen aen D. S. B. d. H. E. tot Delfft de somme van hondert ponden van xl. gr. by ordre van haer Ho. Mo. voor de presentatie van syn hantbouexken geintituleert: Des jaers 1629 Roepende stemme tot de Vereenigde Nederlanden, eens toegevoecht. Ende overbr. enz. Gedaen enz. den 23 Aprilis 1630.

Fol. LXXXVIJ. Jan Jansz. Starcker [1]) Bouckdrucker tot Leeuwaerden.

Die Staten Gener. enz. ordonneren enz te betalen aan J. J. S. de somme van twintich ponden van xl. gr. die hem zyn toegeleit voor dat hy hare Ho. Mo. gedediceert ende gepresenteert heeft het translaet bij hem doen doen vuyt het Italiaensch in de Latynsche spraecke van den ierste Predicatie van den Hooch geleerden ende Eerwaerdigen vader Marcus Anthonius de Dominis Ertszbisschop van Spalaten in Engelandt gedaen. Ende mits enz. Gedaen enz. den xi Junij xvjc. ende Achtien.

Fol. LXIIIJ. Als voren de somme van ses ponden voor eenige boucxkens enz. houdende Lyck clachte over den Hooch Welgeboren Heere Willem Lodewijck Grave tot Nassau in zyn leven Stadtholder over Vrieslandt, Stadt Groeningen, Ommelanden ende Drenthe, goeder memorien enz. den 28 augustus 1620.

Fol. CLXXXIIIJ. Als voren de somme van Vijffentwintich ponden enz. voor de rouwcaerte van de begraeffenisse vañ Welgeboren Heere Grave Wilhelm Lodewyck van Nassau Stadtholder enz. Den xxix Maye xvjc Een en twintich.

Fol. IJcXXVJ. Als voren twaelff ponden voor de presentatie van eenige exemplaren van de Afbeeldinge Des Spaignaerts moedich Heyr, syn macht, syn trots, syn roem Verneert, vernielt, verjaecht voor Bergen op den Zoom, by hem gedicht enz. den xi Novr. xvjc. twee en twintich.

Fol. XLVIIJ. Henricus Strombergius.

Die Staten Gener. ordonneren enz. te betalen H. S. vuyt geweken van Wesel, de somme van tsestich ponden van xl. gr. denselven toegeleit om eenige consideratien voor de presentatie by hem aen hare Ho. Mo. gedaen van seker boucxken geintituleert Carmen de miraculis Dei tam in Novo quam Veteri Testamento stupendis et observandis Ad Illustrissimos Potentissimos Amplissimosque Dominos ordines Generales etc. Ende mits enz. Gedaen enz. den xxix Septembris xvjc ende sesthien.

---

[1]) Starter.

Fol. XLIX. Henricus Potamontius a Stromberg [1]).

Als voren de somme van achtien ponden denselven toegeleit voor de presentatie by hem aen hare Ho. Mo. gedaen van seker boucxken, geintituleert Bella Victoriae et Triumphi piorum in Veteri Testamento adversus impios etc. den xxviij julij 1617.

Fol. XC. Als voren de somme van achtien ponden, deselve toegeleit tot eene vereeringe voor dat hy hare Ho. Mo. gedediceert ende gepresenteert heeft seecker boucxken geintituleert Anticippa (?) zoo Belgico Germanice als Latine in versen beschreven, den x Augustus xvj^c en Achtien.

Fol. IJ^cXVV. Willem Teylingen.

Die Staten Gener. enz. ordonneren enz. te betalen aen W. T. D. d. G. W. binnen Middelburch, de somme van hondert ponden van xl. gr. voor dat hy aen hare Ho. Mo. gedediceert ende gepresenteert heeft seecker bouck by hem gemaeckt ende geintituleert: Een balsem Gileads voor Sions wonden ende voor elcke Gedeput. van hare Ho. Mo. vergader. een bouck. Ende mits enz. Gedaen enz. den xv junij xvj^c tweeentwintich.

Fol. IJ^cXXXVIJ. Jacobus Triglandus.

Die Staten Gener. enz. ordonneren enz. te betalen J. T. D. d. G. W. binnen Amstelredam, de somme van vyfftich ponden van xl. gr. denselven toegeleit tot een vereeringe voor dat hy aen haer Ho. Mo. heeft overgesonden eenige exemplaren van een boucxken by hem geschreven geintituleert: Christelycke ende vriendelycke vermaninge aen alle affgedwaelde Remonstrants gesinde om weder te keeren tot de gemeenschap ende eenicheyt met de Gereformeerde kercke enz. Gedaen den vj Maye xvj^c dryentwintich.

Fol. IJ^cXIIJ. Theodorus Tronchin.

Die Staten Gener. enz. ordonneren enz. te betalen aen T. T. Pastor ende Proffessor in de Theologie tot Geneve de somme van hondert vyffentwintich ponden van xl. gr. denselven toegeleit tot

[1]) Moet Potamontius eene vertaling verbeelden van van Stromberg? Best.

eene vereeringe voor het bouck dat hy hare Ho. Mo. heeft gedediceert, ende ghisteren doen presenteren geintituleert Caton Plagiere(?) etc. Ende mits enz. Gedaen enz. den xij Maye xvjc tweeentwintich.

Fol. IIJcXLIIIJv. Nicolaes Vedelius.

Die Raden van St. enz. ordonneren enz. te betalen aen N. V. Predicant ende Professor tot Geneven de somme van hondert vyftich ponden van xl gr. denselven by ordre van haer Ho. Mo. eens toegevoecht voor de dedicatie van syn bouck, geintituleerd: Rationale Theologicum, sonder nochtans dat hy gehouden sal syn eenige exemplaren aen haer Ho. Mo. te leveren. Ende overbr. enz. Gedaen enz. den x Januarij 1629.

Fol. XCVIIJv. Dominicus Vinsemius Predicant tot Schardam.

Die Staten Gener. enz. ordonneren enz. te betalen D. V. de somme van honderttwintich ponden van xl gr. denselven toegeleit voor zeecker bouck by hem hare Ho. Mo. gedediceert ende gepresenteert geintituleert: Een cleene heldre ende clare spiegel der Theologie enz. mits dat hy aen elcken van de Heeren sal geven een van de voorn. boucken. Ende mits enz. Gedaen enz. den xxvj Novembris xvjc ende Achtien.

Fol. IIJcXCv. Joris Wagenaer.

Die R. v. St. enz. ordonneren enz. te betalen aan J. W. de somme van hondert ponden van xl gr. denselven by ordre van haer Ho. Mo. voor de presentatie van syn bouck, geintituleert: Waere kennisse Godes, eens toegevoecht, mits leverende een exemplaer voor de taefel van haer Ho. Mo. ende een voor desen Rade. Ende overbr. enz. Gedaen enz. den vij Nov^{er}. 1628.

Fol. IIJcXIJv. D. Anthonius Walaeus.

Die R. v. St. enz ordonneren enz. te betalen aen D. A. W. Professor Theologiae tot Leyden de somme van hondert twintich ponden van xl gr. denselven by ordre van hare Ho. Mo. eens toegevoecht voor de dedicatie van het boeck ofte Censure van de confessie der Remonstranten in de Nederduitsche tale aen haer Ho. Mo. gepresenteert. Ende overbrengende enz. Gedaen enz. den 18 Mey 1627.

Fol. IIJCLXIIIJ. Johannes Westerburch.

Die R. v. St. enz. ordonneren enz. te betaelen aen J. W. Predicant tot Dordrecht de somme van hondert vyftich ponden van xl gr. denselven by ordre van haer Ho. Mo. eens toegevoecht voor de dedicatie van syn boeck geintituleert: Epinicium in Silvam Ducis expugnatam aen haer Ho. Mo. gepresenteert. Ende overbr. enz. Gedaen enz. den 20 Decembr. 1629.

Fol. XCIIJV. Pierius Winsemius Illustrium Frisie Ordinum Historicus.

Die Staten Gener. enz. ordonneren enz. te betalen aen P. W. de somme van vyftich ponden van xl. gr. denselven toegeleit tot eene vereeringe voor de dedicatie ende presentatie by hem aen hare Ho. Mo. gedaen van seecker boucxken by hem vuytgegeven geintituleert: De Statu unitarum Provinciarum oratio. Ende mits enz. Gedaen enz. den xxv Septembris xvjc ende Achtien.

Fol. IJC LXXVIJ Die R. v. State Als voren de somme van veertich ponden, denselven by ordre van hare Ho. Mo. eens toegevoecht voor de presentatie van de Afkomst daden eñ het overlijden des Princen van Orangien Maurits van Nassau H. L. M. Ende overbrengende enz. Gedaen enz. den 22 octobr 1625.

Fol. LXXIIJV. Jan Wolffaertsz. van Schiedam.

Die Staten Gener. enz. ordonneren enz. te betalen J. W. de somme van sessendertich ponden van xl gr. denselven toegeleit voor de dedicatie ende presentatie by hem aen hare Ho. Mo. gedaen van seecker bouck geintituleert: den Vorstelycken Lusthoff ende morgenwecker der Princen, begrepen in drye deelen door D. Anthonium de Guevara vuyte Hoochduytsche in de Nederlantsche sprake overgeset door D. W. C. Ende mits enz. Gedaen enz. den xxvijj Octobris xvjc ende seventhien.

De Brielsche Courant der vorige eeuw. In het eerste stuk van »Het Brielsche Archief" gaf ik eene geschiedenis van deze courant. Aan het aldaar vermelde kan ik nog een paar bijzonderheden toevoegen.

Overeenkomstig het Prospectus schreef ik op blz. 68, dat de

prijs van een' jaargang van de Brielsche Courant *f* 6.— was. Dat de abonnementsprijs naderhand verhoogd werd, is mij gebleken uit eene Resolutie van 11 Febr. 1791, waarbij geaccordeerd werd de betaling van *f* 7 — aan »J. F. Jacobs d'Agé, boekverkooper in 's Gravenhage, voor een jaar leverantie van de Brielsche Courant in 1790". —

Evenals De Mikker, is Van Tertoolen tot armoede vervallen. In 1802 werd hij te Brielle enkele weken bedeeld met twee roggebrooden 's weeks. Daar hij te Brielle gekomen was met een acte van readmissie uit Delft, zijn geboorteplaats, werd hij door de Brielsche Regeering derwaarts verwezen. Nadat hij nog een poos voor zijn' te Brielle geboren zoon 6 stuivers en een roggebrood per week had ontvangen, vertrok hij in 1805 naar zijn geboorteplaats, waar hij in 1806 overleed. Zijn elfjarige zoon werd in het weeshuis te Brielle opgenomen.

Nog zij hier vermeld, wat mij door Mr. W. P. Sautijn Kluit is bericht, dat de heer J. H. van Randwijk, van wien ik op blz. 2 en 85 gesproken heb in de meening dat hij nog leefde, op den 16 Juni 1873 te 's Gravenhage gestorven is. Van de Brielsche Courant was N°. 95 van 7 Aug. 1788 in zijn bezit. Het zal mij aangenaam zijn te vernemen, waar dat nommer gebleven is; nog aangenamer het nommer te mogen ontvangen voor het Brielsche Archief.

Brielle. H. DE JAGER.

Beschrijving van Briele en Voorne door Van Alkemade en Van der Schelling. Zooals bekend is, zijn in dit werk tal van origineele bescheiden gedrukt. Aan Van Alkemade werd inzage van de aan Brielle in eigendom behoorende stukken verleend, nadat hij zich bereid had verklaard, aan de stad de onder hem berustende privilegiën, keuren en oude usantiën, rakende Den Briel, af te staan. Om hem in staat te stellen zijn boek te doen drukken, werden hem door de Regeering van Brielle *f* 1000 — verstrekt, eerst onder conditie dat de drukker aan de stad 100 ingenaaide exemplaren op klein en 25 op groot papier leveren moest. Later werd er overeengekomen, dat wegens de uitgebreidheid, die het werk gekregen had door bijvoeging van nader gevonden stukken, de druk-

ker slechts 27 exemplaren op groot en 30 op klein papier zou te leveren hebben, welke exemplaren eene waarde vertegenwoordigden van *f* 495 — daar een exempl. op gr. papier verkocht zou worden voor *f* 10.—, en een exempl. op klein papier voor *f* 7 : 10 : 0.— Op de vraag van Van Alkemade, of het werk opgedragen moest worden aan Baljuw, Burgemeesteren, Schepenen, Raden, Pensionaris en Secretaris, dan wel alleen aan Burgemeesters en Vroedschappen, werd ten antwoord gegeven, dat de dedicatie geschieden moest aan Burgemeesters en Vroedschappen Toen er met het drukken van het boek een aanvang gemaakt was, werden op voorstel van den burgemeester Mirell de heeren Gerlings, pensionaris, en Van Bueren, secretaris, afgevaardigd naar Rotterdam om het werk te viseeren. Den heer Van Alk. was wel per missive gerecommandeerd om »het voorsz. werck met omsigtigheit te tracteeren", en er geen zaken in te brengen, »waar uijt in tijd en wijle nadeel voor de stadt en Regeering soude kunnen werden getrocken"; maar men oordeelde toch, dat de voorzichtigheid gebood het werk nauwkeurig door eene commissie te laten nazien. De afgevaardigden volbrachten hunne taak met het gevolg, dat zij konden rapporteeren in het boek niets gevonden te hebben, dat »harens bedunckens in tijd en wijle eenig nadeel aan de stadt soude kunnen toebrengen". Den boekverkooper Loisel werd vergund het werk te debiteeren, nadat hij volgens het accoord de vereischte exemplaren aan de Regeering had toegezonden. De 27 exemplaren gr. papier werden door hem geleverd in een' sierlijken franschen band met eenige ornamenten en het stadswapen, tegen betaling van *f* 5 : 5 : 0 voor iederen band. Op twee na, welke in de stadsboekenkasten geplaatst werden, één ten Brielle en een te 's Gravenhage, werden die gebonden exemplaren gedistribueerd. Ook de heeren Van Alkemade en Van der Schelling ontvingen zulk een exemplaar. Aan Van Alkemade, die niet onduidelijk had te kennen gegeven, dat hij voor zijn genomen moeite »een present van de Heeren van den Brielle was wagtende" werd bovendien een geschenk gegeven, bestaande in een »silver lampet en schotel ter waarde van hondert silveren ducatons." Uit onderscheidene, in het Brielsche Archief berustende, brieven van den secretaris G. van Bueren blijkt, dat genoemde heer de vraagbaak van

Van Alk. geweest is en, waar hij kon, de noodige inlichtingen verstrekt heeft.

Brielle. H. DE JAGER.

De Bibliotheek in het Brielsche Logement te 's Gravenhage. In de verhandeling, uitgegeven door de Vereeniging ter beoefening van de geschiedenis van 's Gravenhage, over »De Logementen der stemhebbende Steden te 's Gravenhage", staat op blz. 34 (van den overdruk), dat de bibliotheek, welke in het Logement van Brielle was en bestond o. a. in een compleete verzameling der resolutiën van de Staten van Holland en Westvriesland, na den verkoop van het logement werd ingepakt en naar den Briel overgebracht. Volgens het Register der Ress. van den Provis. Raad van Den Briel van 1796, blz. 118, 125 en 151, werd de stadsbibliotheek, d. w. z. de collectie van Ress. der Staten van Holland, welke na den verkoop van het logement berustte onder den boekverkooper J. van Cleeff te 's Gravenhage, aldaar met goedkeuring van de Brielsche Regeering door dien boekverkooper verkocht voor *f* 1600. —

Brielle. H. DE JAGER.

V R A G E N.

Dichtbundel door Joh. Naeranus uitgegeven. De bekende rotterdamsche boekverkooper Joh. Naeranus moet, zooals uit onuitgegeven brieven van dien tijd schijnt te blijken, in 1659 of '60 eene verzameling van verschillende gedichten hebben uitgegeven. Gaarne zou ik dezen dichtbundel voor enkele dagen ter inzage ontvangen. Mogelijk zal eene juiste opgave van den titel mij in staat stellen, het boekje op een onzer bibliotheken te vinden. De boekerij van de Maatsch. der Nederl. Letterkunde bezit het niet.

Leiden. H. C. ROGGE.

Westvaelschen speel-thuyn. Slenner-hincke. Bestaan d'r nog andere uitgaven van den »Westvaelschen Speel-thuyn" als de utrechtsche van 't jaar 1687? En evenzoo nog andere van »De historie van Slen-

ner-Hincke, Teveskes Kinderbeer," enz. als de beide amsterdamsche van de jaren 1719 en 1730?

En zijn d'r ook in lateren tijd, door dezen of genen, letterkundige aanmerkingen of iets van dien aard op genoemde werkjes gemaakt, en misschien in 't een of ander tijdschrift of afzonderlik verschenen of uitgegeven?

Haarlem. JOHAN WINKLER.

Nederlandsche dagbladen. Een blaadje van 1787. In een brochure getiteld Lettre d'un observateur impartial sur les troubles actuels de la Hollande, Nimegue 1787 (waarschijnlijk in het buitenland gedrukt) wordt melding gemaakt van »une feuille periodique destinée pour le bas peuple où l'on deprimoit toutes les actions du Prince" (Willem V). Dit blaadje verscheen te Amsterdam en wordt in een noot nader beschreven met de volgende woorden. »L'auteur parle de cette feuille qui paroit trois fois par semaine sous le titre de Kreelis-Blatje. Elle est écrite dans un style fait pour la populace, mais avec les platitudes les plus grossières sont entremèlées les insinuations les plus artificieuses sur la vie privée et la conduite publique du stadhouder et les declamations les plus injurieuses sur les partisans de ce Prince.

Welk blaadje wordt hier bedoeld?

W. H. DE BEAUFORT.

TAALKUNDE.

Fidibus. De Nav. XXVI, bl. 364 gestelde vraag laat zich misschien eenigermate toelichten uit het bericht der Haarlemsche courant van 2 nov. 1877, aldus: »het jachtslot Königswusterhausen (reg. distr. Potsdam), dat reeds uit den tijd van koning Friedrich Wilhelm I dagteekent, is in 1863 door den tegenwoordigen keizer gerestaureerd, en iedereen weet dat daar jaarlijks hofjachten gehouden worden. Minder bekend is het, zegt de Tribune (dagblad), dat de keizer ook het *rookcollegie* in eere hersteld heeft, dat daar

170 jaren geleden in gebruik was. De daarvoor bestemde zaal is met de koppen der geschoten herten en wilde zwijnen versierd, en prijkt nog met de lange eikenhouten tafel en eigenaardige stoelen uit den tijd van den eersten Friedrich Wilhelm. Het vorstelijk gezelschap zit daar dan 's avonds onder vrolijken kout bijeen en rookt den fijnsten Turkschen tabak uit lange Hollandsche pijpen, gelijk die ook vóór 170 jaren gebruikt werden, terwijl het koele bier in ouderwetsche kruiken wordt opgedischt". Is derhalve niet in Oostenrijk, maar in Pruisen het woord *fidibus* ontstaan?

J. ANSPACH.

Nederlandsche spreekwoorden. Dezer dagen hoorde ik, al wandeende op de markt te Arnhem, twee spreekwoorden, die ik nog nooit gehoord had. Hier zijn ze.

»Hij liegt Hellem en Zellem bij elkander".

»'t Is een goede leer, maar de sporten deugen niet".

A. J. C. KREMER.

[Het laatste dezer twee spreekwoorden vond ik bij Harrebomée; het eerste niet. Het dorp Zelhem is bekend; maar waar ligt Hellem?]

Merwede. (XXVII, bl. 37). Is Merwede niet Mere-wede, Mereweide = Merrie (Paarde-) weide? Hollandsch: merrie; friesch mere; hoogduitsch: mähre; engelsch: mare?

Haarlem. JOHAN WINKLER.

Merwede. Ik dank onzen bestuurder voor zijn antwoord op mijne verklaring. Ik had de verklaring meer gelezen of gehoord: doch nu ze in een bekend tijdschrift voorkwam, vestigde ik er de aandacht op. Eene enkele aanmerking echter: *wido* is wilg: zeer goed, en nu is mij een Zeeuwschvlaming, *widou* verklaard, n. l. eene soort van kleine wilg, die gedroogd geel en zelfs bruin wordt, en dient om mandenwerk te vervaardigen en als bindsel: dus de bindwilg? Maar ik zie eene dier nuttige duitsche kinderprenten, waarop zeer juiste afbeeldingen van boomen voorkomen en daaronder onze gewone wilg (salix) onder den naam van *weide.* 't Is dan 't zij opschie-

tend, 't zij als knotwilg, een ware weide-boom. Men vindt bijna geene enkele zeeuwschvlaamsche weide zonder wilgen, hoewel ze sterk door den canada-populier verdrongen wordt. Wilg en weide schijnen dus tamelijk germaansche zusters?

G. P. ROOS.

Merwede. De heer Winkler slaat eene andere afleiding voor. Het zal daarom noodig zijn het woord eens wat nader te bezien. Wat het ons hierbij eenigzins lastig maakt is, dat wij uit ouden tijd tweederlei spelling hebben, Meriwido en Mereweda.

Onderstellen wij voor een oogenblik dat de laatste spelling zuiver is. Dan zouden wij *weda* voor *weide* moeten houden. Dat de *e* aan het einde van dit woord uit *a* ontstaan is leeren ons het oudh. *weida* en het oudn. *veidha*. Voorts is het bekend, dat *ei* en *ee* elkander dikwijls vervangen. Het geschiedde ook in dit woord. Zoo lezen wij bij Maerlant, Rijmbijb. vs. 1577,

Hare heerden vochten
Deen upten anderen omme weede:

en dat dit geene willekeurige verandering, om den wille van het rijm is, blijkt uit vs. 975, waar hij spreekt van »pawelioene", die de herders

Van ere weede ter andre draghen.

Maar nu het eerste deel der zamenstelling. Merrie is in het Oudhoogduitsch *meriha*. Zal dit woord het eerste deel van Mereweda zijn, dan moet de gutturaal weggevallen en de i in e veranderd zijn. Het eerste was echter in dit en dergelijke woorden in de 10e en 11e eeuw nog niet geschied. Doch wij hebben hier met eenen eigennaam te doen, en in eigennamen veroorloofde men zich toen reeds, wat men in andere woorden niet doen zou. In dien tijd, ja reeds vroeger zien wij in plaats- en vooral in persoonsnamen de gutturaal somtijds verdwijnen, b. v. in Wamelo, Scoronlo, waar de h aan het einde weggevallen is, in Sibrant, Sifridus, Wibald, Wibodo, voor Sigibrant, Sigifridus, Wigbald, Wigbodo. Maar hier zou bovendien de i in e veranderd zijn. Dit maakt mij de zaak minder waarschijnlijk Wel weet ik, dat bij vlaamsche schrijvers uit de latere middeneeuwen de vorm *meer* voorkomt, maar wij zijn hier in Zuidholland en daar heeft men, meen ik, altijd *merrie* gezegd. Vooral

echter twijfel ik aan de juistheid der verklaring van den heer Winkler, omdat *merrieweide* een weinig passende naam voor die plaats zou geweest zijn. Het was, volgens den heer v. d. Bergh, »een moerassig bosch" en zulk eene plaats is niet geschikt om merriën te laten weiden.

Beproeven wij het nu met den anderen vorm van den naam *Meriwido*. Ik heb t. a. pl. het laatste deel van het woord door wilg verklaard. De ingekomene antwoorden hebben er mij nog eens over doen nadenken en nu komt mij eene andere verklaring verkieselijk voor. Het oudhoogd. *wîda*, oudn. *vîdha*, beteekent wilg. In onze oude taal moet dat woord *wîtha* geweest zijn. Hiermede komt de door den heer Roos opgegevene naam *widou* nagenoeg overeen: want de *th* is in onze taal later doorgaans in *d* overgegaan. Doch hoe komen wij aan dien uitgang *ou*? Kiliaan heeft *wyddauw*, dat hij een oud woord noemt en door *vimina*, *teenen* vertaalt. Vergelijken wij daarmede het oudhoogd. *wîdahi*, dat ook vimina beteekent (Graff I. 773), dan wordt het woord ons duidelijk Die uitgang *ahi* toch, zegt Grimm, Gramm. II. 312, »wird meist auf bäume, sträuche, pflanzen angewandt und bedeutet den ort, wo solche zusammen wachsen, oder ihre menge." *Widahi*, dat door de gewone wisseling van h. en w, *widauw*, *widou* werd, beteekent dus wilgenbosch, en daar de wilg doorgaans om den wille van de teenen wordt gekweekt, is het gemakkelijk te begrijpen dat het vervolgens de beteekenis gekregen heeft van eenen hoop, eenen bundel teenen. Die van *wilg*, welke het woord volgens den heer Roos in Zeeuwschvlaanderen heeft, zal, vermoed ik, langs eenen anderen weg ontstaan zijn. In eene van zijne belangrijke lijsten van zeeuwschvlaamsche woorden, vroeger in den Navorscher medegedeeld, noemt de heer Roos ook (Nav. XI. bl. 213) het woord *widounissen*, = soort van wilgenteenen. Oorspronkelijk zal dit wel geluid hebben *widewissen*; maar de *w* heeft aan de haar voorafgaande vocaal iets van haren klank medegedeeld, zoodat de uitspraak *widouwissen* ontstond, Dit heeft sommige in den waan gebragt, dat de boom *widou* heette en deze zijn door andere nagevolgd: in het einde is die uitspraak de algemeene geworden. Zoo zal het, denk ik, gekomen zijn, dat de wilg nu in Zeeuwsch Vlaanderen *widou* heet.

Zal het laatste deel van Meriwido, dit *wîthahi*, of *wîthawi* zijn,

dan moet daarin *awi* in *o* en *th* in *d* veranderd zijn. Tegen het eerste is weinig bezwaar: *go* voor *gawi* vinden wij reeds in dien tijd dikwijls. De verandering van *th* in *d* is in de meeste woorden eerst in de 11e en 12e eeuw geschied. Doch in plaatsnamen vinden wij er reeds vroeger voorbeelden van (*Suder* — voor Suther —. *Amuda* voor Amutha). Nog een derde verandering moet daarin, doch in lateren tijd, hebben plaats gehad. Wij zeggen Merwede. Deze e moet dan uit de lange i zijn ontstaan. Ook daarvan zijn meer voorbeelden: onze stoffelijke adjectiva, die vroeger op *în* uitgingen, gaan nu uit op *en, kregel* is *krijgel*; doch het getal dier voorbeelden is klein.

Wij zouden dus, om hier eene afleiding van *wîtha*, wilg, te vinden, moeten aannemen dat er veranderingen hebben plaats gehad, meer dan éene, die wel mogelijk zijn, maar toch tot de uitzonderingen op de regels behooren. Het komt mij daarom waarschijnlijker voor, dat wij hier een ander woord voor ons hebben, dat even goed past, namelijk het oudhoogd. witu, angels, wudu, eng. wood. In onze oude taal moet dit *wido* geweest zijn. Het beteekent hout. Maar wij weten dat dit woord, even als het engelsche *wood*, ook gebruikt wordt in de beteekenis van bosch. Men denke aan den Haarlemmer en Alkmaarder hout, den Hout onder Hoogkarspel en de plaatsnamen op hout uitgaande.

De naam der plaats is nu duidelijk. Het laatste gedeelte zegt ons dat het een bosch is. En daar wij vernomen hebben dat het een moerassig bosch is, kunnen wij er onze merriën niet plaatsen en moeten dus voor het eerste deel onze toevlugt nemen tot het woord *meer*. Het heet dus een bosch, dat in het meer, in het water ligt, een naam, die zeer goed overeenkomt met de beschrijving die er ons van gegeven wordt.

P. LEENDERTZ WZ.

Naamsoorsprong van Hemelveerdeghem. (XXVI, bl. 363). Ter aangehaalder plaatse wordt beweerd dat de naam van 't dorp Hemelveerdeghem waarschijnlik van den mansnaam Amalfried of Emilfried moet afgeleid worden. En inderdaad, die afleiding (Hemelveerding hem, Amalfredinga heim, de woonplaats der Amalfredingen of afstammelingen van Amalfred) is zoo redelik mogelik. Als men

anders niet kent als de hedendaachschen naam van dat flaamsche dorp, dan kan er redeliker wijze geen andere afleiding van gevonden noch verondersteld worden.

Maar bij die voorgestelde, redelike afleiding, voegt de heer Leendertz, voorzichtiger wijze, deze woorden: »Ik moet hier echter herhalen wat ik vroeger zeide, dat de afleiding van eenen plaatsnaam, al is er veel dat haar aanbeveelt, ja al schijnt zij vrij zeker, toch altijd gissing blijft, zoo lang wij den ouden vorm van het woord niet kennen."

Ofschoon ik deze stelling geenszins altijd bewaarheid heb gevonden, en daar, naar mijne meening, vrij wat op af te dingen valt, wijl juist de oude form, spelwijze, van menigen naam veel onduideliker dikwijls is en veel onredeliker als de nieue, zoo mach deze bewering, in dit geval, wel juist zijn. In 't werk toch van Alph. L. de Vlaminck De stad en de heerlijkheid van Dendermonde (Dendermonde, 1868), vind ik in dl. 5, op bl. 45, dat de naam van 't dorp Hemelveerdeghem in 'n oorkonde uit d' elfde eeu, geschreven staat als: Ermefredegehem. En volgens deze spelling moet de dorpsnaam van den mansnaam Ermfred, Armfried, Irmfried, Irmifrid afgeleid wezen.

Dat ook verregaande domheit voor den dorpsnaam Hemelveerdeghem 'n afleiding zocht en vond, blijkt uit 't werk van den kanunnik J. J. de Smet, Essai sur les noms des villes et communes de la Flandre orientale, waar te lezen staat, op bl. 29: »Hemelveerdeghem, c'est-a-dire: habitation prête pour le ciel."

Haarlem. JOHAN WINKLER.

[Terwijl ik den heer Winkler dank zeg voor de opheldering die hij geeft aangaande den plaatsnaam Hemelveerdighem, blijf ik gelooven, dat er op hetgeen ik er t. a. pl. bijvoegde niet veel af te dingen valt. Het is wel eens gebeurd, dat een schrijver den naam dien hij schrijven moest niet goed in letters wist weer te geven, ook wel dat een slordig afschrijver er eene fout in maakte. Maar voor het overige is doorgaans de oude vorm van den naam zuiverder dan die van lateren tijd. Plaatsnamen verbasteren door slordige uitspraak, door onkunde of door verkeerde voorstelling die men zich van den oorsprong maakt. Dat zij

later weder eenen zuiverder vorm aannemen, zal wel zelden voorkomen.]

Carbonade, koolgebraad (XXVII, bl. 494). Onder de vreemdwoorden, door Koerbach verduitscht, en die de hr. Leendertz, ter boven aangehaalder plaatse, te recht »fraai vertaald" noemt, vind ik ook 't woord koolgebraad voor carbonade. Werkelik neemt dit zeer goede, echt nederduitsche woord de plaats in van 't basterdwoord, in de nederlandsche taal, zy 't dan ook al niet in Holland. Of dit nu ten gevolge van Koerbach's voorslach is, durf ik niet beweren; 'k betwijfel 't zelfs. Maar in de dageliksche volksspreektaal van West-Flaanderen, een der zuiverste, en ongetwijfeld de schoonste en welluidendste van alle nederlandsche tongvallen, wordt 'n carbonade 'n *koolbra* (saamgetrokken uit koolbrade, koolgebraad) genoemd. En wat zuiverheit van taal aangaat, verdienen ook hierin de West-Flamingen door de Hollanders nagevolgd te worden.

In 't Westvlaamsch Idioticon van L. L. de Bo, vind ik:

»*Koolbra*, v. Stuk mager rund- of verkensvleesch op gloeiende kolen geroosterd, ook Karmena geheeten, fr. charbonnée. Drie koolbraân."

En in 't Algemeen vlaamsch Idioticon van L. W. Schuermans:

»*Koolbraadje* gaf men ons op als te Kortrijk in gebruik zijnde voor: gebraden breën, bij Kil. kolenharst, vulgo: carbonada (karbonei)."

Haarlem. JOHAN WINKLER.

Een naam voor 'n nieue munt. Eerstdaachs wordt er in ons land 'n nieue munt in de wandeling gebracht (en misschien is dat reeds geschied als dit opstelletje den lezer in handen komt), 'n bronsen muntstuk, ter weerde van 2½ cent. Hoe zal men die munt noemen in de dageliksche spreektaal? Zal men zeggen: een stuk van twee-en-een-halve cent? Dat is veel te omslachtig! Zal men zeggen: een stuk van een halve stuiver? Dat is ook te lang, en buitendien — men rekent niet meer bij stuivers! — Hoe dan?

Wel! daar bestaat reeds 'n zuiver nederduitsch woord, kort en geschikt, in de volksspreektaal van (Zuid) Nederland, voor zulk

een muntstuk. In Flaanderen, vooral in West-Flaanderen, draagt 't zuidnederlandsche bronsen muntstuk van vijf centimen, overeenkomende met onze nieue munt van 2½ cent, den naam van *kluit*. Dat woord is zeer goed, en ik weet geen enkele reden waarom wy 't niet van onze flaamsche broeders overnemen zouden. Integendeel, d'r is menige reden waarom we 't wel doen moesten.

In 't Westvlaamsch Idioticon van de Bo vind ik:

»Kluite (wvl. klute), v. koperen stuk geld van vijf centimen, fr. »*sou*. Eene dikke kluite (stuiver van 10 centimen). Eene blende »kluite (waar de stempel van af versleten is). Eene slechte kluite, »eene oolijke kluite (die niet meer gangbaar is)." enz.

En in 't Algemeen vlaamsch Idioticon van Schuermans:

»Kluit. Door kluit verstaat men, in Westvl., een stuk van vijf »centimen". enz.

Zoo als men boven vermeld ziet, spreekt men in West-Flaanderen, waar de lange *u* klank nog in volle weerde uitgesproken wordt, 't woord kluite of kluit als *klüte* uit. Natuurlik! Komt misschien dit woord ook in Noord-Nederland in gebruik, dan zullen de Friesen 't ongetwijfeld ook wel als *klüte* of *klüüt* uitspreken, en de Zeeuen eveneens. Dan zullen de Groningerlanders en de Drenten, even als de overijsselsche en geldersche Saksen, 't woord wel als *klûte* of *klût* (met hoochduitsche *u*, alzoo nagenoeg als *kloete kloet*) uitspreken, even zeer als de Hagenaars d'r wel *klèùt* van maken zullen, de Amsterdammers *kloit* en andere Hollanders weer *klait*. Natuurlik, ieder Nederlander zal 't zich »mundgerecht" maken, en dat wel zeer te recht, — maar in d' algemeen-nederlandsche schrijftaal, boeketaal, zal 't *kluit* zijn.

Wat dunkt u dat beter, is 'n *koolbra* met *kluiten* te betalen, of 'n *carbonade* met *stukken van twee-en-een-halve cent?*

Haarlem. JOHAN WINKLER.

[Dat het nieuwe geldstuk, dat wij te wachten hebben, eenen goeden nederlandschen naam moge dragen, is te wenschen. Op zich zelven heb ik niets tegen den westvlaamschen naam, dien de heer Winkler voorslaat. Maar ik moet er toch bij in herinnering brengen, dat wij voor een zoodanig geldstuk reeds eenen naam hebben, die lang in gebruik is geweest en nog niet geheel en al verouderd,

namelijk *groot*. Oude lieden hoort men nog wel spreken van drie of vijf groot (7½ of 12½ cent.)]

VRAGEN.

Pensen. Een kniezerig kind, dat altoos om een of ander voorwerp aanhoudt, noemt de moeder 'n knies-pense.

Het werkwoord pensen, kniezerig aanhouden, wijst het werk van het kniezerige kind aan. De Zeeuwschvlaming heeft echter nog de woorden, penser en pensjager; toch komt dit pens mij niet voor gelijkbeteekenend te zijn, schoon misschien verwant, met het kniezerige kind. De penser, pensjager is de gene dien men elders den wildstrooper noemt. Kiliaan heeft alleen pense voor het bekende ingewandsdeel en pensen voor peinzen. Kan dit laatste licht geven, en is dan het kniezen des kinds om dit of dat voorwerp, bij voorkeur iets wat het niet dient, aan peinzen ontleend, ten gevolge van welk peinzen het kind zijn zinnen geheel op het begeerde voorwerp zet, zich een *idée fixe* vormt?

G. P. ROOS.

[Tegen de afleiding, die de heer Roos geeft van kniespense, bestaat meer dan één bezwaar. Vooreerst zou het dan eene zamenstelling zijn van twee stammen van werkwoorden; ik geloof niet dat die er zijn. Ten anderen, peinzen is overwegen, ernstig overdenken; dat doet een lastig, dwingend kind niet. Eindelijk het woord zou dan te deftig zijn voor een scheldnaam.

Een scheldnaam is een naam, die afkeer of verachting uitdrukt. Soms duwen wij den persoon die onzen afkeer wekt, den naam toe van een dier en wel van een van die dieren, wier slechte eigenschappen ons vooral in het oog vallen, b. v. aap, ezel, zwijn, schavuit, of, nog erger, van een levenloos voorwerp dat vuil of vies is of geene waarde heeft, b. v. smeerlap, dweil, slet. Doch gaan wij zoo verre niet en beschouwen wij hem altoos nog als persoon, dan zullen wij, zoo wij een afgeleid woord gebruiken, er ja eene enkele reis een gebruiken met het achtervoegsel ling b. v. stommeling, ellendeling, doch meestal verkiezen wij die met aard en rik, achtervoegsels waaraan wij doorgaans eene ongunstige betee-

kenis verbinden, b. v. lafaard, lomperd, botterik, luierik. Gebruikt men eene zamenstelling, dan noemt men daarin gaarne dat lichaamsdeel, wat bij de handeling waar men zijnen afkeer van te kennen geeft, het meest in het spel komt, b. v. domkop, heetharsen, botmuil, babbelbek: of, noemt men het gansche lichaam, dan is het met eenen verachtelijken naam. Men heet het dan pens of zak b. v. dikzak, vreetzak, slaapzak, dikpens, zanikpens. Op dezelfde wijze is kniespense te verklaren. Pens hoort men het lichaam nu nog wel noemen, zak niet meer. Maar onze voorvaderen in de middeneeuwen noemden het lichaam, als zij er met groote verachting van spraken, zak. Eene zeer eigenaardige benaming: want zij beschouwden het als een omkleedsel, een zak, waar 's menschen betere deel in geborgen was zoo lang het zich hier op aarde bevond, en waar het meer last dan genot van had. Zoo klaagt b. v. Maerlant, St. Franc. vs. 26,

Dat wi om desen vulen zac
Ende om dit corte ghemac
Onser edeler ziele vergheten.]

Baldadigheid. In Consciences werken werken heb ik meermalen het woord baldadigheid als balddadigheid (bald-dadig, en niet baldadig) gevonden. Moet het werkelijk balddadig wezen (van *bald*, *boud*)?

[Conscience doet verkeerd wanneer hij dit woord met dubbele d schrijft. Want het is geene zamenstelling met *bald*, maar met *bal*. Dit *bal* bestaat in onze taal niet meer op zich zelven. Maar in het Oudhoogduitsch komt *balo* voor als zelfst. naamw. met de beteekenis van boosheid. In het Gothisch vinden wij het werkw. *balvjan*, kwellen en het subst. *balvavesei*, kwaad. Het laatste moet eene zamenstelling zijn, met een bijv. naamwoord, dat wij dat in onze taal ook gehad hebben, zoo als blijkt uit *balsturig* en *baloorig* of *baloord*. Of *baldadig* een zamenstelling is met het zelfst. of met het bijv. naamwoord, is de vraag.]

Aleen, alleen. Is ons woord *alleen* niet een samenvoeging van *al* en *een*? En is het dus niet beter *aleen* dan *alleen* te schrijven?

Geest. Welke kan toch de beteekenis van dit woord zijn, als in den huize *Endegeest*, *Poelgeest*, *Rhijngeest* of *Rijngeest* en *Adegeest*, vier eigennamen van buitenplaatsen nabij Leiden? Reeds meermalen zag ik ook op andere plaatsen dit woord. Wie kan mij hier opheldering in geven? dan verplicht bij

Leiden. F. C. VAN DORP.

[Geest beteekent hooge zandgrond. Zie Nav. V. bl. 181.]

Metalen geschut. Smientstukken. Deze lagen in het Artilleriehuis en in het fort Juffrouw de Bruin en het fort Frederik Hendrik in Braziliën 1641: ze waren gemerkt met het gewone merk der Westindische compagnie.

Onder het spaansche en portugeesche geschut worden nog genoemd 12 *Leere Stukken* gemonteert op twee tafels.

LABORANTER.

De mansnaam Daam. Is de mansnaam Daam, hier en daar in Nederland in gebruik, eene verkorting van den roomsch-kerkelijken naam Damianus? Of is 't een oorspronkelijke, germaansche naam, en Damianus dus een verlatijnsching daar van? Tot welk volk behoorde St. Damianus, de roomsche heilige? Hoe wordt die naam verklaard?

Valentinus. Wat is de beteekenis van den mansnaam Valentinus, Valentyn, Velten, Felten? Wanneer leefde St. Valentinus, de roomsche heilige, en tot welk volk behoorde hij?

Haarlem. JOHAN WINKLER.

[Valentinus is een latijnsche naam, afleiding van valens, tegenw. deelwoord van valeo, wat welvarend, gezond, sterk, magtig beteekend.]

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Geslacht Zuerius Boxborn (XXV, bl. 139; XXVII bl. 353). Het wapen van Sweerts is samengesteld als volgt. De drie zwarte eggen op goud zijn ontleend aan het wapen van het geslacht van de Water, terwijl het oude brabantsche geslacht Sweerts voerde: gegeerd van zilver en rood, afkomstig van Landas. De drie verkorte palen van zwart op zilver (Nav. XXVII bl. 358), is het wapen der familie van Eijck. Deze figuren vindt men ook terug in het wapen van het, zoo ik vermeen, thans uitgestorven geslacht van Berch Eijck (Bergheijck).— Jan Sweerts, a°. 1421—1441, huwdc Albertina van de Water. Hieruit vijf kinderen ; daarvan o. a. Willem Sweerts, die in 3e huwelijk zich verbond met Elizabeth van Eijck, dochter van Jan en van Elizabeth van Kessel. Uit hun huwelijk o. a. Dirk Sweerts, gemeld a°. 1483, huwde met Margriet van Eijck, dr van Willem en van Agatha van Geldrop (ms. genealogie Sweerts en Sweerts de Landas). Door de belangrijke mededeelingen van den heer Berdenis van Berlekom is nu duidelijk aangetoond, dat de beroemde Marcus Zuerius Boxhorn behoorde tot het adellijke geslacht Sweerts.

Maastricht. A. A. VORSTERMAN VAN OIJEN.

Geslacht Bartolotti van den Heuvel. (XXVI bl. 41). Behalve de bl. 45 opgegeven kinderen van Adriaan Johan Bartolotti van den Heuvel tot Beichlingen en Eva van der Meer, werd uit dat huwelijk nog geboren Johan Baptista, gedoopt te Tiel den 16 augustus 1707. Jacoba Victoria (bl. 46) ondertrouwd mei 1706 met Mattheus Eaton, kapitein in 't reg. van mylord Churchil, uit welk huwelijk Mattheus Johan Gerrit 6 november 1709 te Tiel gedoopt werd.

Catarina Coenrada Bartolotti van den Heuvel trouwt te Tiel 7 februarij 1709 Andries Abbema heer van Lichtenbergh, wonende te Utrecht.

Geslacht Pasques de Chavonnes. (XVII bl. 61, 119; XX bl. 380; XXI bl. 538).

In Hulst teekende ik nog aan:
Dominique Pasques de Chavonnes
Maria Lamij

Johanna ged. 20 apr. 1670
get. kap. Joh. Lamij
Joha. de Savornin gez. P. de Chav.

Pieta. Agnes ged. 14 aug. 1671
get. Pierre P. de Chavonnes
Angnes Lamij.

Volgens mijne aant. uit Bergen op Zoom (XXI bl. 538) was de pred. Jac. Bolwerk geh. met eene Pa. Agnes P. de Chav., denkelijk wel deze: want haar tweede zoon heette naar haren vader Dominicus. De getuige Agnes Lamij wordt aldaar genoemd wede. Bolwerk. De get. Joha. de Savornin gez. P. de Chav. zal wel Joha. zijn, gedoopt Bergen op Zoom 5 jan. 1620 uit Dominicus de Savornin luit. en Rachel l'Oiseleur dict Villaers, aldaar geh. 27 feb. 1610. — 8 aug. 1656 werd te Hulst in de kerk begraven de vrouw van kap. Lamij, die (meen ik) geh. was met Agnes Grenier, alhoewel te Bergen op Zoom luit. jhr. Joh. Lamij uit Schotland ondertr. deed 2 nov. 1639 met Jeannette Anderson van Breda.

F. CALAND.

Geslacht Prillevitz. (XXVII bl. 147, 425). Voor dat Christiaan Prillevitz door den koning van Pruissen naar Holland gezonden werd, waren er reeds andere leden dier familie, althans andere personen, die den naam *van* Prillewitz (Pritzelwits) voerden in de republiek.

In de trouw- en doopboeken van Bergen op Zoom vond ik:
Balthasar Lodewijk *van* Prillewitz
Anna Sofia van Lange.

Louise Christiana Leonarda Johanna, ged. 9 dec. 1696.

Balthazar Johan van der Horst j. m. van Rotterdam huwde 8 nov. 1716
Johanna Wilhelmina Pritzelwits, wed. Johannes Alexander Snabel, luitenant der cavallerie.

Misschien waren deze broeder en zuster en doordien de dochter des eerstgenoemden den naam Christiana ontving, is er misschien wel verwantschap tusschen deze twee en den Christiaan die in 1705 naar Holland kwam.

F. CALAND.

Geslacht van Oosten. (XXVII, bl. 427). In Bergen op Zoom teekende ik aan

David van Oosten rentmr.
Sara Heeren,

1 Mayken ged. 27 jan. 1599.
2 Abrm. » 29 nov. 1602.
3 Petronella ged. 29 dec. 1604.
4 Huybrecht » 30 mei 1607.
4 Lucia » 26 sept. 1610

Petronella (denkelijk 3) huwde 1°. Corn. Bollaert en 2°. 24 apr. 1635 Jacob Vlügel (Vleugel) ingenieur van H. H. M. staten generaal, beide van Bergen op Zoom.

uit 1°. huwel.	David	ged.	29 febr. 1627.	
	Corna.	»	11 julij 1629.	
uit 2°. huwel.	Dirk	»	8 febr. 1636.	get. Joh. Vleugel.
	Sara	»	21 julij 1637.	
	Maria	»	12 julij 1639.	
	Jacs.	»	18 dec. 1642.	
	Fredr.	»	2 aug. 1644.	
	Hubertus	»	16 mrt. 1646.	

David van Oosten, j. m. van Bergen op Zoom, med. doctor, ondtr. te Gouda 19 junij 1675 Cornelia Vrolijks, weduwe.

Abraham van Oosten denkelijk 2
Marga. (?)

Hubertus ged. 11 maart 1644.
Fredk ged. 25 aug. 1645.

Catha. van Oosten j. d. van Oudvosmeer geh. 10 oct. 1632 met jhr. Ed. Donckums (?) j. m. van Heusden.

Cornelia van Oosten, j. d. v. Bergen op Zoom, geh. 25 junij 1623 aldaar met

Thomas de Rouck, rentm., j. m. v. Bergen op Zoom.

Zij hadden 10 kinderen.

In de rek. van 1590 is mij David van Oosten het eerst voorgekomen als controlleur van de excisen; in 1600 was hij met Corn. Adamz. (Bollaert?) rentmeester; in 1605 schepen.

In 1608 was een Hend. van Oosten rentmeester.

F. CALAND.

Geslacht van der Hegge. (XXVI, bl. 382). Het westfaalsche geslacht Hegen voerde in zilver een slangenkop van keel. Volgens Ledeburs Adelslexicon is dit geslacht in de 17e eeuw uitgestorven. Ook bestaat er nog een geslacht von der Hege in Duitschland, 't welk voert, in zilver kop en hals van een zwarten hond of wolf.

v. o. n°. 2.

Geslacht van Hövell. De Nav. XXVII, bl. 428 als N. van Hövell aangeduide edelman was Hendrik Jacob van (den) Hövel, die in 1675 te Hien (Nederbetuwe) vermeld staat, in 1677 als »hoogedele heer Hendrik van Heuvel, kerkmeester te Hien," en 1677 –80 als »Jacob van Hoevel, regeerend kerkmeester te Hien" voorkomt. Dat hij kerkmeester was bij de Hervormde gemeente is te opmerkelijker, wijl hij op zijne huizinge Hienderoort »paepsche stoutigheyt" toeliet; immers de acta der classis Tiel leeren ons, dat »bij den heere van Hoevell in 1687 en 88 een paep woonde die onder decksel van pedagogije (in de gestalte van huisonderwijzer) den Roomschen eerdienst verrichtte;" zoodat de classisvergadering van 15 apr. 1689 betuigde 't te bejammeren, dat »die paep tot Hien meer en meer in vrijheyt uijtbreeckt, daer ter plaetse dopende, schoolhoudende en misse doende". Doch men zat er achterheen, en de Tielsche classisvergadering van 9 sept. 1689 vernam met vreugd het bericht: »de paep van Hien is vertrocken". En het was niet voor de eerste maal, dat hij zulks toeliet; want reeds in 1677 vernam de classis de klacht, dat in de huizen der »paepse jonckeren" te Hien en Dodewaard (waartoe ook vervolgens de Hackforts tot den

Esch te Hien behoorden) des zondags priesters predikten, — eene klacht, die in de classis van mei 1679 herhaald werd, doch in 1681, naar de getuigenis van den toenmaligen predikant Lambertus Brouwer in de classis van september, geen reden van bestaan meer had. Hertrouwde hij sept. 1692 te Ommeren Anna Geertruid van Eck (van Pantaleon), woonachtig te Ingen; zijne eerste vrouw heette Geertruida Maria van Golsteyn. Het huwelijk van zijn zoon (Johan) Barthold, kapitein in dienst van den staat der vereen. Nederlanden, werd te Andelst, waar zijne bruid woonde, voltrokken. Zijn andere zoon, Otto (Wilhelm) van Hoevel (tot Hienderoort), huwde Florentina Eva Schaap, die in 1719 als lidmaat der Hervormde gemeente te Dodewaard werd ingeschreven. Het huwelijk zijner dochter Maria Agnes van Hövel met Otto Carel van Heerma tot Holwinden, destijds luitenant bij het regiment van den overste Ripperda, is 24 oct. 1708 op den huize Hienderoort gesloten. Gewis behoorde tot hetzelfde geslacht Otto Hendrik Hoevell, in tegenwoordigheid van Petrus Leupenius, diaken, enz. (zie Nav. XXVII, 418), 9 aug. 1695 te Kuik met Antonetta van Wevelinckhoven getrouwd. In den *Heuvelswal* (tusschen de Hiensche straat en den Dalwagen, bij de huizinge den Esch), waar vroeger een kasteelmatig gebouw stond, leeft hoogstwaarschijnlijk de familienaam nog voort.

Over Barend van Hovel in 1576, zie Sligtenh., Geld. Geschied., bl. 535b. — Ook kan over dit geslacht geraadpleegd worden baron d'Ablaing van Giessenburg, Ridderschap v. Veluwe, bl. 34, 219, 291, 369, 429. Deze schrijver noemt in zijne inleiding tot dit werk Otto Ernst van Hövell, 18 apr. 1711 als amptsjonker van Voorst in functie getreden, na onderteekening van den eed (bl. LXII), en Rudolph Jan Michiel van Hövell, sedert 12 apr. 1720 amptsjonker van Voorst (ibid).

J. ANSPACH.

Wapen van Mook. Op eene vraag, Nav. XVI, 349 gedaan, naar het wapen dezer plaats, wordt Nav. XVII, 60, uit het Aardrijkskundig Wdbk. v. van der Aa geantwoord, dat dit het beeld van Lambertus is. Op een koperen cachet evenwel, aldaar ten raadhuize voorhanden, leest men den naam St. Albertus boven de

zorgvuldig gegraveerde figuur van dien heilig, met het randschrift: »Schabinorum in Moldick". St. Albertus was dus de patroon van den Mookschen magistraat. Vergelijkt men hiermede de opgaaf van v. d. Aa, dan komt men tot het besluit, dat het wapen van Mook het beeld van St. Albertus is. Het cachet is wellicht op zijn best eene eeuw oud, wordt echter ter plaatse niet als het gemeentewapen gebruikt, maar bloot als eene antiquiteit bewaard. De kerkheilig van Mook is St. Antonius. Volgens dit cachet is *Mook* eene samentrekking uit *Moldick*. Wat mag dit zijn? »Molendijk" of iets dergelijks? Opmerkelijk is het, dat »Kuyk" in de Geld. Geschied. van Sligtenhorst, bl. 114 »Kudick", wordt geschreven, maar jammer, dat de scherpzinnige dr. Wap in zijne bekende Geschied. v. h. land en d. heeren v. Cuyk" (Utr., Kemink, 1858), bl. 225b. nopens dit »Kudick", dat kennelijk analoog is aan »Moldick", geene verdere aanwijzing doet. Zou het z. v. a. »Koedijk" zijn?

J. ANSPACH.

[Bij schrijvers uit de 17e eeuw vindt men het dorp Moowijk genoemd.]

Geslacht Keppel (XXVII, bl. 132). Een der voorgangers van Bernardus Keppel te Amerongen en Leersum was volgens Nav. XXVI. 151, noot, Henricus Raesfeldius, die aldaar op grond der gegevens, voorkomende in den Pleegzoon van mr. J. van Lennep (welke zich aansluiten aan eene in het kerkeraadsarchief te Amerongen aanwezige predikantenlijst), gezegd wordt 15 jan. 1607 van Ransdorp te zijn overgekomen. De Jongh evenwel, bl. 115 zijner Naamlijst der pred. v. h. Geld. Synode, geeft op, dat H. Raasveld, in 1602 pred. te Hummel en Keppel Binnen, eerst in 1614 te Amerongen en L. in dienst trad en in 1624 overleed. Dit is zeker, dat op de partik. Noordholl. synode te Alkmaar 14—17 juni 1605 vanwege de classis Edam verschenen is Joris Jorissen Strijdt, pred. te Ransdorp. Volgens de Jongh zal Henr. Raesfeldius lid der Dordsche synode geweest zijn. Bij Ypeij en Dermout, Gesch. d. Ned. Herv. Kerk, II, Aant., bl. 147 en andere schrijvers van gezag staat hij echter als zoodanig *niet* vermeld. — De Nav. XXVI, 425, genoemde Antonius Keppelius is tot 1626 pred. te Aalten ge-

weest, en wordt aan het slot der acta van de Harderwijker synode 2—4 aug. 1626 vermeld onder de in de cl. Bommel overleden predikanten. Het Nav. XXVI, 425, opgegeven sterfjaar van dezen (volg. de Jongh) is dus eene vergissing. — Wouter van Kappel (?) deed 6 apr. 1694 te Tiel belijdenis. — Kapitein Keppel had nov. 1714 eene compagnie, en was in 1729 luitenant-generaal. — Maria Capell (?) deed juni 1739 te Tiel belijdenis. J. ANSPACH.

Geslacht Piper (W. XVII, bl. 190, XXVII, bl. 48, 476). Gerard Piper, majoor van een regiment kavallerie, wordt 9 mei 1680 beleend met een perceel uiterdijksland onder Hien (Nederbetuwe), hem opgedragen door Jan van Oostrum als gevolmachtigde van zijn broeder Bernard v. O., kommandeur der Duitsche orde te Oerdingen en Holt. Dezelfde Gerard Piper verbindt den Haverkamp (Hien) tot waarborg voor Willem Adriaan grave van en tot Hornes, van de gelden die deze van hem (Piper), als gevolmachtigde der erfgenamen van Cuysten, cessie hebbende van de erfgenamen Wijnbergens op vrouwe Elisabeth van Bronckhorst douairière tot Holoignies, te eischen had. Gijsbert Piper, Lucretia Judith P. en Maria P., erfgenamen huns vaders Gerard P., 22 mei 1700 met gezegd perceel uiterdijksland beleend (hulder Johan Wijntjes), laten 22 mrt 1702 onderlinge maagscheid approbeeren; terwijl Henrica Maria Piper in dato afstand doet van hare aanspraak op dat leen ten behoeve van Coenraad Gijsbert Piper, die eodem die beleend wordt. Adriana Witbol, weduwe en boedelhouderse van Pieter Rousse, doet als huisvrouw van Antony Guichérit 1 mei 1706 registreeren eene acte van besaet (beslaglegging) van 13 apr. 1706, ten einde van Coenraad Gijsbert Piper te erlangen 1146 gl., 4 st., en nog eene andere ter wille van een bedrag van 56 gl., 7 st. Bernard Cock, curator van den boedel van Coenraad Gijsbert P., ziet zich 16 apr. 1717 met gezegd perceel lands beleend. —

Mevrou Pijper en Johanna Heilwig [1] Cock, weduwe (Louis) Pijper, staan vermeld op eene lijst van lidmaten der gemeente te Tiel, opgemaakt in october 1689. Hare dochter

(1) Dus niet Wilhelmina, gelijk Nav. XVII, bl. 190, en in navolging daarvan Nav. XXVII, bl. 476 opgeeft.

Adriana Piper (Nav. XVII, 190) doet 23 dec. 1692 te Tiel belijdenis.
Lucretia Judith Piper, wed. Foyert | doen april 1699 te
Johanna Piper | Tiel belijdenis.

Antonis Piper, staat in 1703 vermeld als rentmeester (gemeenteontvanger) van Tiel.

A. Piper, wordt 15 juli 1877 door ds. A. E. van der Dussen, pred. te Rhenen, bevestigd als predikant te Montfoort (cl. Utrecht).

De Pippert is nog de benaming eener hofstede te Ophemert, en van een blok weilanden (verdeeld in Bovenste en Benedenste) te Kerk-Avezaat.

J. ANSPACH.

Geslacht Wolbock (XXVII, bl. 475): Jacobus Wolboken staat vermeld op eene lijst van lidmaten der gemeente te Tiel, opgemaakt in october 1689.

Gijsbert Wolboker, deed juni 1724 te Tiel belijdenis.

J. ANSPACH.

VRAGEN.

Familie van de Kasteele. Bernardus van de Kasteele, geb. te 's Gravenhage 19 april 1723, was pred. te Oudenhoorn 1751 en te Kapelle op den IJssel 1760—1783 emeritus, en overl. op zijn buiten onder Kralingen 21 januarij 1789. Hij was een zoon van Hendrik en van Maria Wesseling.

Wilhelmus Bartholomeus van de Kasteele, geb. te 's Gravenhage 24 dec. 1724, was pred. aan de Vuursche 1747, te Oud-Beierland 1751, Dordrecht 1758 en Leiden 1767—1804 em., overl. aldaar 23 maart 1812. Hij was een zoon van Leonard en van Clara van der Cool.

Petrus van de Kasteele, geb. te . . . . ., den . . januarij 1703, had tot ouders . . . . ?
Zich aanvankelijk op een burgerlijk bedrijf toegelegd hebbende, ging hij, reeds gehuwd zijnde en kinderen hebbende, nog laat op studie. Hij was pred. te Ellewoutsdijk van 1743—1784, emeritus,

en overleed ten huize van zijn zoon Franciscus te Nieuwerkerk in Duiveland 2 april 1786. Zijne zoons waren: (*a*) Gerardus en (*b*) Franciscus, wier moeder heette Susanna van Hemert, dochter van Gerrit en diens 2de vrouw Elisabeth Bleikvelt.

a. Gerardus van de Kasteele, geb. te Rotterdam den . . . . . . 1728, was pred. te Hoedekenskerke 1755, te Meliskerke, c. a. 1761 en te Brielle 1774, waar hij overl. 7 mei 1799. Uit zijn huwelijk met . . . ., werd 12 julij 1767 te Meliskerke geboren:

Reinier Pieter van de Kasteele, die pred. was te Rosendaal in Gelderland 1789, te Lenth 1792, te Maastricht 1793, te Breda 1796 en te 's Gravenhage 1801—1833 emeritus, en overl. ald. 25 nov. 1845.

b. Franciscus van de Kasteele, geb. te . . . . . . den . . . ., was pred. Yerseke 1762 en te Nieuwerkerk in Duiveland 1778—1791. Overl. ongehuwd te . . . . . den . . . .

Met de aanvulling van het hier ontbrekende, en tevens aanwijzing van de verwantschap tusschen de eerstgemelde drie predikanten, zal zeer verplicht worden

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

Geslacht Polhemus. Bestaan er in Nederland nog afstammelingen van de familie Polhemus. Welk is hun wapen en devies?

MR. E. M. VON BAUMHAUER.

Wapen van Willink. Hoe komt het, dat het geslachtwapen van den dichter Daniel Willink geëcarteleerd is met een ander wapen?

Een onbekend wapen. Onder de wapens en kwartieren, die te Middelburg in de Nieuwe kerk gehangen hebben, vond ik ook opgeteekend die van het geslacht Duijvelaer. De kwartieren zijn als volgt: Duijvelaer, van de Putte, Willeboorts, Sanders, Greijnier, van der Loef, Grijpskerke, Greets, Baecemans, Fockday, Velters, Knibbe, van de Voorde, van Campe, en nog een wapen, waarvan echter onbekend is, aan welke familie het heeft toebehoord. Het is als volgt.

Doorsneden, zijnde het bovenste deel gedeeld, 1 op gouden veld een beurtelings gekanteelde balk van sabel, vergezeld van 3 zwijnskoppen van de zelfde kleur, geplaatst 2 en 1, 2 op zilveren veld een balk van keel, vergezeld van 6 leliën, eveneens van keel, geplaatst 3 en 3.

Het onderste deel, van zilver waarop 3 kookpotten van sabel, geplaatst 2 en 1, over het geheel een hartschild van zilver, waarop een ankerkruis van keel, omringd door 4 kleinere kruisjes van de zelfde kleur, regelmatig geplaatst.

Men zou mij zeer verplichten door mij te melden, aan welk geslacht dit wapen heeft toebehoord, als ook hoe de kwartieren moeten geplaatst worden.

's Gravenhage. P. A. J. VAN DEN BRANDELER.

MENGELINGEN.

VRAGEN.

Bloemkweeker Cisley Dael. Men vraagt eenige nadere levensbijzonderheden, aangaande zekeren bloemkweeker Cisley Dael, in der tijd in Holland wonende, en bekend wegens bijzondere bekwaamheid in zijn vak. Voor omstreeks veertig jaren heeft hij Holland met der woon verlaten, en te Parijs zich gevestigd.